

MAGYAR SZEMLE

Szerkesztőbizottság:
GRÓF BETHLEN ISTVÁN
elnök

SZEKFÜ GYULA
alelnök

Szerkeszti
ECKHARDT SÁNDOR

XXXV. KÖTET
1939 JANUÁR—ÁPRILIS

BUDAPEST
A MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG KIADÁSA

A NÉPI ELV KÉT ARCA

BAJZA JÓZSEF EMLÉKÉNEK

MIKOR A MANAPSÁG annyira divatos népi elvnek értelmét a magyarság léteérdekeinek szemszögéből próbáljuk megvizsgálni, indulóban kegyelettel kell megállnunk annak a Bajza Józsefnek emléke előtt, aki egyéni életében és közéleti munkásságában egyaránt utat mutatott a népi elv magyar értelmű megvalósítására. Most egy éve, hogy váratlanul eltávozott közülünk, olyan feltűnés nélküli, senkit zavarni nem akaró, régi értelmű „úri“ szerénységgel, ahogyan egész életében járt közöttünk, senkit sem bántva, mindig kedves mosollyal finom arcán, melyet valóban „edzetek százados kohók“, de törekeny testében legyűrhetetlen, semmi külső hatás, propaganda előtt meg nem hajló magyar érzéssel és akarat-tal. Mint az igazi magyar élet úttörői manapság, ő is magános ember volt, megvetette a fórumot és annak sürgölődését annyira, hogy még csak érdemesnek sem tartotta egy szóval is magyarázni egyes saját, szinte szimbolikus erejű cselekedeteit. Ilyen volt az, amikor nagymúltú nemesi nevét irodalmi munkásságában polgári nevekkel cserélte fel, olyan korban, midőn egy különös korszellem középosztályunk családi hagyományait szinte végleg megfojtotta álnemes, magyar-kodásukban is kétségbeejtően idegen nevek tömegének felburjánzásával. A magyar nemesnek csöndes tüntetése volt ez Bajza József részéről a magyarodó, de még új nevükben is idegennek maradt asszimiláltakkal szemben, de egyúttal útmutatás is a néphez való közeledésre, a népi elv belső megvalósítására.

De Bajza József munkásságának nagy része a magyar népi elv nemzetközi megvalósításának szolgálatában telt el. Mint tudjuk, a kiegyezés korszaka a francia nemzetállam mintájára magyar nemzetállamot akart megvalósítani, s amíg ennek szolgálatában inkább sikertelen, mint céltudatos, inkább gyermekes, mint erélyes eszközöket vett a nem-magyar népekkel szemben igénybe, addig kifelé végleg megfeledkezett a régi magyar hagyományokról, a szentkorona tényleges vonzóerejének felhasználásáról. Ujjainkon elszámálhatjuk azt a néhány embert, aki a nemzetállam koncepcióján túllátva annak határain túl is próbálta a magyar hatást, mint a béke és művelődés biztosítékát növelni. Ilyen volt Kállay Benjamin, az ő hatása alatt Andrássy Gyula, a külügy-miniszter, akinek a régi magyar hagyományt követő balkáni politikáját nem tudjuk csak politikából, vagy belső meggyőződésből támogatta-e Tisza Kálmán; ilyen volt egyes elméleti vonatkozásokban az ifjabb

Andrássy Gyula, s egész tudományos működésében, céltudatos kitarással Thallóczy Lajos. Mint e névsorból is látható, az eleinte még nemzetközi tényeket is létrehozó magyar tradíció később már könyvek lapjaira szorult vissza, melyeket alig forgatott valaki, s a tényleges magyar politika a hagyományokkal ellentétben akaratlanul is hozzájárult a szomszéd, déli népek elidegenedéséhez, lett légyen a politika vezetője a kormánypárt embere, Khuen-Héderváry Károly bán, vagy a koalíció minisztere, Kossuth Ferenc. Történeti érzékünk e végzetes elhanyaglásakor szinte csodának kellett történnie, hogy a tősgyökeres magyar, a délszlávokkal semmi kapcsolatban nem levő Bajza József irodalomtörténeti tanulmányait elhagyva, a horvát kérdés felé fordult, s a magyar-horvát kiegyezés szolgálatába állította Őseitől örökölt politikai tehetségét, a philológiában élesedett kritikáját és a magyar klasszikuson kiművelt stílusát. Mentora a fiatal magyarbarát tudós, Sufflay Milán volt, maga is ősi horvát nemesség sarja, utóbb a horvát szabadság mártírja. Mindkettőjük elgondolása szerint a horvát-magyar egységet a két nemzet önakaratóból, mindkettő népiségének tökéletes respektálásával kell megalkotni, s ennek szolgálatában írt, dolgozott, beszélt Bajza József a világháború óta húsz esztendőn át. Nemcsak tudós munkákban leplezte le a kiegyezéskori magyar-horvát politika hibáit, s mutatta ki viszont a magyar-horvát együttélés, közös műveltség és egymásrautaltság százados voltát, hanem a horvát-szerb küzdelem, a jugoszláv belső történet minden új fordulatát is kritikával és magyarázattal kísérte, mely utóbbiak nagy része az ő klasszikusan kifejező, finom formulázásaival éveken át a Magyar Szemle hasábjain jelent meg. Nem az ő hibája, hogy a magyar hivatalos politika, az ő trianoni megkötöttségében, nem követte útmutatásait, s ha igen, nem az ő szellemében. A sikertelenség nem zavarta őt, oly mélyen hitt a magyarság vonzóerejében, a horvát nép nyugati, latin és katolikus elhivatottságában, s nem utolsó sorban a szentkorona s annak hordozója, a koronás magyar király népeket Budapest felé centralizáló hatalmában. Legitimista meggyőződése, mely épp oly önzetlen volt, mint egész élete, s melynek szolgálatában áldozatokat is hozott, végkép egy sorba állította őt a délszláv-magyar együttélés nagy magyar harcosaival, Nádasdy Tamás nádorral, az Erdődyekkel, Kállay Benjáminnal, Thallóczy Lajossal, akik mint királyhú emberek szentül hittek a szentkorona vonzóerejében. Azzal a különbséggel, hogy Bajza József változott korban, új emberek között szinte egyedül maradt hitével; hogy kitarzott mellette, még hozzá zavar és kapkodás nélkül, biztos, de nyugodt, elegáns mosollyal és lelki harmóniával, ez mind azt mutatja, hogy a magyar történet legnemesebb fájából volt faragva. Mindnyájunknak tisztesség és boldogság volt közel élni hozzá.

A NÉPI ELV EGYIK, BELSŐ ARCA nem sok magyarázatot igényel, mert itt inkább a terminológia eltéréseiről van szó. Amit ma idegenből fordított népközösség, magyar sorsközösség, néptárs és egyéb kifejezésekkel követelnek, az a századforduló óta minden oly jobb magyarnak állandó gondolata volt, aki nem kötötte be magát valamely

pártszervezetbe, s így a napi változásoktól függetlenül követelhetette az alulmaradt népi osztályok felemelkedését és az ő segítségével új „népi” műveltséget és politikai berendezést. Érthető, ha párt- és osztálykeretekbe zárt emberek nem tudtak maguknak gyökeresen új szemléletet kialakítani, s így még a legjobbak is megelégedtek a 90-es évek parasztozgjalmaira válaszul toldozás-foldozással, tüneti kezeléssel. Pedig ha ezt a több helyütt véres alföldi mementót tudomásul vette volna társadalmunk, s komolyan hozzáfogott volna az agrár-munkásvédelemhez és a nagybirtok elaprózásához, a világháború és tragikus vége egészen más, biztosítottabb helyzetben talált volna bennünket. De nehéz lévén a gazdagnak a lemondás, az új népi eszmék birtok- és vagyontalan, osztályukból magas műveltségük folytán kinőtt emberek agyában fogamzottak meg, egyszerre több helyen, egymástól függetlenül. Szinte egyidőben indult el Kodály és Bartók a kis magyar falvakba a népi műveltség felkutatására, s ugyanakkor törték fel Prohászka Ottokár első felháborodásai a magyar nép szegénységén és elhagyatottságán. írók, tudósok, költők, csupa befolyástalan, szegény ember, egyenkint jöttek rá a nagy reform szükségére, míg végre először kiáltotta a világba sírva és repesve, átkozódva, fenyegetve és kétségbeesve, vagy realista részletezéssel Ady Endre, Móricz Zsigmond és Szabó Dezső. Hangjuk egyelőre nem jutott el ugyan a hatalmasokhoz, de hozzájuk hasonló osztálytalan fiatalok lassankint kidolgozták maguknak a reform részleteit, nem egyszer maguk is e munka közben ismervén meg a magyar föld népének tényleges helyzetét, melyen segíteni akartak. Utolsó hullámát e mozgalomnak, a falukutatást végre most Teleki Pál gróf belátása fogadta be az állami keretekbe, — addig azokon kívüli, forradalmi mozgalomnak számított.

Nem hiába emeltem ki, hogy ez a népi mozgalom osztálytalan, helyesebben osztályok fölötti emberek munkája volt, akik kinőve abból a rétegből, melyben születtek, az egész magyarságot egységként tekintették. Az egész irány végcélja is ehhez képest nem a mai, mereven elkülönült osztályok fenntartása, hanem minden magyarnak egyetlen nagy nemzeti, népi, faji (a kifejezések itt is divat szerint változnak) egységben összefoglalása. A reform tehát nem lesz teljessé bármely vagy bárhány törvényjavaslat elfogadásával, — a végső kifejtlet csak a magyar társadalom teljes átalakítása lehet olyképpen, hogy nagybirtok, nagytőke és bürokrácia, e három mai nagyhatalom működése tényleg és formában a magyar nép érdekei, nagy létérdekei és mindennapos szükségleteihez fog alkalmazkodni. Sok mindennek meg kell tehát változnia: urak és szegények, munkaadók és munkások, hivatalnokok és alattvalók viszonyának még a külsőségekben, a megszólításokban is mássá kell lennie; földreform, a nagy- és középbirtok, a nagytőke mélyebb bekapcsolása a népi életbe; a városi és falusi szegénység életmódjának emberivé tétele, ipari és agrárproletárság helyzetének javítása; a szellemi életben a magyar kultúra és tudomány fokozottabb megbecsülése és másrészt összeolvasztása a még egészen fel sem fedezett népi kultúrával: mindezek logikus követeléseai a ma már szinte négyévtizedes, gyökeresen magyar népi mozgalomnak.

Az egész fejlődést csak így sebtében is áttekintve, elég erősnek és mindenkép alkalmasnak látszik, hogy kimunkálja a magyar nemzettest új népi átalakulását, amint ez tőlünk nyugatra a német és olasz népben szemünk láttára folyik. Belső érvényesülés dolgában a népi elv ezek szerint már eléggé ki van dolgozva, annyira, hogy eszmei és teoretikus vonatkozásban akár befejezett dolognak tekinthetjük, s immár a napi politikának nem igen lehetne más feladata, mint a gyökeres magyar népi elveket, függetlenül idegen példáktól és elméletektől, társadalmunk és gazdaságunk átalakításánál megvalósítani. Hogy mégis mindez mennyi vajúdással jár és hogy ma sem láthatjuk tisztán a reform megvalósulásának módját és formáját, ez már a napi politikára tartozik, mellyel itt, e hasábokon nem szokás foglalkozni.

ELMÉLETILEG HASONLÓ A HELYZET a népi elv külső, nemzetközi vonatkozásaiban. Itt ugyanazt a jelenséget találjuk, mint a népi elv belső vonatkozásaiban: egy aránylag vékony szellemi réteg már korán elszakítá magát a kiegyezési korszak franciás nemzetállam koncepciójától, s ehelyett minden külső hatás nélkül, egyesegyedül a múlt tapasztalatain okulva és a jelen szükségleteit realizisztikusan felismerve, a trianoni magyar állam nemzetközi vonatkozásaiban magáévá tette a népi elv alapján minden idegen népiség teljes tiszteletét. Ez annál kevésbbé volt nehéz e történelmi műveltségű kis csoport számára, mert hiszen a modern népi elv népközi viszonylatban alig mond mást, mint amit a magyarság állami életében nyolcszáz esztendőn át megvalósított, egész addig, míg a XIX. század el nem tért tőle: az úgynevezett szentistváni állameszmét és berendezést. A hagyományos történeti magyar és a modern népi elv ez összekapcsolását elméletileg épp e folyóirat hasábjain végezte el Ottlik László, emlékezetes tanulmányai-¹ban, gyakorlatilag pedig Bajza József kísérletté meg alkalmazását a magyar-horvát kérdésre. Amikor tehát a magyar szellemség e válogatott képviselői a Trianonban szétszakadozott régi, egész Magyarország helyreállítását követelték, azt már nem a nemzetállam igényével tették, nem a nem-magyar népek asszimilációja reményében, s nem a kiegyezési korszak ábrándját hajszolva, hogy az állami határokat egyszersmind magyar népi és nyelvi határokká is bővítsék. Eszményük nem a „magyarosítás“ volt, hanem az itt élő összes népek egyéniségének teljes tiszteletén alapuló új berendezés, amint ezt Ottlik László kifejezte: „A helyes megoldás szerintünk az, hogy vissza kell térni a régi magyar civilizáció, a Pax Hungarica két alapeszméjéhez: az egyik a tér primátusának eszméje, amely arra utal, hogy az egy geökonómiai térhez tartozó népek sorsközösségének elemi lényéből kell kiindulni, abból, hogy ezek a népek szükségkép összetartoznak, mert egymásra vannak utalva; a másik az összetartozó népek egyenlő szabadságának eszméje, az ősi magyar jogeszme: una eademque libertás.“² Ugyanebben az ősi magyar és egyúttal modern népi szellemben emelte

¹ Új Hungária felé. Magyar Szemle IV. 1. 1., Új Hungária és Keleti Svájc VII. 113. 1.; Pax Hungarica, XXII. 229. 1.

² Magyar Szemle XXII. 297. 1.

fel szavát gróf Bethlen István a hazai német kisebbség kulturális igényei érdekében, nem tartóztatva magát azon magyar középosztály szigorú megleckéztetésétől, mely a kiegyezési korszak nemzetállam-ábrándjához ragaszkodva sem a modern népi követelések, sem a történeti, szentistváni állameszme iránt egyelőre semmi megértést nem tanúsított.¹ A népi elv modern tisztelete annyira áthatotta Bethlen Istvánt, hogy ennek hatása azon a rajzon is meglátszik, melyet Szent István államberendezéséről nyújt: szerinte „Szent István magyar államot alapított, de nem úgy, hogy az ittélő vagy általa idetelepített nem-magyar népet és néptöredékeket egyúttal erőszakkal megmagyarosítani törekedett volna, sőt ezek mindegyikének, jelentőségének megfelelő, egész a nemzeti autonómiáig terjedő privilégiumokat adott, meghagyta nekik szokásaikkal együtt sajátos kultúrájukat, nyelvüket, sőt közjogi különállásukat és így illesztette be őket a birodalom egységébe“. A különféle történetpolitikai, földrajzi, gazdasági és kulturális erők tehát „elszakíthatatlan kapcsokat és érdekközösségeket teremtettek és tartanak fenn“ az itt élő népek között Szent István szellemében és így szinte szimbolikus jelentősége van annak, hogy Bethlen István éppen Szent István napján vonta le az egész elméleti elgondolás és történeti tapasztalat egyesített logikai követelményét: az ilyenképpen egymásra utalt népek együttélésének formája „modern szóval élve a föderaliztikus összefogás.“*

Hogy mindez szélesebb körökben elterjedhetett, s ma már szinte hivatalos kormányzati elvvé változott, azt csak Csehszlovákia katasztrófája, s utána az elszakított területek visszacsatolásának váratlan kilátása tette lehetővé. A legújabb magyar közfelfogás, végiggondolván Magyarországnak Ruszinszkhóhoz és Szlovákiához való viszonyát, magáévá tette a szentistváni és népi elv szintézisét: ragaszkodik a Kárpátok medencéjét kitöltő, dunai magyar államterület egységéhez, de ezt nem a magyar nyelvhatár, sem a centralista magyar uralom kiterjesztésével, hanem oly formában akarja elérni, melyet a magyarság és szomszéd népei, évezredes történetének társai közös akarattal hoznának létre, s amely tehát minden valószínűség szerint a Bethlen Istvántól felvetett föderalizmus vagy annak hasonlója lenne. A magyar közvélemény e legújabb fordulata tehát világosan bizonyítja, hogy területi elképzelésünkben végkép megszabadultunk a nemzetállami asszimiláció és más népek feletti uralom chiméraitól.

OTTLIK LÁSZLÓ egy legújabb tanulmányában arról szól, hogy az új magyar, illetőleg ősi magyar felfogás és a Harmadik Birodalomtól hangoztatott népi elv közt nincs eltérés és így e kettő tulajdonképpen egymással nagyobb nehézség nélkül összeegyeztethető.³ Kítűnő jogbölcészünknek és a politikai tudomány művelőjének elméletileg teljesen igaza lehet, s amire itt mégis rá kell mutatnunk, azt az ő történeti-gyakorlati érzéke is helyeselni fogja. Az elmélet egészen más valami lesz, amikor gyakorlati megvalósításra kerül, s a szellemiség egészen

¹ Bethlen István gróf, Magyarország kisebbségi politikája. Magyar Szemle, 1933. XVIII. 103. 1.

² Ugyanez, Szent István napján, Pesti Napló, 1937 augusztus 20.

³ Pester Lloyd, 1938 december 4.

új formákban jelentkeznek, ha légiességéből az állami és nemzetközi politikában szilárd testté alakul. 1934-ben a német népi elv még csak történeti, földrajzi és geopolitikai könyvek lapjain érintkezett a politikával, de aki ezeket a könyveket végigolvasta, annak nem kellett nagy képzelőerő, hogy előre lássa: ez az elv a német állami politikát épp úgy befolyásolni fogja, akárcsak a francia politikát a nagy forradalom óta a nemzetállam elve. E sorok írója ki is fejezte akkor véleményét: „Annyi bizonyos, hogy a német felemelkedésnek nagy instrumentuma lehet a mai fogalmazású népiség“ és a „Volkstum* e tekintetben méltán állítható a francia forradalom ,nation*-ja mellé: mindkettő tökéletesen megépített hatalmi mechanizmus az illető nép számára. A német alkotás még alig lépett munkába, de bizonyos, hogy ha meglesz a lehetősége a másik német hatalmi instrumentummal, a ,Reich* ideájával együtt működni, aligha fog hatékonyságban a francia,nation* mögött maradni.“¹

Azóta, rövid négy esztendő alatt megtörtént a változás: a könyvek lapjairól, a szellem világából kilépett a népi elv a politika és nemzetközi élet tereire, s egyik hatékony tényezőjévé vált az új Kelet- és Közép-Európa kialakulásának. Az osztrákok és a szudétánémetek a népi elv alapján egyesülhettek azzal a Harmadik Birodalommal, melynek őse, a régi német-római birodalom szintén fölénk boltozódott inkább csak névleges hatalmával, de hagyománytól és közös eredettől annál inkább megtámogatva. Miként a történet szellemét ismerve, előrelátható volt: a német népi elv, egy vüágbirodalom katonai, gazdasági és propagandisztikus erejével maga mögött, nem elégedhetett meg azzal, hogy saját néptörédekeinek igazságot szolgáltatson, eszmei tartalma széles körben óhajt aktiválódni és más népek viszonyaiba is rendezőleg benyúlni, amint a francia nemzet fogalmát is elvitték annak idején a forradalom és Napoleon seregei, meg a francia szellem hódító ereje az Adriai-tengerig, a Duna és a Spree partjáig és messze be Kelet-Európába. De amit még egész tisztaságában meg lehetett valósítani a majdnem egészen homogén nemzetiségű Franciaországban, ahol az idegen nemzetiségű népcsoportok már szinte kétszáz esztendőn át erős állami központositásnak és fölényes szellemi asszimilációnak voltak alávetve, annak már igen nagy akadályai támadtak a szomszédos és távolabbi népeknél. Innen érthető, hogy a francia köztársaság és az első császárság csak külsőleg, s akkor is mindenkor a saját hasznára, tehát éppen nem önzetlenül valósította meg a neki alávetett népek nemzetiségi alakulását, holott azok igazi nemzetiségváltása még azután is évtizedeket, néhol fél századnál is több időt vett igénybe, mikor már rég megszabadultak a tényleges francia befolyástól.

A német népi elv mint népek és nemzetek közti rendező elv csak most kezdte meg hódító útját, de abban a pillanatban, mikor mint történeti erő kúép a valóságos életbe, neki is számot kell vetnie azokkal a régi történeti tényezőkkel, melyeknek ellenállását egészen és mindörökre már csak azért sem fogja legyőzhetni, mert végleges és állandó diadalra, a múlt teljes megsemmisítésére és attól független új életek felkeltésére senki sem számíthat a történeti életben. A mai nap történéseit

¹ „Népiség, nemzet és állam“ című cikkem, Magyar Szemle, XXII., 6. és 8. l.

és cselekedeteit persze kiki a saját szempontjai szerint ítéli meg és a mi egész kommentárunk a mai dolgokhoz — mert nem egyebet akarunk írni — természetesen a magyar szempontokat törekszik kiemelni. S a mi nézetünk szerint az utóbbi hónapok eseményei éppen elég adatot szolgáltatnak arra nézve, hogy például Ruszinszko népi akaratát illetőleg a cseh véleményezést alaptalannak tartsuk és hogy éppen a népi elv érdekében kívánhassuk a rutén nép akaratának szabad, befolyásolatlan megnyilvánulását...

Ha a mai és tegnapi eseményeket történeti távlatból próbáljuk megtekinteni, lehetetlenség fel nem ismerni, mint tolódik el a népi elv, történeti alkalmaztatásának kényszere alatt, a francia nemzetállam fogalma felé. Ez utóbbinak az egyéneket államba összefoglaló kritériuma a nyelvi egység volt, ugyanezt keresi a népi elv is, amikor az egyes népek között, magasabb rendező elvként, határokat jelöl ki. Ezzel aztán önmaga számára tette lehetetlenné, hogy egész számokkal dolgozzon és ne kelljen törteket hátrahagynia, aminők az egész XIX. és XX. században Európa békéjének állandó veszélyeztetői voltak. A tegnap és ma ugyanezt bizonyította be, amit egy ezredév: Kelet- és Közép-Európában, elsősorban a Dunavölgyében nem lehetséges nyelvi alapon elválasztani egymástól a lakosokat, sem akkor, amikor a nyelvi alapot a francia nemzetállam-fogalom, sem mikor a német népi elv próbálja kipuhatolni és azután a térképen megvonni. Innen van az, hogy végső fokon Csehszlovákia új elrendezését a népi elv, egyes határterületek levágásával, meghagyta abban az állapotban, amint a nemzeti elvet alkalmazó párizsi békék berendezték. De az európai politika síkjára áthelyezett népi elv még a határterületeken sem fog könnyen érvényesülni, ahol pedig aránylag kisebb ellenállásra számíthatna; bizonyítja ezt a politikailag mély bölcseségű lemondás Elzász és Trento németjeiről, mely csak a népi elv félretételével jöhetett létre, vagy pedig a magyar-szerb, magyar-román határ további, kevésbé bölcs állandósága, holott a határmagyarokra, ha a népi elv teoretikus tisztaságában akarna vagy tudna érvényesülni, közelfekvő lehetne a változás.

A NÉPI ELV tehát éppoly kevésbé általános gyógyszer, mint a nemzetállami elv sem bizonyult annak: még ott sem tud egészében újat és egészségeset alkotni, ahol akarják alkalmazni; hogy pedig hol akarják és fogják alkalmazni, az most is csak attól függ, mint amitől az emberi történetben minden cselekedet: érdeke-e alkalmazása annak, akinek erre hatalma vagy lehetősége volna. Amint Wilson és a Népszövetség nem tudták és nem is akarták megváltoztatni az államrezon Ósi parancsát, úgy a népi elv sem lesz erre képes, sőt ellenkezőleg, önmagát lesz kénytelen az államrezonnak alávetni. Ami az emberek közt az élet parancsa: élni kell és mindent megtenni az élet meghosszabbítására, folytatására, ugyanez az államok és népek életében az államrezon. És uralmának sem kormányformák, sem világnézetek nem állhatnak útjába: az államrezon vezette az itáliai renaissance városállamokat, a nagy katolikus abszolút monarchiákat, Nagy Frigyes Poroszországát, a mindenkori Angliát, Napóleon és a köztársaságok Franciaországát csakúgy, mint II. Vilmos és az orosz cár birodalmát. Semmi okunk

feltételezni, hogy a népi elv elfelejtethetné a saját érdeküket, az ő eredeti, autochton rációjukat azon államokkal, melyek ajkukra vették és végrehajtását ígérik, s egészen gyermekes felfogás volna azt hinni, hogy népek és államok cselekedeteit más népek érdeke vagy elméletek vezethetik, nem pedig mindenkoron az illető nép államrezonja. A magyar középosztály azon rétegei, melyek ily hiedelmekben álmodoznak, már eddig is kaptak néhány ébresztő fejbekólintást, hogy megtanulják, mi is az az államrezon.

Ha pedig így áll a dolog — amint a történet levegőjében, mely elméleteket és propagandákat egyképpen átlátszóvá tesz, nem is állhat másképpen, — akkor valóban nagy hűtlenség lenne magyarságunkhoz, ha a mi saját államrezonunkról megfeledkeznénk és az ősi magyar érdek folytonosságát megszakítva, lemondanánk a szentistváni állameszméről, mely szerencsés egyesülése a történeti és mai modern kívánalmaknak. Semmi okunk sincs miatta szégyenkezni, hiszen ez ma és jövőbeli végrehajtásában épp úgy ellenkezik a csődbe jutott XIX. századi nemzetállami elvvel, mint akár elvben a német népi eszme. És hogy első rohamra nem sikerül oly mértékben érvényesítenünk, mint szeretnők, ez nem lehet ok arra, hogy ősi hagyományunktól elváljunk épp most, mikor annak tiszta és korszerű fogalmazást tudunk adni. Amint a trianoni két évtized sötétsége után egyszerre jött némi világosság: a történettel bíró népek tudnak várni és azt is tudják, hogy az érdekeikkel itt-ott ellenkező elméletek idővel vagy hozzájuk igazodnak, vagy feledésbe merülnek. Az a nép, mely megmarad a történet levegőjében, azaz hű önmagához, végül megéri a beteljesülést.

SZEKFŰ
GYULA

A BÁNSÁGI SVÁBOK ROMÁNIÁBAN¹

AVILÁGHÁBORÚ ELŐTT a Bánságban sváb nemzetiségi kérdés nem létezett. A svábság már úgyszólván a magyarság kiegészítő részét képezte, nagy tömegei a magyarságtól csak nyelvben különböztek, a sváb származású középosztály, sőt a népből is az intelligensebb rész azonban már annyira megtanult magyarul, hogy vele szemben még a nyelvi különbség is elenyészett. A háború és az azt követő idő ezt a helyzetet alapjában megváltoztatta. Hogy mi volt ennek a változásnak az oka, azt nálam hivatottabb fejtette ki kb. másfél évvel ezelőtt a Magyar Szemle³ hasábjain. Ma már a magyar közvéleménynek befejezett tényként kell ezt a változást tekintenie s egyetlen feladata maradt csak e téren: a svábsággal, mint a németiség előőrsével, a jó viszonyt és a megértést ápolni. Ahhoz azonban, hogy a magyar közvélemény ezt megtehesse, elsősorban arra van szüksége, hogy a bánáti svábságot a maga teljes új alkatában megismerje s éppen azon magyar körök részéről, akik a kérdést a legmegértőbben kezelik, hangzott el az a kívánság, hogy a bánáti svábságot erdélyi ember magyar szemzőgből ismertesse. Ezt a feladatot kívánom az alábbiakban teljesíteni.³

A NÉPESSÉGI VISZONYOK. Lélekszám és geopolitikai elhelyezkedés. A bánáti svábság lélekszámát maguk a svábok kb. 300.000-re teszik. Vitéz Nagy Iván a különböző kisebbségi statisztikák alapján a Bánságban és Arad megyében 268.229 németet mutat ki, amely szám nagyjában megfelel az 1910-es magyar statisztika adatainak. Ezzel szemben 1921-ben a román statisztika ezen a területen csak 248.790 németet mutat ki. A német tömegek nagy része egységes tömbben él az ú. n. Heide-n, ahogyan a volt Torontál megye északi részét nevezik. Itt csak egyetlen vegyes lakosságú község van (Pészak), a többi tiszta sváb község. A svábságnak további jelentékeny része él Temes megyében, ahol a sváb községek láncolata egészen a

¹ E cikkünk sajtó alatt volt, mikor értesültünk arról, hogy a különböző bánági német pártok egyesültek és ezzel politikai életük új fordulópontjához értek. A tanulmány azonban művelődési és gazdasági adatainál fogva aktuális érdekességű maradt és így változatlanul közöljük. *Szerk.*

³ Jakabffy Elemér: Magyarok és németek Romániában. Magyar Szemle 1937 április.

³ Ahhoz, hogy ezt megtehessem, az írott forrásmunkák csekély száma miatt adatokért és felvilágosításokért a bánági svábok vezető férfiainhoz kellett fordulnom, akik közül a legtöbb sorstársi készséggel és előzékenységgel volt a segítségemre.

Dunáig lenyúlik. A kettéválasztott Krassó és Szörény megyék területén kb. 50.000 sváb lélek él s kb. ugyanannyi Arad megye 30 sváb és vegyes községében.

Letelepedés és származás. A bánági svábokat a passarovitzi béke (1718) után főleg Mária Terézia és II. József telepítette le a törökök által elpusztított, jórészt mocsaras, pusztá Bán-ságba. A svábok betelepítése, a „Grosser Schwabenzug“ három nagy csoportban egészen a XVIII. század 70-es évéig húzódott el. A szorgalmas svábok óriási munkával valóságos paradicsomot varázsoltak a feldúlt Bán-ságból. Igaz, hogy a németesítő bécsi kormány igyekezett könnyíteni a helyzetükön. Így pl. II. József alatt a német bevándorlók a volt Magyarország területén a következő kedvezményeket kapták: az egységes terv szerinti, tágas falvak felépítése, vallásszabadság, tízévi adómentesség, kész, felépített ház adományozása a családtagok számára arányához képest 4—16 hektár földdel, a háziállatok és gazdasági eszközök, a legidősebb fiú hadmentessége, ingyen utazás a letelepülési helyre és ellátás az első saját termésig. Csak a mocsaras vidék kedvezőtlen éghajlatának, a háború utáni járványoknak, amelyek ellen akkor még nem tudtak védekezni, tulajdonítható az, hogy a telepítési korszakban hét év alatt 88%-os volt a halandóság a bánági svábok közt, amiért is a Bán-ságot „Grab der Deutschen“-nek hívták.

Származásra nézve a bánági svábok csak részben „svábok“, azaz csak részben leszármazottai a svábnak nevezett német törzsnak. Általában Dél-Németországból jöttek, Pfalzból, Badenből, Elzászból és Nyugat-Németország északi kerületeiből. Az elzászi németekkel együtt elzászi franciák is jöttek, akik azonban teljesen elnémetesedtek. Ezért találni gyakran a bánági sváboknál olyan családneveket, mint pl. Bée, Schwalja, (Chevalier), Deniflé, Botye (Potier), Wingeron (Vigneron), Kornett, Schortje (Chautier) stb. Egyes községekben (pl. Nagyöszön) az öregek még állítólag tudnak is franciául. A Bán-ságnak Jugoszláviához tartozó részén, egészen közel a román határhoz, három, szinte egymásba épült község ma is a régi elzászi falvak neveit viseli, ahonnan az ősök jöttek: Saint-Hubert, Charleville (Károlyliget), Seultour (Szent Borbála).

A szaporodás. A születések korlátozása. A svábság legnagyobb problémája a születések számának ijesztő mérvű csökkenése, amely újabb, kb. 50 esztendő tünet. A bánági svábság zömének letelepülési helye az ú. n. Heide, a XIX. század közepén még első helyen állott a népszaporodás szempontjából az összes európai államok között, ma a legutolsók között áll, jóval Franciaország mögött. Josef Riesz számítása szerint 0,5‰-kel kevesebb jelenleg a születések száma a halálesetekénél, míg 1850-ben ugyanott a születések száma 20‰-kel múlta felül a halálozások számát. Jelenleg 1000 lakosra itt 18,0 születés és 18,5 halálozás esik, holott pl. 1922-ben Romániában átlagosan 37,5 születés esett 1000 lakosra. Vannak községek, ahol az 50 év előttihez képest 50—80%-kal esett vissza a születések száma. A születések korlátozása legelőször Torontál megyében kezdődött s ott mutatkozik ma is leginkább, azután Temes megyében, míg

Krassó-Szörény és Arad megyében sokkal kevésbé elterjedt. Végeredményben mégis minden községben majdnem minden évben felülmúlja a halálozások száma a születéseket.

A születések csökkenésének okát éppen úgy nem a gazdasági nyomorban kell keresni, mint ahogyan más népeknél, ahol ez a szomorú tünet mutatkozik, szintén nem a nyomorúság okozza a születések számának a csökkenését. Itt is, mint mindenütt, éppen a gazdagabb vidékeken harapódzott el az egykezés. A kérdésnek egyik legalaposabb ismerője, Fritz Klingler temesvári orvos a világnézet megváltozását jelöli meg alapokul: a liberalizmus, a „modem irány“ meggyöngítette a sváb nép mély vallásosságát és helyébe a szabadgondolkodást, az ateizmust, az anyagiasságot, az önzést és az élvezethajhászt helyezte. Talán nem tévedek, ha azt mondom, hogy a régi mocsárlecsapoló, kolerával küzdő sváb nép erénye, a földszeretet fajult el a liberális szabadverseny hatása alatt földéhséggé, amely a születések korlátozásában a meggazdagodás könnyű és biztos útját látta, mert mellette a vagyon nemcsak megmarad, hanem az összeházasodás folytán gyarapszik. Ezért a szülők sokszor erkölcsi és anyagi kényszerrel, kitagadással való fenyegetéssel kényszerítették reá gyermekeiket a gyermekáldástól való tartózkodásra. Helyesen állapítja meg róluk a németországi szemlélő: „A bánási paraszt számára a család öncélúvá vált. Lepakcsolva nagy erkölcsi járulékait, a család egy kölcsönös ellátási intézmény fokára süllyedt le, a férfi és a nő életének megkönnyítésére szolgáló intézménnyé a jelenben, a tulajdon megtartására szolgáló biztosító kapoccsá a jövőben. A családot részvénytársaságként kezelték: minél kevesebb a részvényesek száma, annál nagyobb a nyereség.“

E súlyos probléma orvosságát nehéz megtalálni. Ma a nép, de elsősorban a vagyont kezükben tartó idősebb korosztályok erkölcsi felfogásának megváltozásától, a gyakorlati jó példaadástól, az úrhatnamság kiirtásától, a szövetkezeti orvosi állások rendszeresítésétől, amely az orvosok megélhetését biztosítaná és a megélhetési gondok miatti magzatelhajtásoktól visszatartaná, várják a népük sorsáért aggódók e társadalmi baj megszüntét. Joggal félnek még azonban attól, hogy a sváb nyelvszigetet előntik a többi népek hullámai, a sváb falvakban más fajtájú népek telepednek le és jutnak többségbe, maga a sváb nép pedig elfajul, mert többnyire a saját községéből házasodva, a létszámcsökkenés folytán a rokonok közötti házasságok egyre gyarapodnak.

A TÁRSADALMI TAGOZÓDÁS. A bánási svábságnál az osztálykülönbségek nem túlságosan érezhetők. Teljesen hiányzik nála a születési, majdnem teljesen a pénzarisztokrácia. Legmagasabb társadalmi osztályuk a középosztály, amely szabadfoglalkozásúakból, magántisztviselőkből, a katolikus papságból és egynéhány köztisztviselőből áll össze. Származásilag közel áll a néphez, a legtöbb esetben még az ú. n. „első nemzedékiből való, vagy legalább is közvetlen rokoni kapcsolatai vannak a néppel; a nép gazdagabb vagy tehetesebb fia emelkedik fel a középosztályba. Ezt a származási közelséget tiszteletreméltó igyekezettel iparkodik is elmélyíteni. Megtartja

szülőfalujával az állandó összeköttetést s a falu is büszkén tartja számon szülőltjét, aki kinőtt közülük, felkeresi, tanácsát kéri.

A középosztály szinte teljesen egybeolvad a kereskedő- és iparososztály felsőbb rétegeivel, annál is inkább, mert ez utóbbi jó anyagi körülmények között él s a mellett meglehetősen iskolázott is: sok az érettségizett s még több a négy középiskolát végzett iparos és kereskedő. Amíg azonban a szabadfoglalkozású középosztály, különösen fiatalabb rétege már erősen nacionalista német, aki lelkesen dolgozik fájának érdekeiért, addig az iparos- és kereskedő-réteg még nem ment át teljesen az átalakuláson, sok közötté még a magyar érzelmű, vagy az olyan, aki az átalakulásban a fele úton megállót és most a két nép közül egyikhez sem tartozik. A német érzelműek között pedig sok az indolens, aki pénzzel még hajlandó áldozni a közösség érdekeiért, de munkával már kevésbé.

A munkásság kategóriájába a sváb népnek csak kis része tartozik. A gyárban (leginkább Aradon és Temesvárott) dolgozók nagy része inkább törpebirtokos vagy törpebirtokos családtagja, aki mellékkeresetként, főleg a téli hónapokban áll be gyári munkásnak. Stájerlakon, Aninán, Resicán és Oravicán azonban sok a sváb gyári munkás. Ezek jórészt szociáldemokraták, nemzetközi érzelműek, akiknek szervezeti központja egészen mostanig Temesvár volt. A legutóbbi képviselőválasztások alkalmával leadott 10.000 temesmegyei szociáldemokrata szavazat nagy része sváb munkásoktól eredt. De a hitleri átalakulás szele már az ipari munkásságot is megérintette, amely kezd népi öntudatra ébredni.

A svábság azonban elsősorban földműves nép, a földműves osztály a népi lét alapja, a többi társadalmi osztály szülőanyja. Jellemileg ma is a régi Bánság mocsarait meghódító telepes utóda. Tiszta, rendes, dolgos, takarékos, mértékletes. Életmódja józan, egészséges és takarékosága dacára még a szegényebbje is ad az élet-színvonalra, jó lakásra, jó élelmezésre. „Esse und drinke, halt Leib und Seel zamm“: ez az életelve. Önérzetes, büszke parasztságára, inkább „Bauer“-nek nevezi magát, mint „Landwirt“-nak. Hibái is ezen erényeinek túlhajtásából keletkeznek. Anyagias, mert nehezen dolgozik meg a pénzéért, takarékosága könnyen fukarsággá fajul, önérzete pedig a gazdag paraszt gögjévé, aki lenézi a nálánál szegényebb embert, különösen ha tanult emberről van szó. Sokat szidták egyidőben a sváb parasztot, hogy közcélra nem akar áldozni, ma már azonban sokat javult a helyzet ezen a téren. Általában azonban nem érdekli csak az, ami pénzt hoz, hasznot hajt. Hiányzik belőle az a valami, amely a magyar ember örömét, bűját, könnyét, nyomorát, éhségét dalba önti, amely a kezébe a faragó bicskát adja, asszonyai kezébe pedig a hímszót. A sváb népviselet nem olyan festői, mint pl. a kalotaszegi magyar. A sváb népdal nem lehet forrása egy új zenének, mert majdnem kihalt, az intelligenciának kell újra dalolni tanítania a népet. Pedig zenei érzéke fejlett, majdnem minden falunak megvan a maga fúvós zenekara, amely néha meglepően jó. Vérmérséklete nyugodt. Ez a nyugodtsága azonban nem zárja ki azt, hogy a legnagyobb szenvedéllyel ne vesse magát a politikai küzdelmekbe. A magyar világban

az ellenzéki nemzeti Apponyi-párt vagy éppen a 48-as függetlenségi pártállás volt az, ami a svábság lelkialkatának megfelelt. A maga apró, községi ügyei is szenvedélyes harcokba keverik s ez a politikai szenvedélyesség, a belső torzsalkodás azután kihát a sváb közélet minden ágára és a vezető intelligencia több árnyalatra bomolva küzd egymás ellen, úgyhogy mi, a sokat emlegetett „turáni átok“-kal megvert magyarok előttük Romániában mint az egység mintaképei szerepelhetünk.

Az új nemzedék: az ifjúság éppen úgy nem egységes, mint ahogyan az idősebb korosztályok sem azok. A klerikális szárny szervezete a leghatalmasabb, a „Der Bund der deutschen katholischen Jugendvereine in Banat“ 1930-ban alakult meg a már meglévő katolikus falusi „Jugendvereine“-ek szövetségéből. Az első ilyen falusi legényegyletek még jóval a háború előtt keletkeztek, számuk azonban igen csekély volt és a sváb katolikus ifjúsági mozgalom igazi fellendülése csak a „Jugendbund“ megalakulása után következett be. 1936-ban már 116 tagedyesülete volt közel 4600 taggal, s kb. ez a jelenlegi létszám is. A tagok számának több mint a fele földműves, sok az iparos, kevés a munkás s alig 1/2%-ot tesz ki az intellektuális foglalkozásúak száma. A „Jugendbund“ felállításával egyidejűleg az egyesületek célkitűzése is egyetemesebb, átfogóbb lett. Míg eleinte inkább helyiérdekű, nevelő jellegű volt, most egységes népi politikai jelleget kaptak. Az első pillanatban hihetetlenül hangzik, hogy a svábság új nemzedékében a katolikus ifjúsági mozgalom fellendülőben van, dacára az anyaország és a katolicizmus közötti letagadhatatlan ellentétnek. A magyarázata ennek az, hogy a „Jugendbund“ szerencsés kompromisszumot tudott egyrészt a diadalmas hitleri világnézet, másrészt a katolicizmus között létrehozni.

A mozgalom sajtóorgánuma a Temesvárod: megjelenő „Der Ruf“ című havi folyóirat, amely olcsó előfizetési ára folytán igen elterjedt.

A hivatalos „Volksgemeinschaft“ ifjúsági szervezete a „Bund der deutschen Jugend“; ennek vidéki tagozatai kb. 3000 tagot számlálnak, míg a hivatalos sváb politikával szemben álló „Volkspartei“ ifjúsági szervezetének, a „Volksparteijugend“-nek 800—1000 tagja van. A „Volksparteijugend“-et már ez év elején feloszlatta az akkor uralmon levő Goga-kormány, amire ez az irányzat torna- és ének egyesületekbe vonult vissza.

A KULTÚRA. A vallási élet, az Egyház. A bánáti svábság túlnyomó többsége római katolikus, mindössze Temesvár közelében van néhány luteránus község. Az Egyház jelentőségét a sváb népéletben nagyon lecsökkenti az a tény, hogy a bánáti sváb intelligencia nagy része legalább is közönyösen, ha nem éppen ellenségesen áll az Egyházzal szemben. A svábság első nemzeti felébredést korszakában még jórészt a politikai célszerűség szempontjából, minden különösebb meggyőződési alap nélkül közeledek az intelligencia a katolikus Egyházhoz, hogy a sváb nép erősszégéből az Egyház se hiányozzék. Ma már ez a politikai célszerűség kevésbé áll fenn s helyében a „Pfaffen und Juden“ jelszóval egy kalap alá veszi

a sváb intelligencia a zsidót és a papot. Pedig a temesvári egyházmegye papsága túlnyomó részben német származású és német érzelmű.

Az intelligenciának ez a magatartása az oka valószínűleg annak, hogy a vallásos egyesületi élet eléggé fejletlen. Az Erdélyi Római Katolikus Népszövetség nem tudott a svábság körében elterjedni s végül is határozottan magyar jellegűvé vált, hasonló sváb szervezet pedig nem alakult. Vallásos egyesületekbe úgyszólván csak az ifjúság, az asszonyok és leányok (Frauenvereine, Mädchenkränze) vannak beszervezve. Jelentős szervezet még a „Bonifatiusverein“, amely különösen a német katolikus szórványokkal foglalkozik.

A plébániák a régebben Csanádi, most temesvári püspökséghez tartoznak, amely úgy személyi, mint irányzat! szempontból németnek tekinthető. Az egyes plébániák mellett az egész egyházmegyében egységes alapszabály-minta alapján egyházközségek alakultak, s ezek a hívek élénk részvételét biztosítják az egyházi életben.

Az iskola ügy. A sváb iskoláztatás jobbjára a katolikus egyház kezében van, habár a németnyelvű állami oktatás is sokkal fejlettebb, mint a magyarnyelvű állami oktatás.

A felsőfokú oktatást csak a temesvári rom. kát. teológiai főiskola képviseli, ahol a tanítási nyelv német s német a hallgatók többsége is.

A középfokú oktatást az 1936—37. tanévben a következő intézetek képviselték:

Fiúiskolák: 1 állami főgimnázium (Temesvár), 1 román kát. főgimnázium (Temesvár, Banatia),¹ 1 román kát. tanítóképző (Temesvár), gyakorló iskolával, 1 román kát. téli földművesiskola (Vojtek), 1 állami algimnázium (Újarad), 1 román kát. algimnázium (Zsombolya), 1 kereskedelmi gimnázium (Temesvár, Banatia).

Leányiskolák (mind román kát.): 1 tanítónőképző (Temesvár) gyakorló iskolával, 1 óvónőképző, 1 továbbképző román és német tagozattal, 1 háztartási iskola, 1 népfőiskolái tanfolyam, 8 leánygimnázium.²

Elemi iskolák: 54 román kát. iskola német oktatási nyelvvel és 8 luteránus iskola magyar és német tagozattal. A sváb tanköteles gyermekek többsége azonban állami elemi iskolába jár. Magánszámítás szerint az 1937—38. tanévben csak 5506 tanuló járt a hitvallásos német iskolába, kb. 7000 járt az állami iskolák német tagozataiba, kb. 1900 tanuló pedig a román tagozatokba. Egészen a legutóbbi időkig az állami iskolák német tagozatainak tannyelve az ú. n. nemzeti tantárgyak (román nyelv, földrajz, történelem, jogismeret) leszámításával ténylegesen német volt, 1936-ban azonban tömegesen neveztek ki a német tagozatokhoz is németül nem tudó román tanítókat.

A kisdedóvíntézetek száma: 16 román kat. német tannyelvű, 3 román kát. magyar és német tagozattal.

¹ A „Banatia“ hatalmas épülete, amely a sváb nevelés központja — mint az alábbiakból kitűnik — a főgimnáziumon kívül tanítóképzőt, gyakorló iskolát, kereskedelmi gimnáziumot és internátust foglal magában. A főgimnáziumok közé számíthatnék a temesvári kegyesrendi főgimnáziumot is, azonban érmék kormányrendelet folytán román a tannyelve. Ennek dacára 23 német anyanyelvű tanuló látogatja.

² Az egyházmegye egyetlen román kat. leányfőgimnáziuma, a temesvári „Notre Dame“ leánylíceum kormányintézkedés folytán román tannyelvű. Tanulói közül 84 német anyanyelvű.

Kultúregyesületek. Iskolánkívüli népnevelés. Amíg az erdélyi magyarság kulturális élete több, kisebb-nagyobb, gyakran egészen helyi érdekű egyesületre van bízva, addig a bánági svábok kulturális élete bizonyos tervszerűséget mutat. Kb. 40 községben van megszervezve a „Banater Deutscher Kulturverein“, míg a kisebb sváb lakosságú községekben úgynevezett támpontjai vannak. A községi szervezetek nagyobb egységbe, a „Kreis“-be, ezek pedig vidékek szerint „Gau“-okba csoportosulnak. Az egész egyesület összesen 5 „Gau“-t (Temesvár, Arad, Lugos, Resica és Oravica székhellyel) foglal magába. 1926-ban alakult, jelenleg kb. 90 községben tart fenn népkönyvtárt, a városokban és falvakban pedig előadássorozatot rendez. Az utóbbiakban 10—12 fiatal tanár, továbbá néhány orvos tart kulturális, egészségügyi és fajbiológiai előadásokat. Ez az egyesület adta ki a „Banater Kulturhefte“ című nemrégén megszűnt negyedévi folyóiratot is, amely főleg történelemmel, részben szépirodalommal is foglalkozott.

A bánati svábság néppárti árnyalatú szárnyának kulturális téren is megvan az 1919—1926. évek működésének megszűnte után kb. egy évvel ezelőtt újjáélesztett „Kulturverband“ alakjában a maga szervezete. Körülbelül ugyanannyi helyi csoportja van, mint a „Kulturverein“-nek s avval egyenlő értékű munkát is végez.

A sajtó. A bánági svábok sajtója egészségesnek mondható, nincs meg az a túltermelés, ami pl. az erdélyi magyar sajtó veszélyes tünete. A német felfogás két nagy csoportba osztja a bánági német sajtót: a németül írott és a németül érző lapokra. Ez a felfogás pl. a legrégebbi temesvári napilapot, a „Temesvarer Zeitung“-ot az előbbi csoportba sorozza, megállapítva róla, hogy „a sváb népiség új szellemével és új eszméivel belső részvétel nélkül áll szemben.“ Az újabb sváb szellemet elsősorban az 1919-ben alapított és Temesvárott megjelenő „Banater Deutsche Zeitung“, továbbá az „Extrapost“, az első sváb krajcáros lap képviseli. Mellettük még számos más újság és folyóirat jelenti a „németül érző“ sajtót. Ezek nagy része vagy szaklap, vagy pedig egészen helyi érdekű hetilap. Tiszteletreméltó jelenség a bánági sváb sajtóban, hogy szinte teljesen hiányzik belőle a bulvár- és revolverlap típusa s habár bennük a személyeskedő harcok sem ritkák, sajtójuk ideológiai alapon és erkölcsi magaslaton áll.

Mint a magyar népnél, úgy a svábnál is sokszor a naptár az egyetlen olvasmány. Ezért nagy fontossága van annak, hogy a naptárkiadó szempontja ne a haszon, hanem a népnevelés legyen. Ezt a fontosságát felismerve, adja ki évente a „Banater Deutsche Zeitung“ a „Schwäbischer Volkskalender“-t, amelynek igen komoly szerepe van a német gondolkodás kialakításában.

A GAZDASÁGI ÉLET. Földművelés. Földbirtokmegosztás. A bánati svábság 82%-a földműveléssel foglalkozik. Számításunk szerint kb. 580.000 hold van a svábság kezén. Túlnyomó többségben kisbirtokosok, a birtokok átlagos nagysága 13—14 hold. A birtokosok kétharmadrészének 10—30 hold földje van. A fennmaradó egyharmad résznek a fele a 10—30 holdas típusnál kisebb

birtokosok kezén van, míg a másik fele az ennél nagyobb birtokosoké. A 100 holdasnál nagyobb birtok ritka. Ezért annak idején a román agrárreform alig érintette a svábságot, birtokállagának kb. csak 2%-át sajátította ki, azt is jórészt a szegényebb sváboknak juttatta, akik a magyar nagybirtokosok földjeiből is kaptak a kisajátítás során. Érzékenyen érintette azonban az igen nagyszámú sváb földbérlet, aki a nagybirtokokat bérelte.

Általában a bánági sváb mezőgazdaság igen fejlett. A mezőgazdasági gépek használata elterjedt s magas ára mellett is használja a műtrágyát. A magas bankkamatok, a gazdasági viszonyok általános leromlása, az agrárrolló tágulása s talán egy kissé a saját elbizakodottsága és vakmerő számítása a svábságot is nehéz viszonyok közé sodorta, amiből csak a konverziós törvények intézkedései mentették ki. Igaz, hogy éppen a józanul számító, óvatos, csak a saját tőkájével dolgozó elemekre nagy csapást is jelentett a konverzió, mert az általa sújtott bankok kénytelenek voltak betéteseikkel egyességet kötni, amelynek alapján betéteiknek csak egy részét fizetik vissza, azt is csak több évi részletben. Igen sok sváb földművelő vesztette így el megtakarított pénzének nagy részét.

A bánági svábok kezében levő földnek kb. 45%-a búzával van bevetve, 30% tengerivel, 5% zabbal; a takarmány- és ipari növények kevésbé vannak elterjedve. A cukorrépatermesztés csak az aradi és freidorfi cukorgyárak környékén virágzik, a zöldségtermesztést pedig a nagyobb városok környékén (Arad, Temesvár) majdnem monopolizálta néhány sváb község. A szőlőművelés az alacsony árak és a nehéz értékesítési lehetőség miatt válságban van.

Az állattenyésztés különböző ágai közül különösen a sertésenyésztés fejlett. 1000 lakosra 430 disznó jut, amivel a bánági svábság első helyen áll egész Európában. A mangalica sertés mellett a Yorkshire- és Berkshire-fajta van különösen elterjedve. A sertésexport nagyon jól van megszervezve, az exportált mennyiséget jórészt az anyaország, Németország veszi meg. A múltban igen fejlett lótenyésztés egyrészt a tenyészanyag hiánya, másrészt a rossz értékesítési lehetőség miatt nagyon visszaesett. A lófajták közül főleg a Gidrán és a Nonius van elterjedve. A szarvasmarhatenyésztés már kevésbé fejlett. A sváb mezőgazdasági munkára többnyire lovat használ. A tej és termékeinek értékesítési lehetősége azonban meglehetősen jó.

A sváb mezőgazdaság fejlődésének igen jelentékeny tényezője a temesvári „Schwäbischer Landwirtschaftsverein“ (a volt Délmagyarországi Gazdasági Egyesület). 1934-ben 83 helyi szervezetet összesen 6000 taggal foglalt magában. Kiadja a „Banater Landwirt“ című folyóiratot, irányítja, illetőleg fenntartja a vojteki, perjámosi és guttenbrunni téli gazdasági iskolákat. Az egyes helyi szervezetek téli tanfolyamokat tartanak.

A svábság kereskedelme és ipara van annyira fejlett, hogy megfelelően kiképzett láncszem legyen a svábság népi autarchiájában. Már a háború előtt sem akadt sváb községben pl. zsidó kereskedő s ma már van olyan erős és minden szakmára kiterjedő kereskedelmük, hogy a népi igényeket teljesen ki tudja elégíteni s meg

tudják valósítani azt a hallgatólagos elvüket, hogy a sváb svábnál vásároljon. Iparuk is elég fejlett: 3—4 téglagyár, 2—3 kalapgyár, több textilgyár van sváb kézen, azonkívül a bánági kis- és középalmok 85%-a. A sváb iparos azonban legnagyobb részt kézműves, mert a svábságnak veleszületett erényei: a szorgalom, a vállalkozó szellem, továbbá a szakmai tudás ezen a téren oly nagy mértékben érvényesülhet, hogy a más fajhoz tartozó kisiparosok közül csak kevés versenyezhet velük s a hatóságoknak a városok romanizálását célzó bevallott programja dacára is remélhetik a sváb kisipar nagymértékű fejlődését. Ezért nagy gondot fordítanak az iparosság kiképzésére. Temesvárott van egy hitvallásos (róm. kat.) alapon létesült iparostanonciskolájuk (Banatia) 20 tanonccal, de tervbe vették összesen 20 hasonló tanonciskola létesítését. Felső ipariskolájuk nincs. Sok sváb fiú végzi azonban az erdélyi szász felső ipariskolát. A sváb iparosság vezetőinek közeli terve a fiatal iparosok önállósításának intézményes alapon való elősegítése. Az önálló iparos szakmai továbbképzéséről azután a sváb iparosszervezet, a szükséges hitellel való ellátásáról pedig a sváb iparhitelszövetkezetek gondoskodnak.

A sváb ipar és kereskedelem megszervezésére az első kísérlet közvetlen a világháború után az „Eisenring.. szervezet volt Temesvárt, amely azonban nem mutatkozott életképesnek. Rb. 6—8 évvel ezelőtt alakult ugyancsak Temesvár székhellyel a „Deutscher Handel- und Gewerbeverband.., majd azután a sváb népközösség keretén belül a „Vereinigung der Banater Deutschen Kaufleute und Gewerbetreiber.., a sváb ipar és kereskedelem hivatalos szervezete.

Hitelélet, bankok. A legnagyobb sváb jellegű pénzügyintézet a „Bánati Bankkegyesület“ — „Banater Bankverein A. G.“ Temesvár székhellyel és 5 fiókkal. Alaptőkéje az 1937 december 31-i mérleg szerint 52,000.000 lei. A gazdasági válság és a konverziós törvények nagy kárt okoztak ennek az igen jól működő és kiterjedt fiókhálózattal rendelkező intézetnek, az utóbbi években azonban ismét egészséges fejlődésnek indult. Mellette néhány kisebb sváb jellegű, inkább helyi érdekű pénzügyintézet működik a bánági pénzügy piacon.

A szövetkezetek. A szövetkezeti élet kevésbé fejlett, mint pl. az erdélyi magyarságnál. Ezzel szemben szövetkezeteiket kevésbé felülről irányítják s inkább a helyi szükséglet, magának a sváb népnek gyakorlati érzelme létesítette őket. A szövetkezetek 1929-ben Temesvár székhellyel alakult „Verband Deutscher Genossenschaften.. nevű szövetségbe tömörültek, amely az 1932. év végén 105 szövetkezeti foglalt magába 15.745 taggal, amiből 36 hitelszövetkezet. Ez a 36 hitelszövetkezet 70,000.000 lei aktívát mutatott ki, míg a fennmaradó 69 mezőgazdasági értékesítő szövetkezet ugyanakkor 62,000.000 lei aktívával rendelkezett.

A BÁNSÁGI SVÁBOK POLITIKAI SZERVEZETE a romániai politikai pártok feloszlatásáig azonos volt az egész romániai németiség politikai szervezetével, amely magába foglalt a bánági svábtól kezdve az erdélyi szászokon keresztül a beszarábiai és dobrudzsai német telepésig minden romániai németet. A hivatalos alakulat a Bánágban a Muth

Gáspár elnöklete alatt álló „Deutsch-schwäbische Volksgemeinschaft“ volt. Mint ilyen az 1937-ben megtartott képviselő- és szenátorválasztásokon az akkor kormányon lévő liberális párttal kötött választási egyességet és így sikerült neki Temes megyében 2, Arad megyében pedig 1 sváb képviselőt megválasztatni. Ellenlábasa, a „Volkspartei“ ezen a választáson nem érte el az országban lévő szavazatok 2%-át, ezért az akkori román választási törvény értelmében nem kapott egyetlenegy mandátumot sem. Ez az utóbbi párt úgy élt a köztudatban, mint szélsőségesen hitlerista alakulat, amelyet maga a német kormány is túlzónak minősített és megtagadott azzal, hogy a párt napilapjának németországi árusítását megtiltotta. A liberális kormányt követő Goga-kormány erre feloszlatta a német néppárt ifjúsági szervezeteit, holott ezek a pártnak főerejét képezték. Az államéletnek a Goga-kormány bukását követő „új ütem“-e az 1938. március 31-én kelt királyi dekrétummal azután minden egyéb politikai alakulattal együtt mind a két német pártalakulatot feloszlatta. 1938. október 9-én alakult meg Temesvárott a kormány támogatásával Brandsch Rudolf ismert szász politikus elnöklete alatt, akit a jelenlegi kormány közigazgatási vezérfelügyelői rangra emelt, egy új német közösség bánsági szervezete, amely azonban nem örvend osztatlan bizalomnak a svábság körében.

KISEBBSÉGI SORSBAN különösen hasznos és tanulságos a sorsközösségben élő más népkisebbség helyzetének és belső életének tanulmányozása. Az, amiben felülmúlnak bennünket, példaképpül szolgálhat s önbizalmat és kitartást ad az a tudat, hogy van, amiben mi vagyunk előbbre. Némi irigységgel vegyes csodálattal és utánzási készséggel nézzük a bánsági svábok szorgalmát, autarchiaszámba menő gazdasági függetlenségét, de ugyanakkor büszkén tekintünk a magunk kulturális eredményeire és erényeire, az áldozatkészésre, lemondásra, összetartásra. De mindkét oldalon van még egy nagy hiány: ha nincs is ellenségeskedés a két kisebbség között, nem jutottunk még el odáig, hogy egymást ismerjük, megbecsüljük s azt, ami egymástól esetleg elválaszt, kiküszöböljük. Közhelyszámba menne, ha egy unosuntalan ismételt latin közmondást emlegetnék, amelyet mindenki ismer, de amelynek gyakorlati tanulságairól mindkét oldalon megfelelnek. Pedig az adott helyzetben nemcsak egy bizonyos harmadik, hanem többen is vannak, akik nagyon is hajlandók az egyiket a másikkal kijátszani. A megértésnek az első feltételei azonban már megvannak: a svábság túljutott nemzeti felébredésének azon az első állomásán, amikor saját maga előtt való mentegetődzésül kellett egy állítólagos tervszerű magyarosítás állítólagos túlkapasait emlegetni, magyar oldalon pedig kezdik levetni a régi koloncokat és elfogultságokat, amelyek a megértést gátolják. A megértés pedig a romániai belpolitika jelenlegi eseménytelensége dacára is igen fontos mindkét kisebbségi nép számára.

Irodalom: Hermann Rüdiger a „Zahl und Verbreitung des Deutschtums in der Welt“, Richard Csáki „Das Deutschtum in Rumänien.“ Mindkettő a Paul Gauss szerkesztésében megjelenő „Das Buch vom deutschen Volkstum, Wesen-Lebensraum-Schicksal“ című

gyűjteményes munkája közli. (F. A. Brockhaus, Leipzig, 1935. 6. és 308. old.) — Vitéz Nagy Iván: Európa kisebbségei. Nemzetiségi statisztikai vázlat. Lugos, 1929. — C. Martinovici és N. Istrati: Dictionarul Transilvaniei, Banatului și celor alte minute alipite, Kolozsvár, 1921. — Fritz Klingler: Stirbt der Schwabe? Die Bevölkerungsbewegung des deutschen Volkes im Banat von der Ansiedlung bis heute. Der Geburtenrückgang, dessen Ursachen und die Abhilfe. Nagyszeben 1934. — Randolph Rungaldier: Das Deutschtum im Rumpf-Ungarn. L. Das Buch vom deutschen Volkstum. 290 old. — Handwörterbuch des Grenz- und Ausland-Deutschtums. Összeállították Carl Petersen és Otto Scheel. Ferdinand Hirt in Breslau 1934. Band I. Lieferung 3—4. — Theodor Grentrop: Das Deutschtum an der mittleren Donau, in Rumänien und Jugoslawien unter besonderer Berücksichtigung seiner kulturellen Lebensbedingungen. Münster in Westfalen, 1930. — Josef Karl: Egy pusztuló nép halálszimfóniája. A „Banater Deutsche Zeitung“ után közli a „Magyar Kisebbség“ 1937. 562 old. — Fritz Klingler: Volk in Not í Ein Beitrag zur bevölkerungspolitischen Lage des Deutschtums in Banat. Gegenwart und Zukunft. Nagyszeben, 1936. — Somogyi Gyula: Arad megye német népe. Arad vármegye és Arad sz. kir. város monographiája. A III. kötet első felének I. része. Arad, 1912. 370 old. — Josef Gerlach: Zehn Jahre Gemeinschaftswille, sieben Jahre Jugendbund. „Jugendsturm“. A „Der Ruf“ ünnepi kiadása 1936. 19 old. — Josef Eisele: „Unser Weg in die Zukunft“. Jugendsturm 25 old. — „A timisoarai-temesvári egyházmegye római katolikus hitvallásos jellegű intézetei az 1936/37. iskolai évben“. Temesvár 1937.

PARECZ GYÖRGY

ERDÉLY SORSÁNAK ÓKORI GYÖKEREI

LYENEK IS VANNAK? — kérdezi bizonyára nem egy olvasó. Nem csodáljuk a kérdést, hiszen Magyarországon az ókori történelem problémáit annyira elhanyagolták az idők folyamán, hogy úgyszólván senki sem érzi, mi közünk hozzájuk.

Ez első pillantásra érthetőnek is látszik. Vájjon mi is kötne bennünket, a ma súlyos gondjai és küzdelmei között, letűnt vüágok elporladt népeihez? Más eredetű és más múltú nemzetek, szétesett államalkotások históriáját vájjon minek is bolygassuk?

Pedig az ilyen vélekedés nemcsak téves, de veszélyes és káros. Sajnos, bizony művelt középosztályunk sem tudja, hogy korunk nagy vajúadásainak és félelmetes háborúinak megítéléséhez semmi sem ad olyan biztos alapot, mint a klasszikus ókor két nagy népének életfolyása. Mert sem előtte nem ívelt oly magasra a Kelet népeinek fejlettsége, hogy a Jelen életformájával össze lehetne hasonlítani állapotaikat és fejlődésüket, sem utána nem érett ily bonyolult szervezetté a mélyre zuhant középkor. S számunkra az emelkedésnél még lényegesebb, hogy Görögország és Róma sorsa a hanyatlást és összetörést is elénk tárja, amelyet ki nem kerülhet semmi emberi alkotás: így történetük teljes grafikonja megmutathatja, merre halad s hol áll most a mi Európánk életgörbéje.

Így például a Kr. u. III. században volt egy olyan világválság, melynek tünetei teljesen megfelelnek a mi korunk vajúadásának. Itt szorosan nyomon tudjuk követni azt az évszázadokon át hangtalanul készülő bomlást és átalakulást, amely egyszerre csak felfordította a világbirodalom rendjét s békéjét. A principátus, amely a republikánus vezetőhivatalnokok hatalmának egy kézbe fogásából eredő, alkotmányos ellenőrzés látszata által szentesített kormányforma volt, feladta jogi alapját és vallásos elgondolásokon nyugvó szubjektív és korlátlan abszolutizmussá lett ekkor. A régi vallások tarka-barka tömege egy egységesítő áramlat gigantikus kohójában kezd összeolvadni, majd egyes kimagasló istenképzetek körül újra jegecesedik, mígnem ezek nyomában a Megváltó vallása egységessé teszi az egy császár világbirodalmát e téren is. Az alsó társadalmi osztályok széthullott atomjainak nagyarányú csoportosulása a mai szocializmusban az Egyház akkori grandiózus társadalmi szervezkedésének tükrében érthető. Csakhogy a kereszténység, mint szociális organizáció, sohasem akart forradalmat csinálni és a rettentő üldözések napjaiban is éppen úgy imádkozott Krisztus

rendelése szerint a császárért és államért, mint máskor. Itt láthatjuk, hogy erkölcsi ereje mily utolérhetetlen, mennyire örök érték. A gazdasági világgés akkor is meghozta az inflációt és az ármaximálást és kitermelte a megbukott normális pénzfogalom helyett a felhígított, kényszerárfolyamú fizetőeszközt és kényszerre alapított állami gazdálkodást, természetbeni adózással, nagy közüzemekkel meg munkaszolgáltatással szilárdítva meg az államháztartás helyzetét. Akkor is volt „modern“-nek csúfolt primitív művészet kakofóniával és szimbolika lépett a természetet követő ábrázolás helyébe. Történelmi kötőerők és a vér szava akkor is mérköztek egymással. Mikor a rázkódások következtében a római máz lerepedezik mindenütt s alóla ősi ösztönök és beidegzettségek szabadulnak fel, a jó pannon elődök — illírek és kelták származásukra nézve—heroikus küzdelemben a művelt világot mentik meg mint az akkori világ legjobb katonái és nem faji önzésükre hallgatnak. Miért nem tanít és világosít fel minderről a középiskola?

De még erre van mentség: az ókori história szemlélete nem oly nagyon rég lett olyan igazán életszerű, hogy valódi „magistra vitae“ lehessen, öregebb hiba, hogy Mommsen ragyogó eredményei és iránymutatása nyomán azt hitték nálunk is, hogy az impérium történetének a Nyugaton a Rajna a főtengeye s nálunk csak másodrendű, sőt mucsai események játszódtak le. Pedig Itália kulcsa mindig a Duna medencéje maradt és ezért már Kr. u. 100 körül a római haderő legjelentékenyebb része itt állomásozik, majd a nyers erő jelenléte ide vonja hosszú időre a politikai erőcentrumot is.

Nem csoda, hogy így elsikkadtak azok a szálak, melyek az ókor felől a magyarság élete felé vezettek; középkori történészeink pedig csak a honfoglalástól kezdve követték nyomon földünk sorsát és nem kutatták sohasem eléggé azokat az elemeket, amelyeket a magyarság itt talált. Így amikor 1918-ban a románok „történelmi jogon“ maguknak követelték Erdélyt, nem volt oly magyar mű, amely ezen igényükkel szemben a történelmi valóságot feltárhatta volna. De nemcsak ily áttekintés hiányzott, hanem hiányzott még előkészítéséhez is minden rendszeres előmunkálat. Súlyos mulasztása ez a régebbi nemzedék ókori történészeinek. Pedig nemcsak az lett volna a kötelességük, hogy e kérdéseket a hazai használat számára feldolgozzák, hanem az is, hogy az objektív tudományos álláspontnak a külföldön is érvényt szerezzenek. Mert ha a nyugati tudományos világ és az ennek nézeteiből leszűrődő művelt európai köztudat át lett volna már itatva a mi álláspontunk mélységének tudatától, akkor, bár a győzők kegyetlensége nem lett volna kisebb, ellenségeink mohó éhségét megbénította volna a történelmi jogok érvényesítésének velünk szemben annyiszor megtevesztő módon felhasznált alapelve. Persze a boldog békeidők meleg napsütése elaltatta a lelkiismeret ösztönzéseit és hiába volt annyiszor szó a parlamentben és az újságokban a dáko-román aspirációkról, azokat a közép- és újkori kutatókra bízta az ókorral foglalkozó szakemberek.

Még valami hiányzott. Ahol akadt szép eredmény, ritkán jutott a külföld tudomására. Holott kérdezhettük, hogy példáid hogyan becsülhetne meg a világ a magyar sportembereket, ha az olimpiászok nem-

zetközi mérközései helyett, teszem azt, egy vidéki legényegylet majálisán döngetnék a rekordokat? A Collegium Hungaricumok ócsárlói ne feledjék el ezt! Aki a gyönyörű Valle Giuliaiban járt Rómában s az ott levő számos tudományos intézet között legnagyobb román akadémiát látta, mely oly nagy lehet, mint az egész budapesti bölcsészeti kart magában foglaló Múzeum-körüli palota, annak fogalma van arról, hogy szomszédaink mit áldoznak a dák és római kutatás céljaira.

Már régebben neveltettek a románok Párizsban és Rómában, de német és angol egyetemeken is tehetséges fiatalembereket, akik személyes összeköttetések révén a Nyugaton akkor is hatni tudnak bizonyos irányban, ha nagyot nem tudtak is alkotni maguk. De lassan rákerült a sor arra is, hogy a vak sovinizmus római kultúrgöggjétől fogant fantasztikus történeti műveiket, melyek esetleg már a krétamikénei kortól kezdik az oláh ősműveltség dokumentumainak felvonultatását, jobbakkal pótolják. Eszközeiben nem válogató, de a propaganda mesterségéhez fényesen értő nagy publicistájuk, Jorga, akinek hangyaszorgalmát az állam valóságos üzem berendezésével toldotta meg, azonnal beharangozza a Nyugaton a legcsekélyebb román kutatási eredményt is. Tudnunk kell, hogy Jorga az Académie des Inscriptions et Belles-Lettres tagja, angol és egyéb egyetemek díszdoktora, a nemzetközi történelmi kongresszusok egyik korifeusa stb., aki már csak mint volt miniszterelnök is befolyásolhatta a nyugati népek felfogását; e mellett magas kora ellenére ma is csak úgy ontja a könyveket és cikkeket. Akármi legyen is bárki felfogása érveinek értékéről, céltudatos sajtóhadjáratának megítéléséről, kézlegyintéssel őt elintézni nem lehet.

Mindezek mellett és felett azonban akadt már a románoknak olyan kutatója is, akit bármelyik művelt nemzet szívesen vallhatott volna a magáénak: Vasile Párvan. Ez a kitűnő tudós Jénában és Berlinben tanult és Boroszlóban végzett Cichorius irányítása alatt, de francia és angol egyetemeken is megfordult. Joggal remélhettük tőle, hogy vele együtt a román-magyar vitát nemes versenyben, nyílt sisakkal küzdve tisztultabb légkörbe emelhetjük. De a tudomány nagy kárára 1927 nyarán fiatalon elhunyt, miután előzőleg még a Sorbonne-on és Cambridge-ben előadhatta a dákok népéről szóló szintetikus művének („Getica“, Bukarest, 1926) eredményeit; előadásait Cambridge-ben ki is adták könyvalakban (1928). Ezen vaskos összefoglalásban a szerteszórt sokféle — nyelvészeti, történeti, régészeti stb. — adatot színes képzeletének selyemszálaival szőtte-fonta össze. Átfogó és egyéni veretű műve nagy lépéssel vitte előre a kutatás állását.

Közben azonban a minálunk és egyebütt erőteljesen meginduló részletkutatás már új, szilárdabb alapot készített elő, amelyre maradandóbb összefoglalás épülhet. Ennek első körvonalait 1936-ban megkísérelte már megrajzolni a cambridge-i egyetem tanárai által kiadott nagy ókori történelem XI. kötetében e sorok írója.

KIDERÜLT, hogy a Kr. e. II. évezredet betöltő bronzkor végén, mely a trák nép műveltségi tette a Dunamedencében, nem tört át Itália műveltségi hatása Erdélyben, úgy mint Párvan vélte, aki ily régi

időre szerette volna visszavinni a dákok romanizációjának gyökereit. Éppen ellenkezőleg: körülbelül a Kr. e. VIII, században megérkezett az első nomád néphullám Észak-Ázsia felől, amelynek gazdag hagyatékát most teszi közzé két kitűnő fiatal tudósunk, Gallus Sándor és Horváth Tibor. Ez a lovasnép nemcsak avval árulja el kilétét, hogy lószerszámdíszjeinek mását Oroszországban leljük meg, hanem avval is, hogy bronz és arany holmiján feltűnik már az a különleges észak-ázsiai állatdíszítés, amelyet később a szkíták is elhoztak Európába s amely az eurázsiai lovas pásztornépek nagyértékű kulturális tulajdona. Ez a néphullám, amely valamiféleképpen összeköttetésben állhatott a legendás kimmeriek vándorlásaival, már erős államot alkotott Kelet-Magyarországon.

Utána, mintegy 600 körül Kr. e., a Déloroszországba tört szkíták három fő törzsének egyike, az agathirzek költöztek Erdélybe, amelynek hatalmas sziklavárában elkülönültek hamarosan rokonaiktól. A nomád népeket, ha vékony uralkodó réteg gyanánt nagy területen szétoszolva szervezték meg birodalmaikat, mindig fenyegette az a veszély, hogy az idegenből való feleséghezás ősi szokása folytán sajátos faji jellegük elmerül az alattvalók tömegében. Ez okozta a húnok felszívódását és politikai összetörését, ez adta meg a mi nemzetünknek ugor jellegét a bolgár-török vezérréteg beolvadása révén s e miatt tűntek el az agathirzek is egykor a leigázott trák-fajta alattvalók tömegében. De úgy amint ma az operációk hasmetszéseinek összevarrására felhasznált bélpreparátum csak akkor szívódik fel, ha már maga a seb összeforrott, úgy ezek a nomád hódítók is csak akkor merültek el alattvalóik tengerében, miután vaserővel kényszerítették utóbbiakat egy felsőbbrendű és állandó államszervezetben való összeforrásra s miután vérükkel is áthatva őket, sajátos hadviselésüket és nagy katonai erenyeiket is beléjük oltották. (A kora-középkor szláv államképződéseinek is ez a nyitja.) Így hát nem múlt el nyom nélkül a trák népeknél sem a szkíta uralom korszaka, melynek vallási, katonai és egyéb téren még a római császárkor folyamán is megtaláljuk érdekes nyomait.

Csak meglehetősen későn nyújtja ki karját a Nyugat Erdélyért, de ekkor sem Itália, hanem olyan népmozgalom, melytől maga Róma is szenved. Mikor a gallusok a Kapitóliumot ostromolják a Kr. e. IV. század elején, a keltaság egy másik csoportja a Dunavölgyébe tör be és lassanként meghódítja, vagy legalább is műveltségiig magához hasonlítja az itt élő népek jó részét. A kelták hatása rendkívüli, átütő erejű volt. Ha a leleteket nézzük, egyszeriben világossá válik, hogy nyugaton a germánok, nálunk az illírek és trák-fajú törzsek kulturális egyénisége egészen elvész a fejlettebb kelta civilizáció máza alatt. De ennek dacára a keltaság politikai gyengülése folytán lassanként kiütözik mindenfelé a meghódított vagy műveltségiig asszimilált népek eredeti egyénisége.

Így amikor a klasszikus világ érdeklődése különböző okokból a Dunamedence népei felé fordul, alkalmunk nyílik a különféle trák fajtájú törzsek — köztük Erdély lakóinak — megismerésére. Ha Párvant olvassuk, olyanféle kép bontakozik ki előttünk, mint amelyet pld. a háború előtti modem pánszláv mozgalom szemlélete kelt: amint a kisebb-nagyobb szláv államok felett Európát állandóan nyug-

talanította a minden szlávok egyesülésének előkészítése, úgy a Párvan trákjai is egy ilyenféle modern, ha nem is politikai, de népi-faji nagyhatalom, amely magát Rómát is végveszéllyel fenyegeti néhanapján. De ez a nemzeti rajongás sugallta álom nem bírja ki a nappali fény józan világosságát. A közös leszármazás tudata még olyan nagy nemzetet sem tudott az ókorban egybeforrasztani, mint a görög volt, nemhogy a különféle trák idiómákat beszélő törzsek számtalan apróbb-nagyobb politikai kötelékben élő, egymásról sokszor nem is tudó össze-vissza tömkelegét.

Ezek állandó harcban álltak egymással és hadifoglyaikat görögöknek adták el. A Kr. e. IV. században már annyi dák és velük rokon geta rabszolga volt Athénben, hogy az akkori vígjátékirodalom tipikus alakjaivá lettek ezek az otromba figurák. Dákok laktak még Erdély felett is, fel a Visztuláig, meg Kelet-Magyarországon is; a geták egykor egészen a Krim-félszigetig terjedtek el, de fokként visszaszorultak s az Alduna mindkét partját is ők népesítették be, le egészen a Balkánhegységig. Sorsuk, melyet a Kr. e. VI. század vége óta tudunk többé-kevésbé követni, igen súlyos volt. Egyik hódító a másik után gázolt végig rajtuk, egyre újabb néphullámok hömpölyödtek rájuk, úgyhogy minden harcias erényük mellett sem tudtak nagyobb államhatalmat huzamosabban fenntartani. A sok háború az Erdélyben lakó dákokat is alaposan meggyengítette, de ez az erdős-bérces ország nagy természetes erőd, amelynek oltalma alatt lassanként megerősödhettek.

Van egy rendkívül érdekes görög feliratos kövünk a Fekete-tenger északnyugati sarkában fekvő Dionysopolis városából, amelyből megtudjuk, hogy a Kr. e. utolsó évszázad elején egy ottani polgár követségben járt a dák királynál, akinek hatalma tehát már ily messze kiterjedt. Nemsokára azután ennek az uralkodónak a fia, Burebista, egymásután vezeti győztes hadjáratait a Kárpátok vidékének és a Balkánnak meghódítására. Rövid idő alatt valódi nagyhatalommá nővi ki magát a dákok országa, ami persze csak úgy volt lehetséges, hogy a Pompeius és Caesar közötti nagy mérkőzés elvitte a határokról a római erőket, befelé fordította a fegyvereket s a határszéli népek szabadon garázdálkodhattak.

Caesar el is határozta, hogy végez a dákokkal. Óriási sereget mozgósított már, hogy a dákokat letaposva a Pontus felől kapja el a parthusokat, amikor meggyilkolták. Az új bonyodalmak között vergődő birodalom még sokáig félve nézett a dákok felé, noha Burebista is elpusztult valami módon, akkor amikor Caesar és bámulatosan gyors hódításai éppen oly hamar széthullottak. A nyugtalan és vitéz dák törzsek megfékezése akkor lett komoly feladat, amikor Augustus alatt előretolták a római határt a Dunáig. A Kis-Alföldről le a Duna torkolatáig mindenütt dák és geta népségek szegélyezték az új határt és hiába büntették meg őket többször a földjükre hatoló római seregek, betöréseik nem szűntek meg.

Ha meg akarjuk érteni, hogy miért kellett a dákokkal előbb vagy utóbb leszámolnia Rómának, tudnunk kell még néhány dolgot. Tiberius úgy igyekezett a veszélyes szomszédokat távartani, hogy azt a sem-

leges zónát, amelynek létesítése a folyam északi partján már Augustus alatt megkezdődött, tovább szélesítette. Kétségtelenül római biztatásra és engedéllyel húzódtak fel ekkortájt a Duna torkolatától a Nagy-Alföldre az iráni származású szarmata jazigok, mintegy élősövénynek a dákok ellen, akiket visszaszorítottak a keletmagyarországi hegyvidékekig; utánuk nyomultak a velük rokon szarmata roxolánok is az oláh síkságra, úgyhogy az ott lakó törzsek súlyosan szenvedtek miattuk. Nero alatt százezer barbárt telepítettek be innen a Duna déli oldalára: a Nemzeti Múzeum nemrég szerzett egy bronztáblára írott katonai elbocsátó okmányt, amelyből kiderül, hogy ezeknek legalább egy része dák volt.

Ügy látszhatott tehát hogy, ha nem voltak is eszményi állapotok a mai szerb-bulgár Dunapart mentében, a kiürítést célzó áttelepítések és a harcias szarmata lovasnépek vazallus-államai a folyamhatár előtt elegendők lesznek a dákok távoltartására. De a (Kr. e. I.) század vége felé ez utóbbiak újra félelmetesen megerősödtek, Domitianus császár vezérei súlyos vereségeket szenvedtek tőlük: kiderült, hogy hiába a semleges zóna a Dunánál, ha mögötte érintetlen az erdélyi sziklavár. Nem oktalan imperialisztikus célok, nem a dák arany utáni bűnösen mohó vágy indították e nagy hadvezért a két nehéz erdélyi hadjárat megvívására: a támadás nála védekezés volt.

De innen magyarázható a dák nép szomorú sorsa is. Traianusnak különösen az első háború után látnia kellett, hogy végleg le kell számolnia e néppel, ha a Duna völgyében nyugalmi állapotot akar teremteni. Augustus, akinek ténykedése minden tekintetben irányt szabott utódai számára, azt mondja tetteinek autentikus összefoglalásában, hogy „azokat az idegen népeket, akiknek nyugodtan meg lehetett bocsátani, inkább meghagytam élve, mintsem hogy kiirtottam volna őket“. Ebből azonban az is következik, hogy e nagy uralkodó azokat a népeket, amelyeknek nem lehetett a közbiztonság érdekében megbocsátani, azokat bizony inkább kipusztította. A módszereket, amelyeket ilyenkor alkalmazott Augustus, ismerjük is. Nem kell állati öldöklésekre gondolnunk. Mikor a délpannoniai törzsek Kr. u. 6 és 9 között fellázadva rettentő véráldozatokat követelő kétségbeesett háborúba rántották bele Rómát, Mitrovicától nyugatra a Száva partjain lakó breucusok törzse játszotta az ellenállásban a főszerepet. Legyőzésük után e kis népből nyolc segédcsapatot alakítottak és még ezenkívül más pannon auxilia keretében is felhasználták őket: úgyhogy egész fiatalságukat elvitték idegen vidékekre szolgálni, ahonnan a legtöbben nem is jöttek vissza sohasem. E mellett nagy tömegeket adtak el rabszolgának a lázadó pannonokból. Hasonlóképpen, de még sokkal radikálisabban járt el Traianus a dákokkal. Arisztokrata rétegüket, a „süvegeseket“ kiirtotta, a többi férfinépet meg, amennyiben nem menekültek el az Erdély körül széles karéjban letelepült szabad néprokonaikhoz és nem estek el a háborúban, eltávolította Dáciából: a megbízhatóbbakat és hódolásra hajlandókat katonának soroztatta be az új gyalogos és lovas dák segédcsapatokba, melyek jó messze (Szíriában és Angliában!) állomásoztak; a renitenseket pedig rabszolgának használtatta fel.

Így hát érthető, ha a Kr. u. IV. század közepe táján írott császári életrajz-sorozatban, mely számunkra elveszett, de a belőle kiírt kompendiumokból világosan rekonstruálható, az állott, hogy Traianus kiirtotta a dákokat. Persze hozzá kell tennünk mindjárt, hogy ezt az adatot hevesen támadják a kontinuitás tanának hirdetői s dacára annak, hogy oly nagy tudósok, mint Theodor Mommsen vagy Michael Rostovtzeff teljesen, szószerint hitelesnek fogadják el, vannak más, neves külföldi tudósok, akik elvetik. Azonban van rá módunk, hogy e forrásadat igaz voltát végleg bebizonyítsuk. A római Dácia feliratos kövein ugyanis megmaradt a tartomány vagy 2300 lakójának neve, sokszor a szülők vagy gyermekek megnevezésével, úgyhogy pompás alkalmunk van egy nagy anyakönyvi statisztika megállapításához. Ezt a munkát e sorok írójának egyik tanítványa, Kerényi András most készül éppen befejezni. Kiderül Összeállításából, hogy a nevek kétharmada latin, van közöttük azután több mint félezer keleti — főleg szír — és görög név és a Pannóniából meg Dalmáciából jött illírek és kelták barbár neveinek sora is majdnem kétszázra rúg. Evvel szemben mindössze két tucat trák jellegű név van, melyek közül valahány biztosan nem erdélyi dák, hanem Tráciából sorozott katona vagy onnan jött kereskedő neve. Tegyük fel, hogy ezek mind dákok, sőt tegyük fel hogy egy egész csomót kifelejtettünk vagy rosszul határozottunk meg s mondjuk, duplázzuk meg a feltételezhető dákok számarányát négy tucatra. Bár ez teljesen valószínűtlen, de ezen legtúlzóbb és ellenlábásaink által is kétségtelenül supermaximum gyanánt elfogadható arányszám is csak a névanyag két százalékát mutatná be Dáciában valóban dák gyanánt! Világos ebből, hogy az a népelem, amely romanzációra képes volt s így eljutott az írásbeliséghez—feliratainkon rendkívül sok a közkatona s egyszerű kisember, sőt rabszolga is — nem volt dák. Megmondják forrásaink, hogy Traianus rengeteg gyarmatost hozott Erdélybe az egész római világból, tudjuk, hogy az idehozott nagyszámú katonaság veteránusai nagyobbára itt maradtak, miután kitöltötték hosszú szolgálati idejüket s az is ismert, hogy Erdély természeti kincsei és a kínálkozó kereskedelmi s egyéb pénzszerzési lehetőségek szintén nagy tömegeket csábítottak ide: volt tehát, aki elfoglalja a dákok hült helyét. Evvel szemben nem lehet még azt sem felhozni, amit pld. Daicovicium hangsúlyoz: t. i., hogy az érdek, parvenübüszkeség és a divat arra készítette a jó dákokat, hogy régi barbár neveiket hirtelen levessék. Hiszen egyrészt a római nevek felvétele — különösen a polgárjogot jelentő tria nomina megszerzése — nem az egyesek tetszésétől függött, hanem szigorú feltételekhez volt kötve: legtöbbször húsz-huszonöt éves katonai szolgálat jutalma volt, vagy rabszolgafelszabadítás következménye stb. Másrészt semmi okunk sincs feltételezni azt, hogy Dáciában mohóbban kaptak volna e római színezetű névadás után, mint a régebben uralt és gyökeresebben római Pannóniában, ahonnan ezerszámra ismerünk bennszülött neveket (csak az illetők törzsi hovatarozását pontosan megjelölő személynevek száma vagy ötszáz!); de különben is megmutatja a dáciai illír és kelta személynevek tömege, hogy itt sem siettek jobban az emberek a római takaró alá bújni, mint másutt. Így tehát ha volna is folytonosan tovább-

élő romanizált őslakosság Erdélyben, az — nem lehetne dák. Mászóval: a dáko-román elmélet két pillére közül az egyik máris kidőlt.

Mindaz, amit evvel szemben a dák jelleg továbbélésének bizonyítására Erdélyben felhozhatnak, nem állja meg a komoly vizsgálatot. Nincs például egyetlen dák eredetű isten sem itt. A dunai lovasisten-ségek fogadalmi táblácskái, melyeket a nagyszorgalmú D. Tudor dolgozott fel nemrég, világosan délről jönnek, illetve Tráciában vannak világos előzményeik. Vagy ha pld. Daicoviciu azt hiszi, hogy a görög hatásokra visszanyúló kelta benyomott edénydíszítés II. századi dekorációjának szerves folytatása lenne a IV—VI. századokból való szintén benyomott díszítésű ornamentika, mely a germánok körében általános e korszakban, akkor csalóka látszat vezet félre stb.

Nem tölthetjük itt avval az időt, hogy a dáciai romanizmus sajátos alkatát jellemezzük. Legyen szabad itt csak arra a tanulmányra utalni, mely e témáról a „Századok“ 1936. évi kötetében megjelent. Csak azt kell kiemelnünk, hogy az a beállítás, amely szerint magából Itáliából sugárzott Dáciába hihetetlen gyorsan egy bámulatos intenzitású elrómaiásító erő, nem egyéb romantikus vágyálomnál. Ilyenféle „miracle historique“ nincs. A Kr. u. II. század valóban bámulatra méltó általános virágzása tényleg igen meggyorsította a romanizáció menetét, mint mindenütt. De ez a hatás nem az elbágyadt Itáliából jött már, amely Kr. u. 100 körül elvesztette kultúrájának és kereskedelmi stb. törekvéseinek öntevékeny terjeszkedési erejét. Erdély romanizmus kimutathatólag egyszerűen a szomszéd országok (Pannónia, Moesia, Thracia) rusztikus római civilizációjának szekundér tükröződése, melyben az e provinciákból bőven beköltözött emberanyag-nak is nagy része van. Ez a magyarázata annak is, hogy latin lett Dácia.

Mi lett mármost a sorsa ennek a dáciai romanizmusnak? Ennek eldöntéséhez első sorban a Kr. u. III. század germán néparadatának hullámverését kellett tisztázni. Bonyolult és hosszadalmas forrástanulmányok voltak szükségesek, melyeket az Egyetemes Phüologiai Közlöny kötetei közöltek; javított kiadásuk a frankfurti Römisch-Germanische Kommission des Deutschen Archaeologischen Institutes kiadásában jelenik meg nemsokára, míg az eredmények rövid foglatatát a Cambridge Ancient History sajtó alatt levő utolsó (XII.) kötetében adtuk közre. A lényeges momentumokat a következőkben igyekszünk röviden előadni.

A tartós béke korszaka Erdélyben már akkor megszűnt, amikor a II. század hatvanas éveiben a vandálok más germán törzsekkel együtt Északkelet-Magyarországra törtek és felzavarták köröskörül a szabad dák népeket. Ettől kezdve ezek mind gyakrabban törtek be az erdélyi hegyek közé. Majd amikor a III. század elején a gótok lenyomultak Dél-Oroszországba és a század harmincas évei óta egyre gyakrabban árasztják el rabló kalandozásaikkal a dunai tartományokat, majd pedig 251 óta rokonnépeikkel együtt úgyszólván Angliától Kappadóciáig pusztítanak, Erdély szenved a legtöbbet tőlük. Az a nagy természetes hídfőállás ugyanis, amelyet hegykoszorúja alkot, nem volt szervesen beleépítve a birodalom erősített határvonalába: nyugaton a Duna-Tisza közén a jazigok, délen az Olttól keletre a roxolánok

választották el a folyamhatártól, amely törzseknek az volt az I. században a hivatása, hogy a dákokat távoltartsák a limestől s miután Dácia tartomány berendezésével e rendeltetésük megszűnt, be kellett volna olvasztani az ő területeiket is. E helyett azonban csak erődített utakat vezettek a Nagy-Alföldön s az oláh síkságon át, amelyek békeidőben elegendők voltak a közeledés biztosítására és e nyugtalan népségek fékentartására is, de nagy néplökéseket nem tudtak feltartóztatni velük. Így a nagy sziklavár csak a Bánát és Kisoláhország felől függött szervesen össze a dunai tartományokkal s egyébként mindenünnen megközelíthető volt — szinte a levegőben lógott. Marcus Aurelius akart is ezen az állapoton segíteni, de könnyelmű fia elhagyta tervét és csak még jobban nehezült e provincia helyzete, amikor a sok barbár betörés tanulságaképpen megváltozott a stratégiai alapfelfogás. A számtalanszor áttört szimpla határmenti katonai kordon helyett most már nem is annyira a határtartományokat, mint magát Itáliát mélyen tagozott hadrend védte a Duna felől jövő támadások ellen. Így Dácia mint magányos előretolt állás nyúlt előre a barbár világba, mint valami viharverte földnyelv a felzavart tengerbe. Így a század közepe után a légiókat már visszavonták Erdélyből és a megmaradt helyőrségeket minden valószínűség szerint egy barbár nép betelepítésével pótolták.

250-től kezdve egyik rablóhadjárat a másik után sújtja Dáciát; feliratok és pénzleletek azok az életjelek, amelyek segítségével e tragikus végküzdelmet követni tudjuk. A pénzforgalom már Philippus alatt (244—249. Kr. u.) megfogyatkozik, de még 253 után is kimutatható. Viminaciumban (a szerbiai Kostolacon), ahol a tartományi pénzeket verték Dácia számára, még 256 nyarán is kibocsátanak egy új — ezúttal utolsó — sorozatot. 256 és 259 között még állítanak hivatalos feliratokat. De Cserni Béla ásatásai nyomán kitűnt, hogy a római pénzek még sokkal tovább, egész Aurelianus (270—275) uralma elejéig bejutottak Erdély bércei közé. Az Orsóvá felől felvezető út mentén még Gallienus egyeduralkodója korából (260—268) is találunk feliratos követ s a pénzleletek is elérik e kort. Úgy látszik, hogy míg a dáciai polgárcsapatok különítményei már Philippus óta Észak-Itáliában állottak, 260 után már maguk az anyaezredek is hátrább vonultak. Az egyiket ekkor Mehádia körül találjuk, majd mindkettő az Itália felé vezető főútvonal drávai átjárását őrzi együtt Pannóniában, Pettaunál. De mindennek dacára kétségtelennek kell tartanunk, hogy bármennyire gyöngítette is a kétségbeejtő általános helyzet a tartomány védelmét, ennek feladására eladdig még senki sem gondolt. A latin források vádjá Gallienus ellen, hogy alatta veszett el Dácia, olyan célzatokból fakad, amelyek gyűlöletből igazságtalanul teszik felelőssé e kiváló uralkodót a kor minden bajáért. Világos ez abból is, hogy 270 elején a milánói állami pénzverde még „a boldog Dácia“ képét hozza friss veretem!

Ekkor azonban olyasvalami következett be, ami teljesen felborította az addigi helyzetet s arra kényszerítette Rómát, hogy örökre feladja szép Erdélyországot. Ezt a hirtelen, sorsdöntő változást mindjárt megértjük, ha egy pillantást vetünk a rohanó eseményekre. Aurelianus kikiáltatása után, kb. 270 márciusában, Rómába megy, de hamarosan

kényszerül rá, hogy a vandálok ellen vonuljon Pannóniába, innen pedig Észak-Itáliába kell sietnie egy germán nép, a juthungok kiverésére. Télen azután a főváros ügyeinek rendezése mellett megint csak újabb hadjáratra készül a szíriai sivatag új hatalmassága, Palmyra ellen, amely ekkor Zenobia alatt Kis-Ázsiára is rá merte tenni a kezét és Egyiptomot is elfoglalta.

271 tavaszán Keletre indulva útközben először is megtisztította a dunai tartományokat az őket prédáló germán seregektől, majd átment a Duna északi partjára és több nagy csatában tönkre verte a nyugati gotokat, akik Erdélyt már ekkor elözönlötték. Forrásaink erősen kiemelik e győzelmek döntő jelentőségét. Aurelianus teljesen a helyzet ura volt. És mégis feladta Erdélyt, „desperans eam posse retineri“, feladva a reményt, hogy meg tudja tartani. Sorsdöntő elhatározásának kulcsát az általános konstelláció világosan megmutatja.

Zenobia 270-ben még remélte, hogy ki tud egyezni az új császárral és ezért megengedte, hogy a gabonaszállító flotta elinduljon Alexandriából Rómába. De a következő esztendőben az egyiptomi gabona már nem jut el Itáliába, Palmyra már nyíltan dacolni mer a császárral. Rómát éhínség fenyegeti. A Kelet visszahódítását többé nem lehet halasztani. Mivel pedig a nyugateurópai tartományok még mindig a galliai ellencsászárok kezében voltak, egyedül és kizárólag a dunai provinciák serege állott Aurelianus rendelkezésére e hadjárat céljaira. Véletlenül tudjuk is, hogy valóban az illyricumi csapatok vívták ki a döntő győzelmeket Zenobia vezérei ellen. Másfelől azonban a dunai tartományok állandó veszedelemben forogtak s a máris erősen megtizedelt légiók és segédcsatatok elvitele katasztrófát hozott volna, ha front-rövidítés révén meg nem könnyítik a határvédelmet. Így jutott Aurelianus arra az elhatározásra, hogy a legnehezebben védhető Dáciát feladja.

A polgári lakosság rendszeres és teljes kiürítése most, a császár nagy győzelmei után lehetővé vált. A fogytán levő római katonanyag és a földművelőkben mutatkozó nagy hiány teszi érthetővé, hogy a legnagyobb gonddal és alapossággal hajtották végre ezt a műveletet. A régi dáciai csapatok és a polgári lakosság a Dunától délre a Moesia-és Thraciából kihalított Új-Dáciában nyert új hazát. A gót mozgalom is megnyugodott azzal, hogy Erdély a nyugati-gótok zavartalan birtokává lett. Azt, hogy mindemellett a dáciai rómaiak között akadtak volna olyanok, akik inkább Erdélyben maradtak a rettegett gótok áldozataul, mintsem a hatalmas birodalom fegyvereinek védelme alatt biztosabb, nyugodtabb új hazába költözzenek, higgadt fejjel és elfogulatlanul aligha teheti fel valaki. És valóban a római, tehát városi jellegű telepék elvesznek, folytonosságuk nincs, nem úgy, mint a Balkánon, ahol ez a folytonosság megvan.

PARVAN HALÁLA nagy csapás volt a román tudományosság részére, de az állam áldozatkészsége folytán külföldi egyetemeken újra kineveltek egy egész sor szakembert, akik nélküle is megállják helyüket. Praehistorikusaik közül a fiatal Nestor mellett R. Vulpe és Dumitrescu is komolyan számbaveendők. A római kutatók közül komoly filológus

Pippidi, jól képzett történész G. Cantacuzeno s egész sereg provinciális archaeologusok van: C. Daicoviciu, E. Panaitescu, Ferenczi Sándor, Florescu, Theodorescu és mások Erdélyben dolgoznak, Nicorescu, Lambrino, Sauciu-Saveanu, Ekaterina Vulpe s társaik a Fekete-tenger melletti görög városokban és Ó-Romániában, Barcacila Turn-Severinben, Nicolaescu-Plopsor Craiovában, stb. Publikációik főleg német, francia és olasz nyelven a „Dacia“ s az „Ephemeris dacoromana“ s más folyóiratok hasábjain elsőrangú kiállításban jelennek meg, a hathatós hivatalos támogatás nem hiányzik... Közülük legutóbb C. Daicoviciu a „La Transylvanie“ című kötetben (1938), majd száz oldalon már új áttekintést ad Erdély ókori sorskérdéseiről. Ha nem is nyújtott még önálló szintézist, mint Párvan, beleszőhette összefoglalásába néhány eredményes ásatásának tanulságait és gondosan felhasználta a legutolsó évek irodalmát — nem utolsó sorban a magyar kutatások eredményeit. Sőt úgy látom, hogy a problémák megfogalmazásában éppen a mi munkásságunk és — természetesen — az ennek ellenében való állásfoglalás volt az irányadó.

Joggal kérdezheti az olvasó, hogy ily komoly és a román állam által ily nagyszabásúan támogatott törekvésekkel szemben tud-e a magyar tudomány valami haladást felmutatni? Erre határozottan igen-nel kell felelnünk.

A mi szegény államunk nem szórhatja ily célokra úgy a pénzt, mint délkeleti szomszédunk. De Klebelsberg Kunó óta megértésben nincs hiány: felelős tényezőink tudják, hogy a mi munkásságunk nemzeti érdekű. Ami szakembereink munkateljesítményét illeti, már a fenti vázlat szemléltetheti, hogy az elfogult román beállítással szembe tudunk már állítani egy tárgyilagos és önálló magyar munkán alapuló történeti képet, melynek színei állandóan tisztulnak, körvonalai egyre határozottabbakká lesznek. Jóleső érzéssel említhetünk a fent már említett művek mellett sok más új értékes alkotást.

Az írott históriát megelőző történelmi korszakok problémáit illetőleg, amelyek megértéséhez folyton újabb forrásanyagot szolgáltat az őskori régészet friss tudományága, nagy reményeket fűzünk Roska Márton debreceni professzorságához. De Tompa Ferenc pompás új összefoglaló műve, Fettich Nándor kiterjedt működése a szkíta, népvándorláskori és honfoglaló magyar régészet terén a külföld előtt is mértékadó. Nagyot haladt a római kutatás is és ne vegye senki rossz néven e sorok írójának, ha fiatal barátai és tanítványai munkáit büszke örömmel sorolja fel.

Az antik irodalom nagy tarlóján egy kiváló osztrák filológus és nyelvész, Tomaschek szedegette fel hangyaszorgalommal a dákokra vonatkozó adatok morzsáit s az ő gyűjtésén alapszik Párvan feldolgozása is. Bármily jelentős is ez az előmunkálat, kétségtelen, hogy a görög és latin szövegek hiteles kiadása oly nagyot haladt egy emberöltő alatt, hogy maradéktalan áttanulmányozásuk adhatja meg csak az új alapot teljes értékesítésükre. Ezt a nagy elmélyülést kívánó hosszadalmas feladatot a pannonhalmi bencés főiskola tanára, Rados Tamás nemsokára már be is végzi. Erdély ókori földrajzának a későbbi települések történetéhez oly fontos áttekintését Radnóti Aladár készítette

sajtó alá. A római feliratos szövegek százezres tömegéből Dobó Árpád válogatta ki a dáciai vonatkozásúakat. De váratlanul sok és lényeges új támpontot hozott a dáciai romanizáció megértéséhez a környező római országok kutatásának élénk előretörése. Délről a bolgár testvérm nemzet kitűnő tudósai derítik új fényre azt a trák és tráciai-római hátteret, mely a dáciai romanizmus egyik főforrása. Nyugat felől a pannóniai rómaiság magyar kutatói világították meg az erdélyi romanizmus alkatát. Így kezd kibontakozni előttünk az a szemlélet, amely a szellemi áramlatok s a materiális kultúra vérkeringését, útjait, forrásait és szekundér felvevőterületeit úgy állítja élénk, hogy abból a Dunamedence történelmi életműködése rajzolódjék ki s hogy az általánosbirodalmi tényezők különválasztása után a geopolitikai és műveltségföldrajzi egységek mellett az egyes tartományok lakosságának származás és kultúra szerinti szerepe is kitűnjék. De nagyot lendített tanulmányainkon az is, hogy romanista nyelvészeink figyelme is — itt Eckhardt Sándoré a kezdeményezés — e problémák felé fordult. Tamás Lajos „Rómaiak, románok és oláhok a Dacia Traianában“ című könyvét mindenkinek ismernie kell.

Egy nagy hátrányt azonban mind máig nem tudunk leküzdeni: nem ismerjük eléggé a dáciai múzeumok anyagát. A Pázmány-Egyetem Érem- és Régiségtant Intézete néhány évvel ezelőtt az összes illetékes szakemberek bevonásával tanulmányutat szervezett, hogy Erdély ókori történelmi dokumentumait a helyszínen vizsgálhassuk meg. Az ottani kollégák legtöbbször készségesen segítettek is e terv megvalósításában, de politikai okokból utolsó pillanatban megakadályozták útunkat s amikor a fiatalság ennek ellenére is útra kelt, a hatóságok kellemetlenkedéseibe ütköztek s a múzeumokat is bezárták előttük. Pedig mi baja lehet a románoknak abból, ha mi közreműködünk e nagyjelentőségű kérdések megoldásában? Hiszen ha nekünk van igazunk, népünk valóban nagy történelmi múltja e miatt még nem homályosul el. Sőt mi több: szerintünk is ugyanazok a népelemek alkották nemzetünket, mint ők maguk vitatják. Mert ha nem az északi-trák fajtájú dákok, hanem déli-trák származású balkáni elemek szolgáltatták népünk magját s ha nem erdélyi, hanem balkáni-aldunai a nyelvük és romanizált hányaduk eredet helye, mint ez a mi meggyőződésünk, ez származásukon nem változtat.

Erdélyben pedig amúgy is számolnia kell a románságnak a mi ezer évünkkel aminthogy, — akármilyen lesz is a jövő útja, — a magyarságnak is számolnia kell a románság erdélyi térfoglalásával és életével; a jelennek a múltban kialakult gyökerein sem mi, sem ők nem változtathatnak. Tekintsenek józanul a jövőbe: a maguk érdekében teszik, ha komoly és elfogulatlan tudományos vizsgálatainkat lehetővé teszik mielőbb azon a földön, amelyhez nemcsak ők ragaszkodnak oly nagyon, de amelyet mi is legbensőbb valónkkal szeretünk.

A KOZMIKUS SUGÁRZÁS

A TERMÉSZETTUDOMÁNY sugárzás elnevezés alatt energiának a térben való terjedését érti. Az energiaterjedésnek két alapformáját ismerjük; az egyikre szemléltető példa a vízfelület, melyen hullámok terjednek tova. A hullámok keletkezési helyén a vízrészecskék periodikus fel- és lemozgása átadódik a környező nyugvó vízrészecskékre és ezek ismét tovább adják; de a víz maga nem mozdul el a hullámok terjedése irányában. Hasonlóan a hang terjedésekor is csupán a levegőrészecskék rezgései terjednek tova, de a hangforrásból nem jut anyag fülünkbe. Ezzel szemben a sugárzás másik formája egy gépfegyverhez hasonlítható; a sugárzási forrásból anyagi részecskék löveltetnek ki és szállítják a sugárzási forrás energiáját, mozgási energia alakjában, a tér távolabbi pontjaiba.

A hullámtermészetű sugárzások csoportjába tartoznak a rádió-, hő-, fény-, röntgensugarak, stb., melyek az elektromágneses tér rezgéseiből állnak. Jóllehet e különböző elektromágneses sugárzások igen eltérő hatásúak, mégis csupán a rezgések szaporaságában különböznek egymástól, épp úgy, mint a mélyebb és magasabb zenei hangok. Míg azonban egy zongora skálája hét oktáv terjedelmű, addig az elektromágneses rezgések, a leghosszabb rádióhullámoktól kiindulva, melyek a legmélyebb hangoknak felelnek meg, a radioaktív gamma-sugárzásig 50 oktávot ölelnek fel.

A sugárzás másik csoportjába tartoznak az u . n. korpuszkuláris sugárzások, mint a radioaktív alfa- és beta-sugarak. Fogalmat alkotunk az itt szereplő, kilövelt részecskék kicsinységéről, ha meggondoljuk, hogy egy szabad szemmel még éppen látható porszem térfogatába annyi beta-részecskét, elektront lehetne elhelyezni, mint ahány porszem fér el földünk térfogatában. Egy-egy részecske annál több mozgási energiát visz magával, minél nagyobb a tömege és sebessége. A természetben azonban a fény sebességénél nagyobb sebességgel anyagi részecske nem haladhat és energiaközvetítés nem történhet. Ez a körülmény felső határt szabna a részecskék mozgási energiájának. A relativitáselméletnek a tapasztalás útján igazolt megállapítása szerint azonban mindenfajta energiához egy tehetetlen tömeg is tartozik, s így a mozgási energiához is. Egy mozgó részecske tömege mozgási energiájának megfelelő tömeggel nagyobb, mint nyugalmi tömege. E tömegnövekedés azonban csak igen nagy mozgási energiák esetében kezd számottévvő szerepet játszani, mikor is a részecs-

kék sebessége már erősen megközelíti a fény sebességét. A radioaktív beta-sugarak esetében a tömegnövekedés a nyugalmi tömeg $10-20$ -szorosát is elérheti.

A különféle korpuszkuláris sugárzások azonban nemcsak a részecskék mozgási energiája tekintetében különbözhetnek egymástól, hanem a részecskék nyugalmi tömege és elektromos töltése szerint is. A természetes és mesterséges radioaktív elemek — a már említett hullámtermészetű gamma-sugarakon kívül — a következő különböző korpuszkuláris sugarakat, illetőleg részecskéket lövelik ki: elektron sugarakat, melyekben a részecskék egységnyi negatív töltésűek és tömegük a legkisebb eddig ismert anyagi tömeg; protonokat, melyek ugyanakkora, de pozitív töltésűek, tömegük pedig az elektron tömegének 1835 -szöröse; alfarészeket két elemi töltéssel és kb. 4 -szeres proton-tömeggel; továbbá még töltés nélküli semleges részeket: mint a neutronokat, melyek nyugalmi tömege kb. a proton tömegével egyenlő és végül a radioaktív beta-sugárzás kibocsátásával egyidejűleg valószínűleg még egy ú. n. neutrínó-sugárzás is keletkezik. A neutrínók tömege mindenesetre sokkal kisebb, mint az elektroné.

A hullámtermészetű és korpuszkuláris sugárzások közt azonban sokkal kisebb a különbség, mint amekkorának az az első pillanatra látszik. Az elektromágneses rezgések ugyanis nem folytonos, megszakadás nélküli hullámvonulatokban, hanem hullámcsoportokban, ú. n. fotonokban terjednek. Egy-egy ilyen foton sok megnyilatkozásában úgy viselkedik mint egy korpuszkula: látszólag éppúgy tehetetlen, tömeggel rendelkezik, s ez a tömeg arányos energiájával. Nyugalmi tömege azonban nincs és sebessége energiájától függetlenül mindig a fénysebességgel egyenlő.

Nagy energiájú fotonok és korpuszkuláris sugarak jelenlétét ionizáló képességük árulja el; azaz levegőn — gázokon, anyagon — áthaladva, az anyagot felépítő elektromosan semleges molekulákat pozitív és negatív töltésű részekre, ionokra bontják. Ezen ionok jelenléte megfelelő eszközökkel kimutatható. A tapasztalatok azonban azt mutatták, hogy oly helyeken is vannak ionizáló sugarak, hol radioaktív elemek nincsenek, mint pl. a sztratoszférában vagy hová radioaktív sugarak nem tudnak behatolni, mint pl. vastag ölpáncéllal védett kamrába. E megállapítások 1909 -ben egy a radioaktív sugarakkal rokon, de azoknál sokkalta nagyobb áthatolóképeségű sugárzás, a kozmikus sugárzás felfedezéséhez vezetett.

A kozmikus sugarak nagy áthatolóképesége a részecskék nagyobb energiájával magyarázható, úgyhogy a felmerülő kérdés inkább az, vajjon a kozmikus sugárkeverék csak az eddig ismert sugár fajokból áll-e, vagy pedig még ismeretlen részecskék is előfordulnak benne. Ionizáló-sugarak természetének, azaz a részecskék tömegének és töltésének megállapítására legalkalmasabb eszköz a ködkamra.

A ködkamra lényegben egy henger, mely vízgőzzel telített levegővel van megtöltve; egyik homlokfalát üveglap zárja el, míg másik fala a hengerben dugattyúszerűen elmozdítható. Ha a kamra terét a mozgatható fal elmozdításával megnagyobbítjuk, a benne lévő levegő kiterjed, lehül és ennek következtében a vízgőz egy része le-

csapódik. Ha a kiterjesztéssel egyidejűleg a kamrán ionizáló sugár haladt át, úgy a gőz légióként a sugár által termelt ionokra csapódik le, mikroszkopikus vízcseppek alakjában. Feltéve., hogy a sugár pályája mentén elég sűrűn termel ionokat, a sugár útja ilyformán láthatóvá válik és lefényképezhető. Az elektromosan töltött részecskék, mint az elektron, proton, alfarész a tapasztalás szerint mindig elegendő számú iont termelnek. A gamma-sugár, azaz a foton és a semleges neutronok ezzel szemben csak igen ritkán keltenek egy-egy iont, a neutrino pedig valószínűleg soha; úgyhogy ezen sugarak jelenlétére csak az esetben következtethetünk, ha ionizáló szekundér sugarat bocsátanak ki.

A sugár pályanyomának fényképét felnagyítva, megszámlálhatjuk a pályanyom mentén található vízcseppek számát, az ionok sűrűségét és így megállapíthatjuk a sugár által 1 cm úthosszon termelt ionok számát, az ú. n. specifikus ionizációt. A specifikus ionizáció a részecske elektromos töltésének négyzetével egyenesen, sebességének négyzetével pedig fordítva arányos. Minél nagyobb a részecske sebessége, annál kevesebb iont termel, legkevesebbet tehát a fénysebesség közelében. Ha a részecske elektromos töltése egységnyi, úgy legkevesebb 50 iont, ha töltése 2 egységnyi, úgy legkevesebb 200 iont termel 1 cm úton, akár pozitív, akár negatív töltésű. A tapasztalat szerint a kozmikus sugaraktól származó pályanyomok 99%-a ezen utóbbi értéknél kisebb specifikus ionizációt mutat, úgyhogy megokolt az a feltevés, hogy a kozmikus sugárzásban egy elemi töltésnél nagyobb töltéssel rendelkező részek nem fordulnak elő. A részecskék töltésének nagysága így adott lévén, a specifikus ionizáció csak a részecskék sebességétől függ. A specifikus ionizáció meghatározása tehát tulajdonképpen egyértelmű a részecskék sebességének meghatározásával.

A ködkamrát egy erős mágnes sarkai közé is helyezhetjük. Ez esetben az elektromos töltésű részecskék pályája, a mágneses tér hatása következtében, nem lesz többé egyenes, hanem elhajlik. A mágneses tér irányát ismerve, az elhajlás irányából megállapíthatjuk, hogy a részecske pozitív vagy negatív töltésű-e. Másrészt a mágneses tér erősségét ismerve, a pálya görbültének mértékéből megállapíthatjuk a részecske impulzusát, azaz a részecske tömegének és sebességének szorzatát, mert a pálya annál görbültebb, minél erősebb a mágneses tér és minél kisebb a részecske impulzusa. A sebességet azonban már meghatároztuk a specifikus ionizációból, úgyhogy most kiszámíthatjuk a részecske tömegét is. Ez természetesen csak az esetben egyezik meg a részecskére jellemző nyugalmi tömeggel, ha a relativisztikus tömegnövekedés még nem számottévő, tehát a részecske mozgási energiájának megfelelő tömeg a nyugalmi tömegéhez képest elhanyagolható. Igen nagy energiák esetében ilyformán már nem tehetünk különbséget könnyű (elektron) és nehéz részek (proton) közt.

Ez esetben úgy segíthetünk, hogy a ködkamrába egy ólomlemez helyezünk, ha ezen egy sugár halad át, úgy pályája látható lesz az ólomba való belépés előtt, valamint a kilépés után. Megmérhetjük tehát a részecske energiáját az ólomba való belépés előtt, valamint a kilépés után: a két energiaérték különbségéből kiszámítható az ólom-

ban szenvedett energiaveszteség. Kis energiájú sugarak anyagon való áthaladás közben csupán az ionok termelésére fordított energia révén vesztenek energiát. Nagy energiák esetében az ionizációra fordított energián kívül egy újabb energiaveszteség is számottevő szerepet játszik, mely olyképpen jön létre, hogy a részecske egy atommag terébe kerülve, a magtér hatása alatt, nagy energiájú fotonokat bocsát ki. Ez az ú. n. sugárzási energiaveszteség igen nagy mértékben függ a részecske tömegétől, úgyhogy egy proton kb. egymilliószor kevesebb energiát veszít így sugárzás útján, mint egy ugyanolyan energiájú elektron.

E három adatból: a pályagörbület alapján meghatározott impulzusból, a specifikus ionizáció alapján meghatározott sebességből és az ólomban szenvedett sugárzási energiaveszteségből a részecske nyugalmi tömegének nagysága minden esetben megállapítható. A töltés előjelére pedig az eltérítés irányából következtethetünk. A tömeg nagysága és a töltés nagysága és előjele meghatározzák a részecske természetét.

Ködkamrák segítségével a kutatók sok ezer kozmikus sugár-részecske pályanyomát fényképezték le. Ezek alapján kitűnt, hogy a sugárzás kisebb része elektrontömegű részekből áll; ezeknek fele azonban pozitív egységöltésű. Eddig csak negatív egységöltésű elektrontömegű részeket ismertünk; ez a megállapítás tehát egy új részecske az ú. n. pozitron felfedezéséhez vezetett. A sugárzás nagyobb része olyan részecskékből áll, melyeknek töltése ismét fele részben pozitív, fele részben negatív, de tömegük, bár az elektronénál nagyobb, a proton tömegénél azonban kisebb. A pontosabb mérések szerint ezen ú. n. „nehéz“ elektronok 100—400 elektrontömeeggel rendelkeznek. Ilyen tömegű részecskéket eddig a fizika még nem ismert; de Yukawa japán fizikus elméleti megfontolások alapján szintén hasonló tömegű részecskék létezésének feltételezésére jutott. Az atommagok protonokból és neutronokból vannak felépítve, melyeket vonzó erők tartanak össze. Ezek a vonzó erők az elektromos vonzó és taszító erőkkel ellentétben véges hatótávolságúak. Csupán az elektron kiterjedésénél kisebb távolságokon belül működnek, nagyobb távolságokon hatásuk megszűnik. Míg a távolsággal négyzetesen csökkenő, de végtelen hatótávolságú elektromos erőknek megfelelő elektromágneses tér a foton létezéséhez vezet, addig a véges hatótávolságú magkötő erőknek megfelelő erőtér egy korpuszkulához vezet, melynek tömege az elektron tömegének kb. 160-szorosa. Töltése úgy pozitív mint negatív lehet, sőt létezhet töltés nélküli semleges formában is. Az elmélet egy érdekes következtetése még, hogy e részecskék nem állandóak. Mint a radioaktív elemek atomjai bizonyos idő múltán szétbomlanak: élettartamuk kb. egymilliomod másodperc, mely idő eltelte után elektronra és neutrínóra oszlanak. Közelfekvő gondolat, hogy a kozmikus sugárzásban talált nehéz elektronok és ezen Yukawa-részek azonosak; újabban közös néven mezononoknak szokás nevezni.

Azonban a fotonok is igen jelentős szerepet játszanak a kozmikus sugárzásban. Sok esetben találunk olyan felvételeket, hol a ködkamra falában vagy a benne elhelyezett ólomlemeznek látszólag egyetlen pontjából több sugárpálya indul ki. E jelenséget zápornak nevezik, ma igen jól megalapozott elmélete a következő: egy elektron vagy

pozitron egy atommag terébe kerülve nagyenergiájú fotont bocsát ki; ha viszont ez a foton kerül egy atommag terébe, úgy mint azt a radioaktív gamma-sugarak esetében is tapasztalták, elektronpárra, azaz egy elektronra és egy pozitronra bomlik. Nem szabad ezt úgy elképzelnünk, mint ha a foton eredetileg egy elektronból és egy pozitronból lenne összeállítva, energiájának csupán egy része alakul át az elektron és pozitron nyugalmi tömegévé. Ezek ismét magterébe kerülve fotonokat bocsátanak ki, ezek ismét elektronpárokra bomlanak és így tovább. Az eredeti egy elektron ilyformán zuhatagszerű lépésekben megszaporodik. Nehéz anyagokban, mint pl. ólomban ez az egész zuhatagszerű folyamat kis hosszra szorul össze, úgyhogy a kilépő elektronok egy pontból látszanak kiindulni. Láthatjuk ebből a képből, hogy a pozitív és negatív elektronok mellett közel ugyanolyan számban fotonok is jelen vannak a kozmikus sugárkeverékben, jóllehet pályájuk nem látható a ködkamrában. A többi semleges rész, mint a neutronok, semleges Yukawa-részek és neutrínók számát ezidőszert nehéz megbecsülni. Valószínű, hogy számuk legalább nagyságrendileg azonos az imponáló részecskék számával.

Tenger szinten egy négyzetdeciméternyi területre másodpercenként átlag egy kozmikus sugár részecske érkezik. Ha meggondoljuk, hogy egy milligramm rádium másodpercenként százmillió beta-részecskét, elektront lövel ki, úgy láthatjuk, hogy a kozmikus sugárzás intenzitása — összehasonlítva a radioaktív sugárforrások intenzitásával — nagyon kicsi. Viszont a részecskék energiája rendkívül nagy. Az anyagon való áthaladás közben azonban folytonosan veszítenek energiájukból s így tengerszinten mindenfajta energiájú kozmikus részecskével találkozhatunk. Nagyobb energiák felé számosságuk rohamosan csökken. Az eddig mért legnagyobb energiájú kozmikus részecske energiája több százezerszerese egy radioaktív beta-sugár energiájának.

Ha a föld különböző helyein vizsgáljuk a kozmikus sugárzást, úgy sem összetételében, sem a részecskék számosságában nem találunk nagy különbségeket. Ezzel szemben ha nagyobb magasságokba emelkedünk a tengerszint fölé, a sugárzás intenzitása rohamosan növekszik, bizonyítékaul annak, hogy a sugárzás kívülről, felülről érkezik légkörünkbe és annak áthaladása közben a sugárzási és ionizációs veszteségek folytán a kisebb energiájú részecskék elvesztik mozgási energiájukat, nyugalomba jönnek, vagy pedig szétesés folytán kiválnak a sugárkeverékből, mielőtt a tengerszintet elérhetnék volna. Hasonló okból ha bányákba vagy tavak mélyén végzünk méréseket, az intenzitás sokkal kisebb lesz. 30 km magasságban az intenzitás a tengerszinten mért érték 80-szorosát éri el; 430 m mélyen a föld alatt viszont csupán 3 ezreléke a tengerszinten mért értéknek. Az atmoszféra tetejétől az eddig elért legnagyobb mélységig az intenzitásváltozás 25.000-szeres.

Ha a föld felületén az egyenlítőtől a sarkok felé haladunk, a sugárzás intenzitása kissé növekszik: a sarkok közelében kb. 15%-kal nagyobb, mint az egyenlítőn. Ezen növekedés magyarázata a következő: mint a ködkamra tárgyalásakor láttuk, az elektromos töltésű részecskék pályája a mágneses térben elhajlik. Földünk is egy nagy

mágnes, melynek tere messze kihat a világűrbe is. A világútból érkező elektromos töltésű részecskék ebben a természetes mágneses térben épp úgy eltérítettek eredeti irányukból, mint a ködkamrához használt mesterséges mágnesek terében. Lesznek köztük olyanok is — a kisebb energiájúak —, melyek pályája hurokszerűen meghajlik, úgyhogy a részecske visszatér a világűrbe, mielőtt elérte volna földünket. A számítások arra az eredményre vezetnek, hogy a mágneses tér eltérítő hatása legerősebb az olyan sugarakra, melyek az egyenlítő felé irányulnak; s így az egyenlítőt csak a nagyobb energiájú sugarak érhetik el. Minél inkább a pólusok felé irányul a sugár pályája, annál kisebb energia is elegendő már, hogy a részecske a földmágneses tér által képezett védőpáncélon áthatolhasson. Ez magyarázza, hogy a sarkok felé az intenzitás növekedik.

A föld mágneses tere nem állandó erősségű, hanem hosszabb periódusú változásoktól eltekintve, egy jól észlelhető napi periódust is mutat: legkisebb erőssége a déli és legnagyobb az esti órákban. A gyöngébb mágneses tér kevésbé téríti el a sugarakat és így délben kisebb energiájú sugarakat is beenged mint éjszaka. E körülmény a kozmikus sugárzás intenzitásában egy napi periódust okoz, melynek eredményeként az intenzitás nappal 1—2%-kal nagyobb, mint éjjel. Befolyással van még a sugárzás intenzitására az észlelési hely fölött elhelyezkedő légréteg vastagsága, jobban mondva tömege is, mely arányos a barométerállással. Magasabb barométerállás mellett a sugarak nagyobb tömegű levegőoszlopon kénytelenek áthatolni és eközben a kisebb energiájú részecskék lefékeződnek. A tengerszinten 76 cm higanyoszloppal egyensúlyt tartó légnyomás 1 cm-rel való növekedése a kozmikus sugárzás intenzitásában 3—4% csökkenést von maga után.

Hátra volna még az a kérdés, hogy vajjon milyen természetűek a világútból beérkező sugarak? A földmágneses tér említett hatása arra utal, hogy a sugárzás jórésze már a világútból mint elektromos töltésű részecske valószínűleg elektronok és pozitronok alakjában érkezik légrétegünk határára. Mezonok ugyanis rövid élettartamuk folytán a világűr nagy távolságait nem képesek bomlás nélkül befutni. Az észlelt mezonok a primér elektronok és pozitronok ütközése folytán keletkeznek a legfelső légrétegekben. Primér pozitív és negatív elektronok nagy sugárzási veszteségeik folytán nem tudnak a légrétegen keresztül tengerszintig hatolni, a keltett mezonok azonban igen. A tengerszinten észlelt elektronok a mezonok bomlásából származnak. Valószínű, hogy igen nagy mélységekbe már csak a semleges mezonok és neutrínók tudnak lehatolni.

A sugarak keletkezéséről semmit nem tudunk. Sok hipotézist állítottak fel erre nézve, de megbízható alapja egyiknek sincs. Igen sok fáradságot fordítottak annak felderítésére, vajjon a sugárzás nem az égboltnak csak bizonyos tájairól, pl. a tejút felől, vagy bizonyos csillag-típusokból, mint pl. a novákból érkezik-e földünkre; eddig a legszorgosabb kutatás sem hozott ez irányban eredményt. Ezzel szemben kb. egyszázalékos intenzitástöbbletet találunk egy oly irányból, mely egybeesik naprendszerünk haladási irányával. Tejútrendszerünk ugyanis forog és ennek következtében naprendszerünk, mely a forgás

központjától elég távol fekszik, másodpercenként kb. 300 km sebességgel halad. Ha a kozmikus sugárzás minden irányból teljesen egyenlő intenzitással érkezik is naprendszerünkre, mégis intenzitástöbbletet fogunk tapasztalni a haladás irányában, mert ezen irányban a beérkező részecskékkel szembe haladunk. Ezt az intenzitásnövekedést azonban csak az esetben észlelhetjük, ha a sugárzás olyan helyekről ered, melyek nem vesznek részt tejútrendszerünk forgásában. A kozmikus sugárzás tehát valószínűleg saját tejútrendszerünkön, galaxisunkon kívül fekvő idegen galaxisokból jön.

Ami a sugárzás biológiai hatását illeti, az eddig végzett kísérletek arra látszanak utalni, hogy csökkenti a csiraképességet, viszont növeli a mutációk, azaz az utódok sokféleségének számát.

A kozmikus sugárzás kutatása — mint láttuk — már eddig is több új elemi részecske felfedezéséhez vezetett és így fizikai világmépünk kiépítését jelentékenyen előmozdította. Sehol egyebütt nem találunk alkalmat ily óriási energiájú elemi részecskék viselkedésének és az energia anyaggá való átalakulásának tanulmányozására. Nem meglepő, ha a vele foglalkozó kutatók és tudományos dolgozatok száma évről-évre nő. Míg 1927-ben csupán 50 dolgozat jelent meg e tárgyról, 1937-ben szerte a világon már 217 kutató 263 dolgozatban számolt be eredményeiről. Ma már majdnem minden országban létesültek kutató intézetek kizárólag a kozmikus sugárzás tanulmányozására. Az eddig elért eredmények arra a reményre jogosítanak, hogy a fizika ezen ága a közel jövőben még sok új és értékes eredménnyel fogja gazdagítani természettudományi ismereteinket.

BARNÓTHY JENŐ

IPARFEJLESZTÉSÜNK ÚJ ÚTJA

ARPOPOLITIKÁNKAT az iparfejlesztési kedvezmények megadá-
nál hosszú időn keresztül az a szempont vezette, hogy vajjon
olyan iparág meghonosításáról van-e szó, amely behozatal kikü-
szöbölésére alkalmas? Az utóbbi években e gyakorlat némi inga-
dozást mutatott és az alapelv már nem érvényesült olyan egyöntetű-
séggel, mint annakelőtte. Agrártermelésünk feleslegeinek külföldön
értékesítése számos viszonylatban attól vált függővé, hogy ellentétel-
ként vásárolunk-e iparcikkeket. Az ipari behozatal kereteit erre tekin-
tetel már csak óvatosan lehetett összébbhúzni, sőt hovatovább gon-
doskodni kellett újabb behozatali lehetőségek biztosításáról. Ennek
a szükségességnek az lett a következménye, hogy iparcikkbehozata-
lunk növekedni kezdett. Az 1934. évi 92.2 millió pengőről 1937.
évre már 126 millió pengőre emelkedett, noha a gyáripari termelési
képesség kihasználásának a mértéke 1936-ban is csak 61 százalé-
kos volt.

E folyamat ellenére is létesültek újabb iparvállalatok. A belső
fogyasztás és az ipari kivitel növekedése lehetővé tette a termelés fokoza-
sát, sőt újabb gyártási ágazatokra is berendezkedhettünk. Ezeknél
az újabb alapításoknál azonban már mérlegelni kezdték iparpoliti-
kánk irányítói azt is, hogy a létesülő vállalatok munkája nem gátolja-e
majd a szükséges behozatalt és általában hasznot hajtó-e a nemzet-
gazdaságra? Az iparfejlesztés évei során ugyanis olyan főleg kisebb
vállalatok is létesültek, amelyek munkásfoglalkoztatás, termelési érték
vagy nemzetgazdasági biztonság szempontjából nem voltak jelentősek.
A behozatalt a maguk területén mégis lehetetlenné tették vagy leg-
alább is megnehezítették és azt sem árban, sem minőségben pótolni
nem tudták. A mérlegelés némi nehézséggel járt, mert még nem
alakult ki egységes irányelv arra, hogy melyek legyenek a feltétlenül
megvédendő iparágak és mely területeken lehet az ipari jellegű behoza-
tálnak az eddiginél tágabb teret engedni. A kérdés eldöntése igen
fontos. Gyáriparunk továbbfejlesztésének szükségessége nyilván-
való mindazok előtt, akik gazdasági adottságainkat ismerik. Nem
kétséges az sem, hogy iparfejlődésünk fordulópont előtt áll. A fogyasz-
tási javak gyártási területe úgyszólván teljesen kiépült és a félkészárúk
előállításánál is inkább már csak hézagok vannak. Gyáriparunknak
a jelenlegi keretekben alig okozna nehézségeket e hézagok kitöltése.
A továbbfejlődésnek mindezek ellenére nemcsak a szükségessége van

meg, hanem a lehetősége is.¹ Ezeknek a lehetőségeknek a kihasználására csak akkor van mód, ha a vállalkozás ismeri az ipartámogatás feltételeit, valamint azokat a szempontokat, amelyek megszabják, hol érvényesülhet a behozatal és mely iparágak védetnek meg a jövőben is.

Az ipartámogatás új feltételeit Imrédy Béla miniszterelnök körvonalozta a képviselőházi bemutatkozó beszédében: mit jelent az illető iparág a nemzeti jövedelem fokozása szempontjából, a termelvények értékének milyen százalékát képezi a munka és milyen hányadát a belföldi nyersanyag. Nemzetgazdasági, szociális és termelési szempontok találkozása szabja meg tehát a jövőben iparpolitikánk irányát. Érdemes közelebbről megnézni miképpen illeszkednek be iparunk, illetve annak egyes ágazatai jelen helyzetükben e keretekbe és ezen az alapon melyek a további fejlődés adottságai.

A nemzeti jövedelemben az ipar számottévő hányaddal részesedik. Konkoly Thege Gyula számításai szerint Magyarország nemzeti jövedelmének 1936-ban 35385.576 pengőnyi összegében a gyáripár tétele 1.078.039 pengőt vagyis 31-6 százalékot tett ki. Ezt a hányadot állandó fejlődéssel érte el. A Matolcsy-Varga számítások az árváltozások kikapcsolásával lehetővé teszik a fejlődés szemléltetését s így tekintve a nemzeti jövedelem gyáripari termelésből származó részének indexe 1924—25-ben 88-9 volt és 10 év leforgása alatt 119-8-ra növekedett. A fejlődés tehát majd 35 százalékos volt ez idő alatt és azóta is tovább haladt útján.

Nehéz volna pontosan megfelelni arra, hogy a nemzeti jövedelemnek a gyáripari termelésből származó része mennyire fokozható. A termelés növekedésének van lehetősége és a további iparfejlesztés szintén biztató kilátásokat ad. Az áralakulás viszont hanyatló irányzatú és a gazdaságpolitika ezt a folyamatot erőteljesen támogatja, sőt kikényszeríti. Valószínű tehát, hogy e két tényező egymást a közeljövőben kiegészíti, ami azt is jelzi, hogy gyáriparunknak a nemzeti jövedelemben való részesedése állandónak ígérkezik, csak csekély kilengés várható. Az egyes iparágaknak a nemzeti jövedelemben való részesedését tulajdonképpen két szempontból kell nézni. Egyik az, hogy az egyes iparágak milyen mértékben nemzeti jövedelem-képző képességűek, vagyis termelésük teljes értéke hány százalékkal haladja meg a nyers és segédanyagok árát, valamint a gépi berendezés leírásait. Ez a szempont főleg a jövőre nézve fontos. Megmutatja, hogy melyik iparág érdemes támogatásra akkor, ha a nemzeti jövedelem fokozására gyakorolt befolyás az alapja a mérlegelésnek. A másik szempont nem kevésbé fontos. Arra tekint, hogy az egyes iparágak jelenleg összességében mennyivel részesednek a nemzeti jövedelemben. A két rangsor lényegesen különbözik egymástól és ez mutatja, hogy a nemzeti jövedelemhez való hozzájárulás szempontja csak az új alakulások elbírálásánál lehet döntő, a jelen helyzetet nem irányíthatja.

A nemzeti jövedelem-képző képességet nézve a következő rangsort mutatják az egyes iparágak: Kő-, agyagipar 64,7, gépgyártás 63,7, papír- 47,4, vegyészet- 44,7, textil- 42, vas- és fém- 40,2, ruhá-

¹ Kecő: A magyar gyáripár jövője. Magyar Szemle, 1938. febr. sz.

zati- 39,2, fa- és csont- 36,73 bőr- és sörté- 3,47, végül pedig élelmezési ipar 34 százalék.

Hangsúlyoznunk kell, hogy ezek az arányszámok nem használatételek, hiszen bennük foglaltatnak még a munkabérek, adók, költségek stb.

Az egyes iparágaknak a nemzeti jövedelemben való részesedésük vagyis a második szemszög rangsora, az élelmezési iparral (270 millió pengő) kezdődik. Utána a textilipar következik (219 millió) sorban utolsó pedig a fa- és csontipar (25 millió), továbbá a papíripar (22 millió pengő). Megmutatja ez a rangsor tehát, hogy hol lehet szükség esetén a lebontást megengedni anélkül, hogy annak a nemzeti jövedelmünk mértékére súlyosabb kihatása volna. Persze mindezek a számok, melyeket itt felsorakoztatunk, csak gyűjtőtételek és az említett iparágak, valamint ipari csoportok a kisebb iparok egész sorát ölelik magukba, amelyek a gyűjtőadattól esetleg eltérő képet mutatnak.

A munkának a termelvények értékében való részesedése az ipar-támogatás szociális feltételét jelenti. Ennek a feltételnek is két arca van: a munkáslétszám és a kifizetett munkabér. A gyáripar megteremtésének egyik legfontosabb célja az volt, hogy a népfelteleget felszívja. E feladatának a magyar ipar a lehetőségek keretei között eddig is megfelelt, de a vele szemben támasztott követelmények még nagyok. A mezőgazdasági népesség jelentős rétegének kell még munkát biztosítania, különben a szociális feszültség véglegesen el nem ernyedhet. A jövőt tekintve tehát sorsdöntő, hogy elsősorban azok az iparok fejlődjenek, illetve honosodjanak még meg, amelyek a legnagyobb számban foglalkoztathatnak munkásokat. Ennek lehetőségét legjobban az mutatja, hogy 100.000 pengő termelési értéket hány munkás állít elő Magyarországon. Az így alakuló rangsor a következő: Faipar 20, ruházati ipar 16, gépgyártás 14, vas-, fém-, textilipar 13, papíripar 10, bőr- és fémiparban 9, vegyipar 6, élelmezési ipar 4 munkás. Hozzá kell fűzni azonban, hogy ez adatok értékelésénél a szociális és termelékenységi szempontok összeütköznek. Utóbbi azt kívánja, hogy minél kevesebb munkás minél nagyobb értéket állítson elő, míg előbbinél a több munkás foglalkoztatása a lényeges. E két irányelv összeegyeztetésére van szükség iparpolitikánkban.

A foglalkoztatásnál nem kevésbé lényeges az, hogy az egyes iparágak, mennyi munkabért, illetve személyi költséget viselnek. Ez az adat —1936. év alapján számítva — már nemcsak a munkáslétszámtól függ, hanem jórészt a munkabérek, fizetések mértékétől.

A termelés értékének	a munkabér	a személyzeti fizetés
kő- és agyagiparban.....	23·1 százalék	4·7 százalék
gépgyártásnál	19·7 „	6·4 „
ruházati iparban	17·9 „	4·1 „
vas- és fémiparban	16·6 „	3·0 „
fa- és csont „	15·1 „	3·2 „
textil „	11·6 „	3·7 „
papír „	10·9 „	4·4 „
bőr-, sörté-, stb. „	9·7 „	5·1 „
vegyszeri „	7·1 „	7·1 „
élelmezési „	3·9 „	2·7 „

A munkabéradatokat persze befolyásolja az, hogy tanult vagy tanulatlan munkásokkal, kevesebb vagy több géppel dolgozik-e a vállalat. Szembetűnik, hogy a munkabér és egyéb fizetésekre fordított összegek között néhol relativ aránytalanság van. A magyar vegyészeti ipar ugyanannyit fordít munkabérre, mint fizetésre. Hasonló aránytalanság tapasztalható az élelmezési, bőr- és sörteiparoknál. A termelés értékében való részesedést tekintve pedig azt látjuk, hogy egyes iparágakban, illetve valószínűleg csak egyes vállalatoknál e téren abszolút túlméretezettség is mutatkozik. A tisztviselői költségeknek túltengése a tapasztalat szerint nem a kisebb hatáskörű alkalmazottak munkájának a díjazásánál jelentkezik, hanem inkább a vezető kategóriáknál. Itt nemcsak fizetésben, hanem létszámban is előfordulnak túlzások, amelyeknek a lefaragása, nemcsak a szociális kiegyenlítődésszemponjtjából volna hatásos cselekedet, de az érdekelt vállalatok jövedelmezőségét is megjavíthatná.

A munkabér viszonylatában szintén akad bőven tennivaló. E területen a gyáripari fejlődés elmúlt 17 éve során sajnos igen kevés a haladás. Az egy munkásra eső átlagkereset 1921-ben évi 522 pengő volt, míg 1937-re 1150 pengőre emelkedett. E látszólagos fejlődés vásárlóerőre átszámítva azt mutatja, hogy semmi javulás nem következett be. 1921-ben ugyanis a reálkereset, vagyis a vásárlóerőre átszámított munkabér munkásonként 1176 pengőt tett ki, 1937-ben pedig a névleges munkabér fentemlített emelkedése ellenére is annak vásárlóereje nem tett ki többet 1122 pengőnél, vagyis jóval kevesebbet az 1921. évi állapotnál. Igaz ugyan, — és erről nem szabad megfeledkezni — hogy időközben nagyobb szerephez jutottak a tanulatlan munkások, napszámosok és ez az átlag képét megváltoztatja. Ha tehát az egyes munkakategóriák fizetését állítanók szembe, akkor bizonyára jóval kedvezőbb eredményre jutnánk. E mellett szól az is, hogy 1921-ben a gyáripari termelés értékének mindössze 7.3 százalékát, míg 1937-ben 10.9 százalékát tette ki a munkabér. Mégis az ipari munkásság fogyasztókéességének további növelése komoly szociális érdek. Ez nem lehet közömbös a hazai iparcikkfogyasztás szempontjából sem, hiszen az ipari munkásság számbelileg egyre fokozódó jelentőségű rétege a magyar népességnek.

Ha tehát az ipartámogatás szociális feltételeinek a körülményeit tisztázó adatokat összefoglaljuk, akkor arra a következtetésre juthatunk, hogy a munkabéreknél tovább kell haladnia annak a folyamatnak, amely a minimális bérek megállapításával megindult. Ez a munkabérekkel kapcsolatos szociális követelményeket a létesülő új vállalatoknál már eleve biztosítja. A tisztviselői fizetések terén, azok globális tételeinek a munkabérek globális tételeivel összhangbáhozatala megoldható feladat, ami persze nem jelentheti, hogy a túlméretezettség megszüntetése esetleg a másik oldalán csapjon túlzásokba, A tisztviselői fizetésekből és a létszám belső struktúrájában — már ahol szükséges — szintén törekedni kell a kiegyenlítődéssre. Mindez persze a gyáripar autonóm hatáskörébe tartozik és inkább a meglévő helyzet megjavítása mintsem az iparfejlesztés további menete szempontjából fontos.

A munkásfoglalkoztatás mértéke azonban már az ipartámogatást tekintve lényeges. A cél az, hogy minél több munkással minél nagyobb értéket termeljen a létesülő vállalat. A közölt adatok tanúsága szerint a faipar, ruházati ipar, gépgyártás, vas-, fém-, textil- és papíriparok állanak az e szempontból kijelölt rangsor élén. Természetesen nem elég csak a meglévő iparokat megvizsgálni, hiszen ezek jórészt telítettek. Fontosabb az új iparágak megteremtése. A fogyasztási iparok nagyjából kiépültek már. Most a nyersanyaggyártó iparok megteremtésén a sor, amelyek pedig a fogyasztási iparokénál jórészt kisebb munkáslétszámmal állítják elő termékeiket. Éppen ezért a meglévő iparok munkásfoglalkoztatásának és munkabérhányadának adatai a jövő szempontjából inkább csak annyiban jelentősek, hogy megmutatják, van-e visszasság, hol kell a helyzeten változtatni és melyek azok az iparágak, amelyek munkaterületén — ha választásra kerül a sor — inkább lehet a behozatalnak utat engedni.

Milyen hányadát képezi a belföldi származású nyersanyag a termelvény értékének: ez is fontos feltétele az új ipartámogatási politikának. Ezen a téren egyelőre nem lehet kialakult helyzetről beszélni. A belföldi nyersanyagforrások feltárása csak most indult meg. A hazai agrárgazdaságnak nyersanyagtermelésre való átállítása szintén kezdeti stádiumban van, határozott eredmények csak egyes esetekben mutatkoznak. Az ipari nyersanyaggyártás ugyancsak a kísérleteknél tart és ezek is egyelőre inkább a segédanyagoknál, mint az alapanyagoknál mutatnak sikereket. Így tehát, ha az új ipartámogatás feltételévé tesszük a belföldi nyersanyagoknak minél nagyobb mértékben való felhasználását, akkor elsősorban ezeknek a nyersanyagoknak a feloldozó gyáripár rendelkezésre bocsátását kell biztosítani.

A belföldi nyersanyagok felhasználása terén a kezdeti stádium ellenére is vannak a gyáripárnak méltányolható eredményei. A fejlődés menetét elég hiven vázoljuk, ha megemlítjük, hogy a magyar gyáripár által felhasznált nyers- és segédanyagoknak, valamint félgymányoknak 1921-ben még kb 50 százalékát, 1930-ban már csak 30 százalékát, 1936-ban alig több mint 20 százalékát és 1937-ben pontosan 18.5 százalékát tette a külföldi eredetű nyersanyag, segédanyag és félgymány. Ezt a fejlődést persze nem szabad még túlzott elragadtatással nézni, mert főleg a félgymányok tételénél mutatkozik az erős apadás. A nyersanyagoknál inkább az ipari gyártásúak, valamint egyes textilanyagok terén lett egészségesebb a helyzet.

Ha az egyes iparágak nyersanyaghelyzetét ily szempontból nézzük, akkor azt látjuk, hogy néhánynál a nyersanyagszükségletet nem is kell figyelembe venni, mert teljesen a hazai talajon állnak, mint például az élelmezési ipar. Mások csak félgymányokkal dolgoznak, melyeket túlnyomórészt a hazai ipar állít elő, így a ruházati, gépgyártó és sokszorosító iparok. A külföldi és belföldi nyersanyagok (segédanyagok és félgymányok) felhasználási viszonyzáma az egyéb iparágaknál kb. a következőképpen alakul: vas- és fémipar 1: 3.7, ruházati ipar 1: 3.6, textilipar 1: 3.8, kő-, agyagipar 1:17, bőr-, sörteipar 1:1.6, papíripár 1:0.8. A helyzet tehát korántsem kedvezőtlen és még jóval kedvezőbbé tehető.

A nyersanyaggazdálkodás lehetőségeit vizsgálva körülbelül következő eredményekre juthatunk. A textilipar összesen 73 millió pengős (1936. évi adatok) nyersanyagszükségletéből eddig idehaza fedezett 14 millió pengő értékűt. Ez az összeg további 35 millió pengőnyivel megnövelhető volna. A növényi olaj- és szappanipar 16 millió pengős nyersanyagszükségletéből eddig mintegy 6.5 millió értékűt külföldről vásárolt, aminek mintegy 60 százaléka idehaza lesz fedezhető. A bőripar 30 millió pengős nyersanyagszükségletének 38 százaléka belföldi eredetű, ami aligha növelhető meg jelentősebben. A papíripar kb. 12 millió pengőért használ nyersanyagot, amiből mindössze 2 millió pengőt tesz ki a belföldi gyártású hányad. Ez az arány erősen megjavítható és — ha a kísérletek sikerülnek — a behozatal nagyobbik része nélkülözhető lesz.

Csak néhány iparág nyersanyaghelyzetét rögzítettük le itt és ebből is megállapítható, hogy sok a tennivaló. Az ipartámogatásnak tehát, az ipari nyersanyaggyártás minél erősebb kiterjesztésére kell törekednie, mert ez adja meg a magyar iparnak a biztos alapot. Ugyanekkor természetesen az agrárjellegű nyersanyagtermelést is minden eszközzel segítenie kell. A meglévő iparágaknál pedig a hazai nyersanyagra való átállítás szorgalmazása szükséges. Ebben bizonyosan nem is lesz hiány.

MINDEZEKET A KÖRÜLMÉNYEKET összefoglalva ^ nagyjából kialakul a magyar ipar további fejlődésének az iránya. Új iparágak meghonosítása, meglévő iparágak kiépítése elsősorban azt a célt szolgálhatja, hogy a minden szempontból tekintve életképes iparokat kiegészítse. Magyarán szólva ez annyit jelent, hogy az életképes fogyasztási cikkek gyártó iparokat segéd- és nyersanyagot, illetve félgyártmányt előállító iparokkal kell kiegészíteni. Ezek az iparágak lehetőleg minél erőteljesebben álljanak meg a magyar földön.

Melyek az életképes iparok: erre felelnek a fentebb jelzett körülmények. Megjegyezzük, hogy a kérdésnek ilyen formában történt feltevése nem egészen helyes. Minden iparág életképes lehet Magyarországon, még akkor is, ha nyersanyagban (pl. pamutipar) teljesen külföldre utalt és ez azon fordul meg, hogy termékeiből milyen mennyiséget tud előállítani, illetve elhelyezni. A tömeggyártás a versenyképesség alapja, ami konkrétan az áralakulásban mutatkozik meg. Úgy érezzük, hogy ennek a feltételnek ugyancsak szerepelnie kell majd az ipartámogatás követelményeinek a sorában.

Mégis, ha életképességről szólnunk kell, ezt csak oly formában tehetjük, hogy a felállított követelményeknek kevésbé megfelelő iparágakat tekintjük kevésbé életképeseknek. Ez a minősítés persze erőszakolt. Csak azért került szóba, mert egyes esetekben — ezt fentebb már említettük — külföldi iparcikkbehozatalnak teret kell engedni és ezért meg kell fontolni, hogy e térnyitás hol, mely területen jár a nemzetgazdaságra a legkisebb áldozattal. Így szemlélve az agyagipar, a gépgyártás, a vas- és fémipar, a textilipar vannak a legkedvezőbb helyzetben. A papíripar rangsorhelyzete erősen megjavulhat a nyersanyaggazdálkodás megjavításával, hasonlóképpen a

vegyiiparé is, különösen ha sikerül munkabérkvótájukat és foglalkoztatási képességüket megjavítani. A bőripar e szempontokból tekintve, kevésbé kedvező helyzetű. Igen érdekes, hogy a legmagyarabb és legnagyobb ipar, az élelmiszerek előállítása, foglalkoztatás, munkabér és nemzeti jövedelem-képzést tekintve egyaránt a legkedvezőtlenebb helyen áll az iparágak között.

Ismételten említettük, hogy egyes fogyasztási cikkeket gyártó iparok kiépültek, sőt néhol a túltermelés jelei mutatkoznak. Vannak iparágak, amelyek a most lefolyt konjunktúra csúcspontján sem tudták üzemi képességüket teljes mértékben kihasználni. E helyzetből azt a következtetést kell levonnunk, hogy ilyen esetekben nincs helye további iparfejlesztésnek még akkor sem, ha egyébként az összes követelmények legkedvezőbb találkozása állana fenn. Természetesen aligha szabad szem előtt téveszteni azt, hogy a belső fogyasztás ipar-cikkekben állandóan emelkedik. A sorompókat tehát véglegesen és hosszantartóan lezárni hiba volna, de időleges mértéktartásra sor kerülhet. Ez is nélkülözhetetlen feltétel tehát az iparfejlesztés szempontjából.

Arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy az ipar a maga életterét nemcsak idehaza találhatja meg, hanem külföldön is. Passzivitásra hajló fizetési mérleggel bíró országnak — mint nekünk is — fokozott gonddal kell örködnie azon, hogy aktív tételek álljanak rendelkezésére. Magyarország fizetési mérlegének nehezen kiküzdött és legértékesebb aktív tétele a kereskedelmi mérleg feleslege. Ezt a jövőben is csak fokozott kivitellel biztosíthatjuk. Kivitelünkben egyre növekszik az ipar jelentősége, de még mindig nem tölti be azt a szerepet, amelyre hivatott. A védetség kellemes időszakában az ipar megelégedett a belső fogyasztás ellátásával, ami könnyebb elhelyezést és kedvezőbb árat jelentett. Újabban merészkedik csak ki távolabbi külföldre és e kísérletei sikerrel járnak. A gyáripar kiviteli munkájának ütemét gyorsítani kell, az eredmények nem elegendők. Külföldön gyakorta vannak iparok, amelyek úgyszólván csak kivitellel dolgoznak. A magyar ipari termelés és ipari kivitel aránya nem üti meg azt a mértéket, amit a fejlett ipari országoknál látunk, a helyzetet tehát meg kell javítani. A növekvő kivitel gyáriparunknak kárpótlást adhat azért a veszteségért, amit a belföldi piacon szenvedne az esetleg tágabb keretű ipari behozattal kapcsolatban. Az iparfejlesztés feltételei sorában a kivitellel való részvétel szempontjának a szerepeltetése nélkülözhetetlen.

Az iparfejlesztés új feltételei új eszközöket is igényelnek. Anélkül, hogy ezekre részletesebben kitérnénk, meg kell említenünk, hogy felvetődik az eddigi vámvédelmi rendszer némi módosításának a gondolata. Ez a módosítás nem vonatkozik vámvédelmünk mértékére, mert a magyar iparpolitika itt is megőrizte mindig a mértékletességét. Nem alkalmazott túlzott tételeket és nemhogy túl nem haladja, hanem el sem éri a nyugati országok vámvédelmének színvonalát. A módosításra nem is annyira itt, mint inkább a vámpolitika felépítésében van szükség. Át lehetne térni — kezdetben kísérletképpen — a súlyvámok rendszeréről az értékvámok alkalmazására. Ez esetben a bel-

földi áralakulás is jobban alkalmazkodnék a külföldi árszínvonalhoz. A súlyvámok rendszere nem szociális, mert egyazon vámtételen belül az olcsóbb minőségű áru ugyanannyi terhet visel, mint a jobb minőségű. Az esetben pedig, ha az árak olcsóbbodnak, akkor a változatlan vám súlyosabban terheli az árut, mint ha drágulás következik be. Annak idején azért alkalmaztatott a súlyvámok rendszere, mert az értékbevallásra nem volt kellő ellenőrzés. Ez a nehézség megszűnt akkor, mikor a behozatal irányítására került a sor. Aligha lehetne akadálya tehát az egyszerűbb rendszerre való áttérésnek. Kísérlettel lehetne kezdeni és az iparnak a mezőgazdasággal egyetértve kellene megállapítani, melyek azok az áruk, amelyeknél a módszert első ízben alkalmazni lehet.

Az új iparpolitikának az árelőírás amúgyis egyik leghatékonyabb eszköze. Ez a munka csak akkor lehet valóban eredményes, ha nem egyedül a haszon lefaragására, mechanikus árpréselésre törekszik, hanem az olcsóbb termelést is lehetővé teszi. Az árképző elemek közül a munkabér, személyzeti fizetés kérdéseivel már foglalkoztunk, hangsúlyozva, hogy itt — különösen a munkabérnél — nem mérséklésre, hanem átcsoportosításra van szükség. A nyersanyagok áránál már szerepe lehet az árpolitikának részben az árszámítási elvek megszabásával, részben egyéb olcsóbbító törekvések támogatásával, amire bőven van lehetőség. Az egyéb költségtételeknél pedig egyenesen támogatnia kell az ipart, hogy mérsékeltesse azokat a belső vám-, fogyasztási-, adó-, illeték-, fuvar- és egyéb terhek, amelyek a külföld hasonló terheinél esetleg magasabbak és amelyek az áralakítást kényszerítő szükségszerűséggel döntően befolyásolják.

Végül újlag hangsúlyozzuk, hogy a további iparfejlesztés feltételeiről lévén szó, ezt még látszólag sem szeretnők összekapcsolni a gyáripár jelenlegi állagának a megbontására irányuló törekvéssel. Nehéz körülmények között született meg a magyar gyáripár és viszontagságok közepette fejlődött. Az elért eredményeket — ezek igen komolyak — veszélyeztetni nem szabad és meggyőződésünk, hogy erre nem is kerülhet a sor. A lebontás lehetőségeit csak mint végső szükségességet vizsgálhatjuk, de semmi esetre sem azzal a szándékkal, hogy ez bekövetkezzék. Meg kell őriznünk a magyar gyáripár kiépített pozícióit és legfeljebb arra gondolhatunk, hogy „a kevésbé életkép esteknek minősített iparágak továbbfejlesztésére csak akkor kerüljön a sor, ha egyéb területeken már nincs lehetőség. A behozatalnak ez iparágakban való lehetővé tétele sem jelenthet korlátlan térnyitást. Inkább azt jelenti, hogy a belső fogyasztás további emelkedésének egy hányadát ezekben az iparágakban nem újabb gyárak létesítésével, hanem behozatallal elégítik ki. Mindezt persze csak abban az esetben, ha a behozatalra kivitelünk érdekében feltétlenül szükség van. Alaposan megvizsgálva a helyzetet tehát megállapítható, hogy a magyar gyáripár további fejlődésének lehetőségei adva vannak és az ipartámogatás új feltételei nem ennek megakasztását, hanem nemzetgazdasági szempontból szükséges irányítását jelentik.

KECSŐ ISTVÁN

A FELSZABADULÁS GAZDASÁGI KÖVETKEZMÉNYEI

AMÁMOROS ÜNNEPEK VÉGET ÉRTEK és ma már komoly munkában áll újra a megnagyobbodott Magyarország. Az élet tempója nem engedi meg, hogy elmerengjünk a visszacsatolás örömein, az öröm óráit azonnal a munka hetei, évei váltják fel. Érzelemből nem élhetünk meg, bármennyire igaz és komoly volt is megindultságunk, amikor a magyar igazság diadalra jutásával egymilliónál több testvérünkről hullott le a rabbilincs.

Csonka hazánk nemcsak lelkileg élt nyomorban a megcsonkítás húsz esztendeje alatt, hanem a Kárpátok koszorújában kialakult szent-istváni állam hatalmas gazdasági egysége is darabokra hullott a trianoni békeparancs következtében. A bécsi döntés nemcsak lelki örömeket jelent a magyarság számára, hanem gazdasági eredményeket is, mert ha egyelőre ugyan nem alakult is vissza a magyar medence teljes gazdasági egysége, mégis teljesebb lett az egymilliónál több magyar-nak visszatéréseivel, tizenkétezer négyzetkilométer felszabadulásával.

Az első feladat ezzel kapcsolatban lemérni azt, amit visszakaptunk, értékelni azt a fogyasztó népet és termőterületet, amelyet a bécsi döntés újra hazánkhoz ítelt, megkeresni azokat az eszközöket, amelyekkel ez a nép és terület bekapcsolódhat a csonka magyar nép és terület gazdasági életébe. Különösen nehéz munka ez most a magyar gazdaságpolitikusok számára, mert a cseh állam nem szívesen vette fel statisztikailag ennek a területnek sajátos viszonyait, vagy ha előtte ismertek voltak is a Felvidék déli lejtőinek gazdasági viszonyai, nem szívesen hozta nyilvánosságra az adatokat. A mi részünkről is súlyos hiba volt, hogy nem foglalkoztunk eléggé ezzel a területtel, vagy ha megtettük is ezt, nem tettük közzé a vizsgálat eredményeit.

A felszabadult területek sajátos viszonyai felől hosszabb ideig tájékozatlanok voltunk és most is egyelőre csak részleges adatok kerültek nyilvánosságra, illetőleg olykor csak magánadatgyűjtőkre támaszkodva fontolhatjuk meg a kérdések többségét és csak kellő óvatossággal használhatjuk a rendelkezésünkre álló adatokat.¹

A felszabadult területekkel a jövőben semmiesetre sem foglalkozhatunk külön, mert hiszen ezek szervesen beleilleszkednek a magyar élettérbe és gazdaságilag szorosan ide simulnak, még ha a cseh impé-

¹ Cikkünk írása közben került nyilvánosságra az, hogy a Központi Statisztikai Hivatal elkészült első adatgyűjtési munkájával és ezt a magyar kormányoknak átadta. Természetesen ez még nem jelent közlést és így a munka eredményeivel itt nem foglalkozhatunk.

rium fejlődésükben ideig-óraig ellentétes irányokat igyekezett is érvényre juttatni. Amennyiben külön foglalkozunk ezekkel a területekkel, azt csak azért tesszük, mert szükségesnek mutatkozik először felértékelni ennek a felszabadult területrésznek fogyasztó- és termelő erőit, amelyek most húszévi kényszerű vámsorompókkal való elválasztás után újra erre fordulnak úgy a kulturális, mint a gazdasági élet terén.

A visszacsatolt terület, amint azt a Magyar Szemle olvasói Bulla Béla nagyértékű tanulmányából¹ is tudják, a maga 12.000 négyzetkilométeres kiterjedésével hazánkat egynyolcadával erősítette meg. Lélekszám tekintetében azonban már újabb eredményekre hivatkozhatunk, amelyek mindenesetre közelebb állnak már ahhoz a valósághoz, amelyet a december 15—23. között végzett népszámlálás felvett, mint azok az adatok, amelyek csak az 1930-as cseh népszámlálásra hivatkozhatnak s amelytől végeredményben mégis csak nyolc esztendő választ el immár.

A VISSZACSATOLT TERÜLETRÉSZ lakossága ma 1,150.000 lélek lehet, míg a cseh 1930-as népszámlálás csak 1,030.000 lakost számlált. Az 1938. évi érték kiszámításánál abból indulhattunk ki, hogy a visszakapcsolt részek lakossága 1910-ben még csak 863.000 lélek volt, a húsz esztendő növekedése tehát 19'5%. Ezzel szemben a még mindig cseh uralom alatt maradt Felvidék népe 1910 és 1930 között csak 12,0%-kal gyarapodott. Különösen örvendetes adat ez, mert amint látjuk, az erősebb népiségű területek kapcsolódtak vissza, amelyek a népmozgalmi statisztikában is hitet tesznek fejlődésképeségük mellett. A népesség szaporodása főként a húszas évek elején volt intenzívebb, míg a rutén földön a húszas évek második felében mutatkozik számottevő gyarapodás. Ezen adatok alapján állapíthatjuk meg azt, hogy 1930 óta a felszabadult Délfelvidék lakossága mintegy 120.000 fővel szaporodott természetes úton és mintegy 30.000 bevándorló növelte e terület népét, úgyhogy közvetlenül a bécsi döntés előtt kereken 1.18 millióra volt becsülhető a felszabadult területrészt lakossága. Természetes, hogy jelentős tömeg menekült innen el már a müncheni egyezmény aláírásának első pillanataitól kezdve, de ezek számát sem becsülhetjük sokkal többre, mint harmincezer főre. Ezen a területen tehát kereken 1.15 millió lakost fog a most folyó népszámlálás találni.

A hatalmas népi erővel és műveltséggel telített nép a kilencmillió magyarországi lélekszámát másfélszázézerrel a tízmillió fölé emelte és ezzel hatalmas fogyasztóréteget csatolt az anyaország népéhez.

Ha ennek a területnek népéről van szó, nem szabad egyszerűen számnak tekintenünk azt, hanem értékelnünk kell azokat az erőket is, amelyekkel rendelkezik. A felszabadult területek népe ugyan átlagban ritkábban lakik, mint a csonkaország többi területének lakossága, de azt már eleve megállapíthatjuk, hogy lényegesen szaporább. Amíg a csonka magyar terület népszaporodása az utolsó húsz év alatt 14'2%-ban fejezhető' csak ki, addig a visszakapcsolt országrész 19-5 %-os szaporodást mutat ki, de még a városiasodás is gyorsabb ütemű volt, mert amíg a csonka ország városainak népessége húsz év alatt 177%-kal gyarapodott,

¹ Bulla Béla: Az új határ. Magyar Szemle 1938 december.

addig a visszakapcsolt részek városaiban a nyereség ennek kétszeresét is meghaladja és 37.2%-ban fejezhető ki. Aligha hihető, hogy a népesség szaporodásában a bevándorolt cseh elemnek számottevőbb értéke lett volna és így ez a terület megszabadulván az idegen elemektől, továbbra is számottevő fejlődés elé nézhet s ez reánk nézve sokkal többet kell hogy jelentsen, mint a visszacsatolás pusztá ténye.

A felszabadult területeken nem tisztára magyar elem települt le. Az 1910-es népszámlálás szerint is jelentős kisebbségek vannak egyes járások területén, s ezek most magyarrá lettek. Ezzel szemben nem jelentéktelen annak a magyarságnak számaránya sem, amely az ú. n. bécsi határokon túl maradt és szlovák uralom alatt kénytelen élni a maga magyar életét.

A visszacsatolt részek között a kisebbségeket illetően kiemelkedik az érsekújvári járás, ahol 1910-ben 33.094 lélek közül csak 12.668 volt magyar, azaz a járás lakosságának 38%-a. A kassai járásban a magyarság számaránya 1910-ben 46% volt. Ezenkívül azonban már csak három olyan járás részleges területe került vissza, ahol 1910-ben a magyarság nem érte el a népesség háromötödét, egyébként mindenhol lényegesen meg is haladta azt, tehát a visszakerült szlovák kisebbség számbelileg igen kis számot jelent.

A magyar gazdasági élet vérkeringésébe bekapcsolt 1,150.000 lélek értékes, valóban többet fogyasztó és erősen fejlődésképes elemet képvisel s így a termelési értékek mérésénél ezután rá különös tekintettel kell lennünk.

E TERMELOŐ ERŐK ÉRTÉKÉNEK vizsgálatánál itt az a szempont vezet bennünket, hogy nemcsak a visszakerült területrészt erőit ismer-tessük önmagukban, hanem be is állítsuk azt az új Magyarország gazdasági politikájának kereteibe és ilyen módon érzékeltessük azt a gazdasági nyereséget, amelyet hazánknak a bécsi döntés hozott.

A felszabadult területrészt mintegy kétmillió katasztrális hold; ebből kerekén 1.2 millió szántóföld. A szántók aránya megközelítőleg ugyanolyan, mint nálunk, mert amíg a Délfelvidék területének 58.2%-a szántó, addig a csonka ország területének 60.5 %-a volt az. A rét kiterjedési aránya azonban a felszabadult területrészekben magasabb, mint nálunk, mert ott 8.5%-a az összes területnek, míg itt 7.1% volt. Ellenkező a helyzet a legelőknél, ahol a trianoni határon túl 8'8% áll, míg nálunk 10.5% volt az összes területből kihalított arány. Különösebb változás van az erdőterület arányában, ahol ugyanis a csonka ország csak 11.8%-os aránnyal bírt, míg a felszabadult területeken az erdőségek az összes földterületeknek 16.7%-át alkották.

A két ország-rész területének művelési ágak szerinti megoszlásának hasonlósága, valamint a visszakapcsolt területnek kisebb területe folytán hazánk mezőgazdasági termelésében számottevőbb változásra nem várhatunk. A kétmillió hold terület visszacsatolása az ország területét 12.4%-kal növelte meg. A szántóföld ezzel azonos mértékben, a szőlő, legelő és nádas ennél alacsonyabb mértékben, a kert, rét és erdőterület ennél nagyobb mértékben növekedett. Az erdőterület gyarapodása a legszámottevőbb, mert ez a bécsi döntés után 17.9%-kal lett több, mint ahogyan azt Trianonban számunkra megszabták.¹

Gazdasági szempontoknál fogva a termőterületeknek azonos megoszlása nem jelent különösebb eredményt. A magyar mezőgazdasági túltermelés, mely különösen a gabonaneműekben érezhető, kívána-

¹ Statisztikai Tudósító számításai szerint. Lásd STUD 1938 dec. 2.

tossá tette volna, hogy a magyar Felvidék más termelési tájakkal együtt tért volna vissza az anyaországhoz, mert a felszabadult Felvidéknek kb. négymillió métermázsza búzájából csak kettő fogy el helyben, további kétmillióval pedig a hazai, amúgyis nehezen elhelyezhető búzaexportunk fog növekedni. Eddig ez a terület könnyen helyezhette el felesleges búzáját a gabonában szegény északi Felvidéken és amennyiben lehetséges volt, Csehországban is, ma azonban már a magyar gazdaságpolitikának eme — lehet, csupán átmeneti — gondját növeli gabonatermelésünknek a visszacsatolt területrészekkel való gyarapodása.

Ezzel szemben különösen szerencsésnek mondható az, hogy a felszabadult területrészek szántóiból jelentős részek ipari növények termelésére szolgálnak, olyan ipari növények (len, kender), zöldség- és főzelékféléknek akár szántóföldi, akár kertgazdasági termelésére, amelyek egy-egy iparágak kialakítását is lehetővé tették már ezeken a területeken és így egyszeriben több munkásnak adtak kenyeret.

Már nem egészen így állunk a cukorrépával, amelynek termőterülete a felszabadult részeken közel fele annak a területnek, amellyel eddig is bírtunk. Különösen súlyos a helyzet akkor, ha tekintetbe vesszük azt is, hogy a visszacsatolt területeken csak egyharmad annyi termelőképeségű cukorgyár van, mint eddig csonka hazánkban volt. A helyzet tehát egyrészt az, hogy cukorrépatermelésünk felül fogja múlni cukorgyáraink termelőképességét, cukorgyáraink termelése pedig a hazai fogyasztás és eddigi export együttes értékét. A nyomott cukorárak között pedig újabb piacok megteremtése érdekében kell majd küzdelmeket folytatnunk. A hazai fogyasztás számottevő megnövelése oldhatja meg egyedül e kényes kérdést, amint ez irányban egyelőre kiváló hatásúnak is mutatkozott a cukorárak erőteljes leszállítása.

A magyar gazdaságpolitika szemszögéből sokkalta örvedetesebb erdőterületünk számottevő gyarapodása, bár itt sem szabad az adatok ismerete nélkül korai illúziókba ringatnunk magunkat, amint azt egyes hírlapi cikkekben olvastuk: ezek szerint ezidén már magyar karácsonyfát állíthatunk. Sajnos, a helyzet nem ilyen előnyös. Mint fentebb kimutattuk, a felszabadult területek sokkal inkább mezőgazdasági jellegűek, mint erdőgazdaságiak és az erdőterületeken is nagyon kevés a fenyőerdő. A Jolsva és Rozsnyó környéki fenyvesek, sajnos, nagyon kis kiterjedésűek és puhafabehozatalunkban legfeljebb azért jöhetnek számba, hogy némileg csökkenni fog bányafabehozatalunk.

A felszabadult területeken kereken három és félszázezer katasztális hold kiterjedésű erdő van, ami a csonka ország kétmillió hold erdejéhez viszonyítva nem nagyon sok. A csonkaországi fakitermelés értéke hárommillió köbméter, a felszabadult területrészeiből félmillió köbméter fatöbbletre számíthatunk, aminek többsége tűzifa. Tűzifabehozatalunk értéke tehát lényeges mértékben fog csökkenni, de ugyanakkor le kell számolnunk azzal, hogy a visszakerült területrészei műfaszükségletét kell külföldről fedeznünk és így műfabehozatalunk értéke fog emelkedni. Egyelőre ennek a két ellentétes gazdasági erőnek eredőjét nem lehet felbecsülni és így nem mondhatjuk

azt sem, hogy erdőgyarapodásunk milyen gazdasági következményekkel jár majd.

A fakérdés terén hazánk amúgyis súlyos gondokkal küszködik s ezeken a bajokon csak az segítene, ha a rutén földdel normális gazdasági kapcsolatok alakulhatnának ki. A magyar fabehozatal legfontosabb piacát az Anschluss következtében elvesztette. A német birodalom alig enged az egykori Ostmark erdeiből külföldre fát szállítani; arra elsősorban neki van szüksége. Ennek következtében már 1938. évi behozatalunknak 90%-a a másik három környező utódállamra maradt s ezek közül főként Románia jön szóba. De a rutén probléma megoldása is csak részben könnyítene a helyzeten, mert a rutén fa sokkal nagyobb távolságot kénytelen megtenni, amíg fővárosunkba ér, mint az erdélyi fa és ezt a kérdést egyedül a tiszai szállítás fokozásával lehet megoldani.

A BÉCSI DEMARKÁCIÓS VONAL vasútvonalakban sokkalta kedvezőbb helyzetet teremtett a réginél. A trianoni döntés vasútvonalainkat megcsonkította, forgalmuktól elvágta és gazdaságilag használhatatlanná tette. Az új határ jórészt jóvátette ezeket a hibákat és inkább a tót oldalt hagyta vasútvonalak és főbb közlekedési utak nélkül.

Vasutasaink legnagyobb szomorúsága mindenestre a marcheggi fővonal elmetszése, amit Pozsony elvesztése jelent. Ez a vonal mai formájában Cseklésznél vakon végződik, bár remélhető, hogy megfelelő kötöttségekkel mégis csak megnyílik számunkra a Bécs felé vezető forgalom. Ezt egyébként Pozsony jól felfogott érdeke is így kívánja és alig hihető, hogy a tótok ne kívánnák ezt a vonalat kellően kihasználni.

A visszakapott 1150 km vasúthálózatnak még így is értékes vonala a marcheggi fővonal; az első magyar vasútvonal számtalan szárnyvonalával a csonka országban is számottevő. Sokat emelkedett most jelentőségében az eddigi csonka és határmenti Drégelypalánk—Balassagyarmat—Ipolytarnóc vasútvonal, amely egyrésztől Párkányána, másrésztől Losonc felé hosszabbodott meg és újra felveheti azt a forgalmat, amelytől eddig a vágányaival párhuzamosan haladó trianoni határ mesterségesen elvágta.

Közlekedéspolitikánk legnagyobb nyeresége, hogy újra a magyar államvasutak kezelésébe jutott a Fülek—Bánréve közötti vonalszakasz, amelynek segítségével Ózd—Salgótarján között helyreállott a biztonságos és állandó forgalom, mert amúgyis idegtépő volt az a helyzet eddig, hogy vastermelésünknek ez a fontos útvonala idegen országon keresztül vezetett. A cseh vasutak ugyan forgalomszerzés érdekében szívesen vállalták ezt a szállítást, de a szeptember—októberi válságos napokban érezhettük ennek a helyzetnek kimondhatatlan súlyosságát, amely vastermelésünknek mérhetetlen megrálgulását vonhatta volna maga után.

Természetesen tarifális vonatkozásokban is meg kell változnia a helyzetnek. A csehek a hengerelt vasáru fuvardíját vagononként olyan alacsonyra szabták meg, hogy az Ózd—Salgótarján szállítás mindössze 92 pengőbe került. A magyar vasutak normál díjtételeivel számítva azonban már 124 pengőbe kerül a szállítás, amivel szemben a nyersvasércnél a változás olcsóbb szállítást von maga után, a fuvardíj vagononként 90 pengőről 62 pengőre csökken.

Egyébként a túloldalra több maradék vasútvonal jutott. Így csupán a pelsőci hármas elágazásnak mindhárom vonala az új határokon keresztül

rövidebb-hosszabb szakaszokon, de végezetül további kapcsolatok nélkül halad. Ezeknek a vonalaknak üzemeltetése szinte lehetetlennek látszik, viszont nélkülük a mögöttes területek gazdasági pusztulásra vannak ítélve.

Reánk nézve is rosszul halad a határ a rutén földdel szemben. A kassa—sátoraljaújhelyi vonalszakasznak mintegy 25 kilométere rutén földön maradt és ennek következtében a vonal számunkra nem sokat, a rutének számára azonban még ennél is kevesebbet jelent. Sokkal kellemtlenebb a helyzet a munkácsi szárnyvonalnál, ahol néhány kilométer miatt Mezőterebes hiányában nincs vasúti kapcsolatunk Munkáccsal. Egyébként hozzánk került a Huszt—Szatmárnémeti közötti vasútvonal néhány kilométere, ami egyelőre számunkra nem jelent semmit sem, de jelentős mértékben nehezíti meg a rutén föld és Románia közötti kapcsolatokat.

Vízi forgalmunkban számottévó a Dunának hosszabb magyar szakasza és a Csallóköznek vízi megközelíthetősége, a tiszai út meghosszabbodása, az Ipoly, a Garam számottévó magyar szakaszai, míg a Felvidékről a magyar medence felé siető többi folyók inkább energia szempontjából jöhetnek számításba. Közutakban elég sűrűn hálózott részét kaptuk vissza a magyar Felvidéknek, ahol a csehek által nem a legjobb karban tartott utakon, 777 kilométeres vonalhálózaton már a rendszeres autóbuszforgalmat is bevezettük, amivel nagy részben a megszagott vasúti vonalakat, másrésztől azonban inkább a vasutakkal nem járható területeket kívánta a magyar közlekedéspolitikai újra ide láncolni.

A FELSZABADULT TERÜLETEK ipari szempontból különösen értékesek a gazdaságpolitikus szemében, bár nem mulaszthatjuk elmegyezni, hogy a bécsi döntés nem adta vissza nekünk a Felvidék petróleumát, sóját, fáját, de nem kerültek vissza számottevő üveg-, textil-, agyag-, papír- és falepároló ipartelepei sem.

A visszacsatolt Felvidék az ipari nyersanyagellátás javítása szempontjából mint vasércszállító vidék jön elsősorban tekintetbe. Pontos adatokról egyelőre nem beszélhetünk, mert a végleges határrendezés még mindig nem történt meg és alig néhány méteres eltolódások a vasérctermelés szempontjából nagyon sokat jelenthetnek. A gömői és abaúji visszakapcsolt részek vasérctermelése évi hárommillió mázsára becsülhető, ami eddigi vasérctermelésünknek megkétszereződését jelenti és behozatalunknak egyharmadra való visszaesését. Mintegy ötmillió pengő nemes valutában fizetendő behozatal válik ezzel feleslegessé és a magyar vasérctermelés rohamos fejlődése lesz lehető. A fentebb említett Salgótarján—ózdai kapcsolat visszaállítása pedig a termelés biztonságára van jelentős mértékben kihatással és ennek következtében a hazai vastermelés egészen új korszakába jutott.

A gépipar tekintetében a visszakerült területek nem jelentenek sokat, ami meglévő gyárainknak zavartalan fejlődését teszi lehetővé több hazai nyersanyag mellett. Az emelkedő hazai fogyasztás a hazai gépgyárak számára így nagyon előnyös helyzetet teremtett.

Szenet kevesebbet kaptunk, mint amennyire ennek a területnek szüksége van, a magyar bányák termelési képessége azonban olyan mértékben fokozható ma már, hogy ezek számára csak nyereség a szükségletnek Üyen módon keletkező emelkedése. A visszakapcsolt területeken csak egy szénbánya van, a csákányházai, amely a borsodi szenekhez hasonló minőségű barnaszénből évi 12.000 vagon termelését biztosítja. Ezzel szemben a visszaszerzett terület évi szénszükséglete, beleszámítva az ott levő gyárak továbbfejlődését is, mintegy

80.000 vagonra tehető, ami a hazai termelésnek mintegy tizedrészét alkotja és régi szénbányáinknak jobb kihasználását teszi lehetővé.

Energiaellátás szempontjából ez a terület passzívnak mondható. Meglevő energiatelepei már ma sem képesek ellátni elegendő elektromos árammal, több telep tót területen maradt és egyelőre onnan kapja az áramot, amíg a magyar áramtermelő telepek nem tudnak kellően bekapcsolódni a felszabadult területrészt ellátásába. A jövőben ez az ellátás még inkább passzívnak lesz mondható, mert ez a terület nincs kellően villamosítva; így jelentős települések fognak még bekapcsolódni és ezzel az áramtermelési szükségletet fokozzák.

A felszabadult területek lakosságának csak 50%-a lakik olyan településben, ahol elektromos áram fogyasztására már lehetőség van, ezzel szemben a csonka országban száz lakos közül hetven lakott már villanyárammal ellátott községekben. A területrészt további elektrifikálása tehát elmaradhatatlan és ennek következtében az áramszolgáltatás átszervezésénél feltétlenül tekintetbe kell venni.

A felszabadult területeken egyébként két vízierőtelep is dolgozik: a rozsnyói és a garamfői. Ezeknek továbbfejlesztése és újabb telepek létesítése mindenesetre javítani fogja az energiaellátás kérdését is. A Felvidék elektrifikálásánál számottevő szerepe lesz mindenesetre azoknak a telepeknek is, amelyek most ennek a területnek közelében vannak és alkalmasak arra, hogy a Felvidék elektromos hálózatába bekapcsolódjanak. Ezek a telepek nagyobb fejlődésre számíthatnak. Érdekes, hogy a kassai és ungvári elektromos telepek jelenleg jelentős áramexporttal dolgoznak, amivel szemben Galánta és Léva környéke importra szorul.

A papíripar szempontjából a felszabadult területek ismét csak azért jönnek számításba, mert a hazai fejlődésképes papíripar jelentős fogyasztótömeghez jutott. Egyes számítások szerint ugyan a visszakertült terület nem jelentős papírfogyasztó, azonban ha tekintetbe vesszük azt, hogy papírgyárat egyet sem kaptunk vissza, mégis a hazai papírtermelés emelkedésére számíthatunk. Visszakaptunk egy jelentős cellulózgyárat, amely nagy mértékben van hivatva pótolni ezirányú szükségletünknek eddig külföldről származó tételeit. Igaz ugyan, hogy ez a gyár elvesztette természetes nyersanyagterületeit, amelyek a szükséges fenyőfát nyújtották, azonban valószínű, hogy ezt lombosfákkal is pótolni lehet és akkor ez a telep hazai cehulózesszükségletünknek több mint felét elláthatná.

A felszabadult területek textilipara valamikor igen számottevő volt, de a cseh iparpolitika, amely egyedül a cseh-morva medence fejlesztését tűzte id céljául, alapjaiban tette tönkre ezeket a gyártelepeket. A magyar szükségletet jóidég külföldről voltunk kénytelenek fedezni, amíg az 1931-es évek eseményei nem hatottak ki döntően a magyar textilipar fejlődésére. Ma már az a helyzet, hogy nélkülözni tudjuk ezeket a gyárakat, amelyek amúgyis leszerelten állnak, sőt a visszakapcsolt területeket megfelelő textíliákkal el is láthatjuk. Természetesen e kérdésben az árpolitikai tényezők fognak jelentős szerepet játszani, mert a jelentős kivitellel dolgozó cseh gyárak olcsó hazai árakkal tudnak termelni, mivel szemben a magyar textilgyárak a vám-

védelem hatása alatt nagyon drágán értékesítenek. A gácsi gyár az uralomváltás után közvetlenül, a losonci később költözött át a csonka országba; előbbi Baján, utóbbi Csepelen dolgozik ma már számottevő eredménnyel.

Textilipari szempontból jelentősebb változás tulajdonképpen csak a len- és kenderiparban van, amelynek komoly alapozottsága is van ezen a területen. Len- és kendertermőterületeink a Kis-Alföld visszaszerzésével több mint egyharmadukkal gazdagodtak és ezzel együtt a feldolgozást végző ipartelepek kapacitása is emelkedett. Nyersanyag- és fogyasztópiacok kapcsolódtak hazánkhoz a visszakapcsolt területeken, minek révén textilgazdaságunk is egészségesebb fejlődésre számíthat.

Bőriparunk is inkább a fogyasztóterület jelentős növekedését fogja megérezni, mert termelés ezen a területen nem volt. Valamikor az alföldi részek bőrfeldolgozása itt ment végbe és nagyszámú iparost foglalkoztatott, a cseh iparpolitika azonban ezt is megszüntette és Szlovákia bőrgyártmányait Csehországból volt kénytelen beszerezni. Jóllehet ennek a területnek állatállományára vonatkozólag nagyon bizonytalan adataink vannak — nem tudjuk, bőrfeldolgozó iparaink miként állnak nyersanyag tekintetében, — kétségtelen azonban, hogy a hazai bőrfeldolgozó ipar az új határmegvonás következtében számottevő mértékben fog emelkedni és ezzel számtalan új munkáskéz lesz ismét foglalkoztatható. Természetesen az új bőrfeldolgozó iparoknak egy része itt fog letelepedni, más része azonban a csonka ország területén számíthat jelentősebb fejlődésre.

A felszabadult területrész élelmezési ipara is számottevő. Oka ennek nagyrészt abban a racionális cseh iparpolitikában volt, amely megkövetelte, hogy ezek az iparok a termelési helyükön maradjanak. Ilyen módon a Kis-Alföld körül kialakult régebbi élelmiszeriparok nemcsak hogy megtarthatták jelentőségüket, hanem fokozhatták is termelésüket, sőt újabb ipartelepek is létesültek. Számottevőek ezek között a malmok, amelyek, sajnos, most visszafejlődés előtt állnak, hacsak nem sikerül megtartani azokat a cseh-szlovákiai piacokat, amelyek azelőtt első felvevői voltak. Magyarország felé ezek a malmok aligha számíthatnak lisztfeleslegük elhelyezésére, hiszen tudvalevő dolog, hogy a világháborút követő gazdasági korszak a hazai malmok legnagyobb részét alapjaiban ingatta meg és régi, nagymultú budapesti malmaink is lebontásra kerültek vagy más célokra alakították át. Tekintve azt, hogy Szlovákia területén alig van malom, legalább is egyelőre nem kell avval számolni, hogy ez a terület lisztszükségletét csak gabonában vásárolja tőlünk. Félő azonban, hogy később a tót kormány is gazdaságosabbnak ítéli a gabonaimportot és mind kevesebb lisztet Vesz majd át tőlünk.

A cukoripar helyzetéről már szóltunk, amikor a felszabadult területrész cukoripatermelési viszonyait ismertettük. A szesziparról sokat nem mondhatunk, mert ez a kérdés állami monopólium tárgyát képezi, tehát sajátosan ki van téve annak, hogy irányítottan működjék. A visszakéült szeszfőzők termelése mindenesetre meghaladja ennek a területrésznek fogyasztási szükségletét. Húsfeldolgozó üzem, konzervipar nem igen fejlődött ki ezen a területen, amely azonban sajátosan alkalmas

lesz arra, hogy a mezőgazdasági termelés célszerű átállítása után a hazai konzervipar centrumává nevelje fontosabb gócait. A felszabadult terület-rész lakossága hamar rá fog jönni arra, hogy a veszteséges gabonatermeléssel felhagyjon és akkor elsősorban az ipari növények, másodsorban a konzervként értékesíthető kerti és szántóföldi növények jutnak majd előtérbe. A konzervipar rövidesen új lendülethez juthat a délfelvidéki területeken.

Érdekes az új területrészt vegyészeti ipara is. A munkácsi petróleum-finomító, az ungvári étolaj- és ételzsírgyár mellett szappan- és keményítőiparunk nyert sokat. Az ungvári étolajgyár termelőképessége megfelel az egész ország szükségletének, míg a többi gyárak a felszabadult területrésznek kielégítését sem képesek ellátni. Ilyen adottságok mellett tehát a hazai vegyészeti gyárak forgalma rohamosan emelkedni fog, mert ezt a területet eddig csehországi gyárak látták el vegyészeti anyagokkal és ezek olcsóbb termelése mellett csak a sok vasúti költség drágította meg a vegyészeti cikkeket.

Kaolinbányák és magnezitgyárak fejlesztik a hazai agyagárugyarak forgalmát, mert ezeknek a cikkeiből eddig behozatalra voltunk utalva és így a termelés előtt rendszerint számtalan akadály torlódott. Meg kell jegyeznünk ezzel kapcsolatban, hogy a felszabadult területek kaolin- és magnezitbányáiból nyertük eddig is szükségletünket, az új helyzet tehát csak annyiban hozott változást, hogy ezután már belföldi anyagokkal dolgozunk tovább.

A FELSZABADULT TERÜLETEK gazdasági értékeinek ismertetése és a csonkaországi helyzettel való egybevetése után most már azokkal a rendészeti és gazdaságpolitikai különbségekkel kell foglalkoznunk, amelyek a két területrészt között az utolsó húsz esztendő sajátos politikai viszonyai folytán kialakultak.

A legszámottevőbb különbség ipari szempontból az ipartörvényben, az ipart pártoló állami intézkedésekben juthat kifejezésre. A cseh ipartörvény csak nagyon minimális és nagyon szubjektív alapokon nyugvó kedvezményeket adott az iparfejlődés céljaira. Természetes, hogy könnyen megtalálta annak módját, hogy a nemzetiségi vidékeken az ipar fejlődését csirájában megakadályozza. Ez nagy mértékben sikerült is a kormányzatnak, annál inkább, mert következetes maradt mindig sarkalatos iparpolitikai célkitűzéséhez, amely a cseh-morva iparvidék fejlesztésén kívül csak fogyasztóterületeket, gyarmatokat akart látni.

Ezzel szemben a magyar iparpártolás sok-sok áldozattal lehetővé tette azt, hogy a csonka ország többé-kevésbé mentesítse magát a behozatali kényszerektől és iparát olyan mértékben fejlesztette, hogy nemcsak ezt a célját érte el, hanem ezen túl jelentős ipari exportot is tudott elérni, amely ma különösen jelentős külkereskedelmi mérlegünk egyensúlyának biztosításánál.

A csonka ország ipari organizációjának hátrányai a most felszabadult területtel szemben inkább az ipari szociálpolitikában jelentkeznek. Csehszlovákia kifejezetten iparos állam volt és az iparos elem sokkalta jobban megbecsült réteg volt ott, mint nálunk. A csehek bevezették a munkanélküli segélyezést, amit nekünk semmiesetre sem szabad magunkévá tennünk, mert sokkalta több cselekedni valónk van a felszabadult területeken, hogysen azt mondhassuk, hogy munkanélküliség van. Az állam számára nagyon sok tennivaló akad ezeken a területrészekben és ezeknek a feladatoknak megoldása önmagában megszünteti a munkanélküliséget és kikapcsolja ezt a problémát.

Sajnos, ezek a munkák nem indulnak meg a kellő gyorsasággal és talán ez a lassúság visszahatást kelt. De amint majd teljes mértékben megindulnak a munkálatok, egyszeriben megszűnnek a szociális bajok is.

Különbségek vannak az üzemi szervezetekben is, ezeket azonban talán célszerű volna nálunk is bevezetni és ilyen módon hidalni át azt a különbséget, amely a régi csonka ország és a felszabadult terület-részek között van. Ugyanez áll a kollektív szerződésekre is, míg a munkaidőtörvény, társadalombiztosítás stb. kérdésében számottevőbb különbségek már nem mutatkoznak.

Súlyos különbségek áthidalására van szükség a gazdaságpolitika terén az árkérdésben. A felszabadult területek népessége élvezte a nagy ipari államban kialakult olcsó ipari árakat, de olcsóbbak voltak a mezőgazdasági cikkek is, mert ezek nem találtak piacra a távolabbi országrészekben. A csonka országban ezzel szemben az agrárról egészen másként alakult, mert iparunk még védelemre szorul, mezőgazdasági termékeink pedig magasabb árszintet tudtak elérni, mert a magyar kormány sajátos gazdaságpolitikája kedvezett a magyar mezőgazdasági érdekeknek és lehetőleg jó árakat teremtett számukra.

A magyar kormánynak főként az okoz nehézségeket, hogy átmenetileg olcsó cikkekkel lássa el a felszabadult területeket. Ebben a törekvésében nagyszerűen állott rendelkezésére a magyar ipar, amikor nagyobb mennyiségű árucikket bocsátott minimális árakon az értékesítési szervek részére. Az illető iparvállalatokat törekvésükben az vezette, hogy ilyen módon lehetőség kínálkozott minőségi cikkeknek megismertetésére, amelyeknek árát később a növekvő forgalom következtében országszerte egyformán leszállíthatják. Csak ott történt hiba, hogy az első napokban a csonkaországiak elérték a felszabadult területeket és az ottlévő olcsóbb árucikkeket nagyban összevásárolták és ezzel átmenetileg megnehezítették a Felvidék áruellátását.

MA A LEGNAGYOBB KÉRDÉS már csak az, hogyan hidaljuk át azokat a különbségeket, amelyek a két országrész gazdasági élete között még jelentkeznek. Az első és legfontosabb e téren, hogy a felszabadult területrészek megfelelő közmunkákhoz jussanak. Ennek ugyanis azonnal kettős eredménye jelentkezik. A visszatérő magyarság ezzel állandó munkaalkalmakat kap, fogyasztóképessége megerősödik és nagyszerűen bele tud illeszkedni a hazai termelésnek fejlődésébe. Szerencsére a kormány is látja ezt és minden eszközt megragad ahhoz, hogy jelentékeny munkatervét megindítsa. Kezdve a medvei Dunahídtól, melynek megvalósítása már nem soká várhat magára, egészen azokig az útépitésekig, útjavításokig, vasútépitésekig, amelyek már megindultak.

Nagyszerű alkalom kínálkozik azoknak a biztosítási tőkéknek elhelyezésére is, amelyek amúgyis nagy mértékben apasztják tőkekészletünket. Híre jár, hogy az OTI jelentős bérházépítkezéseket kezd a visszacsatolt területrészt városaiban. Ez már magában véve nagyon jó jel, de remélhető, hogy biztosítóink nemcsak bérházakat fognak építen, hanem tőkéiket másként is hasznosítják az új területen.

Nagy munkaalkalmakat rejt magában a felszabadult területrészek elektrifikálása is. Egészen biztos, hogy egyedül a cseh uralom miatt nem fejlődtek ezek a községek, mert a cseheknek nem állott érdekében a nagyobb arányú villamosítás, de egyébként a villamosítatlan községek népe elbírná ennek terheit. Ezzel kapcsolatban említhetjük meg a felszabadult területek városi üzemeinek fejlesztését is, mivel a cseh uralom alatt csak egy-két városban lehetett az üzemeket olyként fejleszteni, ahogyan azok a csonka ország városaiban kialakultak.

Munkaalkalom van tehát és nem hiábavaló befektetések lesznek azok a munkálatok, amelyek egyaránt vannak hivatva felfrissíteni a csonka ország és a most felszabadult terület gazdasági életét. A gazdasági élet szükségszerű átszervezésének azonban sürgősen meg kell indulnia, mert a hazai viszonyok sokban nem alkalmasak arra, hogy jelentősebb gazdasági fejlődést várhassunk. Legsükségesebbnek látjuk a mezőgazdasági termelés irányvonalának hamaros átállítását, hogy a mezőgazdasági munkáságnak emberibb megélhetést biztosítsunk. Több munkára kell törekednünk, mert a felszabadult területek gazdasági bekapcsolása csak akkor lesz teljes, ha a csonka ország népe minden munkaerejével részt vesz a magyarság gazdasági megerősítésében.

A felszabadult területész iparának mozgékonyágát és munkakésztségét mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy ez hamarabb kapcsolódott be a magyar életbe, mint mi az övébe. Jellemző esetet tudunk erre elmondani. Az államvasutak november 5-ére versenytárgyalást hirdettek különféle szerszámok szállítására. A közszállítási szabályok szerint csak magyar vállalatok pályázhatnak az ilyen versenytárgyalásokon. Legnagyobb meglepetésre az ajánlattéző cégek között ott szerepelt a pelsőci Miklósi-féle acélárugyár pályázata is, amely már ekkor magyar vállalat volt, bár honvédeink ezen a napon még el sem érték Pelsőcöt. A felszabadult területek iparának mozgékonyágát dicséri ez az ajánlat, amely tele volt a felszabadult terület iparának minden életképességével. Erre az életképességre, munkakészségre van szükség minden vonatkozásban, mert csak ennek segítségével számíthatunk arra, hogy a megnagyobbodott Magyarország be tudja tölteni helyét a Dunamedencében, ahova sorsa élni rendelte.

Ruisz REZSŐ

AZ ÚJ TÖRÖKORSZÁG

– ATATÜRK HALÁLÁRA –

MÉG ÁLL a balkáni stílusban épült szaloniki ház, melynek egymáshoz szorult keskeny ablakai, egyszerű vaspálcás rácsai mögött Musztafa, a későbbi Atatürk, 1880-ban a napvilágot először meglátta. Szaloniki akkor még a szultán birodalmához tartozott s ebben Musztafa apja: Ali Riza, eleinte mint adótiszt, később mint kereskedő igyekezett kenyerét megkeresni; egyszerű pályafutásának mindkét szakaszában a közrangúak közé tartozott s amikor fiatalon elhalt, sem rangot, sem vagyont nem hagyott maga után.

Musztafa, akinek nevelése apjának halála után anyjára: Zübeyda hanumra hárult, az elemi iskolák elvégzése után — még mindig Szalonikiban — a hivatalnokárvak szokásos nevelőintézetébe, hadapródiskolába került. Tanárai jóra való, derék igyekező tanítványt kaptak benne, egyikük el is nevezte őt Kemalnak („Kemal“ azt jelenti: kiváló, érett). Ezóta főleg ezen a néven emlegetik s később a rendszert is, amelyet alapított, erről a nevéől nevezték el („kemalizmus“, „la Turquie kémaliste“).

Mint katonatiszt (1904-ben került ki az iskolából) először Szíriában szolgált, majd az újtörök forradalom után — amiben már szerepe volt — Isztanbulba került a vezérkarhoz. Innen 1911-ben Tripoliszba ment, hogy az oda benyomuló olaszok ellen harcoljon. Tripoliszból a balkáni szövetség Törökország elleni támadásának hírére hazaindult (1912), de nagy kerülővel Egyiptomon és Románián keresztül csak elkésve, a nagy csaták után érkezett meg. Nagyobb eseményeknek nem volt aktív részese.

Ezután férfikorának két legszürkébb esztendeje következett (1912—1914), amiket mint katonai attasé a szófiai követségen töltött el.

A világháborúban a Dardanellák védelménél tűnt ki, nevét itt, a Gallipoli-szoros védelménél kapta először szárnyára a hír (Anafarta, 1915. aug.). Kemal Törökország legjelesebb katonái közé került a ezóta már csak nagy, nehéz feladatokra kapott megbízást. Diarbakir vidékén az oroszok, Szíriában az angolok ellen harcolt, állandóan fokozódó nehézségek, fogyó remények között is azzal a szívós kitartással, amely a török vezéreket bukásukban is oly sokszor a hősiesség glóriájával övezi.

Az összeomlás után, hivatlanul, Isztanbulban termett, kétségbeesetten fenyegetődzve és lázadva a közeledő végzet ellen, nagy aggo-

dalmára az új angolbarát kormánynak. Az udvari urak, hogy szabaduljanak tőle, visszaküldték Anatóliába (1919 április) „hadseregfelügyelőnek“ oda, ahol hadsereg már nem volt.

MINDAZ, ami Kemallal eddig történt, nem különb az átlagos katonai karriernél, melyet a világháborúban egymással szemben álló táborok százsámra tudnak felmutatni; Kemal pályafutásának rendkívüli szakasza csak ezután kezdődött.

Mikor a török határokon kívül és belül mindenki úgy érezte, hogy az antant részéről olyan ítélet készül elhangzani, amely nemcsak a török államnak, hanem a török népnek is biztos pusztulásával egyértelmű, Kemal volt az egyetlen, aki a török nép jövőjében még hitt és aki azzal az elhatározással indult Kis-Ázsia belsejébe, hogy még a lehetlent is megkísérli.

Anatóliának az a része, ahol először megjelent, emberben és anyagban rendkívül szegény föld volt s ami értéket ott régebbi idők mégis összegyűjtöttek, a világháború felvonuló seregei már régen szétaposták. Kemal teljesen kiélt „frontmögötti területet“, szétszórt, szervezetlenségben akarat és remény nélküli embereket talált, akik egymásról semmit sem tudtak és egymással nem törődtek. Ezt látjuk a szivaszi kongresszuson is, melyet a keleti országrész ügyeinek megbeszélésére hívott egybe: itt 25—30 főnyi gyülekezet veszi körül (1919 szeptember), szakállas vének és kisvárosi fiatalok, hogy statisztáljanak egy mű elindításánál, amelyről épp oly kevésbé volt sejtelmük, mint a nehézségekről és módokról, melyeken keresztül a cél elérhető, ő, a vezér is gyűrűtten, sápadtan, beesett arccal ült közöttük.

Ankarában, ahová az időközben megnagyobbított országrész képviselőit, az öntudatosabb „nagy nemzetgyűlést“ félévvel később, 1920 áprilisában összehívta, már zárt tömegeket látunk mögötte. Hívei egy egész termet megtöltenek, sok köztük a tanult és tapasztalt férfi, aki régebben a szultáni kormány támasza volt és egyesével szökdösött át hozzá. De a mozgalom mérhetetlen anyagi bajokkal küzdött, mindenki reménytelennek látta. Nemcsak a nagy nemzetgyűlés ülésezett egy szegényes barakszerű épületben, ahol márványoszlopok helyett rajvonalkályhák csövei futnak fölfelé, hanem az egész ország ilyen egyszerű, felkészületlen, anatóliai volt. A vakmerő vállalkozásnak pénze nincs, embere és hadianyaga kevés s a rossz utakon az is alig bír mozogni; szinte összeroskad a szegénység alatt. Az emberek azonban már bizakodóbbak; manifesztumokat adnak ki a világ népeihez, józanul és bátor hangon követelve, hogy tudomást vegyenek róluk és arról, amit akarnak.

Kemal úgy látta, hogy két dolgot kell sürgősen tisztáznia: viszonyát a megszálló hatalmakhoz, a külföldhöz, s ha ez sikerült, viszonyát saját császárához és a török nép egyeteméhez.

A nagy oszmán birodalomból, a birodalom nyugtalan és megbízhatatlan tartományai közül Kemalt csak a török nép lakta föld érdekelte. A török föld azonban, különösen ott, ahol az politikai vagy gazdasági vonatkozásban értékes, ahol kemény búza és édes gyümölcs terem rajta, idegenek kezében volt; mindenki, angolok és franciák,

olaszok és görögök, sőt még a távoli Egyesült Államok is részesedni akartak belőle s mindegyikük a legjavát választotta ki magának. Kemalnak és a török népnek a sóstavak vidéke és a sziklás fennsík maradt.

Kemal azonban ezeken a sziklákon jól megvetette a lábát és külpolitikáját, amin pályája elindult és eldőlt, helyesen irányította. Az első külföldi biztatást különösképpen Oroszországtól, a török nép szívbeli ellenségétől szerezte meg, a másodikat a franciáktól, akik ugyanúgy, mint az oroszok, világnézeti reménykedéssel mutattak megértést az ankarai mozgalom iránt. További nem várt szerencséje volt, hogy Amerika, majd belpolitikai okokból Olaszország is feladta igényét s így a belső török földön, 1921 nyarán, csupán két ellenség maradt: a görög és az angol, az utóbbi csak mint szemlélődő. Megkezdődhetett a szabadságharc.

A görög megszállók elleni küzdelem közel harmadfél évig (1920 június—1922 szeptember) tartott s ahogy a kölcsönös sikerek, változó görög és török győzelmek jelzik, az ellenfelek erői sokáig egyenlők voltak. A törökök ismételten kísérletet tettek a megszállók kiszorítására, így 1921 január és március hónapjaiban Iszmet pasa vezérlete alatt Inönü-nél — Iszmet pasa, a köztársaság mai elnöke, később e csatater nevére vette fel családnevét, — augusztusban Kemal vezérlete alatt a Szakaria-folyónál. Sikereik azonban nem voltak döntő jelentőségűek, döntést a küzdelemben csak a harmadik év hozott, az egész nép újbóli egyetemes erőfeszítésével. Kivette ebből részét a török asszony („Fatma“), sőt a gyermek is; görnyedt háttal, betegen is együtt küzdöttek a harcosokkal, ágyúkat vonszoltak, lőszer alatt roskadoztak, valóban úgy, ahogy ma az ankarai főtéren a török katona típusa („Mehmedzsik“) mellett, mindketten láztól égő szemmel szoborba öntve állnak. Siker csak a köznéptől jöhetett.

A nagyszerű győzelem, hol az egész ellenséges sereg vezérkarával együtt esett fogságba (Dumlupinar, 1922 augusztus), éppen a harcok elhúzódása miatt mindenütt meglepetést és hangos csodálkozást keltett. Mint még sokunknak emlékezetében van, a hírt a budapesti utca is kitörő örömmel üdvözölte, a győzelem mámora egyeseket és testületeket egyaránt magával ragadott, az eseményt a trianoni évek kábulatában is komoly felolvasások méltatták és tüntető gyűlések ünnepelték.

Természetes, hogy a sikert a diplomácia is tudomásul vette s a sévresi béke, a törökök Trianonja, automatikusan revízió alá került. A lausanne-i tárgyalásokról Iszmet, az ankarai nemzetgyűlés megbízottja, tisztességes megállapodást hozott haza, a török népnek függetlenséget és elfogadható életkörülményeket Drinápolytól a régi perzsa határig és reményen fölül haza hozta Isztanbult is, ahonnan a megszállók négy évi birtoklás után kelletlen lemondással hurcolkodtak el.

Szükségesnek láttuk a forradalmi Törökország feladatainak és nehézségeinek kusza tömegéből legalább a fontosabbak felsorolását, egyrészt hogy követhessük Kemal útját, másrészt hogy cáfoljuk azt a széles körben elterjedt véleményt, hogy „könnyű volt Kemalnak szabadságharcát megvívnia, mert erre országának földrajzi helyzete módot adott“.

Mint a fenti vázlat is mutatja, Kemalnak szívós, hosszú küzdelmet kellett vívnia. Erejének hatalmas megfeszítésével évekig tartó verejtékezésre és elszántságra volt szükség, mert nem ő volt a nemzet egyetlen vezére, a népnek csak egy része támogatta, sokan közömbösen vagy ellenségesen nézték.

Sokan ugyanis úgy látták, hogy fellépése csak újabb bajt fog a törökségre zúdítani, mert terve — a nagy összeomlás után — vakmerőnek, elérhetetlennek és kihívónak látszott. Így az idegen befolyásnak kitett szultáni udvar és az isztanbuli kormány is a külső hatalmak nyomásától félt. Kemalt előbb mérsékelték, később gáncsot vetettek neki, végül halálra ítélték. A fővezérnek tehát, kire a népnek esküdni kellett volna, két új gondja támadt: hogy megmentse a népet a polgárháborútól és saját fejét a halálos ítélettől.

Törökország mind a két veszedelemtől megmenekült. A polgárháború nem tört ki, a seregek, melyeket az isztanbuli kormány Kemal ellen küldött, vezéreik után maguk is átpártoltak hozzá. Nem volt tehát erő, amely Kemalt legyűrje és nem akadt kéz, amely rajta az ítéletet végrehajtotta volna.

Az önuralom, amellyel Kemal a halálos ítélet bélyegét éveken át viselte, nagynak mutatja őt legfontosabb államférfiúi tetteiben, a belső közjogi helyzet rendezésében. Nagy érdeme, hogy magában az indulatot, híveiben a feléje irányuló szeretetet elnyomva, nem engedte, hogy a nemzet egységét időszerűtlen közjogi kérdések megbontsák és csak akkor adott választ a szultán ítéletére, amikor döntő katonai és diplomáciai sikereknek jutott birtokába. A válasz az ankarai nemzetgyűlés döntése volt: Törökország szultánok és monarchikus államforma nélkül mint köztársaság kíván a jövő életre berendezkedni és elnökének Kemalt választja (1923 október 29).

Az Oszman-ház trónfosztásával kezdődik Kemal pályafutásának harmadik korszaka, az az idő, amelyben Kemal a külpolitikai és katonai kérdések nyomasztó gondjai alól felszabadulva, foglalkozhatott reformterveivel.

Kemal kormánya ekkor már évek óta Ankarában székelt, messze benn a tengerektől, 800 méter magasan a fennsíkon, a jövő Törökország stratégiai szempontból kiválasztott fővárosában. A gondolat, hogy a kormány a meleg tengeröblök mellől erre a zord vidékre költözzék át, nem az övé. Mint javaslat a szultánok előtt is megfordult, de ott megbukott: a szerájok népe nem bírt elszakadni az isztanbuli pompától, Kemal szeme kellett hozzá, hogy a parasztság közepében a jövő nagyság képét meglássa.

Ekkor még csak ő merete elképzelni a fejlődésnek azóta befutott vonalát és szemével, amiből sokan rendkívüli erőt láttak kisugározni, csak ő merete látni Törökország képét, a jelennel egyszerre a jövőt is.

Ahogy az ankarai magas várhegyről a viskók fölött végigtekintett a télen jeges, nyáron kopár fennsíkon, szélesen kitérte előtte a török föld nagy élettelenisége. A város a lábai alatt, mint minden más török város is: romterület, hol paloták és templomok kupoláit felverte a gaz; a falvak: nem földművelők házai, hanem inkább sárból vert sátrak, csak pásztorok búvóhelye a vihar elől; a folyók mocsarakká folynak

szét, az erdők sűrűjében rabló vigyáz az elrabolt utasra és vár a váltságdíjra; szerte az országban az ipar és kereskedelem kisszerű, mint a kofa üzlete, mikor szeletekben méri a dinnyét; a távolságok mérhetetlenek, Szivasz oly messze van Európától, mint ma az afganisztáni Kabul. S az emberek, a városi és falusi török nép, abszolútizmusban nevelkedve, forradalom szelétől suhintva, terv és cél nélkül határozatlanul vergődik Európa és Ázsia, ó- és újvilág között.

Azután ködfátyollá sűrűsödik előtte a valóság és azon keresztül kibontakozik előtte a jövő. Ez a Törökország olyan állam lesz, melyet megint becsülni fog a világ; kifelé tekintélyes, belül rendezett, jómódú, gazdag; gazdag természeti kincsei révén és saját polgárainak munkája nyomán. Mert mindenki dolgozni fog, az emberek szeretni fogják a munkát; s mindenütt rend lesz, mert az emberek szeretni fogják a rendet; a folyók visszatérnek medrükbe, az autót út szabadon kigyózik az erdők alá és kocsijában biztonságban érzi magát az utas. Szivaszba majd Pullmann-kocsi visz, Európa megérkezik Anatóliába. És ezt nemcsak a jövő nemzedék látja majd, frissült lélekkel és edzettebb izmokkal küzdve a még boldogabb jövőért, de már a mai öregek is megélik egyszer, mint szabad emberek szabad országban, európai államban.

Ilyen vakmerő terveket, amilyeneket Kemal álmodott, nem lehet kicsinyes szempontok szerint, részekre bontva megvalósítani; ezek lázas munkát kívánnak, ahogy maguk is lázálomban születtek. Kemal intézkedései, melyekben reformeszméi testet öltének, egyszerre a nemzeti élet legkülönbözőbb szövevényeit tépik szét, hogy a régi állapotok helyén új életet fakasszanak. Ismertetésük sem bírja el, hogy, mint életének korábbi mozzanatait, kronológiai rendbe sorakoztassuk őket, csoportosítva kell velük foglalkoznunk.

Először egyházpolitikai reformjait emeljük ki, a legkényesebb kérdéseket, melyek a török nép sorsát századokon át irányították és Kemal keze nélkül jövőjét is más irányba terelték volna. Kemal forradalmában a gazdasági újjáéledést a lelkek megújulásának kellett megelőznie. Ami a régi intézményekből elavultnak látszott, azt azonnal törölte, kezdve a kalifátuson (1924 március), bár itt mintha habozott volna egy ideig elhatározásában. A kalifátust ugyanis maga is megbecsülendő értéknek tartotta és megszüntetésére főleg azért szánta rá magát, mert ez volt az utolsó szál, mely a trónjavesztett uralkodóházat Törökországhoz fűzte.

Egyházi intézkedései közül csak a legfontosabbakat említjük. Feloszlatta a dervis-rendeket, magánüggé tette a vallástanítást; szekularizálta az egyházi vagyont, megtörte a papság befolyását; emancipálta a török nőt; új házassági törvényt, a mohamedán törvények helyébe európai törvénykönyvet hozott; eltiltotta a perzsa és arab nyelvek tanítását — ezek voltak a régebbi török műveltség klasszikus nyelvei, — eltiltotta az arab egyházi naptárt s meghonosította az európai; megtiltotta a pénteki nap megünneplését és heti szünetnapnak a vasárnapot rendelte el. Mindezen reformokat pedig olyan államban iktatta törvénybe, ahol a nemzet egyeteme a mohamedán vallást követte.

Olyan ez, mint amikor egy ember tatarozás közben nem veszi észre, hogy a legbelsőbb eresztékeket is kikezdte az idő, s egyik ütésénél, mellyel csak bontani akart, rászakad a ház; a porban és füstfelhőben, ami fölötte gomolyodik, eszmél rá, hogy a régiből semmi sem jó, mindent előiról kell kezdeni. E reformokkal a törökség elvetette magától mindazt a segítséget, amit régebben a mohamedán kultúrától kapott, a jövő nemzedék oktatására és nevelésére tehát új erőket kellett teremteni és új művelődési irányt kellett kijelölni. Törökországban Kemal vezetése alatt új iskolapolitika indult meg, minden fokozaton ugrásszerűen szaporodó intézetekkel, diáklétszámmal és egy bizonyos szellemi szintnek rohamos kiszélesítésével. A nevelés régebbi, erősen vallásos jellegét minden iskolafajtában nacionalista öntudat váltotta fel olyan jelszavakkal, melyeket a régi világ börtönnel büntetett („ébredj, török ifjúság! ... „de jó annak, aki töröknek vallhatja magát“.), s a török fajra jellemző militarista szellem kapcsolta nemzeti egységbe az ifjúságot. Civil diákok iskolájuk számával és ezen belül egyéni sorszámmal vannak nyilvántartva: „az isztanbuli 12. iskolába járó 256. számú Mehmed“.

Kulturális téren legfontosabb és általában legvakmerőbb újítása az írásreform volt. Ezt Kemal szélsőséges forradalmárok módjára azzal kezdte, hogy elvette a „gazdagoktól“ azt, amivel azok különbek voltak: az írni tudókat eltiltva az arabbetűs írás használatától, analfabétává tette, azzá, ami a többi szegény. Ugyanakkor az új írás sikerét legszemélyesebb kérdéseként fogta fel: majd mint tanítómester, krétával a kezében agitált az új írás mellett, melyet egy nyelvészbizottság véget nem érő vitái után egyetlen éjszaka ő maga állított össze, majd maga is beült az iskolapadba, fejkendős asszonyok közé, és kényszerített urat és parasztot, hogy a forradalom legújabb kincsét magukévá tegyék.

Kemal figyelme azonban elvontabb, tudományos problémákra is kiterjedt, ha azok alkalmasak voltak a népi öntudat fejlesztésére és távolabbi eredményekben forradalmi céljait elősegíthették.

Néhány ilyen akciója, így különösen azok, melyek a történetkutatással és a török nyelv művelésével függtek össze, külföldön is figyelmet keltettek, sőt kritikára is okot szolgáltatottak. Megállapodott nemzeti műveltségű országok tudományos életében az ilyen egyéni kezdeményezések nagy károkat is okoztak volna. A törököknél azonban még az ilyen romantikus elméleteknek is volt ideiglenes nemzetnevelő hatása. Kemal ilyenkor a múlt század magyar romantikusaihoz hasonlít, kiknek szaván egész nemzedékek csüggttek, javult, új nemzetté alakultak. Viszont a török nyelv reformjával, amit szintén az ő nevéhez kell fűznünk, túl a mai nemzedék rajongásán, a jövő korszak háláját is biztosította magának. Noha Kemal sem író, sem tudós nem volt, szinte új nyelvvé ajándékozta meg nemzetét; a színekben és fordulatokban rendkívül gazdag török népnyelv Kemal hatása alatt új irodalmi nyelvvé fejlődött, melyen keresztül e nyelv szépségeit most kezdjük igazán ismerni és becsülni.

Kemal azt akarta, hogy Anatólia török népe, az ő törökjei, kiszakítva az ázsiai mohamedán közösségből, mely fejlődésüket biztosítani

nem tudta, az európai civilizációban helyezkedjenek el és annak egész fegyvertárát úgy tegyék magukévá, ahogy azt Nagy Péter oroszai, vagy a múlt században a japánok tették. Ahogy Nagy Péter a köznapi élet apróbb dolgait is szabályozta, ugyanazt tette Kemal is (fész-tilalmi törvény stb.), ami azért is különös, mert ő nem esett át a nyugat nevelő iskoláján, neki Hollandia és Angolország helyett Szófia meg Monasztir voltak a legnyugatibb városok, melyekben Európa kultúráját megismerhette.

Polgártársait azzal is közelebb akarta hozni Európához, hogy olyan családnevet adott nekik, amivel eddig nem bírtak, ő maga az Atatürk: „a törökök atyja“ nevet vette fel, méltán és joggal, mert a mai törökségnek valóban ő az atyja. „Atyánkat vesztettük el — írja levelében egy ankarai diák, — van-e ennél nagyobb fájdalom?“ Ezóta a törökök leginkább ezen, most már harmadik nevén emlegetik, de a Kemal név is tovább él, már túlságosan sok alkotás fűződik hozzá, semhogy feledésbe merülhetne. Ugyanakkor polgártársai is szép nevetek válogattak ki maguknak.

Mint a kulturális és társadalmi téren, úgy a gazdasági élet területein is az újítások hosszú sora jelzi Atatürk forradalmának tervszerűségét és céltudatosságát. Évről-évre megépül néhány száz kilométer hosszúságú vasútvonal, — nagyjából már kész a hálózat, amely keletnyugati irányban kétszer, észak-déli irányban négyszer-ötször átszeli Anatóliát, — javulnak az országutak, — pár év előtt még nem lehetett Ankarából autón Isztanbulba eljutni, — új hajók állnak be a tengeri hajózás szolgálatába.

Minden gondolata a nép jelenét és jövő boldogulását szolgálta. Hogy a nép erejét fokozza, hazahozta a Balkánon rekedt törököket, fajtestvéreit, akiket félezer év előtt egy hódító politika ültetett át Ázsiából Európába. Atatürk idegen segítség nélkül bonyolította le az újkor legnagyobb népmozgalmát, amilyent eddig nagy államok sem mertek elképzelni,; azután folyókat szabályozott, itt, hogy parasztjainak több földet, egészségesebb földet adhasson, amott, hogy a csatornázással, öntözéssel, amiben ősei már a belső ázsiai pusztákon mesterek voltak, többet tudjon termelni.

A világgazdaság autarchikus irányzatára török autarchiával válaszolt. A nyersanyagtermelést fokozta, — Törökországot búzaexportáló állammá fejlesztette, — a termés feldolgozására hatalmas gyárakat állított üzembe,— a régi Törökország egy szem cukrot sem termelt, az új kivitelre dolgozik — s a hazai cikkek fogyasztását erős propagandával szorgalmazta, öles plakátok, tűzfalakra rajzolt jelmondatok és grafikonok számolnak be az eseményekről és serkentik a népet újabb és újabb célok felé.

De nemcsak a faluval törődött, hogy emelje, gazdagítsa: a városokat is újból rendezte, újjáépítette. Ankarában, ahol 2000 év előtt Augustus márványtemploma állt, tele szobrokkal és domborművekkel, a romok fölött jelentéktelen török lakótelep helyén nagyvárost épített, új fővárosul az új államnak, ahol európai szemnek is minden modern és célszerű. Csak a dolgok még nem hangolódtak össze: a városnak még nincs karaktere. Ez a város ma, halála után újra az övé, a nemzet

szimbolikusan visszaadta neki, akitől kapta: Ankarát ma Atatürknek, Atatürk városának hívják.

Nincs tehát az életmezőnek olyan részecskéje, melyet Atatürk gondolataival fel nem szántott volna, miközben mindig gondosan ügyelt arra, hogy a kivitel dicsősége és előnye a nemzet egyetemét, a népet illesse. Még ő, a szabadító sem igényelte magának azt a jogot, hogy szándékát önkényesen érvényesítse, döntőnek csak a nép akaratát ismerte. Mikor az állam tulajdonából földet adott parasztjainak, ugyanúgy a népet erősítette, mint amikor sajátját is, minden földi javát már életében a népnek adta. Innen van, hogy a közhangulat leggyökeresebb újításaitól sem idegenkedett s reformjait a külföld nagyobb meglepetéssel fogadta, mint azoknak részesei, saját polgártársai.

A nemzetközi politikában, ezen az élete végéig különösen kedves munkatérén, ahol kezdettől fogva rámosolygott a szerencse, szintén nem ismert más érzelmet vagy szenvedélyt, csak a török nép szeretetét. Olyan hatalmi csoportokhoz kapcsolódott, melyektől előnyöket remélt és Lausanne óta négyszer-ötször kötött olyan szerződéseket, melyek Törökország határait mindig előnyösebben módosították, de csak addig haladt velük, amíg abból népe hasznát látta. Minthogy érdekei a Balkán-államokhoz fűzték, s az úgynevezett „népszövetségi jelszavakkal“ hazájának céljait jobban vélte szolgálni, mi magyarok fájdalommal csalódással tapasztaltuk, hogy barátságos érzelmei tettekben kevésbé nyilatkoztak meg. De ilyen volt ő minden irányban, csalódott benne első támogatója: a szovjet is, hivatalos hála nyilatkozatokon kívül egyebet nem kapott tőle.

Minthogy már örök álmát alussza (jegyezzük fel halála napját: 1938 november 11), hízelkedés gyanúja nélkül meg lehet állapítani, hogy forradalmi jelentősége nemzete szempontjából talán mélyebbre hatolt, mint korunk diktátorai közül bármelyiké. Egyikük sem merészelt olyan nagyot, mint ő. Az a távolság, amely a forradalom kezdete és a kitűzött végcél között fennáll, Törökországban a legnagyobb. Atatürk országa egyszerre vállalta mindazt, amit nyugaton evolúció és forradalmak részletekben elértek és olyan mély barázdákat vágott a török ugaron, mint amazok száz év alatt.

A nagy művet nem fejezte be, a folytatás kiesett kezéből, utódaira maradt. Nekik kell megmutatniok, hogy méltók arra a nagyszerű jövőre, melyet számukra Atatürk megálmodott. De az élet is válaszolni fog: megállja-e ez a megvalósított álom az idők próbáját?

AZ ŐSZI TÁRLAT

ÜZLETI SZEMPONTBÓL nem dicsérhető eléggé az az ötlet, mely az 1938. évi Őszi Tárlatot egybekapcsolta a „Felvidék művészi kiállításának” nevezett retrospektív képanyaggal. Ez az ötlet, tekintettel a Felvidék örvendetes időszerűségére, valószínűleg hatalmasan fellendítette az Őszi Tárlat látogatóinak számát. Hogy azonban ezek a látogatók mennyiben voltak képesek egységes élménnyé dolgozni fel a látott és feltétlenül — már csak időbeli elhelyezkedésénél fogva is — heterogén anyagot: ez bonyolultabb kérdés és az őszi Tárlat méltatásának kapcsán mindenekelőtt ezt vesszük szemügyre.

Mi történik tehát a szemlélővel? Belépve az első nagyterembe, XIX. századi piktúránk képviselői fogadnak, közepén pedig, a bejáratnál szemben a XVIII. századi Mányoki Ádám Rákóczi-arcképe. Az egész beállítás szükségképpen arra kényszeríti a szemlélőt, hogy Rákóczi különben is ismerős fejét tekintse a terem csattanójának, annál inkább, mert a kép mögött hosszú és keskeny folyosó nyílik: egyenesen csábít arra, hogy belépjünk. Hosszú ideig figyeltem: a közönség nagy többsége valóban erre is haladt tovább, sőt a katalógus szerencsétlen számozása is szükségképpen erre sodorta, ami röviden azt jelenti, hogy a felvidéki régi mestereknek az első teremben felállított részét végignézve, a modern részbe jutott és csak később kanyarodhatott vissza a főteremtől jobb- és baloldalra eső termekhez. Tehát a XIX. század második felének művészi hangulatából egyszeriben modern stílusú épületekről készült modern fényképfelvételek közé került s aztán egy darabig több-kevesebb türelemmel ácsorogva az Őszi Tárlat stíluszavarában, végre elérte a XV. és XVI. termet, ahol ugyanazt a saltus in natura-t, amelyet az imént 1870-ből kellett megtennie 1938-ba, most újra végigcsináltatták vele, ezúttal visszafelé: 1938-ból a XIX. század végére, de úgy lehet elejére is, ha történetesen az öregebb Markó, Barabás vagy Ligeti képeire esett a tekintete.

Ehhez kell számítanunk még azt is, hogy közönségünk nem csupa művészettörténetileg képzett emberből áll, hanem ellenkezőleg: legjobb esetben elfogulatlan nézőkből, akik a kétféle hatást nem képesek fölénnyel elviselni, az összhanghiány a tudat alatt megbontja bennük a szemlélet egyensúlyát s végre is az anyag mint fárasztó tömkeleg nehezedik szemükre. Így hát egyáltalában nem kapják meg azt a fel-

emelő és derűs érzést, amivel egy harmonikus elrendezésű képtárból, a szép színek világából szoktunk eltávozni.

Hogy a zűrzavartól a magunk tárgyalását megóvjuk és a történeti idővel ne bánjunk embertelenül, éles vonallal választjuk szét a kiállítás retrospektív és modern részeit. Még ezen belül is valósággal át kell majd rendeznünk a kiállítást, hogy történetileg okos és elméletileg használható leírást adjunk, mert a felvidéki rész, sajnos, még önmagán belül sincsen tekintettel az időre, amelynek látható arca a festészetben a stílus.

A magyar művészet újkori történetének törvényszerűségei még egyáltalában nincsenek felderítve. Bizonyos, hogy az újkor elején a virágzó magyar művészeti élet organizmusát súlyos külső és belső bajok támadták meg. Menete szaggatottá vált, lelkiisége idegen gúnyokba burkolódzott. ősi formái elvidékiesedtek s az elpusztult országeközépből kimenekültek a perifériára: Erdélybe, a Felvidékre. A XVIII. század, amelyben mai ismereteink szerint a magyar művészi génusz szinte szünetel, — bár ezt a sokat emlegetett jelenséget aligha lehet igazságul elfogadni — mégis termelt három magyar piktor, kik a maguk idejének legjobb művészi termésével is felveszik a versenyt. Bogdány Jakab, az állatfestő került legtávolabbra a magyar problematikától, ám a két arcképfestő: Kupetzky és Mányoki — bár mind a ketten külföldön nyerték kultúrájukat — témaválasztásukban s e magyar témák és magyar arcok magyar meglátásában hívebbek maradtak hazájuk génuszához, mint maguk is gondolták. Kupetzky és Mányoki művészetében rejtőző magyarság felderítése eljövendő finom szellemeknek lesz feladata.

Mányoki Ádámnak ez a belső értelmezésű magyarsága él azon a szép képen is, amelyen a magyarok vezérlő fejedelmét sikerült az ábrázolthoz méltó módon megörökítenie. Korának „legszebb férfija“, kinek vérében a legnagyobb magyar családok — a Rákócziak, a Lorántfiyak, a Báthoryak és a Zrínyiek — örökségét őrizte, fájának valóban nemes képviselője volt. Bizonyos, hogy a Rákóczi-típus fejlődésének ez utolsóelőtti fázisában a Zrínyi-arc — Bartucz szerint az alföldi magyar típus — uralkodik. Rákóczi szépsége, arcformája, ajkai, szemei — s bajuszformája még jobban elősegíti a hasonlatosságot — és világosbarna dús haja leginkább nagyapját, a keserű sorsra jutott Zrínyi Pétert idézik. Nem tévedünk azonban, ha azt állítjuk, hogy külsőleg is, belsőleg is Zrínyi Ilona szelleme és szellemi hagyatéka formálták ki Rákóczi Ferencet: sorsa a Zrínyi-sors természetes folytatása és betetőződése, annak a sorsnak, amelynek lehetősége már Zrínyi Miklósban, „a költő“-ben készen állt. Kellott azonban teljességéhez még Erdély fejedelmi trónja és a keleti magyar hagyomány. Így vált Rákóczi Ferenc a XVIII. századi magyarság legegységesebb képviselőjévé, keleti protestánsok és nyugati katolikusok korszaka után megint az első országos értelmű magyarrá. Ám így vált egyetlené is és olyan magánossá, mint itt ez a portré, időben és értékben egyformán messze alatta maradó környezetében.

Visszatérve tőle ebbe a környezetbe, hirtelen és átmenet nélkül kell átállítani magunkat egy százötven évvel fiatalabb festői proble-

matika szemléletére. Egy nagy történeti múzeumban az ilyen átmenet aránylag lassú: a változó stílusfázisok szemlélete során szinte az idő sodrába kerülünk s az értő szemű továbbhaladás zökkenő nélküli, természetesen s így magas esztétikai öröm és történeti élmény. Itt száz évet kell szökkennünk időben és művészi értéklátásban ugyanekkor végzet-szerűen lefelé. A Rákóczi-fej a szemlélő emlékezetében olyan, mint egy elhagyott magaslat derűs és tiszta fönsege. Mi is őrizkedjünk attól, hogy hozzámérjük az elkövetkezendőket: Mányokihoz az őszi Tárlat festőit, Rákóczihoz a mai magyarokat. Kíséreljük meg elviselni a ránk mért zökkenőt.

A felvidéki rész rendezőségét úgy látszik az a szempont vezette, hogy a XIX. század felsőmagyarországi eredetű festőinek munkáiból adjanak ízelítőt e három teremben. Ezen a merőben külsőleges és az örvendetes alkalmon kívül semmivel sem indokolt szempontot nem számítva, sem egy belső történeti, sem egy táji iskolák szerinti csoportosítást nem tudtunk felfedezni. A XIX. század felsőmagyarországi eredetű festői ugyanis nem alkotnak a magyar festészet egészén belül sajátos festői iskolát, még sajátos szellemi magatartást sem, mint ahogy külön iskola Itáliában a toszkán vagy az umbriai táj festésze, vagy ahogyan különös szellemi bélyeget is jelent német művésznél az, hogy az Elba és Saale vonalától nyugatra — a latinos — vagy pedig keletre — a szlávok Germániában — eredt a törzsöké. Nem, a felvidéki festők csak éppen a Felvidék különböző tájain születtek s legfeljebb annyit mondhatunk, hogy egyesek képein, témáin rajta hagyta nyomát az északmagyar táj igézete. (Szinyei-Merse Pál: Falu széle Sárosban; Telepy Károly, báró Mednyánszky László egyes képei.)

Tehát a felvidéki szemponttól bizvást eltekinthetünk, mert művészettörténeti összefüggésben meg nem ragadhatjuk. Marad: a XIX. századi magyar festészet egy részének kiállítása. A kiállítás még mindig nyújthatna kitűnőt, ha nem hanyagolná el teljesen a fentebb jelzett belső történeti csoportosítás szempontját, mert akkor a szemlélő előtt a XIX. századi festészetnek egy igen erősen határolt, de mégis kerek képe bontakoznék ki. Azonban a kiállítók ezt a szempontot is elhanyagolták s ehelyett újra a külsőleges tényezőknél engedtek teret: az első terembe összegyűjtötték a XIX. század festészeti nagy tekintélyeit; azokat, akiknek a közönség, ha nem is ismeri igazi lényegét, de ismeri legalább — a nevét. Így kerültek ide elsősorban Munkácsy Mihály, Szinyei-Merse Pál és báró Mednyánszky László reprezentatív alkotásai. Így kerültek aztán a korban elsők s így a Rákóczi-képhez is aránylag legközelebb állók — Barabás, Ligeti meg Markó Károly — a XV. terembe, Spányi Béla, Molnár József társaságába.

Ez a kirívó szemponttalanság minden valószínűség szerint onnan eredhet, hogy a kiállítók nem vetettek számot elég gondosan azzal a tényezővel, hogy a XIX. század, tehát az 1800-tól 1900-ig terjedő idő folyamán az emberi szellem nem fogható fel egységes történeti képlet módjára, amint ezt talán meg lehet tenni a XII. vagy a XVIII. századdal. Ne felejtjük el, hogy ez az évszázad Napóleonnal kezdődik s a repülőgéppel zárul, s azt se, hogy életútja folyamán merült fel

a szociális probléma, amelyet régebbi idők még nem ismertek. Ez a pálya a romanticizmus hevült végleteitől egyenes irányban vonul „a tömegek lázadása“ felé. Közben — valahol a század közepe táján — a teljes átértékelés, elsősorban az individuum átértékelésének élménye áll. S itt ne gondoljunk Nietzsche-re. Az „Übermensch“ személyi kompenzációs élmény: elsősorban Nietzsche személyes ügye, amely azonban éppen a növekvő iparosodás korszakában, az emberi egyén fokozódó elértéktelenedésének idején, nagyon sokak, mindenekelőtt az új világérzéstől rettenetesen szenvedő szellemi emberek világának általános kompenzációs élményévé lett. Innen magyarázható kolosszális hatása. Mivel Nietzsche zseni volt, „korszerűtlen szemlélődései“ nem veszték el, hanem sajátságos metamorfózison esve át, az új tömegemberiség élére emelkedő egyedek számára adtak formát — oly eredmény ez, amelyre Felső-Engadin remetéje bizonyára nem vágyott soha.

A XIX. század tehát kétféle világérzés évszázada: a romanticizmus és a „realizmus“-é — jobb kifejezés híján mondjuk ezt a nevet — s ez az utóbbi az, amelyen manapság általában „a XIX. század“-ot szoktuk érteni. Balul cselekszik tehát az, aki romantikát és „realizmus“-t összekever, aki egymás mellé akarja a magyar festészet mérsekelt, biedermeyerbe áthajló romantikusait és Ferenc József korának művészeit.

Közben van a nevezetes törés, ami éppen minálunk nagyon élesen jelentkezik: a 49-es katasztrófa rendkívül nagyarányú eltolódás volt a magyar szellemi képben. Kár tehát a dolgok történeti rendjét emberi kézzel összezavarni. Különben is a XIX. század festészete mint keret, túl tág s ugyanakkor túl szűk. Tág azért, mert a XIX. századi stílus a fent elmondottakat tekintetbe véve nincsen; szűk azért, mert csak a festészetre terjed ki, s ezzel meg újra ellenkezésbe kerül a Tárlattal, amely szobrászatot, sőt építészetet is mutat be.

A kiállítás szemlélésében tehát el kell különítenünk Markó Károly két kedves alkotását (A római Campagna, Bibliai jelenet), Ligeti Antal nagyméretű Dévény romjai-t, Barabás Miklós primitív felvidéki tótjait stb. a többi XIX. századtól.

Ebben a többi XIX. században pedig igyekszünk rendet tartani, ha már történetileg nem tudunk, legalább is esztétikai értékelés szempontjából. A kiválogatás ugyanis nem az esztétikai érték, hanem valamely előttünk teljesen ismeretlen szempont szerint történt, s ezért kell aztán a nézőnek Mednyánszky hatalmas „Betléri erdő“-je mellett elszenvedni a másik teremben jó Skuteczky Döme „Párizs ítéleté“-t.

Alighanem helyesen cselekszünk, ha nem nyúlunk erősebb kézzel a Skuteczky Dömék, Roskovics Ignácok kisigényű és jelentéktelen kompozícióihoz. Sokkal helyénvalóbb, hogy kiemeljük e retrospektív kiállítás anyagából azt, ami jó: azt, ami időtállóan jellemző a maga idejére. Mindenek előtt Munkácsy Mihályt, nem azért, mintha e zseniális festőnk értékelésében nem állnának egymással szemben ellenmondó vélemények, hanem azért, mert neve fogalom, mely egybe forrott a magyar festészet gondolatával, mert messze külföldön, ahol felkapott festő volt, diadalt szerzett a magyar névnek és

legfőképp azért, mert képeiről nagy hűséggel néz reánk az ő ellenmondásokkal terhelt évszázada. Aki korának jellemző gyermeke, az leggyakrabban nem a legnagyobbak közül való, de aki olyan magas színvonalon fejezte ki emberöltője problematikáját, mint Munkácsy Mihály, az mindig méltó arra, hogy megemlékezzenek róla és megjelöljék állandó helyét a szállaló időben.

Míg Munkácsy Mihály „hazája volt széles e világ s a hírnév ország-úját lakta ő“, addig fiatalabb kortársát, Szinyei-Merse Pált társadalmi helyzete és elsősorban táji érdeklődése szorosabban a magyar földhöz csatolta. Szeme híven és őszintén ismerte fel a magyar tájat, színeiben és formáiban egyaránt, de szemlélete mindvégig statikus maradt. A tellus sajátos erői, a táj belső élete és dinamikája rejtve maradtak szemei előtt. Ez a felületinek mondható szemléleti módja, amely még legjobb képein — ilyen az itt kiállított „Júniusi nap Fernyén“ — is felismerszik, avatja őt elsősorban korának fiává. Ez a kényelmes szellemi magatartás — végeredményben a hedonizmus egy faja — nem engedte, hogy igazi kérdésekig jusson. Világa, — művésznél oly ritka ez — démontalan világ. Milyen jellemző rá, hogy érdekelte a rokokó világa: a nyírott kertek, a gáláns és jól nevelt emberek ... („Rokokó-jelenet“.) Leghíresebb képén, az itt ki nem állított „Majális“-on is ez ömlik el: színek finom élete, tréfás elegancia, magabiztos s egy kissé léha nyugalom, derű, Rafael derűjének mélységei nélkül. Ilyen a századvég gentryje Magyarországon, ha történetesen zseniális festő.

Ne higyjük azonban, hogy a statikus látásmód feltétlenül jellemző az öregedő évszázadra. A Szinyei-Mersénél csak hét évvel fiatalabb báró Mednyánszky László az irodalmias érdeklődésű Munkácsyval és a derűs-indifferens Szinyei-Mersével szemben mélyen behatolt a táj belső, igézetes életébe, átadta magát neki, valósággal összeolvadt vele. Az ő hangulata a legteljesebb mértékben festői hangulat, menten minden külső, vagy másodlagos elemtől. Nehezen megközelíthető világ az övé, mert alapmagatartásából érthetően keresi és kedveli a borongós, sejtelmes tájakat és megvilágításokat; nem alkalmaz alakokat, akiken át a szemlélő gyorsabban behatolhatna a kép lényegébe. Világa meglehetősen kevés szólamú, ám szólamai mélyek. Képei póztalanok, mert barátai, a méla fák, nem ismerik az affektációt. Magános és szomorú piktúra az övé, de teljesen a magány pátozával telített.

E három nagy felvidéki vázlatos jellemzésével elégedjünk meg ezúttal. Hatalmas alakjaik úgyis jelképezik azt, amit a Felföld a múlt században a magyar piktúrának adott. Az első keletről, Munkácsról eredt, asztalosinasból vált ünnepelt festővé: mindvégig megőrizte a romantikus hagyományt a nagyvonalú iránt, a fiatal magyarnak a mi népi lényegünk keresésére irányuló vágyát és a „homo novus“ örömet a szép és gazdag intérieur felett. A második, sárosi kúria szülöttje, nem tagadta meg a származásából eredő nyugodt fölényt, nem a környezetéből eredő sajtáságos érdektelenséget a lényegkereséssel szemben. A harmadik, a nyugati táj, a Vágvidék fia, főúri háznak sarja, az ősz, az alkonyat szerelmesévé vált; ideges, bonyolult, érzékeny szellemmé, akinek az erdők és a hegyek megvallották évszázados fájdalmaikat.

AZ ŐSZI TÁRLAT retrospektív része sajnos nem adott élményszerű, szerves összefüggés benyomását keltő történeti összképet. Lássuk tehát, hogy maga a szorosán vett őszi Tárlat adja-e a szemlélő számára a jelenkor élményét?

Ha erre az élményre számítunk, magasrendű követeléssel közeledünk a Tárlat felé, tulajdonképpen sokkal magasabbal, mint a felvidéki rész felé, mert ha attól történeti összképet kívántunk, ez végre is igen természetes kívánság volt; ha azonban itt a jelenkor élményét keressük, ezzel a rendezőségben avatott hozzáértést, sőt hozzáértő beavatottságot feltételezünk, nemcsak a művészi világgal, hanem korunk nagy mozgató erőivel szemben is. Bármily merészség is ez a kívánság, az a szempont vezet, hogy szabjuk az elképzelhető legmagasabbra követeléseinket és törekedjünk fáradozva elérésükre; valami mégis létrejön — s mindenesetre több, mint akkor, ha céljainkat nem tűzzük oly magasra, vagy pedig ki se tűzzük őket.

A fent felvetett kérdésre a Tárlat első tüzetes végigjárása után máris hajlandóak vagyunk határozott nem-mel felelni.

Lássuk hát: mivel indokolhatjuk ezt az állásfoglalást?

Külső tényezőkből indulunk el. A Rákóczi-kép mögötti folyosóba belépő szemlélő egyszerre fotográfiák között találja magát, amelyek épületeket vagy épületrészeket ábrázolnak. Ez ábrázolatok közt lehetnek tetszetőseit — mint Münnich Aladár dolgai — és kevésbé tetszetősek, — mint Lechnerék „Eucharisztikus díszoltára“ — de nem ez a fontos. Egy építmény esztétikai benyomását amúgy is szinte lehetetlen fényképfelvételek segítségével észlelni: milyen hihetetlen különbség van a Pantheon fényképe s a Pantheon valósága között! Megengedjük, hogy lehet művészi is a fotográfia. A téma kiválasztása s a belőle sugárzó hangulat művészivé teheti. De nem lehet bebocsátani egy festészeti és szobrászati tárlatra épületeket magyarázó fényképeket, mert az ilyen legfeljebb tudományos segédeszköz lehet. A tudományos segédeszköz pedig helyénvaló, ha a Tárlat nem volna tárlat, — tehát művészi jelenségek kiállítása — hanem építészeti múzeum, műtörténeti szakkönyv vagy reklámpavillon.

Itt említjük meg, hogy egészen szervetlenül és helytelenül foglal helyet a tárlaton egy elhunyt építész oeuvre-je is. A tárlat nem a halottak Üdvöldéje, hanem az élők falanxa. Hány élő festőtől vette el a helyet néhai Hikisch Rezső külön terme. Magán a tényen kívül pedig feszélyez is egy halott jelenléte. „De mortuis nil...“ — tartja régi mondás. Ám ha tiszteletben tartjuk is a halottakat, viszont joggal várjuk el tőlük, hogy ne járjanak vissza kísérteni az élőket. Legyen elég itt megjegyeznünk, hogy Kisfaludi-Stróbl Zsigmond kifejezésben szegény Hikisch-portréja nem kapja meg a szemlélőt.

Elismerjük, Kisfaludi-Stróbl Zsigmond nem a legjobb bevezető a szobrászati részhez. A többi szobrász között sokan felülmúlják művészi szándékban a mestert. De azért ne készüljünk el örvendetes meglepetésekre. A szobrászati rész bizony elég unalmas, problémákat vagy külsőleges, csak másodlagos problémákat vet fel. A festészetnél szerencsésebb helyzetben leszünk, de itt nem tűnik ki egyetlen kiemelkedő jelenség. Igaz, a rendezés sem segíti a szobrokat arra, hogy életre

keljenek. A nagy hátsó teremnek, ahol a zömük helyet kapott, kripta-hangulata van. Nem emelünk ki egyeseket, mert egy sincs, ki igazán nagy művész lenne közöttük s nem is ócsároljuk őket név szerint, segíteni úgy sem tudunk rajtuk. Erős kritikától már sok zseniben kelt fel a jobbra törés dacossága, de még egy közepes tehetségben sem az igaz talentum megváltó szava. Arra térünk ki tehát, hogy a szobrászati részből sem tűnik ki a vezető, mozgató probléma, a jelenkor élménye.

Úgy tudjuk, a Múcsarnok falain kívül a magyar szobrászat hatalmas harcot vív, amelynek jelszava a monumentalitás. A szobrászok olyan kérdésekkel kerültek szembe, amely vajúdo korunkat egyenesen a quattrocentora emlékezteti. Újra felmerült a nagyszabású alkotás lehetősége, vele kapcsolatban az érdeklődés az ember nagyobb alakú megfogalmazása felé. A kisszerű naturalizmus órája ugyanúgy lejárt odakint, mint az izmusok útvesztőjének vagy a régi stílusok újraélésének történeti momentuma. A kor művészenek izgatott lelkét századok óta nem észlelt hatalommal vette birtokába ez az érdeklődés: ércből és márványból tragikus kolossalításában létrehozni a modern embert, — még inkább a modern ember fogalmát hajtó démonát — e baljóslatú lovast.

Az ősi lovasképlet—s erről érdekes volna hosszasan is szólni — újra felújult bennük s az érdeklődés homlokterében megint ott áll a — lovasszobor. Mindez azonban a Múcsarnok falain belül nem egyéb, mint „Képeskönyv képek nélkül“. A monumentalitás újult ígézetéről itt bent még mit se tudnak.

Pedig a nagyszabásúnak ez a keresése nemcsak a szobrászatra, hanem a festészetre is jellemző.

Ezzel a világszerte megfigyelhető törekvéssel szemben a Tárlat képeit éppen a kisszerű kompozíciók jellemzik. A Tárlat képanyaga történetileg tekintve teljességében elkésett stílusfázist képvisel, talán nem is mindig a kivitelben, de igenis a témaválasztásban és az elgondolásban.

A magyar festészet nagy egészében tovább haladt már erről a holtpontról, amelyen azonban a Tárlat kiállítói megrekedtek. Jellemző rájuk talán legelsősorban tájlátásuk. A magyar tájnak nagyon sajátos, egészen különleges élete van. Elsősorban színei és formái vannak, azután atmoszférája, tellurikus erői s végre valami egészen eredeti, még talán nem egészen érthető démoniája. Mindezt nem mi találtuk ki, hanem az imént láttuk Mednyánszky képein. Mindebből itt nincsen semmi. Itt úgy látszik, hogy a tájkép valahogyan szükségszerűen unalmas. Ezen az unalmas tájon aztán természetesen unatkoznak a házak, az emberek. Pedig a táj mindig pattanásig feszítve van a maga életének lendületétől. Hangsúlyoznunk kell, hogy Mednyánszky hatalmas öröksége nem pusztult el az ő kidöltével, hanem tovább fejlődött új magyar tájlátók vásznain. Ezek a festők érzékeltetni tudják a néha külsőleg olyan egyszerű magyar táj kozmikus feszültségeit. Csakhogy Komáromi-Kacz Endre („Kinyes pusztá“) ezt sohasem fogja észrevenni. S a helyzet jellemzésére hadd mondjak el egy régi adomát:

Egy festő festegetett a falu szélén. Ligetet festett s a lombok közé tündéreket bujtatott. Arra ment egy parasztember s látva a képet

így szólt: „A ligetet látom én, uram, de a tündéreket nem látom.“ — „Hiszen éppen ez a különbség közöttünk“ — felelte mosolyogva a festő.

S amit K.-Kacz Endre nem vesz észre a tájban, azt Komáromi-Kacz Endréné sem veszi észre a csendéletben. A csendélet szívünk-höz különösen közel áll: tudjuk azt, hogy a tárgyak, a virágok saját-szerű csoportosításában bizonyos varázs rejlik. A tárgyaknak mágikus életük van. „Natura morta“ — ez az olasz szó többet magyaráz meg a csendélet igazi lényegéből, mint a mi németből fordított kifejezésünk. Csakhogy e mágiás villamossággal telt „halott természet“ megfestése nem abból áll, hogy kétségbeejtő pontossággal reprodukálunk egy lehetőleg tarka virágcsokrot a vásznon. A festőnek nem lehet célja, hogy fölöslegessé tegye a fényképészt. Ezért emeljük ki nagy örömmel Monostori-Moller Pál: „Csendélet szoborral“ című művét, amely valóban érzékelteti az élettelenségnek ezt a majdnem félelmetes, és mindenesetre titokzatos belső életét. „Sunt lacrimae rerum“ — tartották a régiek.

Az eddigiek folyamán már eléggé kitűnhetett, hogy korunkat éppen a problémalátásnak igen belső és mélységes módja — s legyen bármilyen nézetünk is élt időnkéről, ezt az egyet el kell ismernünk róla —, a Tárlat festőit azonban túlnyomórésztben csupán a problémák formai felvetése jellemzi. Pedig a formák ellesése s jól-rosszul vászonra rögzítése még csak mesterségbeli része a festészetnek, a hangsúly a „hogyan“-ra kerül. S itt kell aztán elmarasztalni a Tárlatot és elsősorban annak rendezőit. A magyar népi szemléletnek olyan mély példáival találkozunk minden téren; a pántlikás, bokrétás magyar paraszt helyett minden igaz törekvésben visszafoglalja szerepét az örök Tiborc: egyedül az Őszi Tárlaton kell szemünknek még mindig megütköznie Veress Izabella kackiás „felvidéki menyecskején“ vagy Matéka Sándor „Matyó legény“ című kisméretű szobrán. A hamis népi szemlélet szinte nemzeti veszedelem. Szálljunk le végre értő és részvevő szemekkel a komor és küzdő, hibákkal és erényekkel megvert magyar paraszthoz. Onnan, földünk mélyéből, ahol még az igazibb magyarság búvópatakja lüktet, kell előbb-utóbb kibontakoznia a népi újjászületésnek. Kötelességünk a lelkiismeretes szemlélet. Vessük el az avult romantikát s legyünk valóban Anteussá, ki új erővel ajzódik a földanya érintésétől.

Számúzni kell az emberszemlélés felületes és felületi módját, mert ez nem vezet őszinteségre. A portréból maradjon el minden póz, kiszámítottság és kedvezés. Az őszi Tárlaton — egynéhány kivételtől eltekintve — igen gyöngye arcképanyag mutatkozik. Akiben pedig nincs meg az elhivatottság, az ne nyúljon ecsethez.

Van Keyserlingnek egy elgondolkoztató könyvcíme: „A világ-krízis és a szellem felelőssége.“ Aki olvasta e könyvecskét, tisztában lehet e két fogalom végzetszerű összefüggésével. A világválság egyik legmélyebb oka bizonyára ott van, hogy a szellem elvesztette felelősség-érzetét. A múlt században már csatátvesztett individuum, az izmusokban, a freudi gondolkodás fertőjében felszabadulva, kamaszos felelőtlen-séggel intézi dolgait. Fogyatékosági érzése arra kényszeríti, hogy ízléstelenül előtérbe tolja, idealizált önmagát. Ebben rejlik az az egészségt-

telen, belsőleg aligha igazolható egotizmus, mely az Őszi Tárlat önarcképeit jellemzi, így elsősorban a különben igazán nem tehetségtelen Sárossy Endrét vagy Róna Emmy mesterkélt képmását. A művész az, aki tud egyet-mást a dolgok másik arcáról: legyen tehát aláztos. Alázatosnak lenni pedig annyit jelent, mint tisztában lenni azzal, hogy hol vannak a keretek és határok, melyeken túl helyzet, világrend és képesség már nem ad útlevelet.

Ha azonban eddig csak mérsékelten hallattuk a kritika szavát, most egész erőnkkel fel kell azt emelnünk. Elismerjük, hogy a giccs szükséges rossz és nehezen lehetne egy csapással kiirtani a világból. De igenis joggal kívánjuk meg, hogy egycsapással kiirtassék a Műcsarnokból. Tesszük ezt azért, mert tudjuk, hogy ezek a giccsok nem mindig ártatlanok. A legfőbb giccsfestő természetsszerűleg ahhoz a terrénhoz nyúl, ahol a műveletlen közönség erotikai kíváncsiságát lehet kielégíteni. Tiltakozunk az ellen, hogy ezek a képek bekerüljenek, a Tárlatra. Ezek a képek valami idegen és bántó, beteg erotika fülledt levegőjét terjesztik maguk körül. Hangulatuk emlékeztet az olasz Basso Ottocento öncélúan erotikus dolgaira, Sartorio meg Grosso képeire. Csakhogy azok mégis hasonlíthatatlanul nagyobb festők, mint ezek. Nevezzük meg Fried Pál aktját és Szánthó Mária Lédáját. Az utóbbi még technikailag is gyenge alkotás: a Léda egyik combja hullatestrész benyomását kelti.

Örömmel üdvözljük viszont a szép meztelenségnek az öncélú erotikán túlmutató művészi aktbrázolást, mint amilyen Kakusz Dalma „Római leány“ című képe. Az emberi test, s a női akt minden megejtő szépségével a művészetnek mindig egyik legméltóbb tárgya lesz. A szép forma szép — és örülünk neki. De ne engedjünk tisztaságából.

Emeljünk ki végül néhány vigasztaló jelenséget a tárlat szomorú tömkelegéből. Ilyen Istokovics Kálmán két finom vászna (Szőke hölgy, Kofa), M. Marton Frigyes gipsze, egy finom és élő női fej; izbégi Villám Rózsa nagy kompozíciója, Rónay Kázmér erős faegyéniségei (Az Irottó oldalán), ifj. Czene Béla érdes és őszinte kettős arcképe; Szabó Dezső „Présházablaka“. Külön ki kell emelnünk Szegedi-Molnár Géza és lorbersbergi Lorberer Anna kitűnő önarcképeit. Huber István női portréja, Polczer komoly felfogású művészfeje, Bathó Lajos „Téli tája“, Csillag József „Aratása“ s még néhány kép tartozik a nívósabb alkotások sorába.

összegezzünk. A jelenkor élményét hiába kerestük. Zavart és a hanyatlás jegyeivel teljes látomásokkal lettünk csupán gazdagabbak. Jószerencse, hogy tudjuk: nem ez a modern magyar művészet. Ez a biztos tudat megóv a keserűségtől.

FERDINANDY MIHÁLY

A SZOVJETKÜLPOLITIKA CSŐDJE

EZERKILENC SZÁZHARMINC NÉGY szeptember 17-én a Népszövetség ünnepélyesen tagjai sorába iktatta Szovjetországot és négy évvel később, 1938 szeptember 29-én egyenesen az ő kizárásával kötötték meg a nagyhatalmak nevezetes békeegyezményüket Münchenben. Az a négy esztendő, amely e két, egymással homlokegyenest ellenkező esemény közt eltelt, a háború utáni európai politika legválságosabb időszaka volt. Hogy azzá lett, túlnyomórészt annak volt az eredménye, hogy a szovjetet felvették a népek szövetségébe. Genfből az út feltartóztatlanul vitt a világösszezapás felé és csak a müncheni megegyezésnek sikerült egyelőre elhárítani a katasztrófát.

Előrelátóbb politikusok idején megjósolták, hogy a szovjet felvétele a Népszövetségbe soha nem látott bonyodalmak forrása lehet: az európai államok végzetesen szembefordulnak egymással, különböző frontokra különülnek és így újabb háború keletkezhet. Ezzel azonban az a csoport, amely Franciaországgal az élen a nemzeti szocialista Németország elszigetelésére tört és ehhez felettébb alkalmas segítő-társat látott a szovjetunióban, édeskeveset törődött. Szovjetország és az európai államok között a harmincas évek elejéig csupán gazdasági szálak szövödtek: egyedül a weimari Németország lépett vele politikai kapcsolatba. A többiek hosszú ideig el sem akarták ismerni. Mikor azonban a francia nemzet a tekintélyben és pozícióban egyre erősebben gyarapodó némettség részéről mind nagyobb fenyegetést érzett, felébredt benne a háború előtti francia-orosz szövetség felújításának vágya és kapva kapott az első kínálkozó alkalmon. Amikor Németország visszautasította az előző rendszer kötött szerződés hatályának kiterjesztését, előbb megnemtámadási, majd egy évvel később kölcsönös segélynyújtási szerződést kötött a szovjettel. Nincs minden pikantéria nélkül, hogy a francia-szovjet közeledés első lépéseit, sőt a szerződések létrehozását éppen az a radikális párt szorgalmazta, amely most keserű tapasztalatok után kénytelen felszámolni a néppfrontot, elfordulni Moszkvától és megegyezni eddigi nagy ellenfelével, Németországgal.

A francia diplomáciának sok nehézséggel kellett megküzdenie, hogy a szovjettel kötött szerződéseket beilleszthesse a Népszövetség keretébe. Még nagyobb nehézségekkel járt a szovjet ama feltételének a teljesítése, hogy a Népszövetségbe felvegyék. Ezt az államok egész

sora utasította vissza. De amint a népszövetségi alapokmány elasztikus értelmezésénél, úgy a felvételnél is érvényesült a „magasabb diplomácia“. Ma már egyáltalán mellékes, hogy Barthou vagy Benes terve volt-e az a paktumhálózat, amely egész Európát az egyezmények páncéljába akarta szorítani, hogy így évtizedekre gúzsba kösse Németországot és a többi kielégítetlen hatalmat. A keleti paktumhoz való hozzájárulást Németország természetesen megtagadta: de ez a félig sikerült terv is elég volt ahhoz, hogy a készségesen csatlakozó Szovjetuniót, mint a béke keleti őrét bevonhassák a Népszövetségbe. A francia külügyminiszter, Barthou az ellenállókát azzal iparkodott leszerelni, hogy a Német Birodalom és Japán kilépésével legyengült Népszövetségnek friss vérre van szüksége s a szovjet már szelídült hatalom, amely belépésével egyúttal kötelezi magát a civilizált világ törvényeinek betartására is. Barthou és Benes, az egyik fősugalmazó dolgát rendkívül megkönnyítette, hogy Anglia külügyeit ezidőtájt Eden vezette, aki rokonszenvét a szovjettől megtagadni sohasem tudta. Olaszország ebben az időben keletafrikai vállalkozását készítette már elő s óvakodott attól, hogy nagy céljainak megvalósítása előtt ellentétbe kerüljön a nyugati hatalmakkal.

A genfi bevonulás ennek ellenére sem ment símán. Több állam hevesen tiltakozott s a szavazásnál sem sikerült teljes egyöntetűséget elérni. A szovjetet csupán a túlerő vitte be a Népszövetségbe.

A NÉPSZÖVETSÉGI „BETÖRÉSEL“ Moszkva döntő befolyáshoz jutott az európai politikában és nyomban, szinte már a felvétel másnapján megindította diplomáciai hadműveletét a sikerek és eredmények learatására. Külpolitikája legfőbb alapelvevé nyíltan a francia sztatikus felfogást s ez európai tényállapot merev fenntartásának dogmáját tette, noha volt idő, mikor egyenesen revizionista hatalomnak számított, persze aszerint, hogy érdekeinek pillanatnyilag milyen nemzetközi magatartás felelt meg. Sorozatos akcióihoz megfelelő hátvédet biztosított már magának az 1932-ben létrejött francia-szovjet-orosz, az 1933-ban megkötött lengyel-szovjet, majd a balti államokkal, azután Romániával, az Egyesült-Államokkal s az Olaszországgal (bár csak formailag) létrehozott egyezményekben. Ezek az akciók nemzetközi pozíciójának és területeinek megoltalmazásán kívül főként arra irányultak, hogy visszavonást szítsanak a különböző hatalmak között s ezáltal a világforradalom ügyét lényegesen előbbre vigyék. Módszerei mindenütt mások és mások voltak. A demokratikus államokban a kommunista pártok és a különböző népfrontok révén igyekezett kezébe kaparintani a hatalmat bomlasztással, sztrájkokkal, kormánybuktatásokkal. A tekintélyállamokban ezt nem tehette: ezek ellen tehát a demokráciákat iparkodott csatasorba állítani. Nagy ellenfelei, Németország és Olaszország befolyásának ellensúlyozására, érdekeinek keresztezésére semmiféle eszközt nem sajnált.

Az 1935. év a német újra fegyverkezés és az abesszíniai olasz vállalkozás esztendeje volt. A szovjet külpolitika most különösen élénk és heves lendülettel állt azon hatalmak mögé, amelyek a német, illetve olasz lépésnek a legélesebben szegültek ellent. Németország

ekkor már teljes erővel fegyverkezett: ez a szovjet féltékenységét és gyanakvását rendkívüli méretekben növelte. Franciaország ekkor hozta be a kétéves katonai szolgálatot, amire két nappal később megérkezett a német válasz: Németország kimondotta a fegyverkezési egyenjogúságot és semmisnek nyilvánította a versailles-i szerződés idevonatkozó szakaszait. Franciaország felháborodottan tiltakozott, Anglia külön jegyzéket intézett Berlinhez. Mindegyik lépés mögött a szovjet lázított és uszított a háborúra. A higgadt olasz miniszterelnök, Mussolini háritotta el a veszélyt: Stresába érkezetlepre hozta össze a hatalmakat, de a szovjet kirekesztésével. A Népszövetség Ünnepélyes, tiltakozó gyűlést tartott, ezen a szovjet különösen éles hangon támadta Németországot, de a játszmát most is elvesztette. Annyit mindenestre elért, hogy a Genftől távolmaradó Németországot erősen befeketítette s a hatalmak gyanakvását tovább táplálta. Ez kedvező alkalom volt a benesi Csehszlovákiának is, hogy létrehozza a már régen tervezett szovjet-cseh kölcsönös segélynyújtási szerződést. A szerződéskötetést a fegyverező Németországgal indokolták: a szovjetet ezzel az ürüggyel csempészték be Európa szívébe. A cseh-szovjet szerződés a bolsevizmus középeurópai előőrsévé tette a csehszlovák államot, a szovjet kinyújtott karjává, amelyen át befolyása és ható köre egyenesen Németországig ért. Természetesen német részről ezt nem tűrhették: így lett a benesi mű az első cseh köztársaság sír-ásójává.

A moszkvai aknamunkára különösen jó alkalom érkezett el az olasz-abesszín háborúval. A fasiszta diplomácia előzetes hadműveleteivel s a francia és az angol kormány befolyásolásával egyidejűleg ugyan mindent elkövetett, hogy a szovjet semlegességét biztosítsa a maga számára; Moszkva azonban, noha különösebb érdeke nem fűződött Abesszínia fennmaradásához, sőt örömmel láthatta volna világpolitikai ellenlábásának, Angliának erős belebonyolódását az olasz-angol ellentétbe, még az eddigieket is felülmúló manőverbe kezdett, hogy Angliával szoros együttműködésben Olaszországot belefűllassa az abesszín sivatagokba. A világnézeti ellentétén túl politikai érdekeit is szem előtt tartotta: Nagy-Britanniával addig még nem volt semmiféle szerződése vagy együttműködési elkötelezése. Most azzal, hogy szível-lelékkel magáévá tette a brit politika szankciós szempontjait, bizonyos mérvű közeledés jött létre Anglia és a Szovjetunió között. Ez remélni engedte, hogy viszonylatukban további lépések történnek. Litvinov, mint tudjuk, Edennel legfőbb vezetője lett a megtorlást hadjáratnak és a Népszövetség bizottságaiban hathatósan támogatta a brit kíván-ságokat és törekvéseket.

Ugyanakkor a Duna-medencében is mindent elkövetett, hogy szétrombolja Olaszország hadállásait. Mióta a szovjet a cseh szerző-déssel a Kárpátoknál is megvetette lábát, sőt a Duna vonaláig hatolt előre, kétségtelennek látszott, hogy végre it akarja venni azt a szerepet, amelyre itt évszázadok óta hasztalanul törekedett. Jelenléte a dunai térben a legnagyobb veszélyt jelentette, amely valaha, a török idők óta az itt élő nem-szláv népeket fenyegette. Olaszország távollétét igyekeztek kihasználni Moszkva hű csatlósai, Benes és Titulescu is,

8 a szovjetet be akarták vonni Ausztria függetlenségének biztosításába és ezzel részesévé tenni a dunai paktumnak. Magyarország állhatatos ellenzésén hiúsult meg akkor ez a terv s az a szándék is, hogy a szovjetet dunai hatalommá léptessék elő. Közben a szankciós politika és a megtorlási front minden erőfeszítése ellenére Olaszország haladt tovább a megkezdett úton; a Litvinov-Eden-arcél kézzelfogható eredményeket nem tudott elérni, a szovjetdiplomácia kétségbeesett uszító hadjárata teljes mértékben eredménytelen maradt.

Moszkva ekkor Franciaországra vetette magát, hogy az olaszbarátgyanús Laval kormányát megbuktassa s a frontot továbbépítse. Pénzzel, fenyegetéssel, rábeszéléssel, ékes propagandával és agitációval sikerült közös arcélbe, ú. n. népfrontba tömörítenie a radikális pártot a szocialistákkal és a kommunistákkal s a belpolitikai válság előidézésével eltávolítani helyéről Lávait, aki mérsékelni igyekezett Londont s annakidején szabad kezet adott Mussolininak Abesszíniában, cserében más engedményekért. Laval igazi „bűne“ azonban az volt, hogy minden rábeszélés ellenére sem ratifikáltam a szovjettel kötött egyezményt, ezt pedig Moszkva nem tudta neki megbocsátani. A kétes értékű szerződést a Sarraut-kormány vitte a kamara elé és Flandin külügyminiszter védte a jobboldali ellenzék rohamával szemben, mondhatni, igen kevés lelkesedéssel. A francia képviselőház botrányos jelenetek után 353 szavazattal 164 ellenében végül is törvénybe iktatta az egyezményt, de a szovjetnek azóta sem volt sok haszna az egész szövetségből. A 164 „nem“ már az idők változásának a jele volt, hiszen évekkel előbb Franciaország még szinte örömmámorban ünnepelte a szerződés létrejöttét. A fokozódó franciaországi propaganda azonban mind több embernek nyitotta fel a szemét és éppen az ellenkező hatást váltotta ki a kistökés Franciaországban. Moszkva túl mohón akart gyors sikereket elérni: ez a mohóság lett a marxista propaganda és a bolsevista befolyás veszte,

A szovjet állandó sürgetésére kikényszerített ratifikáció természetesen elkerülhetetlenül maga után vonta Németország retorziós lépését. Hitler a szavazásra válaszul felmondotta a locarnói szerződést s következképpen a rajnai katonamentesített terület újramegzállását jelentette be. A német lépés érthetően módfelett felháborította a szovjetet, amely még jobban fenyegetve érezte magát, mint Franciaország, hiszen Hitler ezidőszerinti beszédeiben a legélesebb hangnemben foglalkozott a Szovjetúnióval, míg Franciaország felé újból megismételte békés szándékait. Litvinov a Népszövetség londoni ülésem ugyan meglehetősen hangfogós beszédet mondott, de a színpalak mögött egy percet sem mulasztott el az intrikálásra és lázításra. Azon a szigorú válaszon, amelyben a francia kormány visszautasította a német vezér és kancellár 25 évre szóló béketervét, bárki észrevehette a népfront révén Franciaországban nagy befolyásra szerződött szovjetdiplomácia hangját és uszítását. Egyes francia politikusok ugyan már ekkor is síkra szálltak a francia-német megértésért, de ez már késő — vagy ha úgy tetszik — még korai volt, hiszen a tömegek most teljesen Moszkva befolyása és hatása alá kerültek, és júniusban a népfront ténylegesen is átvette a hatalmat. Blum kormányával a

szovjet befolyása még élénkebbé vált, Moszkva dirigált és irányított a francia fővárosban és a vidéken. Helytartója, a kommunista párt Sztálin parancsai és utasítása szerint igazodott, szabotált, lázított, vakmerően ellene szegült a kormány és a hatóságok rendelkezéseinek s egyre-másra rendezette a sztrájkokat, még pedig egészen új, moszkvai előírás alapján: a munkabeszüntetéssel egyidejűleg a munkásság az üzemet is megszállta s így mindennemű munkát lehetetlenné tett. Ezzel természetesen politikai nyomást gyakoroltak a kormányra, hogy még határozottabban balra tolódjék s Moszkva érdekeinek készséges kiszolgálója legyen. Az akció ellenében azonban a mélyben már lassan érlelődött a reakció. Angliában tán még sokkal hamarabb, mint Franciaországban, mert ott a francia és spanyol mintára semmiképpen sem tudott létrejönni a népfront, a munkáspártok és a kommunisták közös frontja.

A visszahatás az európai politikában Moszkva heves offenzívájával szemben nemsokára igen éles formában jelentkezett. Olaszország a keletafrikai háborút diadalmasan befejezve figyelmével újból visszatért Európába. Érdekei és új birodalma védelmére csakhamar megtalálta az együttműködés útját a Német Birodalommal s a Berlin—Róma-tengely mind előbb valóság lett. Mindkét nép érezte, hogy felemelkedését tartósan csak úgy tudja megóvni és továbbfejleszteni, ha szorosan összezárkózik s együttesen közös erővel veszi fel a harcot a szovjet befolyásával szemben. A nemzetközi fórumon épp úgy érvényesült ez az együttműködés, mint a súlyos európai események megítélésében. 1936 augusztusában elsősorban Spanyolországban kelt fel a nemzeti érzésű nép a moszkvai recept szerint kevert és igazgatott társulás^ a népfront ellen. Franco tábornok mozgalma mind nagyobb területekre harapózott el. A szovjet beláthatatlan anyagi és katonai segítséggel sietett a veszélyeztetett „köztársasági oldal“ támogatására, rubelek millióit, katonák ezreit, óriási mennyiségű hadianyagot küldött a nemzeti forradalom vérbefojtására, nehogy a faszizmus kiszorítsa nehezen megszerzett nyugati pozícióiból. Spanyolország Franciaország mellett a szovjet világforradalmasító terveiben rendkívül jelentős szerepet játszott, érthető tehát, hogy mindent elkövetett ennek az „archimedesi pontnak“ a megvédésére. Hiába volt azonban minden igyekezete, Olaszország és Németország, felismerve a helyzetben rejlő veszélyeket, a fiatal nemzeti Spanyolország segítségére sietett s eredményesen keresztezte a szovjet célokat. Franciaország sürgetésére benemavatkozási bizottság alakult, amely végeláthatatlan tanácskozásokba kezdett s örökös zavarokkal küzdött, mert a szovjet megbízottak minden tervet és kibontakozási javaslatot visszautasítottak, hogy a megegyezést s így Franco győzelmét is késleltessék. A világ mind jobban kezdte látni, milyen eredménnyel járt a szovjet felvétele a civilizált népek társaságába. A szovjetellenes visszahatás tovább erősödött. Élén különösen Németország állott, amely engesztelhetetlenül és kérlelhetetlenül folytatta a harcot. 1936 novemberében létrejött az ú. n. kommunistaellenes egyezmény Németország és Japán között. Ez ismét heves kitérőkre adott alkalmat Moszkva részéről, amely az új egyezményben — joggal — ellene irányuló élt látott.

Olaszország ezekben a hónapokban vívta nagy harcát birodalma elismertetéséért. A kis országok sorban elismerték abesszíniai foglaltságát, a nagyhatalmak azonban — főleg Anglia — vonakodtak ettől a lépéstől, kivéve Németországot, amely mind melegebb kapcsolatokat talált a fasiszta Olaszországgal s sorra közömbösítette ellentéteit, amelyek még elválasztották Rómától. A nagy kérdést, az osztrák problémát is sikerült szabályozniok, Ciano berlini látogatásakor a két ország közt egyezmény jött létre, amelynek tartalma ugyan mindmáig nem jutott nyilvánosságra, de hogy kölcsönös segélynyújtásra is történt benne megegyezés, azt a legutóbbi európai válság utolsó súlyos órái mutatták, amikor Mussolini nyíltan kijelentette, hogy háború esetén nem kétséges, melyik oldalon áll Olaszország. Idők múltával az érintkezés a két hatalom közt mind sűrűbb, mind szívélyesebb lett. A szovjetnek ezekben az időkben a tengely megszilárdításában, ha nem is elhatározó, de mindenesetre igen jelentős szerepe volt. Agresszív politikája, fenyegető fellépései, a revíziót mereven ellenző és a status quo-hoz görcsösen ragaszkodó államok politikájának szinte már túlzott támogatása, megújuló intrikái a tekintély államok ellen, stb. szükségszerűen arra készítették a két tengelyhatalmat, hogy viszonyukat mind szorosabbra fűzzék. Litvinov mindebből mit sem tanult. Praktikaival tovább is megakadályozta, hogy a Népszövetség elismerje az abesszíniai olasz császárságot, mozgósította a második és a harmadik internacionálét, a szabaddóművességet, stb. s e segélycsapatokkal épp akkor, amikor már a tárgyalások odajutottak, hogy megegyezés áll küszöbön, keresztülhúzta Genf szándékait. Olaszország végül is elvesztette türelmét s 1937 decemberében kilépett a Népszövetségből. Már előbb fölégette ugyan a hidakat maga mögött: novemberben csatlakozott az antibolsevista egyezményhez, amely ilyenformán Berlin—Róma—Tokió-háromszögé s a korlátlan lehetőségek tényezőjévé bővült.

Moszkva érezte az idők változását, de még jobban elvesztette a fejét. Külpolitikája fokozatos csődjét látva hatalmas belső tisztogatásba fogott, hogy eltegye láb alól azokat, akik a Németországgal való megegyezés nyűt vagy titkos hívei voltak. Kivégeztette Tuchacsevszkijt és társait, valamint azokat a polgári és katonai vezetőket, akik Litvinov diplomáciai vonalvezetését teljesen elhibázottnak és veszedelmesnek tartották. Időközben valóságos ultimátummal fordult a francia kormányhoz, követelve, hogy az adott ígéreteknek megfelelően a kölcsönös segélynyújtási szerződést bővítsék ki katonai egyezménnyel. A francia kormánynak Delbos külügyminiszter vonakodására sikerült állhatatosan kitérni e kérések és fenyegetések elől. A francia népfront körül mind több baj gyűlt fel közben. A Moszkvából sugallt sztrájkok, a nemzeti termelésben beállt súlyos zavarok, a pénzügyi nehézségek s nem utolsó sorban az a féktelen agitáció, amelyet Franciaország bolsevizálására a szovjet külföldi rohamcsapata, a Komintern lankadatlanul folytatott, azonkívül a kommunistapárt megújuló rohamai teljesen aláásták a kommunistákkal együttműködni próbáló Blum-kormány helyzetét, amely nem tudta magát megszabadítani a spanyol kérdésben szemére vetett gyanús kétértelműség vádjától sem. Anglia ebben az időben már mind jobban közeledett a tengelyhatalmak spanyol szemléletéhez,

különösen miután gazdasági szempontból Francóékkal sikerült meg' egyezésre jutnia. A szovjet diplomácia Londonban már hiába próbálkozott, a külügyek terén már nem Eden volt az egyeduralkodó, Chamberlain erős kézzel tartotta ellenőrzése alatt a Foreign Officet. A bolsevistaellenes visszahatás mind erősebb lett Franciaországban is, ami a szovjetet természetesen még hevesebb reakcióra készítette, hogy franciaországi pozícióját megtarthassa. Kétségbeesett harcokat folytatott a különböző radikálpárti kormányok ellen, most azonban már kevesebb sikerrel, mint eddig.

1937 nyarán, miközben a spanyol frontokon kudarcok sorozata kísérte beavatkozásait, fenyegető helyzet alakult ki vele szemben a Távol-Keleten is. Japán háborút indított Kína ellen s a szovjet, hogy az utóbbit erősítse, 1937 augusztusában megnemtámadási egyezményt kötött Csangkaisek kormányával, majd egy titkos záradékban katonai téren való együttműködésre is szövetkezett vele. Japán azonban sorozatos győzelmeket aratott s rövidesen Kína valamennyi fontosabb városát elfoglalta, pedig a szovjet, mint Spanyolországban, itt is nagymennyiségű hadianyagot, pénzhitelt és katonai segítséget nyújtott. Szeptemberben ismét a spanyol ügyben gyűltek sötét felhők a szovj etkülpolitika egére: a nyom értekezleten, híven addigi taktikájához, a szovjet külügyi népbiztos újból megpróbálta összeveszítem a négy nagyhatalmat, mert jól tudta, hogy a Szovjetunió számára egyet jelentene a tökéletes külpolitikai csóddal, ha a négy hatalom egyszer egymásra találna. Még az értekezlet összeállése előtt különböző vádakkal lépett fel Olaszország ellen, így akarta megakadályozni, hogy az olasz kormány képviseltesse magát a tanácskozáson. Célját el is érte, Olaszország távol maradt Nyontól, de röviddel később mégis létrejött a hatalmak megegyezése s a szovjetet újabb kudarc érte. Litvinovék kétségbeesett kísérleteket tettek, hogy a történelem szekerét visszafordítsák, de ahányszor új nemzetközi krízist idéztek fel, a négy hatalom közeledése annál inkább előrehaladt s a tengelyhatalmak befolyása, pozíciója is annál erősebb lett. A benemavatkozási bizottságban a szovjet elgáncsolt minden megegyezést, a Népszövetségben hevesen ellenezte az Olaszországgal való kibékülést, éles harcot folytatott Németország ellen, felesleges vérontásra biztatta a spanyol köztársaságiakat és a kínaiakat, s ugyanakkor nem vette észre, hogy hajdani elvbarátai mind tömegesebben pártolnak el tőle s láthatta, hogy a francia, a spanyol és más helyeken remélt bolsevista forradalom nem valósítható meg; Franciaország mind jobban elfordult ázsiai szövetségésétől, Anglia mereven visszahúzódott, Japán a provokációkra éles ütessel válaszolt s a tekintélyállamok nemzetközi befolyása mind nagyobb lett.

A demokráciák körében ebben az időben már nagyrészt belátták, hogy a szovjet akadékoskodásával mind messzebb kerülnek attól a békétől, amely veszélyeztetett birtokállományuk és nemzetközi súlyuk megtartása érdekében egyenesen nélkülözhetetlen számukra. A szovjet hovatovább kényelmetlen ballaszt lett, amely akadályozta őket új magatartásuk kialakításában s a béke megszilárdításának munkájában. Anglia már hónapok óta új utakon kereste vitális érdekeinek védelmét: ki akart békülni Olaszországgal s megegyezésre törekedett Német-

országgal. Franciaország legkevésbé sem feszélyezte ebben a törekvésében, de még ha akarta, sem akadályozhatta volna meg, hiszen belső harcai következtében a tengelyhatalmak mellett valósággal árnyék-hatalom lett, azzal a kényszerítő szükséggel, hogy a maga politikáját idomítsa hozzá a brit külpolitikához. A francia közélet kiemelkedő egyéniségei ekkor már egyre erősebb szóval hirdették, hogy a szovjet-barátság a francia külpolitika végzetes tévedése volt, amely elidegenítette az országtól szövetségeseit, korábbi barátait s az államot lejtőre vitte. Hangoztatták, hogy Németország külpolitikai akcióinál már régen nem veszi figyelembe a francia ellensúlyt, nyilvánvalóan azért, mivel ilyen ellensúly egyszerűen már nincs. A francia keserű hang különösen azóta vált általánossá, amióta Chamberlain a szovjet szemrehányásaival és intrikáival mitsem törődve, minden alkalmat megragadott a tekintélyállamokkal való békülésre. Olaszországgal lázasan készült a megegyezés, Németországba pedig külön kiküldött ment tájékoztató végett.

A nyugati demokráciák körében a német-osztrák egyesülés után a szovjet. ellen különösen erős visszahatás lobbant lángra, mert az Anschlusst rejtett összefüggéseiben a viszályokra spekuláló szovjet-befolyás következményének tartották. Az egyesülés — mondták — nem jöhetett volna létre, ha Moszkva nem rombolja szét népszövetségi intrikáival és a megtorlások tüntető előtérbehelyezésével a stresai arcvonalat, nem kedvetleníti el Olaszországot s nem dolgozik minden erejével a hatalmak összevesztésén. De a szovjet külpolitika vetése még csak most kezdett beérni: Franciaországban a Daladier-féle erélyes és a kommunistákkal szemben kíméletlen szilárdságot mutató uralom jutott kormányra, Angliában megerősödött a Chamberlain-féle irányzat, Eden külügyminiszter megbukott s hamarosan létrejött az angol-olasz baráti egyezmény. Innen már egyenes vonalban vitt az út Csehszlovákia, a Szovjetunió legszilárdabbnak hitt, utolsó európai bázisának lerombolásához. A felszámolási akció rohamléptekkel haladt előre. Moszkva már azt sem tudta elérni, hogy a cseh válság megoldását elodázza, pedig kísérleteket tett több ízben is, hogy háborút robbantson ki s Európa, sőt a világ népeit egymás ellen uszítsa. A nyugati hatalmak egyértelmű határozottsággal utasították vissza a moszkvai felhívásokat, amelyek fegyveres beavatkozásra buzdították őket a csehszlovák államfikció érdekében. A nagy felszámolási folyamat végzetes állomása volt München, ahol az angol és a francia miniszterelnök Litvinov, az örök bajkeverő nélkül ült le a tárgyalóasztalhoz Mussolinival és Hitlerrel. A müncheni egyezmény a népi elv és a revízió messzehangzó diadala volt, de nemcsak ez: a szovjet kiszorítása az európai politika intézéséből s ezzel együtt a moszkvai külpolitika kiheverhetetlen csődje is.

NÉGY, VISZÁLYOKKAL ÉS FESZÜLTSGGEL teli év után — s ezek a súlyos viszályok túlnyomórészt a szovjet számláját terhelik — a szovjet külpolitika a kudarcok hosszú láncolatával teljesen és tökéletesen zsákutcába jutott. Nemcsak eredeti célkitűzéseit, a tengelyhatalmak letörését és megsemmisítését nem érte el, nemcsak fiaskóval vég-

zódott valamennyi vállalkozása Közép-, Kelet- és Nyugat-Európában, valamint a Távols-Keleten, hanem még azokat a szövetségeseit is elvesztette, amelyekre a legbiztosabban vélt támaszkodni. A régi, benesi Csehszlovákia elmerült a történelem árjában: az új már a szovjet-ellenes német expanzió támaszpontja. Franciaország és Anglia — hiába akarta a szovjet ebben megakadályozni — elismerte az olasz impériumot. Életbelépett az angol-olasz egyezmény s Chamberlain angol miniszterelnök ezekben a hetekben Rómába látogat Halifax külügyminiszterrel. Micsoda változás ez s milyen tragikus fordulat lehet a szovjet külpolitika számára! S ez még nem elég: a múlt hónap közepén Ribbentrop német külügyminiszter ellátogatott Párizsba s ott aláírta a francia-német baráti nyilatkozatot, hasonlót, sőt még messzebbmenőt, mint aminőt Hitler és Chamberlain irt alá Münchenben a cseh válság elintézése után. A legfontosabb szovjetszerződések felbomlottak vagy pedig értéktelenek: a csehekkel kötött szerződést hatálytalanították az események, a francia-szovjetet pedig maga alá temette a német-francia kiegyezés. A béke a Rajnán azt is jelenti, hogy Franciaország most, amikor Németország véglegesnek ismerte el határait, befelé fordítja tekintetét, hogy megoldhassa súlyos benső problémáit, Németország pedig szabad kezet kapott — Kelet felé.

Az eddigi súlyos balsikerek után a szovjet külpolitika nem a legerőtelenebb érzésekkel nézhet a szovjetrendszer legkritikusabb próbatételének ígérkező, német keleti előretörés elé.

CSISZÁR BÉLA

FIGYELŐ

ERNSZT SÁNDOR

NAGY FORDULATOK idején tragikus váratlansággal érte a magyar közéletet Emszt Sándor halála. Ha majd napjaink megnyugodtak, nyilván szeretettel említi majd az utókor tiszta nevét ennek az egyenes és egyszerű férfiúnak, aki éppen azzal adott példát, ami oly ritka napjainkban: egyenességével és erkölcsi bátorságával.

Akik ott állottak sírja fölött, úgy érzik, mintha a régi Magyar ország egy ma már történetinek is nevezhető korszaka tűnt volna le vele. Nem kétséges, hogy a kor, melyben Ernszt Sándor élt, működött, szintén nem volt teljes és befejezett időszak, akárcsak a miénk is, csupa átmenet. Ernszt Sándor ott állott annak az elmúlt átmeneti korszaknak közepén és egy eljövendő újabb és jobb világ készsége és hű munkása volt; nem az ő hibája, hogy a jövendő nem úgy teljesedett, ahogy ő gondolta. Emszt Sándor egész életében a keresztény közéleti szellem és a keresztény politikai erkölcs érvényesüléséért küzdött s ha a liberális idők fénypontjából indult el, a múlt század kilencvenes éveiből, akkor talán mégsem oktalan éppen ma a keserű és különös kérdés: mit is sikerült eszményeiből megvalósítania ...? Nyilvánvalóan mások és különbek voltak azok a keresztény politikai elgondolások, melyek a kilencvenes évekből elinduló Ernszt Sándort vezették, mint amennyi belőlük átmeneti korokban és zavaros időkben, emberi gyöngeségek, árútatások és balgaságok miatt megvalósulhatott. Sírja fölött, mikor számot kell vetnünk egy nagy és szép szándékú emberi élet eredményeivel, teljes nagyságában kibontakozik ez a meghiúsultság, melyben nem a magányos ember és a küzdelmes szándék a hibás, de a kor szelleme. A kor és a kor embere nem tudta megvalósítani azokat az időtlen keresztény közéleti és szociális eszményeket, melyek sürgető szükségességükkel előbontakoztak a liberális kilencvenes évek közepén. Ez a kor bomló és átmeneti korszak volt s a jobb és messzibb látó lelkek érezték a változtatás szükségességét. Vájjon merre volt innét kiút? Ha egyfelől a szabadverseny liberalizmusból az ország bomlásához és a marxizmushoz vezetett az egyre meredekebb és lefelébb lejtő út, akkor viszont mások tisztán hittek benne, hogy a keresztény politikai és szociális eszmények gyakorlati valószínűsítése szabadulást hoz a közelgő veszedelmek elől. Emszt Sándor azok közé a kevesek közé tartozott, akik tisztán látták a liberális politikai és gazdasági korszak balsikerű eredményeit. Tisztán és őszintén hitt egy keresztény politikai és közéleti átalakulás szükségességében. Realista ember volt, a mindennapokban benne élő aktív pap és nem ideológus, mint messzibb szárnyaló kortársai és útmutatói, Prohászka, vagy Giesswein. Ha a gyakorlati politika és pártélet mindennapi munkáját választotta is, ez tiszta és igaz eszményeinek mit sem ártott. Nagy realizmussal, tapintattal és ügyességgel munkálta a keresztény politika útját s különösképpen kitűnt már a régi néppárt idején is a sajtó- és pártszervezés terén. Később, az összeomlás és az újjáépítés idején még éppenséggel 8

lett az új keresztény-szociális pártalakulás középpontja. A mindennapi politikai aprómunka és pártélet természetesen megakadályozta abban, hogy élete és működése örökebb értelmű arcot nyerjen; ahogy változott a politikai szellemi kép, úgy igyekezett Emszt Sándor a keresztény politika érdekében, realistához méltón befolyásolni a politikai helyzetet. A politikus mindennapi munkája meg nem egyszer a homokra építés; így futottak szét a legtöbb esetben Emszt Sándor szándékai is politikai életünk bizonytalan talaján. Mégis: a mindennapok között egyre tisztábban világított ingathatatlan erénye, erkölcsisége, jellemszilárdsága.

Puritán és tiszta politikus volt, egyszerűsége sohasem változott s nem egyszer borzadással fordult el közéletünk számos jelenségétől. Éppen ez a tiszta és őszinte, kendőzés nélküli erkölcsi erő ad, túl minden elfutott politikai szándékon és valóságon, olyan maradandó és nemes emlékezetet Emszt Sándornak. Amíg lesz Magyarországon keresztény politika és keresztény politikai törekvés, példája és szándéka, puritánsága és egyszerűsége mindig intés marad és egyben menedék. Hasonlóképpen: ameddig lesz Magyarországon keresztény értelmű szociális szándék és javító irány, addig Emszt Sándor szerető és érző embersége, s az elesettek ügyéhez való odahajlása mindig jó emlékeztető marad: milyennek kell lennie a keresztény politikának nagy és apró vonalaiban. Közéletünk nem méltatlanul siratja most ezt az ingathatatlan és kitartó férfiút, akinek erkölcsi ereje olyan naggyá nőtt viszonyaink között. Ahogy korban előrehaladt s lassan már elérte a hetvenedik év küszöbét, egyre jobban úgy magasodott fel ebben a tisztaságában, mint aki egy jobb és igazabb erény s emberi lehetőség egyik legutolsó képviselője. A gyászolók között ott van a Magyar Szemle Társaság is, amelynek Emszt Sándor választmányi tagja volt. Több ízben szolt hozzá folyóiratunk hasábjain is a kor nagy külpolitikai s gazdasági kérdéseire s ha ez írásaiban ott éreztük a parlamenti és reálpolitikus hangját is, egyben ezek az írások tanúságai voltak Emszt Sándor derék és nemes törekvéseinek tiszta erkölcsi erejének, mely a legnemesebb forrásokból táplálkozott.

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

Az angol-olasz egyezmény – Kereskedelmi egyezmény Anglia, Amerika és Kanada között – Chamberlain és Halifax Parisban – A nagy francia sztrájk – A francia-német egyezmény – Olaszország és Franciaország – Németország kelet európai helyzete. A lengyel-orosz egyezmény és a memeli kérdés; az ukrán tervek és a Ruténföld; Csehszlovákia az új viszonyok között – A zsidókérdés Németországban – Anglia és a gyarmati kérdés – A pánamerikai konferencia – A román válság; Károly király Londonban és Németországban; Codreanu halála és a vasgárda fel számolása, ennek kül- és belpolitikai kihatásai – A jugoszláv választások.

A CSEHSZLOVÁK VÁLSÁG elintézése után úgy tetszett, hogy lehetőség nyílik az európai külpolitika többi vitás kérdéseinek elintézésére. A november közepén létrejött angol-olasz megegyezés is ebben a szellemben fogant. Az áprilisi angol-olasz megbékélés garantálta a status quo-t a Vörös- és a Földközi-tengeren s kikötötte, hogy a két hatalom egymás ellen nem folytat ellenséges propagandát; megegyeztek abban, hogy Olaszország nem érinti Yemen és Saudi-Arábia függetlenségét és megállapították a keletafrikai bennszülött hadseregek arányszámát, Olaszország megnyugtató nyilatkozatot tett a Tana-tóról, mely a Nilust táplálja s Angliának különösképp fontos a nagy szudáni ültetvények és Egyiptom miatt. Akkor Anglia még két békefeltételt javasolt: tegyen Olaszország jelentékeny lépést spanyolországi önkénteseinek elszállítása dolgában és kössön hasonló egyezményt Franciaországgal. Az előbbi feltétel nagyjából teljesedésbe is ment s Olaszország nagy ünnepléssel fogadta hazatérő önkénteseit, akik a totális államokban olyan egyöntetű népakarat lelkesültségével önként támogatták a spanyol nacionalistákat. De a második feltétel annál nagyobb nehézségre talált és a nem sokkal ezutáni fejlemények megmutatták, hogy a statusquo alapján egyáltalában lehetetlen a megegyezés Olaszország és Franciaország között. Figyelemreméltó, hogy Olaszország francia politikája nemcsak a gyarmati kérdést vetette fel különös éllel, hanem a Szezi-csatorna kérdését is, amelynek részvénytöbbsége tudvalevőleg francia kézben van, de maga a vállalat teljesen angol befolyás és irányítás alatt áll; Olaszország részt és befolyást követelt magának a Szezi-csatomában, ami valóban fontos számára arra felé nyíló gyarmatbirodalma miatt s az olasz ígényeket még jobban aláhúzta a német támogatás; Németország igazságtalanságnak mondotta, hogy Anglia és Franciaország magának foglalja le a Szezi-csatomát és nem juttat részt igazgatásában az olaszoknak, a németeknek és a japánoknak. Az olasz-angol megegyezésre következő kommentárok nem is foglalkoztak Franciaországgal; az angol megnyilatkozások viszont kiemelték, hogy a Földközi-tenger szabadságának megóvása az európai béke és biztonság érdeke s remélték, hogy visszaáll a hagyományos olasz-angol barátság szelleme. Viszont itt figyelemreméltó, ami főképp a francia-olasz ellentét során tűnt ki, hogy Anglia az angol-olasz megbékélést szívesen hozza kapcsolatba Franciaországgal és nem is képzei ezt másképp, mint hogy Franciaország földközitengeri helyzete érintetlen maradjon.

Mialatt az angol-olasz megegyezés békülékenységgel biztatott s mialatt új árnyak gyülekeztek mögötte, mint például a francia-olasz viszony elromlása és az olasz-francia, illetve az angol-német gyarmati kérdés, Anglia és Amerika, bevonva Kanadát is, megkötötte a hosszas tárgyalások után létrejött angol-amerikai kereskedelmi egyezményt. Ez az egyezmény nem csupán a maga bonyolult gazdasági vonatkozásaival fontos Anglia és az

angolszász faji és emberi szolidaritást annyira érző Amerika között, hanem fontos politikailag is. A francia közvélemény érzi is az egyezmény politikai jelentőségét; hiszen, mint hírlík, az angol király korszakot jelentő amerikai látogatása nyomán valamilyen formában angol-amerikai-francia politikai szövetség alakul. A francia kommentárok ezzel kapcsolatban kiemelik, hogy kialakulóban van végső és döntő formában a demokrata államok arcvonala. Ugyanígy kommentálja az egyezményt az angol és az amerikai közvélemény is; van nézet, mely szerint az egyezmény méltó válasz a diktatúráknak. Ha időrendben nem is közvetlenül ez után következik, de lényegében ide tartozik a december első felében lefolyt limai (perui) pánamerikai konferencia is. Rooseveltnél, egyetértésben a növekvő német-olasz gazdasági és politikai befolyást nem szívesen látó délamerikai államokkal, észak-déli amerikai tengely alakításán fáradozik. E törekvések kapcsolatosak a délamerikai államok azon belpolitikai rendszabályaival, melyek ki akarják küszöbölni a diktatúrás, fajpolitikai és egyéb idegen behatásokat, amilyenek a legutóbb levert brazíliai lázadás alkalmával bukkantak fel, mikor is a német közvélemény és kormányzat nem is titkolta csalódását a délamerikai fejlemények fölött, melyek, úgymond, létében támadták meg a német vagyont és befolyást. Most az Északamerikai Unió minden vonatkozásában ki óhajtja terjesztetni a Monroe-elvet a délamerikai államokra s ezek ezt a törekvést készséggel fogadják és támogatják. Nem érdektelen, milyen ellenérzéssel nyilatkozott ezen törekvésekkel kapcsolatban a német közhangulat.

Ezek voltak távolabbi hullámai az európai külpolitika rengésének. Igen fontos eseménynek ígérkezett az angol-olasz viszony szempontjából is Chamberlain miniszterelnök és Halifax külügyminiszter párizsi útja; a francia főváros nagy szeretettel és bizalommal várta az angol államférfiakat; ez a látogatás újra tanúsította, mennyire szoros az együttműködés Anglia és Franciaország között, holott hallgatagon éppen ennek az együttműködésnek bizonyos lazítása volt az olasz, illetve a német külpolitika egyik alapvető szándéka. Franciaország maga is súlyt helyez rá, hogy nyilvánítsa: a francia-német megegyezés éppen úgy az angol-francia egyetértés keretében mozog, mint ahogy Anglia is szívesen venné, ha az angol-olasz megegyezés is az angol-francia barátság keretébe lenne beilleszthető. Egyben mintha úgy tetszett volna, hogy a francia-német megegyezés küszöbén Németország lemondott volna arról, hogy Franciaország ellen gyarmati igényeket támasszon; ezekkel, úgy tetszik, kizárólag Anglia ellen fordul; viszont a berlin-római tengely együttműködése szempontjából nem érdektelen itt előre megemlíteni, hogy a francia gyarmati kérdéssel való foglalkozást Olaszország vállalta magára. Az angol államférfiak párizsi útja érdekes módon tetőzi be azon látogatásokat, melyek a közelmúltban történtek a francia fővárosban. E látogatások egészen nyilvánvaló kapcsolatban állanak Németországnak az eddigieknél is nagyobb méretű kelet európai szándékaival. A bolgár, a görög és a román király látogatása után a jugoszláv régensherceg látogatott el éppen az angol politikusok érkezésének küszöbén Párizsba. Az angol államférfiak párizsi útján nyilvánvalóan szóba kerültek a közép- és kelet európai kérdések is. Bár Franciaország mintha visszavonult volna Közép-Európától is. A francia külpolitikai koncepciók bukása, a cseh-szlovák-országi-francia-balkáni kisantant rendszer lazulása után Franciaország most elsősorban saját biztonságára gondol. Ezért is veszi szívesen az angol államférfiak látogatását, melyen a két ország fegyverkezésének gyorsítását beszélték meg. Anglia szívesen látná, ha Franciaország növelné köztudomásúlag elhanyagolt légi fegyverkezését és flottáját, aminek földközítengeri jelentősége Anglia szempontjából is lényeges, Franciaország pedig a brit expedíciós hadsereg növelését szorgalmazta, aminek tudva-

levőleg igen nagy értéke volt már a világháború alatt is a francia-angol-belga védelmi arcvonal kiépítésében. Szóba került ezenkívül a spanyol kérdés is; némely jelek arra mutattak, hogy Anglia talán elismerné a spanyol nacionalisták hadviselő jogait, viszont Franciaország még most is erősen tartózkodott ettől; erre nem is került azonban sor és a hadviselői jogoknak Francótól való megtagadása nem titkolt csalódást keltett az olasz politika köreiből. A francia-angol tárgyalások újra megerősítették a két ország reális viszonyát, mely mellett a francia-német és az angol-olasz ünnepélyes egyezményeknél elsősorban is a gesztus a jelentős, mely az illető totális államok népének befelé hivatott bizonyítani és igazolni kormányaik békeakarátát.

Már az angol államférfiak párizsi látogatása során súlyos gondokat okozott a francia belpolitikának a fokozódó sztrájkmozgalom, melyet éppen az a Léon Blum kezdeményezett, akinek köszönhető elsősorban Franciaország külpolitikai hanyatlása. A francia pénzügyi válság tetőpontra hágott, a fegyverkezési verseny és kényszerűség rengeteg pénzt emésztett fel és a bajokon Reynaud, az új pénzügyminiszter új súlyos adók kivetésével és a nyolcórás munkaidő meghosszabbításával akart segíteni. A tervezett rendeletekkel szemben nagy ellenhatás mutatkozott. Mintha a francia társadalom nem értette volna meg e válságos időkben a nagy kül- és belpolitikai szükségleteket s mintha ezekkel szemben túlságosan is sokat adott volna saját kényelmére. Daladier, hogy a rekonstrukciós munkát keresztülvigye, szívesen kapcsolta volna ki egy időre a parlamentet. Felhatalmazást kért s célzást tett reá, hogy a parlamentet csak hosszabb időközökben hívná egybe, azonfelül fel akarta emeltetni a képviselők mandátumának időtartamát négy évről hat évre, hogy fönntartsa a mostam egyensúlyi helyzetet. A baloldal tiltakozott e tervek ellen s a munkásság sztrájkba kezdett. A kormány ezúttal kéréseivel letörte a sztrájkmozgalmakat és biztosította a munka szabadságát és folytonosságát. A válság következménye lett, hogy hosszas haldoklás után végleg kimúlt az a népfrent, melynek politikája annyi kárt tett Franciaország belső és külső helyzetében. A francia társadalomban is felülkerekedett a belátás; köztudattá vált, hogy a sztrájkolók és felbujtók milyen kárt tesznek az országnak. Hasonló nézeteket kellett hallania a francia szélsőbalnak Angliából, sőt az angol baloldal felől is, mely érthetőleg nem szívesen látja a mai külpolitikai és világnézeti helyzetben Franciaország gyöngülését. Daladier katonai segítséget is igénybe vett a sztrájk megfékezésére s hasonló módon törte le a köztisztviselők készülő tüntetéseit; az ellen-szegülőket haditörvényszék elé állította, katonai felügyelet alá helyezve az egész közigazgatást. Így az általános sztrájk megbukott s a válságból a kormány megerősödve került ki, a francia politika jobbfelé toldott el; a ma olyan fontos munka, rend, fegyelem győzelmet aratott az anarchián.

Ilyen belpolitikai körülmények között következett el, hosszú előkészítés után, Ribbentrop Joáchim német külügyminiszter párizsi útja. Már hosszabb ideje készültek olyan tervezetek német és francia részről egyaránt, melyek a két hatalom közeledését szorgalmazták; elég csak itt utalni ezek legelsejére, a híres Rechberg-féle tervekre, melyeket a keleti német lehetőségeket számbavevő német vezérkar is támogatott annak idején. A francia-német nacionalista közeledés felvetője, Rechberg rajnai nagyiparos az egyik belpolitikai nemzeti szocialista tisztogató akció során ugyan letűnt a szintérről, de terve nem múlt el nyomtalanul s a kelet felé tekintő új német külpolitikára egyre nagyobb mértékben hatott e gondolat. Az új német szándékok Franciaországot teljesen el akarják különíteni Kelet- és Közép-Európától, melyet, úgymond, kizárólagos német életternek tekintenek, ahol a Földközi-tenger és a csatorna felé nyíló Franciaországnak nem is lehet keresnivalója. E tervnek lényege az, hogy a francia politikai befolyás kiküszöbölésével a német kül-

politika teljesen szabad kezet kapjon Kelet-Európában, melyet Németország saját lényege és képe szerint akar átalakítani. Viszont meg kell győznie Franciaországot, hogy Németországnak többé nincsenek szándékai nyugat felé, a francia határok irányában, amelyeket különben is monumentális véderőművekkel erősítettek meg, hiszen a kelet- és középeurópai francia külpolitikának az európai hegemoniás szándékokon kívül éppen az volt a legfőbb motívuma, hogy kelet- és középeurópai szövetségekkel biztosítsa Németország hátában önmagát nyugat felől. A berlini új francia nagykövet, Coulondre Hitlernél tett bemutatkozásánál már érezhető volt a kölcsönös német és francia törekvés a megértés bizonyítására; szép szavak hangzottak itt el a két nép hősi erényeiről és a megértés szükségességéről, mely annyira gyarápíthatná Európa békéjét és fejlődését. Ribbentrop december eleji párizsi látogatásának jelentősége éppen az a gesztus volt, ahogy a két nép kormányzata megmutatta egymás iránti szándékait; de közben Franciaország épp úgy megmaradt szilárdan az angol-francia-amerikai vonalon, mint Németország is hű maradt a berlin-római tengelyhez, melynek fontossága újra kitűnt a Franciaország ellen irányuló és Ribbentrop látogatásával szinte közvetlenül egyidőben fellángoló franciaellenes olasz gyarmati igények során. A látogatás alatt megállapítást nyert, hogy a két ország között nincsenek területi kérdések s a két kormány a jövőben a két országot közvetlenül érintő kérdésekben tanácskozások által próbálja kiküszöbölni a nemzetközi nehézségeket. De e kölcsönös konzultáció elsősorban mégis csak a francia és német szűkebb viszonylatokra vonatkozik, hiszen az ünnepélyes és megragadó nyilatkozatok és gesztusok keretében aláírt nyilatkozat nem is érintheti az eddigi kötöttségeket s különösen nem érinti a berlin-római tengelyt és a berlin-róma-tokiói háromszöget; melyet e három dinamikus hatalom, német tervek szerint, készül átalakítani. Közbevetőleg megjegyezve: ezen berlin-róma-tokiói alakulás szoros kapcsolatban áll az éppen ezen időszakban kibontakozó német keleti tervekkel és az Oroszország felé irányuló nagy német szándékokkal, — de egyben nyilván kapcsolatos az angol-német viszony kedvezőtlen alakulásával, illetve az amerikai-német-japán viszonylatok korántsem megnyugtató fejlődésével is. Németország most mindent megtett, talán éppen Anglia szempontjából is, hogy meggyőzze békeakaratóról Franciaországot s egyben kissé el is különítse a francia és angol politikát. Akkor, amikor y/ Anglia felé olyan kiélezett a német gyarmati kérdés, Németország nem hozjjzf szóba a gyarmatok kérdését Párizsban; a másik tengelyállam annál inkább megtette ezt. A megnyilatkozások hangsúlyozták, hogy a megegyezés új kezdeteket jelent a két nép viszonyában s hogy véget ért a két nép közötti évszázados történeti viszály. Francia belpolitikai okokból Daladier kormánya szívesen vette ezt a változást és a német gesztust, hiszen ezzel csak növelheti az ország belső biztonságát és nyugalma és pozitívumot hozott a francia belpolitika soká negatív viszonyaiba; de másfelől az egyezmény a francia külpolitikai hatóerőnek újabb szűkreszorulását jelenti, Franciaország mintha teljességgel átengedte volna Kelet-Európát a német érdekszférának és teljesen Anglia és Amerika politikájához fűzte önmagát. Viszont újólág ismételni kell, hogy a francia-német egyezmény formális gesztusára Franciaországnak nagy szüksége volt, ha politikája pozitívumait továbbra is az angol-francia viszony szilárdsága és a két ország vezetői által újólág kijelentett érzelmi és reális biztonsága szabja meg. Daladier december 9-1 kamarai beszédében részletesen beszámolt a német-francia megegyezésről s kifejtette Franciaországnak Németországgal való békeakaratót, utalván egyben a sztrájkmozgalmak káros külpolitikai jelentőségére is.

December elején újabb fordulat következett az európai külpolitikában, melynek azonban már jóval előbb megvoltak a maga előzményei, de csak

mostanára érlelődött meg. A francia-olasz viszony alakulása új, súlyos problémát jelentett s belőle kiút egyelőre nehezen található. Gróf Ciano olasz külügyminiszter november 30-i nagy külpolitikai beszámolója kapcsán következett be a fordulat. Ciano részletesen ismertette, mint dolgozott Olaszország a béke megőrzése mellett mindvégig, s ha sikerült egy nehéz katasztrófát elhárítani Európa felől, az elsősorban is Olaszország érdeme. Itt Ciano azt a közbenjárást érti, ahogy Mussolini közreműködött a Csehszlovákiának adott huszonnégyórás német ultimátum meghosszabbítása tekintetében. Mussolini Chamberlain kérésére járt el így s ezáltal vált lehetővé a müncheni békeértekezlet, mely helyreállította a békét s megszabta Csehszlovákia új határait. A müncheni értekezlet elsősorban a Duce részvételének köszönheti rendkívüli sikerét; Mussolini szerencsésen járt el a béke érdekében Hitlernél és egyben rendkívül kellemes légkört teremtett az angol államférfiakkal is, ami lehetőséget nyújt az angol-olasz viszony kedvező fejlesztésére a béke szellemében. De békés közreműködése mellett Olaszország erős és felfegyverzett haderejével mégis készen kellett hogy álljon az esetleges háborúra; Ciano érdekes részleteket közölt itt az olasz fegyverkezés méreteiről. Továbbá utalt az olasz külügyminiszter arra is, mint működött közre Olaszország, mely Németországgal együtt véglegesnek tekinti a bécsi értekezlet határmegvonását, hogy kedvezőbb közép-európai atmoszféra alakuljon, s mint intette már régebben is Csehszlovákiát arra, keressen közelebbi és megnyugtatóbb megegyezési módokat Berlinnel, Varsóval és Budapesttel. A beszédet az olasz kamara nagy lelkesedéssel fogadta s miközben a külügyminiszter utalásokat tett arra, hogy a revízió folyamata korántsem tekinthető lezártnak, a kamara tagjai felállva kiáltották: Tunisz, Tunisz! E jelszót hamarosan étvette az utca is és egymást érték azóta is a tüntetések a Famese-palota, a francia követség székhelye előtt és a római utcán. A látszat egy pillanatra az volt, mintha a néphangulat és az olasz kormány álláspontja egymással összefügnének, amint az a totális államok egységesen irányított nemzeti lelkesültségének szemléleténél feltehető. A francia politika és közvélemény, éppen a német-francia egyezmény aláírását környező időben, izgatottan kapta fel a fejét a római jelenségekre és François-Poncet római nagykövet, akinek olasz missziójához nemrég annyi reményt fűztek és akit olyan szívesen fogadtak Rómában, magyarázatot kért az olasz kormánytól. Ciano külügyminiszter úgy cáfolta meg a közvélemény és a kormányzat nézeteinek a gyarmati kérdésben való összefüggésének hírért, hogy kijelentette: az olasz kormány nem vállal felelősséget a kamarában elhangzott felkiáltásokért. Közben a fasiszta nagytanács érdekes mohammedánbarát törvényeket fogadott el, melyek nyilván arra hivatottak, hogy Olaszország iránt kedvezően hangolják az Anglia ellen felizgatott arab közvéleményt, mely különösképp a palesztinai kérdés miatt áll szemben az angol politikával; viszont a német és olasz nézetek ismételten rokonszenvel nyilatkoztak az arabok mellett. Az olasz-francia ellentétet kielezi, hogy Olaszország veszélyeztetve látja a tuniszi olaszok jogait és fejlődési lehetőségeit. Olasz nézetek hangoztatják, hogy az olasz határoknak magukba kell foglalniok mindazon területeket, ahol olaszok élnek és ahol olaszul beszélnek. Ez az állásfoglalás magával hozta azt az olasz hivatalos nézetet, hogy a status quo alapján nem lehet megbékélés Olaszország és Franciaország között. Viszont Anglia nem nézheti közönbösen a Földközi-tengeri viszonyok eltolódását. Az olasz kormánypolitika és a közvélemény egyforma erővel sürgeti most már Korzika, Szavoja, Nizza és Tunisz kérdésének megoldását s ha kezdetben lettek volna is olyan feltételezések, hogy Németország Olaszországot a francia-német egyezményre való tekintettel a gyarmati és területi kérdésekben mérsékelte kérte, azok nyomban elhalkultak, mikor a hivatalos német

nézetek hangoztatni kezdték, hogy a Földközi-tengeri élettérre utalt Olaszország igényei jogosak. Franciaország heves tiltakozással fogadta az olasz igényeket, melyek mellett most már hatalmas közvélemény alakul ki, és hírlik, hogy az angol miniszterelnök és külügyminiszter közelgő baráti római látogatásán Olaszország felveti Franciaországgal szemben a gyarmati kérdést, melyben Anglia is mindenképp érdekelt fél, hiszen az angol-olasz együttműködésnek a francia-olasz megértés is előfeltétele. Hírlik az is, hogy Anglia a Vörös-tenger mellett tesz engedményt Olaszországnak és ilyenre bírja a Dzsibutiban érdekelt Franciaországot is. Viszont Németország, mely támogatja a szuezi és a tuniszi olasz igényeket, különös gondot fordít arra, hogy kihangsúlyozza, mennyire élettérre Olaszországnak a Földközi-tenger; a berlin-római tengely politikájában itt azon szándék érvényesül, hogy ezzel szemben Közép-Európa kizárólag Németország élettérre legyen és Olaszország erejét függetlenül a középeurópai gondoktól és tervek-től a Földközi-tengerre csoportosítsa. Ez a figyelemreméltó különválasztás éppen azon pillanatban tűnik fel újra érdekesnek, amikor Németország újabb hatalmas lendülettel készül keleteurópai penetrációjára, amely például a memeli kérdés német rendezésében, avagy a Németországnak' is tulajdonított ukrán koncepciókban jelentkezik. Olaszország a berlin-római tengely bevált politikája mellett szívesen vállalja ezzel párhuzamosan a Róma—Budapest—Varsó által meghatározott erővonalat is és nyilvánvalóan Olaszország változatlan középeurópai érdekeltségének és érdeklődésének szellemében készült elő Magyarország is Ciano olasz külügyminiszter lelkes budapesti fogadtatására, mely méltó kifejezése annak a hálának és szeretetnek, melyet Magyarország Mussolini iránt, különösen a bécsi döntéssel kapcsolatban érez.

Az angol-német viszony számára jelentős teherként jelent a gyarmati kérdés. Németország igényt jelentett be az angol kezelésben lévő régi német gyarmatokra, amint ez előrelátható volt a középeurópai német totalitás befejezése után. Anglia viszont kijelentette, hogy egy talpalatnyi földet sem hajlandó átengedni gyarmataiból s az angol közvélemény helyeslése mellett Malcolm MacDonald gyarmatügyi miniszter tiltakozó szavait nyomon követte az összes angol domíniumokból érkezett tiltakozások hangja is. MacDonald nyilatkozata, úgymond, véglegesen és félreérthetetlenül tisztázta az angol álláspontot a német gyarmati kérdésben. Figyelemreméltó itt maguknak a szóbanforgó területeknek a véleménye. Anglia hivatkozik arra, hogy ő egy magasabb és tisztultabb humanitás eszközeivel kormányozza e területeket. A Délafrikai Unió, melyhez a délafrikai volt német gyarmatok csatoltattak, élesen ellenzi, hogy területéből Németország számára részleteket hasítsanak ki és hogy az ő demokratikus rendszerük szomszédságában egy egész Afrikára és esetleg Dél-Amerikára is átterjedő német totális uralom megvethesse a lábát; legalább is erre vallanak Smuts tábornoknak, a Délafrikai Unió búr-holland eredetű vezetőjének tiltakozó szavai. Ugyancsak ilyen eredményt hozott a német eredetű Pirow délafrikai miniszter európai útja; úgy tetszik, mintha Berlinben e külföldre szakadt német eredetű délafrikai államférfiú a mostani német szándékokkal szemben teljesen idegenül állott volna és a valóságban is mindenképp kitarzott a brit birodalom és Dél-Afrika nézete mellett a gyarmati kérdésben. Fokozta a feszültséget Anglia és Németország között a zsidókérdés alakulása is. Von Rath párizsi német követségi tanácsos meggyilkolásával kapcsolatban a német kormányzat s a társadalom hatalmas akcióba kezdett a zsidók ellen; ezen rendszabályok a másképp gondolkozó Angliában és Amerikában erős ellenérzést keltettek. Az angol közvélemény és kormányzat most sokat kénytelen foglalkozni a zsidó ügyekkel és a zsidók Németországból való

kivándoroltatásának és letelepítésének kérdésével; a feszült palesztinai helyzet miatt a Szentföld már csak kevésbé jöhet szóba és így került sor bizonyos brit-guyanai és tanganyikai tervekre, mely utóbbiak ellen a német közvélemény és kormányzat hevesen tiltakozott, mondván, hogy nem tűrheti zsidók letelepítését a régi német gyarmatokon, így Tanganyikában, melyet Németország ma is eszmei tulajdonának tekint. Hasonlóképp heves hangok hangzottak el Roosevelttel amerikai elnök némely megnyilatkozásaival kapcsolatban; a berlini amerikai követet jelentéstételre visszahívták, amit követett Dieckhoff washingtoni német nagykövet hazahívása is; a német sajtó pedig utal rá, hogy Roosevelttel a Németország elleni legújabb világnézeti és rágalmhadjáratot arra használja fel, hogy kiterjessze befolyását az egész amerikai kontinensre és fővédnökséget akar gyakorolni az összes amerikai államok fölött; ezt a célt szolgálja Amerika állásfoglalása a zsidók mellett. Ugyanekkor Olaszországban is folyik a zsidók megrendszabályozása, amiben lehetetlen fel nem ismerni a tengely-államok szempontjainak befolyását az olasz belső viszonyokra.

Kétségtelenül észrevehető ezen jelenségek melléktermékeiből, hogy Németország a maga erősen hangsúlyozott központi helyzetével valóban sikeresen elválasztotta egymástól a keleteurópai és a nyugateurópai politikát. Chamberlain nagyjelentőségű megnyilatkozásai, melyekben hangsúlyozta Anglia fegyverkezésének fontosságát és Anglia kitartását, elszántságát és békeakarátát, így csak távolabbi hatásaikban érzetik befolyásukat Közép-Európában. A valóság az, hogy Németország ma Közép-Európa legnagyobb faktora. Világosan látható ez a csehszlovák belpolitika fejleményeiből is; a régi rendszer vezető politikusai és elméi külföldi emigrációba mennek s épülőben van a nagy tranzverzális út, mely horizontálisan és vertikálisan metszi, Németországból kiindulva, a megkisebbedett köztársaságot. A szlovák politika, mely egyszerre irányul a csehek és a magyarok ellen, teljességgel német indítások alatt áll és a szlovák kormány sorra kénytelen átengedni értékes területeket Németországnak. Ugyanekkor Lengyelország is erőteljesen látott hozzá tátrai pozícióinak kiépítéséhez s érdekeltségét átterjesztette a Tátra déli oldalára is, egészen a Csorbatóig és Tátraszéplakig, nem is szólva a Trencsén megye északi részén és az Árvában szerzett jelentős területi nyereségekről. Közben Németország újabb fontos cseh lakosságú, de stratégiaileg és gazdaságilag lényeges területeket szerzett a történeti Csehországból. A cseh konszolidáció mindenestre előbbre haladt, mint a gyakorlatlan szlovák kormány belső munkája és Berán miniszterelnök nyilatkozata a szomszédokkal való békét és megegyezést hirdeti. Ha a csehek engedtek is a beáradó német világnézeti nyomásnak, belül változatlanul őrzik az előző korszak demokratikus tradícióit. Maga az új elnök, Emil Hácha is ezek szellemében beszélt nem egyszer, hirdetve a gondolatszabadság fontosságát — de másfelől reálpolitikus szándékkal utal a cseh-német jóviszony fontosságára is. Csehszlovákia mai alkatában értékes segítője a német külpolitika keleteurópai terveinek, különösen az ukrán koncepciónak, melyet Németország egészen átvett a masaryk-benesi politika kellékeiből. Ez a fordulat az ukrán kérdéstől joggal tartó Lengyelországot igen nyugtalanítja s így érthető az a megegyezés, melyet a lengyel külpolitika az ukrán kérdésben szintén igen érdekelt Oroszországgal kötött. Egyiküknek sem lehet érdeke az esetleges német befolyás alatti ukrán állam létrejövele, mely Lengyelországot nagy területeitől fosztaná meg, két tűz közé fogja, Oroszországot pedig elzárná a Fekete-tengertől, elvevén legértékesebb búzatermő területeit. Viszont a német külpolitika érthetően mindenképp bomlasztani akarja a belül meggyöngyült Szovjetet, úgy vélvén, erre most nyílik a kedvező alkalom. A memeli kérdés alakulása ugyancsak együttesen nyugtalanítja a Szovjetet

és Lengyelországot, nem is szólva a skandináv és balti államokról. Németország erre felé haladván nyilván el akarja zárni Oroszországot a Baltikumtól; de a memeli ügy német megoldásával elzárja Lengyelország egy részét is a tengertől: Litvániának Memel az egyetlen tengeri kijárata és ezt sokat használta a lengyel és orosz faexport is; így értelmét veszti a lengyel-litván unió koncepciója. Lengyelország aggódva számol ezzel a fejlődéssel; így érthető a magyar-lengyel közös határ el nem halkuló követelése, mely együtt jár azzal, hogy a kárpátorosz területek mai csehszlovák kötöttségükben örök bizonytalanság és békétlenség forrásai s egyben az ukrán szándékoknak középeurópai kijárói lehetnek.

A középeurópai fejlődés egyéb eseményei közül kiemelendő a jugoszláv választás, mely SztojacÚnovics sikerét jelenti. Kemal Atatürk halála nemcsak a török politikában, de a balkáni és előázsiai külpolitikában is nagy veszteség. Sokkal nagyobb fontosságúak a még át nem tekinthető és beláthatatlan következményű román események. Károly román király londoni útján sürgős angol támogatást kért, majd Hitlerhez látogatott. Innét hazatérve a vasgárdával újra szemben találta önmagát; a fokozódó terrorcselekmények között különös váratlansággal jött Codreanu és fogoly társainak szökésközbeni váratlan lelövetése. De a vasgárdista vezér hirtelen kimúltával korántsem múlt ki maga a mozgalom és Románia belső biztonsága egyre nagyobb megrázkódtatásoknak néz elébe, ami nyilván nem nagyon kelt kedvező benyomást majd Angliában, ahonnan a király nyilván a német szándékok ellensúlyozására remélt támogatást. A vasgárdával való leszámolás viszont nagy ellenérzést keltett a német és olasz politikai közvélemény köreiben, s ezt nem éreztelen figyelembe vennünk akkor, amikor román oldalról sokan reménykednek abban, — fennen hangoztatván is — hogy Németország kész garantálni Magyarország ellenében a román határokat. Ma már némely román sajtótermékben foglalkoznak még a revízió lehetőségével is; közben a király az egypárt-rendszer bevezetésével kísérletezik. Románia ma a kül- és belpolitikai kérdőjelek országa és kitűnő bizonyosága annak, hogy külpolitikai sikereket csak belsőleg konszolidált állam érhet el.

OBSERVANS

NOVECENTO

NINCS AZ OLASZ IRODALOM TÖRTÉNETÉBEN korszak, amely oly ideges sietséggel fogott volna hozzá, hogy a maga külön egyéniségét és jellemét elismertesse, mint a mi századunk. Az előző száz év szellemi termését máris a múlténak érzi: magát máris másnak, tőle különbözőnek akarja tudni. Az irodalom berkei hangosak a vitától és Massimo Bontempelli 1926-ban egy új folyóirat címlapjára a „Novecento“ nevet írja.

Van-e annak jogosultsága, hogy a XX. század így szembe állítsa magát a korábbival? E kérdés rövid vizsgálatánál a szellemi élet egészéből indulunk ki, hiszen az irodalom ennek csak egyik megnyilatkozási formája.

A 900-as évek elejének jellemző tünete, hogy Olaszországban a filozófiai gondolat népszerűvé lesz és elhatalmasodik. A pozitívizmus után, amelyet az olasz gondolkozás — Ardigò és Lombroso ellenére — soha sem vallott a maga leikéből lelkedzettnek, a hegeli idealizmus került uralomra.

Ennek az iránynak mestere és népszerűsítője, a nápolyi Benedetto Croce, ki mint filozófus, történész, kritikus sokoldalú működésénél fogva is hatalmas befolyást gyakorolt az olasz szellemi élet alakulására. E területek munkásai, akár híveivé szegődnek, akár küzdenek ellene, még ma is kénytelenek az ő gondolatából kiindulni.

Croce azzal a pozitívizmussal szemben, amely a XIX. század második felében a külvilág s a történet objektív realitására esküdött, csak az emberi szellem valóságát ismeri, amely a természetet, világot, történetet teremti. A szellem megismerési fokai: az intuitív, azaz esztétikai; az értelmi, vagy logikai és a praktikus etikai. A művészet és irodalom tehát, mondja Croce, az értelem munkáját kizáró intuitív, érzelmi megismerés terméke. Ez a szempont gazdagon érvényesül is Crocenak az 1903-ban *Critica* címen megindult folyóiratában és a modern olasz irodalom kiválóságairól írott tanulmányai-ban. Ha azonban egyrészt sokalta, másrészt gúzsba is kötötte az irodalmi törekvéseket, mert minden értelmi megnyilatkozást kizárt a művészi megismerés birodalmából, s ezt a szellem egyetlen funkciójának szolgálatába állította. Croce Esztétikája 1902-ben jelent meg.

A nápolyi bölcselekedő rendszeréből Hegel és az olasz renaissance-filozófia szemmeltartásával a végső következtetéseket munkatársa» azután ellenlábasa, Giovanni Gentile vonta le. Gentile főművének, a „Teoría generale dello spirito come atto puro“ megjelenési évszáma 1916. Abszolút idealizmusa a Szellemet örök egységében és nem eredményeiben, hanem folyton teremtő időszerűségében fogja fel. A Spirito minden pillanatban újjá teremti a világot és önmagát. Mivel az emberi szellem önmagában zárt egység, amely aktivitásában a világegyetemet maradéktalanul kimeríti, végleg eltűnik az ellentét szellem és külvilág között, de egyszersmind eltűnnek a Szellem crocei fokozatai is. Épp ezért Gentile filozófiájának voltaképpen nincsen külön logikája vagy esztétikája. Egy művészetfilozófiát legújabbban (1931) kidolgozott ugyan, de imént említett főművében az esztétika mint külön diszciplína mindössze néhány lapra terjed.

Gentile filozófiájából az irodalomra nézve két következtetés vonható le. Először az, hogy a költő és művész csak a lelkében élő valóságot fejezheti ki, amelynek esetleg semmi köze nincs a gyakorlati ember valóságához. A másik, hogy a művész a Szellemet a maga egészében kell hogy kifejezze, tehát intuíció, logikai problémalátás és etika egyaránt kifejezésre jut művében.

Az a kritikus, aki a háború után Crocétól leginkább átvette az új irodalmi élet öntudatosítását, Adriano Tilgher, Esztétikáját (Roma, 1931.) Gentile filozófiájára alapítja. Tilgher szerint a költői és művészi tevékenység tudatos önáltatás. Nem másolja a világot, hanem érdektelenül szeretve teremt eredeti új életvíziót, amely annál tökéletesebb, minél átfogóbb és minél eredetibb. Eredetiség pedig szerinte egyet jelent korszerű és aktuális problémák új meglátásával és a kaotikus homályból világosságra segítségével. Az igazi művészet tehát mindig időszerű. Nem csupán az intuíció, hanem az osztatlan szellem munkája: érzés, gondolat, ethos. A Szellem által teremtett egységes világgép származik belőle, s ez nem merevedik statikus formákba, hanem a keletkezés dinamikájától eleven.

Az olasz Novecento műveltségi képét a filozófia uralja: az új lelkiesség benne fejeződik ki legvilágosabban. Ha tehát az irodalom is megérti a megváltozott idők szavát és a gondolat mestereinek tanácsa szerint időszerű, eredeti akar lenni, ugyanolyan messze kell esnie a múlt század realizmusától és verizmusától, mint amilyen ür választja el Croce és Gentile idealizmusát a pozitivistá világgölfogástól. A külső valóság és történes tárgyas leírására irányuló törekvés ugyanis csak akkor bír értékkel, ha annak a Szellem megismerésétől független létezését tulajdonítunk. Verga, Capuana, Matilde Serao természetesen gyökereznek a XIX. század második felének szellemi életében, de már Grazia Deledda a maga folklorisztikus naturalizmusával, Guido da Verona nagyvilági társadalomrajzával az előbb vázolt olasz lelkiességgel szemben idegenek, elvesztették időszerűségüket. Bennük és más számosakban az ottocento folytatódik. Az új irodalom éppen velük szemben akar érvényre jutni. Bontempelli kikel mechanikus, „szimmetrikus, változatlan, logikus és idióta“ világgölfogásuk ellen, amely az életet úgy tekinti „mintha kezdete és vége lenne“.

A jellemrajzra építő pszichologizmus is ugyanilyen megvetésben részesül. Ha az emberi szellem minden pillanatban újjá teremti a maga aktuális világát, hol van az egységes jellem, mit Bourget „rettegetesen unalmas regényei“ oly képzelt tárgyilagossággal elemeznek, „huszonöt főmozzanatot és vagy száz lelki rezdületet különböztetve meg hősük minden félórai életében“? Ezzel szemben az Én folyton változó, és valósága mások számára is teljesen relatív. „Válasszanak Uraim — mondja Bontempelli egyik hőse — melyikük számára vagyok bolond és melyikük szemében bölcs. Mivel nincsen rá logikus kritérium, feltehetik e kérdést egy sakkjátszmára.“ Mint eléggé ismeretes, ugyanezen a relativizmuson nyugszik Pirandello és az olasz groteszk drámája. Bontempelli elbeszélő művészetének is ez az alapja, jóllehet itt kölcsönös hatásról szó sem lehet. Az új idealizmus filozófiai felfogásával azonos gyökerű életszemlélettel van dolgunk. S ez a Novecento.

AKI A NOVECENTO nevet először az új irodalmi törekvések megjelölésére alkalmazta, Massimo Bontempelli, maga is az ottocentoból indult ki, de ma már megtagadja a közösséget 1912-ig kifejtett írói munkásságával. Jóval túl jár az 50 éven, de nagy képzettsége és a kor eszméi iránt mutatott finom érzékenysége folytán Pirandelloval együtt a fiatal olasz irodalom élén áll. E kifejezésen nem szabad egy tábor vezérségét érteni, hiszen a szellemileg vele leginkább rokon Pirandello sem tart vele harci közösséget. Az egyik Comoból, a másik Szicíliából érkezett Rómába; mindkettő középiskolai tanárként kezdte pályáját, mindkettő aránylag későn tett szert hírnévre, mikor az általuk képviselt lelkiséget a háború utáni válság már teljesen kibontakoztatta.

Bontempelli helyzete a mai irodalmi életben a legújabb időkig elég különös volt. A kifejezés és stílus kitűnő művésze. De azok, akik leginkább hivatottak lettek volna ily képességeit értékelni, nem tartották számon munkásságát, talán azért sem, mert Tart pour Tart-juk nem tudta megérteni, hogy Bontempelli 1914-ben a háborús beavatkozási politika szenvedélyes harcosává szegődött, majd önként jelentkezett a frontra, mint tüzértiszt végig küzdötte a világháborút és a béke után újságírói állását ismételten kockára vetette a „pro Dalmazia“-küzdelemben és a „Marcia su Roma“ ügyében tanúsított szenvedélyes állásfoglalásáért. Papini—Pancrazi antológiája (Poeti d’oggi, 1919.) első kiadásában megfeledkezett róla, a másodikban is csupán a minden aktuális problémától távol álló stílművészt szólaltatja meg.

Viszont Bontempelli nem sietett, mint mások annyian, háborús érdemeit kamatoztatni. A háborúval kapcsolatban írott cikkeket még ma sem gyűjtötte kötetbe, csak 1924-ben lépett be a fasiszta-pártba, s a fasiszta írók szindikátusának titkárságát is mindössze egy évig viselte.

Voltaképpen Mussolini állította az őt megillető helyre, midőn az akadémia első tagjai közé iktatta. A fasiszta írók vaskos kötetű antológiája (1931) azonban kénytelen volt Bontempellinek néhány szép újságcikkét kiásni, hogy szóhoz juttathassa, nyilván mert novella- és regényírói munkásságában nem fedezett fel alkalmas időszakos értelmet.

Pedig az Bontempelli művészetében nagyon is megvan: G. A. Borgese a „Vita Intensa“-jában helyesen ismerte fel a háború utáni olasz irodalom egyik legaktuálisabb és legkomolyabb könyvét.

Művészetének aktualitása azonban még sokkal mélyebben, világszemléletének egész jellemében rejlik. Külső valóság, erotikum, pszichológiai realizmus éppoly kevésbé érdeklik őt, mint a logikus mesemegoldás sablonja. A két anya közül melyiké volt a gyermek? Ki volt a valoriai gyilkosság elkövetője? Milyen tétben játszották játszmájukat a tréfáskedvű kártyások, akik a borítékba zárt javaslatok közül csak a szórakozás végén választatják majd ki a sorssal az érvényest? Bontempelli két regényének és egy novellájának témáját érintettük itt, az író azonban nem oldja meg őket, sőt mindannyiszor orrára koppint a fölöslegesen és betegesen kíváncsi olvasónak.

Bontempellinek csaknem minden elbeszélése egy a valósággal ellenkező eszmei világban mozog, amelyet — ahogy Gentile mondaná — szellemének aktusával szabadon teremt meg. Legteljesebben ebbe az ideális világba a „Sakktábla a tükör előtt“ című hosszabb elbeszélésében és „A két anya gyermekéről“ szóló regényben éli magát bele. A tükör mögött a benne valaha megjelent tárgyak és személyek egész külön renddel és logikával bíró életet élnek, amelybe egy tízéves gyermek kalandosan belecsöppen. „Az igazi, valóságos személyek — mondják ezek a tükörképek — csupán és kizárólag mi, a tükrön innen élők vagyunk. Ti vagytok a visszfények, a lényeket nélkülöző tünemények. A világot mi alkotjuk.“ S Bontempelli épp olyan szoros logikával építi fel ennek a tükörmögötti világnak rendjét, amilyen meggyőzően meséli el a kisfiú esetét, aki hétéves korában egyszerre csodálatos reveláció folytán rájön, hogy őt nem Marionak, hanem Ramironak hívják, édesanyja nem Adrianna Parigi, hanem Luciana Veracina és visszatalál előbbi világába, mert Mario Ramironak reinkarnációja: az egyik abban a pillanatban született, mikor a másik meghalt. A két anya küzdelmét a gyermekért stílusosan a kóborlalóz indus cigány oldja meg azzal, hogy újra eltünteti őt a theozófiai titkok homályába.

Bontempelli tehát egy irracionális világot alkotott magának. Ha minden megismerés a Szellemben létezik, mi akadályozhat meg abban, hogy egy másik valóságot alkossak magamnak s azt valljam élettapasztalomnak?

Bontempelli fantasztikus emlékirataiban azt a 68 elbeszélést, amelyet írt, élete 68 kalandjának mondja, melyeknek mindegyike múltja egy pillanataira emlékezteti őt, egy-egy átélt epizódot rögzít meg. A mi időnkön és terünkön kívül építi ki ezt a valóságot. Már a szereplők nevével is hangsúlyozza, hogy ez így van. Vagy mikor hívtak minden fantasztikussága mellett is modern történetben szereplő személyeket Evandronak, Euridice, Aminta, Atenaide-nek, s mikor volt Eteocle vidéki kovácsnak a neve? „Nem mi vagyunk — mondja Gentile — a térben és időben, épp ellenkezőleg, tér és idő vannak bennünk: minden, ami kiterjedéssel bír, az Én aktivitása folytán bír Vele...“ Bontempelli az idő nem létezéséről szól. A tájkép nála irreális és szimbolikus. Az ember a Kosmos

része, csillagképpé foszlik, szerelmes ölelésének tüze átharapózik a természetre.

Mindez már eléggé kiemeli az új novecento-irodalom kozmopolita jellegét. Útját mi sem készíthette elő jobban, mint a Giovanni Papini és Prezzoliniék Firenzében 1900—1920 közt megjelent folyóiratai, a *Leonardo* (1903—1907-ig), *Voce* (1908—1913-ig), *Lacerba* (1913—1915-ig), amelyek az idegen irodalmakkal és filozófiai rendszerekkel való megismerkedést közvetítették Olaszországban és könnyen fogadták magukba a XIX. századi romanticizmus utolsó hullámát: Marinetti futurizmusát. A liberális Croce és Volpe egyaránt elismerik e sokrétű firenzei mozgalomnak nagy hatását a régi konvencionális formák lerombolásában s új európai színvonalú irodalom előkészítésében. A háború után Bontempelli Marinettivel küzd a futurizmus eszméiért.

Épp a novecento kozmopolitizmusa ingerelte polémiára a Firenze környéki Valdelsa-i fasiszták folyóiratát, a „Selvaggio“-t. A vagdalkozó Curzio Suckert, írói nevén Malaparte, „Stracittá“-nak nevezte el törekvését, amit talán így fordíthatnánk: „Városi irodalom a köbön... Vele szembe Malaparte a „Strapaese“-t helyezi, s rajta a klasszikus nemzeti hagyományokon alapuló, az olasz lelket kifejező, az ottcentot is megbecsülő művészetet érti, amelyet maga egy „Arcitaliano“ című kötetben kíván megvalósítani. A „Stracittá.. és „Strapaese.. elnevezés szerencsével járt. Ma is nem egy irodalmi vita hadakozik értük.

Pedig a Novecento összefügg az új olasz szellem filozófiai alapélményével is. Bontempelli legtöbbször nem is zárkózik el teljesen irracionális világának időszerűségébe. Épp ellenkezőleg. Benne él a modern élet testi szépségkultuszában és gépvilágában, bár csak ritkán érez vele együtt, mint mikor a világszép Adria történetét mondja el, vagy egy 522-es Fiat-autó első úti benyomásait tolmácsolja egyik regényében. Legtöbbször érzi a maga-alkotta Universum és a mindennapos „tapasztalati.. élet rikító ellentétét. Olykor ad absurdum vezet a maga idealizmusának következményeit, máskor a külső életet veti össze vele. Mindkét esetben ugyanaz a humor, groteszk torzkép, irónia származik belőle, ami Pirandello drámáit is jellemzi. Már 1912-ben írt novellái világosan mutatják ezt: bennük a boldogság, életvágy, igazság problémáinak relativitását vagy megoldhatatlanságát példázza.

Olykor egy fantasztikus és nevetségesen jelentéktelen kiindulópontra szigorú logikával a szillogizmusok egész kristálypalotáját építi, mintegy gúnyt űzve annak komolyságából. A jelenség függetleníti magát alanyától: az írónak eltörött borotvatükrében fogva maradt képe Bécsből megtáviratozza gazdájának érkezését; árnyéka külön életet kezd élni; a telefonban a kedves mindennapos hangja a megszokott hívásra akkor is jelentkezik, mikor tulajdonosa nincs a készüléknél. Még a metafora, a képes szóolás is valósággá válik, a vágy egy csapásra megteremti a maga tárgyát (a szobában felöltött fürdőruha a tengeri fürdő valóságát), a járulékos elem pedig ellenállhatatlanul visszahat arra, akinek csak járuléka; de a jelleme ruhái szerint változik.

Bontempelli iróniája világosabbá és célzatossá változik, mikor idealizmusa a gyakorlati élet valóságával kerül szembe. 1919-ben a háború nagy élményével tér haza Milánóba s azt képzei, hogy ott is meg kellett mindennek változnia. Ehelyett azonban úgy találja, hogy az otthonmaradottak kisajátították maguknak az életet, amelynek új lehetőségei közt sehogyan sem tudja megtalálni helyét. Enciklopédiát szerkesszen? Reklámvállalat számára termeljen ötleteket? Fizikai felfedezéseken törje a fejét? A háborús gazdag gyakorlati tanácsai sem fognak rajta és a miniszteri fogadás időpontját, amely előkelő álláshoz juttathatná, szépen elalussza. Avagy a költői szemlélődést válassza? „Költővé lesz, hivatalnokká születik az ember“ — mondja nevetve. S hol találjon tárgyat maga számára? Érezzük, hogy a nevetés nála éppoly attitűd az étellel szemben, mint De Amicis-ék könnyre fakasztó érzelmessége és Carducci prófétai hangja volt a maga idején. A bölcs türelmes derűje nyilvánul meg benne: „Homeros olimposzi isteneitől lövészárkaink katonáiig az erősek nevetnek“ — mondja Bontempelli. Talán csak egyszer robban ki titkos, elfojtott komolysága, mikor megváltja a *Vita intensa*-ban: „Míg én az emberi valóság képét festem legtragikusabb vajúdásában, boldog olvasóm azt hiszi, hogy csak szórakoztató dolgokat mesélek neki.“ Elbeszélő művészetét a lehető legbanálisabb tárgyakra alkalmazza. Alig van, ami a háború utáni szemlélődő és tevékeny élet sivárságát oly élénk, nevetető iróniával szemléltetné, mint Bontempellinek közvetlenül a háború után írott két könyve. S a kritika visszafordul önmaga ellen is, mert érzi, hogy nem tud az irodalmi sémától szabadulni, önkéntelenül is látja és megfigyeli a maga írói fogásait. Tudja, hogy a benne forrongó káosznak nem sikerül eredeti formában kifejezéshez jutnia.

Újságcikkei, amelyek közismert eseményekhez fűződnek, világosan mutatják, — amit irodalmi műveiből szinte lehetetlen kielemezni — hogyan épít egy-egy tényre, azt szimbolikusan kifejező kalandos történetet.

Mindannak ugyanis, amit itt fejtegettünk, kifejezési formája Bontempellinél .. a színes, változatos, lekötő, lenyűgöző kaland. Legjobb regényei és elbeszélései olyanok, mint az izgató filmek. Nemcsak gyors pergésük, hanem személytelen előadásuk is a filmre emlékeztet. Az író érzései alig jutnak bennük kifejezésre, s ez ismét önkéntelenül eszünkbe idézi Gentile tanítását: „Az igazi művészet személytelen, mert az elvont Én kifejezése, míg a személyiség az empirikus Ént fejezi ki.“ A kalandos események gyors pergésének pedig mindig hű kifejezője marad rendkívül logikus, átlátszó stendhalian pontos nyelve. Az arany középut keresőjének öngyilkossága a milánói dóm tetejéről (*Sette Savi*), Luciana szökése a bolondok házából (*Il Figlio di due madri*), Tullia kémszerepe és halála (*Vita e morte di Adria*), Epifania története (522), a nagybácsi esete a *Famiglia deli Fabbro*-ban, a mesteri megírás példájául szolgálhatnak. Ma talán nincsen olasz író, aki olyan fesztelenül és kristálytisztá világossággal tudná kifejezni mondanivalóját, mint ő.

A modern olasz irodalomban már sok egymással összefüggő jelenség bizonyítja egy az előző századéval ellentétes „Novecento“

egyéniségének kialakulását. Alapszínét a mai filozófiai idealizmus adja meg s igazolását már elérte egy új esztétika művészet-felfogásában.

KOLTAY-KASTNER JENŐ

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI

A Szemle zárta: minden hó 12-én délben. — írógépen irt cikkeket kérünk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott megcímzett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket házilag korrigáljuk; korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni. — A cikkek közlésével azok szerzői jogát a Magyar Szemle megszerezte. — Szerzőink különnyomataikat, megállapított tarifa szerint az Athenaeum nyomda igazgatóságánál szíveskedjenek közvetlenül megrendelni legkésőbbben a szám megjelenésétől számított két héten belül. — A különnyomatok csak a Magyar Szemle Társaság hozzájárulásával bocsájtathatók könyvkereskedői forgalomba.

MAGYAR SZEMLE

1939 FEBRUÁR

XXXV. KÖTET 2. (138.) SZÁM

A MAGYAR HONVÉDELEM ÚJJÁSZÜLETÉSE

A HONVÉDELMI TÖRVÉNY

A VILÁGTÖRTÉNELMI ESEMÉNYEK között vajúdo Európa katonai egyenjogúságunkat is világra hozta. Az ország felszabadult a nyomasztó trianoni béklyók alól, a kormány pedig szorgos sietségei látott hozzá annak a törvényjavaslatnak a megalkotásához, mely szabad katonai szervezkedési jogunk tanúsítása mellett alapot ad arra, hogy az ország honvédelme a korszerű követelményeknek megfelelően kiépíttessék. A cél az, hogy ne csak az ország fegyveres ereje, a honvédség, hanem vele összefogva és egybeforrasztva maga a nemzet egész erejével mindenkor teljes mértékben készen álljon az ország katonai védelmére. A m. kir. honvédelmi miniszter a múlt év december hó 7-én nyújtotta be a Képviselőházban a honvédelemről szóló törvényjavaslatot.

A törvényjavaslat, amely már a közel jövőben törvény lesz, bevezető szavaiban ezzel a minden magyar állampolgár által megszívlelendő, mély értelmű kijelentéssel kezdődik: „A honvédelem a legszentebb állampolgári kötelesség, amelyet mindenkinek önfeláldozásig terjedő odaadással kell teljesíteni.“

Ahhoz, hogy ez a magasztos kötelezettség eredményesen teljesíthető legyen, nemcsak áldozatos kötelességtudásra van szükség, hanem a honvédelem céltudatos, egységes megszervezésére is. A honvédelem egységes megszervezésének irányítására a törvényjavaslat rendelkezései szerint „Legfelső Honvédelmi Tanács“ alakítatik. Ebben az ország jövő életében nagy szerepre hivatott Tanácsban igen jelentős kérdések is kerülnek tárgyalás alá, s ilyenkor bizonyára a Kormányzó Úr ő Főméltósága vezeti majd a Tanács üléseit. A Tanács elnöke különben a miniszterelnök, tagjai a miniszterek, továbbá a honvédség főparancsnoka és a vezérkar főnöke. A Legfelső Honvédelmi Tanács feladata megállapítani azokat az irányelveket, melyek szükségesek ahhoz, hogy a hatóságok, hivatalok, üzemek s általában az országnak minden intézménye az ország védelme érdekében reáharuló feladatát elláthassa, és pedig nemcsak háború esetén, hanem már a fokozottabb honvédelmi erő kifejtést igénylő rendkívüli helyzetekben is.

A vezérkar főnökének állásával — a régebbi múltban a véderő közössége miatt, a közelmúltban pedig a trianoni kényszerhelyzet következtében — törvényeink eddig nem foglalkoztak. Ezzel szemben a törvényjavaslat, a vezérkari főnök szolgálati állásának a honvédelem szempontjából kimagasló fontosságát elismerve, a vezérkar főnökét

egyrészt a Legfelső Honvédelmi Tanács tagjául jelöli ki, másrészt az országgyűlés Felsőházának tagjai sorába emeli. Így ezután a Felsőházban két, fontos hivatást betöltő magas állású katonai személy képviseli a katonai elem súlyát és a katonai szaktudást, mert a honvédség főparancsnokát a nemzet akarata már katonai megkööttségünk gyászos idejében a Felsőház tagjai közé sorolta.

AZ ORSZÁG LAKOSSÁGÁRA háruló honvédelmi kötelezettségek egyrészt személyes természetűek, másrészt dologi szolgáltatások. A személyes szolgálatok köre a leventekötelezettségből, a hadkötelezettségből s azon belül a lövészkötelezettségből áll, ehhez csatlakozik a honvédelmi munkaszolgáltatás és a légvédelmi szolgálat. E körhöz járul még, noha nem szorosan vett honvédelmi kötelezettség, a munkatáborokban teljesítendő, közérdekű munkaszolgálat kötelezettsége. Jelen tanulmányunkban csak ezeket a személyes szolgálatra vonatkozó rendelkezéseket ismertetjük: a dologi szolgáltatásokkal és a kivételes hatalommal más cikkben foglalkozunk.

A leventekötelezettség, lényegében nem új, mert csupán az eddigi úgynevezett „testgyakorlási” kötelezettség alakul át leventekötelezettséggé, hogy a katonai előképzést szolgálja. A leventekötelezettség minden tizenkettedik életévét betöltött magyarra kiterjed, akár iskolai tanuló, akár elhagyta már az iskola padjait. A leventekötelezettség akkor ér véget, amikor az ifjú katonai szolgálatra bevonul, vagy a sorozáson végleg alkalmatlannak találják. A leventéket évenként legfeljebb tíz hónapon át — a nyári iskolai szünidők érintetlenül hagyásával s a földművelőlakosság viszonyainak figyelembevételével, tehát főleg a nyári mezőgazdasági munkák különösebb megzavarása nélkül — hetenként legfeljebb négy órán át részesítik kiképzésben. A leventeképzés, ahol erre a lehetőség megvan, kor szerinti csoportokba osztva történik. A leventék foglalkozását a fiataloknál nagyobbra sport, játékok, az idősebbek felé haladva mind több és több katonai értéket jelentő, szorosan vett katonai előképzést célzó gyakorlatozás tölti ki. Tizennyolcadik életévükben végül egy három hetet meg nem haladó összefüggő gyakorlaton kötelesek résztvenni. Ezzel a gyakorlattal kezdődik a leventék tulajdonképpeni komoly előképzése.

A leventeképzés a fent leírt folyamatos kiképzés helyett évenként két hétig tartó „összefüggő kiképzés”-en is megtörténhetik. E lehetőségek részint olyan községekben lakó leventeköteleseknél kerül alkalmazásra, ahol a leventekiképzésre hivatott szervezet a leventekötelesek csekély száma miatt nem alakítható meg, részint olyan leventékre alkalmazható, akiknél folyamatos kiképzés lényeges hátránnyal jár, vagy ki nem küszöbölhető akadályt jelent.

A leventekötelezettség bevezetésével kapcsolatban a fent említett lehetőségen túlmenve is gondoskodik a törvény arról, hogy a leventekötelezettség pontos teljesítése elé akadályok ne gördüljenek s a leventekötelest kereső foglalkozásában vagy munkaadója részéről alkalmazásában leventekötelezettségének teljesítése miatt hátrány ne érje. A leventék bejelentési és jelentkezési kötelezettségéről is történik gondoskodás, valamint arról is, hogy a leventék alkalmasságuk megállapítása céljából orvosi vizsgálat alá kerüljenek.

Ideális célok lebegnek a törvényhozás előtt akkor, amikor — számolva azzal a köztudomású ténnyel, hogy az egyenruha kifejleszti az együvértartozás érzését és emellett erősíti a fegyelmet — felhatal-

mazza a honvédelmi minisztert, hogy a leventék részére formaruhát rendszeresíthessen, még pedig az államkincstár terhére. A leventeképzés célkitűzéseinek megvalósítását jelentékenyen elősegíti, ha a leventeköteleseket a szorosan vett leventeképzésen kívül is összetartjuk és a képzés szellemében tovább foglalkoztatjuk őket. Így a leventegyeselekbe tömörítve a leventekötelesek olyan társadalmi közösségben élnek, amely az együvértartozás érzésének fokozott kifejlődéséhez vezethet.

A katonai előképzés céljait szolgáló leventekötelezettséghez kapcsolódik a hadkötelezettség, amely a 18. életévvel kezdődik és a 60. életévig tart. A hadköteles hadkötelezettségének első éveiben még leventeköteles s reá a hadkötelezettség néhány jelentkezés teljesítésén kívül mindaddig tényleges kötelezettséget nem jelent, amíg az állításköteles kort el nem éri. Sorozásra elsőízben abban az évben kerülnek az ifjak, amikor 21. életévüket töltik be. Az állításkötelesek közül a következő s esetleg még az azt követő évben újból sorozásra kerülnek azok, akik előzőleg be nem soroztattak vagy végleg alkalmatlannak nem osztályoztattak. Különleges körülmények parancsolta szükség esetére, ha a sorra kerülő évfolyam csekély létszámú, vagy ha kivételesen nagyobb az újoncszükséglet, a kormány az országgyűlésnek való bejelentés mellett a 20 éveseket is sorozásra állíthatja.

A besorozottak általában a besorozást követő októberben kerülnek behívásra, hogy a leventekötelezettség alatt már előképzésben részesült besorozottak hadrafogható katonákká képeztesse ki. A katonai szolgálat megkezdését azonban el lehet halasztani, ha a besorozott valamely meghatározott életpályára készül, vagy életviszonyai ezt szükségessé teszik. Ez a rendelkezés is arra való, hogy a katonai szolgálat és annak mikori teljesítése mindaddig, míg az katonai érdek sérelme nélkül történhetik, a bevonuló érdekeivel összeegyeztethető legyen. Általában halasztásnak a huszonegyedik évig van helye, de az, aki halasztást kap, a leventekiképzésben — a leventekötelezettség céljának megfelelően — tovább is egészen a bevonulásáig résztvenni tartozik.

A tényleges szolgálati kötelezettség rendes vagy póttartalékos lehet. Eirnek tartama három év, de a szolgálatkötelesek legnagyobb része már a második év leteltével leszerel. A légi erőkhöz beosztottak feltétlenül három évet szolgálnak és ugyancsak három évet kell szolgálni néhány olyan csapatestnél és alakulatnál is, ahol ezt a kiképzés természeté vagy a szolgálat ellátásának érdekei megkövetelik. A három évet szolgálók, a légi erőknél szolgálókat kivéve, a fegyvergyakorlatoknál bizonyos előnyhöz jutnak, míg azok, akik két év után leszerelhetnek, a leventekiképzésnél leventeoktatókként alkalmazhatók. A besorozottak közül azok, akik a póttartalékba osztatnak be, kiképzésük végett 10—16 hétig teljesítenek tényleges szolgálatot.

A törvényjavaslat a tartalékos tiszt- és tisztviselői kiképzéssel — ide tudva a tartalékos orvosi, állatorvosi és gyógyszerészi kiképzést is — több szakaszon át foglalkozik. Ennél a kiképzésnél azok jönnek figyelembe, akik bizonyos életkorig a középiskolát elvégezték vagy azzal egyenértékűnek tekinthető tanulmányi bizonyítványt szereztek és a tartalékos tisztképzésre jelentkeztek. Ezek a jelentkezők, ha a többi feltételeknek is megfelelnek, tényleges szolgálatuk alatt karpaszományos viselnek és noha a tényleges szolgálati kötelezettség a karpaszományosnál is három év, szolgálatuk második éve után leszerelnek. A karpaszományosok szolgálatának ezzel a szabályozásával a régebbi egyéves önkéntesi kedvezmény eltűnik s megszűnik az a kivételes helyzet, amelybe a magasabb tudományos képzettséggel bírók a múltban a többi hadkötelessel szembekerülhettek. Ezzel az újítással a honvédelmi törvényjavaslat bizonyos mértékben a nyugati államok rendszeréhez közeledik.

A karpaszományosok közül tartalékos tiszti kiképzésben csak azok részesülnek, akik erre alkalmasaknak mutatkoznak. Kiválasztásuk az előjáró csapatparancsnok joga. A kiválasztottak tartalékos tiszti iskolába kerülnek s ha ott is megfelelnek, a kétévi tényleges szolgálat teljesítése után tartalékos tisztjelöltté, illetőleg tisztté, azok pedig, akik egyéb különleges szolgálati ágban nyertek kiképzést, tartalékos tisztviselőjelöltté, illetőleg tisztviselővé neveztetnek ki. A karpaszományosok részére a törvényjavaslat a szolgálat megkezdésének időpontjára nézve — figyelemmel arra, hogy az egyetemi, főiskolai tanulmányok folytatása vagy magasabbrendű szakképzettség megszerzése esetleg hosszabb időt vesz igénybe — a többi besorozattal szemben különleges rendelkezést tartalmaz; a karpaszományos szolgálata megkezdését ilyen esetekben kérheti annak az évnek októberéig elhalasztani, amelyben huszonhatodik életévét tölti be.

Azok a karpaszományosok, akik valamely hazai egyetemen orvosi tanulmányokat folytatnak, tartalékos orvosi kiképzésben részesülhetnek. Ezek szolgálatukat két részben teljesíthetik, és pedig szolgálatuk négy és fél hónapra terjedő részét az egyetemi félévek közé ékelve május hó 15-től szeptember hó 30-ig teljesítik a gyalogságnál. A szolgálatnak a többi, tehát egy év és nyolcadfél hónapra terjedő részét az orvosdoktori oklevél megszerzése után teljesítik és ekkor már a honvédelmi kórházak betegosztályain kapnak beosztást, s ha a követelményeknek megfelelnek, tényleges szolgálatuk első évének leteltével címzetes segédorvoshelyettesekké neveztetnek ki. Szolgálatuk megkezdésének végső időpontja huszonnyolcadik életévük októberére esik. Ha addig nem szerzik meg az orvosi diplomát, nem szolgálhatnak mint karpaszományos orvosok, hanem a csapathoz kerülnek. Az állatorvosi tanulmányokat folytató vagy a gyógyszerészi pályára készülő karpaszományosok is különleges szabályok szerint teljesítik szolgálatukat, de ezt egyhuzamban kell, legkésőbb annak az évnek októberétől kezdve teljesíteniök, melyben huszonhatodik életévüket betöltik.

A hadköteles azután, hogy tényleges szolgálati kötelezettségének eleget tett, a tartalékba kerül. A tartalék három részből áll. Az I. tartalékból a II. tartalékba a 42., a II-ből a III-ba a 48. életévük betöltése után kerülnek a tartalékosok, míg kötelezettségük — úgy békében, mint háborús viszonyok között is — a 60. életévük betöltése után a naptári év végén szűnik meg. A póttartalék ugyanúgy tagozódik, mint a tartalék.

A tartalék és póttartalék említett részei közül — már csak az odatartozóknak a katonai szolgálat szempontjából értékes korára való tekintettel is — az I. tartalék és I. póttartalék a legfontosabb. Az ebbe a részbe tartozók fegyvergyakorlatokon tartoznak résztvenni s ezek a hadkötelesek lövészkötelezettség alá is kerülnek. A fegyvergyakorlati kötelezettség legfeljebb hat ízben összesen húsz, a légi erőkhöz tartozó tartalékosokat illetően összesen huszonnégy heti időtartamú fegyvergyakorlatokon való részvétellel jár. Ilyenformán az általában tizennyolc évig tartó I. tartalékbeli idő alatt a tartalékos és póttartalékos nem minden évben vonul be fegyvergyakorlatra. Azok, akik

tényleg 3 évet szolgáltak, nem hat, hanem csak négy fegyvergyakorlatra kötelesek. Számol a törvényjavaslat azzal a kivételes lehetőséggel is, hogy a honvédségnél rendkívüli követelmények is szükségessé tehetik a fegyvergyakorlatra való igénybevételt. Ilyen eset állhat elő például akkor, mikor a fegyverzetben, felszerelésben vagy akár csak a kiképzésben lényeges változás következik be. Ilyenkor az I. tartalékba és póttartalékba tartozók az előírtakon kívül rendkívüli gyakorlatra hívhatók be, sőt ezekben az esetekben gyakorlatra behívhatók a tartalék és póttartalék többi részébe tartozók is, kik különben rendes fegyvergyakorlatra nincsenek is kötelezve.

A lőv é s z k ö t e l e z e t t s é g, amely eddig ismeretlen fogalom volt, évenként harminchat órai foglalkoztatásra terjed ki s célja — a törvény szavai szerint — „a hagyományos magyar katonai erények ápolása, a katonai tudás megőrzése és továbbfejlesztése“. A lövészek a kötelezettség megnevezéséhez híven főként a lövészetet fogják gyakorolni. Ez a kötelezettség tehát lényegében az utóképzést valószínűsíti meg.

Az I. tartalékba és I. póttartalékba tartozók tartalékba kerülésük első és második évében a fenti kötelezettségeken kívül a levente-képzésnél mint oktatók alkalmazhatók. Ez a leventeoktatói ténykedés annak a leventeoktatói működésnek folytatása, amelyet a tényleges szolgálati kötelezettség alatt állók közül azok is teljesítenek, akik nem tartattak vissza harmadik szolgálati évükre. A leventeoktatói működés a fegyvergyakorlati kötelezettségnél beszámításra kerül olyképpen, hogy kétévi működés után egy fegyvergyakorlat kerül elengedésre, ugyanígy egy-egy fegyvergyakorlat alól mentesül minden újabb kétévi leventeoktatói működés. Ezen a címen azonban legfeljebb három fegyvergyakorlat alól lehet mentességet kapni.

A TÖRVÉNYJAVASLAT ISMERTETÉSÉNÉL a póttartalékos rendszerrel kapcsolatban nem mellőzhető annak a részletezése, hogy a besorozottak közül kik és milyen címen kerülnek a póttartalékba. A póttartalékba kedvezményi jogcímen és fölösszámúként lehet kerülni.

A papok, papjelöltek, a családfenntartók és az öröklött mezei gazdaságok birtokosainak kedvezménye már a múltból is ismeretes. De a tárgyalás alatt álló honvédelmi törvény ezt a kedvezményt is korszerűsíti.

Itt meg kell említenünk elsősorban azt, hogy a papok, a papi tanulmányokat folytatók és a papjelöltek — ezek azok, akik theológiai tanulmányaikat befejezték, de még lelkészi alkalmazást nem kaptak — ezentúl békében is katonai szolgálatot teljesítenek, hogy a honvédségen belül esetleges tábori lelkészi alkalmaztatásuknak megfelelő kiképzésben részesüljenek. A kiképzésüket célzó szolgálat két hónapig tart, amihez még — a fegyvergyakorlatoknak megfelelő számban és időtartammal — szolgálati gyakorlatok kapcsolódnak. A papok, papjelöltek, papnövendékek kiképzése és a gyakorlatok alatti foglalkoztatása papi hivatásuknak megfelelő, azzal összeegyeztethető lesz.

Tovább haladva a törvényjavaslatban szabályozásra kerülő kedvezményekre vonatkozó rendelkezések során a családfenntartói ked-

vezményénél kitűnik az, hogy e kedvezményénél előnyt fognak élvezni a többgyermekes családok. Eddig nem ismert új kedvezményt is találunk a törvényjavaslatban, a „több katonát adó családok kedvezményé^{cc}-t. Az idevonatkozó rendelkezések szerint póttartalékba kell helyezni az atya vagy özvegy anyja kérelmére azt a besorozott fiút, akinek legalább három testvére, illetve féltestvére rendes tényleges katonai szolgálatot (3, illetve 2 évet) teljesít vagy teljesített. Az ilyen negyedik fiúnak igénye lesz a póttartalékba helyezésre, tekintet nélkül a család vagyoni állapotára vagy kereseti viszonyaira.

Végül az öröklött mezei gazdaságok birtokosai is póttartalékba helyezhetek, ha a birtok legalább olyan, hogy az mint a megélhetés alapja már figyelembe jön, de viszont nem olyan nagy, hogy fenntartásának veszélyeztetése nélkül fogadott munkaerővel vagy másként is, pl. felesbe kiadva megművelhető lenne. A törvényjavaslat rendelkezését figyelembe véve általában a hattól húsz katasztrális holdnyi kiterjedésű birtok lesz az, amelynek tulajdonosa ebben a kedvezményben részesülhet. A kisbirtokos mezőgazdasági őslakosságot támogatja ez a törvényes kedvezmény.

A besorozottak közül a tárgyalt kedvezményi jogcímenen póttartalékba kerülők a honvédség újoncszükségletének fedezésénél nem jönnek figyelembe. Rendes tényleges katonai szolgálatkötelesnek csak a többi besorozott számít, de ha ezek száma meghaladja azt a számot, amelyre a honvédségnek szüksége van, szóval ha a besorozottak között az újoncszükséglettel szemben felesleg mutatkozik, a felesleg erejéig a besorozottakat ugyancsak póttartalékba helyezik mint fölös számúakat. A törvényjavaslat szerint a besorozottak közül a méltánylásra érdemesség foka szerint azokat kell fölösleg esetén fölös számként kiválasztani és póttartalékba beosztani, akik családfenntartók vagy öröklött mezőgazdaságok birtokosai, de ezen a jogcímen a póttartalékba helyezésre teljes törvényes igényük nincsen, továbbá azokat, akiknek helyzete egyéb okokból kivételes méltánylást érdemel. A kiválasztásnál egyenlő feltételek mellett előnyben részesül a hadirokkant apának, a hadiözvegynek és végül a tűzharcos apának a fia. Ez a rendelkezés mindazoknak az eddig már megalkotott törvényes rendelkezéseknek folyománya és szerves kiegészítése, amelyek az említetteknek úgy saját személyükre nézve, mint gyermekeiknek neveltetése és iskoláztatása terén az élet több vonatkozásában előnyt biztosítanak. A fölös számúak kiválasztásánál a sokgyermekes szülők fiai is előnyben részesülnek. A két katonát már adott családok harmadik fiai, ha fölösleg van a besorozottakban, ugyancsak póttartalékba helyezhetők. A levontkötelezettség katonai jelentőségét domborítja ki az a rendelkezés, amely szerint e kötelezettségüknek kielégítő mértékben eleget nem tett újoncok fölös számba nem kerülhetnek.

Ez utóbbi tiltó rendelkezés kétségtől bűntető célzatú; s hozzá hasonló több is van a törvényjavaslatban. A valóban bűntető rendelkezések egyébként — a törvényjavaslatban szabályozott kötelezettségek fontosságához méltóan — a múlt hasonló rendelkezéseivel szemben lényegesen súlyosabbak. Megemlítésre érdemes az a rendelkezés, hogy nem kaphat hatóságtól, közülettől anyagi természetű támogatást az olyan személy, aki a reá mint hadkötelezettre háruló állítási kötelezettségének nem tett eleget, még pedig mindaddig, amíg e kötelezettségének meg nem felel. A hadkötelezettség magasztos állampolgári kötelezettsége indokolja ennek a tiltó rendelkezésnek becikkelyezését.

Amíg egyfelől a javaslatnak ezek a bűntető jellegű rendelkezései az engedetleneket, mulasztókat sújtják, addig másfelől a törvényjavaslatban olyan rendelkezések is vannak, amelyek kötelezettségüket s közöttük különösképpen a legfontosabbat, a katonai szolgálati köte-

lezettséget teljesítők érdekeit, főleg alkalmazásuk vonatkozásában védik. Fontos újítás ez a törvényjavaslatban, mert régi véderőtörvényeink a katonai szolgálatra bevonulók polgári alkalmazásával kapcsolatos érdekeinek védelmét nem karolták fel; csak néhány más törvényben volt ilyen vonatkozású rendelkezés. A törvényjavaslat ezt a hiányt is pótolja és figyelembevételre adta a gazdasági helyzet adta lehetőségeket, az ide vonatkozó rendelkezésekben azt az elvet juttatja érvényre, hogy az állandó jellegű alkalmazotti viszony a katonai szolgálat következtében nem szűnik meg, hanem csak szünetel. A közszolgálatra nézve ez az elv a törvényjavaslatban teljes mértékben érvényesül. Gondoskodás történik továbbá arról is, hogy a bevonult közszolgálati alkalmazott az előléptetéseknel a katonai szolgálat teljesítése alatt hátrányos helyzetbe ne kerüljön.

A magánalkalmazottakra kiterjedően pedig — az alkalmi munkások kivételével — kimondja a törvényjavaslat a visszavételi kötelezettséget úgy háborúra, mint béke idejére s ez alól csak abban az esetben enged meg kivételt, ha a visszavétel a munkaadó anyagi romlását idézné elő.

Végül tekintettel van a törvényjavaslat arra is, hogy a nyugdíjigény a bányanyugdíjbiztosítás terén és a magánnyugdíjintézetek és nyugbérpénztárak nyugdíj- és nyugbérbiztosítása során katonai szolgálat következtében beállott megszakítás miatt éppúgy ne menjen veszendőbe, amint annak megóvása a közszolgálatban, továbbá az OTI, a MABI és OMBI nyugdíjbiztosításánál máris biztosítva van. Gondoskodik továbbá a javaslat ebben a vonatkozásban a gazdaságterületről is. Ezenkívül vannak a törvényjavaslatban olyan rendelkezések, amelyek a közszolgálati alkalmazások terén, továbbá a magánalkalmazások egyes csoportjainál elhelyezkedési előnyt biztosítanak a tényleges katonai szolgálatot teljesítő személyek számára, akiknek ezenkívül előnyük lesz a munkaközvetítés útján való elhelyezkedésnél is.

A honvédelmi munkakötelezettség jogrendszerünkben nem új kötelezettség, mert a hadi célokra szükséges személyes szolgálat kötelezettségét már az 1912. évi LXVIII. törvénycikk bevezette. Lényegében azonban mégis újítást hoz az új törvényjavaslat, mert ezt a kötelezettséget nemcsak a háború és háború fenyegető veszélye esetén, hanem mint bizonyos célokra már békében is igénybevehető kötelezettséget vezeti be és a nőkre is kiterjeszti. A törvényjavaslat szerint nemére való tekintet nélkül minden olyan személy, aki tizennegyedik életévét betöltötte és hetvenedik életévét túl nem haladta, köteles arra, hogy a honvédelem érdekében testi és szellemi képességének megfelelő munkát végezzen. Lehetőséget nyújt a törvényjavaslat arra is, hogy a munkakötelezettség alatt állók különös ismereteket vagy gyakorlatot igénylő szolgálatokra való előkészítésük céljából három hetet meg nem haladó kiképzésre és évenként egy hetet meg nem haladó gyakorlatra is kötelezhetők legyenek. Kiképzésre és gyakorlatra béke idején azonban csak a negyvenkettedik életévüket be nem töltött személyeket lehet kötelezni.

Noha vannak a törvényjavaslatban különféle fontos érdekek, szempontok figyelembevételéből eredő korlátozások és engedmények,

mégis kétségkívül helyén való az a megállapítás, hogy a honvédelmi munkakötelezettség az ország lakosságának igen nagy körére terjed ki.

A korlátozásokat tartalmazó rendelkezések közül csak a fontosabbakat említjük. Így békében csak a honvédség szükségleteinek kielégítése céljából és a hadviselés érdekében szükséges védelmi intézkedésekhez (pl. védőmű, erővédvonat építése) lehet a honvédelmi munkakötelezettséget igénybe venni. A nők igénybevételénél azonban ezekben az esetekben az alsó korhatár a betöltött tizenhatodik életév. A nőt különben nem lehet honvédelmi munka teljesítésére kötelezni, ha az őt családayai hivatásának betöltésében gátolná.

A törvényjavaslat szabályozási sorrendjét követve a sorban következő honvédelmi kötelezettség a személyes légvédelmi kötelezettség. Ezt különben a törvényjavaslat azonosítja a honvédelmi munkakötelezettséggel. Azok a rendelkezések tehát, amelyek a munkakötelezettséget szabályozzák, általában a személyes légvédelmi kötelezettségre is állnak. Azt, hogy a törvényjavaslat az említett azonosítás dacára a személyes légvédelmi kötelezettséggel mégis külön részben foglalkozik, magyarázza a légvédelemnek és az ezzel kapcsolatban szükséges személyes szolgálatnak sajátos jellege. E sajátosságot kellőképpen megvilágítja a törvényjavaslatnak a légvédelem célját meghatározó rendelkezése. A légitámadások elhárítása, a légitámadás elleni védekezés közigazgatási és társadalmi megszervezése, az ország lakosságának a légitámadás elleni védekezésre való szakszerű előkészítése és kiképzése, továbbá légitámadástól megvédése, valamint a légitámadás hatásainak csökkentése: mindez a helyes légvédelem feladata.

A légvédelemnek ebből a különleges feladatából, a megvalósítandó célok sokféleségéből következik, hogy a törvényjavaslat a személyes légvédelmi szolgálatok között is különbséget teremt és külön kiemeli a személyes, illetőleg az erre való kötelezettség mellett a különleges légvédelmi szolgálatot. A különleges légvédelmi szolgálat a légvédelmi szolgálatok közül a köz szempontjából legterhesebbeket öleli fel. Ide sorolandó a javaslat indokolása szerint a városok és községek légoltalmi vezetőségében, a légvédelmi tüzesszökök mellett, a légvédelmi figyelő-, jelentő-, riasztó-, elsötétítő-, híradószolgálatban, a felderítő-, mentő- és egészségügyi, fertőtlenítő-, helyreállító és egyéb munkásosztagokban teljesített szolgálat.

Ezekre a fontosabb szolgálatokra, a légvédelmi szolgálatra, vagyis a honvédelmi munkaszolgálatra általában kötelezettek közül csak azok vehetők igénybe, akik hatvanadik életévüket még nem töltötték be. A különleges légvédelmi szolgálatra kiválasztottakat külön a honvédelmi munkaszolgálatra kötelezettekre irányadó rendelkezésekben megszabott tartamú — három, illetve egy heti — kiképzésen és gyakorlaton felül is igénybe lehet venni kiképzésre és gyakorlatra.

A légvédelemnek mint újfajta honvédelmi tevékenységnek következménye az a rendelkezés, hogy a tanulóifjúságot és az összes levételeket légvédelmi oktatásban kell részesíteni. Ezen oktatás útján lehet számítani arra, hogy rövid időn belül az ország lakosságának szélesebb köreire kiterjed a légvédelemhez és az ezzel szorosan egybekapcsolódó gázvédelemhez szükséges tájékozottság és szaktudás.

A honvédelmi személyes szolgálatokhoz kapcsolódik végül a közérdekű munkaszolgálat kötelezettsége, mégha ezt nem számítjuk is szorosan a honvédelmi személyes szolgálatok közé. A honvédelmi törvényjavaslat ezt a munkatáborokban teljesítendő közérdekű munkaszolgálati kötelezettséget az önkéntes vállalkozás

alakjában már most is fennálló szolgálatnak általánosabbá tétele céljából vezeti be. Erre a szolgálatra csak férfiak s ezek közül is csak azok lesznek kötelezhetők, akik a sorozásokon katonai szolgálatra alkalmatlanoknak találtak. Ezek a férfiak ezt a szolgálatot a 21. és 24. életév között kötelesek teljesíteni, de csak egy ízben. A szolgálat legfeljebb három hónapig tarthat. A nők ezentúl is csak Önkéntes vállalkozás alapján teljesítik ezt a szolgálatot. A nők közül e szolgálatra csak az olyan hajadonok vehetők fel, akik 16. életévüket betöltötték és legalább a középiskola negyedik osztályát sikerrel elvégezték vagy azzal tanulmányi szempontból egyenlő értékű iskolai végzettséget szereztek. Közülük a kiskorúaknál a törvényes képviselő beleegyezése is szükséges az önkéntes jelentkezéshez.

A törvényjavaslat szociális vonatkozású rendelkezéseihez járul végül az a rendelkezés, amely a hadkötelezettséget, a leventekötelezettséget, honvédelmi munkaszolgálatot, személyes légvédelmi kötelezettséget és a munkatábori munkaszolgálatot teljesítők ellátásra való igényét állapítja meg. A törvényjavaslat szerint a kormány felhatalmazást kap arra, hogy e szolgálatok teljesítéséből kifolyóan elszenvedett sérülés, sebesülés, egészségromlás vagy elhalálozás esetében a szolgálatot teljesítetteknek, valamint eltartásra szoruló hátramaradottaiknak járó gondozás módozatait rendelettel állapítsa meg. Mindezen kérdések rendezésénél a rokkantellátásról szóló 1933. évi VII. törvény cikk rendelkezését kell irányadó rendelkezésként figyelembe venni. Ez lényegében azt jelenti, hogy az ellátás, illetőleg — az említett törvény kifejezésével élve — a gondozás mértékének megállapításánál a kereső- vagy munkaképesség beállott csökkenésének foka az irányadó és nem pedig az, hogy a szolgálatot teljesített személy az illető szolgálatra milyen mérvben vált alkalmatlanná.

Az ismertetett szolgálati kötelezettségek hű és pontos teljesítése honvédelmünk jövő kialakulása szempontjából igen nagy jelentőséggel bír. Haderőnk útján országunk nemzetközi súlyának és tekintélyének növeléséhez járul hozzá minden magyar, ki kötelezettségeit önfeláldozásig menő odaadással végzi. Viszont éreznie és tudnia kell minden hazáját szolgáló magyarnak, hogy a haza a kötelességét híven teljesítő polgártól nem fordul el és gondoskodik róla, ha szolgálatának teljesítéséből kifolyóan erre rászorul.

SZENTGYÖRGYI LAJOS

A MAGYARSÁG SZOCIÁLIS TAGOZÓDÁSA

JELEN TANULMÁNY CÉLJA annak megállapítása, hogy Magyarország lakossága szociális szempontból hogyan tagozódik.

Teljes tudatában vagyok annak, hogy a rendelkezésre álló adatokból e csoportosítás csak tökéletlenül lesz végrehajtható, de jobb hiányában azzal is meg kell elégednünk, ha az ország lakosságáról szociális szempontból hozzávetőleges képet kapunk. A rendelkezésre álló népszámlálási statisztikai adatok „Foglalkozás..” rovata ugyanis nem nyújt teljes felvilágosítást a szociális helyzetről.

Az alábbi kísérlet Magyarországi lakosságát az 1930. évi népszámlálás alapján tekinti át ebből a szempontból.

Mindenekelőtt fel kell állítanunk azokat a kategóriákat, amelyek a tagozás alapjául szolgálnak:

Gazdagok, akik bőséges viszonyok közt élnek. Ezek alsó határa a magyarországi alacsony fizetések és rossz kereseti viszonyok mellett évi 12.000 P-ben állapítható meg. Ez összegből mindennemű szükséglet kielégíthető, sőt luxusra is telik.

A **középosztály** abból a néprétegből áll, amely ezt a jövedelemszínvonalat nem éri el, azonban tanultsága és magas szellemi színvonala mellett bizonyos beleszólással bír az ország sorsába. Jövedelmének alsó határa évi 2400 P-nél lesz, amely összeg — lemondások és szigorú beosztás mellett — lehetővé teszi egy bizonyos műveltségi színvonal fenntartását.

A **birtokos parasztok**, kisiparosok, altisztek, művezetők és hasonállásúak osztálya azt a népréteget foglalja magában, amely ugyan kis jövedelemmel bír, azonban földbirtoka, házbirtoka, nyugdíja, biztos állása, biztos létalapja következtében szilárd társadalmi helyzetben van. Ennek jövedelemhatára 1200—2400 pengő közt van.

Ezt a csoportot a jelen tanulmány folyamán **kispolgárok**-nak fogom nevezni.

Az **állandó munkások** csoportjába azok tartoznak, akiknek jövedelme havi 100, évi 1200 pengő alatt marad, azonban bizonyos állandósággal bír és így alkalmat ad a családalapításra és az állandó, rendszeres életre.

A **szegények** csoportjába azok soroltattak, akik jövedelem szempontjából nem különböznek ugyan az előző csoporttól, azonban jövedelmüknek állandó jellege nincsen, a sorscsapások ellen tartalékkal nem bírnak, máról-holnapra élnek.

A lakosságot tehát a foglalkozási csoportokon belül fenti szempontok szerint tagozzuk.

ŐSTERMELEÉS. A mezőgazdaság és kertészet. Gazdagok. Kétségtelenül ide tartoznak a nagybirtokosok, a 200 holdon felüli középbirtokosok, a nagybérlők és az 500 holdon felüli középbérlők.

Kereső Eltartott Össz.

Nagy- és középbirtokos és bérlő (200 ill.
500 holdon felül) 3.938¹ 5.672 9.610

Középosztály. Ide sorolandók a 100—200 holdas középbirtokosok, valamint a 200—500 holdas bérlők, mint akiknek jövedelme legalább évi 2400 P-re becsülhető. Ide tartoznak továbbá a gazdasági tisztviselők, az 1928. évi felvétel szerinti 3.9% munkanélküli levonásával, amely a kispolgárok közé soroltatott.

Kereső Eltartott Össz.

Középbirt. bérlő és gazdasági tisztviselő 10.582 13.425 24.007

Kispolgárok. Kétségtelenül ide tartoznak az olyan birtokosok, akiknek legalább 5 hold földjük van. Bárha az 5—10 holdas kisbirtokos vagy kisbérő napszámba kénytelen is járni, az általa művelt föld őt már magához köti és biztos existenciájú kispolgárrá teszi. A bérletet 200 holdig soroltuk ide, mert egy 200 holdas bérlet még nem biztosítja a középosztály színvonalát. Ide soroztuk továbbá más ismérvek híján a tehenészet, juhászat és kertészet önállóit is.

Kereső Eltartott össz.

Kisbirtokos, kisbérő napsz., középbérő
200 hold alatt 675.810 678.835 1,354.645
Tehénészet, juhászat, kertészet önállói 5.771 8.313 14.084
3-9% munkanélküli gazd. tisztviselő 195 265 460
összesen 681.776 687.413 1,369.189

Állandó munkások. Ide tartoznak azok a munkáskategóriák, amelyek megélhetése állandó alkalmazás, kisebb földbirtok stb. által némileg biztosítottnak látszik.

	Kereső	Eltartott	Összesen
Kisbirtokos és kisbérő napszámos			
0—6 holddal	517.742	627.988	1,145.730
Részes földműves	27.879	44.993	72.872
Gazdasági cseléd	215.896	381.578	597.474
Gazdasági munkás 0—1 hold.....	91.927	179.840	271.767
Tehénészet, juhászat, kertészet alkalmazottai	11.447	13.662	25.109
Összesen	864.891	1,248.061	2,112.952

Szegények. Ebbe a csoportba azok a mezőgazdasági munkások tartoznak, akiknek két kezük munkáján kívül semmiféle lét-alapjuk nincsen.

Kereső Eltartott összesen

Gazd. munkások birt. nélk 461.302 494.319 955.621

A mezőgazdaság és kertészet összesítve a következő képet adja:

Kereső Eltartott összesen

Gazdagok 3.938 5.672 9.610

Középosztály 10.582 13.425 24.007

¹ Segítő családtagok az őstermelésnél a keresők közé számítottak.

		Kereső	Eltartott	Összesen
Kispolgárok.....	681.776	687.413	1,369.189	
Állandó munkások.....	864.89z	1,248.061	2,112.952	
Szegények	461.302	494.319	955-621	
összesen	2,022.489	2,448.890	4,471.379	

2. Erdészet és vadászat, szénégetés. Ennek a csoportnak a tisztviselőit a középosztályba sorozzuk (3.9% munkanélküli levonásával) az altiszteket a kispolgárok csoportjába, az állandó gazdasági cselédeket és a 10 önálló szénégetőt az állandó munkások csoportjába sorozzuk. A maradék a szegények osztályát adja.

	Kereső	Eltartott	Össz.
Középosztály :			
Tisztviselők 3.9% munkanélküli levonásával	426	778	1.204
Kispolgárok :			
3.9% munkanélküli tisztviselők	17	32	49
altisztek.....	497	1.033	1.530
kispolgár	514	1.065	1.579
Állandó munkások :			
cselédek és önálló szénégetők	3.954	8.224	12.178
Szegények.....	2.689	6.533	9.222
Összesen	7.583	16.600	24.183

3. Méhészet, selyem- és haltenyésztés. Ezt a csoportot teljesen azonos elvek szerint osztottuk fel mint az előzőt. Az önállók más ismérvek híján a kispolgárok közé soroltattak.

	Kereső	Eltartott	Össz.
Középosztály	24	43	67
Kispolgárok :			
önállók	177	233	410
altisztek.....	15	14	29
kispolgár	192	247	439
Állandó munkás	62	56	118
Szegények.....	103	280	383
Összesen	381	626	1.007

4. Halászat. Ugyanúgy osztottuk fel, mint az előző csoportot.

	Kereső	Eltartott	Össz.
Középosztály	16	20	36
Kispolgárok :			
önállók	417	901	1.318
altisztek.....	22	20	42
kispolgár ...	439	921	1.360
Állandó munkások	46	42	88
Szegények.....	497	843	1.340
Összesen	998	1.826	2.824

Ezek után az „östermelés“ foglalkozási főcsoport a következőképpen alakul:

	Kereső	Eltartott	Összesen
Gazdagok.....	3.938	5.672	9.610
Középosztály	11.048	14.266	25.314
Kispolgárok.....	682.921	689.646	1,372.567
Állandó munkások.....	868.953	1,256.383	2,125.336
Szegények	464.591	501.975	966.566
I. Östermelés együtt	2,031.451	2,467.942	4,499.393

BANYÁSZAT ÉS KOHÁSZÁT, I. Bányászat és kohászat.
A bányászat és kohászat 30 önálló vállalkozót mutat ki.

Ezek közül Budapesten 6, Borsod vm.-ben 11, és Nógrád vm.-ben 3 vállalkozót az alkalmazott tisztviselők és segédszemélyzet száma szerint nagyvállalkozónak kell tekinteni és a gazdagok közé sorolni, míg a többi kispolgár lesz.

Levonásba kell helyezni az 1930. évi budapesti átlag szerint a férfi tisztviselők közül 4.1%-ot és a nőkből 377%-ot, mint akiknek fizetése havi 200 pengő alatt van, azaz kereken 5 és 35%-ot, valamint az 1928. évi felvétel szerint 3% munkanélkülit. Tekintettel arra, hogy a tisztviselők 17 4%-ának háza vagy földje van és arra, hogy a nagyvállalatoknál magas fizetésű tisztviselők is vannak, a tisztviselők 5%-át a gazdagok közé sorolhatjuk. A segédszemélyzet közül 23.172-nek sem háza, sem földje nincs, így ezek ingatag egzisztenciák, a szegények közé tartoznak. Az előmunkás-, művezető-csoport a kispolgárok közé jut.

Gazdagok :	Kereső	Eltartott	Összesen
önállók közül	21	57	78
tisztviselők közül 5%.....	58	87	145
gazdag	79	144	223
Középosztály :			
Tisztviselők száma	1.165	1.797	2.962
Ebből : 5% gazdag	58	87	145
5% férfi 200 P alatt	50	75	125
35% nő » »	59	89	148
3% munkanélküli	35	53	88
marad középosztály	963	1.493	2.456
Kispolgár :			
Tisztviselők közül :			
5% férfi 200 P alatt	50	75	125
35% nő » »	59	89	148
3% munkanélküli	35	53	88
Művezető, előmunkás.....	1.646	3.786	5.432
Önálló kisvállalkozó	9	24	33
kispolgár	1.799	4.027	5.826
Állandó munkás :			
Munkások birtokkal vagy házzal	7.837	18.701	26.538
Állandó alkalmazottak	1.332	1.998	3.330
állandó munkás ...	9.169	20.699	29.868
Szegények :			
Munkások ház és birtok nélkül	23.172	53.496	76.668
Összesen	35.182	79.859	115.041

2. Tulajdonképeni ipar. Az ipari vállalatok száma Magyarországon 224.772 volt, ezek közül 216.176 maximum öt segéddel dolgozott, tehát kisiparosnak volt tekintendő, vagyis a vállalatok 96 4%-a kisipari volt; az önállókat ugyanígy osztályozva, azt kapjuk, hogy az önállók közül 197.200 volt kisiparos és 7364 egyéb iparos. Ezeket a földbirtok tekintetbe vételével más ismérvek híján felében a gazdagok közé, felében a középosztályba soroljuk.

	Kereső	Eltartott	Összesen
Önálló	204.564	393.139	597.703
Ebből :			
Kispolgár :			
96·4 ^o / _o kisiparos	197.200	379.000	576.200
Gazdag :			
földbirtokánál fogva	16	31	47
a fennmaradóból 50 ^o / _o	3.658	7.023	10.681
gazdag	3.674	7.054	10.728
Középosztály :			
földbirtokánál fogva	32	62	94
a fennmaradóból 50 ^o / _o	3.658	7.023	10.681
középosztály ...	3.690	7.085	10.775

A tisztviselők közül Budapest sziv. évkönyve szerint kb. 4% volt olyan állásban, hogy fizetése a havi 1000 P-t meghaladta, ezek tehát gazdagoknak tekintendők. A tisztviselők közül 39.112-nek sein háza, sem birtoka nem volt, ezek lennének a középosztályba sorolandók. 5·9%’tik mint munkanélküli a kispolgárok közé jut. Ennek végrehajtása után fennmarad 2497 tisztviselő. Azt hiszem, nem tévedünk, ha ezek felét a gazdagok közé soroljuk, mivel aránylag igen sok tisztviselőnek fizetésén kívül háza, birtoka is van, felét pedig a sok kis-fizetésű tisztviselőre való tekintettel a kispolgárok közé.

	Kereső	Eltartott	Összesen
Tisztviselő	43.356	40.953	84.309
Ebből :			
Gazdag :			
fizetésénél fogva 4 ^o / _o	1.734	1.630	3.364
földbirtokánál fogva	13	12	25
a fennmaradóból 50 ^o / _o	1.248	1.172	2.420
gazdag	2.995	2.814	5.809
Középosztály :			
ház és birtok nélküli tisztviselők	39.112	36.965	76.077
le 5·9 ^o / _o munkanélküli	2.465	2.317	4.782
középosztály ...	36.647	34.648	71.295
Kispolgár :			
munkanélküli tisztviselő.....	2.465	2.317	4.782
a fennmaradóból 50 ^o / _o	1.249	1.174	2.423
kispolgár	3.714	3.491	7.205

A tulajdonképeni ipar ezek után a következő képet adja:

	Kereső	Eltartott	Össz.
Gazdag	6.669	9.868	16.537
Középosztály	40.337	41.733	82.070
Kispolgár	216.214	395.802	612.016
Állandó munkás	53.599	46.631	100.230
Szegény	557.186	482.637	1,039.823
Összesen	874.005	976.671	1,850.676

3. Házi- és népipar. Vándoripar. Ezek az iparágak olyan kiszívodalmú munkásokat foglalkoztatnak, hogy azt hiszem, helyesen járunk el, ha az ebből élők felét az állandó munkásokhoz, felét pedig a szegényekhez osztjuk be.

	Kereső	Eltartott	Összesen
Állandó munkások	6.335	9.955	16.290
Szegények	6.336	9.955	16.291
Összesen.....	12.671	19.910	32.581

KERESKEDELEM ÉS HITEL. Itt az önállók közül ki kell venni azokat a kereskedőket, akik segéd nélkül dolgoznak és ezeket a kispolgárok közé kell sorolni. Ugyanide kell sorolni a vegyeskereskedőket és cselédszerzőket is, míg a zsibárosok és házaló kereskedők legfeljebb az állandó munkás színvonalát érik el. A fennmaradó résznek 10%-át a gazdagok, 90%-át a középosztályba soroltuk. A földbirtok természetesen itt is tekintetbe vétetett.

	Kereső	Eltartott	Összesen
Önállók	83.995	136.015	220.010
Ebből :			
Gazdag :			
Földbirtokánál fogva	18	28	46
A fennmaradók 10%-a	1.357	2.171	3.528
Gazdag.....	1.375	2.199	3.574
Középosztály :			
A fennmaradók 90%-a	12.210	19.536	31.746
Kispolgár :			
Vegyeskereskedők.....	6.826	13.479	20.305
Cselédszerzők	163	147	310
Segéd nélkül dolgozó kereskedők...	42.856	78.491	121.347
Kofák és piaci árusok	16.317	16.242	32.559
Kispolgár.....	66.162	108.359	174.521
Állandó munkás :			
Zsibáros.....	847	952	1.799
Házaló kereskedő	3.401	4.969	8.370
Állandó munkás.....	4.248	5.921	10.169

A tisztviselők közül a földbirtokuknál fogva gazdagok és 4% mint havi 1000 P-nél magasabb fizetésű a gazdagok közé kerül; az a 41.920 tisztviselő, akinek sem háza, sem földbirtoka nincsen, a középosztályt adja. 8.8% munkanélküli a kispolgárok közé jut. A fennmaradónak felét a gazdagok, felét a kispolgárok közé soroltuk.

	Kereső	Eltartott	Összesen
Tisztviselők	57.865	51.505	109.370

Ebből :			
Gazdag :	Kereső	Eltartott	Össz.
Földbirtokánál fogva	17	15	32
4% 100 P felüli fiz.	2.298	2.045	4.343
Fennmaradók fele	4.371	3.883	8.254
Gazdag.....	<u>6.686</u>	<u>5.943</u>	<u>12.629</u>
Középosztály :			
Tisztviselők ház és birtok nélkül...	41.920	37.330	79.250
Kispolgár :			
8·8% munkanélk. tisztv.	4.887	4.349	9.236
Fennmaradók fele	4.372	3.883	8.255
Kispolgár.....	<u>9.258</u>	<u>8.232</u>	<u>17.491</u>

A segédszemélyzet közül a művezetők és előmunkások a kispolgárokhoz, az állandó munkások és a föld- vagy házbirtokkal bíró segédszemélyzet az állandó munkásokhoz, a fennmaradók a szegényekhez tartoznak.

	Kereső	Eltartott	Osszesen
Segédszemélyzet	84.223	55.456	139.679
Ebből :			
Kispolgár :			
Művezetők	3.986	2.637	6.623
Állandó munkás :			
Állandó jell. alkalmazottak.....	14.150	9.339	23.489
Ház- vagy földbirtokkal bírók.....	8.355	5.448	13.703
Állandó munkás.....	<u>22.405</u>	<u>14.787</u>	<u>37.192</u>
Szegények	57.832	38.032	95.864

A kereskedelem és hitel alcsoportja ezek után a következőképpen alakul:

	Kereső	Eltartott	Osszesen
Gazdagok	8.061	8.142	16.203
Középosztály.....	54.130	56.866	110.996
Kispolgár	79.407	119.228	198.635
Állandó munkás	26.653	20.708	47.361
Szegények	57.832	38.032	95.864
Összesen.....	<u>226.083</u>	<u>242.976</u>	<u>469.059</u>

KÖZLEKEDÉS. Ennek a csoportnak az Önálló a hordárok kivételével, akiknek fele állandó munkás, fele szegény lesz, valamennyien a kispolgárok közé soroltattak, mivel itt nagyrészt fuvarosokról és saját autóval fuvarozó kisemberekről van szó; a nagy vállalatok ügyis részvénytársaságok.

Így az önállók megoszlása a következő:

	Kereső	Eltartott	Összesen
Önállók	9.335	20.431	29.766
Ebből :			
Kispolgár	8.969	19.625	28.594
Állandó munkás	183	403	586
Szegény	183	403	586

Tekintettel a tisztviselők állandó jellegű alkalmazására, a munkanélküliek és gazdagok levonásával valamennyi a középosztályba lesz sorolható.

	Kereső	Eltartott	Összesen
Tisztviselők	21.124	25.819	46.943
Ebből :			
Gazdag :			
Földbirtokánál fogva	7	8	15
4%o fizetésénél fogva	845	1.014	1.859
Gazdag.....	852	1.022	1.874
Középosztály :			
A fennmaradók	19.850	24.291	44.141
Kispolgár :			
2%o munkanélküli	422	506	928

A segédszemélyzetből a hordárok alkalmazottai a szegények közé kerülnek, a művezetők és előmunkások kispolgárok lesznek. A többi segédszemélyzetből csak a közúti közlekedés személyzetét kell az állandó munkások közé sorolni, míg a többi valamennyi kispolgár lesz, mivel itt a posta, vasutak és közlekedési vállalatok aránylag jól fizetett személyzetről van szó; több mint egyharmadrészének ingatlana is van.

	Kereső	Eltartott	Összesen
Segédszemélyzet	82.830	179.336	262.166
Ebből :			
Kispolgár :			
A fennmaradó rész	71.624	154.738	226.362
Állandó munkás :			
A közúti közlekedés segédszemélyzete az előmunkások nélkül	11.149	24.528	35.677
Szegények :			
Hordárok alkalmazottai	57	70	127

A közlekedési csoport összesítése ezek után a következő lesz :

	Kereső	Eltartott	Összesen
Gazdagok	852	1.022	1.874
Középosztály.....	19.850	24.291	44.141
Kispolgár	81.015	174.869	255.884
Állandó munkás	11.332	24.931	36.263
Szegények	240	473	713
Összesen.....	113.289	225.586	338.875

Az egész bányászat és kohászat, ipar, kereskedelem és hitel és közlekedés foglalkozási főcsoport összesítése a következő:

	Kereső	Eltartott	Összesen
Gazdagok	15.661	19.176	34.837
Középosztály.....	115.280	124.383	239.663
Kispolgárok	378.435	693.926	1,072.361
Állandó munkások	107.088	122.924	230.012
Szegények	644.766	584.593	1,229.359
Bányászat és kohászat, ipar, kereskedelem és hitel, közlekedés együtt.....	1,261.230	1,545.002	2,806.232

P O L G Á R I É S E G Y H Á Z I K Ö Z S O L G Á L A T és ú. n. szabad foglalkozások. Az önállók a következőképpen oszlanak meg:

	Kereső	Eltartott	Összesen
Önállók	19.735	22.651	42.386

	Kereső	Eltartott	Össz.
Gazdag :			
Földbirtokánál fogva	67	74	141
Képviselő	145	302	447
A fennmaradók 10 ⁰ / ₀ -a	1.952	2.147	4.099
Gazdag.....	<u>2.164</u>	<u>2.523</u>	<u>4.687</u>
Középosztály :			
A fennmaradók 90 ⁰ / ₀ -a	17.181	19.715	36.896
Kispolgár :			
2 ⁰ / ₀ munkanélküli	390	413	803
A tisztviselők megoszlása a következő lesz :			
	Kereső	Eltartott	Összesen
Tisztviselők	117.999	122.421	240.420
Ebből :			
Gazdag :			
Földbirtokánál fogva	157	162	319
IV. fiz. oszt. felül	367	382	749
Gazdag.....	<u>524</u>	<u>544</u>	<u>1.068</u>
Középosztály :			
A levonások után fennmaradók ...	103.315	107.151	210.466
Kispolgár :			
2 ⁰ / ₀ munkanélküli	2.360	2.454	4.814
10 ⁰ / ₀ rosszul fizetett tisztviselő ...	11.800	12.272	24.072
Kispolgár.....	<u>14.160</u>	<u>14.726</u>	<u>28.886</u>

Az altisztek a segédszemélyzet közül a kispolgárok közé jutnak, míg az összes többi személyzet állandó munkás lesz, tekintettel arra, hogy nagyrészt biztosabb existenciákról van szó.

	Kereső	Eltartott	összesen
Segédszemélyzet	58.078	93.898	151.976
Ebből;			
Kispolgár:			
Altisztek	15.556	25.661	41.217
Állandó munkás:			
A fennmaradó.....	42.522	68.237	110.759

Az egész polgári és egyházi közszolgálat és szabadfoglalkozások összesítése ezek után a következő:

	Kereső	Eltartott	Összesen
Gazdag	2.688	3.067	5.755
Középosztály	120496	126.866	247.362
Kispolgárok	30.106	40.800	70.906
Állandó munkások	42.522	68.237	110.759
Polgári és egyházi közszolgálat és ú. n. szabadfoglalkozások együtt	195.8x2	238.970	434.782

VÉDERŐ. A véderőnél a tiszteknek legalább 5 %-a tekinthető gazdagnak, tekintettel az élvezett honvédségi pótdíjra. A többi a középosztályba, az altisztek a kispolgárok közé, a legénység az állandó munkások közé soroltatott.

	Kereső	Eltartott	Összesen
Gazdagok :			
A tisztek 5 ⁰ / ₀ -a	280	387	667
Középosztály :			
A tisztek 95 ⁰ / ₀ -a	5.324	7.150	12.474
Kispolgárok :			
Altisztek	17.568	11.988	29.556
Állandó munkások :			
Legénység	17.850	11.994	29.844
Véderő együtt.....	<u>41.022</u>	<u>31.519</u>	<u>72.541</u>

VEGYES SZAKMÁJÚ NAPSZAMOSOK. Ezek valamennyien a szegények csoportjába tartoznak.

	Kereső	Eltartott	Összesen
Szegények	61.046	61.292	122.358

NYUGDÍJASOK, TŐKEPÉNZESEK stb. Ebből a csoportból a nyugdíjas tisztviselők 1%-a mint gazdag (1000 P-n felül) a gazdagok csoportjába kerül. 15%-ot le kell vennünk a rosszul fizetett nyugdíjas tisztviselők számára, a többi a középosztályba jut. A hadisegélyt és rokkantsági díjat élvezők a szegények közé soroltattak, az életjáradékosok az állandó munkások közé. A házbirtokosok, tőkepénzesek 5%-a soroltatott a gazdagok, 80%-a a középosztályba és 15%-uk a kispolgárok közé.

Ezek után a nyugdíjasok és tőkepénzesek stb. csoportja a következőképpen alakul:

Gazdagok :	Kereső	Eltartott	Összesen
A nyugdíjas tisztviselők 1 ⁰ / ₀ -a	341	423	764
A tőkepénzesek, magánzók és házbirtokosok 5 ⁰ / ₀ -a	1.311	1.480	2.791
Gazdagok.....	1.652	1.903	3.555
Középosztály :			
A nyugdíjas tisztviselők 84 ⁰ / ₀ -a	28.715	37.861	66.576
A tőkepénzesek, magánzók és házbirtokosok 80 ⁰ / ₀ -a	20.980	23.705	44.685
Középosztály.....	49.695	61.566	111.261
Kispolgárok :			
A nyugdíjas tisztviselők 15 ⁰ / ₀ -a	5.127	5.791	10.918
A tőkepénzesek, magánzók és házbirtokosok 15 ⁰ / ₀ -a.....	3.933	4.442	8.375
Egyéb nyugdíjasok	97.701	104.850	202.551
Kispolgárok.....	106.761	115.083	221.844
Állandó munkások :			
Életjáradékos, eltartásos	7.871	8.892	16.763
Szegények :			
Hadisegélyes, hadirokkant	3.511	3.967	7.478
Nyugdíjasok, tőkepénzesek stb. együtt...	169.490	181.411	360.901

EGYÉB FOGLALKOZÁSÚAK. Ez a csoport meglehetősen heterogén elemeket foglal magában, akiket a következőképpen osztottunk fel:

Gazdagok :	Kereső	Eltartott	Összesen
Az önálló mozgóképszínháztulajdonosok 5 ⁰ / ₀ -a	10	42	52
Középosztály :			
Az önálló mozgóképszínháztulajdonosok 50 ⁰ / ₀ -a	161	681	842
Tisztviselők 50 ⁰ / ₀ -a	147	109	256
Középosztály.....	308	790	1.098
Kispolgárok :			
Mozgóképszínháztulajdonosok 15 ⁰ / ₀ -a	30	126	156
Tisztviselők 50 ⁰ / ₀ -a	148	110	258
Diáktartók és lakást albérlébe adók.....	6.259	1.538	7.797
Kispolgárok.....	6.437	1.774	8.211
Állandó munkások :			
Házfelügyelők	7.665	6.094	13.759
Szegények :			
A csoport fel nem sorolt tagjai	47.784	43.347	91.131
Egyéb foglalkozásúak együtt	62.204	52.047	114.251

FOGLALKOZÁS NÉLKÜLIEK és ismeretlen foglalkozásúak. Ezen csoportból csupán a nem családjuk körében élő tanulók, kiknek eltartója ismeretlen, soroztattak 50%-ban a középsztyába.

A csoport a következőképpen alakul:

	Kereső	Eltartott	Összesen
Középsztya :			
A nem családjuk körében élő tanulók 50%-a	—	3.057	3.057
Kispolgárok :			
A nem családjuk körében élő tanulók 50%-a	—	3.058	3.058
Szegények :			
A csoport többi tagjai	—	74.587	74.584
Foglalkozás nélküliek és ismeretlen foglalkozásúak együtt	—	80.702	80.702

HÁZI CSELÉDEK. A foglalkozás természetéből folyik, hogy a házi cselédek a szegények közé tartoznak. Igaz ugyan, hogy vannak olyan urasági komornyikok, szakácsok stb., akik házakat vesznek és a kispolgári színvonalat elérik. Ezek számát 1 %-ra becsülhetjük.

A csoport a következőképpen alakul:

	Kereső	Eltartott	Összesen
Kispolgárok :			
A cselédek 10%-a	1.770	194	1.964
Állandó munkásoknál :			
Ház vagy földbirtokkal bírók	11.664	1.283	12.947
Szegények :			
A csoport többi része.....	163.553	18.715	182.268
Házi cselédek együtt	176.987	20.192	197.179

ÖSSZEGEZÉS

	Kereső	Eltartott	Összesen	
Gazdagok	24.229	30.247	54.476	0.60/0
Középsztya	302.151	338.078	640.229	7.40/0
Kispolgárok	1,223.998	1,556.469	2,780.467	32.10/0
Állandó munkások	1,063.613	1,475.807	2,539.420	29.20/0
Szegények	1,385.251	1,288.476	2,673.727	30.70/0
Összesen.....	3,999.242	3,689.077	8,688.319	100.00/0

Ez az eredmény más szóval azt jelenti, hogy Magyarország lakosságának kerek 30%-a szegény emberekből áll, aki máról holnapra él és a sors csapásai ellen semmiféle tartalékkal nem bír.

A lakosság másik 30%-a állandó munkás, akinek meglehetősen biztos és állandónak tekinthető keresete van.

A lakosság további 30%-a kispolgár, biztos egzisztenciával, nyugdíjjal, iparral vagy kisbirtokkal.

A lakosság kevesebb mint 10%-a (7.2%) értelmiségi és tisztviselő-ember, aki magasabb műveltségi színvonalon él.

Végül a lakosság kerek 1/2 %-a mondható gazdagnak, aki minden szükségletét ki tudja elégíteni és akinek ezenfelül még némi luxusra is telik.

Újból hangsúlyozni kívánom, hogy ez a kis tanulmány csak hozzávetőleges eredményeket hozhat, mivel igen sok esetben adatok hiányában becsléshez kellett folyamodnom és csak e szerint lehetett az egyes társadalmi osztályokat egymástól elkülöníteni.

RÓNAI-HORVÁTH JENŐ

FRANCIAORSZÁG VÁLSÁGA AZ ELIT TÜKRÉBEN

—A PÁRISI ÉCOLE NORMALE SU PÉRI EURE—

Vajjón a kiválasztottak csoportja jellemzi a tömeget is? Az elit válsága lehet rokon a tömeg válságával? Ki merne e kérdésekre határozott választ adni! Am a kiválasztottak magukban hordják testvéreik életét, még ha azok százszor is megtagadják őket.

Ezt érezzük, ha körültekintünk Franciaország legérdekesebb intézményén, az Ecole Normale Supérieure-ön. Talán vannak nálunk is lelkes külföld járók, kik ismerik hírét! Fiatal íróink, utazóink közül nem egy tért be már kapuján párizsi sétáin — ezen az ódon, aranyozott rácsú kapun, mely előtt Jules Romains egyik nőalakja is soká állt egyszer, elmerengvén a szomszéd és mégis oly távoli szerelmes emlékéen. Nincs francia közintézmény, melynek kapui nehezebben nyílnának meg. A szerény című Tanárképző Főiskola tagságáért évente háromszáz pályázó veszi fel a küzdelmet, de a szigorú versenyvizsgán legfeljebb egyötöde juthat át. Van, akikét-három évig készül erre a felvételre, s a győztesek méltán büszkék, mert Franciaország leggőgösebb, legmagasabbrendű közösségének lettek részeseivé. E család éppúgy magáénak vallja Pasteur-t, Renan-t, mint Jules Romains-t, Giraudoux-t, Péguy-t vagy Jaurés-t és Herriot-t. Mi, középeurópaiak alig tudjuk hinni, hogy egy országot tanárok igazgassanak, hogy egy állam vezető helyein, a miniszterelnöki, légügyi tárcáknál, a hadseregben, a diplomáciai karban, magas egyházi stallumokban egy tanárképző főiskola volt növendékeit találjuk. „Képzeljünk el egy magyar országgyűlést, melyen a szónok első lélekzetvétele elárulja az egykori Eötvös-kollégistát!^{cc} — kiált fel reménytelenül Cs. Szabó László, ki szintén az Ecole jó ismerősei közé tartozik.

Az Ecole egyike azon helyeknek, melyeken egy nép vagy éppen egy világrész szellemi válságát legtisztábban érezhetjük. Mint igazi arisztokratához illik, az Ecole zárkózott és kifelé alig mutat valamit ősi előkelőségéből. Modern államban bizton kirakatban kellene élnie minden cselekedetével, növendékei egyenruhát viselnének alapítása óta nem sikerült külső jellel, dísszel felruházni, amikor testvérintézete az Ecole Polytechnique népszerűségét nem utolsó sorban az admiráliscsakónak köszönheti. Propaganda és nyilvánosság venné körül, programmszerűen képezne vezetőket és vezéreket. Mint csökönyös agglégények, az Ecole is ragaszkodik a régi, kényelmetlen környezethez, félig kaszánya, félig kolostor, Lajos Fülöp-kori épülethez, melynek

folyosóin megreked az első őszi köd s a laboratóriumok nehéz kipárolgása. Két éve új hajlékot kapott az intézet: a szomszédos telken amerikai stílusú, hatemeletes paloták épültek, klinikai tisztasággal, csempezett folyosókkal, tágas kutatóhelyiségekkel, ám az Ecole idegenül érzi itt magát; dolgozni jár ide, élni csak a régi fészekben tud.

Maholnap utolsó mentsvára lesz e ház az egyéniségnek és különységnek: az individualizmus egy szertelen és szent formájának, melyet talán már csak az ideggyógyintézetek tudnak kitermelni. Az Ecole közösségében nyugodtan maradhatsz remetének, megőrizheted furcsa és kirívó szokásaidat: itt minden furcsaság melegágyára lel. Ki hinné, hogy ez a látszólagos anarchia mélységes rendet és kemény fegyelmet takar — mint általában minden gall rendetlenség. Ez a népszerű axióma legszebb bizonyítékát az Ecole életében nyerné! Végletekig menő liberalizmus a külsőségekben — kínos szigor a szellem tájékán.

Finyás előkelőség és unt lazaság párosulnak az Ecole életben és vezetésében. Mint minden túlságosan elérhetetlen sziget, az Ecole is kifejllesztett valami titkos, cinkos szellemet, jelbeszédet, szertartást, amit csak a beavatottak értenek és melynek megértéséhez rokon lelkiállapot kell. Ez a szellem, melyről a volt normalienek ragyogó könyvecskéket írtak és mely éppúgy megnyilatkozik Giraudoux stílusában, mint a bohókás „gólyaavató“ szertartásokban, gyanús és nem egyszer botránkoztató a polgári Franciaország szemében. Hisz minden diákközösség ismeri ezeket az ugrató, kedvesen alpári, néha sértő tréfákat — de az Ecole szelleme mindezeket külön, intellektuális színnel vonja be és olyan fontossággal ruhazza fel, mint egy törzs, egy maradék népcsalád vallási ünnepeit. Azok a volt normalienek, kik európai vándorutakon könnyed csevegést tartanak szükkörű, franciabarát közönség előtt, sohasem mulasztják el, hogy ne idézzenek egy-egy hírhedt „canular“-t, nemzedékről nemzedékre szálló anekdotát, mely az Ecole közösségének mítoszteremtő erejéről tanúskodik. A magát hazugul normaliennek valló képviselőjelölt esetét például, kinek érdekében harsány propagandát indítottak, kortesgyűléseket tartottak, mellszobrára gyűjtést rendeztek — sőt díszvacsorát hirdettek tiszteletére, melyen a túlságos sikertől megrettent dicsekvő már nem mert részt venni. Valaki feldob egy nevet, melyet telefonkönyvben vagy cégtáblán látott — és e név varázsa, a mögötte rejlő ismeretlenség ígérete legendát, hősi eposzt formál köré. Szájáról szájra jár, két nap múlva vannak már, akik valóságban is látták viselőjét, egy hét múlva az Ecole felének jóbarátja, tulajdonságai napról napra alakulnak, egyénisége, ízlése, szokásai, kedvtelése csodálatos következetességgel születnek; már ott él az alvótermekben, tanulószobákban, már levelek, csomagok érkeznek címére és az év végén, mikor ismeretlen okból el kell utaznia, külön szobában gyűjtötték össze „visszahagyott“ ereklyéit, leveleit, kedves nyakkendőit, szerelmei arcképét, az üres óráiban festett csendéleteket, hegedűjét és pipáját. Az évvégi kabaré különben egész magas fokon mutatja e szellem „vidámabb“ oldalát. A normalienek által írt, rendezett és előadott szatíra kíméletlenebb, mint e műfaj hivatásos, színpadi formái — ugyanakkor életszerűbb, forróbb és szinte színpadibb: mintha a szereplők mindegyike szüle-

tett színész volna. A köztársasági elnököt éppúgy nem kímélik, mint saját igazgatójukat, jobb- és baloldal politikusai éppúgy terítékre kerülnek, mint az Ecole tanárai, vagy a katonai oktatást vezető ezredes.

Lehetetlen e szellem mögött fel nem fedoznünk a pattanni kész, kitömi vágó feszültséget, melynek jelenlétét megérzi az, aki csak egy hónapot is e falak közt tölt. A szigorú kolostori magány, mely körülveszi őket, hisztérikus, ideges hangsúlyt kölcsönöz a jókedvnek, mely néha felharsan az ebédlőben vagy a lépcsőházban. Ennek okát könnyen megérzi az, aki tisztában van a szellemi erőfeszítésekkel, melyekre kiváltságos helyzetük kényszeríti őket. A vizsgára készülők tanulószobái külön folyosón kapnak helyet, a padlás manzárd-mélyedéseiben. Hónapokon keresztül hajnalig világosak ezek az ablakok, mert a versenyvizsga kegyetlen, ideget és elmét felórló intézmény! Finom stílus-érzéssel inkább leplezni akarják ezeket a nehézségeket, a munka kínját és verejtékét ismét csak mosolygó játék alá rejtik. Ha nappal végigjárja valaki az Ecole helyiségeit, azt hihetné, csupa henyélt, megrögzött munkakerülőt lát! Labdát rúgnak az udvaron, a kis aranyhalakat etetik a szökőkút medencéjében és a „filozófusok alléjának“ hársai alatt sétálnak — „magoló“, „drukkoló“ normalient sohasem látni.

Az Ecole a szaktudományok legméltóbb szentélye volt eddig és ma is az, bár ezt külseje egyáltalán nem árulja el. A szigorú tanulmányi követelményeken túl teljes szabadságot nyújt minden tagjának mind magánéletükben, mind politikai nézeteikben. Az intellectuel fiatalember típusa, kit Jules Romains oly találóan rajzolt meg Jallez alakjában, nem jellemzi többé az Ecole-t, sőt talán kisebbségben is marad. Az irodalomrajongók mind ritkábbak, a művészet éppen annyira magánügy, elvonulás, mint a szerzetesek elmélkedése. Az Ecole-t egy dolog köti le teljesen, egy dolgot művel őszinte szenvedéllyel és odaadással: a politikát.

Ne feledjük, hogy az Ecole nem csupán tudósokat, tanárokat képez! Az első emeleti folyosó sarkában még láthatjuk Fran9ois-Poncet „thurne“-jét, melynek falait a németszakos tanárjelölt tréfás freskókkal díszítette: Germánra apoteózisát ábrázolják a burleszk képek. Az a politika, mely az Ecole napi életét kitölti, nem dilettáns, gyermeteg játék, mint a mi ifjúságunk politizálása, hanem tudatos, szorgalmas előkészület egy feladatra, melyet meg kell oldaniok, egy szerepre, mely mind több volt normaliennek jut osztályrészü. Ez a fiatalság érzi, hogy vezetni fogja Franciaországot, hogy a legfontosabb, legérdekesebb polcok várják, hogy szava Európában és az egész világon visszhangra talál. Mindezért talán sokszorosan fontos az ő állásfoglalásuk — fontos és tanulságos, hisz Franciaország lelkiismeretét fedezzük fel bennük.

Ezt a lelkiismeretet aligha érezhetjük biztosnak és nyugodtnak. A válságba került ember szorongása ül rajta, kinek tetteit nem vezet világos szándék, — de makacsul és szenvedélyesen kutatja a kivezető utat, bízik a megváltásban. Ez a nyugtalan, kereső hangulat jellemzi legjobban az Ecole-t is. Mintha tudná ez az intézet, hogy egy nép lelkiismerete helyett dönt, egy ország számára vajúdik és szüli az igazságot. Az a zűrzavar, mely Franciaország lelke mélyén ül, az Ecole-ban

lesz nyilvánvalóvá. Pártok és világnézetek pokoli zsvajva, az elit szűk keretei közt még nyomasztóbbnak, ijesztőbbnek tűnik. Első percre nem hisszük, hogy valaha is kiutat lehessen lelteni ebben a kavardásban. Am az elit bizakodik, elfogad minden újítást, érdeklődéssel néz minden kísérlet elé, részt kér minden kalandban. Nagy kísérleti telepnek tesszük az intézetet, hol világnézetek csapnak össze, eszmék tenyésznek mesterségesen és forradalmak sisteregnek meddően, mint felrobbanni nem tudó bombák. Ezen a vad skálán minden párt megéli a maga helyét, szélsőbaltól a szélsőjobbba. Egyformán érdeke Moszkvának és az Action Française-nak, hogy hívekre leljen az Ecole-ban. Aki itt nyer, az nyer Franciaországban is.

Ez az elképesztő szabadság, mely Franciaországon és az Ecole-on kívül mindenütt halálos és végzetes lenne, az intézet régi „liberális“ szellemében leli forrását, abban a „szabadkőművesnek“ nevezett légkörben, mely állítólag még ma is életerős az Ecole vezetői között. Ez azonban még nem magyaráz meg mindent, hisz az Ecole szívesen hivatkozik arra, hogy épp a baloldali, atheista szellem termelte ki saját ellenmérget egy megújuló katolicizmus formájában. Ernest Renan az Ecole tanára volt, de társalgói arcképe mellett függ egy olajfestmény, mely Péguy sírját ábrázolja, kicsiny, kertszerű francia temetőt, duzzadásig teli kibontott trikolórokkal. Az Ecole számtalan pártja divatos, múló erejű szervezete közt legrégebbi, legegységesebb a „tala“¹ csoport, a katolikusok testületé. Az ő helyzetük a legharcosabb, leghálátlanabb, ők az örök ellenszegülők, a csendes, alázatos lázadók, kiket ugyan nem üldöz senki, mégis több támadást, gúnyt kell elviselniük, mint akár a kommunistáknak, akár a tűzkeresztes párt híveinek. De ez hasznukra van inkább: őszintébb, áldozatosabb katolicizmust keveset ismerünk az övéknél. A szomszédos szentlélekrendi kápolnában végzik hetente, naponta gyónásukat, áldozásukat; külön szobákban tömörülnek, van főnökük, szigorú lelki gyakorlatokat tartanak és életmódjukat nagyon könnyen össze tudják egyeztetni az Ecole aszkéta-bohém stílusával. A mindent megértő humanizmus és türelem, mely fölött mind többen hajlandók ma közönnnyel napirendre térni, legszebb igazolása az az Összhang, mely az Ecole zűrzavaros, politikai életében kialakult. A baloldali, szabadkőműves irány sohasem próbálta meg elnyomni a katolikusok szervezkedését, sőt büszke rá, mint az Ecole szellemi szabadságának, elfogulatlan készségének, kísérletező frissességének bizonyítékára. Valóságos utópia, humanista álm az a testvériség, mely a fanatikus meggyőződést össze tudja békíteni egy magasabb, pártok feletti összetartozás gondolatával. Talák és ifjú kommunisták egy szobában dolgoznak, királpártiak és anarchisták békésen megférnek egymással. Régi hagyomány tanítja erre őket: az Ecole vezetői közt is egyaránt akadnak atheisták és hithű katolikusok — mint Pasteur, kinek buzgó áldozásaira a szomszéd Szent Jakab-templom emléktáblája figyelmeztet.

Idegen számára érthetetlen, rejtélyes az a világnézeti paradoxon, melyet az Ecole könnyed fölénnyel valósít meg, mintha ez volna az egyedül természetes állapot. Bár a csodálatos egyensúly mindinkább

¹Il va-t a la messe tréfás rövidítése.

hajlamos a bomlásra utóbbi időben. Azok az örvények, melyek Franciaország lelke mélyén nyíltak, megzavarják e remeték nyugalját: a vihar még nincs itt, de minden órában születni készül, a humanizmus sugárzó biztonsága oszlóban! Meddig férnek még meg a pártok, mikor szagatják fel a folyosók kövezetét, hogy szimbolikus polgárháborúban tisztazzák a kérdést, melynek feleletét nem lehet odázni tovább? Úgy látszik, Európa egyetlen népe sem menekszik a nagy világnézeti dilemma elől, pedig a tisztánlátók jól tudják, hogy hamis minden választ, mely elé kegyetlen becsületességgel, csalfa kizárólagossággal állítják őket a világpolitika sugallói, A tisztánlátók, a „jóakarátú emberek“ tudják, hogy az igazság egy harmadik oldalon van és e harmadik oldal sohasem szerepel a pártok tagsági íveinek igen-igen, nem-nemet váró kérdései közt. E „jóakarátúak“ sohasem voltak szomorúbb kisebbségben mint ma, mikor az igazi forradalom a konzervatív kételkedőé s a legkényelmesebb tömeg-életmód: a lázadás. Vájjon az Ecole e kisebbséget juttatja-e győzelemre, vagy választ és leköti magát egy régóta kész, harcos világnézet mellett? Talán nemcsak Franciaország, hanem az európai szellem sorsa is eldől e választáson!

Jövőt kutatni e jelek alapján aligha lehet. Bár e sorok írója a két év előtti állapotokat ismeri és a mostaniakról inkább hallomásból értesült, annyit valószínűnek vél, hogy a magyar ifjúság most érhetett el annak a dilemmának csúcsára, melyen a francia ifjúság 1936-ban próbálta megvetni lábát. Ugyanaz a hamis keresztút mindkét oldalon, ugyanaz a választási kényszer két egyformán értéktelen, egyformán hazug világnézet között! Nem kétséges, hogy 1936-ban, a tavaszi politikai választásokon a döntés inkább a baloldal javára történt. De vájjon ez végleges volt-e? Vájjon teljesen lekötötte magát az elit? Úgy hisszük, nem! Tapasztalat, hogy a szellemi kiválasztottak rétege hamarabb hajlik a szélsőségekre, de nem tartósan. Mire a nagy tömeg — az igazán hálás talaj — felfogja a magot, ők már kétségeikkel viaskodnak. Az Ecole testében is mihamar kifejlődik a fenntartások, kifogások ellenmérge a túlságosan erős áramlattal szemben. Nincs világosabb agyú fantaszt a franciánál — és a normalien még kevésbé hajlandó átadni magát teljes lemondással egy gondolat sodrának.

Nem szabad felelőtlen állításokat kockáztatnunk, de valószínű, hogy az Ecole külsőleg is erős világnézeti nyomás alá került az elmúlt években. A szélsőbal hitvallás komoly rohamokat indított e falak ellen, melyek közt mindig szívesen látták a kockázatos kísérleteket. Az új áramlat nem tudta mindvégig megőrizni kísérlet-jellegét, bár a vezetőség bölcsen tompítani igyekezett minden veszedelmes látszatot. Az Ecole pedagógusai régóta felismerték az új nemzedék szociális-politikai érdeklődését és ahelyett hogy azt bármelyik szaktudomány javára elnyomni igyekeztek volna — nálunk ez lenne a természetes eljárás, —¹ keresték a módot, hogy e hajlam irányításához, iskolázásához hozzájuttassanak. Ezt a célt szolgálja az Ecole egy fiatal, de fontos és szerencsés intézménye, a Centre de documentation sociale, melyet az Ecole igazgatója, C. Bouglé alapított. A Centre és az Ecole szempontjából is fontos az, hogy Bouglé egyike Franciaország legkiválóbb szociológusainak, ki a módszer és a tudományos apparátus súlyával bizonyítja,

hogy a szociológia semmiben sem marad mögötte a többi szaktudományoknak. A Centre szociológiai munkássága szigorú tudományos kritika, alapos dokumentáció és egy hosszú gyakorlat kialakította módszer jegyében folyik. Az az eljárás, mellyel egy bretagne-i halászfalu, vagy egy párizskörnyéki munkástelep társadalmi viszonyait feldolgozzák, miben sem marad mögötte egy középkori kézirat szövegkritikai kiaknázásának. Hála a Centre munkatársainak, a francia szociológia régóta számúzhette a dilettantizmust, mellyel a magyar társadalomrajz, sajnos, máig sem tudott leszámolni.

A hivatalos szervezés és irányítás azonban csak kis részben tudja levezetni az Ecole szociális-politikai feszültségét. Senki sem tudja és senki sem akarja megakadályozni azt, hogy a normalienek cselekvő részt vegyenek a külső politikai mozgalmakban, hogy jobb-, vagy baloldali pártok tagjai, sőt szellemi irányítói, új programok megteremtői lehessenek. Akár jobboldali, akár baloldali kormánya volt is Franciaországnak, a legmerészebbek se mertek arra gondolni, hogy beavatkozzanak az Ecole belső ügyeibe, hogy bármiben is megsértsék az intézet íratlan, de annál erősebb szellemi autonómiáját. Nálunk elképzelhetetlen ez a helyzet, de teljesen természetes Franciaországban, ahol egy tanárképző főiskola is lehet nagyhatalom, mellyel nemhogy tisztviselők, de miniszterek sem mernek szembeszállani. Igaz ugyan az is, hogy az Ecole mindig meg tudta őrizni méltóságát és nemes göggel vigyázott, nehogy életében, fegyelmi és tanulmányi rendjében internátushoz vagy kaszárnához hasonlítson inkább, mint kiválasztottak szigorban is szabad anachoréta-telepéhez.

A veszélyes játék tehát folyik tovább, a kétes kimenetelű, de immár elháríthatatlan kísérlet mind több erőre tart igényt. Az Ecole növendékeit egyaránt ott találjuk a népfront nagy utcai tüntetésein és az ulm-utcai kolostorok gyóntató rácsai mellett. A szünidőre kiszakadó csoportok egy része a fasizmust és a hitleri Németországot tanulmányozza, mások Oroszországba utaznak és hazajövet csodálkozva beszélnek, hogy a vallásnak sejtelve is kihalt odafenn a legújabb nemzedékből. Az Ecole forrong és sokszorosán átéli azt a valóságot, melyről a kinnlakó párizsi néha csak az utcát megszálló rendőrcsapatok, vagy a megbukó kormányok révén értesül. Az Ecole idegeiben mély nyomot hagy minden változás és a jövődőt előre érezni a fülledt levegőjű tanulószobákban. A jövődőt? Ma még inkább csak a bizonytalanságot! Röpiratok, harcias plakátok árasztják el a hirdető táblákat, de a házi pártgyűléseken megjelennek az ellenfelek is — nem botrányt rendezni, hanem hallgatag bírálökként. A baloldaliak egy-egy hétköznapestét szentelnek arra, hogy közelebről megismerkedjék a gyári munkássággal — teára vagy filmbemutatóra hívják a szakszervezetek fiatal tagjait. „Nemcsak ti tanulhattok tőlünk, hanem mi is tőletek!” — hirdeti meghívójuk. A Centre keretében egy héten a szovjet Praesidiumának valamelyik tagja tart előadást, következő alkalommal Roosevelttel rendszerét ismerteti az elnök egyik munkatársa. Akik azonban a nemzeti Franciaország erőforrásaiban kételkednének, találnak itt higgadt, egészségesen önző, minden fanatizmus iránt bizalmatlan parasztsarjakat is, kik sértetlenül térnek vissza a kísértések vizeiről.

A válság tart és kimenetelét nem látni meg! — mondaná az, aki a történész vagy a bölcselő szemével figyeli ezt a hangyabolyt és tárgyilagosságát nem meri kockáztatni. Az Ecole feszültsége néha eléri a hisztéria fokát, a kísérlet nem egyszer közelébb áll a tanácstalansághoz, a végső fejtelenséghez, mint a tervszerű, számító operációhoz. Gyakran érezzük azt, hogy ez az ifjúság gyepelő nélkül rohan a szakadék felé, vagy mámorosán botorkál veszélyes csapdák között. Mégis irigyléseméltó az Ecole fiatalsága, mert megismerheti a cselekvés kockázatát és saját bőrén éli át a gonosz tanulságot. Ha százszor „tévelyeg“ is, reménye van, hogy saját erejéből talál a helyes útra, hisz az igazság méltó birtokosa csak az lehet, aki mélységesen és keserűn átélte a hazugságot. Veszedelmes az út, melyen az Ecole halad, de csak a közepesek, az átlagemberek számára. Az erősek igazi férfiakként kerülnek elő a világnézeti örvényekből és zuhogókból — a betegség, a láz csak meg-
 edzi Őket. Szomorúan kell itt a magyar fiatalságra gondolnunk, melyet melegházban nevelnek és kétes atyáskodással óvnak minden „káros befolyástól“;— hogy az első kerítenek, az első varázslónak, az első megszállottnak dobják oda magukat és kritika, fenntartás nélkül, testestől-lelkestől. Lehet, hogy az Ecole növendékei közül el is kallódnak egyesek — bár aligha hinném, hisz a francia szellem belső „kontrolja“ mindegyikben erős,—de a többségnek megadatott, hogy kiválasztottakhoz illően szabadon éljen és gondolkodjék — veszélyek és kockázatok között is szabadon. Ez a forrongás és bizonytalanság, ez a kereső mámor és lobogás sokban emlékeztet a kamaszkor önmarcangolásaira, sum zavaraira. De vad kamaszkor után erős férfikor következik és még százszor inkább ilyen „serdülőket“, mint a mi koravén, okos opportunistáinkat, kik tudják mindennek árát, még mielőtt fizetniök kellett volna!

Érdekes és hálás feladat lenne párhuzamot vonni az Ecole és magyar társintézete, az Eötvös Collegium között. Érdekes összehasonlítani a két nemzet elitjének viselkedését a válság arca előtt! És összevetni azt a segítséget, megbecsülést, melyben a két nemzet részesíti kiválasztottait! A párhuzam igen keserű volna egyes pontokon és vigasztaló, biztató másokban. A magyar elit mindig mostohább sorsban volt, mint nyugati társai, ha e sorsot az ország gazdasági körülményei nem is tették mindig indokolttá. Hisz nálunk nem támasztottak akkora igényeket az elittel szemben, mint nyugaton — és talán ebben vétkeztek ellene leginkább! A magyar elit nem érezheti, hogy egy népnek van szüksége rá. Bár az Eötvös Collegium nem egyedül a a középiskolai és egyetemi katedrák utánpótlására vállalkozott, hanem adott az országnak író, zeneszerzőt, publicistát, diplomatát — mégsem töltheti be, még szűkebb keretek közt sem, az Ecole szerepét, nem közelíti meg ez utóbbi népszerűségét és hatalmát, befolyása nem elég mély a magyar szellem alakulására. Ebben pedig nem ő a hibás legelső sorban! Amíg egy ország nem tudja elhítenni saját kiválasztottai-
 val, írástudóival, hogy rájuk szorul, hogy nem tud meglenni nélkülük, addig az elit sem mer kilépni kényszerűen „előkelő“ magányából. Alig az Ecole remetetelepe szigorban és aszkézisében egy nagy, győztes kirohanásra készít elő, addig a magyar elit kénytelen

megmaradni a mindinkább szűkülő szigeten, Hol igazi erőit kifejteni nem tudja. Ez magyarázza, ha nem is menti teljesen azt a megalkuvást, mellyel ez az elit akár a tudomány, akár az irodalom narkózisába temetkezik — és mindvégig „filozopteri“ marad.

Két nép, két társadalom ízlésére, előítéleteire világít már rá ez az ironikusan idézett jelző is! Régi és elkoptatott igazság, hegy nálunk a tanári pálya a maradék, az egyebütt alkalmatlanok menhelye, Franciaországban ellenkezőleg: az Ecole a kiválasztottak fellegvára, a szellem előkelőségének telje.

De azt is be kell látnunk, hogy ez a nép kitűnően ért az elit neveléséhez. Az Ecole óva int az egyoldalúságtól — még a dilettantizmust is előnyben részesíti a csak szaktudással szemben. Bevett szokás, hogy az Ecole növendékei bizonyos féléveket párhuzamosan hallgatnak a bölcsészeti és jogi karokon, ami tanulmányi szempontból kockázatos ugyan, de a szellemi egyensúlyt elősegíti. Ugyanakkor, mint láttuk, ápolja, sőt dédelgeti az ifjúság szociális-politikai érdeklődését.

Ha elismerjük, hogy az Ecole Franciaország jövődő vezetőit: minisztereit, diplomatait, politikusait, tudósait, íróit neveli, nem lesz érdektelen állásfoglalása Közép-Európa és szorosabban Magyarország problémáival szemben. Az Ecole ugyanis tisztában van nemzetközi hivatásával és a normalienek jókorán készülnek a szerepre, mit valaha el kell vállalniok. Még egyetemi éveik alatt „specializálják. . magukat Franciaország külpolitikai érdekeltégeinek valamelyikére. Jelentős munkát fejt ki a középeurópai csoport, mely nemcsak elméleti téren, de gyakorlatban is igyekszik megismerkedni hazája külpolitikájának anyagával. Az utazni nem szerető, külföld iránt közömbös francia legendája ugyancsak oszlóban van ez utóbbi években — legalább is a normalienek közt. Legtöbbjük bejárta Németországot vagy Angliát, de nagy csoportok keresik fel minden évben a középeurópai államokat. A volt kisantant-országok természetesen mindent elkövetnek, hogy az Ecole rokonszenvét megszerezzék. Magyarország annyiban szerencsés, hogy az Ecole készségesen tartja a barátságot egyetlen társintézetével, az Eötvös Collegiummal, mely minden évben vendégül lát két-három normalient, a nyári hónapokra. E vendéglátásnak teljesen családi jellege van, a „hivatalos.. Magyarország úgyszólván nem vesz róla tudomást, de az így kialakuló rokonszenv többet használhat nekünk, mint akár a költséges, de ismeretlenségben maradó folyóiratok propagandája, akár kulturális képviselőink erőfeszítései, ha ugyan vannak ilyenek. A Magyarország iránti rokonszenv és a magyar kérdésekkel való komolyabb foglalkozás szándéka nem egy normalient bírt már rá, hogy magyarul tanuljon. Sajnos, szemléletük kialakulására eddig főként a kisantant-államok voltak mélyebb hatással, de így is meglepően jól ismerik egyesek a magyar történelmet és tisztában vannak országunk főbb társadalmi és gazdasági problémáival. Közép-Európa kérdéseiben mindnyájan a dunai népek együttműködésének hívei, ami megfelel a francia külpolitika irányelveinek. A franciák közmondásos magyar-ellenességének nyomát sem lelhetjük itt — legfeljebb a túlzó magyar revizionizmust tartották valaha veszedelmesnek. A Centre egyébként kisebbségi ankétot rendezett néhány évvel ezelőtt

és ezen a magyar álláspontnak is alkalma nyílt az érvelésre és védelemre.

AZ ECOLE MAGATARTÁSA bizonytalannal jellemzi Franciaország szellemi elitjét, ha nem is hiánytalanul. Az új Franciaország politikusi valószínűleg e falak közül fognak kikerülni és egészen biztos, hogy a tudomány néhány új csillaga is innét van emelkedőben. Talán az irodalom sínylette meg egyedül az Ecole-beli írástudók „árulását“, az irodalom, melyhez láthatólag mind kevesebb szál kapcsolja ezt a fiatalságot. A politika és a művészet forradalma, mely oly régóta érik egymástól függetlenül, egymást nem segítve — itt sem tud egybekapcsolódni.

Ha nem elégejük még a paradoxonokat, melyekkel az Ecole szüntelenül szolgál, érdemes pillantást vetnünk arra a konzervatív, csaknem feudális szervezetre, mellyel mintegy korlátlan szellemi szabadságát akarja ellensúlyozni. Ez az intézet, mely nem bír fegyelmi renddel, benső életében igazi patriarchális szervezetet mutat. Az évfolyamok szigorú kasztokként különülnek el egymástól, élükön a cacique-okkal, kik a versenyvizsgán első helyre jutottak. Egymástól függetlenül, autonóm zárkózottságban élnek e csoportok és maradéktalan tiszteletben csak a végzetek, az archicube-ök testületét részesítik, kik még e remetetelepen is szigetnek tudnak alkotni, megközelíthetetlen előkelőségükben, külön folyosóikkal, éttermükkel, külön levélrekeszeikkel, előjogaikkal. A fegyelmre és tanulmányi rendre két-három caiman ügyel, nemrég végzett, fiatal archicube-ök, kik rendszerint nagy doktori téziseken dolgoznak, hogy helyüket csakhamar egy vidéki egyetem előadói tisztségével cseréljék fel.

Ha az Ecole külső élete felületes szemlélők szerint az anarchia felé halad is, Franciaország konzervatív, megőrző hajlama kétségtelenül megnyilatkozik ebben a szívós szellemi feudalizmusban, e kisméretű, de gazdagon tagozott társadalomban, mely az egyén szélsőséges szabadságát és szükségyszerű függését, önkéntes alárendeltségét igyekszik összeegyeztetni. Mi több, e merev „társadalmi“ szerkezet menti fel az Ecole-t ama veszedelmes látszat alól, hogy különcök és idegbetegek csoportosulása lenne csupán, elátkozott sziget, melyen tiszteletreméltó szörnyek tanyáznak s honnét egyenes út nyílik az ideggyógyintézet felé. Az anarchia mögött: a fegyelem, a rend csökkönysége, öröklött ösztöne biztosítéka mindama kísérleteknek, melyekre az Ecole fiatalsága hol könnyelműen, hol hősiesen vállalkozik. Talán nem vezetnek zsákutcába mind e próbálkozások, talán nem ment veszendőbe a mérséklet, s az előretörők megérik még a határokat. Az a szellemi válság, mely alatt a fiatal elit nyög Franciaországban és mindenütt a világon, győztes vajúdas lesz így, végső leszámolás egy múlttal, mellyel semmi közösséget sem éreznek már és egy jelennel, melynek tiszta szívvel akarnak ellentmondani.

A TÁPLÁLKOZÁS ÚJ TUDOMÁNYA

AZ EMBERISÉG INTELLEKTUÁLIS ÉRDEKLŐDÉSE az evés iránt főképp két fiziológiai érzékelésben bírja eredetét. Az egyik az éhség kellemetlen érzésétől való szabadulás, a másik az a gyönyörűség, amelyet az étel íze, aromája, tehát maga az evés folyamata jelent. A különböző embercsoportokban ennek a két szempontnak a jelentősége különböző. Chamfort mondása szerint a társadalom két részből áll. „Az egyiknek nagyobb az étvágya mint amennyi az ennivalója, a másiknak több az ennivalója, mint amennyi az étvágya... Amazok úgyszólván kizárólag azért esznek, hogy ne legyenek éhesek, emezek viszont úgyszólván kizárólag az evés gyönyörűségéért esznek. Hogy az evésnek nemcsak az ínycsiklandozása a feladata, hanem a test életének fenntartása is, úgyszólván teljesen kiszorul ez utóbbi embercsoport gondolatvilágából. Jól illusztrálja ezt a római, aki „lucullusi lakomája.. után garatja hátsó falát olajozott pávatollal simogatja csak azért, hogy gyomrát kiürítve az evés folyamatának gyönyörűségét újra élvezhesse.

De ezen a két primitív érzésen túl már régen dereng az emberiség értelmében annak a lehetősége, hogy a táplálkozás és az életfolyamatok között valamilyen rejtélyes és bonyolult összefüggés van. A pozitív természettudományos módszerek felismerése előtt ezek a következtetések természetesen legjobb esetben a tapasztalat durva megfigyelésén, túlnyomó többségben azonban csak közönséges babonán alapszanak. Így pl. a borsnak már ősidők óta a nemi képességet fokozó sajátságát tulajdonították. Valószínűleg a borsnak vélt fiziológiai hatása készítette Alarikot arra, hogy amidőn 408-ban Rómát megsarcolta, a sarcban mintegy 1500 kg borsot is követelt. Abban az időben ez óriási kincs lehetett. A bors magas ára, amelyet a neki tulajdonított fiziológiai hatásnak köszönt, készítette viszont a XV. században a portugálokat arra, hogy Kelet-Indiába tengeri utat kereszenek a szárazföldi helyett, amelynek mérhetetlen nehézségei gátolták a bors behozatalát Indiából Európába.

Ma kísérletes biztonsággal tudjuk, hogy a borsnak nincs olyan élet-tani hatása, amelyet az ősi babona neki tulajdonított. Az esetek túlnyomó többségében az évszázados tapasztalat nem igazolta azokat a hatásokat sem, amelyeket a babona a különböző szervek evésének tulajdonított. De a bors és az opotherápia története minden esetre megtanít minket arra a körülményre, hogy az emberiség régen sejtette, hogy életfolyamatai a táplálékában levő anyagoktól függenek. Kísérlettel bizonyított, tudo-

mányosan tisztázott összefüggések kiderítésére csak a XIX. század végén kerülhetett sor, amidőn a pozitív kísérletes módszert az emberi kutatás a táplálkozás folyamatára is alkalmazni kezdte.

Mivel az élettan a fizikai és kémiai mérőmódszerek és kísérletes eljárások alkalmazása az életfolyamatok leírására, azért élettani ismereteinket mindenkor a fizika és kémia haladási foka határozza meg. A múlt század második felében a fizikai és kémiai érdeklődés egyik tengelyproblémája azon törvényszerűségek kiderítése volt, amelyek az energiaátalakulási folyamatokból levonhatók. A táplálkozásfiziológusok, Pettenkoffer, Voit, Max Rubner és hazánkban Tangl Ferenc főfeladatukat a test energetikai problémáinak megoldásában látták. Olyan kutató munkával, amely alaposág, széleskörűség és pontosság tekintetében a legtisztéletreméltóbb példák közé tartozik, bebizonyították, hogy a testben energia sem nem keletkezik, sem el nemvész. Mindazt a hőt, amelyet a test az élet folyamán termel, mindazt a fizikai munkát, amit nap-nap után végez, mindazt a kémiai szintézist, amivel az élet folyamán pusztuló sejtjeit a test restaurálja, azzal az energiával végzi, amelyet táplálékában vesz fel. Világosan bebizonyosodott, hogy a különböző tápanyagokból ugyanannyi energia szabadul fel, akár a kalóriás bombában, akár a testben égnek el. Az is kiderült, hogy a különböző tápanyagok energetikai szempontból egymást kalóriaértéküknek megfelelő mértékben helyettesíteni tudják. Csak az energiát tekintve tehát valamilyen táplálék a test számára annyit ér, — tekintet nélkül annak a minőségére — mint amennyi kalória, energia abból felszabadul. Amíg tehát az átlagember számára a táplálék értékét annak az íze határozta meg, addig a múlt század végén a fiziológus azt kezdte nézni, hogy a különböző táplálékokban a test mennyi energiát kap. Két táplálék közül azt tartja értékesebbnek, amelyben ugyanazért az árért több kalóriát kapott. Így alábbi táblázatunkban feltüntetjük, hogy a különböző élelmianyagokból 1 P-ért hány kg kalóriát kapunk.

Táplálékok	Kgkalória	
	Kg-kint	1 pengőként
Marhahús	800—3000	330—1200
Borjúhús	800—3000	285—850
Zöldfözelék	100—500	250—1250
Gyümölcs	200—1000	400—2000
Tojás	1300	928
Tej	640	2280
Vaj	7000	1940
Sajt	3600	1500
Kenyér	2400	7500
Cukor	3600	2640
Burgonya	700	8750
Sör	240	272
Tea, kávé	—	—

Míg egyrészt a fiziológusok pontosan meghatározták, hogy a különböző foglalkozású egyéneknek mi a napi energiaszükségletük, addig másrészt a biokémikusok meghatározták az élelmiszerek kalóriatartalmát. Tudva ezt, a két értéket könnyen kiszámíthatjuk, hogy a különböző táplálékokból kinek mennyire van szüksége, a kalória-fillér táblázatból pedig könnyen kinézhetjük, hogy melyik a legolcsóbb forrás, amelyből a napi kalóriaszükségletünket fedezni lehet. Testi munkát nem végző egyének naponta 2400 kgkalóriára van szüksége.

Amidőn a múlt század végére a kísérletes kutatás felderítette a táplálkozás energetikai törvényeit, akkorára már olyan új döntőfontosságú kísérleti eredmények is kezdtek felbukkanni, amelyekből világosan látszott, hogy a test táplálása sokkal bonyolultabb, mint a gépek fűtése. Pasteur felfedezései óta nem volt probléma, amely felé

nagyobb energiával fordult volna a kutatók érdeklődése. A kutatás, amely ezeket az eredményeket feltárta a világ valamennyi nemzete körében élő bűvárok együttlátásának sok millió kísérletezésben eltöltött munkaóráját jelenti. Az első felfedezések, amelyek ezt az egész óriási munkát megindították Eickman és Sir Frederick Gowland Hopkins munkái voltak.

A táplálkozásélettani kutatásoknak a főbb eredményeit axiómaszerűen a következőképpen lehetne összefoglalni:

A testnek mintegy 30 különbözőféle szerves és szervetlen anyagot kell a táplálékában felvennie ahhoz, hogy normálisan működhessen. — Ha ezen anyagok közül csak egyetlenegy hiányzik, a test nem tudja normális teljesítési határfokát elérni. Ha ez a hiány hosszabb ideig áll fenn, az illető anyag hiányára jellemző, gyakran halálos kimenetelű betegségek lépnek fel. — Ezek az anyagok egymást nem pótolhatják. Hiába növeljük egynek vagy többnek a mennyiségét a tápanyagban, ez a körülmény egy másik hiányát nem pótolja. — Ezen különböző anyagok közül az illetőre jellemző mennyiségben van szüksége a szervezetnek. A megfelelő táplálkozás az, amely mind a harmincféle anyagból egy-egy embernek pontosan azt a mennyiséget nyújtja, amire neki szüksége van. Ha a szükséges mennyiségnél kevesebbet adunk, annak épp úgy káros következményei vannak, mintha többet adunk. Minimális koszt tehát nincs. Kielégítő csak egyfajta táplálkozás lehet, a legjobb. — A harmincféle nélkülözhetetlen tápanyag egymáshoz viszonyított mennyisége is fontos az egészségre. — Az ember vagy az állat pusztán az éhségérzés vagy a táplálék zamata után indulva nem tudja megválasztani az élettanilag helyes táplálékot. — Az ételeknek ízleteseknek kell lenniök, mert maga az étvágy nem elég nagy ahhoz, hogy azt kielégítve a test minden sejtjének szükségletét fedezzük.

Lássuk a felsorolt pontokat közelebről. Az a 30 különböző szerves és szervetlen anyag, amelyre a testnek a táplálékban szüksége van és azok napi mennyisége kitér az alábbi táblázatból:

Tápanyag neve	Napi szükséglet	Megjegyzés
<i>Nélkülözhetetlen aminosavak :</i>		
1. Histidin	Pontosan ismeretlen, valószínűleg g-nyi mennyiségek	Az ú. n. teljesértékű fehérjék építőkövei. Ilyenek : a tej, a máj, a hús, a tojás fehérjéje.
2. Isoleucin		
3. Leucin		
4. Lysin		
5. Methionin		
6. Phenylalanin		
7. Threonin		
8. Tryptophan		
9. Valin		
10. Arginin	Valószínűleg, de nem bizonyosan nélkülözhetetlenek.	
11. Cystin		
12. Glutaminsav		
13. Hydroxyproline		
14. Prolin		

Tápanyag neve :	Napi szükséglet :	Megjegyzés :
<i>Ezek és mások együtt :</i>		
15. Teljesértékű fehérje	70 g	
16. Zsír	100 g	Ebből naponta legalább 5 dg vaj legyen
17. Szénhidrát (cukor)	500 g	Barna kenyérben és burgonyában
<i>Vitaminok :</i>		
18. A vitamin	5 mg	sárgarépa, tej, vaj, spenót, barna kenyér, élesztő
19. B ₁ —B ₆ „	2—4 „	
20. C „	50 „	Friss gyümölcs (napi 2 narancs) v. zöldpaprika
21. D „	0.004 mg	csukamájolaj, tojássárgája
22. E „	mg ?	
23. F „	mg ?	Gyümölcs, tej, belső szervek, hús
24. P „	mg ?	
<i>Szervetlen sók :</i>		
25. Konyhasó	Az összes táplálék legalább 0.3%-a	
26. Kalciumklorid	Vegyes táplálékhoz külön nem kell adni	
27. Kalcium	0.7 g	Tej, sajt, káposzta
28. Foszfor	0.7 g	Sajt, tej, hús
29. Vas	15 mg	Máj, vese, tojás
30. Réz	mg ?	Hal, spenót
31. Jód	0.6 mg ?	Tengeri halak
32. Kén	0.7 mg ?	
33. Mangan	mg ?	
34. Fluor	mg ?	
35. Víz	A szomjúság a helyes szabályozó.	

Ha ezek közül bármelyik hiányzik, a hiányosan táplált szervezet valamilyen az illető anyag hiányára jellemző eltérést mutat. Ez az eltérés a hiány nagyságától és időtartamától függően különböző fokú lehet, kezdve a kis működéscsökkenéstől az enyhe betegségen keresztül a halálos kimenetelig. FI. ha valakinek a táplálékában néhány héten keresztül a napi szükségletnél kevesebb A-vitamin van, akkor az a látszólag egészséges ember csak egy dologban tér el az egyéb egészséges embertől: csökkenni fog a sötétbe való alkalmazkodó képessége. Ha világos szobából a sötétbe lép ki, egy idő múlva sem fog a sötétben elég jól látni, a normális emberrel ellentétben. Ha az A-vitaminhiány nagyobbfokú és hosszabb ideig áll fenn, ehhez a látszólag jelentéktelen tünethez sokkal súlyosabbak csatlakoznak, pl. vese-, vagy epekövek képződhetnek. Ezenkívül a nyálkahártyák ellenállóképessége a baktériumok behatolásával szemben csökken, úgyhogy az illető fertőző betegségekkel szemben fogékonyabbá válik. Végül influenzának, tüdőgyulladásnak, vagy más fertőző betegségnek esik áldozatául.

A szervetlen anyagok közül példaképpen ki lehet ragadni a táblázatból a jódot. Ha ebből a fejlődő gyermek szervezete keveset kap, testi és szellemi fejlődése visszamarad. A visszamaradás, ha a hiány nem nagy, talán csak lassú növekedésben vagy abban a körülményben mutatkozik meg, hogy a gyermekfejlődés ismert mérföldköveit az ilyen gyermek

később éri el a normális átlagnál. Ezek a mérföldkövek a normálisan leggyakrabban előforduló idejűekkel a következők: a fejfelemelés 2-ik hónap, felülés 2-ik negyedév, felállás 3-ik negyedév, csúszkálás, esetleg járás 4-ik negyedév és beszéd $\frac{1}{2}$, 1—2 évben. Ha a jóddhiány kisfokú marad, akkor talán az illető gyermek későbbi testi és szellemi fejlődése is csak alig észrevehető fokban marad el egy jóddal normálisan ellátott gyermekétől. Ha csak kisfokú is ez a subintelligentia, de a szellemi fejlődés egész időtartama alatt fennállott, a kifejlődés után már nem reparálható. Ha pedig a jóddhiány nagyfokú, akkor teljes kretenizmus fejlődik ki, az ilyen gyermeknek mind a testi, mind a szellemi fejlődése típusosán és teljesen elmarad a normálisétól.

Futólag meg lehet említeni a következő érdekes összeesést. A nagy kultúrákat vagy nagy birodalmakat teremtő és azokat tartósan fenntartani tudó népek túlnyomó többségben tengerpartiak voltak. Elmek a körülménynek az oka minden valószínűség szerint abban keresendő, hogy a tengeri halakkal való táplálkozás jól biztosítja a szervezet számára az esszenciális tényezőket, ezek között különösen a jódot. Így ezekben az emberekből intelligens, nagy vitalitású és aktív nemzetek fejlődnek. Nagy problémamegoldó képességükkel és szívósságukkal korán gazdagabbá tették életüket. A tengertől távol, tehát sok tekintetben, így jó szempontjából is, hiányosan táplálkozó népeknél ehhez a fejlődéshez hosszabb időre volt szükség.

Könnyű belátni megfelelő fiziológiai ismeretek birtokában azt is, hogy az egyes anyagok egymást miért nem pótolhatják. Pl. ahhoz, hogy a szervezet felépíthesse a vörösvérsejteket, amelyek a levegő oxigénjét a tüdőből szerveinkbe elviszik, minden egyes vörösvérsejtbe egy bizonyos mennyiségű vasat kell beépítenie. Nyilvánvaló, hogy ezt a vasat semmi más elem nem pótolhatja. Ha tehát emeljük is pl. a réznek, vagy a mésznek, vagy akár valamilyen szerves anyagnak pl. vitaminnak a mennyiségét, azzal még nem adtuk meg a testnek a vörösvérsejt felépítéséhez szükséges vasat, a vérszegénység tehát elkerülhetetlenül bekövetkezik. Mutatis mutandis ez érvényes a többi nélkülözhetetlen molekula esetében is.

Amidőn azt a kérdést beszéljük meg, hogy a 30 különböző anyag mindegyikéből az illetőre jellemző mennyiségben van egy-egy szervezetnek szüksége és hogy ezeknek az egymáshoz viszonyított optimális mennyisége is meghatározott, egy igen fontos tételhez érkezőnk el. Néhány kísérlet eredménye világossá teszi ezt is. Ha pl. galambokat választva kísérleti állatunkul, belőlük három csoportot alakítunk és az egyik csoportot teljesen éhezettjük, a másiknak a táplálékából kihagyjuk a B₁-vitamint, de egyébként a többi tényező (fehérje, cukor, zsír stb.) kellő mennyiségben van benne, a harmadiknak a táplálékából szintén elhagyjuk a B₁₂-vitamint, de az optimálisnál több cukrot adunk, akkor ezt látjuk: A teljesen éhező csoport két héten belül elpusztul anélkül, hogy a B₁-vitaminhiány jellemző ideggyulladásos tüneteit mutatná. A harmadik csoportba tartozó galambok ezeket a tüneteket már 8—10 nap múlva rendkívül súlyos fokban mutatják. A második csoport tagjain is kitörnek ezek a tünetek, azonban csak 3—4 hét múlva. Mind a három állatcsoport táplálékából hiányzott a B₁-vitamin és mégis azok az állatok, amelyeknek a szervezetét semmi más táplálékkal sem terheltük, éhen és nem ideggyulladásban pusztultak el. A második és harmadik csoport állatai között csak az volt a különbség, hogy a harmadik bőségesen kapott cukrot, míg a második nem. Azzal tehát, hogy a cukor mennyiségét

a B-vitamin hiányával szemben növeltük, meggyorsítottuk a betegség kitörését. Hasonló példát igen sokat lehet felhozni. Így ismeretes, hogy ha az A-vitamin mennyiségét fokozzuk, súlyos mérgezést lehet létrehozni. Viszont ennek a mérgezésnek a tüneteit csökkenteni lehet nagy mennyiségben nyújtott C-vitaminnal.

Ha tehát valakinek a táplálkozása nem fedi minden tekintetben az élettani követelményeket, akkor az illetőn szükségképpen valamilyen fiziológiai értékcsökkenés fejlődik ki. Ez az értékcsökkenés, ha a táplálkozási hiba elég nagyfokú volt, vagy elég hosszú ideig állott fenn, betegséggé, sőt halálos betegséggé fokozódhatik. Ezen a ponton még egy körülményt kell kiemelnünk. Meg kell különböztetnünk ugyanis a táplálkozás jelentőségét fejlődő korban és a kifejlett szervezet esetében. A fejlődő kor — ez alatt a megtermékenyített pete életétől kb. a 22-ik évig terjedő időtartam értendő — táplálkozása dönti el a kifejlett szervezet egészségének sorsát. Ez azt jelenti, hogy a fejlődő korban rövidebb-hosszabb ideig elszenvedett hiányok következtében előállott fiziológiai kevesebbértékűséget a szervezet később sem tudja helyrehozni. A méhen belüli életben és a születés utáni első években elszenvedett jódhiány következtében kreténné fejlődött szervezet normálissá a fejlődés befejezése után semmiféle jódadagolással nem fejleszthető. A görbe láb, amelyet a gyermekkori D-vitamin- és mészhiány okozott, az egész életen át görbe marad, hiába adunk a csontfejlődés befejezése után akármennyi meszet és D-vitamint.

Első pillantásra biológiai abszurdumnak látszik, hogy az ember vagy az állat pusztán az éhség érzése vagy a táplálék zamata, íze után indulva nem tudja testének szükségleteit teljesen kielégíteni. A valóság közelebbi elemzése azonban könnyen megtanít bennünket arra, hogy ez így van. Hogy az éhség érzésének mi az élettani mechanizmusa, még nem tudjuk. Arról azonban, hogy mi az az életfolyamat, ami az éhségérzést megszünteti, és hogy ez a folyamat milyen viszonyban van testünk sejteinek helyes ellátásával, már lényegesen többet tudunk. Az éhség érzése már elmúlik akkor, amikor a megevett ételek nagy része még megemésztetlenül a gyomorban van, tehát a bennük lévő tápanyag még nem juthatott el a sejtekbe. Az éhség elmúltának az érzése tehát ilyenkor nem úgy áll elő, hogy sejteink jelentették idegrendszerünknek, hogy összes anyaghiányunkat kielégítették. Az éhség érzésének elmúlása ugyanis más mechanizmus szerint jön létre. Az étel mennyiségétől függően kitérít a gyomrunkat és étvágyunktól függő mértékben gyomoredvelválasztást indít meg. Fialat korunktól kezdve viszont mintegy megszokjuk, megtanuljuk, hogy milyen fokú gyomorteltségi érzést milyen hosszú időn keresztül nem követi az éhség érzésének fellépése. Ez a homályos emlékünknél mulasztja azután el az éhség érzését.

Egy példa világosabbá teszi mindezeket. Egy jó tál gyúrt tészta, különösen, ha az fehér lisztből készült, csak kalóriát, bizonyos mennyiségű fehérjét (ez azonban sok nélkülözhetetlen aminosavat nem tartalmaz), vasat, foszfort és jódot nyújt. De teljesen hiányzik belőle a testünk számára nélkülözhetetlen anyagok hosszú sora, úgyszólván valamennyi vitamin és sok ásványi anyag. Viszont a gyomrot erősen kitérít, zsírosságánál fogva teltségi érzést hoz létre, tehát az éhségérzés megszüntetésére rendkívül alkalmas. Ezzel szemben világos, hogy akárhányszor, akármennyi gyúrt tésztával mulasztjuk el az éhségérzetünket, sejteinknek sohasem nyújtjuk a nélkülözhetetlen anyagok hosszú sorát, úgyhogy szükségképpen fellépnek a megfelelő hiánybetegségek.

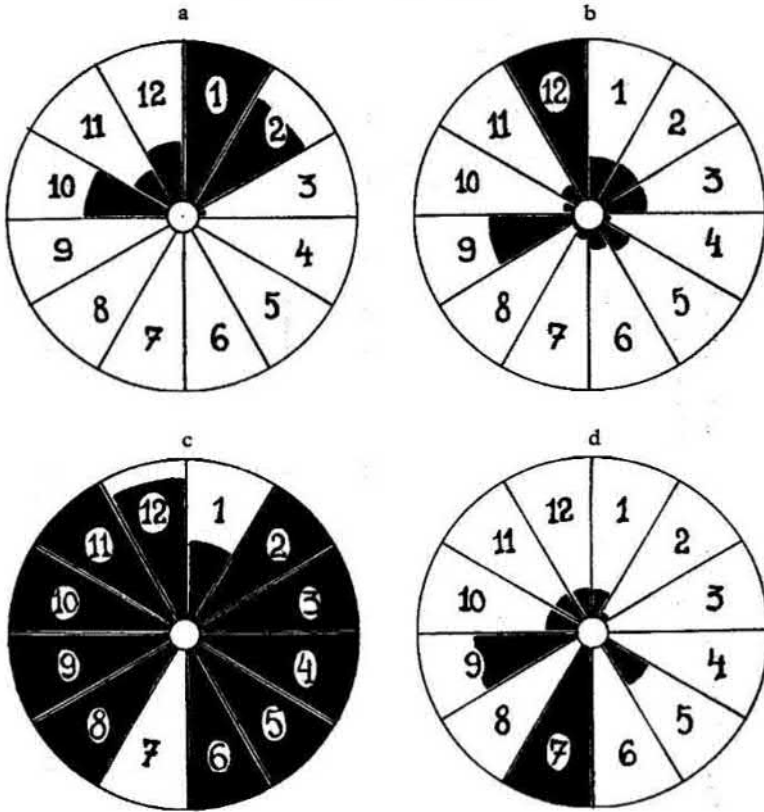
Ugyanez vonatkozik természetesen a táplálék ízére és zamatára, mint testélelmészeti tanácsadókra is. A különböző ételekben lévő különböző anyagok, azok hőmérséklete, fizikai állapota, az íz, szag, tapintó- és hőmérsékérzés különös keverékét hozzák létre, amit zamatnak nevezünk. Az ízérzés létrejöttében szereplő molekulák, vegyületek nem tartoznak a nélkülözhetetlen anyagok közé. Például a gyümölcs C-, D-vitamin és ásványi anyagtartalma folytán nélkülözhetetlen. A narancs pedig C- és P-vitamin-, valamint kalciumtartalmánál fogva értékes. Viszont ízt egy benne levő jellemző olaj adja meg. A kettőt egymástól szét is tudjuk választani. Ezzel az olajjal készíthetünk narancslikórt, amelynek megvan ugyan a narancsíze, de nem tartalmaz semmit a test számára annyira fontos vitaminokból és mészből. Tegyük fel, hogy ezekből egy másik oldatot készítünk. Kétségtelen, hogy pusztán az ízlés után indulva bárki, aki nincsen tisztában a két vegyület fiziológiai jelentőségével, a narancslikórt választja, holott ebben nincsenek meg a sejteink számára nélkülözhetetlen anyagok. A C- és P-vitamin és kalcium narancsból készült fanyar kivonátát, a narancsolaj íze és illata nélkül, ha megissza is valaki, azt csak orvosságnak tekinti és nem élvezeti cikknek vagy ételnek.

Ha már most a fiziológiai kutatás megtanított a helyes táplálkozás követelményeire, felmerül az a kérdés, miként lehet a helyes diétát adott esetben összeállítani. A különböző étlapok Esterházyrostélyost, Újházi-tyúklevest, zöldbabot föltéttel stb.-t ajánlanak. Az étel neve mellett pedig csak az étel ára van feltüntetve, nem pedig fiziológiailag fontos, nélkülözhetetlen anyagtartalma. A fiziológusok és biokémikusok azonban mérhetetlen munkával az élelmiszerek hosszú sorát vetették alapos elemzés alá, amiből megállapítható, hogy a különböző élelmiszerek a fiziológiailag nélkülözhetetlen anyagokból mennyit milyen viszonylagos koncentrációban tartalmaznak.

Világos, hogy az élelmiszerek közül a legjobb az lesz, amelyik az összes nélkülözhetetlen molekulákat a legjobb viszonylagos koncentrációban tartalmazza. Alábbi ábránk ad erre vonatkozólag jó felvilágosítást. Ez úgy készült, hogy megállapítottuk mennyi egy-egy élelmiszerből az a mennyiség, amit egy nap alatt az ember elfogyasztani képes. Tudva az elemzésekből az illető élelmiszer összetételét, azaz fehérje, zsír, cukor, különböző vitamin és szervetlen anyag tartalmát, kiszámítottuk, hogy az illető élelmiszerből, annak maximálisan elfogyasztható mennyiségében naponta, 12 különböző fiziológiailag nélkülözhetetlen anyagból mennyit kapunk. Végül tudva azt, hogy a szóbanforgó anyagból mennyi a napi szükségletünk, kiszámítottuk, hogy az elfogyasztott mennyiséggel ennek a napi szükségletnek hányadrészét fedezzük. Az ábrában egy teljes fekete cikkely azt jelenti, hogy a szóbanforgó esszenciális anyagból, pl. mészből a teljes napi szükségletet fedezni tudjuk, ha csak azt az egyetlen élelmiszert maximális mennyiségben fogyasztjuk. Az ideális élelmiszert tehát olyan kör-lappal lehetne feltüntetni, amely 30 cikkre van osztva és mindegyik cikke teljesen fekete. Ilyen eszményi élelmiszerünk egyetlen sincs. Még a legjobban megközelíti a tej és a tojás. Azonban mint az ábrából kitűnik, a tej nem tartalmaz elegendő kalóriát nyújtó tápanyagot, úgyhogy ebből a szempontból ki kell egészíteni. A kalória-fillér számításból megállapítható, hogy a kenyér és a burgonya az a két élelmiszer, amelyben 10 fillérért a legtöbb kalóriát kapni. Ezzel kell tehát a tejet kiegészíteni. Azonban még így is megvan a veszedelme annak, hogy különösen C-vitaminban és vasban esetleg szegény marad az

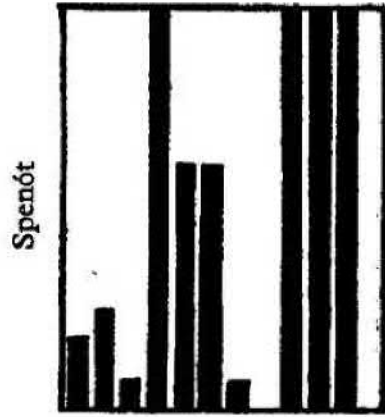
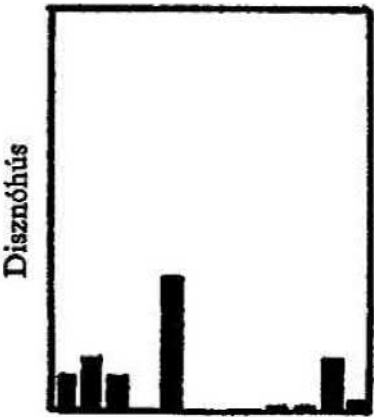
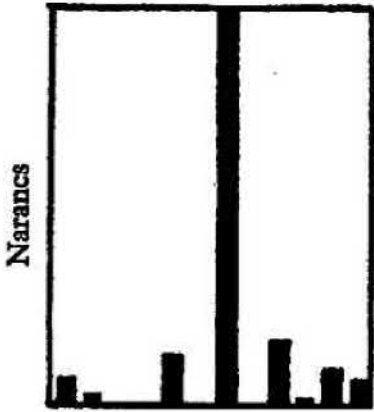
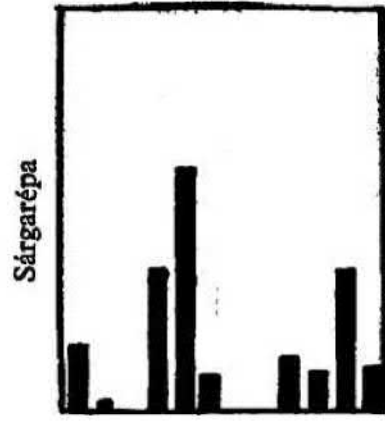
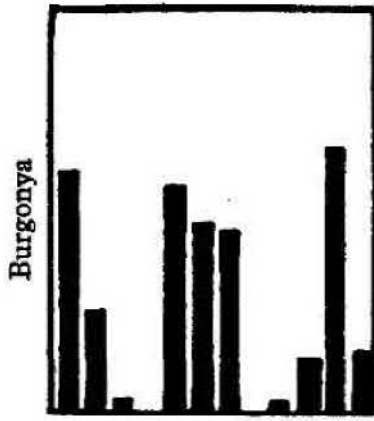
élelmezésünk. Ezeket és más fontos anyagokat megfelelő mennyiségű gyümölcs fogyasztásával pótolhatjuk. Végül minden diéta összeállításakor nehézséget okoz a D-vitaminszükséglet fedezése, amit legjobban csukamájolaj és tojás fogyasztásával érünk el.

12 táplálkozási tényező viszonylagos mennyisége a fehérkenyérben *a*, tejben *b*, tojásban *c*, és gyümölcsben *d*.

1 = kalória, 2 = fehérje, 3 = zsír, 4 = A-vitamin, 5 = B₁-vitamin, 6 = B₂-vitamin, 7 = C-vitamin, 8 = D-vitamin, 9 = kalcium, 10 = vas, 11 = foszfor, 12 = jód.

Tudva már most a különböző élelmiszerek élettani szempontból fontos anyagtartalmát és az élelmiszerek árát, könnyen megállapíthatjuk, hogy melyik az igazán olcsó élelmiszer. Egyszerűen megnézzük, hogy i fillérért a különböző élelmiszerekben mennyi nélkülözhetetlen anyagot kapunk. Egy ilyen összeállítást mutat az alábbi ábra s ebből az derül ki, hogy a spenót különösen értékes és olcsó élelmiszer.

Kalória
Fehérje
Zsír
A-vitamin
B₁-vitamin
B₂-vitamin
C-vitamin
D-vitamin
Calcium
Vas
Phosphor
Jód

Kalória
Fehérje
Zsír
A-vitamin
B₁-vitamin
B₂-vitamin
C-vitamin
D-vitamin
Calcium
Vas
Phosphor
Jód

Az élelmiszereket általában két nagy csoportra osztjuk. Az egyik csoportba azok tartoznak, amelyekből a szervezet különösen kalóriaigényét tudja fedezni, ezek: a lisztből, rizsből, burgonyából készült ételek és a zsír. A másodikba pedig, amelyekből különböző nélkülözhetetlen anyagszükségletét láthatja el a test. Ez utóbbi csoportba tartozó élelmiszereket MacCollum amerikai kutató „protectiv food.”-doknak, „védő tápanyagoknak“ nevezte el, mert ezek fogyasztásával megadva a szervezetnek a szükséges nélkülözhetetlen molekulákat, megvédjük magunkat azoknak a betegségeknek a kifejlődésétől, amelyek a hiányos táplálkozás következtében lépnek fel. A védő tápanyagok: a tej, tojás, friss színes főzelékek, gyümölcs.

ANNAK A KÖRÜLMÉNYNEK, hogy az ember táplálkozását számokban kifejezhetően természettudományos pontossággal lehet leírni, gyökeresen átalakító hatása lesz társadalmi berendezkedésünkre, közgazdaságunkra és mezőgazdaságunkra.

A közgazdászok a múltban a termelésre fektették a fősúlyt. A lélektelen tárgyak végtelen sorának a termelésére. A néptáplálási törekvések vezetői ezzel szemben azt mondják: „Nem tárgyakat, hanem elsősorban a fiziológiailag lehető legjobb embert kell kitermelni — a lehető legjobb és legegészségesebb állampolgárt.“

Az emberiség történetében első ízben fordul elő, hogy pontosan meg tudjuk mondani egy ország valódi élelmiszerszükségletét, azt, hogy milyen tápanyagokra milyen mennyiségben van szüksége egy nemzetnek, hogy minden tagja kifejthesse teljes biológiai értékét. Azonkívül ismerve az illető ország élelmiszertermelését, meg tudjuk pontosan mondani a hiányokat. Ismerve továbbá a hiányokat, előre megjósolhatjuk azokat a fiziológiai következményeket, amelyek a lakosság tagjai között kisebb-nagyobb fokban szükségképpen fel lépnek. Másrészt, mivel ismerjük a hiányos táplálkozás orvosi következményeit, nemcsak egyénenként, hanem egy egész népességről megállapíthatjuk, hogy táplálkozása miben szenved szükségletet. Az alábbi táblázatban Magyarország élelmiszerszükségletét állítottuk így össze az 1930. évre. A Nemzetek Szövetségének a táplálkozással foglalkozó tudósokból álló bizottsága összeállította a napi táplálékszükségletet a különböző korosztályokra vonatkozóan. Ezt vettük alapul és a népszámlálás eredményeinek figyelembevételével kaptuk a táblázatban megadott értékeket.

Ha már most arra a kérdésre óhajtunk feleletet adni, hogy az ország összszakosságának hányadrésze kapja ezt a táplálékot, akkor többféle úton indulhatunk el. Először is az egész országra vonatkozó termelési, fogyasztási, kiviteli és beviteli statisztikákból megállapítható, hogy mi az az összes élelmiszer mennyiség, ami évről-évre Magyarország lakosságának rendelkezésére áll. Ezt a munkát Varga István vezetése alatt a Magyar Gazdaságkutató Intézet elvégezte. Az itt kapható eredményeket szembe lehet állítani az ország lakosságának szükségletével. Ilyen módon kiszámítható, hogy termelésünk mennyiben fedezi a szükségletet, azaz mi a mi élelmezési mérlegünk, íme tehát a két táblázat:

MAGYARORSZÁG NÉPESSÉGÉNEK TÁPANYAGSZÜKSÉGLETE KOROSZTÁLYONKÉNT 1930-BAN

T á p a n y a g o k	Egység	Összes népesség	k o r o s z t á l y o k						60— szoprató nők	terhes és szoprató nők
			1—2	3—5	6—9	10—14	15—19	20—59		
Védőtápanyagok	I. 000 fő	8.688	192	535	713	614	834	4.047	849	566
Tej	liter		0.75	1.0	1.0	1.0	1.0	0.7	0.3	1.0
napi fejadag			526	1.953	2.603	2.240	3.045	10.399	929	2.065
mindössze	I. 000 hl		15	15	30	60	100	120	60	120
Hús	gr		11	29	78	134	305	1.772	186	248
napi fejadag	I. 000 q		24	24	48	48	48	48	48	48
mindössze	gr		17	47	125	108	146	709	149	99
Sajt	I. 000 q		—	—	—	—	—	—	—	—
napi fejadag	gr		—	—	—	—	—	—	—	—
mindössze	I. 000 q		—	—	—	—	—	—	—	—
Zöld leveles főzelék	gr		45	80	200	250	200	100	100	100
napi fejadag	I. 000 q		32	156	521	560	608	1.477	310	207
mindössze	gr		30	100	200	300	300	300	300	250
Burgonya	I. 000 q		21	195	521	672	914	4.431	929	516
napi fejadag	gr		100	100	100	100	100	100	100	100
mindössze	I. 000 q		70	195	260	224	305	1.477	310	207
Csukamájolaj	gr		3	3	3	3	3	—	—	—
napi fejadag	I. 000 q		3	3	3	3	3	—	—	—
mindössze	I. 000 q		39	6	8	7	9	—	—	7
Energiát adó tápanyagok										
Száras főzelék	gr		—	—	—	—	—	—	—	—
napi fejadag	I. 000 q		—	—	—	—	—	—	—	—
mindössze	gr		—	—	—	—	—	—	—	—
Zsír	gr		7	15	25	50	60	60	50	50
napi fejadag	I. 000 q		5	29	65	112	183	886	155	103
mindössze	gr		50	75	150	300	400	500	300	300
Kenyér	I. 000 q		35	147	391	672	1.218	7.385	929	619
napi fejadag	gr		20	25	30	50	50	50	50	50
mindössze	I. 000 q		14	49	78	112	152	739	155	103

Az adatokat Beznák Aladár és Hortobágyi Margit: A táplálkozásfelettan újabb eredményeinek népegészségügyi vonatkozásai című dolgozatából vettem. Népegészségügy. 1938. XIX. évf. A táblázatot Schweng Lóránd intégyetemi adjunktus szerkesztette.

**MAGYARORSZÁG NÉPESSÉGÉNEK TÁPANYAGSZÜKSÉGLETE ÉS
TÁPANYAGFOGYASZTÁSA 1930-BAN**

Tápanyag	Tápanyag szükséglet 1.000 q	Tényleges fogyasztás 1.000 q			
		Stat.Hiv.	G. K. I.	Stat.Hiv.	G. K. I.
Védőtápanyagok					
Tej	23.699	11.398	12.090	48	51
Hús, baromfi, vad, hal ...	2.763	2.000	2.446	72	82
Tojás	1.399	309	419	22	30
Zöldleveses főzelék	3.869	1.966	3.234	51	84
Burgonya	8.799	17.923	8.285	203	94
Friss gyümölcs	3.047	4.878	3.169	160	104
Energiát adó tápanyagok					
Száraz főzelék.....	283	503	562	178	199
Zsír	1.538	683	1.141	44	74
Kenyér ¹	11.396	22.516	17.300	198	152
Cukor	1.402	1.029	1.029	73	73

Ezekből a számításokból az derül ki, hogy tejtermelésünket kb. 100—120%-kal, tojástermelésünket 490%-kal, zöldfőzeléktermelésünket legalább 20%-kal kell fokoznunk, hogy mindenki számára biztosíthassuk a fiziológiailag nélkülözhetetlen táplálkozást.

Hangsúlyoznom kell, hogy a moderm táplálkozásélettanból az az alapvető szempont következik, hogy az ország élelmezése mindaddig nem helyes, amíg a mondott élelmiszerekből nem fedezzük a szükségletet. Az élelmezés fiziológiájából világosan folyik, hogy hiába növeljük pl. búzatermelésünket és búzafogyasztásunkat akár a jelenleginek a sokszorosára, mert mindaddig, amíg nem biztosítjuk mindenkinek mindazokat a nélkülözhetetlen molekulákat, amelyek csak a tejből, tojásból, zöldfőzelékből és gyümölcsből fedezhetők, az ország lakosságának kisebb-nagyobb része valamilyen fiziológiai elégtelenségben szenved.

A másik út, amelyen 1926 óta a lelkes szakkutatók hosszú sora jár, a következő. Különböző községek vagy társadalmi rétegek lehetőleg mennél több tagjának vagy családjának az élelmezését veszik fel. Ez az élelmezésvétel kétféleképpen történik. Vagy úgy, hogy a vizsgált család, illetőleg egyén napról-napra pontosan felírja, milyen ételeket fogyasztott, vagy pedig úgy, hogy pontosan leméri és feljegyezi mindazokat a nyersanyagokat, amelyeket a naponta elfogyasztott ételek elkészítéséhez felhasznált. Az így kapott adatokból, ismerve a különböző élelmiszerek nélkülözhetetlen anyagtartalmát, pontosan kiszámítható, hogy a vizsgált egyén milyen mértékben fedezte fiziológiai követelményeit.

Az ilyen módon végrehajtott felvételek, amelyek Magyarországon több mint 40.000 emberre vonatkoznak, tökéletesen megerősítették az egész ország termelési és fogyasztási statisztikájából vont következtetéseket. Nevezetesen azt, hogy a védőtápanyagfogyasztás Magyarországon rendkívül alacsony.

¹ A Statisztikai Hivatal nem vette számításba, hogy a búza- és rozstermés egy részét, valamint fentebb a burgonyatermés egy részét állati takarmányozásra használják. — Adatok: Beznák Aladár és Hortobágyi Margit: A táplálkozásélettan újabb eredményeinek népegészségügyi vonatkozásai. Különlenyomat a Népegészségügy 1938. XIX. évf. i. A táblázatot Schweng Lóránd műegyetemi adjunktus szerkesztette.

Megerősítették ezt a kétféle módszerrel elért következtetést azok a vizsgálatok is, amelyek a lakosság egészségi állapotára vonatkoznak. Ilyenfajta vizsgálatokat Neuber Ede bőrgyógyász vezetése alatt végeztek a debreceni egyetem klinikai telepén. Az itt kapott eredmények átvizsgálása azt mutatja, hogy az iskolásgyermekek igen nagy része olyan különböző kisebb-nagyobb fokú megbetegedésben, vagy legalább is fiziológiai értékcsökkenésben szenved, amely a védőtápanyagok csökkent fogyasztásának a következménye.

Az elmondottakból világos, hogy mind az egyén, mind a nemzet számára a fejlődés és anyagi boldogulás nélkülözhetetlen alapfeltétele a fiziológiailag helyes táplálkozás. Különösen vonatkozik ez a fejlődés életkorára. A táplálkozás új tudománya elérkezett arra a szintre, hogy minden egyes nemzet számára elő tudja írni a megfelelő táplálkozást. Sőt a fejlődés ennél messzebbre ért. Nemcsak a követelményeket tudja megmondani, hanem az azok kielégítésére szükséges eszközöket is.

Ezt a tételt, jóval azelőtt, hogy elérte volna a kísérleti pontosságnak azt a fokát, amelyben most van, egy francia ember intuitív zsenialitása szabatos aforizmába öntötte. Brillat-Savarin mondásáról van szó, aki a „Physiologie du goût“ című szellemes compendiumában mondja, hogy egy nemzet sorsa sokkal inkább függ táplálkozásának mint kormányának helyes megválasztásától.

BEZNÁK ALADÁR

ROMÁNKORI MŰVÉSZETÜNK

GEREVICH TIBOR ÉS ÚJ KÖNYVE

A MAGYAR MŰTÖRTÉNETÍRÁS ritka állomáshoz érkezett, mely nagyon alkalmas eddigi fejlődése, kialakult módszerei és feltárt értékei feletti eszmélkedésre. Gerevich Tibor könyvére gondolunk, mely Magyarország románkori emlékeiről jelent meg, mint a Műemlékek Országos Bizottsága által Magyarország művészeti emlékei gyűjtőcím alatt kiadott sorozatnak első kötete. A 844 lapra terjedő, 264 képtáblával, számos szövegekőzti ábrával és 40 alaprajzzal kiállított munka oly káprázatos gazdagságot tár elénk, mely még a szakember, az irodalom alapos ismerője számára is lépten-nyomon meglepetéseket tartogat. Az eddigi szakirodalomról gondosan összeállított tudományos apparátus és külön jegyzék tudósít. Hiábavaló fáradozás volna, ha a könyv eredményeiről egy ismertetésen belül megközelítő fogalmat akarnánk nyújtani. A bírálat az ilyen művek előtt amúgyis eléggé kényelmetlen helyzetben van. Az eddig szinte általánosan érvényben levő gyakorlat is bizonyos elvi nehézségek elé állítja. A dicsérő jelzők már annyira kopottak, annyi kézen mentek már keresztül, oly minden tudományos osztályozást megcsúfoló módon nyertek alkalmazást, hogy szégyenkezés nélkül nem igen használhatjuk azokat. Gerevich nagy teljesítménye követelhet magának annyi tiszteletet, hogy ugyanazzal a komolysággal és lelkiismeretességgel közeledjünk feléje, mint amilyennel ő feladatát tekintette. Szónoki hévvel nem róhatjuk le elismerésünket, nem is illene a könyv folyamatos és szellemes, mindvégig nyugodt és előkelő hangjához, világos és tágas légköréhez. Olyan hangulat vonul végig a könyv egész előadásán, melyet a modern építő- és iparművészet jellemzésére használt vezérszóval új tárgyiasságnak nevezhetnénk.

A bevezetésben világosan kidomborodik a magyar művelődés- és művészettörténet kettős folytonossága, a magyar föld és a magyar nép régészeti örökségének párhuzamossága. A nagy homály a klasszikus emlékanyag és a román stílus között a Pannónia földjén egyre szaporodó ókeresztény leletek révén lassan tisztulni kezd. Ennek a fejlődésnek egyik lényeges láncszeme éppen legújabbban került elő a Műemlékek Országos Bizottsága gondozásában kiásott és e munkába már belefoglalt V. századi szombathelyi Szent Quirinus-bazilika esetében. Kevésbé folyamatosnak és szervesnek érezzük — a szerző fejtegetéseit követve — ezzel szemben a keleti-nomád szemléltető és ábrázoló módnak beolvadását a keresztény-európai közösség forma-

nyelvébe és feladatkörébe. Pedig ezek az elemek is szinte észrevétlenül simulnak a XI. század épületornamentikájához. A veszprémi, pilisszentkereszti, szekszárdi töredékek szépen igazolják ezt a folyamatot, de már a következő században ez az örökség teljesen elmerül a nyugati idomok között.

Amit a továbbiakban kapunk, az ennek a fontos történeti területnek a dolgok mai állásánál fogva nemcsak lehetőleg tökéletes összegezése. Ez már maga is nem csekély érdem volna. De még avval is csak keveset mondunk, ha az összehordott emlékeket és adatokat, következtetéseket és eredményeket évtizedekre ható kutatási kiindulópontnak és alapnak tekintjük. Sőt a kutatás előreláthatólag egyelőre az egész felépítmény alapszerkezetét alig fogja megváltoztatni. Talán későbbi idők megváltozott korhangulatát és növekedő emlékkismeretét feltételezve, bizonyos részleteket majd másképpen látnak és értékelnek. A megszállott területekről még remélhetünk némi pótlásokat, bár az ismeretes nehézségek mellett szinte megfoghatatlan, hogy új felvételekben mennyi újat és mennyi régít sikerült a szerzőnek éppen ezekről a vidékekről összehordania. Hogy például Gyulafehérvárt, melynek székesegyháza a még manapság is várjelleggel viselő és féltékenyen őrzött városkerületben áll, magyar kiadvány számára annyi fénykép hogyan készülhetett, az a szerző titka. Ám az olvasó és élvező szemében mindenesetre meglepetés és csodálat tárgya. De különben is a könyvnek 700-nál több képmelléklete szinte teljesen új felvétel. Gerevich így az emlékek és adatok óriási tömegét adja át a szakköröknek és érdeklődőknek, páratlan bőkezűséggel és minden szűkkeblű fenntartás nélkül, fölünyesen mellőzve az újabb műtörténeti kiadványainkban lábrakapott féltékeny „Copyright by N. N.” megszorítását.

A MAGYAR KŐÉPÍTÉSZET és ezzel a magyar műgyakorlat találkozása az első európai vagy legalább is nyugati stílusközösséggel egykorú a kereszténység felvételével. A stílus kialakulás hordozói a templomépítkezések voltak olyannyira, hogy minden, még a legradikálisabb szerkezeti téralakítási és díszítő újítás is az egyházi építészetből indul ki. A kőtechnika az egyházi feladatokban nagyon gyorsan váltotta fel a faépítkezést. Ez a folyamat a világi építészetben csak fokozatosan, évszázadokra nyúló lassú fejlődés folyamán ment végbe. Az új műveltségi és művészeti helyzet szellemi forrásai Róma, Montecassino, Cluny, fontos közvetítői Aquileja, Ravenna, Salzburg, Passau. Majdnem teljesen hiányzik Bizánc. Ezzel megdőlt egy régi dogma, mely Kelet-Róma kisugárzásait az első századokra nézve minden vonatkozásban túlsúlyban levőnek hitte és a művészetben is egészen a XV. századig ki akarta mutatni. Pedig erről, az elefántcsontfaragványok útján terjesztett nagyon is részleges, csakis a kisplasztikára és az iparművészetre szorítkozó hatásoktól eltekintve, nem igen lehet beszélni. A magyarországi román művészetnek legfontosabb éltetői a felső-italiai lombárd műhelyek voltak, mellettük a dalmát formák és minták is jelentékeny szerepet játszottak. Később a XII. század közepe óta sűrűbben jelentkeznek francia, kivált délfraancia, de mellette

normann kisugárzások is. Érdekes jelenség, amire Gerevich ismételtén rámutat, hogy ezzel szemben a német befolyás aránylag háttérben marad és legfeljebb szórványos bajor műhelygyakorlatok formájában található. Ennek magyarázatára szolgálhat talán az a helyzet, hogy a szomszédos osztrák területek építőművészete ekkor maga is még a tanulás stádiumánál tartott, azonfelül pedig közvetlen kapcsolatok a német román művészetnek kissé akaratos, a festőiségig feloldott csúcsteljesítményeivel (a rajnavidéki császárdóмок, továbbá Maria Laach, Limburg a. d. Lahn) történetileg is nehezen képzelhetők el.

Jellemző a sajátos magyar térkompozícióban érvényesülő nyugodt józanságra és világos áttekinthetőségre, hogy az ismeretes emlékek és romcsoportok közül úgyszólván minden más szerkezeti lehetőséget elnyomó túlsúlyban van a hosszhajós templomtípus. Tudatos és félreismérhetetlen központi elrendezésű épületek csak nagyon ritkán fordulnak elő, feltűnően kisméretűek is, közvetlen utódai a Pannóniában már két példányban ismeretes római-ókeresztény cella trichora típusnak (lóhere alaprajzú temetőkápolnáknak) és természetesen hasonló célokat is szolgálnak. Ilyeneket találunk Rábaszentmártonban, Papócon, Jákon, Öskün stb. De a hosszhajós templom-épületek keretében is szinte félve tartózkodnak minden irányzattól és hozzáadástól, mely ezt a világos és tömör bazilikás rendszert megzavarná és egy központosító szándék irányában módosítaná. Ezért eltekintenek a legtöbb esetben a kereszthajó alkalmazásától és egyéb központi részek kihangsúlyozásától. A máshol gyakran szereplő négyzettoronnyal így csak kivételesen találkozunk (Demsus, Felsőszombatfalva). Ennek megfelel a legtöbb esetben a lapidaris és zárt homlokzati megoldás, kéttornyos rendszerrel, mint Szepeshelyen, Tűrjén, Ákoson stb. vagy egytornyos sémával, kivált kisebb méretű falusi templomoknál. Ezekből az alapokból fejlődnek aztán ki a remekbe készült homlokzatképek mint Ják, Lébény stb. Gazdagabban tagolt alaprajz rendszeren festőbb külső épületburkolattal jár, mint a francia és rajnavidéki mintáktól érintett kalocsai második székesegyház, az ócsai és kisebb arányokban a kisbényi templom.

A MAGYAR ROMÁN MŰVÉSZETET eddig szinte kizárólag építészet-történeti kérdésnek tekintették. A díszítő épületplasztikát is inkább abból a szempontból vizsgálták, vajjon mennyivel támaszthatja alá az architektonikus tényálladékból levont következtetéseket, illetve más, tisztán építészeti támpontok hiányában az ornamentikából kerestek feleletet szerkezeti, alaprajzi vagy térkompozíciós összefüggésekből eredő kérdésekre is. Az épületdíszítésben mutatkozó tanúságokról természetesen Gerevich sem mondhatott le, de ezeket az emlékeket külön fejezetben, a díszítő és ábrázoló művészetek sajátos törvényeinek figyelembe vételével külön csoportban tárgyalja. És valóban csodálatos világ tárul itt elénk, természetből és fantáziából fakadó fauna és flóra, az egész középkori természetrajz (Physiologus és Bestiariumok) és ezenfelül az Árpád-kor egész gondolatvilága, tapasztalatkincese és élettartalma megkapóan szemléltető változatgazdagságban és szinte

áttekinthetetlen szélességben. Már e jelenségeknek szentelt alfejezetek elmei is fogalmat nyújthatnak a témák és formák óriási területéről: növényi kelyhek, bimbós és növénydíszek, emberi alakok és egész jelenetek, sas, galamb, oroszlán, sárkány, keverékformák, stereometriai jellegű minták, hogy csak a pillérfejezeteknél maradjunk. Az emberi alakokat is felhasználó jelenetek és kompozíciók a biblikus tárgykörből, a legendákból és kivált a középkori szimbolikából merítik témájukat. Így a fantasztikus és jelenetes ábrákban különösen gazdag vértesszentkereszti maradványok között (jelenleg a csákvári Eszterházy-parkban) egy Ádám és Éva-jelenet, valószerűtlenségében félelmetes kígyóval. Nagyon gyakoriak a harci és vadászc jelenetek, szinte kivétel nélkül jelképes fogalmazások, nem ritkán a jó és a rossz princípium viadalát (pszichomachiát) példázzák, legvilágosabban és legszemléltetőbben egy esztergomi oszlopféjezetben. A nyilván hazai mester kezétől származó és magyarruhás alakokat szerepeltető kisbényi vadászc jelenetről ez a szimbolikus álcázás már az utolsó fozslányig lehullott és marad egy megkapóan közvetlen, a természetből ellesett életkép.

Ezek között az épületplasztikai adalékok és az önálló szobrászat között élesebb határvonalakat húzni nem lehet; ezeket csak az áttekintést és csoportosítást szolgáló módszertani kényszer diktálja, önálló vagy szabad szobrászatról különben is a román korszakban csak fenn tartással szólhatunk. Az átmenetek hullámzók, a témák, technikák, források és természetesen a kivitelezők azonosak, a szemléltető és ábrázoló készség egyenrangú. Gerevich Tibor különös szeretettel, éles szemmel és kifinomult érzéssel tárgyalja ezt a részt, a magyar szobrászat hőskorát, régi művészetünknek úgy történeti helyzete, mint művészi értéke miatt és nem utójára töredékes, de páratlanul gazdag és változatos emléktömege (ez utóbbi kizárólag e kiadvány érdeme) révén legfontosabb és legértékesebb hagyatékát. Ennek a műgyakorlatnak egyik messzire kimagasló és teljes jelentőségében csak újabban kibontakozott gócpontja Esztergom volt. Az esztergomi műhelynek III. Béla alatti vezető szerepéről inkább csak épületplasztikai maradványok, de ezek aztán teljes érvénnyel, tanúsodnak. A már említett pszichomachián kívül nyomatékosabb figyelmet érdemel két emberfejes oszlopféjezet, kivált arcalkatával és szakállviseletével félreismerhetetlenül a magyar fajiság jegyeit eláruló darab. Monumentális hatású, sok magyarországi társa közül rangban első a vörösmárványból faragott kapuoroszlán. Építészeti, szobrászati és mozaiktechnikai remekműre engednek következtetni a „porta speciosa“ különböző töredékei, tökéletesen igazolva a Klimó esztergomi kanonok és későbbi pécsi püspök megrendelésére festett régi olajfestmény adatait. Jelentéktelenebb szobrászati zsákmánnyal jártak a székesfehérvári ásatások. A pécsi domborművek körül folyó majdnem évszázados vitát is végre nyugvópontra juttatja ez a könyv, mely két mester feltételezésével egy csapásra tisztázza a hozzászólók által összezavart helyzetet.

A gyulafehérvári szoborművek elemzésével nyert szemléleti magasságból most nagyszerű távlatokat kapunk román művészetünk helyzetére, lelkiségére és esztétikájára, szerves kialakulására és egész

élettanára. Kihatásai a szűkebb erdélyi körzeten belül épp oly lényegesek és érdekesekek, mint szövevényes összeköttetései a legtávolabb nyugatmagyarországi művészeti erőgócokkal. Felette jellemző a magyar román kori művészet egységes vérkeringésére és élő organizmusára az a szinte kísérteties természetesség, mellyel a gyulafehérvári hagyományok bekapcsolódnak a jáki műhelyközösségbe. Román szobrászatijaik utolsó szava ez. Az olasz (Fidenza, Cremona), francia (St.-Gilles, Moissac, Autun) és német (Bamberg) hatások úgyszólván nyom nélkül beolvadnak az újabb önértékű egység nevében, semmi mással össze nem téveszthető külön történeti és nemzeti síkon. A jáki csoportnak szentelt lapok nem kevesebb mint 40 képpel felszerelt, remekbe készült külön értekezés arányait és színvonalát érik el és a könyv előadásának s egyszersmind a nagy fejlődési vonalaknak csúcspontját jelzik.

Ezzel a magaslati ponttal azonban még korántsem érkeztünk a munka végéhez, a tulajdonképpeni meglepetések úgyszólván csak most kezdődnek. A magyar román korszaknak valamennyi eddigi tárgyalása az aránylag késői Ják—Lébény—Zsámbék csoportra fektette a főhangsúlyt és rendesen benne rekedt az építészeti kérdések taglalásában. A részletező tanulmányok általában kimerültek az idegen hatások utáni rejtvényfejtésben. A román emlékcsoport igazi értékeinek összegező szemléletét csak most kaptuk. A kőemlékek által meghatározott kissé merev és rideg keretek most valamennyi egyéb művészeti tevékenység bevonása révén melegséget, színt és életet nyernek. Az alakos szobrászattal kapcsolatban élénk tárul a fém-, elefántcsont- és kisplasztika gazdag régészeti hagyatéka. E téren még az anyaggyűjtés legelemibb kezdetei sem álltak rendelkezésünkre. Tekintettel arra, hogy a honfoglaló magyarság legsajátosabb, legelterjedtebb, szinte kizárólagos művészeti termelése a fémművesség volt, feltehetjük, hogy fejlett technikával és gyakorlott ízléssel fogtak hozzá az új keresztény életközösség feladataihoz. Csak így tudjuk megérteni a későbbi magyar ötvösség nagyszerű helyzeti erejét és történeti dinamikáját. A velence-bizánci és limoges-i műhelygyakorlatok által közvetített és itt-ott felbukkanó hatások mellett és felett ez az örökség a román kori és az egész későbbi magyar fémművességnek minden más közrejátszó tényezőt elhomályosító erőforrása. A nem nemes fémből készült emléanyagban biztos útjelzőt kapunk a három évszázadon keresztül követhető számos körmeneti keresztben, az egykorú, külföldön is magyar eredetűnek ismert „magyar keresztben“ (Ungarnkreuze). Fémszobrászatunk legbüszkébb termékei a kerekplasztikai ereklyetartók (Szent Kálmán fejreliquiáriuma Melkben) és a fej-, állatformában vagy fantasztikus összetételekben jelentkező liturgikus kézmosóedények (aquamanilék), külsőleg legszerényebb emlékei a pénzveretek, melyek azonban a történeti megismerésre, a pontos datálásra és ezzel a formakialakulás menetére nézve felbecsülhetetlen értéket jelentenek. A nemesfémből készült munkákban, liturgikus felszerelési tárgyakban és ékszerekben, de kivált a koronázási jelvényekben a legméltóbb formákat és típusokat mutatja a büszke magyar arany- és ezüstművesség. Szent István koronájának sorozatos részlet-

felvételekkel illusztrált leírása zárja be a kötetet; ennek tüzetes megvizsgálását a mostani jubileumi évi nyilvános közszemlére tette tette lehetővé. Ebben bizonyos jelképeességet érezünk. A könyvben tárgyalt emlékek végig az első magyar király által teremtett lelkiségnek állandó anyagban és külső formákban jelentkező vetületei. „Mert a nem-művész — itt saját szavaimat idézem a Magyar Szobrászat Kezdetéből — és a szó megszokott értelmében nem is mecénás Szent István király döntő elhatározásának következményei mellett elhalványul minden művészi befolyás, tett, alkotás, lángelme, mely ezer év óta a magyar művészetben hatott.“⁴¹

Több viszonylatban egészen új tájakra vezet a román falfestészetnek szentelt fejezet. A kézikönyvekben, de még részlettanulmányokban is olykor szereplő, teljesen elszigetelten álló egy-két próba helyett felsorakoztat egy körülbelül harminc, nagy műértéket és szinte szédületes történeti távlatokat tükröztető töredékből álló, zárt emlékcsoportot. Ezek a szám szerint ma is szegényes festmények látszólag még szerveesebben nőttek ki a klasszikus pannoniai anyaföldből. Körvonalazást, ecsetvezetést, sőt színadást közvetlenül ebből az örökségből merítenek. Majdnem nyüegeyes útvonal vezet a pannoniai pogány és ókeresztény festett faldíszítésekől a XIII. században készült jáki freskókig. Még a népvándorlás sem jelentette a fejlődési vonal lényeges megszakítását.

E festői maradványok elemzésében a szerző finoman kicsiszolt stíluskritikai módszere igazi fényben csÜlog. Még az egyes freskócsoportokon belül is kiemelkednek bizonyos iskolahagyományok, sőt stilisztikailag pontosan körülhatárolható művészegyéniségek. Így az eddig úgy datálásban, mint értékelésben az ókeresztény korszak és a XIII. század között ingadozó feldebrői freskókra két különböző művészkéz kimutatása, illetve működésük gondos elkülönítése egy csapásra vüágosságot derít. A Káin- és Ábel-jelenet mesterének művészetében tovább él a katakombafestészetből, bizánci mintaképekből és legfőképpen a veszprémmegyei balácapusztai és egyéb pannoniai falfestményekből áradó ihlet. Az apszis mestere, aki szintén a XIV. században dolgozott, korábbi és részben még a késői hellenisztikus-római illuzionizmusban gyökeredző társával szemben már a zártabb, szigorúbb, modern stílus képviselője, melyet főleg ró mavárosi művészek műveltek (Sta Maria Antiqua, San Qemente stb.) Az ornamentális maradványok technikája megint a Káin és Ábel-mesterhez áll közelebb. A jáki apátsági templom festett faldísz alakos maradványainak vizsgálata is két művészkéz megállapításához vezetett. A Szent György-kép temperamentumos művésze érzékeny hangulatú, finom körvonalazással dolgozó, bizánci emlékezősektől körülzsongott kompozíciót nyújt. Ezzel szemben a déli toronycsamokban fennmaradt angyalok, donátorok, Krisztus az apostolok között és Mária halála tárgyú töredékek alkotója nehezebb, hieratikusabb, a ró mavárosi monumentális felfogástól érintett stílusfokot képvisel. Az újabban gyönyörűen konzervált veszprémi Gizella-kápolna falfestményeinek mestere is minden önállóságának és egyéni értékeinek ellenére félreismertethetetlenül lekötelezettje az olasz Dugentónak.

A tagadhatatlan külföldi formai biztatásoknak és analógiáknak ellenére Gerevich már a kezdetekre nézve és minden műtevékenységben a hazai elemek erős részvételével számol. Indokoltan, mivel az idegen befolyások hordozói nem szükségszerűen külföldi mesterek voltak. Mivel pedig az első nagyszabású tervek feltétlenül a bencésrendben tömörült nagy kozmopolita tudós, művész és munkás-„res publica.”⁴ tagjaiból származtak, a hazai energiák beilleszkedése csak a segítő erőktől a kivitelezőkön keresztül az alkotó mesterekig vezető sorrendben történhetett. Hozzátehetjük, hogy a művészek és kőfaragók nemzeti hovátartozósága a magyar románkori művészet félreismerhetetlen önállósága, a gondolkodási és alkotási folyamatok kollektív zártsága mellett ebben a korszakban nem is bír azzal a döntő fontossággal, melyet rendszerint tulajdonítanak neki. Ha az ilyen kérdéseket gyakran leplezetlen rosszakaratból beleviszik az egyetemes európai műtevékenységnek ebbe a korai szakába, úgy ez bizonyos szemszögből nézve óriási kortévesztésnek mondható. A román stílus világtörténeti szerepe az első páneurópai művészi nyelv kialakításában rejlik. Az összetevő energiák ismerete, kivált az elsőrangúan fontos kora-olasz és francia művészetben érezhető jártassága végigkíséri a könyv előadását vesződséges útjain, túlnyomó részben alig megmunkált tájakon. A teljesen indokolt, sőt életbevágóan fontos igyekezete a szerzőnek, hogy a magyar emlékeket és a magyar művészet területét elválassa a szomszédos osztrák művésztől (más szomszédunknak egyenrangú vagy egyáltalában említésre méltó műgyakorlata akkor nem is volt) és aránylag nagyfokú függetlenségét a német fejlődéstől bizonyítsa, itt-ott az utóbbinak bizonyos mérvű leértékelésére vezet. A magyar tudományos irodalomban jártasak azonban érzik és tudják, hogy ebben tulajdonképpen csak valami egészséges visszahatás jelentkezik. Tudományos kutatásunk és munkamenetünk szinte túlzott arányban a német irodalmat használja és német módszereket követ. Még ha ennek hasznát és előnyeit elismerjük is, az ár, amit érte fizetünk, az egyoldalúság. Ne felejtjük el, hogy a német tudomány maga is válogat, most jobban és tudatosabban mint valaha. Páratlan nagy üzemében nem halad csukott szemmel a külföldi eredmények előtt, de azokat saját lelkeségéhez szabja, saját értékelésének veti alá. Ezt kell megtanulni tőlük, nem pedig eredményeiket szolgálai módon átvenni. Ami nekik tökéletesen megfelel, arról még nem biztos, hogy kiállja-e a magyar szellemi életfeltételek diktálta tűzpróbát is. A német tudomány nem gondolkodhatik és értékelhet helyettünk és érettünk. Ezt nekünk kell elvégeznünk. A jó szolgálatot méltóan azzal sem viszonzhatjuk, ha a német tudományosság vagy akár a nagy közönség számára írt németnyelvű kiadványainkban a tőlük kapott eredményeket, módszereket, értékítéleteket változatlan állapotban visszaajánljuk, illetve csak olyan hangnemben írunk, minőt a nyelvében aposztrofált nép megszokott és éppen ezért szívesebben hallgat. Ez vonatkoznék természetesen francia, olasz, angol kiadványokra is, csak hogy ez a helyzet ritkábban áll elő. Még ritkábban találkozunk az illető tudományos irodalom ismeretével és bedolgozásával magyar művekben. Gerevich

beállításának így a szűkebb értelemben vett műtörténet határain túlmenő jelentősége is lehet, a magyar tudományosság átfogóbb igazodását és egyenesen a magyar műveltség egyensúlyát is érinti. A román művészet tárgyalásánál pedig ez a „román“ nézőpont szinte természetesnek látszik. De a fenntartás nélkül elismert meghihetések, módosítások és keresztezések ellenére a magyar műtörténet szaka külön és önálló művészeti provincia marad sajátos életfeltételekkel, okozati reakciókkal és értékskálákkal.

A NAGY MUNKA MINDEN SORÁBÓL sugárzó, a szerves történeti kialakulást szolgáló eleven fogékonyságnak, a történetíró hatodik érzékének mondana ellent, ha az előadott következtetéseket és ítéleteket újabb megingathatatlan dogmáknak, illetve azok örökre érvényes klisirozásának vennők, ami a jövő kutatóit és a jövő nemzedékeit felmentené a továbbkutatás és továbbgondolkodás feladata alól, bár ez is még jóidéig az itt megszabott keretek és irányok szerint fog menni. Mint minden tudományos mestermű, ez is az adatismeretek nagyarányú gyarapodása mellett a kutató módszerek számára lényegbe vágó változásokat és haladást jelent. A tudomány menete állandó mozgást mutat, amit a magyar műtörténeti kutatás esetében éppen Gerevich Tibor egyéni tudóssorsa meggyőző didaktikával példázhat. Ez a könyv így nemcsak emlékezetes esemény a magyar műtörténetírásban, hanem kétségkívül Gerevich kutató és írói munkásságának tetőpontja.

Gerevich tanítómestere Pasteiner Gyula volt és ő nem is mulasztja el, hogy őszinte háláját szóban és írásban, ahol csak lehet, kifejezze. Annak történeti pozitívizmusa valóban lényegesen elősegítette óvatos módszerei kialakulását. Tudománytörténetileg azonban közvetlen Ipolyi Arnold vállain áll és annak még a romantikában gyökeredző eszméi, módszerei és értékelései itt születtek korszerűen és termékenyen újjá. Innen vezetnek egészen szerves kapcsolatai a modern szellemtörténeti módszertanhoz is, mely későbbi munkáit áthatja, bár annak szónoki hirdetésétől és divatos túlzásaitól, „kulisszafestészetétől“ észrevehetően idegenkedik. Ebben is csak biztos érzéke vezeti, miként mindenben, amire műtörténetünknek, mint tudománynak szüksége van. Ahol még annyi emlékanyag vár feltárára, elhamarkodott szintézisek sem segíthetnek. A szoros viszonylat a tudós életpályája és tudományágának története között itt csak szerves kontaktust és érzékeny kulturális lelkiismeretet jelent és nem téveszthető össze a nálunk sem ismeretlen „homo unius libri“ típusával, aki a módszertant és terminológiát a különböző külföldi vezérművek vagy könyvsikerek szerint és azok sorrendjében válogatja és változtatja.

Tudományos egyéniségének kialakulása egyenes vonalban, egy eredményekben és külső sikerekben gazdag életkereten belül folyt le. Egyetemi tanulmányainak elvégzése után három teljes évet töltött külföldi tanulmányúton. Utána a Nemzeti Múzeum szolgálatába lépett. 1910-ben egyetemi magántanár, 1923-ban a Római Magyar Intézet igazgatója, majd a Római Magyar Akadémiává átszervezett és Collegium Hungaricum-mal egybekötött intézmény kurátora lesz.

1924-ben egyetemi nyilvános rendes tanár Budapesten, 1928-ban meghívást kap a római egyetemre, de megtartja budapesti tanszékét. Azóta tömérdek bel- és külföldi kitüntetés és megbízás jelöli azt a magas értékelést, melyet a tudományos és művészi életben nagy erudíciójával és biztos műtéletével kivívott magának.

Aránylag fiatal korban, már jóhangzású neve volt külföldön is. A ferrarai festészetről, a bolognai trecentoművészetről írt tanulmányai felkeltették a szakkörök figyelmét és osztatlan elismerését. Az egész nemzetközi műtörténetírásra oly központi fontossággal bíró Thieme-Becker-féle művészlexikonnak az olasz címszavaknál csakhamar egyik főmunkatársa. Jóval előbb, hogy a barokk-láz elfogta a művészettörténetet, erről a kérdéstről több olasz és magyar értekezést írt, többek között egy beható és megfontolt tanulmányt a fejlődéstörténeti szempölből nézve döntő fontosságú bolognai barokkról, melyet 1910-ben a Rómában tartott Nemzetközi Művészettörténeti Kongresszusnak mutatott be.

Mint több, más nemzetekhez tartozó kutató, Gerevich is a világháborút követő összeomlás után mondott búcsút a művészet klasszikus hazáját érintő csillogó és hálás témáknak és egész erejét a hazai műtörténet felkutatására és történeti magyarázatára vetette latba. A külföldi szakirodalomban szerzett és jól kiérdemelt hírnevét azonban itthon egyelőre csak megnemértésre és rosszakaratra cserélhette be, mert e feladat két okból kifolyólag is különösen hálátlannak bizonyult. Először érvényt kellett szereznie az ilyen fáradozás életjogosultságát hangsúlyozó igényeknek, a magyar művészet fejlődésének és értékrendszerének, még annak művelőivel szemben is. Utat kellett törnie az elő- és tévítételek áthatolhatatlannak látszó bozótján, de mindenek előtt — és ez volt a másik hálátlan feladat — a félreismert, kellő tekintetbe nem vett vagy nagyobbrészt teljesen ismeretlen emlékek széles területeit kellett feltárnia. Történeti és művészeti örökségünk felfedezése, meghatározása és átértékelése elsősorban az esztergomi Keresztény Múzeum anyagába kapcsolódik, melynek sokféle egyéb hivatalos elfoglaltsága mellett is hűséges gondozója, gyarapítója és rendezője maradt. Ebből a felette alkalmas hadállásból indultak ki előtörései a magyar művészettörténet meghódítására. Az ottani kincstár is mindig vonzotta, ahogy a régi magyar ötvösség problémái is végigkísérik kutató, feltáró és feldolgozó pályáján. A múzeum és kincstár fontos darabjairól manapság közkézen forgó nézetek szinte kivétel nélkül az ő megállapításait követik. Ezt már azért sem lehet eléggé aláhúznunk, mivel egy-egy, az idők távlatánál és a mai műtörténeti nagyüzemben, az analógiái ismeretek világánál tévesnek bizonyult meghatározása egyes kül- és belföldi kritikusokat jobban izgatja és érdeklí, mint a feldolgozása révén tudományos közkinccsé vált pozitív és maradandó értékek tömege. Hasonló felderítő és úttörő munkát végzett a kivált olasz quattrocento munkákban oly gazdag krakkói Czartoricky-képtár feldolgozásával és publikálásával, úgyszintén rendezte és katalogizálta a bolognai Museo di S. Stefano-t. Később is visszavisszatért első szerelméhez, az olasz művészetéhez, így a római S. Gregorio Magno templomról írt monográfiában. De viszont az óla-

szokat is megörvendeztette egy olasznyelvű munkával, ahol a régi magyar művészeket ismertette.

De az a két műve is, melyet egyes művészegyéniségeknek szentelt, Kolozsvári Tamásnak és Antonio Abbondionak, minden más mint monográfia a szó leíró, életrajzi értelmében. Az utóbbi munkában egy a bőséges magyar viszonylatai révén nagyon fontos medailleurnek gondosan összeállított munkásságát adja XVII. századi művészi lehetőségeink keretében és óvatos okfejtéssel foglalkozik az „osztrák művészet” -tel, mely akkor nálunk és Ausztriában szívesen hangsúlyozott jelszó volt. Az első magyar táblafestőről írt munkában pedig távlatokat nyújt egy egész korszaknak színektől és árnyalatoktól sziporkázó művészeti szövedékébe, felidézve szemléletét és tudását a magyar művészettörténet egyik legmagasabb csúcsát jelentő, névleg is ismeretes magyar festő teljesen hiteles főművének tükrében. Zsigmond király korának kulturális és művészeti áramlatai találkoznak itt egy nagyfeszültségű erő centrumában. Művészetének olasz (Lorenzo Monaco, Gentile da Fabriano), rajnavidéki (a kölni Klára-oltár mestere) és burgundi (Melchior Broederlam) árnyalatokban csillogó összképét bizonyos külföldi oldalról szívesen tompítják, újabban a cseh kultúrkörbe utalják, s az erős itáliai hatásokat elhallgatják, hogy az oltárművet a magyar fejlődésből kiemeljék. Ugyanazok, kik Kolozsvári Márton és György XIV. századbéli szobrászok esetében a helységnév németes formájában döntő bizonyítékot lárnak a művészek nemzeti-ségére nézve, Tamás mesternél zavartalanul haladnak el a magyar névforma mellett. Sőt egyes magyar kutatók a régi magyar festészet e legnagyobb mesterének még az egyéniségét is eltüntetik és a külföldi írók által is még érintetlenül hagyott nagy oltárművet darabokra tépik. Ez a vita különben nemcsak a garamszentbenedeki táblák körül folyt, hanem Gerevichsel és Kolozsvári Tamással együtt az egész régi magyar pikurát is magával akarta rántani a metsztkölcsönzések módszertani csodaszere jegyében. E nézetek azonban inkább csak egy fiatal oláh egyetemi tanárnál találtak kedvező fogadtatásra. A számottevő külföldi szakkörök Gerevichet éppen a magyar történeti művészetet jellemző előadásai (Róma, Perugia, Milánó, Genf, Varsó stb.), de kivált a Nemzetközi Művészettörténeti Kongresszusokon (Brüsszel, Stockholm, Svájc) való szereplése révén jobban ismerik és már 1930-ban az ezeket előkészítő állandó bizottságnak főtitkárává választották, mely megbízatása a váltakozó belga, svéd, svájci és angol elnökök mellett még most is változatlanul fennáll.

Nemzetközi összeköttetései, nyelvismerete, megnyerő modora és didaktikai rátermettsége eredeti típusú kultúrdiplomatává képesítik. Már 1919-ben Mombelli tábornok, olasz katonai főmegbízott útján megakadályozta a Nemzeti Múzeumnak a román csapatoktól megkísérelt kifosztását. A kulturális és művészi ügyek előadója volt a magyar békedelegációban, Trianonban. Az ő nevéhez fűződik olyan magyar szellemi javak megmentése, mint az egykori nagyváradi Ipolyi-és a San Marco-gyűjtemény. Ő tárgyalta le az olasz kormányval a modenai Korvin-kódexek visszaajándékozását. Nem egy fontos külföldi kiállítás magyar kormánybiztosa volt, az 1932-ben rendezett

páduai Nemzetközi Egyházművészeti Kiállítás nagy aranyérmét nyerte. Kihatásaiban talán legfontosabb eredménye a római Fraknoi-villa visszaszerzése és ezzel kapcsolatban a római Magyar Történeti Intézet és jogutódjának, a Magyar Akadémiának megszervezése. Itt egész tudósnemzedék nyert az ő útmutatásai szerint módszeres kiképzést, az örök város légköréhez mért tág látókört és biztos irányítást. A fiatalokra gyakorolt befolyása különben sem csak iskolát alkotó tanári működésében merült ki (bár minden múzeumban és kultúrintézetben találkozunk már Gerevich-tanítványokkal), hanem nyomatékosan érvényesül a megerősödő római intézet nevelő hatása révén legújabb művészetünk képviselőiben, „a római iskola“ neveltjeiben. Igaz, hogy az ő fiataljai már harminc- és negyvenévesek és nagy részben már alkotásuk teljében és mesterségük élén állanak. Ez a koedukációs rendszer, művészek és műtörténészek s egyéb történeti és nyelvészeti szakok művelőinek szoros együttélése mindkét részre nézve üdvös hatással volt. Ez a helyzet a művészetekhez való közvetlen viszonylatot, a kvalitásérzéklet, az élő művészetben való közvetlen részvételt és személyes érdeklődést állandóan táplálta. Itt Gerevich példájának is nagy hatása volt. Mindkét lábbal napjaink művészetpolitikájában állva, a rómaiakért mindig bátran kiáll. Azok a panaszok, melyek zsűrizései nyomán felmerültek, hogy t. i. elfogult a rómaiakkal szemben, csak akkor volnának jogosultak, ha az ő oldalukon valóban nem a tehetsége-sebbek állmának.

Munkássága a tanári teendőkkel tágabb feladatkört ölelt fel. „A magyar művészet európai helyzete“ és „A magyar művészet jelentősége“ című értekezéseiben saját kutatásai és megállapításai alapján új alkalmas utakat és módszereket igyekezett kidomborítani a magyar művészettudomány számára, annak saját átlagos feladatköréből és problematikájából. Ipolyi Arnoldról szóló szép centenáris megemlékezésében, kinek, úgy érzi, ő is örök lekötelezettje, annak a mi korunkra is érvényes, termékeny és útmutató elveit idézi fel és ajánlja követésre. Végre pedig a Hóman Bálint szerkesztésében megjelent „A magyar történetírás új útjai“ című történetkutatói metodológiában az elért eredményeket és a jövő feladatait egy tartózkodó szellemtörténeti beállítás jegyében formulázta meg.

A helyzetet tisztázó és a további kutatás útjait megjelölő fontos adalékai után barátai és tisztelőitől türelmetlenül elviselt hosszabb hallgatás következett. De ebben a csendben nemcsak gondolatok, belátások és elhatározások érlelődtek, beleesik ebbe az időbe az 1933 óta általa vezetett, addig meglehetősen patriarkálisan működő Műemlékek Országos Bizottságának kiépítése elsőrendű tudományos kutató intézette. Egyedül fényképarchivuma négyezerről huszonkézezerre gyarapodott, legnagyobbbrészt modern, a legkényesebb igényeknek megfelelő felvételekkel. Egészen új műszaki szakosztály létesült, mely ma már húszezernél több pontos műszaki felvétellel rendelkezik. A szakkönyvtár állománya aránylag rövid idő alatt háromszorosára nőtt, magyar műtörténeti kiadványokban ma a legteljesebb gyűjtemény, de külföldi emléktopográfiai, építészeti és általános jellegű művészettörténeti munkákban is már oly gazdagon felszerelt és annyira rendszeresen

kiépített apparátus, hogy nemcsak gyakorlati, műemlékgondozó és kutató feladatoknak, hanem messzemenő tudományos igényeknek is megfelel. Ezek a segédeszközök és az ezekkel rendelkező, azokat gondozó, gyarapító és főleg felhasználó kiváló hivatalnoki kar a MOB-ot a magyar műtörténetnek egyik legelsőddé vitathatatlanul lelegevenebb őrhelyévé avatja. De nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy műemlékeink lelkiismeretes és hatékony gondozása a hivatalos feladatok és az adminisztratív teendők hihetetlen feldagadását hozta magával és hogy ezen túlmenően Gerevich sürgetésére az esztergomi királyi vár kiásása és helyreállítása és a székesfehérvári régi bazilika alapfalainak tökéletes tisztázása, ennek nyomán pedig az ottani romkert felállítása vált lehetségessé. És ennek a modern szellemtől fűtött emlékhivatalnak ezek csak legszembeötlőbb és legnépszerűbb teljesítményei. Mellettük fel kell még sorolnunk a szombathelyi Szent Quirinus-bazilika feltárását, a jáki, veszprémi, feldebrői, kőszegi, sümegi freskók restaurálását stb. Gerevich elnöksége alatt a MOB 70–80 különböző esetben vetette latba teljes erejét és hozta helyre a kérdéses művészeti és történeti emlékeket a legújabb elvek szerint.

Fenti fejtegetéseinkben sok mindent elmondottunk, ami „nem áll a könyvben“, ami a román emlékekkel csak laza összefüggésben van, de ami valahogyan mégis csak a munkához tartozik, e monumentális tudós mű megértésére hasznosnak és talán szükségesnek is látszik. A vonalak a régi magyar művészet eredeti értékeihez, mélyen fekvő erőforrásaihoz és sajátos feszültségeihez Gerevich munkásságában már több mint egy emberöltő óta követhetők. Az elért csúcst messzire kimagaslóan a román emlékek jelzik. Nem olyan könyv ez (soraim végén sóhajtva állapítom meg), melynek értékeiről még oly bőséges ismertetés is csak hozzávetőleges fogalmat adhatna, vagy hogy elolvasását feleslegessé tehetné. Ezt a művet el kell olvasni, ehhez újból és újból vissza kell térni, e nélkül tudásunk és szemléletünk (nemcsak emléksmeretünk) az Árpád-korról mindig nagyon hiányos lenne. Most előttünk fekszik ez a nagyszerű anyag, gondosan kikészítve műtörténészek és történészek, tanárok és tanítványok, építészek és művészek és nem utolsó sorban a művelt laikusok használatára. Tudományos jelentőségén felül történeti tudatunk nagyfokú emelését szolgálja. Nem vágyálmokat hajszol, hanem teljesen hiteles, kézzelfogható, szemet gyönyörködtető bizonyítékokkal dolgozik. A nagy munkát azzal az érzéssel tesszük le, hogy a magyar műtörténet egyik fontos fejezetének modern, módszerű feltárása teljesen itt sikerült első ízben. Hozzá kell tennünk, hogy a román kor a magyar művészetnek leghosszabb, legegységesebb és legsajátosabban magyar korszaka, a szerző szavaival „korban és rangban első idejének stílusa“ volt.

HORVÁTH HENRIK

A JUGOSZLÁVIÁI VÁLASZTÁSOK

DECEMBER 11-én megtartott általános képviselőválasztások, néhány kisebb helyi incidenstől eltekintve, országszerte rendszerben folytak le.

A feloszlatott Szkupstina 370 képviselője közül a parasztdemokrata koalíció határozatához híven mindvégig, tehát az egész cikluson át 51 nem vett részt a nemzetgyűlés munkájában, a többi 319 képviselő közül 12 pártunkívüli volt, 307 pedig nem kevesebb mint 9 különféle párthoz tartozott és e pártok képviselőházi klubjának volt a tagja. A Stojadinovic alapította Jugoszláv Radikális Egység-Párt képviselőházi klubjának 176 tagja, a Djordjevic Vojislav-féle, kormányt támogató földműves klubnak 10 és az ugyancsak kormányt támogató „szkupstinai többség.. klubjának 8 tagja volt, úgyhogy a Stojadinovic-kormány a Szkupstinában 194 főnyi biztos többséggel rendelkezett. Ezzel szemben Jevtic pártja, a Jugoszláv Nemzeti Párt, melynek az 1935. évi választások után 303 mandátuma volt, a folytonos el- és átpártolás következtében egy mindössze 56 tagból álló képviselőházi klubba zsugorodott össze.

A Szkupstina feloszlatása után nyomban teljes erővel megindult a szervezkedés és a választási harc, melyben a választási törvény okozta különös nehézségek miatt csak három országos jelöltlista küzdött a szavazópolgárok bizalmáért. Stojadinovic országos jelöltlistájával szemben, melyen a saját pártján kívül a tárcanélküli miniszterként a kormányba bevett Hodjera jugoszláv néppártja és a Djordjevié Vojislav vezette földművespárt is helyet kapott, még két ellenzéki lista is indult: Ljotic Dimitrijének, a fasiszta jellegű és antiszemita „Zbor“-párt elnökének és Macek Vlatkonak igen tarka összetételű országos jelöltlistája. Ez utóbbi voltaképpen egy ad hoc választási szövetkezés közös listája volt, mely alkalmi szövetkezésben programjuk feladása és a jövőre való minden elkötelezés nélkül a következő pártok vettek részt: Maöek pártja, vagyis a horvát parasztpárt és a vele koalícióban levő független demokratapárt, az Egyesült Ellenzék 3 pártja: az Aca Stanojevié vezette óradikális párt, Davidovic demokratapártja és Jovanovic Joca szerb földművespártja, továbbá a Jevtié és Zivkovié vezetése alatt álló Jugoszláv Nemzeti Párt (JNS), aztán Topalovic szocialista csoportja és végül a Kramer vezette Szlovén Egyesült Ellenzék, mely alapján nem más, mint a JNS szlovéniai tagozata. Ebben a kény-

szerhelyzet szülte különleges választási csoportosulásban a Jevtié—Zivkovic-párttal és ennek szlovéniai tagozatával, valamint a Topalovié-féle csoporttal való társulásnak kizárólag választástechnikai jelentősége volt minden további lekötöttség nélkül, míg ezzel szemben az Egyesült Ellenzék 3 pártját és a független demokratapártot a köztük és Maöek parasztpártja között létrejött megegyezés a szerződő feleket a választás utáni időre is szorosabb politikai együttműködésre kötelezi, vagyis arra, hogy az egyezmény szellemében és Macekékkel egyetértően a jövőben is követelniük kell a jelenlegi alkotmány felfüggesztését és az alkotmányozó nemzetgyűlés összehívását az állam új belső rendjének megállapítása céljából. A listájára felvett jugoszláv nemzeti párttal szemben, mely a hajthatatlan nagyszerb irányzatot képviseli és ennek jegyében a leghévesebben ellenezte a külön horvát nemzeti egyediség elismerését és a jogos horvát nemzeti követelések teljesítését is, Maöek azzal a kikötéssel élt, hogy a horvát többségű választási körzetekben és választókerületekben nem szabad jelölteket állítania.

A három országos jelöltlista közül a Ljotióénak már kezdettől fogva nem volt komolyabb esélye. A legjobb esetben is legfeljebb arra számíthatott, hogy elérvén a választási törvényben előírt minimális 50.000 szavazatot, legalább a listavezetőt, tehát magát Ljotióót mandátumhoz juttatja. Mivel azonban még ezt a minimális számot sem érte el, teljesen parlamenti képviselő nélkül maradt. A választási harc eszerint tehát csak a Stojadinovié és a Maöek vezetete két lista között folyt le és dőlt el az előbbi javára.

A választások eredményét a jugoszláv, sőt még a külföldi sajtó nagy része is a kormány fényes és döntő győzelmeként könyvelte el. Ennek az a magyarázata, hogy az eredmény értékelésénél bizonyos politikai szempontok mellett kizárólag a mandátumok számának megszólását vették figyelembe. A hivatalos beállítással szemben a valóság azonban egészen más képet mutat, mert a választások kimenetele, vagyis a tényleges helyzet egyáltalán nem felel meg annak az eredménynek, amelyre a kormány és párthívei Stojadinovié miniszterelnök negyedfélèves kormányzásának több szempontjából egészen kivételes bel- és külpolitikai sikerei, a rendelkezésre álló hivatalos apparátus kortesszolgálata és az előzetes cenzúra kíméletlen alkalmazása, továbbá a választások gondos előkészítése, a társadalom egyes rétegeinek, valamint a különböző egyesületeknek és közületeknek juttatott tömeges és esetenként igen jelentős kedvezmények, végül pedig a nyíltszavazásos választási törvény nyújtotta óriási előnyök alapján bizvást számíhattak.

Ami a választási törvényt illeti, úgy tájékoztatásul mindenekelőtt meg kell jegyezni, hogy a képviselőválasztásokon csak olyan politikai pártok, pártkoalíciók vagy pártszövetkezők vehetnek részt, melyeknek országos jelöltlistáján az ország 342 közigazgatási járásának legalább a feléből, vagyis legkevesebb 171 járásból járásonként minimálisan 30—30 választónak mint ajánlónak az illetékes elsőfokú bíróság által hitelesített aláírása szerepel. Egy további feltétel, hogy ennek a legkevesebb 171 járásnak a 9 bántás legalább kétharmadának, vagyis minimálisan 6 bántás területén levő járásokból kell kikerülnie. Ezzel az eléggé körülményes és már az indulást is rendkívül megnehezítő rendelkezéssel a törvény-

hozók nyilvánvalóan azt akarták elérni, hogy megakadályozzák a választópolgárságnak kis pártokra szakadását s hogy ennek folytán a választási küzdelemben csak olyan pártok vehessenek részt, melyeknek a lakosság széles rétegeiben tényleg gyökerük van.

Kisebbségi vonatkozásban a törvénynek ez a rendelkezése pedig azt jelenti, hogy a nemzeti kisebbségek, melyeket az 1931. évi oktrojált alkotmánynak valamint az egyesületekről és a gyülekezésről szóló törvénynek az a rendelkezése, hogy törzsi, vallási vagy regionális alapon tilos politikai pártot vagy egyesületet alakítani, már amúgyis megfosztotta önálló és kisebbségi jellegű politikai pártok vagy egyesületek megszervezésének a lehetőségétől, a képviselőválasztásokon legfeljebb mint valamelyik szerb vagy horvát országos párt segédcsapatai vehetnek részt s mint ilyenek tapasztalat szerint megfelelő, vagyis számarányukat legalább némileg megközelítő parlamenti képviselőhez egyáltalán nem juthatnak.

Egy másik nem kevésbé fontos és a mindenkori kormányoknak rendkívül kedvező rendelkezés a választási törvényben statuált prémios rendszer. E szerint az az országos jelöltlista, amely a választásokon az egész országban a szavazatok többségét érte el, mindenképp az Összes mandátumok háromötödét kapja. A győztes országos lista jelöltjei közül elsősorban azok jutnak mandátumhoz, akik abszolút többséget kaptak, majd azok, akik sorrendben a legnagyobb viszonylagos többséget szereztek meg. A győztes országos listának valamelyik járási jelöltje ezen az alapon tehát mandátumhoz juthat akkor is, ha jóval kevesebb szavazatot kapott, mint egy másik országos lista jelöltje.

A mandátumok háromötöd részének felosztása után a választói főbizottság felosztja a fennmaradó kétötödöt. Ebben a felosztásban szavazati számarányukhoz mérten résztvesznek mindazok az országos jelöltlisták, melyek a választáson legalább 50.000 szavazatot kaptak. Ha az ország 342 járását magábanfoglaló 35 választási körzet valamelyikében a győztes országos jelöltlista abszolút többséget kapott, akkor abban a választási körzetben ez a lista szintén résztvesz a kétötöd rész felosztásában, ellenkező esetben azonban nem. A kétötöd rész felosztásánál a kisebbségben maradt listák jelöltjei közül az egyes választási körzetekben elsősorban azok kapnak mandátumot, akik járásukban a leadott szavazatok abszolút többségét érték el, mégpedig a kapott szavazatok számaránya szerinti sorrendben. Az esetleg még így is fennmaradó mandátumokat az összes listák jelöltjei közt osztják fel az illető választási körzetben az egyes jelöltekre leadott szavazatok arányában.

A törvény fenti rendelkezései tehát már önmagukban is elegendők ahhoz, hogy a mindenkori kormány a képviselőválasztásokon megszerezze a mandátumok nagy többségét.

A mindenkori kormány számára nagy előnyt jelent azonban még bizonyos választási kerületeknek és körzeteknek a szavazók száma szempontjából rendkívül aránytalan beosztása is. Így pl. a Duna-bánság vojvodinai részének az 1931. évi népszámlálás szerint közel 1,400.000 lakosa — melynek nagyobbik fele még ma is magyar és német nemzetiségű — csak 26, vagyis ugyanannyi képviselőt választ, mint a bánság szerémségi és szerbiai részének kb. 900.000 lakosa, ami nyílt pluralitást és rendkívüli prémiumot jelent a szerbség, nyílt-szavazásos rendszer mellett pedig a kormány javára. Még kirívóbbá válik ez a ravaszul kicirkalmazott választási geometria, ha szembeállítjuk pl. a közel 100.000 lakosú zentai (86% magyar) és a 60.000 lakosú bácstopolyai (80%) magyar óriási választókerületet pl. a szerb többségű titeli, zsabylai vagy akármelyik szerbiai járással mint választókerülettel, ahol a két magyar többségű nagy választókerület 25.000, illetve 15.000 szavazójával szemben már 8700, 7000 vagy még kevesebb választó választ egy-egy képviselőt.

A STOJADINOVIC-KORMÁNY azonban nem érte be a választási törvény nyújtotta rendkívüli előnyökkel, hanem a legmesszebbmenően igénybevette a rendelkezésére álló összes egyéb eszközöket is. A hivatalos apparátus: az immár több mint 250.000 állami és ugyancsak a kormányhatalomtól függő önkormányzati tisztviselő és közalkalmazott a kapott utasításoknak megfelelően jobb ügyhöz méltó buzgósággal végezte a választópolgárság kellő befolyásolására irányuló feladatát, végeredményben pedig részben ennek a társadalmi osztálynak kényszerszavazatai döntötték el a választási küzdelmet a kormány és pártja javára. A kéthónapos választási harc folyamán a gyülekezési jogot korlátlanul csak a kormánypártok gyakorolhatták s az ellenzék a sajtót, a közvélemény kifejezésének ezt a leghatékonyabb eszközét sem vehette igénybe, amennyiben a lapok csak a kormány híveinek gyűléseiről és az ott elhangzott beszédekről közölhettek részletes tudósításokat.

Hogy az előzetes sajtócenzúrát milyen mértékben alkalmazták, azt itt csak két felette jellemző példával kívánom illusztrálni. A horvát parasztpárt december 4-én Zágrábban tartott népgyűléséről még Macek lapja, a „Hrvatski Dnevnik“ is a feltűnően szedett címmel együtt csupán 15 sornyi egészen színtelen tudósítást közölhetett, pedig ez volt a horvát parasztpárt egyedüli igazi nagygyűlése az egész választási hadjárat alatt. A másik eset is jellemző. A még 1929-ben feloszlott Országos Magyar Párt volt vezetőségének tagjai november 20-án Nagybecskerekén értekezletet tartottak, melyen több mint 60 kiküldött vett részt. Az értekezleten a jugoszláviai magyar nemzeti kisebbség néhány vezetője beszámolt a kormányelnökkel és egyes miniszterekkel folytatott tárgyalásokról, melyeknek célja a választásokon való együttműködés és a magyarság részére legalább némileg megfelelő parlamenti képviselő biztosítása volt, de a tanácskozás lefolyásáról és a hozott határozatokról szóló tudósításnak sajtóközlését a cenzúra nem engedélyezte.

Külön rovatba tartoznak azok a különböző juttatások és kedvezmények, amelyekkel a kormány a választási küzdelem során egyes társadalmi rétegeknek, különböző szervezeteknek és egyesületeknek kedveskedett. Ezek közül szemelvényként itt csak egynehányat kívánunk felsorolni.

A képviselőház feloszlása után a kormány rendeletileg törölte a dobrovoljácok, optások, telepések és a helyi agrárérdekeltek összes községi és bányászati pótdadó- és illetékhátralékait, amelyekkel 1937 december 31-ig tartoztak. Ezek összege kerekén 78 millió dinár volt. További kedvezményként elrendelte a kormány, hogy ezek az agrárérdekeltek 1938 január 1-től 1945 december 31-ig, tehát nyolc éven át a rájuk kivetett községi, városi és bányászati pótdadóknak csak a felét kötelesek megfizetni, míg a másik felét az állam viseli. Ezeken az igen jelentékeny könnyítéseken kívül a kormány egyik rendeletével a Duna-bánság északi részén, tehát a magyar határhoz közel eső területen letelepített 22.000 dobrovoljácnak rendkívül kedvező feltételek mellett 50 millió dinárnyi hosszúlejáratú kölcsönt nyújtott. Mindezek a lakosság többi rétegeinek rovására megadott könnyítések és kedvezmények

arra irányultak, hogy a földosztásban részesülő agrárérdekeltek néhány százezer főnyi tömegét a választásokon a kormány és pártja mellé állítsák. November hó második felében a kormány a személyi rokkantségélyt és a családi rokkantjárulékot akként szabályozta, hogy az új rendezés szerint az eddigi 18.000 hadirokkant helyett ezentúl 29.000 és a családi rokkantjáruléokra eddigi 52.000 jogosult helyett a jövőben 105.000 személy fog az eddigi 141 millió dinárról 244 millió dinárra felemelt rokkantségélyben részesülni. Ugyancsak november hó folyamán a jugoszláv kormány pénzügyminisztere rendeletet adott ki, melynek alapján 50 millió dinár névértékű, 6%-kal kamatozó és 40 év alatt törlesztendő kötvényt bocsátanak ki a boszniai és hercegovinál bégek kártalanítására, kiknek földjét az agrárreform során kisajátították. A kamatfizetés visszamenőleg 1935 április 1-től kezdődik és évenként előre történik. Ez a kötvénykibocsátás és a kisajátítást szenvedő boszniai és hercegovinál földbirtokosok kártalanítása a törvény értelmében már évek óta esedékes volt, a „teljesítés“ azonban csak most lett időszerű, mikor a kormánynak a bégek politikai támogatására és szavazatára volt szüksége.

A választók támogatásának megnyerésére felhasznált módok közül rendkívül érdekesek azok is, amelyekkel a kormány a többi közt a dunabánsági magyar kisebbséggel szemben élt.

Így Fodor Gellért, a bácstopolyai járás magyar nemzetiségű kormánypárti képviselőjelöltjének közbenjárására Rajié Svetislav dunabánsági bán november második felében 100.000 dinár rendkívüli segélyt utalt ki a Bácsfeketehegy—Szeghegy községek és a vasútállomás közötti négy kilométeres báni út sűrűs rendbehozatalára. A temerin—jareki vízlecsapoló társulat részére a báni hivatal november második felében 10.000 dinár segélyt utalt ki Nikolié Branko, az újvidéki kormánypárti képviselőjelölt eredményes közbenjárására. A bajsai Gazdakörnek a minisztérium Fodor Gellért képviselőjelölt közbelépésére ugyancsak november második felében 50.000 dinárt utalt ki egy modern istálló felépítésére. Szabadka városának Rajié bán Jurié Marko képviselőjelölt közbenjárására 200.000 dinárt utalt ki a földművelés fejlesztésére, 100.000 dinárt pedig közegészségügyi célokra. A szabadkai választók befolyásolására a földművelésügyi minisztérium elintézte az agrárreform céljaira kisajátított városi földek megváltási összegének már évek óta húzódó kifizetését is és ezen a címen két és fél millió dinár készpénzt, kötvényekben pedig 13 millió dinár névértékű és 4%-kal kamatozó kötvényt utalt ki Szabadka városának. Jurié Marko képviselőjelölt és szabadkai városelnök ez utóbbi minőségében a legszegényebb munkaköteles egyének kötelezettségét három napról egyre, hat napról pedig két napra szállította le („Napló“ nov. 30). Jurié képviselőjelölt továbbá városelnöki minőségében a város pénztárából 25.000 dinárt utalt ki a szabadkai Magyar Olvasókör részére s az ő közbenjárására a báni pénzügyi hivatal a jugoszláviai magyarságnak ezt a legnagyobb társadalmi egyesületét mentesítette az állami 33%-os állami jegyilleték fizetése alól, ami az egyesületnek évi 50—60.000 dinár megtakarítást jelent. Ugyancsak városelnöki minőségében elengedte a Magyar Olvasókörnek azt a 300 dinárnyi

összeget is, melyet eddig minden nem államnyelvű előadás után köteles volt a város pénztárába beszolgáltatni. Ezenkívül az Olvasókörnek juttatta azt a 40.000 dinár értékű hangversenyzongorát, melyet az uralomváltozáskor, tehát húsz év előtt felosztott szabadkai magyar dalárdától minden kártérítés nélkül elkoboztak és az ottani „Néven“ bunyevác dalárdának ajándékoztak. Juric városelnök végül elrendelte a mezőgazdasági termények fogyasztási illetékének 50%-kal való leszállítását, a szabadkai magyarságnak pedig az újjáalakítandó városi képviselőtestületben 15 mandátumot helyezett kilátásba.

A külkereskedelmi intézet az újvidéki mezőgazdasági egyesületnek 1 millió dinárt, a népjóléti miniszter az újvidéki munkáskamarának szegény munkásgyermekek ellátására 100.000 dinárt, a báni hivatal pedig az újvidéki Adamovió-telep fejlesztésére alakult egyesületnek 35.000 dinárt utalt ki. A báni hivatal ezenkívül a választási hadjárat során az illető járási képviselőjelöltek közbenjárására még a következő összegeket adományozta: Bácsföldvár községnek 35.000, Csantavér községnek 25.000, a Bácsstopolyán felépítendő katolikus otthon céljára 100.000, az ottani sportegyesületnek 5000, a katolikus nőegyesület télisegély akciója javára 1000, a magyarkanizsai katolikus nőegyesületnek 3000, a bácsfeketehegyi német református templom építésére 10.000, az ottani református árvaház részére 1000, Darázs községnek utak javítására és kutak fúrására 12.000, továbbá Darázs és Hercegmárok községeknek együttesen 20.000 dinárt, Gombos községnek mélykút fúrásához nagyobb összeget adományozott, Bácskertes községtől pedig átvette a községi utat, melynek fenntartása eddig a községet terhelte. Stankovic földművelésügyi miniszter közbenjárására Péterréve község négy magyar egyesülete összesen 35.000, Egyházaskér torontálmegyei majdnem színmagyar kisközség pedig 65.000 dinár segílyt és tetejébe még postahivatalt is kapott.

Ezt az adakozási sorozatot kellő utánjárás mellett országos viszonylatban még temérdek más példával is meg lehetne toldani, mert egészen bizonyos, hogy a választók támogatásának biztosítása érdekében ugyanezt a „hatékony“ eljárást követték a jelöltek és az illetékes hatóságok a többi bánásban is, legfeljebb azzal a különbséggel, hogy ott az adományok összege és a kedvezmények mértéke bizonyára tetemesen meghaladta a magyar községeknek és egyesületeknek juttatott összegeket és előnyöket.

Az anyagiakon kívül egyes magyarlakta községek lakosai a választási konjunktúra jegyében néhány kirívóbb kulturális sérelem orvoslását is elérték. Így pl. Bácsföldváron, Bácsstopolyán, Magyarkanizsán, Bácsgyulafalván, Doroszlón, Gomboson és Bezdánban legalább némileg jóvátették a folyó tanév elején elkövetett névelemzési visszaéléseket és jogfosztásokat, amennyiben az idegen hangzású nevük alapján a szerb tannyelvű osztályokba kényszerített tanulók egy részét — Doroszlón pl. 31-et — szülőik kívánságára a magyar tannyelvű tagozat megfelelő osztályaiba tették át, megint csak az illető járási képviselőjelölt közbenjárására. Sőt megtörtént az a csoda is, hogy az eredtileg félig tót településű, de már évtizedek óta színmagyar Bácskertes és a kevert lakosú Szonta község magyarsága ugyancsak a képviselőjelölt közbe-

lépésére végre megkapta azt a magyar tannyelvű párhuzamos elemi iskolai tagozatot, melynek megnyitásáért a két község magyarsága két évtizeden át hiába fáradozott. Kineveztek továbbá néhány magyar tanítót is, és több évi halogatás után végre engedélyezték a bácskerteszi magyar közművelődési egyesület és az óbcesei „Szenteleky Társaság” működését is.

Mindez persze csak egy picinyke örömcsepp a húsz év óta felgyülemlett sérelmek örömkelyhében, de még mindig többet ér, mint az a sok beváltatlan ígélet, amellyel az illetékes miniszterek, sőt maga a kormányelnök is a múltban a magyarság vezetőinek kedveskedtek. Ha történetesen legalább havonként meg lehetne ismételtetni a képviselőválasztásokat, akkor jó néhány esztendő leforgása után talán Jugoszlávia nemzetiségi kisebbségei is elérhetnék sorsuk jobbrafordulását, temérdek sérelmeik orvoslását és azt az egyenjogúságot, melynek ígérgetése a kormánypart egyik választási jelszava volt!

ILYEN ELŐZMÉNYEK UTÁN december 11-én megtartották a szkupstinaei képviselőválasztásokat, melyeknek hivatalos végeredményét a választási főbizottság azonban csak január 10-én, tehát teljes egy havi átvizsgálás és szakadatlan tárgyalás után tette közzé, ami szintén döntő bizonyítéka a választási törvény és rend példátlan bonyolultságának s általában az egész választási eljárás tarthatatlanságának. A választási bizottság megállapítása szerint a választás eredménye bánások szerint a következő (a zárójelben levő számok az 1935 május 5-1 Jevtic-féle választás eredményeit jelzik):

	Stojadinović listája	Maček listája	Ljotić listája
Drávabánság	170.257 (125.105) 78.60%	45.226 (22.226) 20.88%	1.127 0.52%
Szavabánság.....	112.386 (174.504) 17.10%	542.761 (440.393) 82.57%	2.147 0.33%
Dunabánság	373.070 (348.179) 71.67%	129.944 (132.019) 24.96%	17.573 3.37%
Moravabánság	247.243 (255.075) 75.66%	78.718 (54.652) 24.09%	817 0.25%
Drinabánság	193.059 (215.186) 59.61%	138.320 (106.557) 41.27%	3.762 1.12%
Vrbasi bánság	108.068 (119.409) 50.69%	103.910 (97.563) 48.74%	1.205 0.57%
Tengermelléki bánság...	42.854 (68.380) 20.06%	168.349 (136.307) 78.80%	2.427 1.14%
Vardarbánság	228.095 (255.528) 75.14%	75.232 (44.092) 24.79%	130 0.04%
Zetai bánság	129.154 (154.701) 64.34%	70.541 (34.847) 35.14%	1.047 0.52%
Belgrádi városi kerület	39.597 (31.957) 76.71%	11.522 (9.933) 22.32%	499 0.97%
Összesen...	1,643.783 (1,748.024) 54.09%	1,364.524 (1,075.389) 44.90%	30.734 1.01%

Amint a fenti hivatalos összeállításból látható, Stojadinovic listája 104.241 szavazattal kapott kevesebbet mint Jevtic listája 1935-ben, s míg a Jevtic listájára leadott szavazatok száma 672.635 szavazattal haladta meg a Macek ellenzéki listájára esett szavazatok számát, addig most Stojadinovic listája csak 279.529 szavazattal ért el többet, mint

Macek ellenzéki listája, mely az 1935. évi eredményhez viszonyítva 289.135 szavazattal kapott többet. Az 1935. évi választásoknál a szavazásra jogosultak száma 3,914.945 volt, akik közül leszavazott 2,881.915 (73.61%), most pedig a választók névjegyzékébe felvettek száma 4,080.286 volt, akik közül 3,039.041 (74.48%) élt szavazati jogával, tehát 157.126-tal több mint 1935-ben, azonban a leadott szavazatoknak ez a többsége nem a Stojadinovic-lista, hanem az ellenzéki lista javára érvényesült.

A választási eredmény tehát azt mutatja, hogy Stojadinović minden kétségbevonhatatlan érdeme és nagy erőlködése ellenére is csak pyrrhusi győzelmet aratott. Ha történetesen akár a magyar vagy a német nemzeti kisebbség, akár pedig a szlovén néppárt vagy a Spaho vezette boszniai és hercegovinai muzulmán-párt szembe fordul a kormánnyal vagy a szavazástól tartózkodik, a kormány óhatatlanul vereséget szenvedett volna. A kormány a bukástól való megmenekülését nem a szerbség, hanem főleg a nemzeti kisebbségek szavazatának és emellett két őszintén támogató szövetségesének, KoroSec és Spaho pártjának köszönheti. Stojadinović bizonyára nem ilyen győzelemre gondolt, amikor a Ljubljában december 8-án tartott népgyűlésen jogos önérettel a következőket mondta: „Ha semmi mást nem tettünk volna mint azt, hogy a legutóbbi európai válság idején jól megfontolt külpolitikával megmentettük Szlovéniát és Horvátországot, de egész Jugoszláviát is, akkor már alaposan rászorgáltunk arra, hogy a küszöbön álló választásokon nem annyira a szokásos győzelmet — mely már biztosítva van —, mint inkább nagy, sőt óriási diadalt arassunk.“

Ennek a kormány negyedfélszázados működése alatt kül- és belpolitikai, de főleg gazdasági téren elért igen jelentékeny eredményekhez és a kifejtett nagyarányú és felette költséges választási agitációhoz mérten eléggé gyenge választási eredménynek az alapján a kormánypárt a törvény rendelkezéseinek megfelelően és a választási főbizottság megállapítása szerint mindenekelőtt a háromötödrész címén 223, a fennmaradó kétötödrész felosztása során pedig további 83, összesen tehát 306 mandátumot, Macek országos jelöltlistája viszont annak ellenére, hogy két bánágban a szavazatok 78-80%, illetve 82-57%-át, az egész országban pedig az összes leadott szavazatok 44*90%-át érte el, csupán 67 mandátumhoz jutott. Arányos választási rendszer mellett a felosztásra került 373 mandátumból a kormánynak csak 202, a Macek-listának 168, Ljotić listájának pedig 3 mandátum járt volna.

A Macek országos jelöltlistáján megválasztott 67 képviselő közül 47 horvát parasztpárti, 9 Jovanovic-féle szerb földművespárti, 4 jugoszláv nemzeti párti, 4 Davidović-demokratapárti, 2 Stanojević-féle óradikális és 1 Pribičević-féle független demokratapárti jutott mandátumhoz. A mandátumoknak ez a megoszlása a régi nagy pártoknak — az egy Jovanovic-párt kivételével — szinte teljes felmorzsolódását jelenti, ami azonban jórészt a választási törvény ismert rendelkezéseiben és az agitációs lehetőségek nagymértvű korlátozásában leli magyarázatát.

Kisebbségi vonatkozásban meg kell állapítani, hogy a kormány, de az ellenzék is a jelöléseknél majdnem teljesen figyelmen kívül hagyta a nemzeti kisebbségek jogos igényeit. A több mint ½ milliónyi magyar és az ugyanilyen erős német kisebbségnek az összlakosság közel 1/14-ed részét kitevő számarányánál fogva a 373 képviselői mandátumból együttesen 26—27, külön-külön pedig 13, illetve 14 képviselői mandátum járt volna. Mivel azonban a jugoszláviai magyarságnak csak két városban és három járásban van abszolút, három járásban pedig viszonylagos többsége, a magyar kisebbségnek — eltekintve a többi járásokban leadott szavazatokért teljes joggal igényelhető kompenzációktól — az egyenjogúság és a méltányosság legelemibb követelményei szerint legalább 6 képviselői mandátum járna. Ezzel szemben

az történt, hogy a magyarság vezetőivel több ízben folytatott tárgyalások során Stojadinovic miniszterelnök mint listavezető a magyar kisebbségnek még azt az igazán szerény kívánságát sem volt hajlandó figyelembe venni, hogy a félmilliónyi magyarság minduntalan veszélyeztetett érdekeit és jogait a nemzetgyűlésen legalább három magyar nemzeti-szerű képviselő védelmezhesse. Mivel pedig a kormányelnök még ennek a túlszerény követelésnek a teljesítését is megtagadta, a magyar kisebbség vezetői passzivitásba vonultak, a miniszterelnök viszont egy olyan magyart vett fel listájára és választatott képviselővé, aki a legjobb akarat mellett sem képes nagy felelősséggel járó feladatának megfelelni.

Ugyanígy járt a német kisebbség is, mely a követelt 6 jelölt és ugyanannyi helyettes helyett kénytelen volt 2 jelölttel és ugyanannyi helyetessel megelégedni. A többi nemzeti kisebbség még ennyit sem tudott elérni. A helyzet kisebbségi szempontból tehát az, hogy az összlakosságnak több mint 18%-át kitevő 2,800.000 főnyi nemzeti kisebbségek mindössze csak 3 képviselői mandátumhoz jutottak, ami voltaképpen a parlamenti képviseletből való teljes kirekesztésüket jelenti. A kisebbségi képviselők között van 1 magyar, 1 német és 1 albán, míg a 800.000 főnyi macedo-bolgár, a 140.000 főnyi román és egyéb kisebbségeknek egyáltalán nincs szkupstinai képviselője. A gyakorlatban tehát így fest a napjainkban mind sűrűbben emlegetett jugoszláviai „egyenjóság!”

A VÁLASZTÁSOK UTÁN Stojadinovic december 21-én az alkotmányos szokáshoz híven benyújtotta a kormány lemondását, mire Pál régensherceg a régenstanács nevében újból őt bízta meg a kormány megalakításával. Ennek a kormányalakításnak politikai jelentősége főleg abban rejlik, hogy Korosec, az eddigi belügyminiszter, aki egyúttal a kormánypárt alelnöke és a szlovén nép többségének a vezére, kimaradt a kabinetből. Ő volt az, aki 1935-ben lehetővé tette a szlovéneknek és a mohamedánok Spaho vezetése alatt álló szárnyának átkanyarodását az ellenzéki oldalról a kormány táborába, amivel megvetette a szerb-szlovén-mohamedán kormánykoalíció alapját s ezzel elhárította a szerbség elszigetelődésének veszélyét. Horvát forrás szerint KoroSec kiválását a belgrádi politikai köröknek a választás kiábrándító kimenetele fölött érzett nagyfokú elégedetlensége okozta. Elismerik ugyan, hogy KoroSec, akit különben később a szenátus elnöki állásával kárpóoltak a tőle elvett miniszteri tárcáért, 170.000 szlovén szavazatot szállított a kormánynak s hogy Stojadinoviót menthetlenül megbukott volna, ha ezeket a szavazatokat történetesen az ellenzéki listára adják le, de azért elsősorban mégis őt teszik felelőssé a meglepően gyöngye választási eredményért. Vagy nem értett — mondják — a hatalmi eszközök kellő kezeléséhez, vagy nem akarta azokat igénybe venni a horvátok egyre fokozódó ellenállásának letörésére. Korosec mint lelke mélyén szintén föderalista a nyers erőszak alkalmazását mindig ellenezte és a horvátokkal való békés és méltányos megegyezésnek volt a híve és szószólója. Mint ilyen tehát mindenképpen alkalmatlan egy olyan politika képviseletére és végrehajtására, mely szükség esetén a legerélyesebb rendszabályok alkalmazásától

sem riad vissza. Stojadinovic ugyanis állítólag úgy tervezi a horvát kérdés megoldását, hogy az egyes bánóságokat széleskörű népi önkormányzattal ruhazza fel, mely — amint december 8-án a Ljublanában tartott választási népgyűlésen mondta — meggyőződése szerint „teljesen ki fogja elégíteni a szerbeket, horvátokat és szlovéneket és Jugoszlávia valamennyi részét“. Ha azonban a horvátok ezzel nem érnék be és folytatnák az állam föderaliztikus alapon való átalakítására irányuló küzdelmüket, akkor az erős kéz politikája jön, melyet a kormányban már az új belügyminiszter és eddigi belgrádi rendőrfőnök Aémovic Milan fog képviselni. Az új kormánynak egyébként majdnem tiszta szerb jellege van. Az összes fontosabb miniszteri tárcák szerb kézben vannak, a 15 szakminiszter között van 11 szerb, 2 horvát (a postaügyi és a testnevelésügyi miniszter), 1 szlovén (építésügyi miniszter) és 1 mohamedán (közlekedésügyi miniszter) s ezeken kívül tagja még a kormánynak 1 szlovén és 2 mohamedán mint tárcanélküli miniszterek.

A horvát nép és a horvát parasztpárt vezetősége felfogásának a választások befolyásáról és eredményéről Maéek a horvát néphez intézett karácsonyi üzenetében adott kifejezést, melyből tájékoztatásul az alábbi érdekesebb részleteket közöljük: „A jognak a jogtiprás és az igazságtalanság feletti győzelmébe vetett szilárd hittel a horvát nép immár 20 esztendeje küzd nemzetünk politikai szabadságáért. A december 11-iki választások ennek a küzdelemnek csak egy fejezetét jelentik. Ezeken a választásokon olyan győzelmet arattunk, mint még soha azelőtt. Ezt első-sorban az öntudatos és szervezett horvát parasztságnak, valamint a munkások és a polgárság önértetének köszönhetjük, akik mindannyian a horvát néphez a nemzeti szabadság kivívására irányuló akaratát fejezték ki. Különösen ki kell azonban emelnem a horvát értelmiség nemzeti önértetét és a horvát hivatalnokok öntudatosságát és áldozatkészségét, akik ezúttal, tekintet nélkül a rájuk zúduló fenyegetésekre és egyes idegen zsoldosok kívánságaira, odaálltak, ahová tartoznak: a saját néptük táborába. A döntő pillanatban a horvát hivatalnoki kar a nép mellé állt, mely viszont sohasem fogja cserbenhagyni az ő derék és megbízható hivatalnokait. A lezajlott választásoknak a horvát nemzeti állásponton túlmenően azonban igen nagy nemzetközi jelentősége is van. A politikai helyzet Európában, sőt az egész világon olyan, hogy a legrövidebb időn belül nagy változások fognak bekövetkezni. A mi 20 éves szívós szabadságharcunk és a december 11-iki népszavazásjellegű választások után mindenkinek tisztában kell lennie azzal, hogy egy ilyen önértetes és megszervezett nép törhetetlen szabadságakaratát nem lehet többé figyelmen kívül hagyni.“

Ezt a karácsonyi üzenetet némileg kiegészíti még Maceknek a „Hrvatski Dnevnik“ 1939 január i-i számában megjelent nyilatkozata, ahol többek közt ezt mondja: „A horvát nép mindent megtett, amit tőle vártunk és a jövőben is megteszi mindazt, ami szükséges ahhoz, hogy valóra váljanak a mi nagy nemzeti céljaink. A nagy választási siker után nem fogunk aludni, mert nagy nemzeti feladat vár ránk ... A nemzeti jogok sohasem évülnek el, még akkor sem, ha megvalósulásuk akár egy évszázadon át késik is. Sohasem voltam pesszimista, mint a hogy a mi sorainkban nincs helye semmiféle pesszimizmusnak. A pesszimista nem harcol, hanem ölhetett kézzel áll és nem mozog, mi azonban mozgunk, haladunk és dolgozunk ... A nemzet kezébe vette sorsa intézését és senki sem térítheti le arról az útról, amelyen elindult... A horvát nép minden körülmények közt meg fogja őrizni eddigi vívmányait, sőt azokhoz még újakat is fog hozzá szerezni.“

Ezzel kapcsolatban meg kell még említenünk, hogy a horvát parasztpárt vezetősége január 15-én Zágrábban tartott értekezletén elhatározta, hogy a megválasztott 47 horvát parasztpárti képviselő a

Szkupstina munkájában nem vesz részt s ezt a határozatát azzal indokolja, hogy a választásokat egy az országra rátukmált választási törvény alapján tartották meg s hogy az így létrejött eredmény egyáltalán nem felel meg a tényleges viszonyoknak. A határozat követeli a horvát nemzet önrendelkezési jogának elismerését s egyúttal kifejezi a horvát parasztpárt abbéli készségét, hogy egy szabadon választott parlamentben s egy olyan kormány vezetése alatt, mely a horvát népnek is felelősséggel tartozik, hajlandó a szerbséggel együttműködni.

Január 15-én a Macek listáján megválasztott szerbiai képviselők is értekezletet tartottak Belgrádban, melyen Macek előzetes hozzájárulásával a parlamenti munkában való részvétel mellett döntöttek. Ennek a határozatnak megfelelően 20 ellenzéki képviselő bemutatja megbízólevelét és bevonul a nemzetgyűlésbe, ahol azonban egész jelentéktelen számarányánál fogva fontosabb szerepet egyáltalán nem játszhat.

PROKOPY IMRE

FIGYELŐ

A SZLOVÁKIAI MAGYARSÁG SORSA

A MÉG PONTOSAN NEM TEKINTHETJÜK ÁT, mennyi magyar maradt vissza az új cseh-szlovák állam keretén belül. Nem tudjuk még, milyenek lesznek a pontos államhatárok: egyes magyar községek körül még bizottsági harcok dúlnak. De azt sem tudjuk, hogy a külső tényezők — a határ, államterület és államforma megváltozása nyomán milyen mélyreható belső változások fognak a visszamaradt magyarság belső szerkezetében végbemenni. A régi formák összetörése teljes mértékben szabadította fel a húsz év óta lappangó erőket és tág teret nyitott újak terjedésének. A legutolsó cseh-szlovák statisztika százalmas adatait a lelkek felszabadulása korrigálja, a nacionalizmus hatalmas győzelme éles határokat von a nemzettestek közé. A legközelebbi népszámlálásnál, melyet állítólag 1939 márciusában akarnak megejteni, a köpenyeforgatóknak és opportunistáknak már nem lesz konjunktúrája, mert a nemzetek elvégzik belső tisztogatásukat és olyan sem lesz majd, aki félelemből rejti véka alá nemzeti meggyőződését. Mindenkinek kell valahova tartoznia — így fejtette ki nekem az előbbi évek egyik megátalkodott rejtegetője, — mert védelmet csakis egy nemzeti közösség kebelében remélhet. De nem részesül védelemben az, aki az előbbi évek meghazudtolására ott akarja helyét keresni, ahová opportunus csatlóskodáson kívül egyéb kapocs nem fűzi. Ez München és Bécs nagy tanulsága a cseh-szlovákiai magyarság számára,

A belső nemzeti tisztulás jegyében olyan folyamatok indultak meg, melyek teljes mértékben lehetetlenné teszik a statisztikai alapon való számolgatást, mert különben olyan eredményhez jutunk, mint az egyik cseh-szlovák újság, mely 450.000-nek vette a Magyarországhoz visszacsatolt szlovákok számát és hozzáadva a szerinte 300.000 lelket számláló egyéb szlovákságot, azt jelentette ki, hogy ezentúl a magyarországi szlovákság lesz Európa legnagyobb kisebbsége. A cseh-szlovákiai magyarság mai létszámát az opció fogja megapasztani. A bécsi eredmény nyomán ellenállhatatlan erővel tört ki a honvágy. Olyanok, akik eddig a nemzeti közömbösség nádasáiban bujkáltak, ugyanazt hajtogatják, amit nekem egy Szlovákiában ház- és földdel bíró parasztpár mondott: Nem tehetünk mást, el kell mennünk, mert mégis csak ott van a hazánk! Akármilyen szerepet játszik ebben a hazavágyásban a félelem, a jövő bizonytalansága, az anyagi érdek, mégis csak észre kell benne vermünk egy régi, kényszerrel és erőszakkal elfojtott érzés feltámadását. A kisebbségi magyarságnak húsz éven keresztül nem volt hazája. Bármennyire élt lelkében Magyarország, a külső tényezők — lakhely, foglalkozási hely, élethely — kirívó ellentéte nem engedte, hogy Magyarországról táplált virtuális elképzelése a haza élményét teljesen pótolja. A törvény szerinti haza pedig nem jelentett egyebet, mint idegenséget, börtönt, bilincseket, eltiltott himnuszt, elszegényedést és művelődési

tilalmat. Ezért volt olyan nagy a visszamaradtak fájdalma és ezért látjuk az emigrációs szándék megdöbbentően széleskörű felburjánzását. Viszont a visszamaradt magyarságnak ma már sorsára elszánt része ezért érkezett el ahhoz a meggyőződéshez, hogy a jövőben csak egy különleges elképzelés rendezheti lelki viszonyát. Magyarország, mely eddig virtuális középpontja volt, a jövőben tényleges középpontja lesz. Csak úgy tud megélni, ha sorsát úgy fogja fel, mint pl. a párizsi magyarság. Hazája a cseh-szlovák területen lévő lakhely ellenére csak Magyarország lehet. Szellemi középpontja Budapest; támogatója, nyílt megsegítője és irányítója a magyarországi magyarság. Húsz év folyamán, nagy összefüggő tömegben még elbírtta azt a jelenséget, melyet hasonló alakban fájó szívvel fedeztünk fel számtalanszor. A Budapestre elkerült csehszlovákiai magyar értelmi örömmel, de ösztönös idegenséggel nézte saját fővárosát, a magyar katonaruhát és még sok egyebet. Mindezt nemzeti meggyőződése tudatában értelmileg természetesen teljesen magáénak vallotta, de ösztönösen Prága, saját katonai szolgálatának a mundérja és egyéb megszokottságok kísértettek benne. Most, amidőn néhány egymásra utalt magyar maradt vissza, nem mondhat le többé a haza élményéről.

Biztosra vehetjük, hogy majdnem mindenki, akinek jogában áll, élni fog opciós jogával. Az opció lehetősége tehát feltétlenül meggyengíti mai tényleges számunkat. Elmennek mindazok, akik itten elvesztették munkaterületet és megélhetési lehetőségüket, mert joguk van az elmenetelre. De a cseh-szlovák államhatáron belül elmennek sorainkból azok is, akiket önként vagy kényszer hatására megtisztuló nemzeti meggyőződésük szólít át más nemzet táborába. Már a júniusban lezajlott pozsonyi választás is megmutatta, hogy az őslakos-teóriával le kell számolni. 1919 után és a húsz év folyamán sem tehetek jobbat a magyarság politikai vezeterei, mint ennek a teóriának a hirdetését, mert az erőt, szavazókat, szimpátiákat jelentett. Két év óta a történelmi fejlődés kihúzta a talajt lába alól. Az etnikai elv nemcsak Münchenben győzött, hanem a lelkekben is. Vagyis jobban mondva, azért győzött Münchenben, mert előbb győzött a lelkek felett.¹ A júniusi választások mindenütt az etnikai elv jegyében történtek. A félmagyarok, a magános és rejtett magyarok visszaálltak sorainkba, de elmentek azok, akiket kulturális vagy helyzeti élményeik más nemzethez szólítottak. Pozsonyban a 10.000 szavazat csak magyar volt, Szepesség németjei az idősebb generációt kivéve már csak fegyvertársaink voltak, de nem nemzettestvéreink. A legközelebbi népszámlálásnál még kevesebb németajkú magyarunk lesz. Igaz, hogy az elpártolásnak nemcsak lelki, tisztulási okai vannak. A pozsonyi és szepesi fiatal generációt egyéb tényezők is átalakulásra készítetik. Az a tény, melyet a suttogó propaganda továbbít, hogy Durcansky miniszter és Karmasin államtitkár összedolgoznak, a nagy Német birodalom védelmének biztos érzése, a gazdasági konjunktúra parancsszava és sok egyéb tényező éppen olyan hatalmas eszköz, mint a német nemzeti ébredés lelki folyamata. A szlovákság nemzeti tisztulása részünkre csak politikai szavazatok elvesztését jelenti. Egészen természetes, hogy a húsz év folyamán az uralkodó rendszerre való tekintettel már amúgysem tartoztak a cseh-szlovákiai magyarság nemzeti táborába.

A cseh-szlovákiai magyarság belső ereje viszont egyelőre állandóan növekszik. A bécsi döntés óta olyan élénkség uralkodik a pozsonyi közép-

¹ Múlt számunkban Szekfü Gyula „A népi elv két arca“ c. cikkében elmondta, mit kell tartanunk az etnikai elvről és hogy milyen fenntartásokkal alkalmazhatjuk azt, ha a magyar nemzet általános nagy érdekeiről van szó. Természetes, hogy a határon túli kisebbségi magyar a maga reális helyzetében csak olyan elvhez ragaszkodhat, ami az ő keserves napi problémáit bizonyos határig megoldhatja.

ponti magyar pártszervezet helyiségében, mint amilyent azelőtt sohasem lehetett tapasztalni. Mindenki a helyét keresi, mindenki azt a biztos pontot keresi, ahová állania kell. Sorban állnak a felvételre jelentkezők, sorban állnak a szülők, hogy gyermekeiket a magyar iskolába visszahassák. Tömegesen jelentkeznek a magyarok az érdekvédelmi szervezetekbe, mert tudják, hogy más nem fogja őket megvédeni, egyéni kalózkodásoknak pedig a nemzeti elkülönülés vetett véget. Münchenben a realizmus eszméje győzött. A népi gondolat jegyében tömörül a magyarság, minden magyar jelentkezik. A belső megnövekedés — a magyar hozzátartozásnak ez a paradox konjunktúrája — pótolja a cseh-szlovákiai magyarság egyéb számszerű veszteségeit. Csak az a kérdés, mikor szünteti meg ezt a konjunktúrát az állandóan növekedő gazdasági leromlás?

AKÁR KERÉK SZÁZEZER magyar marad Szlovákiában és Kárpátalján, akár valamivel több, vagy kevesebb, két ténynek a bekövetkezése már most is biztosra vehető. Az egyik a magyarság élesen egymástól elhatárolt kettős rétegződése. A másik annak a nagy változásnak a jegyeiből tevődik össze, melyet egy tekintélyes külpolitikai súllyal bíró tömegnek tízszeres csökkenése jelent a „quantité négligeable“ színvonalára.

Két nagy sziget, a pozsonyi és a nyitrai magyarság köré kietlen, magányos szirtek emelkednek ki a nagy többségi tengerből. A két, egyenként körülbelül 25.000 lélekből álló csoport bizonyos fokig önellátó. Nemcsak nemzeti jellegének külső intézményei, a szervezetek, iskolák és szövetkezetek fokozzák öntudatát és erejét, hanem belső gazdasági szerkezete. Pozsonyban magyar vevőkre találhat a néhány ittmaradt csallókői falu magyar földművese, magyar munkaadóra a magyar cselédlány és munkás. A nemzeti elkülönülés szöges dróttal vont kerítése között egymásra találhat a magyar orvos és a magyar beteg, a magyar ügyvéd és a magyar ügyfél, a magyar kereskedő és a magyar vevő. De ez csak Pozsonyban és Nyitrán lehet így. A besztercebányai magyar ügyvéd nem kap ügyfelet, ha nem lép be a Hlinkagárdába. A tőrőcszentmártoni magyar orvost elmozdítják állásából, ha magyar nemzetiségének tudatában kivonja magát a szlovák társadalmi életből. Arról szó sem lehet, hogy a lipótszentmiklósi magyar munkás magyar iskolába járassa gyermekét. Az elmúlt húsz év alatt is szorongó szívvel figyeltük a szórványok tragédiáját, de akkor mégis egészen más volt a helyzet. A Kassa melletti falvak ebben az időben nemzetközösségi pusztulásnak néztek elébe. Nem volt iskola, nem volt magyar könyv és magyar egyesület, de megvolt a kenyér. Az elmúlt húsz évi szórványtragédiának szenvedő hősei a magyar föld munkásai voltak. A hiány a kultúra megfogyatkozása, melyet középponti szervezetek serény munkája hosszú, kitartó igyekezettel ki tudott pótolni. Az új szórványok hőse az intelligencia, s nincs olyan középponti szervezet, mely égető problémáit megoldhatná, kínlásának határt szabhatna. Mit adhat a pozsonyi és nyitrai magyarság annak a rózsahegy-i magyar orvosnak, aki sok át nem aludt éjjel, sok gyötördéses nap elmúltával felveti a kérdést: éljek-e családommal, vagy eldobva megélhetésemet magyar öntudattal, de anyagi pusztulásban álljak-e az élet halálra ítéltjeinek táborába? Két elégtelen megoldás van. Vagy beáll vergődő, félllekű magános magyarnak, aki négy fal visszavonultságában magyar könyvet olvas, de gyermekeit már nem tudja megmenteni, vagy eljön az idő, amikor a nemzeti különbség lelki és szellemi különállása gazdaságilag ismét egy érdekközösségbe torkollik. A ma szemszögében ez utópiának látszik — magyar viszonylatban. A németek, úgy látszik, már jobb úton haladnak. Egyik vidéki német fogorvosnak éppen az hozta meg a fellendülést, hogy a választások alkalmával ő tűzte ki az egyedüli horog-

keresztes zászlót a városban. Igaz, hogy ő egy olyan világhatalomnak a hordozója, melytől az új szlovák kormányzat minden fellendülését várja.

NEMCSAK A SZÁMOK CSÖKKENTEK. A közösségi élet minden mértéke összezsugorodott. A szlovákiai és kárpátaljai magyarság már nem űzhet országos politikát. Egymillió népcsoportnak Genf tárgyalóterméig elható szava helyi politikává halkult. Már nem az a kérdés, hogy a szlovákiai és kárpátaljai magyarság mennyit küzd ki magának az államhatalomból. Azzal kell törődnie, hogy a pozsonyi szezonmunkásokat a város újból felvegye, tiltakoznia kell, ha valahol egy nyomtatványból kifejejtették a magyar nyelvet. Politikailag nincsen olyan érdek, mely gyakorlati keresztülvezetésében egyformán érdekelné a nyitrai és a pozsonyi magyart. Az egységesítést a közös vezér személye biztosítja, azonban országos programra és országos politikai tömegakcióra többé szükség nincsen. — Ez nem azt jelenti, hogy a politikát, mint adott célok elérésére irányuló tevékenységet ki lehet zárni. Nem szűnt meg a közösségi kapcsolat és a közös tevékenység, csak elmaradt az országos, nagyvonalú politika lehetősége és eltűnt a pártpolitika. A korporatív rendszer felé siető belpolitikai fejlődés a pártpolitikát az érdekvédelmi szervezkedés síkjára tolta. Ma sokkal fontosabb egy országos mérnökszervezet, egy országos munkásszervezet, mint egy „l'art pour l'art“ politikát űző közösségi forma.

A húsz év folyamán számtalanszor ütötte fel fejét a szlovenszkóiáság kérdése. Egymillió, külön sorsban élő embernek külön szellemi fejlődése. A napilapok irodalmi rovatába szoruló kritika szlovenszkói irodalomról elmélkedett és fiatal cikkírók hirdették, hogy a szlovenszkóiáság külön szellemiség, melynek a jövőben önálló életre van joga. Ez az irány csak annyiban volt jogosult, amennyiben az anyaország lelki fejlődésével egy hangzásban akarta saját életét kivetíteni. Igaz, hogy az egykori cseh-szlovákiai magyarságnak külön fejlődése volt, de egyedüli célja és jelentősége abban állt, hogy mennyire tud az egész magyar lelki fejlődés élesztő részévé válni. A bécsi döntés a külön csörgedező patakot végleg visszavezérelte a nagy magyar nemzeti folyamba. Ami itt maradt, az nem lehet egyéb, mint az anyaországi fejlődés egyszerű vetülete. Kulturális téren a méretek annyira összezsugorodtak, hogy egyáltalán nem maradt különállóság. A sajtót elegendő erővel képviseli egy napilap, mely a legszélesebb rétegekbe is be tud hatolni és az események rohanásával lépést tartó riportanyagba helyenként irodalmi ízt csepegtet. Folyóíratra nincsen szükség, mert nem életképes és nincsen szellemi hivatása, könyvkiadásról, színházról csak úgy lehet szó, mint az anyaország másítás nélkül átvett vetületéről. Az egyedüli különleges kulturális hivatás a szlovák-magyar kapcsolatok ápolása, melyekhez az itt maradtak adják az anyagot és legközvetlenebb hirdetőket, de minden formáját, hangját, a hirdetés külső, objektív feltételeit — a verskötetőtől a tanulmányig — szintén az anyaország adhatja meg.

A szlovákiai és kárpátaljai magyarságnak teljes mértékben megváltozott az öntudata. Irredenta volt, ma már az sem lehet. Ellenzéki álláspont mellett tartott ki húsz évig, ma a kormánytámogató aktivizmus híve. Nem az egykori, cseh-szlováknak asszimiláló aktivizmusnak a csatlósa, mely nem volt más magyar, hanem nem-magyar, hanem az új helyzet reális felismerésében a konstruktív, együttes munka hirdetője.

Megváltozott a szlovák-magyar viszony is. Eddig a külpolitika magasságában közösen gyűlölt rendszer ellenségei, ma egymásnak külön belpolitikai kapcsolattal összekötött függvényei. A cseh elem eltűnt a magyarság életéből s vele együtt eltűnt a csehszlovák fikció is. Viszont az a szlovákság, mellyel ma együtt él egy autonóm állam keretében, az elmúlt 20 év folyamán

ébredő nemzetiségből felébredt nemzetté lett. Ebből sok minden következik: az őslakos-elmélet végérvényesen a múlté; a negatívum, melyből született, a közös csehellenes front már nem létezik; a történeti fejlődés rohama ragadta el magával a fegyverbarátság értelmét is. Egyetlen egy elv uralkodik a szlovákság és magyarság belső viszonya felett: az etnikum erkölcsi parancsszava. Mindegyik népcsoporthoz az tartozik, akit meggyőződése vezérel táborába s nem lehet olyan jog az egyik számára, mely egyforma mértékben a másikat is meg ne illethetné. A méretek itt is összezsugorodtak. A szlovákiai és kárpátaljai magyarságnak csak annyiban van értéke és jelentősége, amennyiben a szomszédos magyar államhoz való viszony kulcsát jelenti. Ma már nem szabályozhatja az itt élő magyarság önmaga viszonyát a szlováksággal szemben, éppen úgy mint a németekkel szemben sem, a kormánykerék kisiklott a kezéből. Ennek a kölcsönös együttélésnek egyedüli fokmérője és irányítója a magyar és szlovák állam viszonya. Akaratán kívül és tettei ellenére szenvedő fél, ha a viszony ki nem ráult vagy rossz és passzivitása ellenére is haszonélvezője a jó viszonyoknak. Önálló cselekvőképességét ebben a vonatkozásban is elvesztette.

Mindazonáltal óriási a feladata és felelőssége. Híd és kapocs, kétoldalú informátor, pedagógus, kiegyenlítő, intő és figyelmeztető, aki elsősorban hivatott a szlovák-magyar viszony kérdésében felszólalni, kérni és követelni.

A SZLOVÁKIAI ÉS KÁRPÁTALJI magyarság új útjait szomorú kezdet jelzi. Kiutasítások, belső és külső menekülés fogyasztják sorait. A bécsi egyezmény 5. pontjában lefektetett elvek még nem valósultak meg. Tömeges felmondások törnek le erejét, még olyan vállalatok részéről is, mint a Tungstramm-üzemek, melyek magyarországi tőkével dolgoznak. Mérnökök és építészek munka nélkül állnak, van olyan ügyvédi iroda, mely Csallóköz visszacsatolása révén minden ügyét elvesztette. A pozsonyi magyarság egyenjogúsítása késik, állások és segélyek tekintetében a valóság távolabb van az egyharmadrészesedés és aránylagosság elvétől, mint valaha.

Legégetőbb érdeke, hogy a bécsi jegyzőkönyvben lefektetett elvek minél előbb törvényes szentesítést és gyakorlati biztosítást nyerjenek. 20 év kaotikus törvényrendszere, a saint-germaini szerződés és a bécsi döntés ellentéte, kielégítő rendelkezések hiánya az a törvénykeret, melyben kétszeres erővel érzi a bizonytalanságot, a védelem teljes hiányát. A jövő belpolitikai változások gyötrő kérdőjelként lebegnek élete felett: rendi állam következik-e, megszüntetik-e pártját, feloszlaltják-e egyesületeit? El fogják-e önálló és kollektív érdekcsoportnak ismerni, saját érdekvédelmi, kulturális és gazdasági szerkezettel vagy pesszimista jósok elégtételére tényleg odáig jut-e, hogy cserkészzei a Hlinka-gárda egyenruháját fogják viselni és szervei csak idegen egységek alosztályai lesznek?

A jövő útjait konkrét valóságukban még nem lehet áttekinteni. Egy azonban bizonyos: a szlovákiai és kárpátaljai magyarság fennmaradása és virulása, élete és kultúrája, hídszerepének két záloga csak akkor fog szilárd alapra felépülni, ha két kapcsolat szilárdul meg termékeny, harmonikus erővé: saját viszonya az anyaországi magyarsághoz, a magyar államhoz és a szlovákság viszonya a magyarsághoz, önmagára hagyatva nem élhet meg. Minden hősies erőfeszítése hiábavaló azon óriási feladatokkal szemben, melyeket őrszerepe megkíván. Akármilyen jogi módon magyarazzuk a bécsi jegyzőkönyvet, a jogtól függetlenül él a tényleges helyzet viszonyossága: az itt maradt magyarság sorsa az anyaállam és a szlovákság, az anyaállam és a magyarországi szlovákság jóviszonyával áll egyenes arányban.

A szívélyes magyar-szlovák viszony teremtheti meg a kedvező légkört. De még ez sem teremtheti meg a szlovákiai és kárpátaljai magyarság belső

életfeltételeit: a gazdasági alapot, a kultúrházakat, a magyar tömegek szociális támogatását. Az itteni magyarság belső életképessége attól függ, milyen mértékben támogatja az anyaországi nemzet, önmaga erejéből fedezheti esetleg legszükségesebb kiadásait, de tartós eredményt nem érhet el. Olyan helyzetbe jutna, mint a háziúr, aki a folyó kis kiadásokat megfizeti, de a ház tetejét eső és vihar ellen nem tataroztatja.

Többször merült fel a támogatás társadalmi gondolata. Jelenleg is készséges adakozók juttatják el adományait a pozsonyi Magyar Ház felépítésére. Szép és nemeslelkű a szándék, de minden nemes igyekvése csak egyedülálló jótett, pillanatnyi gondok elűzője. Állandó és termékeny élethez több kell.

Kell a magyarországi társadalmi erők állandó és rendszeres összefogása. Olyan támogatás, mely a magyar nemzet minden tagjától az immár külföldi magyarság minden tagjához elér. Épüljön fel a külföldi magyarok intézete, mely egymillió, csekély, de rendszeres és állandó tagsági díjat fizető tagra támaszkodik. Jegyezze fel könyveiben a magyar állam határain kívül rekedt magyarság minden tagját, gyűjtse kívánságait és élet, magyar élet után kiáltó igényeit és ossza fel állandóan és rendszeresen mindazt, amit az anyaországi, szerencsés többségi sorsban élő magyarság külföldi testvéreinek a megmentésére szán! Ez a támogatás több és más, mint egy alkalmi adakozás, mert nem jó egyének, hanem egy szervezett és kollektív erejű nemzeti közösség, egy új ideológia megnyilatkozása.

DUKA ZÓLYOMI NORBERT

A BRAZÍLIAI MAGYAROK

A BRAZÍLIAI MAGYARSÁG ÉLETÉRŐL eddig még nem jelent meg olyan összefoglaló monográfikus munka, mely az ideszakadt mintegy 80.000 főnyi nagy magyar népcsoport kivándorlástörténetét s a brazil természeti, gazdasági és kulturális adottságokból származó sajátos életmegnyilvánulásait kellő alapossgal vizsgálná. Pedig ezt a munkát el kell végeznünk, mert a brazíliai magyarság élete, sorsa, elhelyezkedése, boldogulása, nyelve, kultúrája, az anyamagyarsághoz való viszonya nemzeti szempontból olyan súlyos kérdések, amelyekre meg kell keresnünk a feleletet.

E hiányon akar segíteni az az almanach, melyet a Brazíliai Magyarság Első Országos Értekezlete állított össze a Magyarok II. Világkongresszusára „Brazíliai Magyarok“ címen.

Ez a munka nem tudományos vagy irodalmi igényekkel indult, mert összeállítói inkább tájékoztatónak szánták. És mégis ez a könyv több mint egyszerű vázlat. Így a brazíliai magyar bevándorlás történetéből megtudjuk, hogy már a XVIII. században jártak magyarok Brazíliában. Sőt fennmaradt egy értékes írott emlék, melyben egy portugál költő az 1848—49-i magyar szabadságharc alkalmából a magyarokat dicsőíti „A Hungária“ címen. Kár, hogy pontos fordítását mellőzték.

A brazíliai tömeges magyar bevándorlás a világháborút követő években indult meg s érdekes, hogy nem Brazília, hanem Észak-Amerika felé irányult.

A brazíliai magyarság nagy tömegei leginkább a román és szerb megszállt területekről származnak, akik nem bírván az embertelen bánásmódot, elmenekültek a sok megaláztatás és az anyagi züllés elől. Brazíliában teljesen új világ fogadta őket. Az első években rendkívül sokat szenvedtek. A trópusi vagy szubtrópusi környezet, a szokatlan klíma, az ismeretlen nyelv, a nélkülözések, az ország belsejében, az ú. n. interiorban, a hatalmas kávé- és pamutültetvényeken eltöltött keserves esztendő, a hiányos és egyoldalú táplálkozás, a számtalan betegség, a férgek, a tűző trópusi nap, a hirtelen lezúduló záporok, a mérges kígyók, az egészségtelen lakás, a túlhajtott munka, a könyörtelen bánásmód a patron részéről, a kizsákmányoltatás s a minden kivándorlóra ránehezülő lelki bánat érzése, az elhagyatottságnak és elárultságnak tompa melankóliája megtörte a brazíliai magyart testben-Íelekben egyaránt. Az első generáció, az ú. n. apák nemzedéke, már elfáradt ebben a szörnyű küzdelemben; hajlott hátú, öregedő és beteges. De ezek a magyarok sem hiába küzdöttek, mert nemcsak anyagilag erősödtek meg s így biztosították fiaik útját, hanem ezzel együtt megbecsültették, megismertették a magyar munkást Brazíliában. Ma ajánlólevél egy munkásnak az, ha magyar. A magyar név becsületéhez természetesen hozzájárultak a brazíliai magyar orvosok, ügyvédek, mérnökök, kereskedők, gyárosok, feltalálók, tudósok stb. egyéni karrierjei, jelen esetben azonban nem velük (ami egy érdekes tanulmány lenne), hanem a tömegmagyar sorsával foglalkozunk.

A brazíliai magyarság létszámát az almanach a kikötők bevándorlási statisztikája és a 14 ezrelékes szaporodási arányszám, valamint a helyi magyar számítások szerint 80.000-ben állapítja meg. Érdekes a közölt házassági beolvadási statisztika is, mely a S. Paulo város területén az 1937. évben magyarok és magyarok-idegenek között kötött házasságokat vizsgálja, mely szerint: 155 férfiből 125 magyar lányt vett el, a maradék 23 brazilt, 6 pedig más nemzetiségűt. Hasonló az arány a nőknél: 155 magyar nő közül 124 magyar legényhez ment feleségül, 18 magyar leány brazil férfi felesége lett, 13 pedig egyéb nemzetiségű férfit választott magának.

A nagy települések 1924-ben indultak meg. Megalakult Árpádfalva, mely 880 km távolságra van S. Paulo várostól, aztán a Bury melletti település, majd Boldogasszonyfalva s később az Itararé vasút mentén a korán elnéptelenedett Mátyáskirályfalva. Az első telepesek küzdelmeiről így ír a könyv: „Szörnyűséges munkát végeztek ezek a titánok, aminek az őserdőt irtó magyart nevezhetjük. Sokszor heteken át csak majomhús és gyökérfele volt az egyetlen táplálékuk. Az őserdő ellenséges növényzete ronggyá tépte ruháikat, véresre sebezte testüket és rájuk jött a klíma lenyűgöző betegsége, de a magyar kitartott!”

Az 1931/32-es forradalom a fővárosi munkanélküli tömegeket az interiorba űzte, ahol meg éppen munkásra volt szükség, így a magyar telepek is rövidesen föllendültek. A bury-i telepet Rákóczi-falvának nevezték el, majd Mátyáskirályfalva és az itararéi telep és a S. Paulo tözsomszédságában levő Szentistvánkirályfalva erősödtek meg, úgyhogy magyar iskolákat tartottak fenn.

A brazíliai magyar élet központja S. Paulo város, ahol húszezerre teszik a magyarok számát. Nagyszámú még a riodejaneirói magyar kolónia. Sok magyar él Paraná államban, mely az utóbbi években igen fellendült, Minas Geraes fővárosában, Bello Horizontéban, Matto Grosso államban, Campo Grandén. A legrégebb magyar bevándorlók Rio Grande do Sul államban telepedtek le, Porto Alegreben. Találunk magyarokat Santa Catharina államban, valamint az északkeleti brazil államokban is. Külön fejezetek számolnak be részletesen a különböző magyar kolóniák és elszórt csoportok életéről.

A brazíliai magyar közélet kialakulásával alapos tanulmány foglalkozik. Az 1938 január 22-én S. Paulóban tartott országos értekezletre 41 brazíliai magyar egyesülés, kolónia küldte ki képviselőit. Az élénk magyar közélet szemléltetésére érdemes áttekintenünk a legnagyobb magyar központ, S. Paulo város magyar kolóniája 1928—1938 közötti tevékenységének rövid vázlatát:

Vallásos szervezetek: Római Katolikus Egyház 14 körzeti testülettel, két templommal és Anastáción bencés kolostorral, két kultúr házzal, több telekkel és három bencés szerzetessel. — Református Keresztyén Egyház két templommal (Árpádfalván kész, Lappán most épülő), Északparanában gyülekezeti házzal, egy központi lelkésszel. — Magyar Baptista Gyülekezet, Árpádfalván és Lappán templommal. — Izraelita Hitközség, imaházzal.

Kulturális szervezetek: Magyar Iskolaszövetség tíz iskolával, három saját tulajdon, több telek. — Pedagógiai Értekezlet a tanítók számára. — Magyar Országos Revíziós Bizottság, mely a közelmúltban portugál nyelven értékes propaganda-könyvet adott ki: *Justiça para Hungria! Igazságot Magyarországnak!* címen. — Gyermekbarát dalgyűjtés. — Brazíliai Magyar Dalos- és Zenekör.

Jóléti és társadalmi szervezetek: Brazíliai Magyar Segélyegylet, ingyenes orvosi rendelővel, több ezer kötetes kölesönkönyvtárral. — S. Paulo-i Magyar Sportklub, a városi középosztály egyesülete. — Ifjúsági körök és egyesületek a kültelkeken.

Sportszervezetek: A Brazíliai Magyar Sportszövetség kilenc sportegyesülettel. Ezek közül legfontosabb az Anastációi Magyar Sportklub, saját székházzal. A Moccai Magyar Barátság-Egylet, az Ypirangai Magyar Sportegylet és az Ypojucai Magyar Sportegylet. Ezek a rendszeres sporttevékenység mellett műkedvelő színelőadásokat is tartanak.

S. Paulo állam belsejében a következő nyolc magyar kolóniát találjuk: Árpádfalva, Boldogasszonyfalva, Szentistvánkirályfalva, Mátyáskirályfalva, Rákóczifalva, Itararé, Riberáo Preto és Frigorifico.

Az album megemlékezik a két magyar lap, a Délamerikai Magyar Hírlap és a Délamerikai Magyar Újság több mint 16 éves szolgálatáról, melyet a brazíliai magyarság érdekében kifejtettek. Megemlékezik a szét-szórt kisebb magyar erőcsoportokról, majd a brazíliai magyar munkás életét mutatja be keresztmetszetben. A díszes kiállítású és értékes album a Magyar Világkongresszus üdvözetével, valamint Boglár Lajos, a s.-paulói magyar konzulátus vezetőjének brazilnyelvű záró szavaival végződik. Az ő fáradhatatlan munkálkodásának az eredménye ez a könyv, mely becsületére válik a brazíliai magyarságnak.

A mű természetesen nem teljes, mint ahogy az adott körülmények között nem is lehetett az, de így is elismerés és köszönet illeti azokat, akik ennyi fáradsággal összeállították. Mint adatgyűjtemény megbecsülhetetlen szolgálatokat tesz egy nagyobb szabású összefoglaló munka megírásához. Fel kell dolgoznunk a brazíliai magyarság kivándorláskori élményeit társadalomszociológiai szempontból, meg kell vizsgálnunk a településföldrajzi tényezők asszimiláló hatását, az emberföldrajzi változásokat, a brazíliai magyarság életformájának sajátosságait, az interiori életet, táplálkozást, ruházódást, népszokásokat, lakást, játékokat, babonákat, a munkabér, munkás-élet, polgárosodás, sajátos magyar építkezés, általában a néprajzi maradványok átalakulását. A városi magyar élet keretében behatóbban kell foglalkoznunk az ipari munkásság helyzetével, a tőke és munka viszonyával, a brazil termelési móddal, a városi élettel, szórakozási lehetőségekkel, a földmunkásból ipari munkássá lett magyar problémájával. A szellemi élet terén pedig a nyelvi asszimilálódás, szavak átvétele, magyarosítása, hangsúly, kiejtés, dialektusok keveredése, gyakorlati népi ismeretek, népi tudás, gyógy-módok, népi morál, népzene, népművészet maradványaival kell foglalkoznunk.

A szociális életmegnyilvánulásokban a következő kérdések megvilágítása vár ránk: a brazíliai magyar társadalom tagozódása és elhelyezkedése, az interiori telepek és kolóniák szociális élete, S. Paulo és a nagyobb városok magyar társadalmi élete, a családi élet és a gyermek Brazíliában, a brazíliai magyar ifjúság és a beolvadás, a párválasztás, szerelem, házasság, elválás, a brazil demokrácia kulturális intézményei, a magyar középosztály koloniális hivatása és nevelése, más ehhez hasonló fontos problémákkal együtt, melyek a brazíliai magyar életből adódnak.

Végül pedig a tények, a brazíliai magyar valóság konkrét ismerete és értelmezése alapján meg kell találnunk a kibontakozás útját és irányát. A magyarság szempontjából rendkívül fontos az, hogy a brazíliai nyolcvanezer főnyi magyar csoport szellemileg és erkölcsileg ki ne szakadjon a törzsmagyarságból, a mindjobban egységesülő és öntudatosodó új magyar nemzettestből, túrném megtartsa az idegenben is magyarságát. Ez azonban csak akkor lesz lehetséges, ha a hazai magyar társadalom és intézményes körök a mainál még nagyobb és átfogóbb megértéssel, érdeklődéssel és szeretettel ölelik keblükre a brazíliai magyarságot és ha megtartásáért nemcsak lelkesedni, hanem áldozni is tudnak.

A TANÁRI REND EMELKEDÉSE A TÁRSADALOMBAN

AMAGYAR SZEMLE októberi számában kitűnő tanulmány jelent meg Boldizsár Iván tollából a középiskolai tanárok szomorú szociális helyzetéről. A tanulmány nagy megértéssel részletesen ismerteti a különböző kategóriákba tartozó tanárok anyagi körülményeit, amelyekből értelemszerűen kiviláglik, hogy a tanárság nem tud élni magához és társadalmi helyzetéhez méltó életet. A cikk végén, sajátos fordulattal, mintha mégis a tanárságot marasztalná el a szerző, mivel nyilvánvalóan szerény anyagi helyzete ellenére „a magyar középosztály íratlan törvényei értelmében“ erőfeszítéseket tesz „úri“ életének biztosítására. A befejezés azt a két tanártípust látszik rokonszenvel kísérni, amelyeknek egyike „aszkrétalélek, a könyvek megszállottja, az irodalom, a tudomány hitvallója“, a másika pedig lassan azokhoz a társadalmi rétegekhez toódik, amelyekhez szűkös anyagi helyzete voltaképpen kapcsolná.

Helyes és vitathatatlanul üdvös az olyan óhajtás, amely a magyar középosztálytól és általában az intelligens társadalmi rétegektől egyre nagyobb és gyakorlatibb szociális megértést, áthatottságot kíván. A magyar tanárságnak kétségtelenül megvannak a magas társadalomnevelő feladatai ezen a téren is. De vajjon helyeselhető volna-e a tanári rendnek lassú, de biztos társadalmi hanyatlása, amelyre anyagi helyzete ítéli, — csak azért, mert ez a hanyatlás a tulajdon bőrén és gyomrán át közelebb viszi a szociális megértéshez? A jövő Magyarországi társadalmi nivellálódásában a tanárság szerepe nem lehet az, hogy maga is lefelé lépjen úgysem túlságosan magasnak elismert szintjéről, hanem az, hogy egyrészt a szociális megértést tovább adja a társadalomban, másrészt az alsóbb rétegeket felfelé emelje. S addig nem éppen az-e hősies kötelessége, hogy minden anyagi nehézség ellenére is igyekezzék azon a társadalmi szinten maradni, amelyre mint a társadalom egyik vezető és nevelő rétege hivatva van? Nem osztálygógról, a látszat fenntartásáról vagy a tanár úr-voltának szellemtől és kultúráról távoleső külsőségeiről van szó, hanem annak a tekintélynek és súlynak megtartásáról, amelyre a tanárságot hivatása és belső értéke kötelezi. Véleményünk szerint a tanárság egyre nagyobb mértékben reáháruló nemzetnevelő és kultúrafenntartó feladatait csak akkor teljesítheti, ha ezt a tekintélyt és súlyt a társadalom életében és közelismerésében meg tudja tartani.

Ha ez igaz, akkor annál sajnálatosabb az a tapasztalati tény, hogy a tanári rend a mai magyar társadalom közfelfogásában, a nagyközönség közérzésében még mindig nem emelkedett arra a helyre, amelyre súlyánál fogva méltó lenne és ezzel párhuzamosan a gyakorlatban sem játssza a társadalomban azt a szerepet, amely megilletné. Kényes kérdést érintünk ezzel, amelyről épp úgy keveset beszélünk, mint a tanárság anyagi helyzetéről, de tüskéjét igen sok tanár szótlanul is szívében hordja. A probléma felvetésére talán éppen most van a legjobb alkalom, amikor a magyar társadalmi élet egész területén a reformok korát éljük. Az a friss lehellet, amely

átjárja iskolai életünket is, talán jótékony megújulást hoz a tanári rend társadalmi helyzetében is.

A tapasztalat az, hogy a tanárság hanyatlása nemcsak anyagi téren, hanem a társadalom közfelfogásában is megindult. A nagyközönség széles Tétegei szívük mélyén általában nem sokra becsülik a tanári pályát, s a tanárságot egészében és egyes képviselőiben még mindig valami hűvös udvariasság mögé rejtett idegenkedés, a lekicsinylés némi árnyalata, finom mosolygós gúny vagy a legjobb esetben közömbösség kíséri. Ennek a közfelfogásnak — vagy inkább közérzésnek — szélső fokait láthattuk, nem is olyan régen, bizonyos irodalmi és színházi divatban, amely ügyes máz alatt a tanárok kipellengérezésével, karikatúrisztikus tanártípusok szerepeltetésével tudott pénztári sikereket aratni.

Ennek a közfelfogásnak vannak igen egyszerű és könnyen érthető okai is. A tanár minden lépése a diákok és rajtuk keresztül a szülők szeme előtt történik. A nagyközönség pedig nehezen szabadul meg előítéleteitől. A diákokból szülők lesznek, s a szülők is diákok voltak valamikor. A társadalomnak a tanárokról alkotott képe diákköri emlékekből táplálkozik; a diákkorból mindnyájan magunkkal hoztunk, a sok szép emlék mellett, néhány kedvetlenebb emléket is, vagy legalább is valami önkénytelen diákízű tanárlátást. A szülők udvariasak a tanárral, mert gyermekük sorsának bíróját is látják benne; de szívük mélyén a tanár és a diák elképzelt harcában többnyire — és természetesen — a diáknak adnak igazat. Az ilyen nézetek aztán hatással vannak az egész társadalmi és társasági életre a gyakorlatban is.

A társadalomnak a tanári pályáról alkotott kicsinyítő közfelfogása és adott esetben megnyilvánuló gyakorlati magatartása kétségkívül igazságtalan. Tárgyilagos és elfogulatlan percekben mindenki elismeri, hogy a tanári rend a társadalom egyik legműveltebb, legolvasottabb és legértékesebb eleme. Ez olyan tény, amelyet sokat emlegetnek, a gyakorlatban azonban kevésbé értékelik. De kétszeresére emelkedik a tanárság társadalmi és nemzeti értéke most, amikor a jövő magyar nemzedéknek kialakítása még fokozottabb mértékben az ő kezébe kerül. Az új középiskolai reform nyomán életre hívott új gimnázium és a többi középfajú iskolák egészen új szerepet és jelentőséget kaptak a nemzetnevelés terén, és ezzel fokozottabb hivatás letéteményesei lettek a magyarság létét és jövőjét biztosító célkitűzésekben. A nagy célok távlatában megnő minden egyes tanár munkája, de egyszersmind az egész tanári rend jelentősége is. A hivatás betöltői a tanárok lesznek. Ezt a nagy hivatást azonban a tanárság csak akkor tudja majd betölteni, ha kellő tekintélye lesz a társadalomban is. Ha a nemzet szervezetében mindenki annyit számít, amennyit a nemzet és jövő érdekében szolgáltatott munkája ér, akkor a legfontosabb hivatások egyikének betöltésével, a nagy-Teményű jövő magyar nemzedék s éppen a vezető réteg kialakításával a tanári rend értéke is jogosan megnövekedik.

Igazságtalan a társadalom eddigi közfelfogása azért is, mert az a régi, egyoldalú, félszeg, szórakozott, a társaságban is oktató modorú, eseménytelen tanártípus, amely felületes általánosítással talán valóban alkalmas volt a humorizálásra vagy enyhe gúnyra, lassanként és egyre fokozottabb mértékben egészen más típusnak adja át a helyét. Az új típus már nem lehet céltáblája a nagyközönség, a vicclapok és a színpad humorizáló hajlamának: modernebb, életrevalóbb, mozgékonyabb; nem zárkózik el könyvei közé, hanem a társadalmi, sőt társasági életben is megállja a helyét; belső egyoldalúsága és külső félszega fölengedett. Képviselőinek nagy része világot látott, széles látókörű, általános érdeklődésű és a társadalmi életben is cselekvőbb, igen sokszor szociális áthatottságú ember.

Az említett közfelfogásnak egy másik, ugyancsak többször emlegetett oka is jórészt megszűnt; t. i. az az állítás, hogy a tanárság főképp az alacsonyabb társadalmi osztályokból került ki, valamint, hogy csak azok mentek erre a pályára, akik másra, például az „úrjobb” jogászásra nem voltak alkalmasak, vagy akiket az aránylag gyors elhelyezkedés és sima emelkedés csábított. Ez a meggyőződés, akár volt benne igazság, akár nem, alkalmas volt arra, hogy a tanárság társadalmi megítélésében, főképp a társasági életben, kedvezőtlenül éreztesse hatását, különösen a régi magyar dzsentrifalomban, amelyben a származás döntő szerepet játszott. Ma azonban már a társadalom legkülönbözőbb rétegeiből kerül ki a tanári rend, elsősorban a műveltebb középosztályból. A tanári pálya könnyűsége sem csábíthat többé, sőt vállalásához a mai elhelyezkedési és anyagi viszonyok tudatában még nagy és szép idealizmusra is szükség van.

Elérkezett tehát az ideje annak, hogy a társadalomnak eddigi többé-kevésbé kedvezőtlen közfelfogása a tanári rend egészével és egyedeivel szemben megváltozzék. A nagyobb társadalmi megbecsülés belső megnyilvánulása az volna, ha a nagyközönség szívben és lélekben nagyobb elismeréssel ítélné meg a tanári munkát és a tanári pályát, mint hivatást és foglalkozást, ha nem ellenséget látna a tanárban gyermekein keresztül, hanem vele együtt dolgozó nevelőt és hivatott közvetítőt a tudomány, a nemzeti és jellembeli erények és a jövő magyar nemzedéke között; külső formája pedig az lenne, hogy a tanárság szívesen látott tényezőjévé válna a társadalmi és társasági élet olyan tereinek, amelyek az iskola falain túlmenő nemzeti és kulturális hivatását betöltheti és eltűnnek az a kézlegyintés, amely oly sokszor kíséri képviselőinek véleményét és jószándékú törekvéseit, csak azért, mert tanártól indulnak ki.

Természetesen se hatalmi, se tekintélyi eszköz nincsen arra, hogy ezt a közfelfogást máról-holnapra megváltoztassuk. A javulásnak lassanként és több feltétel kielégítésével kell bekövetkeznie. Ezeknek a feltételeknek egyike a lehetőség szerinti nagyobb anyagi megbecsülés, hogy a tanárság társadalmilag is szinten tarthassa magát és lelki energiáját a nyomasztó anyagi gondoktól felszabadulva a társadalmi és nemzeti célkitűzések szolgálatába állíthassa. Kétségtelen, hogy a tanárság társadalmi hanyatlásának egyik fontos oka éppen az volt, hogy anyagilag nem bírta biztosítani a hivatásához és magához méltó társadalmi életet. Még a tehetősebb és a társaságban szívesen látott egyetemi hallgató is kikopik állásvállalása után a társadalmi életből, s később, anyagi helyzetének javulásával, már se kedve, se energiája társadalmi életet kezdeni. Franciaországban például, ahol a tanárok anyagi helyzete köztudomásúan igen jó, a tanárság egyike a társadalom vezető és legbecsültebb elemeinek.

A feladat másik része magára a tanárságra hárul. Mi a tanárság kötelessége, ha társadalmi megbecsültetését emelni kívánja? — Még az eddiginél is fokozottabb és általánosabb társadalmi működés — jelen lenni mindenhol, ahol segíteni és a jobb jövőt előkészíteni lehet, — és ahol lehet és szükséges, ott méltányos részvétel a társasági életben is, valamint nagyobb érdeklődés és áldozatkészség a kulturális tényezőkkel, művészettel stb.-vel szemben. Sokszor hallott panasz, hogy a tanárok hangversenytermekben, komoly színházi és irodalmi estéken nincsenek számukhoz és feltehető kulturális igényeikhez mértén képviselve, mert hiszen ki pártolja a nemes kulturális törekvéseket, ha nem a társadalom egyik legműveltebb és példaadásra hivatott rétege? Természetes, hogy ez a jelenség, ha valóban így van, többnyire nem a jószándékon, hanem megint csak az anyagi lehetőségek hiányán múlik. Ez azonban közös problémája csaknem az egész magyar középosztálynak; és mégis fenn kell tartani a magyar kultúrát! Kellő

megértés és áldozatkészség mellett éppen a magyar tanárságból indulhatna ki a magyar keresztény és nemzeti kultúra és művészet fenntartása és megerősítése — a divatos, sokszor nem a nemzet igazi lelkéből lelkedzett művészetnek és irodalomnak úgyis megvan a maga pártoló közönsége, — valamint a szélesebb látókörű, józanabb nemzeti közvélemény mindenkori kialakítása: új és szép feladat.

Általában egy egészségesebb középosztály erőteljes rétege és kovásza lehetne a tanári rend. Mindez természetesen nem a napi politika terein és eszközeivel — a tanári hivatás minden vonatkozásban távol áll ettől, — hanem a jövő Magyarországnak széles koncepciójú nemzeti célkitűzéseinek iskolai és társadalmi szolgálatával, már csak azzal is, hogy van egy társadalmi réteg, amelyet áthat a nemzeti hivatás nevelő tudata. Hogy a magyar tanárság milyen eleven érintkezésben áll ezen a téren is az eleven étellel, mutatja az, hogy soraiból olyanok is kikerültek, akik megvitatásra alkalmas nagy nemzeti gondolatokat adhattak a nemzetnek, — Szekfü Gyulától Féja Gézáig.

Kifelé tehát a társadalmi életben való fokozottabb részvétel volna a tanárság tennivalója. Befelé viszont a hivatás súlyából fakadó nagyobb önértetet kellene magáévá tennie. A társadalommal csak akkor tudja elfogadtatni a tanári pálya és a tanári rend nagyobb megbecsülését, ha mindezekelőtt maga van áthatva helyzete öntudatával. Ez az önértet nem hivalkodás, még kevésbé osztálygóg, hanem nyugodt öntudat, amely kifelé is biztos fellépést és félszegség nélküli mozgást kölcsönöz a társadalmi életben. Nemcsak a tanári munka fontosságának, hanem az aránylag „elegáns“ tanári pályának és foglalkozásnak öntudata is ez. Az iparosok között az ács öntudatosabb, mert tiszta munkát végez és magasan a többiek feje fölött dolgozik, közelebb az éghez; megbecsülheti magát a tanár is, aki a legfinomabb anyagon, a fiatal lelken végez ötvösmunkát és a nemzeti jövő szövetén dolgozik. A tanári pálya nem kevésbé „úri“ és elegáns, mint például a hivatali, amelyhez jogászállamban mérni szokták. A társaságnak vállalnia kell és bizonyára vállalni is fogja nemzeti és társadalmi hivatását; de kell, hogy rendjének öntudatát egész társadalmi munkájával és minden külső megnyilvánulásával lassan beleszuggeralja a közfelfogásba: csak így lesz meg a kellő légkör feladatainak méltó teljesítéséhez.

Az emelkedés záloga és hordozója pedig az új tanártípus: az eleven élethez közelebb álló, életrevalóbb, általános érdeklődésű, öltözködésében is gondosabb, öntudatos tanár.

MAKAY GUSZTÁV

FALUSIAK KÍVÁNSÁGAI

KÖZÖS KÍVÁNSÁGUNK, hogy jobb színekbe öltöztessük a magyar család életét. A falunevelés kérdései foglalkoztatnak mindenkit, aki hivatásnak tartja fájának védelmét és felvirágoztatását.

Meg kell állapítanunk, hogy az utóbbi időben sok minden történik a falu fejlesztése terén. De talán nem lesz érdektelen, ha egyszer olyan valaki mondja el, hol várnak a legsürgősebb teendők, aki 15 évet töltött a falun lelkészi szolgálatban és rajta tartotta kezét a nép ütőerén.

Orvost kér a falu. Éppen most nyitottam be egyik családhoz. Nyögés, sírás. Az ember tegnap este indult el, hogy biciklin tegyen meg 25 kilométert és munkába álljon a gyárban. Most 25 km-t jött megint kerékpáron, az egész éjszakai munka után. Ágynak esett, mert ez a hajsza évek óta így tart és szervezete nem bír a betegségnek elég erővel ellenállni. Az asszony mellette ül, dörzsölgeti, siratja. Orvos kell ide, nem lelkész — jegyzem meg szomorúan. — Hiszen csak ne volna olyan messzire! — Minden nap kellene valahol az orvos. És nincs. A körorvos ide 10 kilométerre van. Hetenkint egyszer jön, akkor megrohanják. De ki győzi azt az egy napot bevárni? Sűrűn megesik, hogy fuvarost fogadnak, érte küldenek. Mire odaér, a kocsi nem találja otthon. Máshova vitték. A körzet túlsó végébe. Itt meg azalatt ömlik a könny, folyik a vér, szakadnak a sóhajok, mérgesednek a sebek. Nem a test, hanem a falu sebei! Két ikerközségben lakunk. 2200 lélek. Orvost nem tudunk kapni, mert körzetekre osztották az országot és a körzetet, amely együtt kapott körorvost, nem szabad megcsonkítani. Nekünk oda kell tartozni, bármily messze van is a körorvos. A mi két községünk viszont nem elég nagy arra, hogy a körorvosnak fizetett községi hozzájáruláson kívül eltartson egy magánorvost is. Magánpraxisból itt meg nem él az orvos. Ez a baj nálunk, de ez bizonyára jónéhány száz községben. Ha nem adnak is orvost minden községbe, kisebbre kell venni a körzeteket, hogy 2—3 falu kapjon egy körorvost.

Ki kell építeni országszerte az iskolaorvosi intézményt. Mérhetetlen veszteség az, hogy az iskolás növendékek ezrei nincsenek állandó orvosi ellenőrzés és kezelés alatt. Ha szemorvossal beszélek, azt mondja: az iskolások szemét rövid időközökben állandóan vizsgálni kellene. Ha fogorvossal beszélek, azt hallom: hihetetlenül fontos volna a növendékek fogát állandóan vizsgálni és kezelni. Megint visszatérek a mi két községünkre. 240 iskolásunk van. 300-on felüli serdülő van a kezünk alatt az ismétlőiskolásokkal. Már csak ezért magáért kellene orvos a faluba. De még itt vannak a 6 éven aluliak. Micsoda jelentősége van annak, hogy a gyermek a bölcsőtől az iskoláig az egészségvédelem üdvös hatásait érezze! Egy magániskolánál fordultam meg a napokban. Az igazgató erélye kötelezővé tette a kézmosást és azt a szokást, hogy minden növendék iskolába jövet és iskolából menet kiöblítse a száját, torkát mangánoldattal. A szer költsége 26 fillér. De elérték vele azt, hogy 10 év óta nem fordult elő az iskolában járványos megbetegedés. Ilyen következményei lehetnek annak, ha valahol komolyan veszik azt, hogy az orvos keze alá adjuk a magyar család gyermekét, mielőtt szüksége volna a betegnek a gyógyítóra. És nem szabad

elfelejteni azt se, hogy az iskolaorvos a gyermekeken keresztül belelát a család életébe és jó hatásokat tud árasztani a kicsinyeken keresztül a felnőttekre! Beszélünk magyar családvédelemről. Már ez is nagyon szép. De érték és nyereség akkor lesz belőle, ha intézményeket szervezünk a magyar gyermek és a gyermekként védelemre szoruló magyar nép megmentésére.

Több gondot a szülésznőre! A gyermekhalandóság csökkentése terén is kívánságai vannak a falunak. A régi anyakönyvekben ijestően sok az ilyen bejegyzés: halva született. Vagy: kereszteleetlenül elhunyt gyermek. Ma mintha javulna a helyzet. De még többet kell tenni. Az is sok, hogy most már nem gyorstalpaló tanfolyamot végzett bábák vannak, hanem egy évig iskolázottak és jó bábakönyvük van. Hálátlanság volna elhallgatni, hogy a szülési helyek, anyaotthonok, Zsófia-szanatóriumok, stb. beláthatatlanul nagy nyereségére vannak éppen a falu népének is, ha a szülések jelentős részét beutalják a városra. De miért nem lehet megtenni azt, hogy pl. református helyen lehetőleg diakonissza legyen a községi szülésznő? Ez volna igazán tökéletes megoldás arra, hogy kiragadjuk népünket abból a tengernyi veszedelemből, ami mindjárt a világrajövésnél fenyegeti oly sok kis fajtestvérünket. Nemcsak azt látjuk, hogy szülésznői segítségére van szükség falun is minden esetben, de azt is, hogy az orvosi beavatkozás nélkülözhetetlen az esetek igen jelentős százalékában.

Kisdedővodát minden faluba! A kisdedóvás nemzeti megszervezéséről Kossuth Lajosnak hatalmas munkája maradt kéziratban. A 100 év előtti jelszó ma új visszhangot kap. A különbség az, hogy akkor a nemzet legjobbjai felülről akarták a nép előtt rokonszenvenné tenni a kisdedóvás gondolatát. Ma pedig már a nép maga óhajtja, hogy legyen a faluban kisdedóva. A népet ebben nem elsősorban pedagógiai szempont vezeti, hanem a gyakorlati szükség. Az én falum értelmesei így beszélnek: Olyan jó felfogása van a 3—4 éves gyermeknek, hogy vétek avval 3 évet várni, míg majd iskolába kerül. Már előbb kellene foglalkozni a gyermekkel. Meg mikor eljön a dologidő, tavasznyíltától levélhullásig gazdaemberek, gazdacsaládnak kint van dolga a határban és mindig nagy gond: mi legyen a gyerekekkel, kire bízzák, hogy baj ne érje? Ha óvoda volna, nyugodtan mehetne a maga dolgára minden szülő, tudva, hogy gyermeke, unokája a legjobb helyen van. Még talán járvány, betegség se lenne annyi, ha a gyermek az óvodában olyan gond alatt nőne, mely lelki-testi fejlődésére, épségére, egészségére kiterjed. Ha nincs a községben óvoda, a gyerek rászokik az utcára. Ez azt jelenti, hogy kikerülve a szülei felügyelet alól, ott verődik csapatba, ahol gyereket talál. Egymástól pedig csak rosszat tanul. Általános óhaj most már a falun, hogy legyen kisdedóvoda, természetesen állami segítséggel, hiszen az új nemzedék jobb nevelése az államnak is annyira érdeke, mint a szülőnek.

Fészket a magyarnak! Ma már erőteljes kezdeményezések folynak arra, hogy azokat is, akik az úgynevezett 3 millió koldushoz tartoznak, földhöz juttassuk. Arra kellene a leghatározottabban törekedni, hogy minden magyarnak legyen háza. A mi falunkban van olyan ember, aki annak idején eladott házának az árát hadikölcsönbe fektette. A világviharban ház nélkül maradt. Kikönyörgött magának egy házhelyet, arra rakott magának földből olyan-amilyen fészket. Teng-leng, nyomorog. Egyelőre nincs rá mód, hogy az ilyenek tudjunk segíteni. Pedig rendszeressé kellene tenni, hogy ahol arra igazán rászoruló házat akar építeni, olyan segítséget kapjon, amiből házat megépíthesse. A debreceni diákság ragyogó példát mutatott azzal, hogy érettségi bankettjéről és sok egyébről lemondva házat vett a Dunántúl egy magyar családnak. De az ilyen példa csak felkelti a szükség kiáltásait. Hat mi a Dunán innen? Rajtunk ki segít? Tisztviselők körében

is tudok berendezkedési kölcsönről, amit évek alatt törleszthetnek. Ez is szép és jó. De ki segít a magyar föld napszámosan, ha jót akar, ha ősi ösztönnel fészket akar szerezni magának? Egy bányatelep munkásainak életébe néztem bele jó mélyen e nyáron. Minden kisember álma: a telek és a ház. Először a telket szerzi meg. Aztán addig gyűjt, addig törleszt, míg házának az építési költségeit visszafizeti. Azon a telepen nincs kommunista. Nincs aki elkívánczozik. A fizetést nem szombat este kapja meg az ember, hogy egy jó görbe napot csinálhasson magának, hanem csütörtök délután kapja kezébe az asszony, hogy ossza be arra, amire kell. Abban a Berend Ivántartományban boldog emberek laknak, fiatalok az öregek mellé boldog fészket raknak. Mikor jön el az a világ, hogy a magyar falu napszámosa is fészket rakhat olyanok segítségével, akik szerető gonddal figyelik: mi a vágya, mi a keresete, mit lehet tenni, hogy a magyar nép alsó rétegei a földhöz rögződve jobban tudják szeretni ezt a földet és ennek az embereit?

Gyümöcsfát a ház mellé! Ez már látszólag kisebb jelentőségű vágy teljesülése volna. A fát hihetetlenül szereti a mi magyarunk. De nehezen jut hozzá, i F 80, 2 pengős árban kaptunk eddig csemetéket. Vettek így is sokan, pedig sok elpusztult belőle. Mert a fészekrakó embernek itt a fa a legelső gondja. Először kutat és megvásárolt kis telkére. Azután körülülteti fával. Előbb ássa meg a fának való gödröt, mint a háza fundamentumának az árkot. Itt már a hősök emlékére is fát ültettek. Pedig csak annyi tüzelője van a falunak, amennyi a régi akácospól, a régi nyárfákból, a régi szilvásokból kikerül. Kivágják, ami tűzre való, az melegít télen. Ott marad nyomában a kérdés: miből ültetünk más fát a helyére? Az egyik tanítónk, látva ezt az éhséget a csemete után, elment majdnem 100 kilométerre egy állami intézetbe s onnan hozott 1000 csemetét. Mire ideért, 46 fillérbe került darabonként. Kapkodták, mintha ingyen adták volna. De nem jutott minden fajta, amilyet kértek. És nem jutott mindenkinek. Most már előre feni a fogát jómódú, szegény egyformán, jövő ősszel, ha elérjük, megint hozatunk, többet hozatunk. Az új tanító akkor lett a legbecsesebb ember, mikor kiment és elmagyarázta, hogy kell a fát elültetni, metszeni, gondozni. Ahol ilyen mély a vágyódás a gyümöcsfák telepítése után, ott tenni kellene valamit. Pl. azt, hogy több állami faiskolát létesítsenek. Olyat, ahol lehetne látni a fák kezelését és ahonnan olcsó pénzért, közvetítő kereskedelem nélkül, mindenki kaphatna a pár filléréért csemetét. Hogy mi az egészséges gyümöcsnek, aszalt gyümöcsnek, gyümöcsíznek a szerepe a táplálkozásban, azt mindenki tudja. Ez a nép mindent a gyermekéért cselekszik. Dinnyeföldet bérel, mert a gyerek igen kíváncsi rá. Fát ültetne, hogy legyen majd a gyerekeknek egy kis gyümölcs rajta. És így tovább. A jelen a jövővért. Ha ezen a ponton is segítőnk a népet, hogy otthonosabbá tegyük neki ezt a földet, hogy barátságosabbá tegyük fával a háza környékét, ezzel is nemzeti kötelességet teljesítenénk.

Néhány kívánság, amit jó volna idejében meghallani és figyelembe venni. Mindig keserűség marad ott vissza, ahol a népnek, ennek az áldott nagy gyermeknek, nem teljesül a kívánsága. Olyan mélyen az ösztönökben gyökereznek ezek az óhajások, hogy bátorság kell ahhoz, hogy az elutasítás vagy a mulasztás felelősségét valaki magára vegye. A falu kívánságai ezek. Idő teltével pedig a falu sebei. A mélyülő érdeklődés, az egyre tudatosabbá váló fajszeretet hajoljon rá a barázdák népének a szívére és tegyen kedvére. Látszólag a népnek kedvez, aki itt tenni mer, de a szociális elégedetlenség méregfogát is kihúzza. Még ennél is többet tesz. A szociális megelégedettség talaját készíti elő. A faluvédelem így lesz honvédelem!

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

Ciano olasz külügyminiszter Budapesten; Olaszország közép-európai érdekeltsége; Ciano jugoszláviai útja. — Németország és Közép-Európa; Beck lengyel külügyminiszter Hitlerrel. — Az olasz-francia viszony; Olaszország igényei; Daladier tuniszi szemléje; Anglia és Franciaország közös földközúteri érdekeltsége. — Chamberlain Rómában. — Amerikát Anglia és Japán; az amerikai-német viszony rosszabbodása; Rooseveltt és Ickes beszédei.

A BÉCSI DÖNTŐBÍRÓSÁGI ÍTÉLET nem hozott megnyugvást a közép-európai helyzetben; ezt bizonyítják a folytonos incidensek, melyek az új lengyel—cseh-szlovák—magyar határ békéjét megzavarják. Németország, mely most döntő módon irányítja a közép-európai politikát, egyre erősebben befolyásolja a cseh-szlovák államiság bizonytalan belső életét, politikai, gazdasági és szellemi vonatkozásban egyaránt; így állandóan előtérben van a német—cseh-szlovák vámunió és teljes gazdasági közösség ügye; ugyanilyen komoly hatást gyakorol a közvetett német érdekeltség Szlovákiában is s csupán a váratlanul, magyar- és németellenes éllel megtartott népszámlálás borított árnyat a kedvezően alakuló szlovák-német kapcsolatokra. Közben a német társadalmi és politikai érdeklődés újult erővel fordul az ukrán probléma felé, melynek megoldása Németországnak új tevékenységi területet juttatna Dél-országra, a közép-ponti orosz hatalmat visszaszorítaná a Fekete-tenger partjairól s nem hagyná talán érintetlenül Lengyelország és Románia mai területi állapotát sem.

A rendkívül bonyolult közép- és kelet-európai viszonyok között Olaszország sem felejtkezhet el a maga közép-európai érdekeltségéről s bár mindenben a berlin-római tengely vonalához alkalmazkodik, igyekszik továbbra is ápolni a maga sajátos szempontjait; így különösképpen érdeklődik Lengyelország, a Ruténföld, Magyarország és Jugoszlávia kérdései iránt. Magyarország változatlanul fontos helyet foglal el Olaszország célkitűzéseiben s Olaszország különlegesen méltányolja Magyarország dunavölgyi szerepét. Ciano útja ennek a méltánylásnak és érdekközösségnek jegyében zajlott le s ha Olaszország tartózkodik is attól, hogy beleavatkozzék Magyarország belügyeibe, az olasz kommentárok szerint az alakulás állapotában lévő magyar belpolitikának Ciano gróf magával hozta az olasz belpolitika tanulságait is, melyekre nyilván szükség lesz, olasz nézetek szerint, a magyarországi változások során. Magyarország kormányzójának meghívására történő látogatása egyben szolgálni kívánta egy konstruktív békepolitika célkitűzéseit is, a régi olasz-magyar kapcsolatok ápolásával egyetemben. Cianot már gróf Csáky István, az új magyar külügyminiszter fogadhatta Budapesten, aki átvette Kánya Kálmán örökét. Kánya Kálmánt a magyar társadalom és politikai élet nagy szeretettel búcsúztatta, hiszen mindenki tisztában van hatalmas érdemeivel, melyeket Magyarország helyzetének megszilárdítása körül szerzett. Bizonyos német sajtóhangok újabban kritikával illették Kánya Kálmán működését, mely szerintük elsősorban a nyugat-európai hatalmakhoz igazodott. Az új német külpolitikai nézetek most azt hangoztatják, hogy a német életteret alkotó Közép-Európa felszabadítása végbement s az ottani államoknak most már a német szándékokhoz kell alkalmazkodniok. Kánya Kálmán távozása után ezek a német nézetek azt hangsúlyozzák, hogy Csáky István külpolitikája kifejezője lesz az új helyzetnek

és Magyarország szorosabban odakapcsolódik a berlin-római tengelyhez. Az olasz és magyar külügyminiszter kölcsönösen hangoztatta országuk békeakarátát és törekvését egy igazságon alapuló rend felé. Az olasz külügyminiszter látogatása mintegy bevezetőül szolgált ahhoz, hogy Magyarország szorosabban csatoltassék a német-olasz külpolitikai vonalvezetéshez, ami a magyar külügyminiszter januári berlini látogatásán is kifejezést nyert s különösképpen megnyilvánult, mikor Magyarország január közepén az antikomintern-egyezménybe és a berlin-róma-tokiói háromszög érdekkörébe is bevonatott. Az olasz külpolitika mindamellett ébren tartja a maga külön bevált viszonyait is, amelyek különben sem ellentétesek a délkelet-európai német törekvésekkel. Így érdeklődik Olaszország változatlanul Jugoszlávia iránt is és megtörtént Ciano jugoszláviai utazása is, bár nem bizonyult valónak az a hír, hogy a találkozáson talán részt vesznek a magyar és lengyel államférfiak is, akik már Jugoszláviát új belpolitikai állapotok között találhatják a Stojadinović-féle decemberi választások után. A készülődésben lévő közép- és keleteurópai átalakulások erősen érintik Jugoszláviát is s különösképpen Romániát, mely mintha végképpen elvesztette volna a feléje eddig nagymértékben sugárzó német jóindulatot; a Vasgárda megrendszabályozása és Codreanu gyászos vége élénk és messzi kihatású ellenszenvet keltett Németországban Romániával szemben; az új ukrán tervek amúgyis közelről érintik a román birtokállományt. Károly király most nagy román nemzeti egység kialakításával kísérletezik, mely magába foglalná a kisebbségeket is s Gafencu, az új külügyminiszter igyekszik megerősíteni az állam alaposan megromlott külpolitikai helyzetét.

A német középeurópai hegemonia előtörése a Duna-völgyében, bizonyos belpolitikai jelenségek támogatásával, melyek viszont függvényei a német külpolitika eredményeinek, szinte akadálytalanul haladhat. Bár itten különösen magyar-német vonatkozásban lényeges aggodalmak támadtak, mint például gróf Bethlen Istvánnak Magyarország függetlenségét, bel- és külpolitikai szabadságát a tengely oldalán való helyzet mellett hangsúlyozó megnyilatkozásai. De a német szándékoknak lényegesen erősebb ellenállással kell számolniuk északkeleten. Ha a litván kérdés és Memel problémája nagyjából elintézettnek tekinthető és Memel rövidesen Danzig, Litvánia meg Cseh-Szlovákia sorsára jut és ha a meg-megújuló ukrán törekvések hallgatag és résztvevő német érdeklődés mellett a keleteurópai lengyel hatalmat ingatni látszanak is, Lengyelország erejével mindennemű ukrán törekvésnek számolnia kell. A német szándékok felől való feltételezés hajtotta oda a lengyel és orosz külpolitikát, hogy szoros együttműködésre lépjenek, hiszen az ukrán probléma felvetése a helyzetet mindkettőjük kárára bolygatná meg. Az alakulásban levő keleteurópai lengyel-orosz együttműködés természetesen megfontolásra készíti a német külpolitika körütekintő vezetőit. Innen érthető az, hogy Németország mintha éppen január közepén elfordult volna Kelet-Európa felől, ahol Magyarországnak az antikomintern-egyezménybe való bevonulása volt eddig a cseh-szlovák válság megoldása után az első és lényeges eredmény; Németország most újra fokozottan érdeklődik a nyugat iránt. Nem csupán a holland-német és az amerikai-német viszony kedvezőtlen alakulása és az angol-német viszony idegessége mutatja ezt a nyugati érdeklődést; de az a tény is, hogy a nemrég kötött francia-német békeegyezség mellett is Németország kész arra, hogy teljes erejéből támogassa Olaszországot az olasz-francia-angol viszony bonyolódása esetén. Beck lengyel külügyminiszternek január elején Hitlerrel való hosszas és bizalmas tárgyalása azt látszott mutatni, hogy Lengyelországot szilárdan kitart eddigi helyzete mellett; hiszen Lengyelországot egyformán érdeklik a balti német előtörés és az ukrán probléma, de a német befolyás

alatt álló Cseh-Szlovákia problémája is; Lengyelország nem akar teljesen a német érdekszférák szorításába kerülni: ez a lengyel-orosz kapcsolatok mai magyarázata s egyben magyarázata annak is, hogy a Ruténföld ügyét sem Lengyelországban, sem Európában nem tekintik elintézettnek. Amikor Németország a bécsi ítélet által létesített nehéz ruténföldi helyzet mellett ukrán és román gazdasági és politikai okokból kitartani látszik s amikor a Munkács elleni cseh-szlovák támadás éppen Beck és Hitler tárgyalásainak időpontjában történt, kétségtelenül bizonyosnak tetszik, hogy Lengyelország új külpolitikáját fokozottan figyelik Nyugat-Európában s a lengyel kitartás akkor nyer érdekes megvilágítást, ha értesülünk róla, hogy német körök szívesen vennék Lengyelország csatlakozását is az antikomintern-egyezményhez, mely némely nézetek szerint Magyarországot véglegesen oda-kötötte a tengelyhatalmak Berlinből irányított ügyéhez, kiküszöbölve Magyarországon egy nyugateurópai irány lehetőségét, s amelynek jelentősége ma az angol-amerikai-német-japán-olasz viszonylatok kiéleződése szempontjából sem érdektelen.

Mialatt Németország nagy nyugati erőfeszítései és fordulásai előtt Kelet- és Közép-Európát igyekszik befolyása alá hajtani, a Földközi-tenger partja újabb feszültségek színhelye lett. Olaszország tovább hangoztatta Tuniszra vonatkozó igényeit; viszont Franciaország, ahol Daladier erős vezetése alatt a baloldalról a közép-re tolódott a politikai túlsúly, teljes elszántsággal akarja védelmezni birtokállományát. Franciaország tuniszi birtoklása különösképpen fontos érdeke Angliának is; itt a legkeskenyebb a Földközi-tenger és ha Tunisz olasz kézre kerül, a keleti angol átjárás nehéz helyzetbe jut. Franciaország késznek mutatkozott minden tárgyalásra, de területi engedményekről nem akar tudni; az olaszok viszont Tuniszt mintha máris a maguk eszmei tulajdonának tekintnék. Rossz néven vette az olasz külpolitika Daladier miniszterelnök sikeres és lelkesedéssel fogadott tuniszi és korzikai szemleútját is s ugyanilyen felháborodással fogadták a híreket, melyek arról szóltak, hogy Franciaország megerősíti vöröstengeri pozícióit. Olaszország részéről felmondották a Tunisz helyzetét megállapító 1935-ÖS francia-olasz egyezményt s ugyanekkor viszont Franciaország Anglia részéről újabb bizonyágát nyerhette a megingathatatlan angol-francia egyetértésnek. Viszont Németország kezdetben mintha tartózkodó lett volna az olasz-francia viszályban és egyes hírek szerint Olaszországnak mérsékletet és közvetítési készséget ajánlott; később azonban, amilyen mértékben erősödött a Cseh-Szlovákiától német érdeklődési szférába átvett ukrán ügyben Lengyelország ellenállása, olyan mértékben növekedett Németország érdeklődése is a Földközi-tenger iránt; ez viszont nyilvánvalóan nem érinthette közömbösen Angliát. Anglia szívesen működött volna közre az olasz-francia viszály kiegyenlítésében, ahol egyik főszempont volt az abesszíniái—dzsibuti-i vasút kérdése és a Szezei-csatoma ügye is; viszont angol részről is teljesen méltányolják, hogy Franciaország ragaszkodik területi állapotához s ezt ismételtén tudtára is adta Olaszországnak, melynek viszont a területi engedményeken kívül egyéb engedményeket bőségesen ajánlott fel a franciákkal együtt. A nemrég kötött német-francia békeegyezmény dekoratív jellegét bizonyítja az is, hogy most már Németország teljes erővel hozzáfogott az Angliát is érdeklő flottaépítési program végrehajtásához s különösen a tengeralattjárók dolgára fektet nagy súlyt; az angol közvélemény előtt így lett nyilvánvaló, hogy Németország fokozott mértékben akar érdekeltséget vállalni a francia-olasz ügyben és a Földközi-tengeren. Bizonyos hírek szerint Németország kezdetben jóindulatú semlegességet tanúsítana az olasz-francia összetűzés esetén, amíg más nemzet nem avatkozik bele a viszályba. Ha azonban Franciaországot Anglia segítené és a

küzdelem a demokratikus és a totális államok harcává élesednék, akkor Németország Olaszországot teljes erejével támogatja; hasonló eset áll elő akkor is, ha Olaszországot vereség fenyegetné. Ezek az ellenőrizhetetlen feltételezések arra mutatnak, hogy egy olasz-francia földközítengeri háború esetén sem Anglia, sem Németország nem maradnának tétlenek. Nagyon figyelemreméltó, hogy ezek a híresztelések éppen akkor kerültek nyilvánosságra, mikor Chamberlain angol miniszterelnök Rómában tárgyalt Mussolinival.

Anglia érdeklődését ezek az európai fordulatok teljesen lefoglalták; a diktatúrákkal szemben az angol társadalom fokozott fegyverkezést sürget s különösen szorosra szövéődtek az angol-amerikai viszonylatok; mellettük a francia-angol kapcsolatok is különös jelentőséggel hatottak. Mintha újra nagy befolyásra tett volna szert Eden volt külügyminiszter, akinek sokat támadott külpolitikáját az idő és a fordulatok mintha igazolták volna a közvélemény és a hivatalos körök előtt. Edennek igen jelentős szerepe volt az amerikai közvélemény megnyerésében és az angol-amerikai politikai kapcsolatok fejlesztésében; német részről viszont fokozott zsidó világhatalmi befolyásról beszélnek az angol és amerikai politikával kapcsolatban. Németországgal szemben elfoglalt álláspontját Anglia a közvélemény fokozódó idegessége mellett is igyekszik korrekten mérsékelni s ismételten kísérletek történnek az angol-német gazdasági kapcsolatok javítására, melyek elől viszont Amerika teljességgel elzárkózik. A német gazdasági és politikai élet vezetői, élükön Schachtal világosan ismerik a német-angol és a német-amerikai gazdasági kapcsolatok hiányának hátrányait; viszont a német hivatalos bel- és külpolitika a kereskedelmi viszonylatokat igyekszik kapcsolatba hozni a menekültek és a zsidók ügyének német szellemű megoldásával.

Anglia külpolitikáját a német nehézségek mellett tovább nyugtalanítja a spanyol kérdés is. A spanyol kérdés német-francia vonatkozásai Ribbentrop párizsi látogatásakor megbeszélésre kerültek s Ribbentrop szerint jelenleg Spanyolországban alig tartózkodik több mint háromezer Önkéntes; a spanyol válság most elsősorban olasz-francia érdekeltségüvé lett és így kapcsolódik beléje Anglia is; Franciaország természetesen nem veheti szívesen, hogy fasiszta hatalmak álljanak nyugati és keleti határain egyaránt és a fasiszta Spanyolország Német- és Olaszország képviselője legyen; ugyanez a helyzet az angol-spanyol vonatkozásokban is. Olaszország most újabb erőfeszítéseket tesz Franco győzelme felé; az angol álláspont viszont továbbra is az, hogy Franconak addig nem lehet megadni a hadviselői jogokat, amíg seregének soraiban túlnyomórészt olasz önkéntesek harcolnak; Anglia azt kívánja Olaszországtól, hogy a spanyolok hagyassanak magukra; Olaszország viszont bízik Franco közeli győzelmében; Anglia meg addig nem vállalhat komolyabb gazdasági érdekeltséget Olaszország iránt, míg Spanyolország az olasz politika aktív befolyása alatt áll.

Ilyen motívumok játszottak közre Chamberlain és Mussolini találkozásánál. Az olasz nép szívesen és szeretettel fogadta az angol államférfiakat, akik a Mussolinival való tárgyalások során a spanyol kérdés mellett a zsidó- és menekültkérdéssel is foglalkoztak; nyilvánvalóan megbeszélték Közép-Európa kérdéseit is, különös tekintettel a német keleti szándékokra; külön pontja volt a római látogatásnak az angol államférfiak tisztelgése a pápánál: hamar köztudomású lett, hogy igen közeli rokonság található az angol politika és a vatikáni vezetőkörök keresztény és emberiességi szempontjai között. Chamberlain és Halifax útba ejtette előzőleg Párizst is, ahol a Daladier-val és Bonnet-val való megbeszélés során véglegesen kialakult az a közös francia-angol álláspont, mely az olasz-francia viszonylatokban nem akar tudni területi engedményekről; ez a kérdés a tárgyalások során sok gondot okozott

az olasz államférfiaknak, hiszen az olasz közvéleményt gondosan előkészítették a területi nyereségek követelésére. A tárgyalások nem hoztak új eredményt és megegyezést, de megerősítették a reményt, hogy Olaszország az angol-olasz úri egység szellemétől nem tér el. A tárgyalások szívélyes és kellemes légkörben folytak és a jelentések szerint Chamberlain és Mussolini meggyőződhetek egymás őszinte békevágáról; közben a francia-olasz konfliktus még csak kiéleződött..

Az angol-olasz tárgyalások némileg hozzájárultak ahhoz, hogy a feszült és kényelmetlen nemzetközi helyzeten kissé úrrá legyen a megértés és a jóindulat; másrészt azonban az Angliát olyan közletről érintő keleti kérdés tovább terjesztette a bizonytalanság és az ellenségesség szellemét. Japán kínai hódításai tovább folynak és most már nyilvánvaló lett, hogy ezek célja megszüntetni Kínában a nyitott kapu rendszerét és kiszorítani onnan Angliát és Amerikát. Ezt a gazdasági és politikai szándékot természetesen Anglia és Amerika nem nézhette közömbösen. Ahogy Japán újabb erőfeszítéseket tesz, úgy tesz keleten Anglia és Amerika is védekező lépéseket. Japánban a háború folytatása kormányválságot tett szükségessé s viszont Anglia ötmilliónyi kereskedelmi hitelt nyújtott Kínának, amit követni fog az amerikai kölcsön is, hiszen a független Kína, Amerika és Anglia érdekei a japán terjeszkedés ellen közösek. A keleti válságot kiélezi az a körülmény, hogy Japán nem áll magában, de élvezi Németország és Olaszország támogatását; az együttműködés nyilvánvaló s Angliának egyszerre több fronton kell küzdenie. A keleti válság hozta közel egymáshoz Angliát és Amerikát s Amerika különös gonddal figyel most a német-japán viszonylatokra. Az európai és ázsiai fasizmusok elleni ellenszenv robbantotta ki az amerikai közvélemény német- és japánellenes megnyilatkozásait, melyek közt különösen Ickes amerikai belügyminiszter beszédei keltettek felháborodást Németországban. Anglia hideg és annál hatásosabb eszközökkel védekezik a japán áruk ellen; ugyanezt teszi Amerika, több humanitárius és propagatív hévvel és eredménnyel Németország felé s ez a helyzet, mely a német és az angolszász világszemlélet diametrális különbségeiből főkéad, természetesen reálpolitikailag is érezteti hatásait. A perui Limában tartott pánamerikai konferencián az Egyesült Államok nagyjából elfogadtatták javaslatukat, melyekkel meg akarják előzni a fasizmusok terjeszkedését Dél-Amerika felé. Majd meg Rooseveltnél január elején tartott nagy kongresszusi beszéde keltett a német külpolitika köreiben nagy megdöbbenést; az elnök éles szavakkal ítélte el a német politikai módszereket és hangoztatta Amerika készségét a humanitás, a kereszténység és a szabadság védelmére. Angliával együtt Amerika most példátlan méretű fegyverkezésbe kezdett, amely arra enged következtetni, hogy korántsem marad közömbös a készülődő európai válságok során.

AZ ŐSZI FILMÉVADRÓL

—BERLINI LEVÉL—

BÁRMILYEN TARKA egy filmévad képe, a nagy változatos-
ságban és látszólagos rendszertelenségben is akadnak mindig
kiemelkedő események. Az elmúlt években például feltűnt, hogy
a különböző nemzetek filmversenyében a francia film új tárgy-
körével és sajátos formaművészetével lépésről lépésre nyomult előre,
észrevétlenül elhagyta a nagy versenytársakat, s mintegy két évtizednyi
teljes némaság után szakkörökben és a nagyközönség körében is ko-
moly viták és megbeszélések tárgya lett. Ma egy-egy nagy alkotása
már egészen kivételes művészi élmény. Ezt az előkelő helyét az el-
múlt évadban is megtartotta, noha kétségtelen, hogy az őszi évad
nagy amerikai alkotásaiban erős versenytársra akadt. Általában Amerika,
különösen ha sajátosan a film szemszögéből nézzük a kérdést, sok
tekintetben felülmulta Európát.

Az Őszi évadnak ez az általános tanulsága egészen világosan
látható. Az európai film jelenleg súlyos művészi kérdések előtt áll
— tanácstalanul. Ez a kérdés azért is bontakozhatik ki itt a maga
teljességében, mert az Ufa műtermekben az európai film két vezető
szelleme: a német és a francia problémáikkal és gyakorlati mód-
szereikkel találkoznak. A berlini műtermekben (elsősorban az Ufa
babelsbergi és tempelhofi műtermekben) ugyanis az utóbbi időben
mind nagyobb számban készülnek eredeti francia alkotások, hogy az
itt rekedt francia tőkét valamiképpen megforgassák és átmentsék,
így többek között legutóbb itt készültek a „L'étrange M. Victor“,
„Adrienne Lecouvreur“, „S. O. S. Sahara“, „Un fichu métier“,
„Le récif de corail“ stb. c. filmek. Az előző évadok sokszor vitatott
kérdései, amelyek az őszinek is legfontosabb problémái maradtak,
itt már öntudatosan élnek és a gyakorlati életben gyakran felvetőd-
nek. Ugyancsak világosan állanak előttünk a francia és német
film közös gondjai, azok, amelyek általános európai filmkérdésekké
lettek, de jellemzően mutatkoznak a különbségek a két nemzet művészi
felfogása között is tartalomban és formagyakorlat tekintetében egy-
aránt.

Az őszi évad nálunk is nagyszámú francia alkotást hozott (A két-
lelkű ember, Szentpétervári éjszakák, Katja, A zsarnok, Asszonyok
a börtönben, A nagy ábránd stb.) s az előzőhöz képest a német
filmek száma sem csökkent (Másodvirágzás, Hazatérés, Hol voltál
az éjszaka. Mi történt a paradicsomban, Kaucsuk stb.). A két nemzet

filmalkotásainak legnagyobb része világosan mutatja, hogy az évszázados európai irodalmi és színpadi hagyományok ismét erősen követelik befolyásukat. Az új francia filmek jelentékeny része irodalmi tárgykörhöz nyúlt és formaművészetében színpadi eszközökkel dolgozik. Ezt nemcsak a színészek játéka, a környezet megválasztása és szűk keretei, de legszembetűnőbben a nyelvi kifejezés nagy szerepe, a terjengős párbeszéd elharapózása bizonyítja. E tekintetben a német filmek legnagyobb része sem kivétel. A színpadi befolyás itt is erősen érvényesül, sőt az itteni tapasztalatok azt mutatják, hogy egy jó ideig mindinkább erősödni fog. Az előző évekkkel szemben csak az a különbség, hogy az európai filmnek ez az egyoldalú fejlődése, amely ily módon előbb-utóbb művészi válságba kergeti az európai filmet, problémáival együtt most már tudatosan él a szakemberek körében. Keresik a kivezető utat. Ezt tapasztaltuk a velük folytatott beszélgetéseink során és ugyanerre a megállapításra jutottunk a gyakorlati munkák megfigyelése közben. Egyelőre azonban a legjobb akarat mellett sem tudnak szembeszállni az általános ízlésáramlattal, mert nemcsak az európai nagy tömegek érdeklődése, hanem a szakemberek egy része is pártolja az ilyen törekvéseket. Elsősorban akik maguk is az irodalomtól vagy a színpadról kerültek át a filmhez. Igazat adhatunk annak a német rendezőnek, aki éppen az egyik film felvétele közben mutatott rá arra, hogy művészileg és technikailag is mennyivel könnyebb a kifejezni valót dialógusba foglalni, mint ugyanazt képekben kifejezésre juttatni, különösen akkor, amikor a megfelelő adottságok is hiányoznak. Így hát legtöbbször nem annyira felfogáskülönbségről van szó, csupán arról, hogy aránylag még mindig kevesen vannak, akik a film eszközeivel dolgozni tudnak.

A közös gondok és törekvések mellett, amelyek végső elemzésben mind az egyetemes európai hagyományokban gyökereznek, világosan mutatkoznak egyúttal a két nemzet filmművészetét élesen elhatároló különbségek is. Ezek a legszembetűnőbben természetesen nagy alkotásaikban jelentkeznek. Különös élmény volt, amikor a két egymás mellett álló műterem egyikéből átmentünk a másikba: az elsőben német, a másodikban francia filmet forgattak. A meglepő az volt, hogy a műteremben felépített milió, amely természetesen mindjárt szemünkbe tűnt, már egymagában is világot vetett arra, hogy milyen filmet forgatnak. Ez különösen a francia filmnél ötlött fel. A német film pazarul berendezett lakószobái után a francia film (*Le récif de corail*) környezete művészetének nagy emberi problémáit tükrözte vissza. A műteremben hatalmas kikötőt építettek föl. A háttérben a tenger és a hajók képe, az előtérben a rakodópart zsákokkal, hordókkal és munkásokkal. Folytatólagosan külvárosi egymeletes házak vaslépcsőfeljáráttal. Az egész kikötőt sűrű füstfelhők borítják el (a mesterséges füstfelhőket éppen eregetik szét a műteremben). A felvevőgép az egyik ház tetején foglal helyet, fölülről lefelé fényképezi azt az embert, aki éppen letörten, nehéz léptekkel halad lefelé a vaslépcsőn.

Természetes, hogy egy-két benyomás alapján nem lehet általánosítani. Mégis már az első pillanatban úgy éreztük, hogy a francia

film környezete — szimbolikusan értelmezve — mélyen belevilágít a francia tárgykör egyéni légkörébe. E tekintetben az őszi évad jónéhány francia alkotása megerősíthette az előző évek élményeit, hogy a nagy emberi problémák mélységeit, a pszichológiai érdeklődés távlatait, a lélektani fordulatok finom árnyalatait és széles kidolgozását tekintve a francia film jóval elhagyta a német alkotásokat. Ezt a tényt azok a filmek is bizonyítják, amelyek különben erősen irodalmi és színpadi befolyás alatt jöttek létre (A kétlelkű ember, Asszonyok a börtönben stb.). Még világosabban mutatkozik ez azonban a nagy francia filmekben. „A nagy ábránd”, amely tulajdonképpen egy kissé elkésve ért hozzánk, talán a legszembeütőbbben szemléltette, hogy a francia művészet lélektani mélységeinek és nagy emberi problémáinak árnyékában mennyire eltörpülnek a szubjektív élmények, s hogy a tárgyilagos, emberi szemléletnek milyen magaslataira tud a francia művészet filmalkotásaiban is emelkedni. A francia kritika akkoriban nagy büszkeséggel emlegette ezt a művet. Erre a darab problémáival és formaművészetével rá is szolgált.

A MEGÚJHODÓ NÉMET NEMZETI SZELLEM is megteremtette azonban a maga nagy és súlyos kérdéseit. Ezekkel a magyar közönség is gyakran találkozhatott az előző évadokban (Hontalanok, Becsületszóra stb.), de az őszi évad is meghozta a maga nagy alkotását (Kaucsuk). Az új német életforma élményeiből fakadó probléma: az egyének a nemzeti közösségéhez való viszonya nyer ezekben kifejezést. Erős egyéniség vagy egyéniségek állanak a film középpontjában, akik könyörtelen küzdelmek és hősiés önfeláldozások árán érik el kollektív értékű céljukat és egész hitüket és akaraterejüket népük boldogulásának szolgálatába állítják. Ezek az élmények valóban nagy távlatú, belső dinamikájában lendületes, ritmusában változatos és környezetrajzában nagyszerű filmeket hoztak létre. Végül az is bizonyos, hogy ezek a nagy élmények filmszerűségükben is kifogástalan formát teremtettek maguknak. Az új német filmtermelés ezekben az alkotásokban érte el legnagyobb művészi eredményeit. Viszont a tárgyilagos szemlélőnek el kell ismernie, hogy a lélektani érdeklődés mélységeit és finomságait tekintve ezekben az alkotásokban sem érték utóli a francia filmet. Ez az érdeklődéskülönbség a két nép lelkiségében rejlik. Innen van az, hogy a francia filmek fentemlített művészi eredményeit a közönség itt kevésbé érti és értékeli, mint pl. nálunk. Az „Örvény”, amely nálunk oly osztatlan nagy sikert aratott, nemrég futott az egyik berlini Tages-Kinoban „Liebe” címen. Alkalmunk volt tapasztalni, hogy — bár általánosságban elismerik művészi érdemeit — annak a kivételes fogadtatásnak, amelyben nálunk részesítették, sehol semmi nyoma. Finom lélektani fordulatai elsikkadnak, emberi problémái idegenek e közönség előtt, szimbolikus megoldásai előtt gyakran értetlenül állanak. Azt különben itt is készséggel elismerik, hogy az európai művészi film élén jelenleg a francia áll.

Ezzel szemben viszont ha a német tudományos filmek területére lépünk, egészen egyedülálló élményekkel találkozunk. Nem vitatható, hogy a tanulmány- (kultur-) filmek területén a németé a palma s hogy a

német tudományos film egyelőre még messze elhagyja a többi nemzet eredményeit. „A berlini olimpiász“ (Leni Riefenstahl) rendkívüli nagy sikere ezt a tényt az őszi évadban is megerősítette. A különben talán kissé elnyújtott bevezetés nagyszerű szimbolikus képei után az egyes atlétikai versenyek (futás, ugrás, diszkoszvetés stb.) olyan remek képekben jutottak kifejezésre, amelyek nemcsak látványosságoknak voltak egészen kivételes élmények, hanem egy-egy sportteljesítmény technikai kivételének, stílusának, izommunkájának stb. is elsőrendű tudományos kifejezést adtak. Az első rész e tekintetben talán hatásosabb volt, mint a második. Ennek oka azonban inkább a tárgykörök természetében rejtett.

A német tudományos filmtörékvéseknak egész kivételes lehetőségei és eredményei valójában itt, a műtermek csodálatos munkájában bontakoznak ki. Az Ufa-tanulmányfilmeknek nagy eredményeit érthetővé teszi az a nagyszabású berendezés, amellyel az Ufa e szakosztályának különféle műtermeit ellátta. Ezeknek a műtermeknek egyik legérdekesebbike a biológiai szakosztálynak az a része, ahol a mikroszkópikus filmek készülnek. Ebben a műteremben folytatjuk mi is jelenleg tanulmányainkat. Ily módon közvetlen bepillantást nyerhetünk a bonyolult, de rendkívül érdekes és tanulságos alkotómunka műhelyébe. Itt készül éppen az Ufa legújabb filmje mikroszkópikus felvételek alapján. Már közel egy fél éve készítik szakadatlan, idegőrlő munkával. Német címe: „Hunger und Liebe in Wassertropfen“ s az egysejtű és legegyszerűbb összetételű víziállatok életét, táplálkozását, szaporodását stb. mutatja majd be. A forgatókönyv természetesen még a munka megkezdése előtt készen állt már, de a gyakorlati munka bonyolult módozatai miatt azóta sok változáson ment át. A forgatókönyv egyik szerzője (Goethe), az osztály fiatal szaktudósa végzi az előkészítő tudományos vizsgálódásokat. Laboratóriumi edényekben Németország különböző tavaiból hoztattak folyadékot, amelyben a tavak jellegzetes növényzete is megtalálható. A rendező és operatőr munkája csak egy-egy kérdés hosszas előkészítése után indulhat meg. Hetekig eltart, míg a nyolcvan-százszoros nagyítású mikroszkópon keresztül a különböző folyadékokban a jellegzetes és tipikus víziállatocskákat megkeresi. Heteken át vadászik a mikroszkópon keresztül, míg az egyes fajtákat a vízből kiszippantja és összegyűjti egész apró edénykékben. Az első felvételek számára innen szippantja ki és helyezi el az állatocskákat egy kis üveglapra, ahol egy apró kis vízcseppben a mikroszkóp alatt sűrög-forog az élet. A vízcseppek elég tiszták, a különféle állatocskák gazdag változatosságban élnek benne, az üveglap tehát a felvevőgép mikroszkópja alá kerül, hogy elkészüljön az első képcsoport, amely a vízcseppek életét a maga általánosságában mutatja be. Megindul a műterem elektromos áramátalakítója, amely a váltóáramot egyen-árammá változtatja át. A berendezés nagy ívlámpája hatalmas fénycsóvát lövel ki magából s ez először egy csiszolt üveghengeren halad át, amelyben sóoldat van. Az utóbbi leköti a fény hőjét, amely különben egy pillanat alatt megölné a vízcsepp életét s ily módon halad tova egy ferdén álló forgatható kis tükrökhöz, amelyről visszaverődve függőleges irányban megvilágítja a kis üveglapon a vízcseppet. Az üveglap a felvevőgép négy-ötszázszoros nagyítási mikroszkópja alatt fekszik, a mikroszkóp pedig ugyancsak merőleges irányban, fölfelé egy harmonika segítségével, akárcsak a közönséges fényképezőgépeknél, a felvevőgéppel áll összeköttetésben. A felvevőgép tehát lencséjével lefelé van fordítva. Az operatőr egy külön lencse segítségével egy kis beépített tükröben figyeli a képet. Sokkal bonyolultabb eljárás már, amikor az egyes állatokat és életmódjukat veszik fel. A valódi nehézségek csak itt kezdődnek. Hosszú megfigyelések után állapítja meg a szaktudós, hogy melyik állat mikor végzi életfunkcióit. Melyik pillanatban táplálkozik, mikor szaporodik, mikor támadja meg egyik állat a másikat stb. A többszázszoros nagyításban is egészen apró állatocskák a legkisebb külső behatásra is érzékenyen reagálnak, sűrűn előfordul tehát, hogy míg az üveglap a felvevőgép mikroszkópja alá kerül, vagy míg a felvétel megindulhatna, sokszor az

utolsó pillanatban, megszűnik az élet, esetleg egészen átalakul s nem felel meg annak a jelenetnek, amelyet felvenni óhajtanak. Ilyenkor élőről kezdődik az egész munka. A felvevőgép mikroszkópjának beállítása és a megvilágítás ugyanis maga is időt vesz igénybe, türelmes, nyugodt és pontos munkát igényel. A kifejezés tökéletessége kedvéért sokszor kell a lencséket cserélni, ilyenkor a megvilágítás és a beállítás is megváltozik. Például ha az állatot felnagyítva akarja bemutatni vagy pedig (pl. a rotatoriáknál) csak egyik-másik szervének (bélműködés, szájmozgás stb.) munkáját akarja szemléltetni. Két-három képsorozat beállítása és forgatása legtöbbször napokon át történik; a közönség, amely előtt ezek a képek néhány pillanat alatt peregnek le, bizonyára nem gondol arra, hogy milyen hosszú, komoly tanulmányoknak és idegőrlő munkának eredményei. Figyeljük meg azonban az operatőr, a fénykép-mester munkáját. Miután a szaktudós hosszú megfigyelés után körülbelül megállapította, mondjuk, a szaporodás idejét és a kis üveglap a felvevőgép mikroszkópjá alatt fekszik, a megvilágítás, a beállítás stb. rendben vannak, az operatőr a megfigyelőlencsén keresztül idegesen, szorongva várja, akárcsak a vadász leshelyén a vadat, hogy mikor indul meg az illető életfolyamat, melyik pillanatban rohanja meg egyik vagy másik állat a zsákmányát, mikor történik a szaporodás, pl. mikor válnak ketté az egysejtűek, mert abban a pillanatban megindítja jobbkezevel a felvevőgépet (balkeze mindig ott fekszik beavatkozásra készen a minden irányba forgatható kis korongon, melyen az üveglapra tett állat helyet foglal). Az életfunkció persze pillanatok műve, éppen ezért gyakran a legnagyobb figyelem mellett is elkésik a felvevő, de az is megyesik vele, hogy amikor végre hosszú előkészület után ismét megindulhat a forgatás, az állat vagy az állatok az utolsó pillanatban ismét megváltoztatják helyüket, formájukat vagy éppen kimúlnak, tehát minden előkészület és várakozás hiábavaló volt. Az állat természetes életműködésének megfigyelése persze sokszor mesterséges beavatkozást is igényel. Egyik állat világos, a másik meg sötét alapon érvényesül, másoknál meg színesíteni kell a folyadékot vagy az állatot is, hogy a képen alakja, mozgása, életműködése szemléltetően kifejezésre jusson. A tudományos film tehát — a gyakorlati munka bizonyítja a legjobban — nemcsak fölüeny szaktudást, tökéletes kifejező készséget és nagy technikai felkészültséget követel, hanem aprólékos elmélyülést, pontosságot, türelmet és kitartást is. Innen van a német tudományos filmnek az a komoly tudományos értéke, amely egyelőre versenytárs nélkül áll. Az utolsó években különösen az angolok és franciák dolgoznak erősen, hogy tudományos filmjeikben utolérjék a németek művészi eredményeit, e tekintetben egyelőre azonban még messze elmaradnak tőlük. Ez a tény ugyan csak a német nép lelki adottságában lel okat. Jelen pillanatban a németek tudományos filmjeikkel kétségkívül nagyobb eredményeket érnek el, mint a művészet területén.

Visszatérve most már a játékfilm kérdéseire, meg kell állapítanunk, amit az őszi évad nálunk is kifejezésre juttatott, hogy az európai film művészi gondjai mellett a film egészséges fejlődése és tisztasága érdekében ismét az amerikai film áll őrt. Ez ugyan nem jelent annyit, hogy az amerikai törekvések kisebb alkotásaikban kifogástalan eredményekkel dicsekedhetnek. Komoly, nagy művekben azonban bebizonyították, hogy a film belső világát és kifejezési eszközeit valóban tisztán látják. Az őszi évad néhány nagy amerikai filmje nálunk is komoly művészi esemény volt (Chicago a bűnös város, Robin Hood kalandjai). Tiszta filmszerű eszközeikkel, képeik pompás kifejező erejével, történésük lendületes dinamikájával, változatos háttéréikkel nem csoda, hogy az európai közönséget is magával ragadták, amely pedig, a maga szemszögéből nézve a kérdést, sokszor joggal vádolja meséjüket naivsággal, gyakran jogosan tartja lélektani megoldásaita felületessnek, kultúrájukat felszínesnek. Igaz: az európai film problémakörben gazdagabb, lélektanilag érettebb és mélyebb, meséjében bonyolultabb és

szélesebb távlatú, végül kultúrájában kétségkívül fölényesebb. Ezzel szemben az is igaz, hogy amikor az európai nemzetek évszázados kultúrájuk hagyományaival elmélyítik filmjeik meseanyagát, nem tudnak szabadulni kultúrájuk formáitól sem, az európai film nagyon nagy százalékban még ma is csak technikai közvetítő. Viszont az amerikai film a maga meseanyagát, amely csirájában a film talajából nő ki, csodálatosan gazdag és tökéletesen kifejező képekben építi fel. E tekintetben csak a legsikerültebbre, a Robin Hood kalandjaira hívjuk föl az olvasó figyelmét. Külön élmény volt a képek és a párbeszédék egészséges viszonyát látni, a színészek filmszerű játékmódját, a történés és a miliő pazar, változatos képeit szemlélni. Az európai film, amely humorát dig tudja másképp érvényesíteni, mint szellemes párbeszédék szóáradatában, megtanulhatta, miként lehet ugyanazt pusztán vizuális úton és tökéletesen kifejezésre juttatni. Sikeréhez kétségkívül nagy mértékben járult hozzá, hogy a színezés elsősorban tett megnyugtató, harmonikusabb benyomást a nézőre, sőt nagyon gyakran megközelítette a tökéletes megoldást, ami egyelőre technikai okok miatt még mindig nem valósult meg. Az amerikai film egyelőre egészséges felfogásával, filmszerű eszközeivel és mesefelépítésével sok tekintetben elhagyta az európai eredményeket. Ezt a tényt a szakemberek köreiből itt elfogultság nélkül elismerik.

AZ ŐSZI ÉVAD MAGYAR FILMTERMELÉSE ismét inkább mennyiségével hívta fel magára a figyelmet. Megállapíthatjuk a szomorú eredményt: még mindig beim vagyunk a kátyúban, amelyben évek óta megfeneklettünk és nagyon mélyreható változásnak kell bekövetkeznie, hogy szellemben és művészi felfogásban végre már olyan alkotással is dicsekedhessünk, amely tárgyilagos szemmel mérlegelve is megelégedést vált ki. A darabok legnagyobb része ismét a kabaré, operett, zenés vígjátékok légköréből merítette meséjét s feldolgozásban és kivitelben csak jóakarattal lehet itt-ott némi fejlődést felfedezni (Borcsa Amerikában, Péntek Rézi, Papucshős, Cifra nyomorúság, Nehéz apának lenni, 13 kislány mosolyog az égre stb.). Nem kell itt ismét hosszabban fejtegetnünk, milyen kevés köze van meséjüknek, szellemeskedéseiknek, problémáiknak a magyar lélekhez és a magyar földhöz s hogy közülük egyik-másik (Borcsa Amerikában) milyen kezdetleges benyomást gyakorolt a nézőre felépítés és kidolgozás tekintetében. Szinte jól esett látni meséjében és szélesebben kidolgozott környezetében őszinte magyar tárgykört (Uz Bence), ha felépítése és formaművészete nem mutatott is sajátos filmszerű tevékenységre és inkább az illusztrált, illetve reprodukált irodalmi alkotás benyomását keltette.

A legégetőbb kérdés tehát, hogy eredeti, a film formalehetőségeinek megfelelő magyar filmmesék szülessenek meg. Így lényegében nálunk is olyan hiányok mutatkoznak, mint a legújabb európai filmmel kapcsolatban, csak súlyosabb körülmények között. Az eredeti filmmesékre vonatkozólag a francia-német szakkörökben újabban egy egészséges törekvés kezd lábrakapni, s ez a magyar film jövője szempontjából is nagyon tanulságos. Arra törekszenek, hogy az írók kikerülve az irodalmi és színpadi közvetítést, közvetlen a film számára

írjanak meséket, amelyek így már születésük percében megfelelnek a film lehetőségeinek. Ily módon a filmgyártás gazdag és komoly meseanyaghoz juthat, anélkül hogy külön munkát igényelne a színpadi vagy irodalmi formában és szellemben felépített mesének átírása, ami legtöbbször úgyis meddő kísérlet marad. Nem kétséges ugyan, hogy éppen a legnagyobb és tipikus írói egyéniségek mindenkor csak kirándulásnak fogják tekinteni továbbra is egy-egy filmmese megalkotását, de a filmnek nincs is szüksége arra, hogy a legtípusabb írói képzelet teremtsen számára meseanyagot, mert a sajátosan írói képzelet legtöbbször úgyse tudna a nyelvi gondolkozástól és a nyelvi képektől szabadulni. Valószínű — s ez mindenesetre egészséges fejlődés volna, — hogy idővel a film számára is kialakul egy írói gárda, amely az irodalmi és színpadi világtól elszigetelve, kezdettől fogva a film felé fog törekedni.

Tartalmi szempontból ez volna az egyetlen egészséges lehetőség a magyar film számára is. Szükséges volna, sőt éppen ideje már, hogy nálunk is nevelődjék egy minden ízében magyar írói gárda, hogy lelkében és szellemében sajátosan magyar meseanyagot teremtsen közvetlen a film számára — filmszerű formák között. A magyar népi és városi életet és kultúrát ne csak romantikus külsőségeiben ragadja meg és dolgozza ki, hanem nagy problémáival együtt közvetlen a film számára alkossa meg. Ne írjon belőle először regényt, novellát vagy színdarabot, hanem már születése első pillanatában a film kifejezési törvényeinek a szellemében gondolja el, úgy is szője tovább és dolgozza ki. Csak a nagy magyar íróknak ilyenén bekapcsolódása mentheti ki a magyar filmet abból a tespedésből, amelyben évek óta él kabarétréfaival, operettmeséivel vagy jóakarátú illusztrált irodalmi és színpadi alkotásaival.

A tartalmi kérdések mellett súlyos formai kérdések is megoldatlanul tengődnek. Ma már ugyancsak fontos volna, hogy egy olyan rendezői gárda is legyen, amely az írókhoz hasonlóan teljesen a film világában él. Mert amint a magyar meseanyagnál erősen kísért az irodalmi műfajok befolyása, általában a nyelvi kultúra hatása, a rendezői gárda is, egy-két kivételes megnyűtatkozást kivéve, erős színpadi befolyás alatt dolgozik. Ezt a színpadi hatást elég alkalmunk volt megfigyelni nemcsak a kész alkotásokon, hanem a műteremben az alkotás perceiben is. A kétféle alkotómunka közötti nagy távlatokat végre már öntudatosítani kellene. Hasonló nehézségek vannak azonban a magyar filmszínészgárdával is. Öröndetes jelenség ugyan, hogy legújában egy-két színészünk a két játékmódor, a színpadi alakítás és a filmszerű kifejezés közti lényeges különbséget láthatóan öntudatosította. Filmszínészeink java része mégis a színpadról jön át a filmhez, ott éli idejének java részét s ez a tény a filmen is erősen kifejezésre jut, ami az eredeti filmnek nincs javára — bármilyen tökéletes is az „alakítás” színpadi szemmel nézve. Ezen a téren is nagyon fontos volna, ha megindulna a komoly és szakszerű nevelői munka.

Persze a fejlődéshez a tőke részéről nemcsak jóakaratra, hanem áldozatkészségre is szükség van, amit helyesen üzleti szellemnek is lehetne nevezni. Mert valljuk csak be, a nagyszámú magyar filmekkel ugyanoda jutottunk, ahová az angolok kontingens-filmjeikkel. Nagy

részük csak azért készül, hogy eleget tegyenek a fennálló törvényeknek, fukarkodva az anyagi áldozatokkal csak arra törekednek, hogy törvényes keretet és lehetőséget szerezzenek a külföldi filmek elhelyezésének a felsőbb rendeletekkel és a mozisokkal szemben. Nem mondhatunk mást, mint amit évek óta sürgetünk, készüljön jóval kevesebb magyar film, de nagyobb tőkével, hatalmasabb felkészültséggel és komolyabb művészi igényekkel. A kis ország filmkultúráját nem a darabok száma dönti el, hanem a minőség. Ez kivitelünk szempontjából is elsőrendűen fontos érdek volna.

A magyar film jövőjével kapcsolatban már csak a magyar tudományos film lehetőségeiről kellene néhány szót szólnunk. A német élmények hatása alatt talán fokozottabb mértékben érezzük, milyen kár, hogy nagy műtermekben nem jutott még hely egy kulturális szakosztály számára. A magyar filmzsurnalisztikai törekvések az utolsó években örvendetes fejlődésről tettek tanúságot, sőt kisebb terjedelmű ismeretterjesztő filmjeink nagyon sok tekintetben elhagyták játékfilmjeink eredményeit. Az ország földrajzi érdekességei, gazdag állat- és növényvilága, a magyar nép értékes kultúrája, élete és szokásai stb. bő anyagot szolgáltatnának egy kulturális szakosztálynak. Komoly, szakszerű irányítás mellett a magyar tudományos film bizonyára megtalálná közönségét az országhatáron túl is, tehát komoly kereskedelmi lehetőségeket is nyújtaná. Egész bizonyos, hogy nemcsak kulturális szempontból, de kereskedelmileg is érdemes volna egy tudományos osztály megalakításának gondolatával foglalkozni.

Befejezésül még csak a magyar filméletnek egy kényes kérdéséről szeretnénk röviden megemlékezni. Nem hálás dolog ugyan ezt a hűrt megpendíteni, de őszinte jóakarattal vezérel bennünket. Ha ugyanis javulást és becsületes fejlődést óhajtunk a film minden területén, akkor a kritika mai állását sem hagyhatjuk szó nélkül. Némi tárgyilagossággal talán mindenki igazat adhat nekünk, hogy egy bizonyos változásnak a filmkritika területén is be kell következnie. Kétségkívül igaz, hogy a filmkritika mai szerepköréhez nagyban hozzájárult az utolsó évtizedek kritikai életének általános hanyatlása. Míg ugyanis egyfelől az erkölcsi függetlenségnek nagy hiányát érezzük: a tőkével való szoros kapcsolat, sőt a tőkétől való függőség a kritika nagy részét reklám-nívóra süllyesztette, ugyanakkor a másik oldalon éppenséggel vakmerő szabadság garázdálkodik, a kelleténél tágabb a lelkiismeret: mindenki arról ír, amiről éppen akar. Sokan gyakran olyan területekre merészkednek, ahol sohasem jártak vagy csak néha, alkalmi kirándulások alkalmával. Egy-két át nem élt terminus technicus birtokában mégis elég erősnek érzik magukat, hogy komoly ítéleteket gyakoroljanak a valójában ismeretlen világ alkotásai felett. Nem tudjuk, hogy egy-egy kritika szerzője nem kerülne-e kellemetlen helyzetbe, ha csupán azokra a kérdésekre vonatkozólag, melyekkel kapcsolatban súlyos ítéletet mondott vagy előkelő dicséretet zengett, kérdéseket tennének fel neki. E tekintetben mindenesetre a kritika minden területén becsületes légkörnek kell kialakulni.

A tőkétől való teljes függetlenség elé a gyakorlatban ugyan hatalmas akadályok gördülnek, de ezen a téren is sokat lehetne javítani.

A szakszerűség előtt azonban nem állnak legyőzhetetlen akadályok. A magyar film fejlődéséről és a közönség ízlésbeli változásáról nem lehet szó, ha a kritika munkája csak abban merül ki, hogy elmondja a darab tartalmát és ítéletet gyakorol a színészek játéka felett. Az elsőt rendszerint irodalmi modorban végzi, a másodikat színpadi szellemben és színpadi műkifejezések kíséretében. Hogy a film tulajdonképeni alkotó egyénisége, aki elsősorban viseli a felelősséget a film eredményeiért, a rendező milyen munkát végzett s hogy ezzel kapcsolatban a film művészi formája, a kifejezés tökéletessége, esetleg filmszerűsége mennyiben sikerült, végül hogy a többi művészet: a színésze, a képzőművésze, továbbá a zene vagy éppen a nyelvi kifejezés stb. mennyire kapcsolódik szervesen a képbe és teszi a kép értelmét világossá és tökéletessé, az már alig vagy egyáltalán nem kerül szóba.

Ilyen mostoha körülmények között éppen a kritika nem vághat a gyakorlat gyarló eredményeihez csodálkozó arcot. Igazságtalanság volna részéről, ha a közönség ízlését vagy a töke és esetleg a szakemberek munkáját súlyos bírálat tárgyává tenné. Sehol sincs olyan szükség komoly, független filmkritika kialakulására, mint éppen nálunk. Egy szakszerű és minden tekintetben szabad kritika mindenesetre nagy erővel vehetne részt abban a munkában, amely a magyar filmet mai nehézségeiből kivezetné.

KISPÉTER MIKLÓS

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI

A Szemle zárta: minden hó 12-én délben. — írógépen irt cikkeket kérünk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel élldtotty megcímzett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket házilag korrigáljuk; korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni. — A cikkek közlésével azok szerzői jogát a Magyar Szemle megszerezte. — Szerzőink különnyomatáikat, megállapított tarifa szerint, az Athenaeum nyomda igazgatóságánál szíveskedjenek közvetlenül megrendelni, legkésőbbben a szám megjelenésétől számított hét héten belül. — A különnyomatok csak a Magyar Szemle Társaság hozzájárulásával bocsáthatók könyvkereskedői forgalomba.

MAGYAR SZEMLE

1939 MÁRCIUS

XXXV. KÖTET 3. (139.) SZÁM

XI. PIUS

VANNAK HIVATALOS MÉLTÓSÁGOK, melyekben a méltóság viselője könnyen személytelenné válik, hiszen a tisztség, amit betölt, nagyobb mint aki betölti, vagy pedig a személy teljesen beolvad hivatásába, úgyhogy egyéniségének minden értékét és erejét tisztségének, állásának, hivatalának méltó ellátása szívja fel. A pápaság intézményét a katolikus hívő isteni eredetűnek tartja és így természetes, hogy Péter utódának, Krisztus helyettesének hivatalában hasonlíthatatlanul magasabb értéket, méltóságot lát minden személyi nagyságnál, jóllehet az a történelem legkiválóbb irányítóinak, alakítóinak emberi nagysága. A hívő ember ma is úgy gondolkozik, mint a kalcedoni zsinat, midőn Róma püspökének leiratát felolvasták: Péter szólott Leo által. A pápák hosszú sorában vannak nagy egyéniségek, akik a világtörténelem mértékével mérve is kimagaslanak a nagyok fölé. Mégis még a legnagyobbak is történelmi súlyát, az emberiség fölé magasló tekintélyét nem annyira egyéni értéke adja, hanem az a tény, hogy mint pápa a katolikus egyház feje, híveinek szemében Krisztus helyettese volt.

Az a gyász, mely XI. Pius halálát követte, azt mutatja, hogy XI. Piust még a pápaság emberfeletti tekintélye sem tette személytelenné. Az ő egyénisége, bár teljesen beleolvadt a pontifikátus ragyogó fénykörébe, a hármaskorona terhe alatt sem színteleneden el, hanem erőteljesen érvényesítette azokat az egyéni értékeket, melyeknek hatókörét a pápaság világméretűvé fokozta és tágította ugyan, de amelyek kisebb körben, alacsonyabb polcon is messze ragyogtak volna.

Ez a gyász arról tanúskodott, hogy XI. Piusban a pápaság megint az egyetemes kereszténységnek, sőt az egyetemes emberiségnek lett ha nem is hivatalos, de annál tiszteltebb, becsültebb értékévé, irányítójává, összetartójává. Nagy protestáns világhatalmak (Anglia, Egyesült Államok) egyházi és állami képviselői, vezetői hódoltak XI. Pius emlékének oly külső formák közt, oly bensőséges átéléssel, hogy gyászukban az egyetemes keresztény összetartozás, együttérzés szólalt meg. Ez az együttérzés a kereszténység és az emberiség mai szélesebb, ellentétes táborokra szakadt állapotában legalább is a vágyát jelenti annak a szerves egységnek, melyben Szent Pál szerint „ha örül az egyik tag, vele örül a többi; ha szenved az egyik tag, vele szenved valamennyi“. (I. Kor. 12, 26).

A pápaság történetének utolsó százada sajátos hullámvonalat mutat. Történelmileg két esemény határolja e vonalat: a pápai állam

megszűnése 1870-ben, a Città del Vaticano megalakítása az 1929-iki lateráni egyezményben. A két esemény közt a pápaság „földi.. hatalma fokozatosan gyengül; sem XIII. Leo nagyszabású politikája, sem X. Pius elfordulása a hagyományos pápai politikától, diplomáciától nem tudta megállítani a pápaság helyzetének romlását nemzetközi vonatkozásban. XV. Benedek békekísérlete a világháború végén eredménytelen marad és amikor a győztes hatalmak megalakítják a Népszövetséget, célzatosan kihagyják belőle a pápaságot, mely mint legfőbb szuverén hatalom a középkor hosszú századaiban egyedül gyakorolta a császárok és királyok, nemzetek és államok fölött annak a hivatásnak jórészét, melyet a Népszövetség elé tűztek alkotói. Már-már úgy látszott, hogy a pápa nem lesz több, mint egyszerűen római püspök, kinek tekintélye sehogy sem nyúlik át a lelki hatalom teljes elszigetelésére szánt sövényeken. Azok a törekvések, melyeket a liberalizmus az egyház és állam „szétválasztásának.., a szocializmus pedig „a vallás magánügy“ jelszavaiba rejtett, a világháború végén diadalmaskodtak, a bizánci kereszténység a cári Oroszország bukásával, a bolsevizmus uralomra jutásával halálos sebet kapott, a német protestantizmust a politikai átalakulás rendítette meg és kényszerítette részben szervezetének a köztársasági, majd tekintélyi államformához való átalakítására. A katolikus egyházat a forradalmak, a kifejezett egyházüldözések világszerte tépdesték, helyenkint a katakombákba szorították (Mexikó, Oroszország stb.).

Ily körülmények közt tették az 1922. év elején a hármaskoronát és vele a világegyház kormányzásának terhét Ratti Achilles milánói bíborosérsek fejére. Pápasága akkor kezdődött, mikor a világháborút a világ társadalmi, gazdasági, világnézeti válsága követte. A pápaság világi hatalma a mélypontra esett, a győztes nagyhatalmak szövetsége behódolt az akkori olasz kormány vatikánellenes irányának. Ratti Achilles a milánói és vatikáni könyvtárból áhítattal becézett és nagy szaktudással búvárolt ódon kéziratok és oklevelek közül került a háború végén feltámadt Lengyelországba mint pápai vizitátor, majd mint az új állam első nunciusa. A könyvtárosnak az étellel kellett megbirkóznia, a diplomák kutatójának diplomatává kellett lennie. Már ott, Lengyelországban is világpolitikát csinált, az orosz bolsevizmus ellen emelt védőbástyát a lengyel katolicizmus megszervezésével, mely azóta is erősen áll a kétfelől jövő ellenséges nyomás között.

A pápai széken pedig első dolga volt, hogy felszámoljon azzal az iránnyal, mely IX. Pius óta hasztalan igyekezett a pápa világi uralmát a közben megerősödött olasz állam ellenére visszaállítani. Fél évszázad múlt el Rómának piemonti megszállása óta. Az a politika, mely a pápai állam visszaszerzését tűzte ki célul, eredménytelen is volt és a változott körülmények közt ártott volna az olasz katolicizmus benső egységének, s vele magának az Egyháznak. XI. Pius levonta a következtetést, melyre elődjei a pápai széken és kortársai oly kevesen lettek volna képesek: lemondott a pápai világi hatalomról. Csak annyit tartott meg belőle, ami szimbóluma maradt világi szuverenitásának, pár holdas államot, néhány száz alattvalóval. Csodálatos ellentéte a történelem hullámozásának: míg a pápa világhatalma elenyészett (hisz

mit jelent földi szempontból egy világvárosba beékel, néhány ágyúval és bombával szétrombolható „állam“!), a pápaság szellemi hatalma, befolyása VII. Gergely és III. Ince korára emlékeztető arányban nőtt.

Hegel úgy látta, hogy a történelem dialektikus ellentétekben halad előre. Aki híve az ő történelemszemléletének, XI. Pius pápaságában is ezt a dialektikát láthatná: a földi és szellemi hatalom ellentétes változását, az Imperium és sacerdotium antitéziséét. Alig a pápai Imperium aláhanyatlott, a sacerdotium mindenek fölé magaslott. Igaz, hogy azok a történelmi erők, melyek a pápai imperiumot aláásták, a sacerdotiumot is vele akarták buktatni. Ez ugyan nem sikerült, de a mélyebbre néző szem épp ebből láthatja, hogy az egyháztörténelemnek más a dialektikája, mint a Hegel-féle történelemszemléleté. Az egyháztörténetben most is Krisztus szava érvényesül: „Keressétek először az Isten országát és az ő igazságát és a többi mind hozzáadatik nektek.“

XI. Pius tizenhét éves pápaságának legrövidebb jellemzését maga adta, első, programmszerű körlevelében: Krisztus békéje Krisztus országában. Amikor ez a szózat elhangzott, oly idegenül hatott, mintha a kétezeréves kereszténység már csak fakult színű szólamokat tudna mondani a világnak. Krisztus országáról beszélni akkor, midőn a Népszövetség gondosan kerülte Isten nevének említését is, midőn az istenellenes propaganda a föld legnépesebb, legnagyobb kiterjedésű országából világhódító útra indult, midőn Rómával Moszkva is, Genf is hadilábon állt, ugyancsak szertartásos, élettől, valóságtól, korszellemtől távolálló prédikációnak tűnt fel. Hogy XI. Pius az emberiség szívének dobbanását fejezte ki, mikor Krisztus békéjét hirdette, az igazságosság és a méltányosság békéjét, a nemzetek egyetértését, a győzők és legyőzöttek közti különbség megszüntetését, azt most, pápaságának végén, a párizskörnyéki „békék“ csődjének megtapasztalása után jobban érezzük, mint akkor. Azt is, hogy az európai kultúra bukását csak Krisztus országának kiépítése, a kereszténység alapelveinek a népek és államok életében való érvényesülése akadályozhatja meg.

XI. Pius annyit valósított meg ebből a programúiból, amennyit kormányzásának idejére a Gondviselés megengedett neki. De ezt azzal az erővel, határozottsággal, néha tán kíméletlen eréllyel és elszántsággal, mit a válság üteme és természete megkövetelt. Azelőtt a pápai kormányzást bizonyos lassúság jellemezte („Róma malmai lassan őrölnek“), XI. Pius alatt mintha a Vatikán szívverése meggyorsult volna. Pápasága alatt egymást érték a nagy egyházkormányzati intézkedések; a konkordátumok hosszú sora szabályozta az egyháznak az újonnan keletkezett államokban való helyzetét, módosította az elavult viszonyokat a régi országokban. Mint a pápai állam kérdésében, úgy tudott XI. Pius másutt is nagy áldozatokat hozni az egyház békéje érdekében, csak egy ponton nem hátrált meg hatalmas dinamikájú mozgalmak, irányok követeléseiivel szemben: a keresztény igazság és erkölcs kérdéseiben. „Fides intrepida“-nak, rettenthetetlen hitnek mondta őt az álmalachiás-féle jövendölés. A fasizmussal támadt ellentétek, az Action Française és a faji mítosz elítélése, az osztrák püspökök Anschluss-utáni nyilatkozatának felülbírálása idején az egész emberiség érezte, hogy Péter szikláján kőkemény elvek állanak őrt.

Legjobban az Egyház benső életének ütemén lehetett érezni a Vatikán szívverésének gyorsulását. Jogilag úgy látszott, nem történik más, mint az új egyházi törvénykönyv végrehajtása. De míg a trienti zsinat reformja évszázadokig is elhúzódott és alig ért el teljes hatásával egyes távoli vagy az államhatalmak által elérhetetlenné tett területekre, XI. Pius alatt az egyházi reform elérte az egyház minden szervét és tagját, elhatott a püspökségek, káptalanok, szerzetek, plébániák, egyházközségek, missziók útján az összes hívekhez. Azelőtt humoros szövegek jártak szájról-szájra, pl. ilyen: „Lex Romae promulgata, in Germania disputatur, in Polonia dispensatur, in... non valet“, most a legtávolabbi plébánia vagy szerzetes háza is közel került Rómához; egy törvény, egy akarat hatja át az egész egyházat, a római kongregációk oly közvetlenséggel hajtják végre ügykörük dolgát, mint a modern államok kormányzervei.

Soha pápa nem jutott oly közel a világ legtávolabbi részein élő híveihez, mint XI. Pius. Magáról szívesen használta ezt a szót: Padre commune, közös atya. Érdekes volna statisztikát csinálni, hány hívőt fogadott és áldott meg pápasága alatt, hánynak tette lehetővé, hogy a közös atyát láthassák. Valóban önfeláldozó, magát nem kímélő készséggel fogadta nap nap után a zarándokok seregeit. Ő volt az első pápa, akinek hangja a rádió hullámain jutott el a földkerekség minden népéhez. Meghatódott, csodás pillanatok voltak azok, amikor a pápa szólt, mint például a budapesti eucharisztikus kongresszus alatt.

De a pápai szó írásban is sűrűn, hathatósan és rendkívüli tartalommal jutott el körlevelei által az emberiséghez. A „cathedra Petri“ XI. Pius által az emberiségnek lett tanszékévé. Voltak levelei, melyekben benső, egyházi, hitéleti kérdéseket világított meg, de voltak olyanok, melyek az emberi, társadalmi élet egyetemes problémáira vetettek világosságot. A Quadragesimo Anno-nak ma nem-katolikus körökben is irányító szerepe van a társadalmi berendezkedés, a tőke és munka, a munka és munkabér viszonyának rendezésében. A keresztény házasságról, a nevelésről szóló körlevelei Szent Péter katedrájának legszebb, legtartalmasabb előadásai közé fognak tartozni századok múlva is.

Közös atyának érezte magát XI. Pius. Pápaságának sok ténye adott kifejezést ennek a tudatának. Két nagy célkitűzése volt: a kereszténység egységének helyreállítása (unió) és a világ megtérítésének ősi, apostoli buzgalma (missio). Mind a kettő abból fakadt, hogy benne az ember egészen és teljesen összeolvadt Krisztus helyettesének hivatalával. A missziók hatalmas fellendülése igazolja, hogy nagy céljait nagy akaratval szolgáltatta. A kereszténység egyesítését ő sem érte el. De megadatott neki, hogy sok jelét láthatta a lelki közeledésnek, a keresztény szolidaritás öntudatosulásának. Akik nem tekintettek rá úgy, mint pápára, azokat is vonzotta az emberi nagyságnak, jóságnak, szentségnek az a varázsa, mely oly csodálatosan sugárzott korszakos egyéniségéből és oly magasra emelte a pápaság szellemi tekintélyét.

KÜHÁR FLÓRIS

A FÖLDREFORM KÖRÜL

ALAPOSAN CSALÓDTAK, akik azt remélték, hogy az 1936. évi hitbizományi és telepítési törvénnyel a földreform ügye legalább negyedszázadra lekerül a napirendről és az a csendes, szinte észrevétlen parcellázgatás, amely az országban itt-ott a törvény nyomán megindult, feleslegessé tesz minden erőteljesebb beavatkozást a birtokviszonyokba. A múlt esztendő már a legoptimistábbakat is meggyőzhette arról, — amit különben néhányan jó pár éve hirdetünk — hogy a földkérdés központi kérdése a magyar életnek, és hogy nem lehet örökké a halogatás politikáját folytatni, hanem egyszer őszintén és határozottan szembe kell nézni a feladattal, bármennyire fájdalmas lesz is az a művelet, melyet a gyökeres megoldás érdekében végre kell hajtánunk. A birtokmegosztás kérdése tehát — akár tetszik egyeseknek, akár nem — ismét a magyar politikai élet tengelyébe került, ezúttal már ki tudja hányadszor? Mi azonban reméljük, hogy most utoljára találkozunk e kérdésben olyan makacs ellenállással, amely mindig súlyos megrázkódtatásokkal jár az ország számára. Mindnyájunk érdeke, hogy ez a kérdés, amelynek elhanyagolása és állandó mellékvágányra terelése már eddig is mérhetetlen kárt okozott, végre lekerüljön a napirendről. Magától értetődik, hogy erről csak akkor lehet szó, ha olyan rendezés jön, mely a jelenlegi nagybirtokrendszer lebontásával egy egészen új agrárstruktúra kialakulásának veti meg az alapját. Félmegoldásokkal nem lehet tovább kísérletezni.

Ez a meggyőződés ma már szinte általánossá vált a magyar közvéleményben. Ha a múltban még voltak ellenkező aggodalmak egy gyökeres földreformmal szemben, azok az események és változások, amelyeknek a lefolyt esztendőben tanúi és részesei voltunk, az aggodalmakat egyszeriben eloszlatták, sőt azt a felfogást érlelték meg a köztudatban, hogy a földreform a nemzet fejlődésének és biztonságának egyik legelső feltétele. A különben széthúzó magyar társadalomban olyan bámulatos nemzeti egység jött létre a földreform követelésével, amelyhez csak a honvédelem fejlesztése terén kialakult egyetértés hasonlítható. Nem hiába, hisz a kettő között szoros kapcsolat van: a társadalom megértette ezt és ma már semmiféle ellenpropaganda nem tudja kitarítani meggyőződését.

Árnyalati különbségek természetesen vannak, de ez inkább a megoldás módjára vonatkozik. Abban mindenki egyet ért, hogy a halo-

gatás politikáját nem lehet tovább folytatni és gyors, alapos, mélyen szántó átalakulásra van szükség. A konzervatív sajtó és pártok épp úgy kikerülhetetlennek tartják a földreformot, mint a radikális mozgalmak és csak nagyon kicsiny tábor az, amely egyéni érdekét nem tudja összhangba hozni a demokratikusabb birtokeloszláshoz fűződő gazdasági, társadalmi, nemzeti és szociális érdekekkel.

A földreform kérdésének előtérbe nyomulására mutat, hogy az utóbbi időben a politikai pártok, sőt a társadalmi egyesületek is valószínűleg versengenek a földreform követelésében. Legtöbbje ugyan nem jut túl az általánosságokon, vannak azonban részletesebben kidolgozott programok is, amilyen például Eckhardt Tiboré, aki az év elején külön füzetben bocsátotta a nyilvánosság elé a földkérdés megoldására kidolgozott tervezetét. Figyelemreméltó ez azért is, mert az ország egyik jelentős politikai pártjának birtokpolitikai követeléseit tartalmazza, amelyeknek megvalósítását ez a párt a közel jövő legfontosabb feladatának jelentette ki.

Eckhardt a „radikális földrefonnerek” javaslatát tette magáévá, amikor hárommillió kat. hold felosztását tartja szükségesnek. Sőt azzal, hogy ezt a hatalmas műveletet öt év alatt akarja lebonyolítani, még túl is tesz rajtuk. A szükséges területet a külföldi állampolgárok birtokaiból (150.000 hold), a zsidóság birtokaiból (385.000), a kettős vagy többes foglalkozásúak birtokaiból (150.000), a hitelintézeti (85.000), részvénytársasági és egyesületi (80.000), a kincstár (50.000), a községi, városi, törvényhatósági (200.000), a köz- és magánalapítványi (150.000), a hitbizományi (350.000), az egyházi (365.000), az adóssággal terhelt (970.000) és a rosszul művelt stb. (65.000) birtokokból akarja igénybe venni. Eckhardt nem híve a bérleti rendszernek — ebben, ha rövid átmeneti megoldásról van szó és a kisbérlek gazdálkodása kellő irányítás alatt áll, nem értünk vele egyet, — ezért a földreformot általában azonnali tulajdonbaadással kívánja megoldani. Tisztában van azzal, hogy mindenki nem kaphat földet, számítása szerint 650.000 — sőt az eltelepülők földjeinek felhasználását is figyelembe véve, 700.000 — lesz a juttatásban részesíthető családok száma, ami kb. 2 5 millió léleknek felel meg. Ezek közül 50.000 család Zala vármegyéből, a Mátra és Bükk déli lejtőjét és a Jászságot is magába foglaló területről, az ország északkeleti és az Alföld délkeleti sarkából, tehát a túlszűfolt agrárvidékekről telepesként menne a ritkábban lakott vidékekre; 50.000 önálló kisbirtokos a helybeli, saját házzal rendelkező földnélküliek köréből kerülne ki; 200.000 törpebirtokos birtokkiegészítésben részesülne j 150.000 család kerti gazdálkodásra alkalmas helyen jutna földhöz; 200.000 család pedig egy-egy holdas házhelyet kapna saját otthon építésére. A földreform pénzügyi lebonyolítása — a föld vételárán kívül — 750 millió pengőbe kerülne. Ebből meg nem térülő állami kiadásként 50 millió kellene középületek (községháza, iskola stb.) létesítésére, az 50.000 család áttelepítésével kapcsolatos kiadásokra (lakóházak, gazdasági épületek emelésére, a hiányzó állatállomány beszerzésére stb.) pedig 150 millió pengő kölcsön, ugyanennyi a helyi földnélküliek földhözjuttatására és a törpebirtokok kiegészítésére és 400 millió a 200.000 munkásház felépítésére. A 750 millióból 250 millió meg nem térülő kiadást jelentene, mert a középületek költségén kívül az állam viselné a munkásházépítési akció költségeinek a felét is; 500 milliót azonban a juttatottak 50 év alatt kamatmentesen visszafizetnének. Ugyanígy a föld vételárát is, amely holdanként 300—400 pengő lenne átlagosan; ezután azonban az évi 2% törlesztésen kívül 3% kamatot is kötelesek volnának fizetni. A földbirtokosokat általában 3%-kal kamatozó kötvényekkel elégítenék ki. Kivételes elbánásban részesülnének a korlátozott forgalmú birtokok tulajdonosai, akiket birtokaik ellenében az ipari és bányavállalatok kisajátítandó részvényeivel akar a szerző kárpátolni. Ilyen módon „a politikai és gazdasági túlhatalom alapját képező zsidó részvényvagon kötvényekkel való méltányos kártalanítás ellenében át-

engedi helyét a nagybirtokban heverő és onnan most részben kivonuló keresztény és magyar nagytőkének“. A szerző elgondolása szerint a földbirtokrendezés előkészítését és végrehajtását törvényhatóságokként egy-egy megfelelő tiszteletdíjas kormánybiztos végezné, egy szakértő tagokból álló véleményező bizottság közreműködésével. A terveket haladéktalanul el kellene készíttetni és f. év október i-ig a törvényhozásnak bemutatni, hogy a földreformot 1944 végéig be lehessen fejezni.

Eckhardt Tibor tervezetével szemben több lényeges észrevételt lehetne felhozni, különösen az igénybeveendő terület kiszámítására, a pénzügyi megoldásra és a lebonyolítás időtartamára nézve. Tagadhatatlan azonban, hogy alapelvei helyesek és érdeemesek a megfontolásra. A földbirtokosok némely kategóriájának részvényekkel való kielégítése nagyon figyelemreméltó javaslat, amely egyik legkényesebb ponton segítené át a földreform ügyét, amellet erősen egybevág a társadalmi és gazdasági élet jobb egyensúlyának megteremtésére irányuló kormányzati törekvésekkel is.

Hasonló keretek között mozog Bajcsy-Zsilinszky Endre elgondolása, amelyet „Egyetlen út: a magyar paraszt“ című nem régen megjelent és tanulmányának is beillő kitűnő röpiratában fejtett ki. A szerzőnek nagy elégtétel, hogy a köztudatba szinte teljesen átment földreform ügyének az 1920. évi balsikerű földbirtokrendezés után ő volt az egyik első szószólója és pártjának közel 10 évvel ezelőtt megjelent programjában lényegileg azokat az alapelveket fektette le, amelyeket ma a komoly földreform hívei is megvalósítandónak tartanak. Bajcsy-Zsilinszky röpiratában a kérdést széles történeti perspektívában mutatja be és arra a végső következtetésre jut, hogy az új földreform teljesen egyet jelent a jobb magyar jövő megalapozásával, amely csak a ma proletársorsban élő földművescsaládok százezreinek önállóságra és emberi életszínvonalra való felemelése útján érhető el. A szerző fanatikus fajszeretete, a magyar paraszt szerepének helyes meglátása és az új földreformot illető egészséges elvei művét magasan kiemelik a földkérdés körül sarjadt röpiratirodalom köréből.

Új színt és egyszersmind jelentékeny segítséget hozott a földreformért folyó küzdelemben a gyakran demagógoknak és felforgatóknak bélyegzett, de valójában csak a régen szükségessé vált igazságosabb és észszerűbb megoldást sürgetők számára a Felvidék egy részének visszacsatolása. Ezzel olyan tömegek tértek vissza, amelyek közvetlen tapasztalásból tudják, hogy milyen veszteséget jelentenek impériumváltozás esetén a betelepítetten nagybirtokok arra a nemzetre nézve, amely kellő időben elmulasztja az állam területének betelepítését. A felvidékieket, akik végigszenvedték a húsz esztendő cseh uralom minden megpróbáltatását, akiknek a szeme előtt osztották ki a magyar parasztsággal szemben évtizedekig „konzervált“ nagybirtokokat idegen telepeseknek, nem lehet többé semmiféle erőszakolt érveléssel meggyőzni a nagybirtokrendszer szükségességéről. A felvidéki magyarság körében nincsen véleménykülönbség abban, hogy Magyarországon gyökeres földreformot kell a legsürgősebben végrehajtani, s hogy ezt gazdasági érdekeink legalább akkora mértékben indokolják, mint társadalmunk jobb szociális egyensúlyának, népünk egészségesebb

fejlődésének és nemzetünk biztonságának követelményei. Az arisztokrata Esterházy János éppen úgy bizonyítja, hogy 5000 hold helyett 260 hold is elegendő a megélhetéshez, de ahhoz is, hogy az ember kitűnő szolgálatot tehessen népének és nemzetének, mint a birtokos középosztályból származó Jaross Andor, aki nem szűnik meg hangoztatni, hogy Magyarországon az észszerű és viszonyainknak megfelelő birtokrendezés elengedhetetlen feltétele közállapotaink konszolidációjának és egyáltalán a jobb, reményteljesebb magyar jövőnek. Pártjának, az Egyesült Magyar Pártnak nemrég tartott komáromi kongresszusán elhangzott nyilatkozat szerint a párt „híve egy radikális földreformnak, amely a termelés nagyobb veszélyeztetése nélkül akár öröktulajdonban, akár bérlet formájában minél nagyobb területet juttat rövid időn belül a magyar földművesek kezébe. Záros határidőn belül megállapítandó az a birtoknagyság, amely egy ember kezében maradhat“. Ez a párt és ezek a vezetők nem alkudhatnak meg olyan megoldással, amely e kérdés rendezését megint a messze jövőbe tolná ki.

A kormány maga is érzi, hogy a néhány évvel ezelőtt évi két millió pengő felhasználásával megindított „telepítés“ üteme nem felel meg érdekeinknek. Már a Darányi-kormány felemelte — az egymilliárdos beruházás összegéből — a telepítési alap dotációját és ezzel igyekezett némileg fokozni a birtokpolitikai tevékenységet. Mindez azonban nem bizonyult elégségesnek. Az új miniszterelnök, Imrédy Béla már sokkal szélesebb alapokon nyugvó birtokpolitika követésére határozta el magát. Noha ez a kormány rendkívül nehéz viszonyok között folytatta eddig működését és figyelmét olykor teljes mértékben az életbevágóan fontos külpolitikai kérdések kötötték le, mégis azonnal hozzákezdett az új birtokpolitikai reform kidolgozásához. A miniszterelnök minden megnyilatkozásából kicsendült, hogy tudatában van a mai magyar birtokrendszer tarthatatlanságának és annak a nemzet elsőrendű érdekeiből eredő követelménynek, hogy birtokviszonyainkat merőben új alapokra kell helyezni. Világosan kifejtette, hogy gyökeres reformra van szükség; mert a „nemzetpolitika legfontosabb szempontjai megkívánják, hogy a föld tulajdona vagy legalább is a birtoka minél több kisexisztencia kezében legyen“. Sohasem titkolta, hogy politikájának egyik legfontosabb feladatául az új birtokpolitikai reform megalkotását és végrehajtását tekinti.

Gróf Teleki Mihály január havában a ház elé terjesztette „a kis-haszonbérletek alakításának előmozdításáról és más földbirtokpolitikai intézkedésekről szóló“ törvényjavaslatát. Nagyon érdekes a javaslat indokolása, amelynek ismertetését a napisajtó teljesen mellőzte. Megtudjuk belőle, hogy az 1920. évi földbirtokreform végrehajtásával csak azt értük el, hogy kisbirtokaink szántóterülete, amely az ország megcsonkítása következtében a trianoni Magyarország határai között maradt nagybirtokok szántóterületéhez képest 55.5%-ra csökkent, ismét a békebeli arányra (65.3%-ra) emelkedett. Más szóval a radikálisnak mondott földreform csak arra volt jó, hogy a kisbirtok és nagybirtok szántóterülete között a háború előtt fennálló és már akkor is Európában a legkedvezőtlenebbek közé tartozó arányt elérjük, ami azt jelenti, hogy a birtokmegoszlás terén ezidőszerint lényegében ott

állunk, ahol a háború előtti Magyarországon voltunk. Ez semmi esetre sem megnyugtató állapot, amelyen az 1936. évi telepítési törvény alapján 29 hónap alatt 66.000 hold részben haszonbérleti felparcellálásával nem sokat változtattunk. Helyesen mondja az új törvényjavaslat indokolása, hogy „elfogultság volna, ha e törvényeink végrehajtásával birtokpolitikai helyzetünket egészségesen rendezettnek tekintenők“. Ezt hangoztattuk, sokszor az illetékes körök éles ellentmondásától kísérve, e folyóirat hasábjain is számtalanszor és hirdettük, amit most a javaslat indokolásában olvashatunk, hogy „nagybirtokaink elhelyezkedésében, a mezőgazdasági népsűrűség vidékenként jelentkező nagy különbségében mutatkozó súlyos aránytalanságok kiküszöbölését — de széles mezőgazdasági néprétegek földigényének lakóhelyükön való kielégítését sem — tudtuk ezideig a földreformtörvény végrehajtásával elérni... és az említett aránytalanságok megszüntetését kielégítő mértékben a telepítési törvénytől sem remélhetjük,... hogy a békeidők halogató birtokpolitikája kellő tanulság arra, hogy földbirtokmegosztási viszonyaink tartós, egészséges rendezését tovább halasztani nem lehet,... hogy új lehetőségek biztosítása nélkül megoldhatatlannak látszik azoknak a földreváró széles mezőgazdasági néprétegeknek a gazdasági önállósághoz jutása, amelyeknek az önálló kisbirtokosok sorába emelése egyetemes nemzeti érdekeinknek tovább nem halasztható parancsa,... hogy széles keretek közt és rövid határidőn belül kell földhöz juttatnunk az arra alkalmas és érdemes mezőgazdasági néprétegeket, amelyek kielégítetlen földigénye és kellőleg ki nem használt munkaereje biztonságunknak csak úgy teherterele, mint mezőgazdasági termelésünknek,... hogy most már hosszú időre kell biztosítanunk a mezőgazdasági termelés fejlesztéséhez szükséges nyugalmi helyzetet, amelyet az eddig sűrűn egymásra következő birtokpolitikai törvények csak kevéssé biztosíthattak“ stb.

Ennyi is elég annak megítélésére, hogy az új birtokpolitikai javaslat szinte szóról-szóra magáévá tette azt az érvelést, amelyet eddig csak a radikális földreform hívei hangoztattak. Nagy elégtétel ez, de egyszerűen biztató jel is arra, hogy a legilletékesebb körök maguk is feltétlenül szükségesnek tartják a mélyen szántó reformot, amelyet eddigi törvényeink következetesen elodáztak. Más kérdés természetesen, hogy a törvényjavaslat intézkedései mennyiben vannak összhangban az indokolás megállapításaival. Annyit mindenesetre el kell ismernünk, hogy a kormánynak ez a terve valóban messze túlmegy a korábbi intézkedések keretein, amikor a jövőben évenként legalább 100.000 hold mezőgazdasági ingatlanok kisbirtokokba vagy tulajdonba juttatását rendeli el. Tekintettel arra, hogy a javaslat — nagyon helyesen — a kevéssé tehető rétegeket kívánja elsősorban földhöz segíteni, helyesbítve ilyen módon az 1936. évi törvény némely téves intézkedését, főleg kisbirtokok létesítésével akarja a kívánt célt megközelíteni. Nagyon egészséges gondolat, hogy az igénybevételnél a birtok nagyság szerint progresszív kulcsot állapít meg, amely a nagybirtokok 1500 holdon aluli mezőgazdasági területének 20%-ánál kezdődik, a 10.000 holdon felüli területeknél pedig felmegy 80%-ra. Csak helyeselni lehet, hogy az igénybevétel határa egészen 300 holdig

száll alá a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok, az év nagy részében külföldön tartózkodók és a nem magyar állampolgárok birtokainál. Nemkülönbén célszerű az az intézkedés is, amely szerint az állam a műveletlenül hagyott birtokokat minden további nélkül kishaszonbérletek alakítására használhatja fel. A birtokok igénybevételének sorrendjét illetőleg első helyen a zsidó tulajdonban lévő ingatlanok állanak (ezek előreláthatólag nagyságra való tekintet nélkül kisajátíthatók lesznek), azután következnek a vállalatok, a távollevők és a külföldiek birtokai, majd az élők közötti jogügylettel gazdát cserélt ingatlanok; a bérbeadott ingatlanok megelőzik a házi kezelésben tartottakat, a külterjesen kezelték az intenzív művelésben részesült birtokokat. A javaslat módosítja a földreformtörvényeknek a kishaszonbérletek alakítására vonatkozó rendelkezését, amennyiben a 100 holdnál nagyobb birtok bérbevétele esetén kötelezi a haszonbérletet, hogy ha szükséges, a bérbévevő ingatlan mezőgazdasági művelés alatt álló területének legfeljebb egyharmadát kishaszonbérletekbe adja. (Eddig 15% volt a leadandó terület.) Egészen új rendelkezés, hogy a 300 holdnál nagyobb még legalább 3 évig tartó haszonbérletekből a mezőgazdasági terület ugyancsak egyharmadrésze kishaszonbérletek alakítására vehető igénybe. A nem kívánatos haszonbérletek alakítását akarja megakadályozni a javaslatnak az az intézkedése, amely szerint a haszonbérleti szerződés tudomásul vétele az állam részére való átvétel nélkül is megtagadható, ha a haszonbérlet nem magyar állampolgár, nem okleveles vagy nem hivatásos gazda, vagy a haszonbérletet a munkásvédelmi jogszabályokba ütköző cselekmény miatt elítélték. „A föld és gazdasági felszerelés nélküli, két keze munkája után élő mezőgazdasági népesség foglalkoztatása érdekében kísérletképpen“ módot nyújt a javaslat arra is, hogy kishaszonbérletek helyett az igénybevehető ingatlanok legfeljebb egyharmada részes művelés céljaira legyen felhasználható. Igen lényeges változás az 1936. évi törvénnyel szemben, hogy a kisajátítandó ingatlanért fizetendő kártalanítási összegnek csak a felét kell — a javaslat szerint — készpénzben megfizetni, a másik fele pedig 25 év alatt 3y₂%-kal törlesztendő. A legnagyobb birtokok tulajdonosainak fokozottabb mérvű kötelezettségét hangsúlyozza a javaslatnak az a rendelkezése, amelynek értelmében az 5000 holdnál nagyobb mezőgazdasági területtel rendelkező birtokosok mezőgazdasági ingatlanok kataszteri tiszta jövedelmének minden koronája után a telepítési alap javára földbirtokpolitikai hozzájárulás címén évi 4 fillért kötelesek fizetni. Nagyon jelentősek a javaslatnak a mező- és erdőgazdasági ingatlanok tulajdonának megszerzésére vonatkozó korlátozó rendelkezései. Ezek szerint nem magyar állampolgár birtokot csak a földművelésügyi, belügyi és honvédelmi miniszter közös engedélyével szerezhet, öröklés útján pedig egyáltalán nem, kivéve a nemzetközi viszonyosság esetét. Erős, de szükséges intézkedés, amely kimondja, hogy az elidegenítő jogügy tudomásul vételét közérdekből akkor is meg lehet tagadni, ha az állam elővásárlási jogát nem gyakorolja. Annál kevésbé lehet megérteni, minő érdek fűződik ahhoz, hogy társadalombiztosító intézetek és vállalati nyugdíjpénztárak vagy biztosító intézetek díjtartalékaik elhelyezésére mezőgazdasági ingatlanokat

szerezhessenek, még akkor is, ha egyébként kötelezettek, hogy azoknak felét kishaszonbérletekbe engedjék át. Szöges ellentétben áll minden józan birtokpolitikai törekvéssel, hogy itt ebben a formában új kötött nagybirtokok keletkezzenek. A díjtartalékok értékálló és minimális jövedelmezőséget biztosító elhelyezésének még számtalan módja van, amely nem veszi el a parasztság terjeszkedése elől a földet. Ezt az intézkedést a javaslatból feltétlenül törölni kell.

A fentiekből kitűnik, hogy ezúttal sem organikus földreformjavaslatról van szó, hanem csupán az 1930. évi földreform és az 1936. évi telepítési törvény kereteinek tágításáról és némely intézkedésének továbbfejlesztéséről. Az előkészítő tárgyalások során emlegették, hogy a kormány ezt a javaslatot nem tekinti végleges megoldásnak, hanem csak átmenetnek arra a két esztendőre, amely alatt új szerves földreformtörvényt elkészül. Ilyen értelemben nyilatkozott a miniszterelnök és a földművelésügyi miniszter is. Ebben az esetben természetesen nem lehet véglegesnek tekinteni azt a számítást sem, amely a javaslat indoklásában az igénybevehető terület nagyságát mutatja. Ez elég tekintélyes és nagyobb, mint az 1920. földreform során felhasznált terület. Az igénybevehető terület — birtoknagyságcsoportok szerint tagolva — a következő:

Birtoknagyság	A birtokok száma	A birtokok összes mezőgazd. területe	Ebből az igénybevehető terület
10.000 holdon felül	46	1,054.544	706.586
4000—10.000 kat. hold	97	595.923	259.253
1500—4000 „ „ „	315	721.097	211.038
300—1500 k. h. korl. forg. ...	1.129	666.513	199.954
500—1500 „ „ egy tagban lévő szabad forg.	1.852	693.802	138.760
Összesen	3.439	3,731.879	1,515.591

Kereken tehát másfélmillió kat. hold mezőgazdasági terület — a 300 holdnál nagyobb birtokok mezőgazdasági területének valamivel több, mint 40%-a — használható fel 10—15 év alatt birtokpolitikai célra, feltéve, hogy időközben más javaslat nem készül. Ez a keret azonban valószínűleg tágul, ha a parlament az összes zsidó tulajdonban levő birtokok igénybevehetősége mellett dönt, mert a fenti másfélmillió holdban csak a 300 holdnál nagyobb zsidó birtokok területének alig egy harmada (72.141 k. h.) foglaltatik, holott a zsidóság tulajdona (a kikeresztelkedettek birtokait nem tekintve) közel félmillió kat. hold területre rüg.

Bizonyosra vehető, hogy a kormánynak ez a terve éles ellenállással fog találkozni, mert a társadalmi és politikai befolyását féltő nagybirtok mindent el fog követni pozíciójának védelmére. A sajtóban és az irodalomban máris mind gyakrabban és mind határozottabban kifejezésre jut a nagybirtokot mentő irányzat, amely mellé — véleményünk szerint helytelen érdekvédelemből — odaszegődött a Gazdatisztek Egyesülete is. Különösen az egyesület közlönye nem szűnik meg támadni a birtokpolitikai törekvéseket. Valamennyin túlszáz azonban egy most megjelent terjedelmes röpirat („Nagybirtok“), amelynek szerzője a sokat támadott Pallavicini-hitbizomány tisztviselője, Scherer Péter Pál. A szerző, aki a múlt évben már egy ízben — nem nagy sikerrel — igyekezett megvédeni a nagybirtokrendszert, miközben a legcsekélyebb jószándékot is kétségbevonta azoknál, akik vele nincsenek egy véleményen, ezúttal — nyilván a tavalyi eredménytelenség miatt érzett keserűségből — még elkeseredettebb erőfeszítést tesz a falukutatók és földreformerek tevékenységének — amelyet röviden demagógiának nevez, — kompromittálására. Scherer Péter Pál kétségkívül nem mestere a tolinak és az érvelésnek, s csak ennek tudható be, hogy támadásainak megfogalmazása olykor egy röpirat színvonalát sem üti meg és erősen emlékeztet a népgyűlések tónusára. A becstületes új földreform harcosait csak „érvényesülni vágyó, pozíciót hajhászó társaság“-nak nevezi. Olyanokat állít, hogy „a jövő iránya a mezőgazdasági termelésben is

csak a nagyüzem lehet“. Ezt azonban semmivel sem tudja bizonyítani, mert hiszen ennek az állításnak a mezőgazdaság egész fejlődése, nemcsak nálunk, hanem az egész világon ellentmond. Mégis van bátorsága azt írni, hogy „a világ minden fejlettebb államában, a mezőgazdaságban is a nagyüzemi egységek dominálnak s a jövő minden termelési ágban a nagyüzemé“. Ekkora tájékozatlansággal és elfogultsággal nem lehet vitába szállni. Az ilyen felelőtlen állításoktól hemzseg ez a röpirat. Aki Czettler Jenő tanítványának vallja magát, annak mégis csak illenék több alaposítást tanúsítania és nem szabad feltételeznie az olvasókról akkora járatlanságot, hogy az efféle kijelentéseknek hitelt adjanak. Scherer röpiratának elolvasása után még azok is, akik eddig a nagyüzem oldalán állottak, gondolkodóba kell, hogy essenek, mert ha különb érveket nem lehet felhozni a nagybirtok mellett, mint amilyenekkel a szerző dolgozik, akkor a nagybirtok ügye ugyancsak rosszul állhat. Aligha érnek tehát célt azok a nagybirtokosok, akiknek gazdaságait a szerző állításainak támogatására részletesen leírja, azzal, hogy ezt a művet mint felvilágosító és propagandairatot megküldik néhol még a főispánoknak is terjesztés céljából. Mert bizonyos, hogy Scherer röpirata nem szerencsés propaganda a nagybirtok mellett.

Egészen más elbírálást érdemel Adorján János új tanulmánya („Megoldás-e a földreform?“), amely egy készülő nagyobb munka külön fejezeteként jelent meg. Pedig Adorján János sem barátja a földreformnak, minden mondatán érzik azonban a vívódás ezzel a hatalmas problémával, amelynek lényegébe eddig sajnos még nem tudott elmélyedni. Ennek a tanulmánynak is pontosan ugyanaz a hibája, mint korábbi figyelemreméltó munkájáé volt: a szerző teljesen egyoldalúan tájékozott ember, aki az egész agrárkérdést szinte kizárólag a termelés szempontjából nézi. Nem vitatjuk és igazat adunk neki abban, hogy „rendkívül sürgős, nagyarányú és felrázó erejű mezőgazdasági termeléspolitikára van szükség“, mert tudjuk, hogy ezen a téren óriási hiányokat kell pótolnunk. De megint ismételnünk kell, hogy addig semmi remény a népi irányú agrárpolitikára (a termelés, hitel, szakoktatás, értékesítés, adórendszer reformjára), amíg itt a nagybirtokrendszer fennáll, tehát hiányzik az a légkör, amelyben ezek a reformok megvalósulhatnak. Az elmúlt évtizedek tanulságai mindenkit meggyőzhetnek arról, hogy a népi irányzat és a nagybirtokrendszer össze nem egyeztethetők. A szerző kitűnően látja a mezőgazdasági termelés problémáit és megjegyzései ezen a téren nagyon értékesek, de túlozza aggodalmait egy földreform termelési kihatásait illetőleg. Ez megint egyoldalú beállítottságának következménye. Mutatja, hogy nem hajlandó semmi előnyt elfogadni, amely a földreformból szociális, társadalmi és nemzetpolitikai téren származik. Azért, mert mindenkinek nem jut föld, eleve elutasítja a földreform gondolatát és megvalósítását egyenesen szerencsétlenségnek tartja. Egész koncepciója 100.000 házhely kiosztásában és azokon kis családi házak építésében merül ki. Egyáltalán eszébe sem jut, hogy a nagy- és kisbirtok kérdését a termelési szempontokon túl vizsgálja és ebből a szükséges következtetést levonja. Hiszen tudnia kellene, hogy a nagyüzem megközelítőleg sem bírja úgy a gazdasági válságot, mint a kisüzem, hogy fönteményére: a búza értékesítésére az állam évente óriási összegeket fizet rá, hogy nemes valutát a kisüzem terményeiért kapunk, hogy a nagybirtok csak addig tud megélni, amíg itt a mezőgazdasági munkaerő kiuzsorázásán alapuló munkarendszer áll fenn és nem kell

e roppant munkástömeg egészségügyi és szociális biztosításának terheit viselnie stb. De mit gondol a szerző, hogy ez az állapot még meddig tartható fenn a mai viszonyok között? Higyje el, hogy a földreform sokkal kisebb megrázkódtatással járna, mintha nem lenne földreform, még pedig teljesen függetlenül attól, hogy milyen a közhangulat. Egyéb megoldásokra (iparfejlesztés, közmunkák) akkor is szükség lesz, ha minden marad a régiben, mert csak nem tagadja a szerző, hogy a nagybirtok — feltéve, hogy a belterjesebb üzemhez szükséges nagyobb tőkeszükségletét rentábilis módon ki tudja elégíteni — még intenzívebb gazdálkodás mellett sem bír ekkora munkástömeget megfélelően foglalkoztatni és fizetni. Végül még csak ennyit: Adorján Jánosnak nem szabad olyan hibát elkövetni, hogy a bérmunkaigény kiszámításánál csak a szántóterületet veszi figyelembe és teljesen mellőzi a szőlőt, amely túlnyomórésztben kisemberek kezén van és talán több munkaerőt foglalkoztat, mint valamennyi nagybirtok együttvéve. Csoda-e, ha ilyen számítási hibák mellett merőben téves következtetésre jut? Szeretnők, ha a szerző legközelebbi tanulmányában több oldalról és alaposabban vizsgálná a földkérdést, mert nagy kár, hogy értékes szempontjai egyirányú beállítottsága mellett nem jutnak kellően érvényre.

A földreform kérdése körül már évek óta folyó vita és küzdelem ebben az évben tehát valószínűleg tovább fokozódik, arányban azzal az ellenállással, amely annál nagyobb mértékben erősödik, minél közelebb jutunk a gyökeres rendezés pillanatához. Helyes volna, ha a fogalmak tisztázódnának és a szembenálló vélemények a vita során közelednének egymáshoz. A földkérdésben azonban erre kevés a remény, mert itt nem csupán a földről, hanem a hozzá fűződő évszázados hatalmi állások megtartásáról vagy elvesztéséről van szó. Mindenki tisztában van azzal, hogy az új, egészségesebb, ellenállóbb Magyarország felépítése teljességgel lehetetlen, amíg itt a nagybirtokrendszert lebontani és vele egész közéletünkre nyomasztóan ható légkört felfrissíteni nem sikerült. A reformok egész sora függ ettől. Ez a meggyőződés vezet mindannyiunkat, amikor megalkuvás nélkül sürgetjük a gyökeres földreform megvalósítását. Aki ebben felforgatást vagy demagógiát lát, azt vagy önérdéke vezeti, vagy teljesen érzéketlen a magyarság létérdekeivel szemben. Óriási szerencsétlenség volna, ha megint elmulasztanók azt a pillanatot, amikor még józanul és higgadtan cselekedhetünk.¹

KERÉK MIHÁLY

¹ Éppen a napokban hagyta el a sajtót jeles munkatársunk kitűnő műve „A magyar földkérdés” (MEFHOSZ kiad.), ahol az érdeklődő a kérdés egész történetét és részletes elemzését megtalálja. A könyvvel a MSz-ben külön foglalkozunk.
Szerk.

EGY NAPKÖZI OTTHON TANULSÁGAI

AMUNKÁSVÁROS NAPKÖZI OTTHONA különösen kedvező alkalmat nyújt a munkásság szociális helyzetének tanulmányozására. Nemcsak átfutó lehetőséget ad a proletárság életébe való betekintésre, hanem hosszú időn át teremt maradandóbb jellegű kapcsolatot. A gyermekek túlnyomó része több éven át tartozik az intézmény kötelékébe, az otthon vezetői őket családjukban is meglátogatják, tehát a szülőkkel is közvetlen érintkezésben állanak. Az adatok helyességét így alapos megfigyelésekkel lehet ellenőrizni.

A napközi otthon révén megnyíló adatgyűjtési lehetőségek számos kutatót serkentettek ezek kihasználására. Több figyelemreméltó monográfia készült így el, amelyek közül legismertebb az, amelynek Erna Corte a szerzője.¹ Természetesen az ilyen munkáknak megvan a sajátos egyéni jellegük, amely a feldolgozás szempontjaiban jut kifejeződésre.

Az ilyen adatgyűjtések egy vagy több napközi otthon felügyeletére korlátozódnak, amennyiben csak hatósági intézkedés alapján válnék lehetővé az, hogy például az egész nagyváros, vagy pedig az egész ország valamennyi napközi otthonában lehessen azokat elvégezni.

Számolnunk kell azzal a kérdéssel is, vajjon az ilyen kis keretben végzett kutatás, mint amilyent egyetlen napközi otthon biztosít, a tanulmányok tekintetében jogosultsággal bír-e? Földes Béla írja a „Mikrostatisztika“ című tanulmányában, hogy „az ábrázoló statisztikának nem lehet elve, hogy csak a tömegesen jelentkező tüneteket vizsgálja, mert az ábrázoló statisztikának teljes képet kell adnia, tehát a kis számokban előforduló jelenségek is vizsgálati körébe tartoznak. A kis számok területe: egy-egy intézmény, közeg, testület, sőt még egy-egy egyén statisztikai képe; egy község, egy iskola, egy kórház, egy részvénytársaság statisztikája... Makrostatisztika és mikrostatisztika egymást kiegészítik, mert az előbbi az általánost, az utóbbi a különöst hozza tudomásunkra. Azért a makrostatisztika nem teszi feleslegessé a mikrostatisztikát és megfordítva“.

Az Országos Szociálpolitikai Intézet újpesti telepének napközi otthonába járó gyermekekről és családjaikról gyűjtöttük adatainkat. Ez olyan gyermekeket fogad be, akiknek erre szociális, pedagógiai,

¹ Die Familienverhältnisse von Kindern in Krippen, Kindergärten und Tageshexmen, Berlin, 1930.

vagy egészségügyi okokból szükségük van. A gondozás két csoportban történik; az egyikbe óvodáskorú, a másikba az iskoláskorú gyermekek tartoznak. Az óvodáskorú gyermekek egész napon át, az iskoláskorúak az iskolai foglalkoztatáson túli időben élvezik az intézmény védelmét. Mindkét csoportban egyidőben átlag 50—60 gyermek szerepel, az otthon befogadóképességének mérlegelésével. Az adatgyűjtés 239 gyermekre, illetve családra terjed ki, a napközi otthon legutóbbi három évéről. Egy év anyaga külön kevés lenne, három évé sem sok, de mégis kiterjesztett képet nyújt a vizsgált körülményekről és alkalmas az elővárosi átlagos munkáscsalád helyzetének szemléltetésére.

A napközi otthonba való felvétel indítóoka 149 esetben az volt, hogy az atya elégtelen keresete, illetve munkanélkülisége miatt az anya is kénytelen volt munkát vállalni és így a gyermek különben gondozás nélkül maradt volna. 29 esetben az atya meghalt, 23 esetben az atya elhagyta családját, 17 esetben mindkét szülő munkanélkül volt és a gyermekek napközben való tartózkodására alkalmatlan szükséglakásban lakott, 9 esetben a természetes atya a családtól külön élt, 6 esetben az atya munkaképtelen volt, 5 esetben az atya elmeógyógyintézetbe került, 1 esetben pedig a felvétel okául az anya súlyos betegsége szerepelt.

A törvényes házasságból származott 230 gyermek atyjának foglalkozása volt: 146 esetben szakmát nem tanult munkás, 62 esetben szakmunkás, 22 esetben betanított munkás. A gyermekek munkában levő édesanyja 219 esetben dolgozott napszámomunkán, 2 esetben textilgyári munkán.

A szakmát nem kitanult férfimunkások átlagos heti keresete 13 pengő 40 fillér volt, a férfi szakmunkások közül az asztalossegédek heti 21 pengő, a bádogos- és szerelősegédek heti 27 pengő 66 fillér, a cipészsegédek heti 14 pengő 80 fillér, a géplakatos és kovácssegédek heti 19 pengő, a műszerészsegédek heti 38 pengő, a szabósegédek heti 12 pengő, a tetőfedők heti 26 pengő, a textilmunkások heti 33 pengő, az üvegesek heti 8 pengő, a vasesztergályosok heti 20 pengő átlagos keresettel rendelkeztek. A betanított férfimunkások heti átlagos keresete 18 pengő 09 fillér volt. A női napszámomok hetenkint 13 pengőt, a textilmunkások hetenkint 33 pengőt kerestek átlagban. Ezeken az adatokon keresztül egészen világosan láthatjuk az átlagos munkáscsaládok létmódjának anyagi alapjait.

A 239 gyermek közül azoknak a szülei, akik egymással törvényes házasságot kötöttek, 23 esetben éltek — megnevezés címén — egymástól külön. E szomorú végű családalapítások a római katolikus vallású házaspárok között kötött házasságok 77%-át, a református házaspárok között kötött házasságok 8.3 %-át, az ág. ev. vallású házaspárok között kötött házasságok 12.5%-át, az izr. házaspárok között kötött házasságok 14.2%-át, a református férj és római katolikus feleség között kötött házasságok 25%-át, az ág. ev. férj és r. kat. feleség között kötött házasságok 75%-át, az izr. férj és r. kat. feleség között kötött házasságok 50%-át teszik ki. Vagyis a különböző felekezetekhez tartozó felek között kötött házasságok vizsgálati anyagunkban szembetűnően magas arányt képviselnek a nemsikerültek sorában. A felekezetek közötti ószinte kapcsolódás hiánya tehát a családok felbomlásában is erősen ható tényező, amely mellett a szétválásokat, mint a személyesen adott válaszokból tudjuk, erősen indokolja a nyomorúságból való kiszabadulás reménytelensége nyomán fakadó türelmetlenség, valamint a tömeglakások levegőjében kialakuló erkölcsi fertő, amely más férjét más feleségével és viszont kerítő módon hozza kapcsolatba.

Adatgyűjtésünkben kiterjeszkedtünk arra, hogy a gyermekek családjában a gyermeklétszám a különböző szempontokból való mérlegelés szerint miként mutatkozik. A házastársak, illetve élettársak vallási viszonyainak figyelembevételével megállapítható létszámalakulásnál mind a 239 családdal számolunk. E családokhoz összesen 726 gyermek tartozott, vagyis 1—1 családra átlagban 3.03 gyermek

jutott, ami igen alacsony gyermeklétszám és a nemzet természetes szaporodását egyáltalán nem biztosítja.

142 olyan családról van adatunk, ahol mindkét szülő rom. kat. vallású volt. E családokhoz összesen 434 gyermek tartozott, tehát minden családra átlag 3.05 gyermek jutott. E családokban egygyermekes volt: 22.5%, kétgyermekes: 28.8%, háromgyermekes: 16.2%, négygyermekes: 11.3%, ötgyermekes: 5.6%, hatgyermekes: 7-8%, hétgyermekes: 6-4%, kilencgyermekes: 1.4%.

24 családban volt református mindkét szülő és e családok összesen 69 gyermeket mutatnak fel, vagyis minden családra átlag 2.8 gyermek jutott. Egygyermekes volt: 16.6%, kétgyermekes: 41.7%, háromgyermekes: 16.6%, négygyermekes: 4.2%, ötgyermekes: 12.5%, hétgyermekes: 8.4%.

Ág. ev. házastársakkal 8 családban találkozunk, amelyek összesen 20 gyermekkel szerepelnek, így az egy családra átlagban eső gyermeklétszám: 2.5. Egygyermekes volt a családok 12.5%-a, kétgyermekes: 37.5%-a, háromgyermekes: 37.7%-a, négygyermekes: 12.5%-a.

Hét esetben fordul elő zsidó házaspár házassága, összesen 18 gyermekkel. Itt 2.5 gyermek esik szintén átlagban egy családra. Egygyermekes volt a családok közül: 14.3%, kétgyermekes: 28.6%, háromgyermekes: 42.8%, ötgyermekes: 14.3%.

Róm. kat. férfi és ref. nő házasságából 7 családban 18 gyermek, egy családból tehát átlag 2-5 gyermek származott. Egygyermekes volt: 28.5%, kétgyermekes: 28.5%, háromgyermekes: 14.3%, négygyermekes: 14.3%, ötgyermekes: 14.3%.

Róm. kat. férfi és zsidó nőnek 3 esetben kötött házasságából származott gyermekek száma összesen 16 volt, vagyis családonként átlagosan 5.3 gyermek.

Ref. férfinak róm. kat. nővel kötött házasságát 12 esetben találjuk, összesen 26 gyermekkel. Egy családra átlagban 2-1 gyermek jut. Egygyermekes volt: 33.3%, kétgyermekes: 33.3%, háromgyermekes: 16.7% négygyermekes: 16.7%. A többi variációban előforduló házasságok adataiból egy-egy variáció csekély száma miatt következtetnünk nem lehet.

Foglalkoztunk azzal is, hogyan alakul a családok gyermeklétszáma a szülők közötti életkor különbség alapján.

A szülők között nem volt korkülönbség 34 családban, amelyhez 120 gyermek, tehát családonként átlag 3.5 gyermek tartozott. Egygyermekes volt a családok közül 14.7%, kétgyermekes: 14.7%, háromgyermekes: 23.5%, négygyermekes: 29.5%, hatgyermekes: 5.19%, hétgyermekes: 8.8%, nyolcgyermekes: 2.9%.

72 családban az atya egy vagy két évvel volt idősebb az anyánál. E családokban összesen 218 gyermek született, tehát valamennyire átlagban 3 gyermek jut. E családok közül egygyermekes volt: 15.2%, kétgyermekes: 34.7%, háromgyermekes: 16.6%, négygyermekes: 13.9%, ötgyermekes: 6.9%, hatgyermekes: 9.8%, hétgyermekes: 2.9%.

Az atya 3, 4, 5, 6 évvel volt idősebb az anyánál 80 családban. E családok gyermeklétszáma összesen 193, vagyis minden családhoz

átlagban 2.4 gyermek tartozik. E családok közül egygyermekes volt: 28.7%, kétgyermekes: 33.8%, háromgyermekes: 18.8%, négygyermekes: 8.8%, ötgyermekes: 5.0%, hatgyermekes: 1.2%, hétgyermekes: 2.5%, kilencgyermekes: 1.2%.

7, 8, 9, 10 évvel volt idősebb az atya az anyánál 41 családban, melyből összesen 130 gyermek származott. A családonkinti gyermeklétszám átlag 3.1. Egygyermekes volt: 24.4%, kétgyermekes: 24.4%, háromgyermekes: 14.6%, négygyermekes: 17.0%, ötgyermekes: 4.9%, hatgyermekes: 4.9%, hétgyermekes: 9.8%.

7 családuk van, ahol az anya 1—2 évvel idősebb az atyánál. Ezekben összesen 30 gyermek született, átlagban családonkint 4.2 gyermek. Egygyermekes volt: 6.6%, kétgyermekes: 26.7%, háromgyermekes: 30.0%, ötgyermekes: 16.7%, hatgyermekes: 20.0%.

Az anya 3, 4, 5, 6 évvel volt idősebb az atyánál 9 családban, összesen 35 gyermekkel. Átlagosan egy családra 3.9 gyermek jutott. Egygyermekes volt: 11.1%, kétgyermekes: 33.3%, háromgyermekes: 33.3%, kilencgyermekes 11.1%, tízgyermekes: 11.1%.

A szülők vallása alapján alakuló gyermeklétszám legkedvezőbb az ugyanegy felekezethez tartozók családjában, elsősorban a róm. kat. szülőkében: átlag 3.05, majd a ref. szülőkében: átlag 2.8 gyermek, míg az ág. ev. házaspárok, valamint a zsidó házaspárok házasságából családonkint átlag 2.5 gyermek származott. A vegyesházasságok gyermeklétszáma róm. kat. férj és ref. nő családjában átlagosan 2.5 gyermek, de a ref. férfi és róm. kat. nő házasságban már csak 2.1 gyermek, ami valószínűleg ugyancsak a felekezetek közötti egyenetlenségben leli magyarázatát. A legnagyobb gyermeklétszámot találjuk a róm. kat. férj és zsidó feleség között létrejött házasságok keretében: családonkint átlag 5.3 gyermeket. Ennek magyarázata talán a nő részéről megnyilvánuló törekvés, mely a férjet a sok gyermek révén kívánja magához kötni.

A szülők életkorának vonatkozásában a család gyermeklétszáma ott alakul a legkedvezőbben, ahol az anya 1—2, illetve 3—6 évvel idősebb az atyánál: családonkint átlagosan 4.2, illetve 3.9 gyermek, majd ott, ahol az atya 7—10 évvel idősebb az anyánál: családonkint 3.1 gyermek. A magasabb gyermeklétszám alapja az, hogy a korkülönbség hatásait érző nő-, illetve férjiházaspár a több gyermekre keresztül igyekszik a házasságot szilárdabbá, tartósabbá tenni, házastársát magához kötni.

Szomorú és a nemzet szempontjából különösen egészségtelen jelenség, hogy a gyermekszaporaság növekedésénél az egyik házaspár kisebbségi érzete ennyire fontos tényező.

A szülők kereseti viszonyai és a család gyermeklétszáma közötti összefüggést is vizsgáltuk. 17 olyan családuk van, ahol mindkét szülő munkanélküli. Ezekben összesen 74 gyermeket találtunk, tehát családonkint átlag 4.3 gyermeket.

24 családban a férj munkanélküli, csak az anya jár munkába. Itt összesen 89 gyermeket számoltunk, vagyis családonkint átlag 3.7-et. Ezeknek a családoknak átlagos heti összjövedelme 16 — pengő, tehát egy-egy személyre hetenkint 2.08 pengő jut.

Olyan család, melynek heti 11—20 pengő összjövedelme van, 37 szerepel kimutatásunkban. Ezekben a gyermekek létszáma összesen 126, családonként átlag 3.4 gyermek. E családokban 1—1 személyre eső jövedelem hetenként 2.95 pengő.

Heti 21—30 pengős összjövedelemmel 44 családuknak rendelkezik, 119 főnyi gyermeklétszámmal, egy családra átlagban 27 gyermek esvén. E családokban egy személy átlagos heti létalapja 5.50 pengő.

Heti 31—40 pengő összjövedelmű családuknak 31 volt, összesen 81 gyermekkel, vagyis minden családra átlag 2-6 gyermek számítható. E családokban egy személyre a jövedelemből heti 7-08 pengő jut.

Heti 41 pengőnél több jövedelmű család 13 található, összesen 25 gyermekkel, a családonkénti gyermeklétszám tehát 1.9. Itt az egy személyre eső heti átlagos létalap 13-57 pengő.

73 olyan családuknak van (heti 11—20 pengő, illetve ennél kevesebb összjövedelemmel) összesen 212 gyermekkel, melyben az atya vagy elhagyta a családját, vagy munkaképtelen volt, vagy elmeorvosintézetben van, vagy meghalt, stb. Ezekben családonként átlag 2.9 gyermeket találunk és az egy személyre eső átlagos heti jövedelem 2.38 pengő.

A család jövedelme és a gyermeklétszám alakulása szempontjából történt vizsgálódás eredménye tehát azt mutatja, hogy a jövedelem magassága a gyermeklétszámmal fordított viszonyban van. A gyermeklétszám legmagasabb a munkanélküli szülők családjában (átlag 4.3 gyermek), valamint ott, ahol az atya munka nélkül volt és csak az anya keresett (átlag 3.7 gyermek). A két kategória nagyjában azonos szempontból bírálható el, mert az atya munkanélkülisége a vizsgált esetek túlnyomó részében szubjektív, egyéni okokban rejlik és a szociális parazitizmus esetével állunk szemben. A munkanélkülinek juttatott hatósági támogatás az eltartott családtagok száma szerint igazodik, tehát a munkanélkülinek ebből a szempontból bizonyossága van, de egyébként is e társadalmi kategória számára a gyermek a jövedelemszerzésnek igen változatos módon felhasználható eszköze.

Ott, ahol mindkét szülő dolgozik, de a jövedelem igen alacsony, még mindig sok lehetősége van a hatósági és társadalmi segélyhez jutásnak és így a több gyermekkel járó terhek bizonyos módon enyhülnek, míg a magasabb jövedelemmel bíró családok egészen a jövedelemre vannak utalva s így csak alacsony gyermeklétszámmal tudják a minimális életnivót tartani.

A napközi otthonban gondozott gyermekek családjai lakásviszonyainak megfigyelése azt mutatja, hogy 239 család közül 94 lakott konyha nélküli egyetlen szobában, 145 pedig egyszobakonyhából álló lakásban.

Egy helyiségben két személy aludt 7 esetben (2.9%), három személy aludt 37 esetben (15.4%), négy személy aludt 68 esetben (28.4%), öt személy aludt 45 esetben (18.8%), hat személy aludt 28 esetben (11.7%), hét személy aludt 26 esetben (10.9%), nyolc személy aludt 17 esetben (7.3%), kilenc személy aludt 9 esetben (3.8%), tíz személy aludt 2 esetben (0.8%). Tehát a 239 lakószobában összesen 1209 személy lakott, vagyis egy szobára átlagosan 5.05 személy jutott. Az eseteknek több mint felében 5, illetve ennél több személy aludt egyetlen helyiségben, ami a lakások megdőbbségét és zsúfoltságát jelenti, hiszen ezek a lakások egészen kisméretű, legfeljebb 3 személy befogadására alkalmas helyiségek. A 9 személlyel túltömött 9 lakás közül ötöt olyan családok béreltek, amelyekben mindkét szülő munkanélküli volt, míg a 10 személyt befogadó két lakás mindegyikében ilyenek laktak.

Az elővárosokban a lakások túltömöttségének oka elsősorban az, hogy a lakberek magassága nem áll összefüggésben a munkás keresetével. Egy szoba-konyhás lakás bére átlagosan havi 25 pengő, ami

miatt a családok egyrésze kénytelen az egészségügyi követelményeknek meg nem felelő és ezért olcsóbb bérű lakásokban lakni, másik része kénytelen albérlőket és ágyrajárókat befogadni, hogy az így szerzett díjak révén megkönnyítse a lakbér fizetését. A 239 család közül 31-nek volt egy-egy, háromnak volt 2—2 albérlője, illetve ágyrajárója.

A 239 napközi otthoni gyermek közül egyedül aludt ágyban 5 fiú, 12 leány, díványon 1 fiú, 3 leány, nyugágyban 2 fiú, 2 leány, kocsiban 1 fiú, teknőben 1 fiú, széken 1 fiú. Ágyban apjával hált 23 fiú, 2 leány, anyjával 30 fiú, 41 leány. Ágyban 1 leánytestvérrel aludt 29 leány, 1 fiútestvérrel 27 fiú, 1 leánytestvérrel 13 fiú, 1 rokonlánnyal 2 leány, nagyanyjával 3 leány. Ágyban férfi albérlővel aludt 1 fiú, nő albérlővel 3 leány, földön szalmazsákon 1 leánytestvérrel 1 fiú és 1 fiútestvérrel 2 fiú. Kocsiban 1 leánytestvérrel hált 1 leány, padon rokonférfival 1 fiú, széken egy leánytestvérrel 2 leány. Ágyban apjával és anyjával aludt 2 fiú és 2 leány, anyjával és 1 fiútestvérrel 4 fiú, anyjával és 1 leánytestvérrel 2 fiú és 2 leány, 2 leánytestvérrel 3 fiú, 2 fiútestvérrel 6 fiú, 1 leány- és 1 fiútestvérrel 4 fiú. Földön szalmazsákon apával és anyával hált 1 leány, ágyban 3 leánytestvérrel 2 leány, nagyanyjával és 3 fiútestvérrel aludt 2 fiú.

Ezek szerint 1 fekvőhelyen egyedül aludt 28 gyermek (11.7%), másodmagával 181 gyermek (75.8%), harmadmagával aludt 26 gyermek (10.9%), negyedmagával aludt 2 gyermek (0.8%), ötödmagával aludt 2 gyermek (0.8%).

A fekvőhelyükön egyedül háló gyermekek kivétel nélkül a heti 31 pengőn felüli összjövedelemmel bíró családokhoz tartoznak. Adatgyűjtésünkben különösen szomorú képet mutat a különböző nemhez tartozó gyermekeknek és felnőtteknek közös fekvőhelye. A korai szexualitás felébredése terén ennek a ténynek döntő jelentősége van. Adataink a lakás helyszűkét és a bútorzat hiányosságát is mutatják.

A tisztálkodásra vonatkozó adatokat is összegyűjtöttük és ezek azt igazolják, hogy ebben a tekintetben nem mindig a szociális létműködés az elsősorban döntő tényező, hanem sokszor a kulturális. Különösen a derékig való mosdásnál és az alsóruha váltásánál tapasztaljuk ezt, bár az utóbbinál a mosás a kispénzű család számára érezhető kiadásokat jelent. Az alsóruha váltásának gyakoriságára hat az a körülmény is, hogy a gyermek milyen ruhakészlettel rendelkezik. A fürdésnél már a szociális helyzet szerepe nyomul előtérbe, ami természetes, hiszen itt a lakás szűk voltán, a fürdéshez szükséges felszerelés hiányosságán sok múlik. A munkanélküliek, valamint az alacsonyabb munkabérű szülők gyermekei egyébként túlnyomórészt nem otthon fürdenek, hanem igénybeveszik az OTI részéről az egyik helybeli fürdőben hetenként egyszer díjtalanul nyújtott fürdési lehetőséget.

A gyermekek ruházata tekintetében következő a helyzet: A feldolgozott anyag keretébe tartozó 134 fiúgyermek közül egy pár cipője volt 101-nek, két pár cipője: 31-nek, három pár típusú: 2-nek. Egy pár harisnyája volt: 27-nek, két párja: 56-nak, három párja: 38-nak, négy párja: 10-nek, 6 párja: 3-nak. Alsónadrágja nem volt 38-nak, egy alsónadrágja volt 12-nek, kettő: 49-nek, három: 30-nak,

négy: 4-nek, öt: 1-nek. Inge nem volt 1-nek, egy inge volt 23-nak, két inge: 49-nek, három: 39-nek, négy: 13-nak, öt: 7-nek, hat: 2-nek. Egy felső ruhája volt: 41-nek, kettő: 67-nek, három: 23-nak, négy: 3-nak. Felöltője nem volt 48-nak, egy felöltője volt 86-nak. Télkabátja nem volt 20-nak, egy télkabátja volt 114-nek.

A 105 leány közül 1 pár cipője volt 72-nek, kettő: 32-nek, három: 1-nek. Egy pár harisnyája volt 24-nek, kettő: 36-nak, három: 32 -nek, négy: 12-nek, hat: 1-nek. Egy nadrágja volt 16-nak, kettő: 35-nek, három: 35-nek, négy: 16-nak, öt: 3-nak. Egy inge volt 12-nek, kettő: 22-nek, három: 37-nek, négy: 22-nek, öt: 10-nek, hat: 2-nek. Egy felsőruhája volt 29-nek, kettő: 15-nek, három: 31-nek, négy: 19-nek, öt: 7-nek, hat: 4-nek. Felöltője nem volt 31-nek, egy felöltője volt 72-nek, kettő: 2-nek. Télkabátja nem volt 13-nak, egy télkabátja volt 90-nek, kettő: 2-nek.

Az adatgyűjtés azt mutatja, hogy a leánygyermekek valamivel kedvezőbb helyzetben vannak a ruhakészlet tekintetében, mint a fiúk. Általában a gyermekek túlnyomó részének ruhakészlete a minimális határon belül van s ahol azon túlinak látszik, ott is többnyire elnyűtt, majdnem teljesen tönkrement darabokról van szó. A gyermekek fontosabb ruhadarabjai a munkanélküli, illetve az alacsonyabb keresetű szülők kategóriájában majdnem teljesen a hatósági segélyekből, illetve a társadalmi jótékonyági akciókból származnak. A gyermekek általában abban a tudatban nőnek fel, hogy ruhaneműellátásukat a hatóságoktól, illetve a társadalomtól kell várniok, ami nevelésük szempontjából súlyos hátrányokat rejt magában.

A 239 gyermek közül naponként kilenc órán át aludt 1 gyermek, tíz órán át: 84 gyermek, tizenegy órán át: 89, tizenkét órán át: 51, tizenhárom órán át: 13, tizennégy órán át: 1, ami arra mutat, hogy a gyermekek nyugvást ideje az egészségügyi kívánalmaknak nagyjában megfelel.

Az a kép, melyet ez a teljességre nem számító adatfeldolgozás elének állít, az elővárosok munkásnépének átlagos erkölcsi, kulturális, gazdasági és szociális helyzetét világítja meg, s e vázlatosságon keresztül is következtetni lehet a teendőkre, amelyek a viszonyok megfelelő megváltoztatása érdekében elmaradhatatlanok. Az óvodáknak napközi otthonokká alakítása és a napközi otthonok befogadóképességének emelése igen lassú menetben történik. Bár a valóságban nem ez volna az igazi orvoslás útja. Mert elsősorban nem a napközi otthonok szaporítása szükséges, hanem a munkabéreknek a létfenntartási költségekkel való arányosítása, ami lehetővé tenné, hogy az anya ne kényszerüljön az atya szűkös keresetének pótlására otthonát elhagyni. A közület a napközi otthonok fenntartására, a gondozók fizetésére, a gyermekek ételmezésére fordított kiadásokat közadókból teremti elő. Nem lenne sokkal egyszerűbb, ha ezek az összegek a tisztességes emberi léténívót biztosító felemelt munkabérek formájában jutnának a munkás kezéhez? De a megfelelő családvédelmi politika többletkiadásai tekintélyes támaszt találnának az állami gyermekvédelemre fordított kiadások egy részének megtakarításában is.

Sajnos, megszoktuk a visszájára fordított gondolkozást s ezt szenvedni meg furcsán felépített szociális védelmi szervezetünk. Természetes egyszerűsítés helyett mesterségesen bonyolult eszközöket alkalmazunk. Még mindig nem ismertük fel azokat a hatalmas erőforrásokat, melyek az erkölcsi, kulturális, gazdasági és szociális értelemben megerősített családban rendelkezésünkre állának, s amelyek révén a szociálpolitika és a szociális gondozás kevesebb eszközzel fokozottabb eredményeket tudna elérni. A Szociális Haladás Nemzetközi Egyesülete pár évvel ezelőtt kiadta a jelszót: az új szociálpolitikának a család alappilléren kell nyugodnia. Demokráciák és diktatúrák általában magukévá tették ezt az elvet. De elszigetelt részletmegoldásokkal nem lehet célhoz jutni. Nem elegendő pl. a családi munkabér bevezetése akkor, ha maga a rendes munkabér olyan megdöbbentően alacsony, mint amilyen a magyar ipari munkások kétharmad részénél. A családvédelem alapján álló szociálpolitika a megfelelő reális munkabérlétesített munkáslakások lakbére az eltartott családtagok létszáma szerint alakul, erőteljes progresszióval a gyermektelen, vagy egygyermekes családoknál ugrásszerűen csökkenő tendenciával a sokgyermekeseknél, stb.

A családi kapcsolatok szociálpolitikai kihasználására éppen mostanában indult el Svájcban a kezdeményezés, amely a család fel- és lemenő, valamint oldalági tagjait a szociális biztosítást helyettesítő kényszer-takarékosság jegyében kívánja teljesebb mértékben összefogni az egymás sorsáért vállalandó nagyobbértékű felelősség előtérbe helyezésével. Természetesen ez is még csak törekvés, de jellemző, mert a jelentkező szükségletek hatása alatt fakadt ki. A minap letárgyalt magyar törvények is sok biztatást nyújtanak arra, hogy nálunk is végre erőteljesebb alapokhoz jut a családvédelem és ezzel kapcsolatban enyhül az a probléma is, amelynek egyes részleteibe az előadottak némi betekintést nyújtanak.

HILSCHER REZSŐ

IDŐSZERŰ TÖRTÉNETI MUNKÁK

Gyalókey Jenő, Miskolczy Gyula, Farkas Gyula, Illyés Gyula

AMAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT, mely az egész kiegyezési korszakon át a mai napig az Akadémiától függetlenül egyesíti magában az összes magyar történészeket, fennállása alatt többször is kísérletet tett arra, hogy a közönség szélesebb köreire hasson és azokban valódi nemzeti történeti érzéket neveljen fel. Kísérletei nem jártak nagy eredménnyel, s azóta, hogy a hetvenes években tényleg be tudott hatolni az akkor még nagyjában nemesi származású művelt középosztályba, idők folyamán a nemzet művelt rétegébe tóduló, s azt teljesen újjáalakító új emberekre alig tudott hatást gyakorolni, s így előadásai, kiadványai is mindinkább a tudósok szakkörére korlátozódott. Ezt a tudományos szempontból érthető, de általánosabb nemzeti érdekből annál sajnálatosabb mértéktartást észrevették és megváltoztatni óhajtották a Társaságnak utóbbi vezetői így Thallóczy Lajos, gróf Klebelsberg Kunó, s a mostani elnök, Hóman Bálint, akiknek célkitűzéseiben mindig lényeges pont volt, hogy a társulat aránylag szűk hatókörét szélesebb nemzeti rétegekre kiterjesszék. Ügylátszik, csak Hóman Bálint és alelnöke, Domanovszky Sándor, találták meg ennek a módját azzal, hogy a társulat mélyen tudományos, hivatalos folyóirata mellett a nagyközönséghez szóló, irodalmi színvonalon írt könyvsorozat kiadását kezdték meg. „A Magyar Történelmi Társulat Könyvei“ c. új sorozatból eddig három kötet jelent meg, s mind a három alkalmas arra, hogy a történetünk iránti érdeklődést széles körökbe elterjessze még manapság is, a mai „forradalmi“ időkben.

Az első kötetben Gyalókey Jenő ezredes, a hadtörténetünket kutató tudósok nesztora Bem 1849. évi nyári hadjáratát írta meg¹ tökéletes hadtörténeti módszerrel, melynek nehézségét főként az okozza, hogy aki alkalmazza, egyszemélyben kell hogy a hadtudománynak, s egyúttal a történetkutatásnak is szakszerű művelője legyen. Ehhez képest Gyalókey nemcsak a szabadságharc kiterjedt irodalmának ismerője, hanem nagyszerű levéltári kutató is, aki a korábban Bécsben elzárt hivatalos hadiiratokból készíti el nagy igazságszeretettel és erkölcsi komolysággal megírt munkáját. Az erőszak mai világában tán különösnek látszik, de tény, hogy az igazi katona, s vele az igazi magyar katona a bátorságot nyíltsággal és a jóhiszeműségnek azon magas fokával egyesíti magában, melyet kissé elhasznált szóval lova-

¹ Az erdélyi hadjárat 1849 nyarán, Franklin-Társulat.

giasságnak nevezünk. Ezek a tulajdonságok teszik oly vonzóvá Gyaló-kay írói egyéniségét s adnak a látszólag szűk témának szélesebb nemzeti jelentőséget. A szerző nem is titkolja ellenszenvét minden kicsinyesség, rosszindulat, rágalom, politikai ferdítéssel szemben, melyek pedig eleget dolgoztak a szabadságharc egyes vonásainak történeti áthagyományozásában. Megvédi Bem ellenfelének, Puchner tábornoknak alakját a „régibb magyar krónikásokkal“ szemben, akik „a legyőzött ellenfél kicsúfolásában találták kedvüket“, s megállapítja, hogy Puchner „tetőtől talpig gavallér úriember volt“. Bem hadvezért egyéniségének is itt kapjuk meg első realiztikus rajzát, melyből hiányzik ugyan minden legendás vonás, de annál inkább megnő szemünkben, ha látjuk a csekély és széthúzó erőket, melyekkel dolgoznia kellett, s viszont a vele szemben álló folytonos túlerőt és nagyobb katonai fegyelmet. A legendák s köztük a Petőfi halálára vonatkozók helyett józan, szakszerű és rendkívül világos előadást nyújt, mely nem riad vissza a „hagyományos rossz magyar szokások“ ostorozásától sem, de éppen ezzel meg Bem sohasem lankadó energiájának és bizalmának rajzával lesz Gyaló-kay könyve az igazi nemzetnevelés eszközévé.

Hasonlóképpen félművelt körök legendáit tolja félre a második kötetben Miskolczy Gyula, a budapesti egyetemnek bécsi csere-tanára, s a bécsi volt közös levéltárak magyar kormány megbízottja.¹ A háború előtt a „bécsi kamarilla“ a közjogi viták legállandóbban használt frázisa volt, s a világháború óta sem vetették meg azok a körök, melyek egy új Ausztria, vagy új osztrák-magyar közösség megszületésétől a magyar függetlenséget féltették. Hogy mi volt ez a kamarilla, kikből állott, s volt-e vagy minő volt szervezete, erre senki sem tudott választ adni, csak nagy általánosságban emlegették a „bécsi minisztereket“, Zsófia főhercegnőt, de különösen Metternichet, aminthogy nemcsak a magyar, de a német-osztrák liberális felfogás is szerette mindenért, ami a múlt század első felében 1848-ig történt, az államkancellárt felelőssé tenni. Érdekes, hogy a régi magyar függetlenségi felfogás, meg a háború előtti nagynémet és a mai Habsburg-ellenes nacionálszocialista történeti gondolkodás mennyire a 48 előtti liberális szemlélet leszármazója, s abból még ma is mennyit megtartott. Metternich felelőssége és a kamarilla persze tudományosan tekintve kormányzat- és közigazgatástörténeti kérdés, így fogta fel Miskolczy is, aki könyvében széles képet ad arról, hogyan kormányozták Bécsből a reformkorszakban Magyarországot. Tudjuk, hogy igen rosszul: rossz, szellemtelen és elnyomó volt már Ferenc császár uralmi rendszere is, halála után pedig elmebeteg fia helyett néhány egymással marakodó öregember kormányzott, akik között, Miskolczy szerint is, még Metternich volt a legnagyobb politikai tehetség és nekünk magyaroknak legkevésbé ellenségünk. Miskolczy megállapításai az újonnan megnyílt bécsi levéltárak teljes aktaanyagán alapulnak, melyet oly pontosan és részletesen használt fel, hogy ítéletei manapság véglegeseknek tekinthetők. Az a bécsi kormánypolitika, melytől végső fokon minden magyar reform függött, Széchenyi

¹ Miskolczy Gyula: A kamarilla a reformkorszakban.

és Kossuth törekvéseinek megvalósíthatása is, most kerül szemünk elé egész kiterjedésében, amint a magyar élet minden, szellemi és anyagi terét egyaránt befolyásolta. Rendkívül érdekesek Miskolcзы eredményei a bécsi gazdasági rendszert illetőleg, de szinte felfedezés-számba mennek a magyar kormánykörök reformtörekvéseit érintő részletei, így Mailáth Antal juste milieu-politikájáról, s az ifjú Apponyi György és társai törekvéseiről. Ezeket részben az osztrákok általános bizalmatlansága gáncsolta el, részben az a számítás, mely egy aránylag mérsékeltebb reformtól is a kormányt támogató arisztokrácia elhanyaglását várta, s ezért mindenképpen ellene volt. Még a gazdasági dolgokban kiváló Zübeck is úgy látta, hogy a magyar reformerektől követelt örökváltság a földbirtokos elem gyengülését, s európai mintára demokrácia kifejlődését hozza magával, s ha ő mégsem volt egészen a reform ellen, ezt azzal a reménységgel okolta meg, hogy a dinasztia, Ausztria hatalmas gazdaságára támaszkodva, megvárhatja, míg a demokratikus vizek lefolynak és a magyar arisztokrácia, mely sokban a reform mellett áll, bűnbánólag visszatér a dinasztiahoz mint egyetlen támaszához. A magyar reform igazi megölője azonban a cseh Kollowrat volt, Metternich társa az uralomban és állandó vetélytársa, aki a monarchia ausztro-szláv berendezésének volt mindenre kész híve, s a magyarságot személyesen is gyűlölve, minden Magyarország javát elősegítő kormánygondolatot megfojtott. A népek szabadabb fejlődésének az is akadálya volt, hogy a monarchia, kormányát illetőleg, tulajdonképpen rendőrállam volt, s maga Metternich is ennek volt híve, sőt Miskolcзы szerint tragikum is ebben gyökerezik: „hiába volt számos esetben a reform szószólója, hiába iparkodott emelkedett szempontból, tárgyilagosan vizsgálni a magyar helyzetet, hiába tett nagy szolgálatokat a magyar társadalom széttagoltságának gyógyításában és a nemzeti igények kielégítésében, hiába küzdött számos esetben Kollowrat és kamarillája ellen a magyar érdekekért: személye a magyar közvélemény előtt ellenszenves, emléke szinte megvetett volt, mert joggal benne látták a kibontakozó szellemi élet megbénítóját, a rendőrállam rendszerének védnökét“ (216. l.). De nem ő volt a kamarilla, ennek megalkotása és uralma, egyúttal a monarchia felbomlásának előkészítése a liberalizmussal kacérkodó Kollowratnak volt a bűne. Miskolcзы műve politikai történetírásunk elsőrangú alkotása, s annál értékeesebb, minél inkább háttérbe szorul a politikai történet iránti érdeklődés azóta, hogy a „politikát“ politika iránt érzéketlen tömegek intézik, gyakran szintén analfabéta vezetőik irányítása szerint.

A TÖRTÉNELMI TARSULAT harmadik könyve irodalomtörténet, — de nem az a fajta, mely műfajokkal és az irodalom és költészet remekeinek elemzésével foglalkozik: Farkas Gyulának, a berlini egyetem magyar tanárának új könyve¹ talán még inkább az írók személyes életén, tehát történeti kategórián keresztül nézi az irodalmat, mint korábbi művei: a „Magyar romantika“ és a „Fiatal Magyarország kora“. A legapróbb részletekig ismeri az írók személyi

¹ Az asszimiliáció kora a magyar irodalomban 1867—1914. Franklin-Társulat.

kapcsolatait és gondolkodásukra jellemző, még oly eldugott folyóiratban megjelent nyilatkozataikat is, — ezek ismeretében megállapítja, hogy az Arany—Gyulai féle klasszicizmus elhanyaglása után idegen, zsidó és német szellemiségű írók kezére került a magyar irodalom, akik a múlt századvég tehetséges magyar íróit, Reviczkyt, Komjáthyt stb. háttérbe szorították, s amikor végre eljött Ady Endrével és társaival az új nagy magyar irodalom, ennek érvényesülését is sikerrel akadályozták meg a magyar középosztályban: a zsidók azzal, hogy támogatták, a németek pedig azzal, hogy hazafiatlannak rágalmazták el. Ez a vélemény, így szárazon elmondva, mintha a sokszínű és sokágú élet formalizálásából jönne létre, de a valóságban Farkas olyan nagy tömegével dolgozik az adatoknak, annyi és annyi-fajta embert oly sokszínű idézetekkel jellemez, hogy könyve épp ellenkezőleg élő, lüktető valóságot közvetít olvasóihoz. Az elzsidósodás, melyre nagyvárosi vonatkozásban talán először e sorok írója mutatott rá, Farkasnál most a nemzeti perifériákról a központba kerül be: a magyar nemzeti szellemet mindenkor legvilágosabban kifejező irodalmi élet elzsidósodását — és elnémetesedését mutatja ki. Míg az elsőt illetőleg az utóbbi húsz évben felmerült adatok és hangulatok is rendelkezésére álltak, addig az utóbbi, az elnémetesedés dolgában szinte elődök nélkül alkot újat, — én magam, Rákosi Jenő sovinizmusát felismerve, még távolról sem képzeltem oly mértékűnek az elnémetesedést, mint ahogyan most Farkas könyvéből kiderül.¹

Az asszimiláció kérdésével foglalkozó munka manapság könnyen abba a veszedelembé kerül, hogy a tudományt a politika, a mai tömegpolitika szolgálóleányává alacsonyítja le. Farkas megmarad a tudományban, s bár láthatólag érzelmi, hogy ne mondjam, érzelmes természet, akinek hangulataira is befolyással vannak a tőle felismert tudományos tények, s aki mélyen elkeseredik irodalmunk elidegenedésén és tüzesen lelkesedik Ady irányáért: a szellemi világban mindenkor, ma is kötelező emberieséget nem hajtja el magától. Az elzsidósodás tényeit hevesebb felindulással, felkiáltójelekkel veszi tudomásul, viszont a német származásúak pályáját fagyos, szinte sértő hidegséggel referálja el. Itt érdemes lesz Farkasnak az asszimilációról vallott felfogását általában megtekintünk.

ő bizonyára nem tartja lehetetlennek az idegen származásúak asszimilálását a magyar nemzettestben, bár erre aránylag kevés példát hoz fel. Így ismeri el pl. Gellért Oszkár magyarságát, akit a „befezett asszimiláció ritka példájának“ mond, s hozzáteszi: „Hiszen magyar földön, és talán csak itt történhetett meg az a csoda, hogy Petrovics István és Hruz Mária fiából — Petőfi Sándor lehetett“ (267. 1.). Az ilyen eseteket azonban tényleg kivételnek, „csodának“ tekinti, amiből talán szabad arra következtetni, hogy az asszimiláció tényét általában, eltekintve a kivételektől, nem fogadja el oly teljes áthasonulásnak, mely a magyar nemzeti szükségletet kielégíthetné. Schöpflin Aladárt hasonlókép ily ritka kivételnek nevezi, s azt hiszi,

¹ Egy-két adata mégis helyesbítésre szorul. Így mikor Darányi Ignácot, a magyar földművelés nagy reformátorát német származásúnak tünteti fel.

hogy ha Rákosi Jenő helyett Schöpflin bírt volna hatalommal, Adyék és a magyarelvű irodalom sorsa másként alakult volna. Az Eötvös-Collegium magyar író tagjai közt Kuncz Aladárt is felsorolja, — természetesen joggal, de viszont nem említi meg a Collegium első nemzedéke szellemének kialakításánál Péterfy mellett a bizonyára szláv vérkeveredésű Bartoniek Gézát és Mika Sándort, akiknek pedig Péterfynél nagyobb hatásuk volt a fiatalokra. Egészben véve ösztönösen húzódozik attól, hogy nem-magyar nevűeket eredeti magyarnak ismerjen el; ezeket asszimiláltaknak tartja és az asszimilációról, miként könyvének címe is utal rá, elég szkeptikusan gondolkodik.

Farkas könyvének újdonságát a németek asszimilációjának felfogása adja meg, — a zsidó asszimilációt illetőleg inkább gazdag bizonyító anyaga újdonság — így pl. Kiss Józsefre vonatkozólag; ítéletei és felfogása ma már szinte közkeletűek. Új nála az, hogy a századvég körüli magyar hanyatlásért a felelősséget 50—50 százalékban megosztja a zsidók és németek között, s ennek szinte szimbólumaként állítja oda a századvég hanyatló irodalmának öt vezérét: a formalizmusba sülyedt magyar Beöthy Zsoltot, a német származású Rákosit és Herczeg Ferencet, s a zsidó Kiss Józsefet és Ignotust. Az új magyar irodalomnak ezeket kellett szerinte háttérbe szorítania, hogy megnyerje a saját, magyarfajú közönségét, ami Farkas szerint ma sem sikerült egészen — s ebben igaza is van.

De vájjon igaza van-e abban, hogy minden nem-magyar származásút asszimiláltak tart? Vájjon elképzelhető-e — itt most egy halottat idézek az élők helyett, — hogy Kuncz Aladár, a „Fekete kolostor“ nemes magyarságú könyvének szerzője, az erdélyi magyar irodalom életrekeltője, valaha is lehetett más, mint magyar? hogy őneki valaha is szüksége lehetett asszimilációra? hogy ő valaha is, életének akár egyetlen pillanatában, német volt? Farkas, mint láttuk, ezt maga sem képzei el. De akkor mi a kritériuma annak, hogy az egyik idegen nevű kénytelen asszimilálódni, a másiknak nincs erre szüksége, mert úgyis magyar? Ezekre feleletet adni nem Farkas feladata volt, neki ellenkezőleg érdeme, hogy a német asszimiláció fessegetésével ezek a kérdések egyáltalán felvetődtek. Nézetem szerint nemzeti jövőnk sokban attól függ, minő választ tudunk adni ezekre. Az asszimiláció a német, szláv, zsidó kiindulási pontról, úgyis égető problémája közéletünknek, s Farkas most, nagyszámú adatával, s a zsidók és németek asszimilálhatósága iránti bizalmatlanságával, tudományos életünket is odaállította e kérdőjel elé.

Az asszimiláció problémája, épp Farkas könyve bizonyítja, már a világháború előtt is megérett a tárgyalásra, bár akkor ezt tán csak Ady ösztöne érezte, amikor eltolta magától a svábból jött magyarokat és a zsidókat egyaránt. A probléma mai arculatján lehetetlen nem látni a német hatást, mely azóta határainkon átcsapott és befolyásolta belső fejlődésünket. Ez a hatás különböző formában jelentkezett: a zsidó asszimilációval szemben a nürnbergi törvényekben megnyilvánuló faji felfogás átvételében, a német asszimiláció dolgában már bonyolultabb módon, thesis-antithesis, akció-reakció egymásra következésében. Miután kormányok és politikai pártok egymásután elfo-

gadták a német kisebbség népi kiterjedésének több-kevesebb érinthetlenségét, s ezzel lemondtak arról, hogy a német nyelvi kisebbség ezután nagyobb tömegekben, vagy vezető, tanult egyéniségekben megmagyarosodjék, sor került a már beolvadtak hitt középosztályi német elemek kérdésére. A magyar tan, s ezt csakugyan visszavihetjük Szent István korára (bár belőle az újabb időkben nagy nehézségek származtak), mindeddig az volt, hogy „magyar az, aki magyarnak vallja magát“ (Bethlen István gróf kifejezése). Vele ütközött össze a német tan, mely az egyéni akarat vagy fejlődés helyett a faji leszármazásban látja az egyének népi determináltságát. A német tan szerint német leszármazású egyén hibát, sőt a legnagyobb bünt követi el, ha nem-németnek deklarálja magát, amiből logikusan következik az elmagyarosodott németek disszimilációja. Erre a veszedelemre, mely középosztályunk sorainak felbontását, s ezzel a nemzeti-leg tudatosabb rétegek atomizálását jelentené, 1937 nyarán folyóiratunk hívta fel a figyelmet,¹ azzal a nemzeti érzéssel és azzal az emberieséggel, mely nézetem szerint a magyar szellemiségre mindenkor, még ma is kötelező. Az emberieség azt kívánta, hogy a német propagandától disszimilációval fenyegetett, de magukat magyarnak érző német származásúak hozzánk való ragaszkodására tekintettel legyünk; nemzeti érdekünk pedig köteleességünké tette, hogy a disszimilációs veszélyt leleplezzük. A jövőt illetőleg szkeptikusok voltunk: a középosztály felbomlásának igazi orvosságát abban láttuk, hogy a parasztságból alakuljon ki tiszta magyar középosztály, mely pótolja a mai vegyesei — ettől azonban, már akkor is be kellett vallanunk, elkésztünk. A másik orvosság, a mai középosztályunk igazi, gyökeres magyar kultúrával való átítatódása, még kevésbé volt ez idő alatt megvalósítható.

A lengyelek annak idején jól tudták, hogy a német lovagok gyorsan lovagolnak kelet felé. Az utóbbi másfél év alatt mi is ugyanily gyors és céltudatos akcióval találkoztunk. Ma már nem lehet kétségbe vonni, hogy a magyar középosztály német származású tagjainak egy része nyíltan vagy hallgatólag disszimilált. Anélkül, hogy adatokat gyűjtenénk, csak véletlenül hozzánk került tényezőktől tudjuk, hogy i. vannak német származásúak (ha ma még kevesen is), akik visszaköltöznek oda, ahonnan őseik jöttek, s ebben még atyjuk vagy nagyatyjuk névmagyarosítása sem akadályozza őket; 2. vannak (már nagyobb számmal), akik barátaiknak, vagy pláne nagyobb társaság előtt is kijelentik, hogy nem érdemes nekik magyarnak lenniök, s vissza fogják venni eredeti német nevüket; 3. vannak, akik jó magyaroknak érzik magukat, de már disszimilált vagy kisebbségi ismerőseik részéről állandó nyomásnak és sürgetésnek vannak kitéve, hogy végre ismerjék fel a „vér szavát“ és (ez a legáltalánosabb követelés) legalább gyermekeiknek adjanak német nevelést és népi öntudatot. S ez a nyomás annál nagyobb és sikeresebb, minél kizárólagosabbnak látszik a magyar politikának a némethez kapcsolása.

Pontos adataink nincsenek középosztályunk származásbeli megoszlására. Legújabbban úgy hallottuk, hogy a keresztény budapesti

¹ Schittenhelm Ede: Magyar Szemle 30. kötet, 223. 1.

ügyvédek közt több mint kétharmad nem-magyar származású (a nevet véve alapul és származás alatt a valószínűsíthető ősokeket értve, ami persze eléggé csalóka módszer). Azt hiszem, bizonyos kategóriákban az arányszám még rosszabb, az egynegyednél is alig magasabb. Ebben a helyzetben a német származásúak fenyegető kiválása azt jelenti, hogy a magyar középosztály kezében lévő állami és nemzeti hatalom, legalább is felében, disszimilált, a magyarságból kivált, renegát idegenek kezébe jutna. Mindezt végiggondolva, érthető és logikus a reakció, mely egyelőre a magyar származású magyarok, az ú. n. törzsökös magyarok mozgalmában nyilvánul meg és célja nemcsak seregszemle, hanem a ma háttérbe szorult magyarok új térfoglalása. Ez az irány azonban, még ha fel tudná is ásni hamarosan sáncait, mindaddig vigasztalan kisebbségi sorsára lenne kárhóztatva (— Magyarországon!), amíg a parasztságból új középosztály nem emelkedik ki: a középosztály magyar egyharmada, szemben kétharmad nem-magyarral és nem-magyar „népcsoporttal“, egyelőre aligha állhatna útjába a már megindult folyamatnak. Az új magyar mozgalom vezetői is, úgylátszik, tisztában vannak ezzel és tudják, hogy vannak nem-magyar származású magyarok is, akik semmiképp sem hajlandók disszimilálódni, s akik a magyarságnak nemcsak hű szövetségesei, hanem tagjai is. Legalább erre mutat, hogy a „törzsökös magyarok“ maguk mellett külön német származású és külön zsidó származású magyarok egyesülését is propagálják, akik velük együtt harcolnának. Kérdés azonban, ez a lépés megvalósítható-e; Nézetem szerint, megint halottat idézek, Kuncz Aladár német neve mellett sem lépett volna be soha ily külön tagozatba, mert magát éppoly magyarnak tarthatta, mint a honfoglalók bármely leszármazottja. A probléma tehát nem az, hogy kell-e egy ily magyar származású magyar megmozdulás — ezt a kívülről megindított disszimilációval egyenesen ránk kényszerítették és öngyilkosság volna lemondani róla addig, míg a másik oldalról tovább bontják és oldják a szent-istváni értelmű magyar uralkodó réteget; — a probléma az, hogy ez a megmozdulás ne kövesse az egyszeri ember példáját, aki a jég-esővel versenyre kelt a saját termése tönkrevetésére. A magyar származású magyarok még keserű kényszer alatt sem tagadhatják meg a magyar múltat és nem nyilváníthatnak minden nem-magyar származásút asszimilálnak, másodrendű magyarnak. Legyen szabad itt, a népszerűségekre való minden tekintet nélkül, a következőket mondanom:

1. Lehetetlenség az egész magyar történet és érzés megtagadása nélkül Fráter Györgyöt, Zrínyi Miklóst a költőt, Petőfit asszimilálnak tekintenünk. Az ő magyarságuk nem is „csoda“, hanem a magyar földön, magyar ég alatt, a magyarság emberies környezetében természetes és érthető dolog. Hogy ezt sokan nem tartják érthetőnek, az minket nem érdekel.

2. Ugyanúgy lehetetlenség a mai középosztályból kizárni a Kuncz Aladár-szerű egyéniségeket; helytelen és lehetetlen, hogy magunk fenyegezzük és ijesszük el azokat, akik nagy magyar értékek termelői és így megtizedeljük saját sorainkat.

3. A magyaros magyarok, vagy „törzsökös magyarok“ mozgalma, bár ránk kényszerített és átmeneti, de mégis nemzeti önvédelem, melynek tehát olyan elvi alapokat kellene adni, hogy a magyarság mai kétségtelen birtokállományát ne csökkentse ő maga is azáltal, hogy erőszakkal disszimilálja jó magyarok ezreit. Nem az én feladatomban itt pozitív javaslatokat tennem; hasznos volna, ha a mozgalom elvi alapját illetőleg független, józan és megvesztegethetetlen érzésű magyarokat kérdezne meg, minők például Bethlen István gróf, Ravasz László, Horváth János, Babits Mihály, a fiatalok közt Németh László.

4. A magyaros magyaroknak, amikor és ahogyan a nem-magyar származásúakat maguk közé veszik, tekintettel kellene lenniük arra, hogy ezek, mint már igazi magyarok, osztoznak az igazi magyarság tartózkodó és szemérmes magatartásában, mely nem engedi meg, hogy hívatlanul kérkedjék magyar érzésével. Ama divatos magyarokodás és melldőngetés épp e tartózkodás hiányával bizonyítja idegen eredetét.

5. Amíg a disszimilációs folyamat tart és amíg annak kárait pontosan nem tudjuk felmérni és az önként disszimiláltakat kisebbségi helyzetbe nem tudjuk átutalni (ahova igazában tartoznak, nem pedig a magyar középosztályba), amíg tehát már disszimiláltak sűrűnekforognak a magyarnak tartott és tartandó középosztályban, addig tényleg nemzeti szükségességnek látszik, hogy a vezetés a magyaros magyarok kezén legyen — miként Bethlen István legutóbb mondta: nagy veszedelemben az ősmagyaroknak évszázadokon át kifejlődött, megszerzett ösztöneire van szükség, s nekik kell a többit vezetniük.

MIKÉNT LÁTHATÓ, SORSDÖNTŐ problémák merednek fel Farkas Gyula könyvének hiteles idézetei mögött, s amit ő nagy szellemi bátorsággal egyszerre két irányban is bebizonyított az irodalom terén, a rosszul asszimiláltak tömegének káros hatását a közelmúltban, az egyúttal jelenünkre is mind nagyobb árnyékot vet. Ezeket a dolgokat emlegetve, nem hagyhatjuk említés nélkül Illyés Gyula könyvét,¹ mely azt a magatartást rajzolja meg, melyben az igazi magyarság van — vagy lehet — vagy kellene, hogy legyen — a mai veszedelmes időkben. Különböző időkben, egy-egy ma már jelentéktelenné vált tényből vagy megfigyelésből kiindulva, látszólag összefüggéstelen fejezetekben veti fel és próbálja megoldani mai sorskérdéseinket; az anyag, melyhez nyúl, egyrészt az irodalomból való, másrészt saját írói fejlődéséhez híven a szegény magyar nép mai életével kapcsolatos. Újat nem sokat mond, de abból, amit mond, nemes magyarság és európai emberiség szól hozzánk, ami azt mutatja, hogy Kölcsey, Fazekas, Petőfi, Arany magyarságának örököse. Európaisága francia színezetű, a francia szellemet tartja a magyar rokonának, s ehhez képest a német szellemiség terjedése tépelődő kételyeket ráz fel benne. De történetünk azzal vigasztalja, hogy a német befolyás volt mindenkor a legkisebb, s hogy a magyar paraszt az északi és déli szlávot nem, de a németet mindig távol tartotta magától. Bármennyire nyugtala-

¹ Illyés Gyula: Magyarok, naplójegyzetek. 2 kötet, Nyugat-kiadás.

nítja is mai helyzetünk, s bármily keményen ostorozza is belső viszonyainkat, magatartása, miként megfigyelték, aránylag nyugodt és méltósággal tartózkodó. Én azt hiszem, talán azért is ilyen, mert helyzetünket több év távlatából, 1933-tól kezdve nézi, s talán nem is látja annak minden sötét pontját, sok reménytelenségét és fenyegető voltát. Francia barátjától elfogadja azt a megállapítást, hogy „milyen könnyű Magyarországon fiatalnak lenni“. „Három-négy nagy kérdésiek van, világos, félreérthetetlen, sőt elodázhatatlan. Munka vár, rögtön dolgozhattok. Egy egész nemzedék számára minden meg van oldva.“

Bár így volna! De vajjon nem optimista-e Illyés és nem nézi-e mégis kissé távolból-magasból dolgainkat? Mintha az ő szép könyve nyugalmasabb idők számára készült volna és néhány évet megkésett volna.

SZEKFŰ GYULA

ÁLLATFAJVÉDELEM

VAN-E OLYAN MAGYAR EMBER, aki ne helyeselné azt a törekvést, hogy a színmagyar népet minden eszközzel megvédjük, gazdasági és kulturális állapotát emeljük és az ország vezetésében az őt megillető szerephez juttassuk? Mindenképpen helyes, hogy saját fajtánkat védjük, hogy a magyarságot előtérbe helyezzük és a többi népek tengeréből kiemeljük és megerősítsük.

De ha a magyar emberfajta védelme helyes és fennmaradásunkhoz szükséges, e cél elérésénél mindazokat az eszközöket, melyek mai hazánk területén ezernél több év óta, a magyarság szempontjából pedig már a régebbi lakóhelyeinken is, tehát kétezernél is több év óta helyeseknek és népfenntartóknak bizonyultak, meg kell tartanunk és meg kell védenünk.

Ilyen a magyarság ősi háziállatállománya. A fajvédelem gondolata ma ugyan előtérben áll, mégsem gondol senki arra, hogy azokat az ősi állatokat, melyekkel a magyar nép élete évezredek alatt összeforrt, s melyek gazdasági téren az ország fennmaradását a mai napig biztosították, megvédjék és fenntartsák. Az utolsó két évszázadban, nyugati eszmék hatása alatt elfordult a figyelem a nemzetfenntartó ősi állatállományról s más, kellőképpen még ki nem próbált és nálunk történelmi múlttal nem bíró gazdasági alapokra igyekeztek az ország állattermelését fektetni.

A korrallal haladni kell, de a jónak megismert és bevált régít sem szabad elvetni. Mindenképpen helyes tehát a fokozatos fejlődés, de helytelen a kipróbált réginek elvetése egy nálunk még ki nem próbált újért. Az ilyen ugrások a történelem tanúbizonysága szerint mindig visszahatást szülnek, mely megsemmisíti az elért eredményt. Így van ez hazánk állattartásában is.

Kiirtottuk vagy megtizedeltük ősi állatállományunkat, feltörtük az ősi rétek legelőit és bevetettük búzával; az egész ország áttért az ezer év óta bevált állattartásról az exportmagtermelésre — és mit csinálunk ma a búzával? Pedig az állattartás haszna ma is nagyobb a magtermelésénél. Ha ezt nem akarjuk elhinni saját ezeréves múltunknak, higgyük el pl. Dániának, melynek mai jóléte állattartásán nyugszik. A sok feltört hajdani rétfenek ontotta a búzát, de csak egy ideig. A föld bosszút áll rövidlátó gazdáján, a szikesedés egyre jobban terjed, megjavítása egyre nagyobb anyagi áldozatot kíván;

nálunk a búza 18 pengőbe kerül, Amerika és Ausztrália félösszegért termeli! Most aztán újabb nagy áldozatokkal visszahozhatjuk a hajdani vizet a kiszikkadt földekre!

Honfoglaló eleink lovon jöttek be mai hazánkba. Férfi, nő egyaránt kitűnően megülte a lovat. Járnai eleink nem igen szerettek, százméteres távolságra is lovon mentek. Ló volt az egyetlen közlekedési eszköz. Csak a nehéz kettősszekereket vontatták az ökrök.

Az etelközi, honfoglalás előtti, valamint a hazai honfoglaláskori magyar sírokból előkerült lókoponyák és csontok elárulják, milyen volt eleink lova. Aránylag széles homlokú, kis és száraz fejű, tüzes szemű, száraz csánkú és acélos inú, eleven, de átlagban csak 1.40 m marmagasságú állat volt, mely főleg vágatva járt és istállót sohasem látott. Félvad ménesekben tartották. Testformája és fejállása nemes volt és az arabs lóéra emlékeztető lehetett, hiszen az oroszországi, nemes formájú vadlótól származott. De már a honfoglaláskor sem volt egészen tisztavérű oroszországi vadló vagy tarpán származék; ereiben némi kevés ázsiai vadló vagy taki vér is csörgedezett. Lehet, hogy a húnok, lehet, hogy az ogurok ázsiai lóanyagából jutott beléje ez a vér.

Mai hazánk területén ez a lóanyag a török időkben nemes arabs vért kapott, mely megneemesítette és 1.65 m marmagasságúra megnövelte termetét. Hogy a magyar parlagi ló kis termete mellett is milyen kiváló volt, és milyen hihetetlen teljesítményeket végzett, elég ha megemlítem, hogy a győri huszárok egyhujára levágtattak Szeged alá, ott lest vetettek a töröknek és aztán visszaszáguldottak Győrbe. Ezt tegyék meg mai agyonkényeztetett és nagyratenyésztett lovaink! Az ilyen hihetetlen száguldások a török időkben is, a kuruc harcok idején is napirenden voltak. A nyugati fajtáknál apróbb termetű, istállót sohasem látott, rendkívül kitartó, gyors és igénytelen magyar parlagi ló azonban hidegvérű nagy lovakhoz szokott uralkodóink szemében csúnya volt. Megkezdődött tehát, állami fedezettóállomások útján való megjavítása, illetve megnagyobbítása. A célt elértük. Szép termetű, nagy testű és különböző célokra alkalmas lóanyagunk lett, de a régi, aprótermetű parlagi ló eltűnt. Néhány év előtt, rendeletre ivartalanították azokat az apró méneket, amik még megvoltak. Ma aztán, mikor a hadsereg málháslószükséglete nagyra nőtt, idegenből kell behoznunk apró, kitartó lovakat. S bár egyéb lóanyagunk kiváló, mesterségesen elrontjuk: nyugati szokást utánozva, zárt istállóban kényeztetjük, mesterségesen elpuhítjuk. Pedig a vüágháború is megmutatta, milyen hamar letörtek a kerekrehízott, ápolt, zárt, meleg, ammóniagőzös istállóban kényeztetett katonalovak s mily kitűnően pótolta őket a kiscgazdák félszer alatt vagy rongyos istállóban tartott, el nem kényeztetett lova.

A túlzott istállózás is káros nyugati szokás. Ridegen tartott vagy félszer alatt teelő állataink megtartották ősi edzettségüket és betegségek sem bántották őket. Állat járványok nem tudtak elhatalmasodni rajtuk. Itthon csak a XVI. században kezdték építeni a legelső állattisztállókat. Egy idegen főúr 1520-ban Pozsonyba készült és előre megírta itt lakó atyafiának: „Szeretném, ha lovaink számára istállók volnának cseh szokás szerint 120 ló számára, mert magyar

szokás szerint holmi karámokat jelölnek ki valahol nekünk istállók helyett“.¹ Ekkor tehát még nem volt istálló hazánkban, de edzettek is voltak állataink. Mai lóanyagunk a hajdanihoz képest elpuhult is, erősen meg is csappant az állomány s a lovaglás is kiment a divatból. Ma a gazdalegények is kerékpáron és nem lovon járnak.

Még furcsábban járt ősi szarvasmarhaállományunk. Az ősi, magyar, címeres szarvú, fehérszőke, kissé kormos árnyalatú, hatalmas testű és minden más szarvasmarhánál igénytelenebb, edzettebb és erősebb magyar szarvasmarha az európai őstuloknak egyenes utóda . és a magyarságnak kétezer év óta megbecsült háziállata. Megbecsült volt a legújabb időkig, de ma ez is kegyvesztett és kihalófélben van.

A mohácsi vész előtt és utána is még vagy százötven évig Magyarország volt Európa húszállítója. Itthon nagy volt a bőség legelőjóságban, e húsbőség híre messze földre elterjedt és a szomszédos államok tőlünk vásárolták a vágómarhát. Persze lábon hajtották a szilaj vágómarhát hetedhét országon át egészen a vágóhídig. A marhakivitel három főirány felé terelődött. Az első volt Bécs és a Német-birodalom egységei s itt eljutott Nürnberg, München, Augsburg, Regensburg, Strassburg, Ulm stb. piacáig s e városok, amíg csak magyar vágómarhát kaphattak, mást nem is vettek. A másik rész Morvába vándorolt az auspitz, magyarul pusztapércsi piacra. A harmadik Légrádon, illetve Buccarin át Velence és Olaszország felé igyekezett.

Hogy a magyar vágómarhát a legjobbnak tartották, azt az említett német városok levéltáraiban megőrzött számtalan idevonatkozó egykorú okmány bizonyítja. A külföldi tőzsérek és mézárások nem azért törték magukat a magyar marha után, mert az talán olcsó volt. Megvették ők szívesen bármi áron is. A magyar szarvasmarha azért volt kelendő, mert jóságra és minőségre hozzá hasonló Közép-Európában nem akadt. Nürnberg maga évente 70.000 drb magyar marhát fogyasztott. A marhakivitelből a harmincadok és vámok révén óriási bevétele volt az országnak s volt idő, pedig örökösen háborúk dúltak, hogy az állam jövedelmének 80%-át a marhakivitel adta. Ezt az óriási jövedelmet aztán Bécs kaparintotta meg.^a

Közben a magyar fajta kimegy a divatból. A XVII. és XVIII. században divat lett nagyjaink körében a nyugati szokások utánzása, ami apránként átalakította a magyarság életét és gondolkodásmódját. Míg eleink a marhát csak húsa és munkája miatt tenyésztették, most nyugati eszmék hatása alatt, súlyt kezdtek helyezni a tej és tejtermékek termelésére is. A magyar fajtájú tehén azonban nem adott elég tejet. A gulyabeli tehén teje csak a borja táplálására szolgált és minthogy soha senki sem fejte, hamarosan elapadt.

Ahelyett, hogy az új szükségletnek megfelelően jó tejelő teheneket tenyésztettek volna ki a minden más marhafajtánál jobb ősi magyar fajtából, nagyjaink egyszerűen már kész, idegen fajtájú, külföldi

¹ Magyar Gazdaságtört. Szemle. 1920. 282. old.

³ Hankó B.: A magyar szarvasmarha eredete. Tisia, 1936.

³ Hankó B.: A magyar szarvasmarha egykori gazdasági jelentősége. Debr. Szemle, 1935.

tejelőteheneket hoztak be az országba. A legelső svájci teheneket 1680-ban Esterházy Pál herceg hozatta és megteremtette idegen anyaggal az első rendszeres magyar tejgazdaságot. Ez a módszer a Dunántúl egyre jobban elterjedt és onnan hatalmába ejtette az egész országot. Kísérleti adatokból tudjuk, hogy a magyar tehén a borjútejen kívül évi 2500 liter tejet ad, pedig nincsen tejtermelésre tenyésztve. Az ősi jó anyag megvolt tehát és megvan ma is. Megérdemli, hogy céltudatos munkával, a legjobb tejelőtehenek tovább tenyésztésével nagy tejmennyiséget szolgáltató teheneket tenyészessenek ki belőle, annál is inkább, mert tejének zsírtartalma magas, 4—4,5%, az állat maga pedig igénytelen, szívós és a tüdővésszel is, marhavésszel szemben is ellentállóbb, mint az összes nyugateurópai fajták. De hát kényelmesebb volt kitenyésztett idegen pirostarka teheneket behozni. Így aztán előállt az a furcsa eset, hogy tejelőtehenekink 90%-a idegen fajta.

Hogy a svájci eredetű pirostarka tehén a Dunántúl még beválik, az érthető. De érthetetlen, hogy lehet az Alpeselek hűvös, párás levegőjéhez szokott és üdezőld, lágyfűvű, dús hegyi legelőin élő állatot az Alföld forró, száraz légkörébe hozni és kemény, tippanos, kisült legelőkre hajtani?

A Dunántúlról jött gazdaiskolák igazgatói esküsznek a pirostarkára, a gazdasági felügyelők pedig mindent elkövetnek, hogy az ősi magyar marha háttérbe szoruljon. Hogy a pirostarka az Alföldön nem tud akklimatizálódni, hogy előbb-utóbb mind megkapja a tüdővést, hogy a tiszántúli nagy legelők gulyásai nem győznek elég vizet húzni a gémeskutakból a sós, száraz legelőn, tűző napon tengődő szerencsétlen tarkajószágnak, az nem számít. Az állami tenyészbizikák mind pirostarkák, s a községek is egyre több és több ilyen bikát vesznek már a Tiszántúl is; a marhaállomány ennek következtében egyre tarkábbá válik és tele van korcsokkal. Vannak tiszántúli községek, a magyar szarvasmarha utolsó mentsvára közvetlen közelében, ahol már az igásökrök túlnyomó többsége is pirostarka, pl. Kunhegyesen az igásökröknek már csak 22%-a magyar. Hogy ez munkamennyiség és takarmány szempontjából veszteséget jelent, az kétségtelen. S hogy most már a nép is hajlandó az ősi magyar marha tenyésztésével szakítani, annak nem a nagyobb tejkereslet az oka, hiszen a nép a magyar tehenek zsírosabb tejével meg van elégedve, hanem az, hogy a mészárosok, egészen érthetetlen módon, a magyar borjúért 15—20 pengővel kevesebbet fizetnek, mint a tarkáért.

Az Olaszországba elszármazott és ott évszázadok alatt kissé megváltozott magyar marhából lett maremman marhát akarják újabban a magyar marha „megjavítására“ felhasználni. A maremmani marha hasonlít a miénkhez, de teltebb, húsosabb, zömökebb termetű és fehér szőre nem kormos, hanem rózsaszínes árnyalatú. Az állam vett ilyen bikákat és már van tőlük borjú is. Lehet, hogy húsosabb lesz tőle a magyar marha, de kényesebbé is válik és elveszti ősi hihetetlen szívósságát, igénytelenségét és erejét. Olyan terheket, aminőket a mi rossz mezei utainkon cgypár magyar ökör játszva elhúz, a Pó síkján 10—12 maremman ökör vontat.

Az évezredek óta nekünk szolgáló, erős, edzett, igénytelen és a hazai viszonyokhoz teljes mértékben hozzáidomult magyar marhafajtát meg kell védenünk a kihalástól. Jó tejelő tehenet lehet belőle tenyészteni, mindenre föl lehet használni, csak bánjunk vele is úgy, adjunk meg neki is mindazt, amit az idegen pirostarkának megadunk. Nem kényeztetést, de rendszeres takarmányozást. A mi marhánk talán jobban megérdemli a jó bánásmódot, mint az idegen.

Legősibb háziállatunk a kutyán kívül a juh, mert megvolt már az Uraiment-i őshazában is és évezredek előtt onnan hoztuk magunkkal mai hazánk területére. Itt aztán, bár azóta híven szolgálta a magyarságot, az utóbbi időben kihalásra ítélték, veszni hagyták, úgyhogy ma már alig van belőle néhány száz darab. Az ország legnagyobb részében már a magyarság sem ismeri az ősi magyar juhót, mert úgyszólván mindenütt birkák helyettesítik.

Hogyan? Hát a juh és a birka nem ugyanannak az állatnak a neve? Ahol magyar juhok még élnek, mint Debrecen környékén, nincsen senki, aki a juhót birkának, vagy a birkát juhnek mondaná. Juh a hosszúra nyújtott, V alakban felálló és csavarszerűen pödrött szarvú, durva, hosszú és kevert gyapjat viselő ősmagyar állat, birka meg a rövid, finom gyapjas, szarvatlan vagy csigaház módjára kanyarodó szarvú, idegen eredetű.¹ Minden régi írónk pontosan különbséget tesz e két szó értelme között. Csak az utóbbi 150 év alatt mosódott el a két szó ősi értelme s lett helytelenül az idegen eredetű birkák neve.

A magyar juhót első pillantásra fel lehet ismerni sajátságos, felálló, egyenes szarváról, mely nemcsak a kost, hanem az anyajuhót is díszíti. Ilyen juh sehol másutt a világon nincsen. Nincs nép, melynek ilyen juha volna és nincsen rá adat, hogy valamikor másképpen lett volna. Már egymagában ez is bizonyítja, hogy e juh ősi magyar kincs. Bár a rackajuhok csoportjába tartozik, mégsem Kis-Ázsián és a Balkánon keresztül jutott el hazánkba, hanem eleink hozták magukkal. Semmiféle olyan adat sincsen, mely szerint más népnek valaha hasonló juhái lettek volna. Honfoglaló őseink e juhót nem találhatták itt, amikor bejöttek, mert itt a honalapítás előtt másfajta juhok éltek. Ezt az avar sírokból kikerült juhkoponyák bizonyítják. Az avarok juha olyan volt, mint az oláhracka. Minden történeti adat megegyezik abban, hogy a magyaroknak már a lebediai és etelközi hazában is nagy juhnyájak voltak és semmi sem valószínűtlenebb, mint az, hogy eleink juhaikat otthagyták volna és itt, mai hazánkban új juhállományt szereztek volna maguknak. Minden valószínűség szerint összes marhájukat, így juhnyájaikat is magukkal hozták. Itt, a sokféle nemzetiség közül sohasem tenyészttette egyik sem a magyar juhót. Minden befogadott idegen nemzetiség magával hozta hazulról a maga juhát. S bár hosszú évszázadok óta élnek itt benn hazánkban, sem az oláh, sem a rác, sem a német, sem a szerb, sem a tót, sem a horvát külön nevet nem adott a magyar juhnek, hanem mindig csak magyar juhnek nevezte. E juh mindig csak a magyarság által lakott területen tenyészett.

Hogy hazánkban hajdan nagy volt a juhállomány és hogy juhainkkal nyugat felé már korán élénk kereskedelem folyt, azt régi okmányok

¹ Hankó B.: A magyar juh eredete, múltja és jelene. Tisia. 1937.

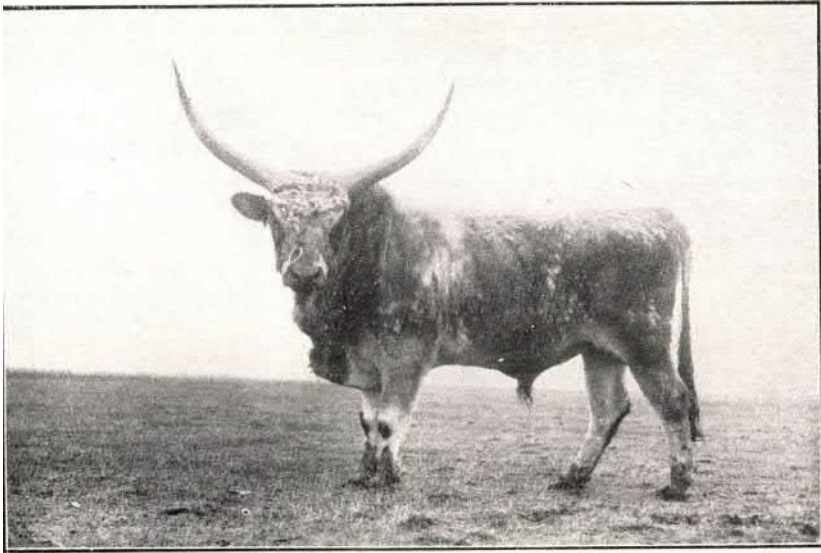
bizonyítják. Amint az Alföld erdei és berkei fogytak, egyre nőtt az ország szarvasmarha- és juhállománya. A török hódoltság vége felé egyre jobban szembeötlik az a sajátságos tünet, hogy a gulyatartó gazdák száma egyre fogy, a juhos gazdáké meg egyre emelkedik. A XVIII. század közepén a juhállomány már hét millió darabból állt. De ekkor szakadt rá az ősmagyar juhra a legnagyobb csapás: a nagy mennyiségben behozott nyugati merinóbirka. S bár ettől kezdve az ország állománya egyre szaporodott és a XIX. század első negyedében elérte a 17 milliót, a magyar juhállomány mégis egyre rohamosabban fogyott. Mindenkinek finomgyapjas merinónyáj kellett, a magyar juhra pedig kimondták a halálos ítéletet. Minthogy ősi tulajdonságait megtartotta és gyapja kevert és durva volt, egyszerűen kiirtották.

De a finomgyapjú termelésének is megjött a bőjtje. A gyapjú ára a túlnagy kínálat miatt a XIX. század hatvanas éveiben esni kezdett, ennek következtében a nagybirtokok megkezdték a birkaállomány apasztását, mely rövid idő alatt a régi állománynak pontosan a felére, hét és fél millió darabra esett. Lassan ráeszméltek, hogy a fejős juhászati haszna felülmúlja a merinójuhászati gyapjúhasznának jövedelmét. Különösen a kisebb gazdaságok és parasztbirtokosok vették észre hamarosan azt az igazságot, hogy a fejős juhászati sajtot és gyapjút is ad és nemcsak konjunktúraváltozások miatt nehezen értékesíthető finom gyapjút. Visszatért tehát a magyar juhok becsülete, de sajnos, túl későn, mert már alig maradt belőlük valami. A maradékot meg a bővebb tejelés érdekében fríz juhokkal keresztezték, mely bár bevált, mégis azt eredményezte, hogy az ősi magyar juhból, ma már csak néhány száz darab van az országban és az is csak Hajdú vármegyében. Itt az 1936. évi tavaszi összeírás szerint 79.940 drb juh volt; ebből 76.320 drb rövidgyapjas birka és csak 3620 drb rackajuh. De e három és fél ezernek is legnagyobb része oláhracka vagy ennek a magyarral alkotott korcsa és ősi fehér magyarjuh már csak mintegy 1000 drb van, fekete magyarjuh pedig mindössze 450 drb.

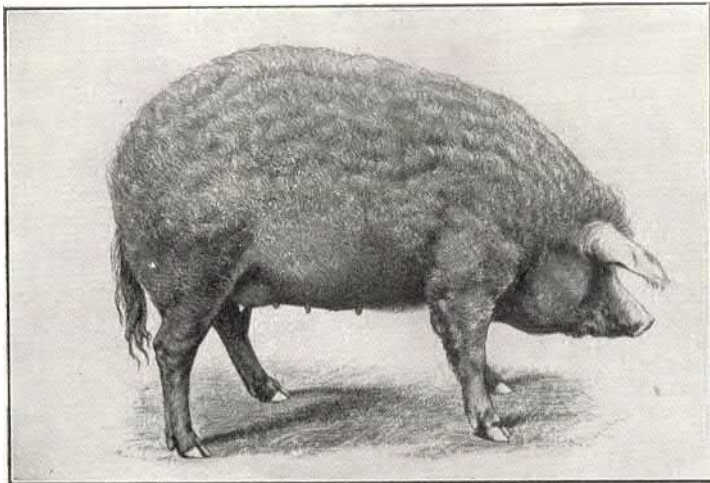
A télen-nyáron ridegen tartott, rendkívül edzett, igénytelen és hasznos magyar juh kihalófélben van tehát. Ez a szép, értelmes és egyáltalán nem buta birkaszerű, hanem inkább kecske- vagy zerge-szerű állat adja ősidők óta a gyapjút a gubakészítéshez, bőréből kerül ki ma is a juhászbunda, és minthogy gyapjában sok a fényes fedőszőr, keleti szőnyegek csomózásához, az ázsiai juhokéhoz hasonló fényes gyapjúfonalat szolgáltat. Erre a célra újabban nagyban keresik a svájci szőnyegyárak a magyarjuh gyapjút, de sajnos, már alig van belőle.

Évezredes, hűséges, színmagyar juhunkat így tettük tönkre egy nyugati divatáramlat miatt!

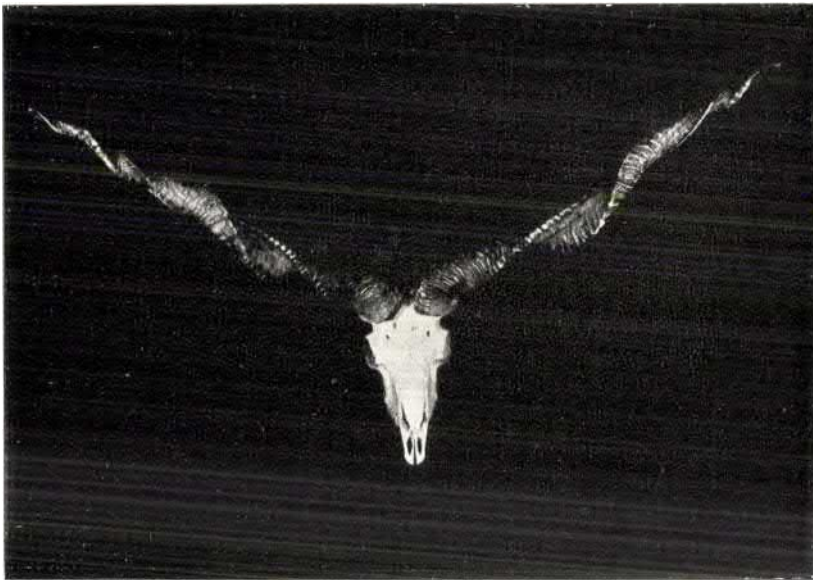
És hová lettek ősmagyar sertésfajtáink? A mienk volt a világ legnagyobb termetű, legigénytelenebb, legedzettebb és a sertésvésszel szemben legellenállóbb hússertése, a szalontai fajta. A borjú nagyságú, vörösszőrű állatok az 1885. évi párizsi vilákiállításán óriási feltűnést keltettek és minden díjat elvittek. Ma pedig egyetlenegy darab sem él már belőle. Ezt is egy nyugati divathullám ölte meg, többi magyar sertéstársaival együtt: megnövekedett a zsírsertés-kereslet. S bár ősidők

„Nyakas“ magyar bika Debrecen gulyájából

Szalontai magyar sertés

Magyar kos koponyája

Fajtiszta fekete magyar juhnyáj

óta volt kistermetű, mangalicaszerű zsírsertésünk is, mégis, mikor 1883-ban a szerb smadia-sertés itteni tenyésztése megkezdődött és a ma világszerte ismert és elismert magyar mangalica kialakult, még a szalontakörnyéki birtokosok is mind sorban áttértek a szalontai sertés tartásáról a mangalica tartására és az ősi szalontai sertés halálra ítéltetett...

Dicsérettel kell megemlékezni az akkori földművelésügyi kormányzatról, mely e fajta megmentését és megnevelését megkísérelte és ezért 1879-ben a kisbéri állami ménésbirtokon a szalontai sertés továbbtenyésztését elrendelte. Megvett és Kisbérre küldött négy tenyészkanat és 20 anyakocát Nagyszalontáról, 1883-ban pedig még két kant, X3 süldőt és 22 malacot. A kisbéri négy szalontai konda kezdetben kitűnő egészséggel örvendett és a sertésvész sem bántotta. De ellenállóképessége az új környezet hatása alatt mégis fokozatosan csökkent, elkényesedett és fokozatosan megbetegedett, úgyhogy a tiszta tenyésztést hamarosan megszüntették és a szalontai kocákat berkshire meg tamwort kanokkal keresztezték. A keresztezés nem vált be, a híres edzett szalontai fajta utódait kétszer végig tizedelte a sertésvész, a maradék tüdővészbe esett és sorra pusztult. Minthogy pedig tiszta-vérű szalontai kanokat már sehol sem lehetett beszerezni, a kisbéri tenyészet megszűnt.¹

Nagyszalonta környékén és a Maros mentén ma is élnek vörös disznók, az ú. n. újszalontaiak vagy vörös mangalicák, melyek a szalontai és a mangalica fajta keresztezéséből lettek és részben megőrizték a szalontai fajta kitűnő tulajdonságait. De az ő napjaik is meg vannak számolva, egyre több és több bennük a mangalicavér, hisz tiszta szalontai vért sehol sem kaphatnak.

Így pusztult ki ez az óriástermetű, igénytelen és edzett hússertésünk. A híres, őshonos bakonyi sertésfajtánknak, melyet hajdan sok-ezres kondákban hajtottak ki Ausztriába, ahol „Pagoner“ név alatt mindig keresett áru volt, a siska nevű fajtánk, melyet egykor Somogyban tenyésztettek, a rétidisznó, az egykori Ecsediláp területén és környékén, mind ősi magyar hússertés volt; sírjukat ugyanaz a nyugat felé irányuló zsírexport ásta meg, mint a szalontaiét. Ősi, mindig jól bevált hússertéseinket kiirtottuk és helyüket elfoglalta a mangalica. De ha zsírsertésre volt szükség, miért kellett a kitenyésztett zsírmangalica mellől régi hússertéseinket kiirtani?

Mikor aztán legújabbán a sertés- és bacontermelés-kivitel került megint előtérbe, kényes és csak belterjesen tartható angol yorkshire-kezt hoztunk be ősi hússertéseink pótlására.

Folytathatnám — de minek? Az elmondottakból is világosan látjuk, hogy mily hallatlan könnyelműséggel pazaroltuk el ősi állatkincseinket, hogy évezredek magyar háziállatfajtáinkat kiirtottuk vagy megtizedeltük idegenből behozott, kényesebb és igényesebb állatok kedvéért.

Mikor 1916-ban Dél-Albániában katonaságunk elvette az ottani lakosság vetőmagtengerijét és tavasszal magyar tengerit osztott ki helyette, a magyar kukorica a zsíros délalbániai mezőkön hamarosan

¹ Hankó B.: A kihalt ősi szalontai sertés. Term. Tud. Közi. 1938.

kikelt és hallatlan magasságra nőtt meg, de egyetlen csövet sem hozott! Idegen talajba növényt csak úgy lehet átültetni — és ezt tudja is mindenki — hogy vagy olyan környezetet teremtünk a növénynek, aminőt hazájában megszokott, vagy nemzedéksorokon át lassacskán iparkodunk a változott környezethez hozzászoktatni. Fokozott mértékben áll ez a háziállatokra is. A páratelt, dúsfüvű, hűvös svájci éghajlathoz szokott pirostarka simmenthali marha meghonosítása mi nálunk immár két évszázad óta tart, de a hasonló éghajlatú és környezetű Dunántúltól eltekintve, mindenütt siralmas még ma is az eredmény. Miért erőszakoljuk hát?

A földművelésügyi minisztérium állattenyésztési osztályának nem az volna a feladata, hogy más viszonyok között bevált idegen állatokat telepítsen az országba, hanem az, hogy ősi magyar állatfajtáinkat megmentse és a mai szükségletnek megfelelő fajtákat tenyészten ki belőle.

HANKÓ BÉLA

CÍMKÓRSÁG

NEM TUDUNK ELKÉPZELNI olyan kezdetleges társadalmi állapotot, ahol a „rang“ jelensége már eleven valóság ne volna: az ősemberek szerte barangoló csoportjainak is bizonyára megvolt a maguk vezére, akít nagyobb ereje és tapasztalata természetszerűen jelölt ki erre a szerepre. Ugyanez a jelenség tapasztalható a magasabbrendű állatfajták társadalmainál is: a magasabb állatfajták — hogy a hangyák és méhek csodálatos társadalmi szervezetségét ne is említsük, — ösztönös biztonsággal választják ki azt az egyedet, amelynek a követése a legbiztonságosabb és leghasznosabb a csoportra nézve. A „rang“ lényege eredetileg tehát az a szolgálat vagy haszon, melyet a vele felruházott egyed a csoport számára jelent. Kezdetleges műveltségű néger törzsek, melyek ma is ismerik a „rituális királygyilkosság“ fogalmát, azzal, hogy vallásos előírásoknak hódolva megölik az előregedett királyt s így erejét az új királyra átszámaztatják, nyíltan jelzik, hogy a társadalmi rang ősi gyökerei egy társadalmi utilizmusba nyúlnak alá. A művelt társadalomban ez az utilizmus is művelődik s a vallás, közjog és társadalmi hagyományok nemesebb alakjaiban kristályosodik ki. A vallási, közjogi és társadalmi rangok többé-kevésbé elkülönülnek s egy hierarchikus rangrendszerben sorakoznak fel. A kiválasztódás ösztönös biztonsága csökken, ezt azonban pótolja, sőt felül is múlja — normális esetben — a hagyományok alapján történő tudatos kiválasztás biztonsága.

Aki a rangok ellen küzd, az vagy teljesen tájékozatlan a társadalom mibenléte felől, vagy pedig szándékosan a társadalom felbomlasztására törekszik: a társadalomnak társadalomjellegét akarja megszüntetni azzal, hogy megfosztja irányítóitól és természet szerinti vezetőitől. Komoly törekvéseknek sohasem lehet célja a társadalmat természetéből kivetkőztetni; erre csak különc, vagy elmebeteg anarchisták vállalkozhatnak. Az anarchistáknak démonikus tájékozatlanságát és vak pusztítási vágyát s a programjukban rejlő szörnyű önellentmondást mi sem jellemzi jobban, mint az a tény, hogy nem a kisebb, esetleg betegesen elszaporodott rangok betöltői ellen törnek, hanem egyenesen a legősibb és legmagasabb rangok birtokosai, az uralkodók ellen: vissza akarják szorítani a társadalmat egy olyan fejlődési fok alá, amelyen már a legprimitívebb emberiség is túljutott, t. i. annak belátására, hogy vezetőre minden kollektívumnak szüksége van. Szerencsére a társa-

dalom természeténél fogva védve van az ilyen támadások ellen s az anarchizmust nyugodtan könyvelhetjük el oda, ahová a primitív állapot utáni vágy sok más archaikus előtöréseit is sorolnunk kell: az elmebetegségeknek nem veszélytelen, de érdekes válfajai közé.

Van azonban a rangoknak egy sokkal veszélyesebb ellensége, mely nem kívülről és erőszakosan, hanem belülről és észrevétlenül támadja meg a rangrendszert s ezen keresztül a társadalmi organizmust: e ragályos társadalmi betegség neve címkórság. A címkórság kórisméjéhez tudnunk kell, hogy mi is voltaképpen a „cím”? A rang: lényeg, a cím: járulék, attribútum. Normális esetben a cím egybeesik a ranggal? úgyszólván csak annak külső jelölése: a katonaságnál, mely máig is mintaképe a rangrendszernek, mindenkit olyan cím illet, mint amilyen rangja van. Furcsa élményben lenne része a tartalékosnak, aki túlságosan megszokva a hivatali hangot, így próbálna ezredesének jelentést tenni: „Méltóságos uram, alázatosan jelentem.. .“ Mert a méltóságos cím teljesen különvált a társadalmi rangtól: képtelen megjelölni, hogy hordozója milyen „rangot” visel, azaz a közösségben milyen méretű munkára és felelősségre van elkötelezve. Szervetlen, a lényegtől elkülönült puszta cím, mely a rangjelölés tekintetében teljesen homályos és bizonytalan. Elszabadult, kósz címzés, mely egyre inkább semmitmondóvá válik: amint a Hanza városokban majd minden negyven éven felüli úr konzul, amint Németországban minden valamirevaló diplomás ember „Rat“, amint Angliában az érettségi bizonyítványtól függ az „esquire“ címzés, úgy szaporodik nálunk ijesztő mértékben a méltóságos urak száma. Hogy ez a „gyarapodás“ milyen mértékű, arról néhány hivatalos adat megközelítő pontossággal tájékoztatni tud. Az állami státus V. fizetési osztályába sorolt tisztviselők száma (a honvédséget nem számítva) a következőképpen alakult:¹

1904	211
1915	300
1918	406
1936	809

Ha figyelembe vesszük azt, hogy 1904-ben nem feltétlenül járt méltóságos címzés az V. fizetési osztállyal, valamint azt is, hogy 1918-ban Magyarország lakossága majdnem egyharmadára csökkent le: komolyan gondolkodóba kell esnünk e statisztikán, mely látzólag 400%-os, Trianon tekintetbevételével azonban majdnem 1200%-os emelkedést mutat! Nem kevésbé figyelemreméltó egy másik statisztika, mely az elnyerés éve szerint tünteti fel azoknak számát, akiknek nem állami szolgálatból kifolyóan jár ki a méltóságos címzés:²

¹ Kimutatás az állami alkalmazottak létszámáról az 1904., 1914/5. és 1917/18. évi állami költségvetés alapján. Budapest, 1917 és Kimutatás az állami alkalmazottak és nyugellátásban részesülők létszámáról az 1935/36. és az 1936/37. évi állami költségvetések alapján. Budapest, 1936.

² V. ö.: Magyarország tisztii cím- és névtára. XLVI. évf. Budapest, 1938.

	Bányaiügyi	Kincstári	Egészség- ügyi	Keresk.	Gazdasági	Kormány	Összesen
	főtanácsosok						
1920-ban	—	—	—	—	18	—	18
1921-ben	—	—	25	—	39	—	64
1922-ben	—	24	9	7	—	37	77
1923-ban	6	7	16	—	32	108	169
1924-ben	—	5	22	—	20	93	140
1925-ben	2	—	11	4	13	46	76
1926-ban	—	1	5	3	11	31	51
1927-ben	1	—	15	2	7	26	51
1928-ban	1	2	12	—	14	42	71
1929-ben	—	2	14	1	14	57	88
1930-ban	—	2	16	2	12	68	100
1931-ben	—	6	6	1	18	74	105
1932-ben	1	1	3	2	15	54	76
1933-ban	—	1	10	—	12	61	84
1934-ben	2	3	4	3	14	47	73
1935-ben	1	6	7	2	16	69	101
1936-ban	—	1	5	—	15	84	105
1937-ben	6	—	5	4	9	79	103
Összesen	20	61	185	31	279	976	1552

Ezen adatokból nyilvánvaló, hogy a mai magyar társadalomban erős versenyfutás folyik a „méltóságos“ címért. Mindenki előtt világos, hogy ez a hajsza mennyire ellentmond önmagának s így milyen reménytelen: hisz minél többen részesülnek egy dm dicsfényében, annál kevesebb jut abból egy-egy részesülőre s maga a cím menthetetlenül „lezülnek“. Az ilyen lezültség csak a tényleges tartalmától, a rangtól elkülönült címezzel történhetik meg. Soha nem történhet meg pl. a vitézi címmel, mert ezt senki sem nyerheti el, ha nem felel meg a vitézi rangnak is: ha nem teljesített valóságos szolgálatot a hazának, a kollektívumnak; a vitézi címnek elengedhetetlen kelléke a vitézi jelleg és senki sem lehet „címetes vitész... A vitézi cím öröklése pedig még a hagyomány erejével is megerősíti az ősz által teljesített szolgálat „lényeges“, rangot adó voltát. Azt mindenki jól tudja, hogy a vitézi cím milyen jelleget jelöl feltétlen biztossággal; de ki tudná megmondani, hogy a méltóságos dm elnyerése milyen belső, lényeges feltételekhez van kötve? Értelmetlen dolog az is, ha tekintetes úr mindenki, aki érettségizett és az erdélyi fejedelem nagyságos címe jár mindenkinek, aki főiskolát végzett, bár ebben legalább látszólag rejlik valami logika. De ez a kevés következetesség is megszűnik a méltóságos címnél: ha pl. azért méltóságos valaki, mert egyetemi professzor lett, akkor nyilván a tanári rang elnyerése biztossít számára magasabb címet. De miért van szükség arra, hogy ez a dm a jelleget újból eltakarja s a katedrara jutó professzort elvegyítse a méltóságos urak hatalmas tömegébe?

Ezen a ponton tűnik ki, mennyire nincs igazuk azoknak, akik szerint a címekhez nem szabad hozzányúlni, mert különben összeomlik a társadalmi hierarchia. Ennek éppen az ellenkezője igaz: éppen a címek túltengése van a „jellegek“ rovására, a címkorság

teszi tönkre a rangok hierarchikus szilárdságát. Éppen az ássa alá a társadalom rangrendszerét, ha egyetemi katedrán, vezérigazgatói székekben, ősi kastélyokban, nagyvállalati irodákban és egyebütt inkább méltóságos urak ülnek, semmint professzorok, vezérigazgatók, grófok és főnökök. Amint az emberi, ugyanúgy a társadalmi organizmus is akkor beteg, ha leegyszerűsödik és nivellálódik. Jelen esetben: ha szervesen címek durván közös nevezőre hoznak rangokat, melyeknek egymástól elkülönítve kellene maradniok; ha különféle rangokat egyféle címmel jelölünk meg.

Ezzel már adva is van e kérdés társadalomlélektani kulcsa: a méltóságos cím túltengésének végső okai a társadalomnak azon tagjai, akik kevésnek érezvén a maguk rangját, olyan cím elnyerésére törekednek, mely csak magasabb rangok viselőinek jár. Ez állítás helyességéről néhány gyakorlati példa mindennél jobban meggyőz. A címkórban szenvedő ember hihetetlenül kicsinyes tud lenni. Hogyan jelöli pl. egy szóbanforgó egyetemi magántanár a maga rangját? A világért sem úgy, hogy „egy. magántanár“, hanem következetesen: „egyetemi m. tanár“. Vagy figyeljük meg némely tanársegédek névjegyét: nem „egy. tan. segéd“, hanem „egyetemi tanárs.“ áll rajta. Éppígy kóros címkultusszal állunk szemben, ha valaki „Dr. X. Y. egyet. orvostudor“-nak írja magát, nyilvánvaló pleonazmussal. Ugyanez a kicsinyes technika húzódik meg voltaképpen minden címkórságban szenvedő embertársunk lelke mélyén: álutakat keresnek, hogy rangjuk fölött álló címet elnyervén, rangban is feljebb érezhessék magukat. E törtetés mélyén, éppúgy mint a gögös ember lelkében is, súlyos elégedetlenség rejtőzik, mely végeredményben nem más, mint ügyesen leplezett önbizalomhiány. Aki elég értékesnek érzi önmagát, az sohasem fog kóros mértékben önértékének külső, pláne csak látszólagos elismertetésére törni. E bonyolult lelki dinamizmus felismerése után tűnik ki, hogy a címkórság nemcsak a benne szenvedőkre, hanem az egész társadalomra nézve is igen súlyos következményekkel járhat: okozhatja olyan egyének tömeges előretörését, akik épp akarnokságukkal jelzik, hogy ez előretörésre saját maguk szerint sem méltóak. Hogy a címkórság letörése nem jelentheti a nemes törekvések letörését is, az egészen bizonyos, hisz az igazi ambíció, a maga reális önérzetével éppen ellentéte a címkóros törtetésnek, amely mindig önbizalmatlanságból táplálkozik. „Nem a címek fémjelzik az embert, hanem az ember fémjelzi a címet“ — mondotta Machiavelli s ő róla igazán nem állíthatjuk, hogy a vezetős szerepre való törekvés lényegét félreismerte volna.

De igazságtalanok lennénk, ha a beteges arrivizmus teljes szociális terhét az arrivé-k fejére olvasnók. Mert nem is hinnők, hogy normális ambícióval bíró férfiakat is mennyire álutakra tud vezetni a saját — feleségük. Talán nem túlozunk, ha azt állítjuk, hogy az esetek túlnyomó többségében az új cím sokkal Őszintébb örömet szerez a méltóságos asszonynak, mint férjének. Ezen a ponton ki kell javítanunk az ifjabb Dumas-t, aki szerint „a nők azok, akik bennünket nagy tettekre ihletnek s ugyanők azok, akik ezek kivitelében megakadályoznak“, mert alig van olyan feleség, aki férjét egy új cím

elnyerésében a legkisebb mértékben is akadályozná... Mindez emberileg, helyesebben: asszonyilag, két szempontból is megérthető. Egyrészt a feleség rendszerint nem ért férje mesterségéhez s az abban való előrehaladást csak külső kritériumok alapján tudja lemérni. Másrészt — s ez már kevésbé önzetlen és természetes szempont — a férj hiába lesz professzor vagy akadémikus, a feleségnek kijáró címzés ettől még egy lépést sem emelkedik feljebb. Ezzel szemben ha a férj semmi egyéb nem lesz, mint méltóságos úr, a feleség ennek rögtön látható és hallható társadalmi előnyeit észlelni tudja: címe emelkedett egyet. Itt nyilván arról van szó, hogy egy újabb, sajátosan női csekélyértékűségérzés szól bele a társadalmi hierarchiába.

De túl ezeken a többé-kevésbé negatív értékű lélektani és társadalmi erőkön, van a méltóságosozásnak egy praktikus árnyoldala is: ha a címkórság tovább fokozódik, akkor — nem számítva a legmagasabb és így az arrivizmus által szerencsére megostromolható címeket — hovatovább nem fogunk tudni a rangban felettünk állókkal magyarul érintkezni. Ilyen vonatkozásban a legegyszerűbb közlés is rejtvénytartó feladatot jelent a jól nevelt alantas számára. Ha pl. közölni akarom, hogy „tegnap láttam főtanácsos urat a korzón sétálni“, akkor e feladatot többszörös szintaktikai nekifutás után is aligha tudom megoldani. „Láttam Méltóságodat, amint a korzón sétálni méltóztatott?“ Nem jó, mert rajtaütést, leleplezést fejez ki s ez nincs — nem is lehet — szándékomban. Avagy: „Láttam Méltóságodat tegnap a korzón sétáim méltóztatni“, vagyis inkább „méltóztatni sétálni?“ A magyar nyelv géniusza makacsul ellenáll a feladatnak. De ki tudja meddig? Ki nem hallotta még a hivatalok fiataljait, amint „alázatos tisztelettel“ bókólnak főnökeiknek? Ha figyelmeztetjük őket, hogy ennek nincs értelme, vállat vonnak, de nem hagynak fel az új köszöntéssel. Nem szép az „alázatos szolgálja“ sem, de legalább van értelme és valamit magával hozott a „servus humillimus“ magyaros-deákos kollégiumi levegőjéből. Vannak, akik szerint az „alázatos tisztelettel“ sem elég alázatos s ezek — nem tréfa! — „mély hódolattal“ köszöntenek. Ha így haladunk tovább, nem sokára megérjük, hogy valóság lesz, ami ma még tréfa s a titkárok mindenütt így hajolnak meg a telefonkagyló előtt: „Igenis, hunyász-lak alássan, méltóságos uram...“ Szomorúan kell látnunk, hogy mindazok az eredmények, melyeket a magyar nyelv hatalmas erőfeszítéssel ért el, a múlt század társadalmi átalakulásához alkalmazkodván, a címkórság hatására veszendőbe indulnak. Az angolokról igazán nem lehet azt állítani, hogy forradalmi gyorsasággal távolították el társadalmi érintkezésükből az elavult formákat. És mégis hol vagyunk mi attól az idilli állapotól, hogy „Sir Austin“ — vagy „Mr. Chamberlain“-forma egyszerű, de mégis tiszteletadó megszólításaink legyenek?

Hol vagyunk? Nyugodtan mondhatjuk Szekfü Gyulával és Weis Istvánnal: egy neo-barokk társadalmi élet kellős közepén. De vigyáznunk kell ezzel az elnevezéssel, mert a barokk nem mindenben felelős a neo-barokkért! „Barokk“ a társadalmi életünk, mert hajlik

arra, hogy „dekoratív elemei ne legyenek egyben struktív elemek is“: a címeket elválasztja a rangoktól. De túl ezen csak a barokk cím illeti meg a barokk jelleg nélkül. Mert igaz, hogy pl. Bód Péternél találhatunk ilyen fordulatot: „Melly kátékizmust a jövendő terminusra reportáljanak a mi kegyelmes urunk ő nagysága méltóságos személye eleibe“ (Smirnai szent Polikarpus, 1766). De ne feledjük, hogy Bód Péter (Geleji Katona Istvánról írván) itt az erdélyi fejedelemtől szól, Báthory István ő nagysága méltóságos személyéről: s az uralkodót, az egyetlen, magábanvaló közjogi méltóság betöltőjét címekkel elhalmozni nem más, mint közvetve a hazát felmagasztalni! A neo-barokk nem ér fel a barokknak ehhez a magasságához. Éppen megfordítva: a fejedelem ő nagysága címét felszabdalta, szekularizálta és szétszította orvosok, képviselők, mérnökök, tanárok, valamint ama háziasszonyok között, akik cselédet tudnak tartani. A méltóságos cím pedig azoknak jutott, akiket egyrészt valóban ki kellett tüntetni, másrészt akik eddig nagyságos címmel különültek el a tekinteteseektől. A kegyelmeseknél egy fokkal feljebb hasonló a helyzet. Ez a folyamat valóban neo-barokk: modern ál-barokk, ami nem tud felemelkedni a minta nagyságához. A barokk ember a hatalmas méretek, a nagyság szerelmese; a neo-barokk kicsinyes, a nagy címek hajhászója. Az igazi barokk komor fenséggel mennydörög le Pázmány prédikációiból a tévútra került neo-barokk emberre: „Második és felly eb'-való tselekedete az Alázatosságnak az, hogy ember nem tsak kívánságát tartóztassa a magas és méltóságos állapatra-való vágyódástól, hanem azokat tehetsége szerint el-kerüllye.“

MILES ZOLTÁN

NAPJAINK BÖLCSELETE

NAPJAINK FILOZÓFIÁJÁT nem jellemzi olyan hatalmasan egy-séges eszmeáramlat, amely szinte a kor egész bölcséleti gondolkodására elhatározóan ütné rá bélyegét. Széles körben elismert, kiemelkedő nagyságú gondolkodó kevés van, ezek közül is alig-alig akad, akiről feltehető, hogy a bölcsélet történetének állandóan kitüntetéssel számontartott alakja lesz. A kor nagy eszme-váltása, ma még szinte kaleidoszkópikns eszmechaosza a filozófiában is természetesen jelentkezik, bár érdekes módon jóval kevésbé élesen és feltűnően nyilatkozik meg itt, mint a gyakorlati életben: a modern nagy társadalmi mozgalmak eddig nem termeltek ki gyakorlati élet-alakító erejükhöz méltó nagy filozófiát. Új vagy újveretű eszméket természetesen hoztak: de bölcselő képviselőik között még nem talál-kozott olyan szellem, aki ezekből átfogó és rendszeres bölcséleti világ-képet tudott volna alkotni. Korunk bölcséleté, ellentétben például a felvilágosodásával, lassabban és óvatosabban haladt a gyakorlati élet-nél; már ebből is érthető, hogy a legkülönfélébb régi bölcséleti és világnézeti irányoknak is nem egy számottevő filozófiai képviselője él és működik napjainkban. Él a skolasztika, él az idealizmus, régi értelmű platonikus, valamint újkori jellegű kantianus, hegelianus és más ala-kokban; él a pozitívizmus és az empirizmus sokféle fajtája: a bölcse-leti gondolkodásnak ma már sok művelt nemzetre egyszerre való kiter-jeszkedésekor ez nem is várható másként. Ennél sokkal érdekesebb és feltűnőbb azért éppen az a jelenség, hogy a bölcséleti gondolkodás legkülönfélébb irányából és nemzeti eloszlás tekintetében is a leg-különfélébb helyekről igen hasonló törekvés nyilatkozik meg a közel-múlt vezető bölcséleti irányainak túlhaladására és átalakítására egy elmélyült, meglehetősen metafizikai jellegű, nem egyoldalúan merev, objektivista és realista irányba. Ebbe az új bölcséleti felfogásba azután mind a modern eszmék értékeit, mind a régi bölcséleti tradíciók nagy eredményeit iparkodnak beleépíteni: korunk bölcséleté tehát általá-ban azt a képet mutatja, mintha megfontoltan és több oldalról hasonló céllal egy nagy szintézis felé haladna.

Ha ez valóban így van, akkor napjaink bölcséleté egészében igen értékesnek, rendkívüli előkészítő és már-már nagy összefoglaló jelen-tőségűnek mondható, és nem érheti joggal az a sokat hangoztatott vád, hogy erőtlen és jellegtelen, kompilátorikus és széteső. És ha a nagy szintézist a ma vagy a holnap filozófiája valóban meg tudja

találni, akkor ma is kétségtelen világnézeti jelentősége alapján a jövő egész kultúrafejlődése szempontjából biztató, megvilágosító és jó utat mutató fénysugárnak tekinthető. Természetesen kétségbe vonható, hogy a modern tarka-barka bölcséleti áramlatok szemléelője helyesen látja-e ki ezekből a komoly egységretörékvést és az egységnek az előbb jellemzett irányban való keresését? Vájjon nemcsak saját fel-fogásának vágyott egyetemes érvényesülését és győzelmét vetíti-e a megfigyelő a mai bölcséleti gondolkodás így látott világképébe? Ennek a kérdésnek megítélésére igen alkalmas tapasztalati anyagot, a modern bölcséleti eszmék hatalmas gyűjteményét adja az 1937 nyarán Párizsban tartott nemzetközi filozófiai kongresszus 308 előadását összefoglaló 12 kötet.¹ Mit lehet ezekből a mai bölcséleti gondolkodás világhelyzetére vonatkozólag megállapítani?

Mivel a kongresszus egyúttal a „Discours de la méthode“ megjelenésének 250-ik évfordulója alkalmából tartott Descartes-émlékkongresszus is volt, természetesen sok a Descartes-tanulmány. A nagy bölcselő gondolatvilágába való sokoldalú elmélyedés mégis azt is bizonyítja, hogy napjaink filozófiai gondolkodóiban — mert hiszen többnyire ilyenektől és nem történészekről vagy filológusoktól valók a Descartes-tanulmányok — élénk a történeti tudat; az újkori bölcsélet megindítója különben is igen népszerűnek, sok tekintetben ma is modernnek mutatkozik. Descartes gondolatvilágából leginkább érdeklődést kelt híres módszeres kételkedése, majd az azt túlhaladó cogito ergo sum-tétel, valamint dualisztikus világfelfogása; ezeken kívül a tökéletes és tökéletlen létről szóló tanításai, a lélek és a test viszonyára vonatkozó elgondolása és a hatalmas, de csaló szellemre vonatkozó fikciója kelti fel erősebben a figyelmet. Feltűnő a párizsi katolikus bölcselő, Maritain sajátos érvelése, amelyben Descartesnak egyoldalúan „esszencialista“, a lényegre és nem a létre is irányuló ismeretelméleti idealizmust vet szemére és ezen az alapon különféle későbbi, káros filozófiai eszméket ír számlájára. Jacques Maritain itt igen elfogult és igazságtalan bírálatot gyakorol Descartes felett és annak gondolatait és bölcséleti intencióit néha szinte fejük tetejére állítja.

Külön tanulmányok foglalkoznak Descartes ismeretelméletével, pszichológiai, fizikai, technikai tanításaival; szociológiai felfogását is megpróbálják kielemezni és Basch Viktor igazolni törekszik, hogy elég gazdag esztétikai tanításai is vannak. Kutatják viszonyát Malebranchehoz, Galileihez, Huygenshez, Comeniushoz, Gassendihez és a rózsakeresztes mozgalomhoz; vizsgálják tanításának összefüggését, illetőleg megegyezéseit a platonizmussal, a skolasztikával, a spinozizmussal, a német idealizmussal, a pozitivizmussal, a kínai és a hindu filozófiával, bemutatják hatását az angol, a magyar (Halasy Nagy József), az olasz, a japán és a „csehszlovák“ gondolkodásra.

Mindezek között a buzgólkodások között persze Descartes sem kerülheti el a nagy gondolkodók sorsát: sok mindent belemagyaráz-

¹ Travaux du IXe Congrès International de Philosophie (Paris, Hermann & Cie, 1937).

nak, még többet félremagyaráznak és a sokszoros iparkodás mellett is csak kevesen tudják megérteni.

Descartes mellett legerősebben Platon vonja magára a kongresszuson szereplő gondolkodók figyelmét; foglalkoznak azonban a mítosz, valamint az antik kultúrnépek világgépével, a hindu eszmevilággal, Aristotelesszel, Szent Tamással, Cusanusszal, Vivesszel, Spinozával, Leibnizzel, Humemal, E. Meyersonnal, Fichtével és Kanttal is; ámde feltűnő Kant és a kantianizmus erős háttérbeszorulása, például Platónnál szemben.

Korunk filozófiai gondolkodói között jelentős helyet foglalnak el az úgynevezett logisztikusok. Ezek főleg a tudomány módszertanában látják a filozófia sajátos tárgyát és ezt a módszert erősen matematikaitermészettudományos jelleggel és határozottan pozitivistá tendenciával iparkodnak megfogalmazni. Egyúttal minden tudomány alapfogalmait is keresik, többnyire szintén igen primitív pozitivistá szempontokból és eljárásokkal. Régibb angol (Russel, Whitehead), francia (Poincaré, Couturat) kalkulatorikus és módszertani kezdeményezések és német (Mach) ismerettani hatások nyomán az újabb logisztika iskolásán alakult ki, így Schlick körül Bécsben, továbbá Prágában, Lengyelországban és újabban Carnap hatására Amerikában. Az utóbbi filozófiai kongresszusokon is feltűntek a logisztikusok meglehetősen egységes, szinte „céhszerű“ megszervezettségükkel és Párizsban is számosan felvonultak. Erejük és hatásuk azonban már nagyot veszített: kevésbé termékeny, száraz és a bölcelet örök problémáit mint tudománytalanokat tudatosan félretoló vizsgálódásaik egyre több ellenmondást váltottak ki és másrészt egyre kisebb érdeklődést keltettek. Bölceleti elégtelenségük, nagy igényük mellett kis teljesítményük, a filozófia nagy kérdéseiben és hatalmas eszmeáramai mellett feltűnő jelentéktelenségük mindinkább nyilvánvalóvá lett. Párizsban már határozottan visszaszorultak és hangjuk is inkább védekezésbe csapott át.

Maga az iskolának egyik, a közelmúltban merényletnek áldozatul esett feje, Schlick Móríc posthumus tanulmányában a logisztika álláspontját megvédeni és a leálcázott metafizikai mumustól való félelmet eloszlatni iparkodik. A metafizikai ítéletet értelmetlennek tartja, mert szerinte nem fejez ki semmit és összezavarja a jelentéskérdéseket a ténykérdésekkel. A ténykérdések nem filozófiai, hanem speciálisan tudományos, azaz szaktudományos problémák, amelyekre a tapasztalás válaszol. A jelentéskérdések a tények alanyi kifejezésének módjára vonatkoznak: a filozófia kizárólag ilyenekkel foglalkozik és ezért nyilvánvalóan nem lehet metafizika, azaz bölceleti valóság tudomány, egyfajta őstény tudomány. Schlick a tény és a jelentés merev szétválasztásának elavult álláspontjáról érvel: érvelése egyszerűen azon dől meg, hogy számunkra nem jelentésmentes, hanem éppen mindig már önmagukban jelentéssé tények adódnak, amelyeket tárgyi jelentésükben híven felfogni és nem azoknak a kutató alanyi önkényéből jelentést kölcsönözni minden megismerés feladata. E jelentéssé tények egyes, valóságukban rejlő jelentésvonásai azután minden tapasztalati adottságon túlmutatnak és a kérdéses tények elégséges megértéséhez azok tapasztaláselőtti előfeltevéseinek felderítését kívánják: ezt végzi el a

metafizika, amely ilyen módon tudományos szükségesség, akárhogy is szeretne Schlick attól megszabadulni és a tőle való félelmet eloszlatni.

A logisztikusok másik vezére, Carnap Rudolf, a tudomány egységéről értekezik, amelyet a tudományos nyelv egysége által kíván biztosítani. Ez az egységes tudományos nyelv az által jön létre, hogy a tudomány különféle ágainak — a fizikának, biológiának, lélektannak — fogalmi visszavezethetők egy közös alapra, a mindennapi élet „dolognyelvére“. Ez a dolognyelv a fizikai dolgokra és a rajtuk megfigyelhető folyamatokra vonatkozik; nyelvkincséhez az idő- és térmegjelöléseken kívül a dolgok nevei, valamint tulajdonságaik és vonatkozásaik megjelölései tartoznak, tudományelőtti jelleggel, például vörös, kék, asztal, hó, mellett, alatt.

Carnap felfogása valóban feleslegessé teszi a filozófiát: igaz, hogy lényegében saját filozófiátlanságával. Bemutatott felfogásából nyilvánvaló alapjában lapos pozitivizmusa: hiszen a tudomány és főleg a bölcsélet nem a mindennapi élet dolognyelvére épít, hanem az abban rejlő előfeltevéseket próbálja tisztázni; és legfőképpen nem is a nevek, hanem a jelölt realitások tárgyi természetét iparkodik elemezni és ameddig csak lehet, összetevőiket, alkatukat és tárgyi előzményeiket felderíteni. A logisztikus iskolának ez a jelekhez tapadása nagy hibája: csak így sikerül azután a tudományt olyan fogalomjátékká szelídítenie, hogy az még a valóság pozitivistikus módon megragadható felszínével is nem egyszer elveszti a kapcsolatot. Ez a fajta tudományosság, amelynek azután egész sor, Carnapnál még jóval szürkébb képviselője is szerepelt Párizsban, joggal kihívja az éles ellenhatást, mert valóság-érzékét teljesen elveszítette. Az ellenhatás a párizsi kongresszus aktái között egyenesen a logisztika, különösen Carnap ellen irányul (A. E. Murphy); legplasztikusabb alakjában azonban, de már a speciális logisztikus irány ellen jelentkező polémia messze túlhaladva, az egzisztenciális filozófia álláspontját képviselő Berdiaeff előadásában nyilatkozik meg.

Berdiaeff Miklós szerint minden idők gondolkodói azon erőlködtek, hogy alanyi jelenlétüket kikapcsolják bölcséletükből. Már pedig valójában minden bölcsélet hangneme megegyezik a filozófussal mint emberrel: hiszen a filozófus-ember egész szellemi élete megelőzi megismerését. A filozófia végső problémája a lét misztériuma. Ebbe a létbe kerül a filozófus is. Téves úgy felállítani a megismerő alany és megismerésének problémáját, mintha ezek valamiképpen a lét előtt és nem abban részesülők volnának. Minden nagy gondolkodó belevitte teremtő megismerésébe alanyi jelenlétét, léttapasztalását; az igazi filozófia nem valamiről szól, hanem maga valami. Amikor a racionalizmus és az empirizmus is végső fokon az észre építi megismerését, de valami nem emberi, hanem emberfölötti vagy emberalatti képességekre — mint Platónnál az ideális és az érzéki természet —, akkor mintegy „kivonja“, levonja az embert a megismerésből. Pedig az igazi megismerés az egész ember megszellemesítő bekapcsolását, nem kikapcsolását igényli: a megismerés emberi és egzisztenciális és a filozófia tudatosan antropocentrikus kell hogy legyen, bár az ember maga teocentrikus. A világot az emberi létben ismerő antropocentrikus

bölcsélet ennyiben különbözik az embertől eltérő „tudománytól“, amely a világot „az embertől függetlenül“ ismeri. Az ismerés objektivációja elidegenedés az emberi természettől, csak a szubjektív igazság valóban „objektív“. A régi, az egyetemesre építő fogalmi metafizika helyébe az egész emberségből filozofáló egzisztenciális filozófiának kell lépnie, mert az ismerést elszigetelő elvont filozófiát el kell hagyni; az akarati és az érzelmi elemeket is átszellemítve be kell vonni az ismerő aktusba. A filozófia nagy tárgyai a személy, a szabadság, a szeretet, a rossz, a mindennapiság, a halál, az idő és az örökkévalóság; ezeket a filozófusnak meg kell élnie, hiszen az igazi filozófia nemcsak a bölcsesség szeretete, hanem mindig maga a bölcsesség, vagyis a szellem teljes, minden oldalú ismerése volt.

Az egzisztenciális bölcséletnek ez a ma divatos alakja inkább csak figyelmeztetés, semmint filozófia: hiszen azzal a beismerésével, hogy minden nagy bölcselő egész létevel filozofált, voltaképpen nyitott kapukat dönget. Mert az epigónszerű, vékonyéletű filozofálásból nem csinál elevent, legfeljebb irracionális kapálódzást; a nagy és mély, szellemileg vitális filozófia pedig figyelmeztetése nélkül is él és az egész életből filozofál. De éppen ez a filozófia elevenségének teljességében jól tudja, hogy mégis a létet akarja megragadni és ezt a nagy gondolkodó létének teljességéből, de nem egyéni korlátáiból, egyoldalúságaiból: ezért törekszik „személytelen“, azaz a gondolkodó speciális egyéniségétől tudatosan minél kevésbé befolyásolt, tárgyilagos lenni; ezt a nagy tárgyilagosságát mégis félreérti az egzisztenciális bölcsélet berdiaeffi fogalmazása, amely éppen ezért a nagy filozófiát kicsinyessé tenné, ha minden kívánsága megvalósulna, anélkül hogy a kis filozófiát valaha is nagygyá tehetné. Ez legfőbb hibája a mellett a komoly értéke mellett, hogy a teljesebb és éppen gyökerében személyes létet jobban megérzi, mint sok kis fakó bölcselő és ezért szenvedélyesen követeli.

Ha sok gondolkodó nem fekszik is bele egész egyéniségével gondolkodásába, hanem azt önmagától is bizonyos fokig távolítani, helyesen tárgyiasítani tudja, azért még nem válik meddővé, hanem igen értékes tudományos és bölcséleti eredményeket termelhet. Erre a párizsi aktákban is sok jó példát találunk. Így mindjárt maguk a tárgyak elvi alkatán gondolkodó modern természettudósok is jóval mélyebben próbálnak a valóságba belenézni és belelátni, mint amennyire az elsősorban a természettudomány eljárását szem előtt tartó, de azután az egész tudományra, mint általános módszertanra, kiterjeszkedni vágyó logisztika szükségesnek és lehetségesnek tartja. A De Broglie-testvérek rámutatnak a modern fizika eredményei alapján szükséges új fogalomalkotásra, és L. de Broglie a kvantumelmélet nyomán kétségbevonja a természeti determinizmust abban az értelemben, hogy a jövő jelenségek szigorúan előreláthatók lennének. A természeti determinizmust fenntartja M. Barzin és főleg Sir Herbert Samuel, de tagadja, illetőleg határait hangsúlyozza F. C. C. Schiller, Sofia Vanni-Rovighi, P. S. Naidu; az Utóbbi kettő azután a fizikai okság helyébe metafizikait állít. A fizikát metafizikával kapcsolja össze Wm. P. Montague, A.-C. Ewing és G. F. Hemens is, míg

Vouillemin minden metafizika ellen fordul. A kutatók többsége tehát a természeti meghatározatlanság elvét teszi magáévá, minthogy a kvantumelmélet és a Heisenberg-féle határozatlansági relációk a szigorú mechanikai-fizikai törvényszerűséghez szokott régiebb természetbölcseleti gondolkodást megrendítették. Ebből a csüggesztőnek látszó eredményből azonban ezúttal nem az „ignoramus et ignorabimus“ lemondó tételét következtetik ki, hanem a mélyebbre nézők egy a természeti folyamat mélyén, a természeti jelenségek mögött álló rend és értelmesség fennállását vélik megpillantani. Az is érdekes tünet, hogy a természettudományi problémák feldolgozásának körében szereplő négy biológiai tárgyú tanulmány (Jordan, Lupasco, Metallmann, v. Bertalanffy) mind az életnek az élettelen folyamatoktól egészében eltérő jellegét, meghatározottságát és ennek megfelelően külön biológiai módszerek szükségességét hangoztatja.

A logikai tárgyú tanulmányok legtöbb szerzője is, a logisztikusokkal feltűnő ellentétben, tárgyának metafizikai vonatkozásait emeli ki. Feldkeller az újkori tárgyi logikai felfogásokkal szemben a világlogosz személyességét hangsúlyozza és elemzi, az antik filozófia felfogásához közeledve. Az egész világ és értelmessége, értéke, így például egy táj szépsége is, úgymond, személyes logoszt tesz fel: ezért a modern személytelen logika, amely a logoszra átvitt behaviorizmus, levegőben lógó törvényszerűségekkal és értelmességgel operál. Jakovenko egy a „tisza tartalmakra“ építő fenomenalista bölcseletet kíván, de már Parodi és H. J. Pos szellemi ést lát a logika alapján, P. C. Veuthey pedig a realizmust és az idealizmust olyan magasabb szintézisben hidalja át, ahol a tárgyi lét és a gondolat egységüket vagy relatív homogeneitásukat egy mindkettő fölött álló transzcendens egységből nyerik. A módszerkutatók tarka csoportja igazságon, módszeren és megismerésen már a legkülönfélébbet érti, többé-kevésbé mély megalapozással: egyetemes összefüggést, értelmes szimbolikus képzetet, tárgyi érvényességet. Kívánják a természet- és a történettudományok tudományos nívkülönbségének eltüntetését, a mennyiségi módszer mellé minőségi felállítását, az alaptudomány kategória- és módszertanként való kiépítését, alapvető relációelmélet, racionális szemantika kialakítását, a tudományok és módszereik „ritmusának“ felderítését. A logikát egyáltalában sokan meg akarják reformálni, kiszélesíteni vagy egészen új alapokra helyezni, főleg az újabb matematikai és természettudományi eredményekre való tekintettel. Greenwood ugyan az aristotelesi logikában megtalálja mind az ismeretelmélet, mind a modern logika elégséges alapjait, de Katkof már Brentanonak „reista“, lényegében meglehetősen szubjektivistá, az ítéleti aktusra alapított logikáját fejleszti tovább, többen a logikai kalkulust állítják mint a modern logika kielégítő alakját előtérbe — mások ezt cáfolják, — Serrus a hagyományos predikatív logika helyébe általánosabb viszonyító logikát kíván állítani, Orestano a hagyományos osztályozó logikát egy sokkal általánosabb — de már bizony nem egységes alapú — megegyezéslogikává akarja kitágítani, Février Paulette pedig a Heisenberg-féle határozatlansági relációk alapján — a tárgyi igazság és az alanyi megismertség összezavarásával — egy háromértékű logi-

kát vél konstruálhatni, amelyben az igazság és a tévesség mellett az abszurditás szerepel. A logika és a matematika összefüggéseit és határkérdéseit vizsgáló tanulmányok nagyobbára szakszerűek és megfontoltak, de többnyire értékes megállapításaik nem sok jelentősen újat adnak.

A kongresszus logikai-ismeretelméleti tárgyú előadásaiban is sok metafizikai vonatkozást találtunk; magukkal a metafizikai problémákkal pedig egész sor, nagyobbára érdekes előadás foglalkozik. A transzcendens lét kérdése, a kongresszus egyik feladott témája, erősen izgatja a gondolkodókat: Bénézé ellene fordul, eszméjét illúzióknak tartja, míg Blondel az isteni élet transzcendenciája mellett ír apológiát. Brunschwig megint szkeptikus a transzcendencia fogalmával szemben, Etcheverry szintén, de G. Marcel sajátos, az egzisztenciális filozófia gondolatmeneteivel rokon érveléssel próbálja igazolni. Sperantia a tapasztaláson túl lévő létet vizsgáló metafizikát minden gondolkodás, minden tény- és értékítélet elkerülhetetlen feltételének tartja. Wahl, Metzger, Souriau, Becker különféle transzcendenciákat vizsgálnak és próbálnak megkülönböztetni, Fiorentino pedig azt állítja, hogy a transzcendencia problémája többé nem a metafizikában, hanem a politikában vetődik fel, de igen tragikus alakban. Frutiger is a transzcendens lét mellett foglal állást, Jolivet, Petrovici, Sciacca, Giacom istenmegismerést, illetőleg istenbizonyítékokat keres. Ingarden az ember alaptermészetét vizsgálja, Beck a lélek és a szellem metafizikai viszonyát szeretné tisztázni, Dale metafizikai lélektana pedig a léleknek mint szellemi monaszknak igen mélyen meglátott, értékes és termékeny képét rajzolja meg. Har Dayal a személy- és tudatfeletti lét kimutatására és megragadására törekszik, Baudouin és Petronievics monadologikus lélekfogalom mellett tör lándzsát és e sorok írója a lélek és a test viszonyát és az ember alaptermészetét kísérli meg tisztázni az egyetemes okságelwel összefüggésben. Pradine a lélekben a test értelmét, belső jelentését látja, Werner pedig a vágyban találja meg a testet szervező életerőt és a lélek-test-egység biztosítóját. A misztikus istenmegragadást és az emberi élet végső értelmét tárgyalják vagy misztikus tanításhoz közelállnak Lutoslawski, Grant Duff, SubrahmanyaIyer, Lavelle és Romeyer tanulmányai.

Az értékelméleti vizsgálódások főleg két kérdés körül mozognak: vajjon az érték abszolút avagy relatív-e és vajjon érték és valóság egymástól lényegében különböző, avagy lényegében azonos realitás-e? A történeti alakulásban a szofisták főleg relatív és valósághozkött értékeket ismernek el, míg Sokrates és nyomában Platon az őserkékek abszolút voltát, de egyúttal felsőbbrendű valóságát hangsúlyozza. Ezen Aristoteles sem változtat, a keresztény bölcselet pedig elvileg tanítja érték és valóság lényeges azonosságát és gyökerében egyaránt abszolút voltát, az értékellenességet pedig önmagában léthiányosságnak, a fogyatékos valóság úgynevezett privációjának tartja. Az újkor vége felé, főleg Kant ama tanítása nyomán, hogy abszolút létet értelmünk útján nem ismerhetünk meg, a legalább formájában abszolút érték azonban az emberi tudat kétségtelen, sőt egyik alapvető adott-

sága, valóság és érték szétszakadt: hiszen a relatív tapasztalati valóságra korlátozódó és nemsokára csak ilyen valóság fennállását elismerő valóságtudomány relatív- és időbeli-valóság-fogalma az értéktudattól megkövetelt abszolút és időtlen értékeket, mint azok lényeges alapja, nem hordozhatott. Csupán amikor az értékabszolutizmust is az értékrelativizmus előretörő tanítása váltotta fel, egyesült újra az érték a valósággal: mert ez a modern értékrelativizmus az értékekben sem látott egyebet, mint a változó emberi élet biológiai adottságait, azaz fiziológiai alkatokat, lelki értékkelő aktusok vagy funkciók eredményét, avagy társadalmi szokások és követelések, szabályok lecsapódásait. Napjainkban e különféle felfogások össze-vissza jelentkeznek: igen érdekes azonban, hogy az értékabszolutizmus és ezzel összekötve az érték-valóság-azonosság tana újból előrenyomul; ez a jelenség a párizsi kongresszuson is megfigyelhető volt.

Polak értékelméleti abszolutizmust hirdet, de szélsőséges érték-autonomista tanában az értékek körét mindenféle valóságbeli megalapozástól, lényeges valóságkapcsolattól távol szeretné tartani. Már Vianu az értékabszolutizmust a szubjektivizmussal, vagyis egy lényeges valóságvonatkozással, az értéknek az alannal való lényeges összekapcsolásával próbálja összeegyeztetni. Alexander és Burkamp a végső elgondolásban relatívnak tartott értékeket az emberi természetből fakasztja, Bloch nyíltan pszichologisztikus etikát hirdet, de Kuhn már az érték újszerű metafizikai megalapozását kívánja, Lossky az értékrendet határozottan kidolgozott metafizikai rendszerbe illeszti és Romano világosan hangsúlyozza és igen szellemesen törekszik kimutatni, hogy a lét kifejezéseként megnyilatkozó valóság és ennek a kifejezésnek értéként való megismerése és megítélése alapján az érték azonosnak mutatkozik. Chastaing szerint is az érték a tárgynak magához a létehez tartozik, nem mint tulajdonsága, de mégis lényegileg és belsőleg, Sauer pedig a valóságban csupán az örök értékre irányuló tendenciák eleven kapcsolatát látja. Ez a tendencia Kozák szerint az erkölcsi normának abban az értelmében él bennünk, hogy „ultra posse tenemur“. Ez konfliktusba jut ugyan a természetes életnormákkal, de az ezekkel való megegyeztetésének követelményét is magában hordja. Xirau kifejti, miért esett egybe a régi bölceletben érték és valóság, és miért szakadtak szét az egyértelmű — naturalista — létfogalmat bevezető újkori bölceletben. A filozófusok ekkora sorának erőfeszítése azt mutatja, hogy ma már bölceletileg nem indokolt, ha Boas egyszerűen a tények és értékek radikális különbségéből indul ki, Horváth Barna pedig jogelméletében egyszerűen posztulálja a valóság és érték ellenkezőségét és mindkettő lényegbeli megismerhetetlenségét vallja. Mert összefoglalóan legalább is azt állapíthatjuk meg, hogy az értékelmélet modern kutatóinál a metafizikai szempont és az abszolutista felfogás is újra jelentősen előrenyomult.

Az előadások egész során végigtekintve feltűnik, mennyire visszatorzult az idealizmus; a Platon iránt való nagy érdeklődés sem fakad általában idealista gyökérből, hiszen modern idealista szemzőgből nézve, Platont lényegében realistának kell minősítenünk. Liebert valóban az idealizmus válságáról elmélkedik, de végül is meg-

nyugtatja magát ennek nem végzetes természetével: az idealizmus leronthatatlan nagysága, úgymond, a szellem és a gondolat szabadságának a képviselője és védelme; ez által mindig válságban van, de teremtő és termékeny válságban, amely nemcsak számára, hanem az egész szellemi élet számára szükséges. Az előadások óriási többsége realista irányú; kisebb része pozitívista jellegű, nagyobb része pedig metafizikai színű vagy egyenesen természetű. Az abszolút valóság keresése és elismerése is igen általános; ebben a tekintetben pedig a theizmus látszólag erősen túlsúlyban van a különféle pantheista felfogásokkal szemben. Igen érdekes, hogy a modern társadalmi és világnézeti mozgalmak szellemi hatása aránylag nagyon kevésé jelentkezik. Egyenesen bolsevista szellemű tanulmány nem igen akad. A nemzeti szocializmust leginkább és szinte egyedül H. Heyse tanulmánya képviseli, aki a régi európai bölcséleti gondolat maga okozta elhalását és az eddigi bölcséleti gondolkodás radikális átértékelésének szükségét hirdeti; a jelenkori német bölcsélet szerinte abban a törekvésben áll, hogy a valódi ideákat és értékeket küzdje ki, amelyekben nem az élet és a történelem fantomja, hanem az élet és a történet a maga igazságában nyilatkozik meg. Ha azonban ezt az igazságot a nemzeti szocialista eszmekör Heyse-szerű, radikálisan újító értelmében próbáljuk venni, akkor bizony Heyse a kongresszuson szereplő német bölcselők közül „mai német. . . törekvésével csaknem magára marad és, legalább egyelőre, nem sok bölcselő társat talál. A fasizmus szelleme talán leginkább Guzzo tanulmányában jelentkezik, aki az értékrend „mitológiája.. helyébe, amely maga adna a mindenségnek értelmet és fölöslegessé tenné az embernek értékállító aktusok létesítésére irányuló törekvését, az emberi aktusok értékességének bölcséletét próbálja állítani. Ez bizony elég sovány eredmény: már pedig mind a nemzeti szocializmus, mind a fasizmus eszmeköre hivatva volna arra, hogy legértékesebb eszméjéből, a mélyen átélt közösségeszméből fakadóan elsősorban a közösség bölcséletét gazdagítsa értékes új vonásokkal. Nem volt Párizsban Spranger és Heidegger, Geysler és Driesch, Gentile és Croce, de már Husserl sem, és a beteg, elaggott Bergson is kimentette magát; megjelent ugyan, de előadást nem tartott sem Nicolai Hartmann, sem Heimsoeth, sem Bruno Bauch: így azután a nemzetközi filozófiai kongresszus világgörképe sok érdekes és jelentős színnel maradt szegényebb.

Egészében mindamelllett az emberi bölcséleti gondolkodás mai sokszínű, de látszólag egyes fő szempontok körül kristályosodni készülő alkatának igen tanulságos képét nyújtja a párizsi kongresszus aktagyűjteménye. A kristályosodási szempontokat talán elfogultság nélkül a realizmusban, abszolutizmusban és metafizikai jellegben jelölhetjük meg: ezeknek összekapcsolódása pedig az eszmetörténeti vizsgálódót arra indítja, hogy elmélyült és nagy bölcséleti korszak bekövetkezésének valószínűségével számoljon. Ha ez valóban bekövetkezik, akkor biztató jele és erőteljes tényezője lehet válságos kultúránk új, eleven és mégis szellemileg nagyértékű felvirágzásának.

A NÉMET GYARMATOK

A ZON ERŐTÉNYEZŐK KÖZÖTT, amelyek a múlt század utolsó negyedében a világpolitikára hatottak, a legjelentősebb a németek hatalmas lendülettel meginduló gyarmatosító tevékenysége volt. A németek aránylag későn — csak a nyolcvanas évek közepén — kezdték meg a gyarmatszerzést, amikor a brit és francia gyarmatbirodalmak körvonalai már nagyjában kialakultak és a két nagyhatalom között, éppen a gyarmatok kérdésében, súlyos ellentétek merültek fel.

A kisállamiság laza szervezetéből egységes állammá kovácsolt német birodalom az 1870/71-ik évi porosz-francia háború után még annyi belső nehézséggel küzdött, hogy olyan nagyarányú gazdasági és katonai megterhelést jelentő vállalkozásra, mint a gyarmatosítás, nem is gondolhattak. A nemzet zömének nem is volt különösebb érzéke a gyarmatpolitika jelentőségének és előnyének megítélésére és maga Bismarck is hosszú évekig közömbös volt a kérdés iránt, sőt egyenesen visszautasító magatartást tanúsított a magánkörökben felmerült gyarmatosító tervekkel szemben. Elutasító magatartásából csak akkor engedett, amikor a hetvenes évek vége felé egyes óceániai szigeteken szorgalmas német telepesek virágzó ültetvényeket létesítettek és ezek védelmére a Tonga és Samoa szigetekkel haditengerészeti szénállomások telepítésére szerződést kötött. Amikor azonban a hamburgi Godeffroy-cég samoai ültetvényeinek állami támogatására benyújtott javaslatát 1880 április 14-én a birodalmi gyűlés néhány szavazattöbbséggel elutasította, kedvét szegve fordult el ismét a gyarmatosító tervektől.

Míg a hivatalos német politika azt tartotta, hogy Németország kontinentális állam, amelynek gyarmatokra szüksége nincsen, addig a német közvéleményben egyre jobban kialakult a gyarmatszerzés jelentőségének és szükségességének gondolata. A gyarmatosítás rendkívüli gazdasági és politikai előnyeit felismerő kereskedelmi és politikai körök kezdeményezésére magánegyesületekben és a sajtóban nagyarányú propaganda indult meg a gyarmatszerzés gondolatának népszerűsítésére. Előbb a Hohenlohe-Langenburg herceg vezetése alatt álló „Deutscher Kolonialverein“, majd a több hasonló célú egyesületből alakult „Deutsche Kolonialgesellschaft“ igyekezett a gyarmatszerzés gondolatát népszerűsíteni és a tömegek érdeklődésének felkeltése mellett a kormányzatot, a kereskedelmi és pénzügyi köröket meggyőzni a gyarmatszerzés politikai és nemzetgazdasági előnyeiről.

Bismarck felfogása azonban az volt, hogy a gyarmatszerzés nem az állam, hanem a magánosok feladata és az első kezdeményező lépést is magánosok tették meg. Lüderitz brémai kereskedő 1882-ben a délnyugat-afrikai Angra-Pequena öbölben a bennszülött törzsfőktől 50.000 km²-nyi területet vásárolt és azzal a kéréssel fordult Bismarckhoz, hogy szerzeményét fogadja állami védelem alá. Bismarck a kérésnek eleget is tett és elhatározását a brit kormánnyal is közölte, amikor pedig az első kezdeményezés sikerétől felbuzdulva brémai és hamburgi kereskedők Togóban és Kamerunban újabb telepeket létesítettek, 1884 nyarán Nachtigall Gusztáv főkonzult a Mőwe ágyúnaszádon Afrikába küldte, hogy hivatalosan is vegye a birodalom birtokába az új német területeket.

Az első kezdeményező lépés után gyors iramban indult meg a német gyarmat szerzés. Keletafrikában a „Gesellschaft für Deutsche Kolonisation“ megbízásából Peters Károly, a híres utazó a Zanzibar- szemben fekvő partvidéken egészen a nagy tavakig hódított. Új-Guineában és a szomszédos szigeteken a „Deutsche Neuguinea-Gesellschaft“ szerzett magának gyarmatterületet 1884-ben, míg a következő évben a Salamon- és Marshall-szigeteken létesültek német gyarmatterületek, 1899-ben pedig hosszas diplomáciai tárgyalások után a Karolina, Marianna és Palau szigetek, majd Samoa kerültek német fennhatóság alá. Végül 1898-ban Kínától 99 évre haditengerészeti célokra kibérelték Kiaucsau kikötőt, majd az 1911 november 4-én kötött szerződés értelmében a franciáktól szerezték meg Kamerun keleti és déli részét, aminek ellenében lemondtak a Marokkóra vonatkozó igényeiktől és Chari környékén adtak át bizonyos területeket. Ezzel a németek gyarmatszerző munkája befejezést is nyert.

A német gyarmatosítás elsősorban az angolok érdekeit veszélyeztette, akik már régen aggodalommal figyelték gyors iramát és csakhamar felismerték, hogy e téren nem a francia, hanem a német a veszedelmesebb versenytárs. Ennek megfelelően már a németek első lépéseitől kezdve minden lehetőt megtettek, hogy a német gyarmatosítást megakadályozzák, vagy legalább is fékezzék nagy lendületét. Az ausztráliai Queensland már 1883-ban sürgette Új-Guinea birtokbavételét, a délafrikai kormány pedig a délnyugatafrikai partok gyors megszállását kívánta az anyaországtól. Amikor pedig Lüdentz szerzeményét Bismarck a birodalom védelme alá helyezte, az angolok azonnal birtokba vették a Becsuánaföldet és a Kalahari sivatagot, hogy a németek és a búrok közvetlen érintkezését megakadályozzák. Kamerun birtokbavételénél a Mőwe öt nappal előzte meg az ugyané célból kirendelt Fiirt angol ágyúnaszádot, amire az angolok a herrerók fellázításával feleltek. A helyzet különösen a keletafrikai területek birtokbavételénél élesedett ki, amikor a brit zsoldban álló zanzibári szultán támasztott nehézségeket és csak egy német hajóraj támadó fellépésére kényszerült 1885-ben Dar-es-Salaam és Pangani kikötők átengedésére. Az afrikai kérdés végül a berlini Kongó-egyezményben jutott nyugvóponthoz, amelyben az érdekelt hatalmak megállapították a status quo-t és kölcsönösen kinyilatkoztatták, hogy a fehér faj érdekében egy európai háborús bonyodalom esetén az afrikai birtokok semlegesek maradnak.

A német gyarmatosítás nem történt olyan tervszerűen, mint az angolok és franciák gyarmatbirodalmának kiépítése. Az angolok és franciák törekvései arra irányultak, hogy földrajzilag összefüggő, politikai, hadászati és gazdasági gyarmategységeket szervezzenek, mint a ma már teljesen zárt brit indiai beltenger és a keletafrikai gyarmatterület, vagy a Földközi-tengernek a teljesen francia hatalmi körbe tartozó *nyugati* medencéje az összefüggő északafrikai gyarmatterülettel együtt. A német gyarmatszerzés, a két nyugati gyarmati nagyhatalom tervszerű gyarmatosító munkájával ellentétben, ötlet-szerű magánvállalkozás volt és valóban nem szolgált előre elgondolt katonai célokat. A német hatalmi politika súlypontja a kontinensen nyugodott; a birodalomnak óceáni tengerpartja nem lévén, gyarmatait csak hosszú és kerülő úton közelíthette meg; szétszórtságuk miatt

pedig nem is tudta egységes gyarmatbirodalom keretébe összefoglalni. De ehhez nemcsak a földrajzi és stratégiai adottságok hiányoztak, hanem hiányzott a birodalom vezetőiből egy ilyen tervnek még az elképzelése is, pedig a múlt század végén, mikor Afrikában a politikai határok még nem alakultak ki teljesen, a németeknek lehetősége nyílt volna arra, hogy Kelet-Afrikában egy Zanzibártól a Nílus forrásvidékéig terjedő összefüggő gyarmatbirodalmat szervezzenek.

A gyarmatszerzés első lendülete azonban Bismarck kancellárságának utolsó éveiben ellanyhult. A gyarmatok nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket, az azonnali nagy haszon helyett egyre nagyobb befektetéseket igényeltek és bebizonyosodott, hogy a befektetett tőkét csak évtizedek elteltével lehet gyümölcsöztetni. Az angolbarát Capnvi már csak külpolitikai okokból sem fektetett súlyt a gyarmati kérdésre és így történhetett meg, hogy az angolokkal 1890 július i-én kötött egyezményben a németek Helgoland szigetéért lemondtak a Zanzibárra vonatkozó igényükről, a Vitu szultánság és a német Szomaliföld feletti fennhatóságot pedig átengedték az angoloknak és ezzel végérvényesen feladták az Uganda felé való terjeszkedés, azaz egy összefüggő keletafrikai gyarmatbirodalom kiépítésének a lehetőségét.

A KONGÓ-EGYEZMÉNY azon határozatát, hogy egy európai háborús bonyodalom esetén az afrikai gyarmatterületek semlegességét tiszteletben tartják, az antant-hatalmak nem tartottak be. Míg a német gyarmatokon a háború kitörésekor mindössze 6500 főnyi, csak rendőri szolgálatra alkalmas bennszülött katona (Schutztruppe) állomásozott, addig a nyugati hatalmak gyarmataikon aránylag nagy létszámú, jól felszerelt és támadó hadműveletekre képesített csapatokat szerveztek és azoknak egy részét az európai hadszíntereken is alkalmazták.

Az európai hadműveletek megindulásakor az antant túlerőben levő csapatai mindenütt megrohanták a német gyarmatokat és a német gyarmati csapatok az anyaországtól távol, teljesen magukra hagyatva, nagy hősiességgel vették fel a kilátástalan küzdelmet. A marne-i csatáig még minden gyarmat tartotta magát és Német-Kelet-Afrikában Lettow-Vorbeck alezredes egészen a központi hatalmak összeomlásáig tartoztatta fel a minden oldalról támadó, többszörös túlerőben levő egyesült brit-belga haderőt.

A túlerő azonban minden hősiesség ellenére is győzedelmeskedett; a világháború végeztével minden gyarmat a szövetséges és társult hatalmak kezébe került és így a kész helyzet alapján a Versailles! békeszerződés szerint a németek a tengerentúli birtokaikra vonatkozó minden igényükről lemondani kényszerültek. A béketárgyalások során a németek elszánt küzdelmet folytattak gyarmataik megtartásáért. Jogos és igazságos követelésük legfőbb érve az volt, hogy gyarmataikat nem fegyverrel és erőszakkal, hanem békés úton, szerződésekkel szerezték, gyarmataikon a civilizációt és a kultúrát terjesztették, végül pedig, hogy az egyre szaporodó német nép nem nélkülözheti a gyarmatok nyersanyagait és termékeit.

A győztes hatalmak, hogy a wilsoni pontok azon határozmányainak, mely szerint a gyarmati igényeket pártatlanul fogják elintézni,

legalább forma szerint eleget tegyenek és hogy a német gyarmatok elvételeét jogilag megkönnyítsék, kitalálták az úgynevezett „mandátum“-rendszer. Eszerint a németektől elvett gyarmatokat nem adták egyik állam birtokába sem, hanem a Nemzetek Szövetségének felügyelete alá helyezték, amely azután az igazgatással valamelyik, a gyarmatterületen érdekelt hatalmat bízta meg. A volt német gyarmatok jelenlegi felosztását, népességi és egyéb adatait az alábbi táblázat mutatja.

	mandatárius ter.		léleksz. 1933/34-ben			kivitel	behozatal
	állam	km ²	összesen	ebből	fehér	1934-ben	
Német- Kelet-Afr.	Belgium					?	?
	Nagy-Britannia	53.200	3,276.983	868			
		941.552	4,958.698	8.193		2,908.000 font	2,541.000 font
Kamerun	Franciaország	418.215	2,298.415	2.038		98,000.000 frank	88,600.000 frank
	Nagy-Britannia	88.297	781.100	300		194.000 font	116.100 font
Togo	Franciaország	56.169	753.812	600		30,000.000 frank	32,000.000 frank
	Nagy-Britannia	33.772	317.500	43		78.100 font	14.500 font
Német Dny. Afr.	Délafrikai Köztárs.	822.909	266.930	31.600		1,140.000 font	1,260.000 font
Új-Guinea és délteng- szigetek	Ausztrália	240.870	500.000	5.688 ²		1,800.000 font	900.000 font
Nauru	Nagy- Britannia	21	2.696	158		?	?
Karolina, Marianna, Marshall- szigetek	Japán	2.490	82.191	32.043 ³		18,700.000 yen	9,000.000 yen
Samoa	Újzéländ	2.934	53.790	366		128.100 font	192.800 font
Kiaucsau ⁴	—	552	59.100	8.000		?	?

A békeszerződés értelmében a mandátummal megbízott hatalmak, ha az egyes volt német gyarmatterületek jogilag nem mentek át tulajdonukba, azokat magukénak tekintették és erőforrásaikat tetszésük szerint aknázták ki, mert a Nemzetek Szövetségének ellenőrzése és felügyelete soha be nem váltott üres ígéret maradt. Az ellenőrzés hiányával különösen az ausztráliai és újzéländi domíniumok éltek vissza, ahol a németek magántulajdonával szemben a legkíméletlenebbül jártak el, de a Délafrikai Köztársaság kormányzata is az egykori német telepeselemek körülbelül a felét távolította el, míg a németbarát búrok a további erőszakoskodásokat meg nem akadályozták. Német-Kelet-Afrika, Togo és Kamerun felosztása pedig egyenesen a Nemzetek Szövetsége alapokmánya rendelkezéseinek ellenére történt, mert e területeket az angolok, franciák és belgák egyszerűen hatalmi szóval

¹ Kamerun az 1911. évi német-francia egyezményben 278,000 km francia-kongói területtel gyarapodott, ezt a franciák a Francia-Egyenlítői-Afrika területébe kebelezték be.

² Ebből 3.288 brit, 442 német és 1.448 kínai.

³ Japánok.

⁴ 1912. évi adatok. A világháborúban előbb Kína kapta vissza, majd japán birtok lett.

osztották fel egymás között, holott a népszövetségi határozatok szerint az egyes német gyarmatterületeket csak osztatlan egészükben lehetett volna valamely hatalom gyámsága alá helyezni.

Olaszország gyarmati igényeit a békeszerződések nem elégítették ki és amikor a létfenntartáshoz szükséges gyarmatokat fegyverrel szerezték meg, a németek is előálltak gyarmati követeléseikkel. Időközben azonban a világ hatalmi viszonyai is megváltoztak: a versaillesi szerződésben úgyszólván teljesen lefegyverzett Németország katonai erejét olyan magas fokra fejlesztette, hogy egykori nagyhatalmi állását visszanyerte és Olaszországgal együtt a világpolitika egyik döntő jelentőségű tényezője lett. Európai területi igényeinek kielégítésével párhuzamosan minden alkalommal hangsúlyozta gyarmati igényeit is és a német gyarmatok visszaadásának kérdése ma a világpolitika egyik legfontosabb problémájának tekinthető, annál is inkább, mert ez közvetlenül érinti a nyugati világhatalmakat, Angliát és Franciaországot.

A német gyarmati követeléseket Hitler vezér és kancellár 1936 szeptemberében a nürnbergi pártnapon hozta a világ tudomására, majd 1937 január 30-án a nemzeti szocialista párt legfőbb vezetőinek gyűlésén a következőkben indokolta meg:

„A németeknek azon országoktól, amelyek nem vettek el tőlünk gyarmatokat, nincsenek gyarmati követelései...

A német nép egykor egy gyarmatbirodalmat épített ki anélkül, hogy valakit megrabolt volna, vagy valamilyen szerződést megszegett volna. És ezt háború nélkül csinálta. Ezt a gyarmatbirodalmat elvették tőlünk. Az indokok, amivel ma megkísérelik, hogy ezt az elvételt menthessék, nem helytállóak.

Először: „A bennszülöttek nem akarnak a németekhez tartozni.. Ki kérdezte őket, hogy akamag-e másokhoz tartozni és egyáltalában mikor kérdezték meg a gyarmatok lakosságát, hogy a régebbi gyarmatosító hatalmakhoz kedvvel és szeretettel ragaszkodtak-e?

Másodsor: „A gyarmatokat a németek egyáltalában nem igazgatták jól.. Ezeket a gyarmatokat a németek csak néhány évtizede szerezték. Nagy áldozattal építették ki és olyan fejlődésben voltak, amely egészen más eredményhez vezethetett volna, mint amilyenhez 1914-ig eljutottak. De a gyarmatok mégis olyan fejlettek voltak, hogy elég értékesek voltak ahhoz, hogy véres harcok árán elrabolják tőlünk.

Harmadszor azt állítják: „Ezek a gyarmatok értéktelenek.. Ha ez igaz, akkor a többi állam számára is értéktelenek és nem látható be, hogy miért akarják megtagadni tőlünk.

Egyébként: Németország sohasem követelt katonai célokra gyarmatokat, hanem kizárólag gazdasági célokra ...

A mi sűrűn lakott országunkban tehát a gyarmatok követelése magától értetődőleg egyre jobban fokozódni fog... ..

Emlékezetünkben van még, hogy Hitler ezeket a követeléseket és érveket legutóbbi beszédében is megismételte. Különbben a gyarmati követeléseket a német sajtó és propaganda állandóan felszínen tartja, A legújabb gyarmati világtérképükön még a XIII. és XIV. századi balti, a XVI. századi venezuelai telepítések, sőt a XVII. és XVIII. századi osztrák Delago-öbölmenti és Malabár-Nikobár-parti gyarmati foglalások is szerepelnek. A német nép vezetői számtalan hivatalos nyilatkozatban hozták a világ tudomására, hogy a német nép gyarmatairól soha nem mondott le, azokra jogot tart és e jogát érvényesíteni is fogja. A propaganda élén a „Reichskolonialbund“ áll, amelynek a vezetője az a Ritter von Épp tábornok, aki annakidején Német-Nyugat-

Afrikában a herrero-lázadást elfojtotta. A gyarmatok visszakövetelése a német nép lelkében ma talán mélyebben gyökeredző kívánság, mint a múlt század nyolcvanas éveiben a gyarmatszerzés óhaja volt. A németek gyarmati igényeiket nemcsak jogi, hanem főleg gazdasági érvekkel indokolják. A „Verein für Geographie und Statistik“ Frankfurt am Mainban 1936 december 6-án tartott százéves évfordulójának emlékünnepeán tartott nagyszabású gazdaságpolitikai beszédében Hjalmar Schacht az alábbiakban indokolta meg Németország gyarmati követeléseit:

„Németország életterülete kevés a lakosság számára. Minden erőfeszítéssel azon dolgozunk, hogy a rendelkezésre álló kevés területből előállítsuk mindazt, ami létünk biztosításához szükséges. De minden megerőltetés ellenére is e terület ehhez kevés. Ipari nyersanyagokban még nagyobb hiány mutatkozik, mint az élelmiszerek terén. Semmiféle kereskedelempolitikai megegyezéssel nem tudjuk elérni, hogy létünk fenntartását biztosítani tudjuk. A fennálló nehézségek megoldására gyarmatterületek juttatása az adott megoldás/.

Hogy a gyarmatok ma gazdaságilag mit jelentenének a birodalom számára, azt számszerűleg meghatározni nem lehet, de bizonyos, hogy a gyarmatok visszaszerzésével a német nemzeti vagyon hatalmas értékekhez jutna, különösen olyan ipari nyersanyagok tekintetében, melyekből ma behozatalra szorul. Az elmúlt negyedszázad alatt a gyarmatok gazdasági kiaknázásának a lehetősége hatalmas lendületet vett és a német gyarmatok, amelyekre egykor birtokosaik ráfizettek, vagy csak igen csekély mértékben tudtak kihasználni, ma igen nagy hasznot hoznak jelenlegi birtokosaiknak. Elég ha a külkereskedelmi mérleget vizsgáljuk. Míg a német gyarmatok kivitele 1913-ban csak 53 millió márkát tett ki, azaz a birodalom 10.8 milliárd értékű kivitelének csak 0.5%-át, a behozatal pedig 57 millió márka volt, a birodalom 11.6 milliárd márkát kitevő behozatalának csekély hányada, addig ma, — a táblázat adatait márkára átszámítva — 1934-ben a kivitel 188 millió márkát, a behozatal pedig 141 millió márkát tett ki. De a gyarmatok értékét nem szabad csak azok számszerű jövedelmezősége szempontjából elbírálni, mert legfőbb gazdasági értékük az lenne a birodalom számára, hogy termelvényeikből az önellátást a lehető legnagyobb mértékben lehetne fokozni. Hogy a német gyarmatok mennyit fejlődtek, arra vonatkozólag elegendő ha felemlítjük, hogy a „The Banker“ angol közgazdasági folyóirat egyik adata szerint a brit vállalkozás egyedül Német-Kelet-Afrikában 25 millió font beruházást eszközölt az elmúlt két évtized alatt és ebből egyben arról is fogalmat alkothatunk, hogy milyen gazdasági, pénzügyi és kereskedelmi problémák várnak megoldásra, ha ezek a területek újra a németek kezére kerülnek.

A NÉMET GYARMATOK VISSZAADÁSÁNAK kérdése elsősorban a brit birodalom érdekeit érinti és a birodalom felelős vezetői e tekintetben egészen az utolsó időkig a legmerevebb elutasító állásponton voltak. Az angolok a német gyarmatok visszaadását nem annyira gazdasági, mint inkább katonai okokból ellenzik. Katonai tekintetben

főleg a ma Tanganyika néven ismert volt Német-Kelet-Afrika veszélyezteti a brit érdekeket. Német Kelet-Afrika megszerzésével ugyanis Afrika keleti partja teljesen brit fennhatóság alá került és így az Indiai-óceán „mare clausum“, azaz zárt brit beltenger lett. Ha ezt a területet a németek visszakapják, akkor a német keletafrikai partokról az összes keletafrikai és indiai tengeri közlekedő vonalak oldalozhatók és a keletafrikai légi vonal megszakítható. Sir Henry Page Croft konzervatív képviselő egyik beszédében így vázolta a német gyarmatok visszaadásának a veszélyét:

„A szövetségesek a gyarmatokat foglalás útján szereztek meg. Arra akarjuk német barátainkat figyelmeztetni, hogy mi a háborút nem veszítettük el. Németország megjelenése Afrikában megsemmisítené az egyetlen előnyt, amit Anglia a háborúban szerzett, nevezetesen a Jóréménység fokától Indiába és Ausztráliába vezető brit kereskedelmi utaknak a búvárnaszádoktól való biztonságát, valamint az afrikai szárazföldön a délről északra vezető összefüggő légi közlekedési vonalat. A brit mandátum feladása tengeri összeköttetéseinket veszélyeztetné, minek folytán haditengerészetünkre nagyobb és költségesebb feladatok hárulnának, egyben afrikai légi összekötő vonalunk lenne ketté vágva.“

A német gyarmatok visszaadásában még nagyobb veszedelmet látott Pirow, a Délafrikai Köztársaság hadügyminisztere, aki szerint a német gyarmatokon újból felállítandó csapatok egész Afrikát veszélyeztetnék és még azt is lehetségesnek tartotta, hogy a délafrikai domíniumtól 23 szélességi körrel északabbra fekvő Olasz-Kelet-Afrika gyarmati hadserege is támadólag léphet fel Dél-Afrika ellen. A katonai veszélyt különösen Amery volt brit gyarmatügyi miniszter hangsúlyozta ki, aki számtalan beszédben és nyilatkozatban hívta fel a brit közvélemény figyelmét Német-Kelet-Afrika visszaadásának hadászati következményeire.

A német gyarmatok visszaadásának kérdése elsősorban afrikai kérdés és az afrikai status quo kérdését ma éppen úgy rendezni kell, mint 1885-ben a berlini Kongó-egyezménnyel rendezték. Hogy az afrikai kérdés és a vele szorosan összefüggő Földközi-tengeri kérdés hogyan és mikor nyer megoldást, arra vonatkozólag kétes értékű jóslásokba és találgatásokba bocsátkozni nem lehet. Kétségtelen azonban, hogy e tekintetben nemcsak a hatalmak világhatalmi erőviszonyai, hanem helyi erőviszonyok is mérvadók lesznek. Bár a fekete földrész legnagyobb része az angolok kezében van, illetve a brit hatalmi érdekkörbe tartozik, Afrika legnagyobb katonai erejével a franciák rendelkeznek, akiknek közel 110.000 főnyi, 7 hadosztályt és 2 lovashadosztályt kitevő korszerűen kiképzett és felszerelt színes hadserege áll itt rendelkezésre, míg a bennszülöttekből toborzott, 12.000 főnyi brit gyarmati csapatok zöme csak gyarmati háborúra alkalmas és szétosztott helyzeténél fogva sem alkalmas egy nagyobb arányú hadjárat lefolytatására. A Délafrikai Köztársaság 4000 főnyi zsoldos hadserege és 11.000 főnyi polgári milíciája csak védelmi célokra alkalmas, a brit reguláris hadseregnek Egyiptomban állomásozó csapatait¹ pedig

¹ Egyiptomban a következő brit reguláris csapatok állomásoznak: 4 sorgegyezményes zászlóalj, 2 gárdagegyezményes zászlóalj, 1 harcokocsizászlóalj, 3 lovasezred, 3 könnyű és 2 lovas üteg, 2 utász-század, 1 rádiószázad és 1 harcokocsi híradószázad, 4 bombázó és 1 felderítő repülő század.

a közelkeleti védelmi területről elvonni nem lehet. Az olaszok nagyarányú térhódítása és az olasz gyarmati hadsereg gyors és korszerű kiépítése — amelynek keretén belül már 30.000 főnyi fehér és 55.000 színes katona mozgósítható — egy csapásra megváltoztatta Afrika erőhatalmi viszonyait és az afrikai politika súlypontja erős eltolódást mutat Olasz-Kelet-Afrika irányában. Az olaszok és franciák afrikai erőviszonyainak mérlegelésénél ugyanis figyelembe kell venni azt, hogy míg a franciák az északafrikai területről sorozott csapataikat egy háborús bonyodalom esetén az európai hadszíntéren való alkalmazásra szánták, addig az olasz gyarmati csapatok kizárólag egy afrikai háború esetén jönnek tekintetbe.

Míg tehát a világháború befejezése óta Afrikában az angoloké és a franciáké volt a döntő szó, addig ma ezt a hegemoniát már Olaszországgal is meg kell osztaniok, amit az is bizonyít, hogy két évi huza-vona után formailag is el kellett ismerniök az abesszín császárságot. Olaszország előnyomulása mellett a francia-angol koalíciót sorozatos erővesztések érték: Franco tábornok ma már el nem vitatható győzelmével Spanyol-Marokkó is elveszett számukra, Egyiptom sem az a feltétlenül hű csatlósa többé a brit birodalomnak mint eddig volt és az olasz pártfogás alatt egyre jobban fejlődő pánarab mozgalom hatása is érezhetővé vált. A németek gyarmati követelései tehát nemcsak a világpolitika viszonylatában, hanem az afrikai helyi viszonylatban sem függenek többé egyedül Anglia jóindulatától és ezzel a körülménnyel már az összes érdekelt hatalmak leszámoltak. Hogy a németek elszántan és következetesen kitartanak gyarmati igényeik mellett és hogy kívánságaikból engedni nem fognak, azt a „Völkischer Beobachter“ 1938 december 8-i számában — Mac Donald brit gyarmatügyi miniszter egyik nyilatkozatára adott válaszában is — világosan kifejezésre juttatták:

„Az angol kormánynak semmiről sem kell lemondania, mert a gyarmatok Angliának és a brit domíniumoknak nem tulajdonai, csak kormányozzák ezeket a gyarmatokat. Németország régi gyarmatait jogos birtokának tekinti. Németországnak közömbös továbbá, hogy más országokat is belevonnak-e a gyarmati kérdésbe. Németország minden egyes gyarmatát attól az államtól követeli, amely jelenleg megszállva tartja.“

NEMES ERDEŐS LÁSZLÓ

UKRAJNA

A NAGY FÖLDRAJZI fölfedezéseket követő gyarmatalapítások korában egy lengyel író csodálkozott, hogy akkor, amikor a hollandusok és portugálok „az antipódusok és az új világ” uraivá lesznek, a lengyelek a hozzájuk tartozó szomszédos országról nem tudnak annyit, mint a batáviai Nyugat-Indiáról. Az országot, melyről a lengyel író szólt, kisoroszkok lakták s a hatalma tetőpontján álló lengyel birodalom része volt. Az oroszok földjeiről és népeiről azonban nemcsak a lengyelek tudomása volt hiányos, hanem — és még inkább — az Európa közepén és nyugatán élő többi nemzeteké is. A Visztulától keletre szélesedő óriási téren százados nehéz ködök terültek el, melyek a nyugatiak számára idegen és zárt világot takartak. Ez az ismeretlen zárt világ a szélesebb európai köz-tudat számára először a XIX. században tárulkozott ki, elsősorban a nagy oroszok — Puskin, Gogol, Turgenyev, Dosztojevszkij, Tolsztoj — írásaiban. E halhatatlanok műveiben az orosz népi egyéniség egyetemes vonásokat kapott, a mélyzengésű erkölcsi és társadalmi kérdések az egyetemes oroszország, sőt ezen túl a nagy emberi közösség kérdéseiként szólaltak meg s misztikus fényben világosodott meg az egyetlen és szent Oroszország és a szláv apostolságra hivatott orosz lélek arca.

Akinek az orosz népiség Gogolék és Dosztojevszkijék írásaiban jelent meg, nem gondolhatott arra, hogy az itt egyetemes vonásokkal előlépő orosz népi egyéniségen a valóságban hasadások és törések mutatkoznak. Pedig ezek a hasadások és törések a távoli századokban indultak meg, hagyományokat tápláltak tehát és tovább tenyésztek a XIX. században a nagyszláv gondolat mélyén is, a hatalmi viszonyok szerint közeledve vagy távolodva, hogy a kor áramlatának megfelelő politikai fogalmazáshoz és valósuláshoz jussanak. Az orosz népi alkat hasadásait keresve, nem azokra az idegen népekre — lengyelekre, baltiakra, finnugorokra, a kaukázusi, turkesztáni és szibériai töröktatár és mongol népcsoportokra — kell gondolni, melyeket a hatalmas birodalom a Csendes-óceántól Sziléziáig uralma alá vetett, hanem magára az oroszországra, az orosz tömegben mutatkozó népi különbségekre. Maga az orosz népiség is különböző testvéri szláv elemeket foglal össze: nagy-, kis- és fehéroroszokat. Ezek közül számra nézve a nagyoroszoké az elsőség, lélekszáma meghaladja a hatvanmilliót, de a kisoroszkoké is megközelíti a negyvenmilliót,

míg a fehéroroszok számra és jelentőségre egyformán hátraszorulva, alig érnek el hatmilliót. A cári birodalom és örököse, a szovjetország birodalom a nagyoroszok alapítása. Ezzel szemben a kisorosz politikai mozgalom arra irányul, hogy a kisoroszok lakta területre külön politikai szervezetet építve, a birodalmon belül vagy esetleg kívül saját országa keretében biztosítsa az elkülönített kisorosz népiség és művelődés fenntartását.

A kisorosz mozgalom, mint minden nemzeti törekvés, a múltból igyekszik igazolást meríteni s a kisoroszok szellemi vezetői elsősorban a kievi Oroszországra mutatnak elődként, mely a IX—XI. századokban az oroszág első állami építménye volt. A kievi birodalom egyesítette először a keleti szlávokat, akiknek a Dnyeper és Pripet folyók környékén sejtett őshazából keletre, délre és északra történt elhúzó-dása a népvándorlások korában, a VI—VII. századokban indult meg, ugyanakkor, amikor más szláv csoportok nyugatra és a Balkán-félszigetre sodródtak. A később három orosz nyelvű keleti szlávok a IX. századig nemzeti kereteket meghaladó politikai szervezeteket nem alakítottak s a politikai szervezkedés a IX. században is csak a germán eredetű varégek kezében indult meg. A varégeknek a germán Észak és a bizánci birodalom kereskedelmi forgalmát a keleti szlávok földjén keresztül lebonyolító harcos és élelmes kereskedő népe hódoltatta és egyesítette a szlávokat s a Kiev székhellyel kialakuló birodalomnak dinasztiát adott. A birodalomalapító varég Rurik utódai távoli hódító hadjáratokat vezettek, az orosz népet bevezették a bizánci kereszténységbe s az ószláv nyelvű szertartásba átültették a keleti egyházi műveltséget. A bizánci ortodoxiában korán elmosódtak a varég államalapítás germán nyomai s az ortodoxia átvételével az oroszág a hanyatló és utóbb elbukó Bizánc politikai és egyházi örököse lett. A kievi birodalom a XI. század első felében uralkodó Nagy Jaroszláv alatt élte fénykorát: birodalma jóformán minden oroszot összefogott, büszke és győzelmes seregek ura volt, fővárosa, Kiev, az „orosz városok anyja“ virágzó vallási és művelődési központ volt s tekintélyének és mintegy rangjának elismeréseként, családja és a nyugati világ előkelő uralkodóházai, a lengyel Piastok, az angolszász, a norvég, a francia királyok s a magyar Árpádok között rokoni kötelékek jöttek létre.

A Jaroszláv uralmában kicsúcsosodó első orosz birodalom súlypontja valóban a kisorosz területre esett, A kievi birodalmat kisorosz államalakulatnak tekinteni mégis történeti szemlélet lenne. Ez az állami keret ugyanis nemcsak a kisoroszokat ölelte fel, hanem a keletre terjeszkedés útján levő nagyoroszokat is, az ilmen-tói Novgorodtól a középvolgavidéki Suzdalig. Az állami megszervezés is tulajdonképpen a varégek műve volt s e szervezés is csak Rurik utóda, Oleg idejében, a IX. század második felében tolódtott át Novgorod környékéről a kievi vidékre. A kievi birodalom azonban kisorosznak elsősorban azért nem tekinthető, mert a három keleti szláv nyelv, a nagy-, kis- és fehérorosz a közös ó-orosz nyelvből csak később, a XIII. század elején kezdett kiválni és elkülönülni, A fejlődés további során hangfejlődésével ugyan legjobban a kisorosz távolodott el, a

kievi birodalom korában, a IX—XI. századokban azonban ez a folyamat — a természetes nyelvjárási különbségeket meghaladóan — még meg sem indult. Annál kevésbé lehet beszélni külön kisorosz népiségről és ilyen külön népiségtől áthatott sajátos államalkotásról. A nyelvi és népi különválás útjait éppen a kievi állam felbomlása egyengette, mert e felbomlás nyomán az oroszországot századokon keresztül különböző hatalmi keretek osztották meg s a földjére zuhogó viharokban a kis- és nagyorosz népi alaprétteg eltérő népi hatásokat fogadott magába. A kievi földön az oroszország természetesen mindig érezte a hely génuszának hatását, az első birodalom, az első egyházi főség és az első műveltség nagy történeti élménye tovább szállt a jövőendő nemzedékekre s büszke hagyományává lett a következő századok során kialakult kisorosz tudatnak.

A kievi birodalom bomlása mindjárt Jaroszláv halála után megindult. Az oroszok nagy mező fejedelemségekre szakadozott s a versengő fejedelmi rokonok között örökös háborúzások dúltak. A fejedelemségek között az elsőbbséget még évtizedekig tartotta az elhanyagolt birodalom magva, a kievi nagyfejedelemség, de a XII. század derekán ezt a szerepet is elvesztette. Kiev lehanyatlása után az orosz tartományok közül erős fejedelmi vezetők alatt átmenetileg a keleti szélre eső Suzdal és a nyugati Galícia emelkedett ki, de a XIII. században a Magyarországot is rombadöntő tatárság csapásai alatt elenyésztek az oroszország hatalmi szervezetei. A nagy keleti nomádbirodalmak késői örököseként jelentkező s központilag kiépített szervezetével egységesen fellépő tatár hódítókkal szemben a széthúzó orosz fejedelemségek sorra elbuktak s századokra valóságos birtokai vagy adófizető vazallus függvényei lettek a tatár államnak, mely a nagy nyugati vonulat után leszakadva az ázsiai tömbről, a Káspi- és Fekete-tengerek felett Aranyhorda néven alakult meg. A tatár uralomtól csak néhány északi fejedelemség s az orosz népi terület délnyugati része menekedett meg. Az utóbbi a tatár invázió után fokozatosan a fölemelkedő lengyel és litván országok részévé lett. A lengyel Hedvig — Nagy Lajos királyunk leánya — s a litván Jagelló házassága következményeként 1386-ban egyesült a lengyel és a litván állam s a birodalom, melynek súlypontja a lengyel oldalra billent át, legnagyobb határával keleten egészen Szmolenszkig, délen pedig a Fekete-tengerig terjedt. Az az orosz terület tehát, melyen a XIII. század eleje óta az elkülönülés útján járó kisorosz nyelvet beszélték s így a kisoroszország otthona volt, jóformán teljesen lengyel-litván uralom alá került.

Az orosz nép tehát ekkor már a nyelvi különválás folyamatát élte és így a tatár és a lengyel-litván uralom közötti megoszlása annál is inkább hatott népiségére, mivel a két uralom eltérő, sőt ellentétes művelődési formát képviselt s különbözőek voltak a vérségi feloldódások lehetőségei is. A tatár uralmat szolgáló orosz fejedelemségek felépítése, kormányzati és katonai szervezete a keleti tatár államétól kölesönöztetett s a fejedelemségek ígahúzó népe jóformán minden nyugati kultúrbefolyástól elzárva keleti vonásokat vett fel s ez vallási orthodoxiájában is kifejezésre jutott. A nagyorosz nép tatárverű

keveredésen esett át és jelentékeny mértékben oldott fel magába finnugor elemeket is, mikor a volgavidéki erdőségekben lakó finnugor törzsekre is rátelepedett. A tatár uralom láncá csak két évszázad múltán kezdett a nagyoroszság testéről lehullani, mikor a moszkvai fejedelemség fölött felkelt az eljövendő új orosz birodalom csillaga s Hunyadi Mátyás kortársa, az orosz földeket egyesítő III. vagy Nagy Iván a XV. század végén megtörte a hanyatló tatár imperializmust.

A tatár szolgaság lerázása s a kibontakozó moszkvai birodalom következményei a kisorozságot még sokáig érintetlenül hagyták: az első kisorosz zöm a lengyel-litván uralom köréből csak 300—400 év után, a XVII. század második felében került át a terjeszkedő új orosz birodalomhoz. Ez a hosszú különélés természetesen elősegítette, hogy a némi török és lengyel keveredésen is áteső kisorozságban az eltérő népi jegyek kikristályosodjanak és hogy a közös ó-oroszból a XIII. századtól kezdődő lassú fejlődés folyamán külön orosz nyelviség alakuljon ki. A kisorozságot a hosszú lengyel-litván uralom alatt bizonyos gyenge szájak fűzték a nyugati művelődési körhöz is, a kisorosz szellemiség egyik arcával Lengyelországon keresztül Nyugat felé tekintett, hiszen megérintette a humanizmus árama is. Így a különböző népi és művelődési hatások elvetették a később politikai formulába önthető külön kisorosz öntudat magjait.

E tudat politikai megjelenése nem nyúlik messzebb a XVIII—XIX. századoknál, gyökerei azonban a lengyel-litván uralom századaiban keresendők, miként ugyanitt található meg a kisorosz államiság földrajzi fogalmának eredete is. Lengyelország ugyanis, mely az 1569. évi únióban a litvánok által hódított területeket is egységes birodalmába foglalta össze, a birodalom délkeleti szélén, a kisorosz terület e szegélyén önkormányzattal rendelkező s hovatovább már csak névleges függőséget fenntartó határvidéket szervezett a bebetörtő tatárok ellenében. E dnyepermenti határvidék az „Ukrajna” nevet viselte s e név a valóságban „határszéli terület”-et jelent. Később e név alá került a kisorosz népi terület többi, nyugatra eső része s a pusztává tett keletdnyeperi vidék is, melyet a tatárság visszaszorítása után kezdett a kisorozsóság kitelepülő rajaival benépesíteni. E rajok a Donig eljutottak s magukkal vitték a kisorozsóság politikai fogalmát felöltő Ukrajna nevet is. Az Ukrajna név tehát csak a XVI. század óta él, előbb egy katonai rendeltetésű határterület, majd új értelemhez jutva az egész oroszországi kisorosz terület megjelöléseként, de csak a XIX. század óta jelölik a kisorozsokat „ukrán” néven, a politikai elkülönülésre irányuló törekvések szimbólumaképpen. E névalakulásban azzal a szokatlan esettel találkozunk, mikor nem a népnév adja az ország és az államiság nevét, hanem egy késői területnévből mesterséges képzéssel születik meg a népnév.

Abban, hogy a kisorozsóság politikai fogalmának neve a dnyeperi határvidék nevéből született meg, e határvidék önkormányzatának erős politikai hagyományán túl az a mélységes nagy történeti élmény játszott közre, amit a dnyeperi határterület kisorosz kozáksága, ez a harcos végvári magyarságra oly sokban emlékeztető pompás katonaelem s ennek életformája, küzdelme és célja jelentett az egész oroszország,

de elsősorban a kisoroszság életében. Az atamán vagy hetman vezetése alatt katonai osztagokban és katonai fegyelemben élő, harcra nevelt és nagyerejű kozákság a kisorosz nép legjobb, legbátrabb fiait fogadta magába az egész kisorosz területről. A kozákok bármikor készek voltak a reájuk támadó tatár hadakkal a halálos leszámolásra, vagy a zaporogi táborból s a dnyepermenti sellőktől védett palánkjaikból kirobogva, végigportyázni a tatár földeken. A dnyeperi kozákság hosszú küzdelmei az oroszország hősi korának szépségeit őrzik, a harcosok emlékét legendák övezték s vitézi tetteiket még a múlt században is kobzosok énekelték a nép körében. „A kozákság egészen különös megnyilatkozása volt az orosz erőnek“, „az orosz jellem ebben az időben és ezen a földön hatalmas széles lendülettel, erőteljesen robbant ki“ — írja Gogol a Bulyba Tárász-ban, a dnyeperi kozákok époszi erejű regényében.

A dnyeperi Ukrajna kozákjainak történeti jelentőségét és a nép leikébe mélyedt maradandó hagyományát csak növelik azok a harcok, melyeket a Dnyepertől visszafordulva oly gyakran vívtak uraikkal, a lengyelekkel. Megújuló felkeléseiket a lengyel katolizáló törekvések s a földesurak elnyomása alatt szenvedő nép panaszai váltották ki. A jezsuita barát, a lengyel földesúr és zsidó árendása, aki mindent, olykor még templomokat is — bérbe vett, — ezek voltak azok a tényezők, melyek a kisorosz parasztságot a lengyelekkel szemben gyűlöltre indították s a robotoló, de az orthodox vallásához görcsösen ragaszkodó szegény kisorosz parasztságnak fiaiból összeverődő kozákság valóságos védőpajzsa lett. Független katonai szervezete révén vállalni tudta e harcokat s a természetes fejlődés következménye volt, hogy akkor, amikor a lengyel hatalom összetartó ereje meggyengült s egyidejűleg egyre áthatóbb lett a már Ázsiában is hódító moszkvai birodalom kisugárzása, a dnyeperi kisorosz kozákság kiharadt a lengyel birodalomból s az új orosz birodalom kezére adta magát. 1654-ben történt ez, mikor Chmelnycykj hetman az önkormányzat fenntartásának feltételével országát a moszkvai nagyfejedelem hatalmára bízta. Természetesen most csak a kozákság hatalma alatt álló kisorosz terület tért az új orosz állam határai közé, de a XVIII. században Lengyelország fokozatos felosztása során — Galícia kivételével, mely Ausztriáé lett — az összes kisorosz területek az immár cári orosz birodalomba olvadtak.

Az orosz birodalomba a kozákállam népi és politikai hagyományával és önkormányzati jogainak fenntartásával lépő Ukrajna fenntartott jogai és kiváltságai a következő 120 év alatt megsemmisültek s a kisoroszkok megkülönböztetés nélkül soroztattak a birodalom oroszai közé. A központilag megszervezett abszolút monarchiák korszaka ez nyugaton is, de a tatár despotizmus moszkvai öröksége és a XVIII. században életre kelő pánszláv gondolat is az egységesítés és központosítás felé tolt a fejlődést. A különállás lebontása egyházi téren indult meg; a kievi metropolita 1685-ben a moszkvai patriarcha alá rendeltetett s a moszkvai orthodoxia egyik hathatós eszközzé lett a kisorosz tudat elenyésztetésében. A kiváltságos különállás megvonását siettetette Mazeppa hetman szerencsétlen kalandja,

mikor a kozákokat — bár a kisorosz nép rokonszenve nélkül — a Nagy Péter ellen vonuló XII. Károly svéd király mellett hadba szólította. A pultavai csatában a svéd király seregével és nagyhatalmi állásával elbukott Mazeppa felkelése is és Nagy Péter 1720-ban bezáratta a kisorosz nyelvű iskolákat és megtiltotta a kisorosz könyvek kiadását. A század második felében II. Katalin betetőzte az egységesítő munkát, megszüntette a hetmani tisztséget, kormányzóságot szervezett mint a többi orosz területen s a kisorosz törvények helyébe minden téren az egységes orosz törvényeket állította, lerombolta a túlélő és korszerűtlen zaporogi kozáktábor s a kisorosz parasztságot az orosz muzsikok közös tengerébe ömlesztette.

Ukrajna tehát a XVIII. században eltűnt az orosz birodalom térképéről, de megszületett nyomában az „ukrán“ politikai mozgalom. A kisoroszország körében titkos társaságok alakultak s ezek élesztették a hamvadó öntudatot, költői és írói támadtak a kisorosz nyelvnek s ezek állottak a belső mozgalom élére. A mozgalom a XX. századra megteremtette a politikai szervezet formáit, a század elején egybehívott első dumában jelentékeny számban képviselt ukrán párt jelent meg. A mozgalom politikai célja: önálló Ukrajna a birodalomban. A birodalomtól elszakított független ukrán állam halvány álmokképe csak kiélesedett helyzetekben és a mozgalom szélsőséges pontjain állók, elsősorban a külföldön élő emigránsok lelkében ködlött fel.

Az ukrán mozgalom kibontakozásában és gyarapodó lendületében jelentékeny szerep jutott Kelet-Galiciának, mely a Habsburgmonarchia kebelében elkerülte az oroszországi kisorosz földekre szakadt nehéz sorsot. A lengyel uradalmak kisorosz parasztjainak helyzetét már Mária Terézia, majd II. József enyhítette s az utóbbi kisorosz nyelvű egyetemet, teológiai szemináriumot és népiskolákat állított fel. Ezeknek szép feladat jutott a kisorosz mozgalom szellemi alapjainak kiművelésében. E tekintetben az újabb évtizedekben a kisoroszok népszerű költőieről elnevezett Sefcsenko-társulat végzett nagy munkát. A szabadabban mozgó galíciai szervezkedés arccal állandóan az oroszországi testvértömeg felé fordult s ebben az időben Galiciát sokan tekintették a feltámadó nagy Ukrajna „Piemont“jának.

A cári Oroszország összeomlásakor, 1917 tavaszán a központi hatalmak támogatásával önálló Ukrajna született. Már április elején ukrán nemzeti tanács alakult s az év őszén kimondatott az önálló ukrán állam. Ezzel a központi hatalmak Breszt-Litovszkban külön békét kötöttek, de a központi hatalmak bukása után a sorsára bízott Ukrajna a szovjetbirodalom prédája lett. Azóta Ukrajna a szovjet 9 „szövetséges köztársaság“-ainak egyike, területe itt 447.600 négyzetkilométer s lakosainak száma ekkor 26 millió volt, ebből közel 20 millió kisorossal. 1932-ben a lakosság száma közel 33 millióra emelkedett már, változatlanul 80% kisorosz többséggel.

Napjainkban sok szó esik egy olyan önálló Ukrajna megteremtéséről, mely a szovjetorosz birodalomból kiszakadva, egyesítené mindazokat a területeket, melyeken kisoroszok lagnak. Ez elgondolás szerint tehát az orosz birodalmat elhagyó kisorosz anyaterülethez

hozzá kellene forrasztani Lengyelország és Románia igen jelentékeny részeit, sőt a történelmi Magyarország kárpáti rutén földjét is, melynek rutén lakói félezer éven át szakadoztak ide a kárpátokontúli kisorosz vidékekről. Ez az ukrán állam tehát Ungvártól a Donig érne s így ismeretlen új szereplőként lépne a történelem színterére.

Az önálló nemzeti és állami létnek mindenekelőtt az önálló nemzeti egyéniség és a belőle sarjadó öntudat az alapja. Azok, akik a kisoroszoknak önálló állami életformát követelnek, reá szoktak mutatni, hogy a kis- és nagyoroszok a történelem folyamán eltérő népi keveredéseken estek át s külön nyelvet is beszélnek. Megállapítják, hogy míg a nagyoroszok hosszúkas fejűek, szőkék, kékszeműek és vérmérsékletükre nehézkesek, addig a kisoroszok inkább rövid fejűek, barnásszőkék, sötétszeműek, nagytermetűek és élénk temperamentumúak. A kisorosz falvakat gazdag lombosítók borítják s a szalmafodeles kis parasztházakat virágos kertek öltöztetik vidám hangulatba. A nagyorosz falvakban nincsenek fák, zöldelő lombok és színes kertek, kopárság és mélabú terül el rajtuk. Más ott a ruházkodás, a gazdálkodás és mások a szokások is.

Az ilyen érvekkel szemben a másik oldalról arra szoktak hivatkozni, hogy hasonló eltérések minden nagy, egyébként közös állami keretben élő nép körében található. Hivatkozni szoktak már a múltban is Németország északi és déli németjeire, akik között állítólag nagyobbak lennének a faji és nyelvi különbségek s az ilyen érveléseket valóban éppen a mi nemzedékünknek kell átértékelnie, melynek hatalmas élményül adatott meglátni a minden németiségeket egyetlen nagy közösségbe formáló népi gondolat diadalát. Vájjon az orosz lelkiség nem munkálódik-e minden faji és nyelvi eltérések és az életforma különbségei felett az orosz közösség irányában, nem fonódnak-e összefűző hatalmas szálak az oroszországban is? Dosztojevskij szinte vallásos imádatlalt borult le az „egységes pravoszláv Oroszország“ gondolata előtt s a vérbeli kisorosz születésű Gogol kozákja, Tárász is a cárt hívja s az orosz egységet álmodja, mikor a lengyelek által alája rakott máglya lángjai már felcsapnak hozzá: „Megálljatok csak, eljön még az ideje s majd keservesen megtanuljátok, mit jelent az igaz orosz hit! Már most is félelem gyötri a közeli és messzi népeket, de elkövetkezik az orosz földön a cár uralma s nem leszen olyan hatalom a földön, aki meg nem hajol majd előtte!“ Itt már egyenesen a szláv messiánizmus, a nagyszláv gondolat csendül felénk, melyet éppen az oroszország melengedett leginkább szívéen s amely teljesen aligha hamvadt el a szovjettakaró alatt.

A faji és nyelvi különbségek mellett, melyek az orosz egység gondolatának mindenkorai búvölő ereje szerint nőnek meg vagy fognak el, az ukrán önállósági mozgalom a történelmi hagyományokból merít még erőt. A kievi birodalom hagyománya azonban a kisoroszországot egyáltalában nem állítja szembe külön nemzeti testként a nagyoroszországgal, hiszen Kiev éppen az első orosz politikai egységet jelenti. A kievi birodalom hagyománya tehát a mai orosz lelkiségben az elsőbbséget, a régibb és oroszabb oroszt jelenti s vájjon nem éppen akkor nyílnék-e meg Kiev előtt az út arra, hogy egy új orosz nemzeti

egység kikristályosodási góca legyen, ha leválaszthatnék a moszkvai szovjet birodalom testéről?... Ilyen lehetőség gondolata, miként gróf Bethlen István emlékezetes újévi újságcikke tanúsítja, a gyakorlati politika síkján is feltűnhetik.

A kisoroszk másik nagy történeti hagyománya, a tatár és lengyel-litván hódítások által életre keltett dnyeperi kozák-állam — miként láttuk — mindjárt az orosz birodalomba tért, mikor a lengyel állam ereje nem tudta tartani a feltörő nagy orosz hatalommal szemben. A kozákokat a cár szolgálatába vezető Chmelnycykj hetman a kisoroszk népi költészetnek máig népszerű alakja, annak dacára, hogy a hetman kikötései a kozákság különállásának megtartására igen hamar elenyésztek a birodalomban. Mazeppa és emléke iránt azonban, aki a kozákokat a cár ellen szólította fegyverbe, a kisoroszk nép nem tudott felmelegedni.

A történeti hagyományok tehát, ha táplálják is a kisoroszk tudatot és hízelegnek neki, olyan önálló és független ukrán állam megteremtésére, mely az orosz birodalomtól teljesen elszakítva, tehát nyilvánvalóan annak akaratával szemben s így ellenségesen jönne létre, a kisoroszk népet nem ösztönzik. Magában a népben az ellenszenv a nagyoroszokkal szemben, ha a politikai mozgalom vezetői szembe kerültek is a moszkovita hatalommal, a történelem tanúsága szerint, engesztelhetetlenül sohasem lobogott fel s azokat a zendüléseket is, melyek utóbb a kisoroszk földön fel-feltörték, elsősorban társadalmi indítékok mozgatták nem is az orosz egység gondolata, hanem a rendszer ellen, mint ugyanakkor a nagyoroszk földön is a hasonló megmozdulások.

Azon az oldalon, ahol Ukrajna független államisága elé kétkedéssel néznek, arra is reá szoktak mutatni, hogy az önállóságnak a geográfiai viszonyok nem kedveznek. A kisoroszk népi vonal a nagyoroszszággal szemben nem biztosít természetes határt s a kis- és nagyoroszk települések az egész vonal mentén igen összekeverednek. Mikor a tatárok végül a krími félszigetre szorultak s megnyílt a betelepülők számára a dnyeper-doni mező, ez östermékenységgű földekre olyan nagy vándorlás indult meg a nagyoroszk vidékekről is, hogy az egykorúak egyes vidékek elnéptelenedéséről panaszkodtak. A kisoroszk népi vonal tehát nem világos és nem természetes és Hettner heidelbergi tanár két évtizeddel ezelőtt megírta, hogy „a kísérlet, mely Ukrajna politikai önállóságát az ország belső szerkezetére alapozza, hajánál fogva előráncigálnak látszik.“

Nemzeti egyéniség és öntudat, történeti hagyomány, geográfia az államalkotásnak különböző megítéléssel mérlegelt fundamentumai lehetnek, — Ukrajna önálló államiságának kérdése mindenesetre elsősorban hatalmi kérdés. Az orosz birodalom számára Ukrajna nemcsak a mesebeli termékeny gabonaföldeket s nemcsak az oroszországi vasérc- és széntermelés nagy hányadát szolgáltató bányákat jelenti, hanem jelenti mindenekelőtt a Fekete-tengert, melynek vizei felett már az első kievi nagyfejedelmek tekintete szállt Bizánc felé; jelenti tehát a nagyhatalmi politikát is. Az önálló Ukrajnáért meg kell harcolni s mivel a kisoroszk, ha eljutnának is valaha a harcig, ezt a biro-

dalommal szemben sikerrel nem vállalhatnák, az elszakadás kezdettől fogva csak idegen hatalom és pedig Oroszország régi ellenfele, a német hatalom támogatásával látszott megvalósíthatónak.

A német-ukrán kapcsolatok a XVIII. század végére nyúlnak vissza, mikor Oroszország és a felemelkedő Poroszország között háború lehetősége tűnt fel a láthatáron. A kis orosz nemesség köréből, mely háborgott a kozákállam utolsó bástyáit is lerontó II. Katalin ellen, kiküldött jelent meg Berlinben s bár itt barátságos fogadtatásra talált, érdemleges választ nem vihetett haza. Ezentúl a német politika távoli horizontján újólag fel-felderengenek az önálló Ukrajna körvonalai. A krími háborúban előkelő német politikai körök fontolgatják Ukrajnának Oroszországtól való elszakítását s 1887/88-ban, mikor Oroszország ismét háborúban állott, Bismarck is számításba vette a független Ukrajna megalapításának lehetőségét. 1888 február 2-án mondott nagy beszédében sokatmondóan juttatta kifejezésre, hogy „a természetes szükség nem kívánja, hogy az oroszok és ukránok egy állam kötelékébe tartozzanak.“ A világháborút megelőző német-orosz feszültség idején és a világháború folyamán az eddigieknél határozottabban bontakozott ki és jutott világos megfogalmazáshoz a német törekvés. Ekkor már egész irodalma volt a kérdésnek s kifejtett a nagyszabású elgondolás, hogy az orosz birodalom romjain és a függő viszonyba állítandó Ukrajna síkjain keresztül híd épüljön a német keleti terjeszkedés számára. Németország számára — hangzott el egy előadáson a porosz képviselőházban a világháború alatt, amely kitézte a „Helgolandtól Bagdadig“ büszke kereskedelem-politikai jeligét, a szabad Ukrajna nemcsak az egyenes utat jelenti a Perzsa Öbölhöz és India csodaországához, ahonnan Anglia túlnyomóan meríti anyagi segédeszközeit. Ukrajna — miként az előadás címe megjelöli — „Deutschlands Brücke zum Morgenland“.

Ha a törekvés ilyen határozott megszövegezésben állott is a közvélemény nyilvánossága előtt, maga a hivatalos német politika mindig rendkívül nagy óvatossággal és körültekintéssel kezelte az ukrajnai kérdést. Valóban ez a kérdés az orosz birodalom életérdekén kívül más hatalmi érdekeket is érintett. Ma is így van s ha a diadalmas német erőnek e hatalmi érdekek ellenében mégis sikerülne lábra állítani a független, önálló Ukrajnát, ugyanazzal a megfeszülő erővel is kell állandóan tartania, mert ha ezek a feszülő erők megernyednek vagy más ellensúlyozó erőre akadnak, kiszámíthatatlan új hatalmi elrendeződések indulhatnak meg.

A magyarságot az ukrajnai kérdés a rutén föld sorsán túl is közelről érinti s szorongó lélekkel figyeli a végtelen orosz tér fölé sűrűsödő fellegeteket. Félelmes erők útjába vetve, vájjon milyen megpróbáltatások felé sodor végzetünk? ...

FIGYELŐ

A NÉMET MAGÁNJOGI REFORM MAGYAR SZEMMEL

A NÉMET NEMZETI szocialista kormány az uralom átvétele után hatalmas lendülettel fogott az egész állami és társadalmi berendezkedés gyökeres átszervezéséhez. E több évre terjedő munka eredményei egyre jobban és jobban bontakoznak ki. Nincs az egész közéletnek úgyszólván egy területe sem, amelyen az új rendszer több-kevesebb mértékben máris ne érvényesítette volna a maga sajátos szemléletét. A német közéletet ma legjobban jellemzi, hogy a weimari Németország berendezkedéseit az új szellem értelmében felülvizsgálja, megbírálja és az esetek igen nagy részében félreállítja, illetőleg helyüket új intézményekkel tölti be.

Természetes, hogy egy ilyen minden térré kiterjedő átszervezés közepette a szorosabban vett jogi élet sem maradhatott érintetlenül. Szorosabban vett jogi életet mondunk, mert hiszen minden ilyenmű változás jogi eszközök igénybevételével, a jog keretei között mehetett csak végbe. A hadsereg korszerű felfegyverzésétől kezdve a német főváros jelenleg folyó hatalmas átépítéséig minden újítás jogszabályok alkotásával, új jog keletkezésével és a régi szabályok megszüntetésével jöhetett csak létre. Szorosabb értelemben véve azonban a jogi reformnál nem erre gondolunk, hanem elsősorban a kifejezetten jogi életterületek, a köz-, magán- és büntetőjog új szemléletű átalakítására. Ezen a területen ma Németországban érdekes kettősség tapasztalható: míg az alkotmányjog, közigazgatási jog és büntetőjog anyagán a nemzeti szocialista uralom lényegbevágó, gyökeres és a magyar közvélemény előtt is eléggé ismert változtatásokat tett, addig a magánjog terén ez a reformtörekvés, ha felleljük, közel sincs meg abban a mértékben, mint a többi jogterületen.

E jelenség okát talán legjobban abban a körülményben lehetne megjelölni, hogy a magánjogi reform körvonalai még csak most vannak kialakulóban. Általános nézet ma Németországban, hogy az 1900-ban életbe lépett polgári törvénykönyv alapos revíziójára elkerülhetetlen szükség van. Hogy azonban a változtatások milyen természetűek legyenek, hogy milyen anyagi rendelkezések meghonosítására van elsősorban szükség, arra nézve egyáltalában nem alakult ki egységes felfogás még a német szakkörökben sem. Az 1933-ban alapított Akademie für Deutsches Recht, amely a legkiválóbb elméleti jogászokat egyesíti magában, valamint a Nationalsozialistischer Rechtswahrerbund, a gyakorlati élet képviselőinek testülete állandóan napirenden tartják ezt a kérdést is és folyóirataik, a Zeitschrift der Akademie für Deutsches Recht, továbbá a Deutsches Recht hasábjain nap-nap után adnak hangot a legkülönbözőbb reformjavaslatoknak. Egyúttal elismerik azonban azt is, hogy az általános reform ideje még nem jött el és hogy itt a német jogtudomány jelenleg még a felfogások tisztázásának korát éli. Egymásután hallatszanak pl. olyan hangok, amelyek a mozgalom megindulásakor a német magánjog római jogi elemei ellen intézett támadásokról igen elítélőleg nyilatkoznak. Míg az első lendület hevében a római jogi elemeket a német jogból teljesen ki akarták küszöbölni, ma már elismerik, hogy erre sem szükség, sem mód nincsen. „Nem minden jó, ami germán, aminthogy nem is vetendő el minden, ami római“ — „Nem az eredet a fontos, hanem a népi felfogással való megegyezés“, — írja Schlegelberger igazságügyi államtitkár¹, és talán ez a mérsékelt hang fejezi ki legjobban azt az irányt, amelyben a német magánjogi reform halad: a biztos alapok megtartása, de a nép igényeihez való alkalmazkodás — ebben az irányban azonban nem

¹ Schlegelberger: Vom Beruf unserer Zeit zur Gesetzgebung. Berlin, 1934.13.1.

máról holnapra tett nagy ugrásokkal, hanem állandóan tovább haladó és egymás után következő kis lépésekkel lehet csak előbbre haladni.

A magánjog reformjára irányuló gondolatok tehát ma Németországban még nem jutottak el valamennyien a gyakorlati megvalósulás fokára. Van közöttük sok olyan, amire nézve még az irodalomban sem található meg az egységes felfogás. Viszont igen nagy számban alakultak ki olyan konkrét javaslatok, amelyek helyességéről ma már mindenki meg van győződve, a törvénybefoglalás idejét azonban még nem látják elérkezettnek. Jóval kisebb a száma azon törekvéseknek, amelyek nemcsak hogy kiváltották az elmélet egyöntetű helyeslését, hanem megtalálták már törvényes lecsapódásukat is.

A magyar megfigyelő számára a német magánjog reformjára irányuló törekvések szemlélete nagyon érdekes képet nyújt. Az itt-ott szétszórtan, látszólag minden összefüggés nélkül felbukkanó reformgondolatok között ugyanis egyre több és több olyan eszme merül fel, amely a magyar jogi gondolkodás előtt nem idegen, mert régóta jól bevált magyar jogintézményeknél találkozunk velük. A német jogtudomány a legújabb időkben több bizonytalan, határozatlan lépést tett olyan jogintézmények felé, amelyek a magyar jogban már évtizedek, sőt évszázadok óta ismeretesek és feladatukat mindig kifogástalan módon töltötték be.

Ennek az érdekes jelenségnek feltűnő voltát még csak fokozza az a körülmény, hogy főképp azokon a jogterületeken lép fel, amelyekben a magyar magánjog a legjobban meg tudta őrizni ősi eredeti sajátosságait. Nem a dologi, nem is a kötelmi, hanem éppen a családi és örökösödési jog terén ütközünk leginkább ebbe a jelenségbe. Már pedig épp ez az a területe a magyar magánjognak, amely nemcsak hogy aránylag a legkevesebb változásnak volt alávetve az idők folyamán és nemcsak hogy a legjobban tudta magától távol tartani idegen jogrendszerek hatásait, hanem ezen túlmenően olyan sajátosan magyar jogintézményeket termelt ki magából, aminőknek párját más államok magánjogi rendjében hiába keressük.

A következő sorok célja a mondottakat néhány, a német reformgondolatok közül ötletszerűen kiragadott példán bemutatni.

Első példánk a házassági vagyoni jog területéről származik.

A jelenleg hatályos német házassági vagyoni jog a polgári törvénykönyv 1363—1563. §-aiban van összefoglalva. Itteni rövid fejtegetéseinknek nem lehet célja a német házassági vagyoni jog egész rendszerébe betekintést nyújtani, Szükséges azonban röviden rámutatni azokra a főbb alapelvekre, amelyekben a rendszer felépül.

A német házassági vagyoni jog a magyarral egyezően törvényes és szerződéses vagyoni jogra oszlik. A törvényes vagyoni jog rendelkezései érvényesülnek ott, ahol a házaspár szerződésileg másképp nem rendelkeztek. Ennek a törvényes vagyoni jognak az alap gondolata a vagyonekülönítés rendszere. A házasság ténye a felek vagyoni viszonyaiban tulajdonjogi változást nem hoz létre, mindegyik házaspár tulajdonában marad eddigi vagyona továbbra is. Változás csak a vagyoni igazgatásának és hasznélvezetének terén áll be: a feleség vagyoni igazgatási és hasznélvezeti joga a házasságkötés tényével törvényből fogva a férjre száll át. Ez a jog a férjnek a feleségnek nemcsak azon a vagyoni illeti meg, amely a házasságkötés idején már a nő tulajdona volt, hanem azon is, amelyet a nő a házasság alatt szerzett. A férjnek ez a jog csak a nő úgynevezett külön vagyoniára, a kizárólag női használatra rendelt dolgokra, a nő önálló ipari vagy kereskedelmi foglalkozásából folyó jövedelmekre, a halál esetére szóló jogügylet útján szerzett vagyoni tárgyra, végül a felek által szerződésileg külön vagyoni elismert egyéb vagyontárgyakra nem terjed ki. A férj igazgatási és hasznélvezeti joga csak a tör-

vényben pontosan meghatározott esetekben vonható el. Ha a nő keresetére a bíróság a feltételek valamelyikének fennforgását megállapítva a férj emegyát ítéletileg megszünteti, ebben az esetben a teljes elkülönítés áll be, vagyis a házasságkötés ideje előtt fennállott vagyoni helyzet.

E törvényes vagyoni jogi rendet a felek szerződéssel módosíthatják és megegyezhetnek abban, hogy maradjon fenn a teljes vagyoni különállás és a férjet a feleség vagyonán egyáltalában semmiféle jog ne illesse meg, rendelkezhetnek úgy, hogy közöttük vagyonszövetség álljon be, végül megállapodhatnak abban is, hogy a házasságkötéskor meglévő vagyon különállása megmarad ugyan, a házasság tartama alatt szerzett vagyon ellenben a két házaspár közös tulajdonába fog kerülni (szerzeményi szövetség).

A német magánjogi reform egyik fő alapelve az általánosítások elleni küzdelem. Állandóan visszatérő gondolat, hogy nem lehet egymástól elütő vagy csak részben is eltérő életviszonyokat ugyanazon jogi szabályozás alá helyezni. „Dem Bürgerlichen Gesetzbuch ist Eigentum gleich Eigentum, Miete gleich Miete, Vertrag gleich Vertrag,“ írja ugyancsak Schlegelberger¹ és ebben a körülményben látja ma a német elmélet a polgári törvénykönyv egyik legfőbb és szerinte feltétlenül kiküszöbölendő hibáját. Ugyanez áll a házassági vagyoni jogra is. A törvénynek a felek eltérő rendelkezései hiányában alkalmazásra kerülő rendelkezései a kérdést teljesen egyformán kezelik minden esetben, tekintet nélkül arra, hogy a házaspár eltérő gazdasági viszonyai sok esetben épp ellenkező rendelkezéseket kívánának meg. A törvény rendszere csak az elkülönített gazdasági tevékenységet folytató felek között van helyén. Ott ellenben, ahol mindkét házaspár ugyanazon gazdasági egységben, nem pedig önálló gazdasági egyedként fejt ki gazdasági tevékenységét, épp az ellenkezőt, a szerzeményi szövetséget kell szabállyá tenni. Gondoljunk pl. egy mezőgazdasági kisbirtokra, amelynek gazdaságos kihasználását csak a férjnek és feleségnek bizonyos elvek szerint megosztott, de összeműködő és egymást kiegészítő gazdasági tevékenysége teszi lehetővé. Az ilyen és hasonló gazdaságokban nagyon nehéz, szinte lehetetlen a vagyon esetleges növekedését az egyik vagy a másik fél tevékenységére visszavezetni és így megállapítani azt, hogy a növekedés melyik fél külön vagyonának a javára számolandó el. Épp ezért a német irodalomban felmerült az a javaslat, hogy a házassági vagyoni jog terén az eddigi jog általánosító állásfoglalásával szemben a házaspár gazdasági viszonyainak megfelelően külön-külön eltérően kellene rendelkezni, figyelembe véve az egyes foglalkozási ágak természetét. Egyes területeken fennmaradhat a jelenlegi rendszer, máshol viszont épp az ellenkező szabályozás látszik indokoltnak.²

Ez az alapgondolat a magyar házassági vagyoni jogban már régóta érvényre jutott. A magyar jog szerint a házasságkötés ténye a felek vagyoni viszonyaira a felek társadalmi viszonyaihoz képest különböző joghatásokat gyakorol. A nemesi rendben, továbbá az ú. n. honorácioroknál a házasságnak a vagyoni viszonyokra elvileg nincs befolyása. Mindkét fél vagyona megtartja eredeti különállását és a házasság tartama alatt szerzett vagyonra is ugyanez áll. Ezekben a társadalmi osztályokban ugyanis általános szabály a házaspár önálló és egymástól független gazdasági tevékenysége. Egészen más a helyzet a mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi munkásságnál. Itt a közös gazdálkodás rendszere az uralkodó. A mezőgazdasági termelésnél, a falusi kisbirtokos osztállyal ez még ma is szembeütő. Az ipari és kereskedelmi életben már kevésbé. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy a magyar jog most tárgyalt intézkedései abból az időből származnak,

¹ Schlegelberger: Abschied vom BGB. Berlin, 1937. 14. 1.

² Stoll: Die nationale Revolution und das bürgerliche Recht, Deutsche Juristen-Zeitung, 1933. 1229. 1.

amikor a mai tőkegazdálkodásnak az ipari és kereskedelmi életben még nyoma sem volt, hiszen Werbőczy idejéről nem is beszélve még az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok meghozatalának idején is (1861) a kisüzem adta meg az ipari és kereskedelmi élet legjellemzőbb színeit. Ezek a kisüzemek pedig éppúgy a házasfelek közös gazdasági tevékenységére voltak utalva, mint a mezőgazdasági kisbirtokok. Érthető és teljesen indokolt így a magyar jognak az a rendelkezése, amely ezekre a társadalmi osztályokra a szerzeményi közösség rendszerét teszi általánossá, illetőleg kötelezővé abban az esetben, ha a felek ettől eltérően nem rendelkeznek. A házassági vagyongyógy terén tehát a magyar jog a közszerzemény intézményének felállításával már évszázadokkal ezelőtt rálépett arra az útra, amely felé a német jog figyelme csak a legutóbbi időkben fordult.

Egy másik hasonló eset észlelhető az örökösödési jog terén.

A német polgári törvénykönyv az 1922—1941. §-okban szabályozza a törvényes öröklés rendjét. Első fokon e rendelkezések szerint is, mint nálunk, az örökhagyó leszármazó! a törvényes örökösök. Ilyenek nemlétében az örökhagyó vagyonát a német jog értelmében fele-fele részben az örökhagyó szülei, illetőleg ezek előbb történt elhalálása esetén a leszármazók, vagyis az örökhagyó testvérei öröklők. Harmadfokon következnek a nagyszülők, illetőleg ezek leszármazói és így tovább. A harmadik fokon tehát egy-egy örökösre a vagyon negyedrésze, a negyediken már csak nyolcadrésze jut, illetőleg még kevesebb, ha egy-egy örökös életben nem léte esetén annak leszármazói lépnek be az öröklésre hivatottak sorába. Ha az örökhagyónak házasrésze van, ez is örököl: az elsőfokú örökösök mellett a hagyaték negyedrészt, a második és harmadik fokúak mellett annak felét, a nagyszülőknél távolabbi örökösöket pedig a házasrészt teljesen kizárja, mert amennyiben a hagyaték ilyen távoli fokra esnek, abban az esetben az egész hagyatékot a túlélő házasrészt örököli.

Ez a szabályozás annyiban vonta maga után a német kritikát, mert nem számol a család egységének az új rendszerbeli fokozottabb jelentőségével. Ezen a téren Németország számos intézkedéssel állt a társadalmi berendezkedés alapjául szolgáló család megerősítésének és védelmének a szolgálatába. A családi kötelékek szorosabbra fűzését és a családi hagyományok ápolását az új Németország egyik legfontosabb feladatának tekinti. Éppen ezért nem tartja megfelelőnek a polgári törvénykönyv öröklési rendjét, mégpedig abban a részében, amely akkor kerül alkalmazásra, ha az örökhagyónak leszármazói nincsenek. Ilyenkor ugyanis a vagyon felerészben az örökhagyó atyai, felerészben anyai felmenő ágbeli rokonaira száll. Ennek következtében az örökhagyó ősi eredetű családi vagyona a családból, legalább is felerészben kikerül és a másik ágban öröklődve más családba kerül bele. A család egységét és a vérszerinti leszármazók közötti kapcsolat minél szorosabbra fűzését pedig igen jelentős mértékben lehetne a családi vagyonnak a vérszerinti leszármazók körében való tartásával biztosítani. Az új német jogalkotás azt is meg akarja akadályozni, hogy az ősi családi vagyon más családba kerüljön.

Mi ezzel szemben a helyzet a magyar jogban? A magyar törvény arra az esetre, ha az örökhagyó leszármazók nélkül hal meg, a törvényes öröklési rendet egészen különlegesen és egyedülállóan szabályozza az ági öröklés néven ismert intézmény formájában.

Ha nincsenek leszármazók, a magyar jog szerint a hagyaték ági és szerzeményi vagyonra osztandó fel. Ági vagyon mindaz, amit az örökhagyó a családi kötelékre való tekintettel elődeitől ingyenesen, leginkább öröklés útján szerzett. A hagyaték többi része a szerzemény. A szerzeményi vagyon öröklése a magyar jogban is nagyjából ugyanazon elvek szerint folyik, mint

a német polgári törvénykönyv szerint. Az ági vagyon ellenben a szerzeményi örökléssel szemben csak abban az ágban öröklődik, amelyből származott. Ha tehát az örökhagyó az ági vagyont pl. atyai ágon örökölte, ebben az anyai ág nem részesedhetik. Az ági vagyon a családban oda száll vissza, ahonnan jött, egészen addig a fokig, ahol ági jellegét nyerte. Csak itt veszi el ági jellegét és öröklődik a szerzeményre megállapított szabályok szerint. Ezzel a rendelkezéssel a magyar jog megakadályozta azt, hogy az ősi családi vagyon leszármazók hiányában a családból részben kikerülve más család tagjai között osztassák fel. Még azt a kérdést is megoldotta a magyar jog, amelyet a német irodalom a rendszer egyedüli nehézségének tart: az ági, illetőleg szerzeményi jelleg kimutatásának kérdését. A magyar jog a vagyont szerzeménynek tekinti és míg az ellenkező bizonyítva nincs, az egész hagyatékot a szerzeményi öröklés elvei szerint viszi tovább. Újabb példa arra, hogy a magyar törvényhozás jól bevált szabályozással már régóta megoldott olyan kérdéseket, amelyeknél Németországban még csak most keresik a megoldás felé vezető utat.

De nem kell a Tripartitum idejéig visszanyúlni, ha hasonló jelenségek után kutatunk. Az újabb idők jogfejlődése is szolgáltat példát arra, hogy a magyar törvényhozó Németországot megelőzve valósított meg olyan intézményeket, amelyeket később a nemzeti szocialista uralom Németországban is meghonosított.

A földbirtok jogviszonyainak szabályozásánál a nemzeti szocializmus két alapvető gondolatot vetett fel, amidek az újabb törvényes intézkedések folytán már belekerültek a német jogba is. Az egyik ilyen gondolat, hogy a földbirtokon, különösen a mezőgazdasági termelés céljait szolgáló birtokon fennálló tulajdonjogot a tulajdonjog általános formájától eltérően kell szabályozni. Ez a felfogás is annak az állásfoglalásnak a következménye, amely kerüli az általánosításokat és különösen a tulajdonjog kérdésénél jutott igen élesen kifejezésre: az állam, illetőleg a köz szempontjából egyáltalában nem mindegy az, hogy a nemzeti termelésre nézve elsőrendű fontosságú mezőgazdasági termelés szolgálatába állított földbirtok kinek a kezén van és hogy azt hogyan használják ki. Az ilyen földbirtok-tulajdonjog tehát erősen telítve kell hogy legyen közjogi elemekkel, sokkal inkább, mint pl. a városi ház vagy éppen az ingó dolog felett gyakorolható tulajdonjog. A másik erősen hangsúlyozott elv a fentebb már szintén említett családvédelmi szempont. Erre való tekintettel feltétlenül szükséges a birtok örökösödés folytán előálló esetleges felaprózódásának megakadályozása, mert. ellenkező esetben elvész a család anyagi létét biztosító szilárd alap, de ezenkívül az elaprózódott birtokrészek gazdasági kihasználhatósága is nagy mértékben csökken vagy esetleg teljesen el is enyészik. Ez pedig viszont a köz szempontjából nem kívánatos jelenség.

Ezeknek az elveknek a figyelembevételével készült a német Erbhofgesetz, amely ez alapelveket érvényre juttatja.

A mezőgazdasági birtokon fennálló tulajdonjog közjogi jellegét elsősorban az a körülmény adja meg, hogy a törvény által megállapított esetekben, amikor mind a birtok, mind a tulajdonos megfelelt bizonyos törvényes feltételeknek, a birtokot hivatalból — Németország egyes vidékein kérelemre — felvették a járásbíróóságokon vezetett jegyzékbe és ezt a tényt a telekkönyvben is feljegyezték. Ezzel a birtok az „Erbhof“ jellegét, a tulajdonos a „Bauer“ cím használatára való jogot nyerte el. Az ilyen birtok fokozottabb jogi védelemben részesül. Élők közötti átruházásához a bíróság engedélyére van szükség, halál esetére szóló átruházásához is közokirat, illetőleg közvégrendeleti forma szükséges. Egy személy csak egy ilyen birtok tulajdonosa lehet. Az Erbhof leglényegesebb tulajdonsága, hogy

kizárólag egészben lehet elidegeníteni. Az Erbhof öröklésére jogosított személyeket a törvény külön meghatározza, (ilyenek elsősorban az öröknyugvó férfi leszármazói) a többi örökös csak a hagyatéék egyéb részében osztozik. Viszont az Erbhof örökösével szemben a többi örököst méltányos tartásra irányuló igény illeti, egészen gazdasági önállóságukig, esetleg még ezentúl is.

Ezt a törvényt kifejezetten nemzeti szocialista alkotásnak, a „Blut und Boden“ jelszavát az életbe átvívó rendelkezésnek tekintik.

Ennek az elgondolásnak az alapelvei sem idegenek a magyar jog szel-leme előtt. A földbirtok-tulajdonjog erős közjogi jellege különösen a régi magyar magánjogban domborodott ki, amikor a tulajdonszerzés módja elsősorban és főképp a királyi adományozás volt. A királyi adományozás folytán a megadományozott személy közjogi állása is módosult, a birtokadományozás a régi magyar jogban a nemesség adományozásával járt együtt. Később ez a jelleg erősen elhomályosodott, majd el is tűnt. A háború utáni magyar jogalkotás azonban a gondolatot újra felvetette, ha más formában valószínűsíthető is meg. A különböző alakzatok közül itt elsősorban a vitézi telek jogállása vonja magára a figyelmet. A vitézi telket az államfő adományozza, — a régi királyi donációra emlékeztető új forma — a tulajdonjog itt is erős korlátozásoknak van alávetve, amilyen az elidegenítési és terhelési tilalom. Egyébként a tulajdonjognak oly erős és közérdekű korlátozásai állanak fenn, amilyenek a német jogban ismeretlenek. A vitézi telek pl. még a tulajdonos életében átszáll a várományosra, ha a tulajdonos a vitézi telekkel együtt járó közjogi kötelezettségeinek nem tesz eleget. Különösen említésre méltó, hogy a tulajdonos kötelességei közé tartozik bizonyos időn belül a családalapítás is. Ez a rendelkezés a német jogban, amely pedig állandóan szem előtt tartja a családvédelmi szempontokat, nem található meg. A vitézi várományosok meghatározása, a vitézi telek elvi oszthatatlansága ellenben már megint erős hasonlatosságot mutat a német törvény megfelelő rendelkezéseivel.

Különösen említésre méltó, hogy a magyar vitézi telek intézménye 1920-ban keletkezett, olyan időben, amikor Németországban hasonló gondolatokkal egyáltalában nem foglalkoztak.

Fejtegetéseinkkel közel sem kívánjuk azt állítani, hogy a német reformtörekvések a magyar jogintézményeket akarják átvenni, de viszont azt sem, hogy a nemzeti szocialista jog minden rendelkezése összhangban áll a magyar magánjog rendszerével. Csak arra a tényre kívántunk rámutatni, hogy a német reformtörekvések által meghonosítandónak tartott elvek alapján Magyarországon több ősi és sajátosan magyar intézmény már régóta működik — tehát nem kell a német reformtörekvéseket mindegyre kisebbségi komplexusokkal szemlélnünk — se körülmény mellett a német nemzeti szocialista reformtörekvéseket figyelemmel kísérő magyar jogtudomány nem mehetett el szó nélkül.

ARATÓ ISTVÁN

A MAI GÖRÖGORSZÁG

AMI PLASZTIKUS VILÁGSZEMLÉLTÜNKET adományozó Helasz gyakran úgy jelenik meg a képzeletben, mint kultúránk szép, i, X nagy sírkertje, többé-kevésbé festői romokkal. A fehér kövek álmokkal kecsegtetnek Anatole France képzeletében, s jóllehet a színgazdag múlt régesrég tovaszállt, a műemlékek tovább élnek és éltetnek.

A helyrajz valósága, ha ez éppenséggel idea-rajongásunkon múlik is, nem igen tér el a fantázia körvonalaitól. A mai Görögország mindenképp előtt csakugyan érdemes öre az antikvitas számtalan és felbecsülhetetlen

értékének. A delphii szálló londonere még mindig tiszteli annyira a Hiera Odos (Szent Út) porát, semhogy cipődről reggelenként letisztítsa. Mindenesetre a görögök babonás becsüléssel illetik a klasszikus múlt maradványait, tisztában vannak jelentőségükkel és természetesen büszkék rájuk.

Ámde Görögország ezenkívül jelent még valamit s ezt talán csak legújabbán: öntudatra ébredt alakulatot Európa délvidékén. Ott, ahol a vér szava mindig döntő volt és marad. Az új görögség nem epigon, rosszakaró ellenségeinek értelmezése szerint sem az.

Az első benyomás a görög földre lépő ember számára ma kétségtelenül az, hogy ez a nép tervszerűen munkálkodik jövője fokozottabb méretű kiépítésén és hagyományosnak bélyegzett, de meglehetősen anekdótaízü kényelemszeretetét meghazudtolva, vállvetett erővel dolgozik az új görög honért. A cél világos: utólémi, sőt, ha lehet, helyenként elhagyni az úgynevezett mintaállamokat.

Hogy közben milyen természetszerű hátrányok, akadályok nehezítik e terv megvalósítását, arról kevesen tudnak. A görögség kénytelen-kelletlen ki van szolgáltatva egy aránylag nehezen elviselhető kiima összes sanyarú viszontagságainak. Elég itt a trópusi nyárra utalnunk, mikor is a Nap tikkasztó sugarainak útjába hetekig egyetlen felhő sem kerül és a másfél havi szünet után beköszöntő eső csodaszámba megy. A nép megélhetési körülményei sem a legjobbak. Tény ugyan, hogy a föld magasságeloszlása és tengerparti tagozódása alapján geográfiaiukig kedvezőnek van elkönnyelve, az emberi élet javarészt mégis a külső életfeltételekkel folytatott küzdelemben telik el. Ne felejtjük el, hogy ami esetleg bizonyos termények, pl. a kolokythakia-félék, állatok, pl. a juh feleslege alapján jólétre enged következtetni, az legtöbbször csalóka látszat.

Így hát nem szabad csodálkozni, hogy a görög ember átlagos munkája, különösen a melegebb évszakokban, viszonylag alatta van a miénknek. Nyáron ugyanis a déli órák (12—4) kiesnek a munkanapból; a hiányt helyenként éjszaka pótolják. Viszont egyenesen bámulatraméltó, hogy egyes ágakban a fejlődés milyen rohamlépésben halad előre. Vonatkozik ez elsősorban a technikára. A gépesítés nyugati, német, angol, amerikai példáit előszere-ttel utánozzák.

A közlekedés, a vasút-, hajó- és repülőforgalom megfelelő százalékarányszámán felül, jelentős emelkedést mutat az autbuszvállalatok révén. Ma Görögország távolabb eső helyeit is rendszeresített gépkocsijáratok hozzák közelebb egymáshoz. Athénből Amphissába például ugyanannyi idő, kb. 6 óra alatt lehet így eljutni, mint gyorsvonattal és lényegesen megragadóbb tájakon visz keresztül az út. Nem egy irányban kizárólagosan autóközlekedés van. Igaz, hogy a hosszú lélekzetű autóutak velejárája az agyonzsúfolt utasoknál esetenként jelentkező tengeri betegség. A vidék káprázata azonban mindenért kárpótol. Különben a legkényelmesebb és gyakorlatilag kitűnően bevált közlekedési eszköz a peloponnesosi sinautó, gyaníthatólag magyar gyártmány. Az egyes helységek általában mindenütt jól megközelíthetők.

Ha a szükségletek kielégítését és a követelményeket nézzük, miket a modern görögség a mindennapi élettel szemben támaszt, feltűnő az egyöntetű igénytelenség. A táplálkozás minősége és mennyisége a mai görög ember számára éppúgy nem létkérdés, mint a lakás. Nemcsak a nagyvárosban, de falun is egymásután nőnek ki a földből az új házak, nagymérvű építkezés folyik mindenfelé, ám a lakosság szívesebben marad régi otthonában, mert szerinte az addig is megóvta, — gondoljunk a gyakori földrengésekre. Az új bérházak kapualjában igen sokáig ott díszleg a kifüggesztett tábla: *ENOIKIAZETAI* (= beköltözhető).

Oka mindennek legkevesébbé holmi szűkmarkúság, inkább bizonyos konzervativizmus. Mindazonáltal a mai görög ember — szellemi és testi munkás egyaránt — amilyen könnyen von meg magától bármit, épp olyan szívesen áldoz a közért. Nem minden számítás nélkül, mert hiszen tudja, hogy abból végeredményben neki is haszna lesz. Csakis így érthető az olyan nagyszabású terv gyors keresztülvitele, amilyen a vízvezetéké volt Athénben. Ma az ivóvíze miatt oly sokáig rettegett főváros már a közeli Marathon szintiszta tavából nyeri vízkészletét. A nyugati világvárosok színvonalán álló Athen—Piraeus földalatti vasút, a pompás autóutak, a fásítás, mind elárulják, hogy Athén és más helyek korszerűsítése állandó közmunka tárgya.

Közös feladatok elvégzéséből mindenki részt kér, a közös érdekekért egyformán harcolnak. Ezért a társadalmi osztályok elkülönülése sem olyan merev, mint másutt. Földhözragadt szegénység kevés helyütt tapasztalható, legfeljebb amaz ínséges sorsüldözöttek között, akik még a török háborúk rémségeit sínylik. Ezzel szemben elég gyakori jelenség a vagyonos polgár, olyan is, aki tőkéből él. Középosztály olyan értelemben elkülönítve, mint nálunk, nincsen. De van egy jóval szélesebb réteg és ebbe a mai Görögország önálló munkakeresettel bíró minden tagja belétartozik.

Érdekes a férfi és nő helyzete, egymáshoz való viszonya. A világháború utáni állapotok egyik maradványa úglátszik itt is a dolgozó, kenyerét háztartásán kívül kereső nő. Aki azonban sohasem eltartó, hanem csupán segítő s neménél fogva túlnyomórészt reprezentatív küldetéseket vállal. Egyébként a nő — hogy udvariasan vele kezdjük, — meglehetősen előkelő, szinte megkülönböztetett helyet foglal el a mai görög életben. Nem annyira munkaképessége vagy szellemisége, mint inkább egyéni magatartása révén. A mai görög nőt kissé elkényeztették; helyenként túlságos a befolyása, férfiügyekben is. Ez különben egy most kifejlődő délvidéki sajtóságnak látszik, erre mutat például a nők helyzete Törökországban is. Ha e táj jellege szerint a nő kissé túl is hagyja magát értékelni, mindent helyrehoz családanyai kötelességeinek teljesítésében. Tudnivaló, hogy a gyermekkultusz Amerikán kívül Európa mediterrán országaiban a legnagyobb. A szeretet legkülönbözőbb jeleinek skálája tolul fel a szülő, főleg az anya szívében. A görög nő, mint anya, hivatása magaslatán áll. Családi élete is tiszta.

A nevelés persze a klasszikus őstalból vett humanisztikus alapokon nyugszik. De az ifjúság érdeklődését ugyancsak gyakorlati irányú pályák felé terelik. A középiskola végeztével tovább tanulni szándékozók ellepik ugyan a főiskolákat, de arányos megoszlás szerint. Odalent is elég sok a diplomás képzettségű ember, főleg orvos. A jogász és tanári pálya nem olyan közkedvelt, mint nálunk. Legtöbben a mérnöki hivatást választják. Egyáltalán a feltörekvő nemzedék működés- és majdan alkotó-területe az ügyességeket feltételező technika világa. Bölcselkedésre hajlamos lelkületét, leleményes észjárását megfelelően kiegészítő gyakorlatias alkalmazkodókészsége biztosítja a XX. századi görög ember számára a szükséges érvényesülést. A művészetek közül a színház és főleg a zene még kibontakozás előtt állanak. Egyelőre pusztán reprodukciókra szorítkoznak. A képzőművészeti értékek határozottan önálló jelentőségűek. A költészet és zene népi elemeinek a feltárása sejteti az eredetiség várható irányvonalát.

Mindennél jobban megragadja és fogva tartja ma a görögséget a politikai egységbe tömörülés folyamata. Ez most talán még nem is eléggé tudatos, de napról-napra mindinkább azzá válik. A rendszerváltozás évfordulója (augusztus 4.) megszentelt nap a görög polgárok szemében: utcákat neveznek el róla. A király visszatérte belső kiegyensúlyozódást teremtett, egy határozott kéz útmutatása pedig a tovább szervező, alkotó munkát tette lehetővé. Metaxas nevével hangos ma középeurópai propagandát utánozva

egész Görögország. Hatalmas, megnagyított képe lépten-nyomon élénk ötlük. Alatta jeles mondásai, a görög jövő útját egyengető kijelentései. A valóságban tettei beszélnek. Programjának kiindulópontja egyszersmind munkatervének alapköve: rend az állami és magánélet minden vonalán. Ez befelé megerősödést, kifelé tekintélyt kell hogy jelentsen. Bizonyára azért lehetett Görögország a világháború után is annyiszor politikai kísérletek és forradalmak színtere, mert híjával volt az érdemleges helyzetet rögzítő egyéniségnek. Ehhez ma az alapfeltétel adva van, sőt már az első és legfontosabb lépések is megtörténtek. Mindez erősen nacionalista jellegű megmozdulás, de követői nem restellik, sőt vezetői nyíltan annak is vallják.

A görög diktátor elveinek tengelyén a két pólus: a közoktatás- és hadügy. Kultúra és felvérteztség minden eshetőségre — ezt igényli kora nemzetétől. Gyakorlatban ez annyit jelent, hogy valósággal belenyúl a családi életbe és irányítólag hat a gyermek nevelésére. Már idejekorán tanácsokkal látja el az anyát és éber figyelemmel kíséri az új élet növekedését. Nemcsak családtagokat akar nevelni, hanem öntudatos honpolgárokat is, olyanokat, akik államuk boldogulásáért mindenkor síkra szállnak és alkalomadtán mint katonák is megállják a helyüket. Itt találkozik meglepő összhangban a két ellentétesnek látszó hivatásérzet: a szellemi és fegyveres erő ölelkezése ez. A szellemi összefogás átlagteljesítménye máris meggyőző értékű, a hadsereg pedig mindegyik szemében immár megbízhatónak látszik. Bizonyítékul szolgálhat, hogy csekély töredékével a szigettartomány operett-lázadását, jóformán mielőtt megszületett volna, csirájában elfojtották. Gondolkozásra késztet, mert nem közömbös, hogy az ifjú görög nacionalizmusnak is akadtak már ellenlábasai. Csakhogy kívülről (Kréta; nyilván a Földközi-tenger útján) sohasem olyan jelentékeny e veszély, mint ha belülről támad. Erről pedig Göröghonban ma egyáltalán nem lehet szó. Az általános hangulat rokonszenvez, együttérez a nemzeti iránnyal. A kitűzött munkaterv megvalósítása kezdetben némi adótöbblettel s átmeneti drágulással járt, ámde a konszolidáció véglegesnek ígérkezik.

Múlt évben, a nemzeti ünnepnapon szíwel-lélekkal, szinte Önfeledten adták át magukat a közös örömmálozatnak a görögök. Zito o Vaszilevsz! Zito o Metaxas! (Éljen a király! Éljen Metaxas!) — harsogta a nép mámoros lelkesedéssel. Az ifjúsági alakulatok végeláthatatlan sorokban, virággal, zeneszóval vonultak fel, hogy fennen hirdessék a görög szívek egymásratalálását. Felsorakozik ilyenkor a vidék, képviselteti magát minden valamirevaló egyesület. A népi elemek megértő együttesben ünnepelnek a városiakkal. Nem kis szó ez olyan országban, ahol a békés és háborús események következtében beálló elegyedések állandó fajkeveredést eredményeztek. A görög szereti a saját fajtáját, e tekintetben nem kevésbé sovíniszta, mint más, de rendkívül befogadóképeségű és csaknem elnéző az idegen fajtákkal szemben, különösen, ha azok menekültek. Szemmellátható ezzel kapcsolatban a másutt hontalanná vált, jobb életkörülményeket kereső zsidóság orientálódása, főleg egyes kereskedelmi gócpontokban.

Bennünket voltaképpen az érdekel, mit jelent az új-görög nemzeti egység Európa jövője szempontjából? A mai görögség, ha életfelfogásban s még sok egyéb tekintetben elszármazott is az egykori Hellasztól, mert hiszen sorsát történelmi útján más időkben eltérő tényezők irányították, kiszakíthatatlanul abban a földben gyökeredzik, amelynek életnedve, lételeme mindenkor a független, szabadságszerető öntudat volt. Ha erre az útra talált rá napjainkban Görögország s nem tér le róla egyhamar, határozottan számolnunk kell Európában egy újabb nacionalista államalakulattal.

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

A végkifejlés a spanyol kérdésben; Barcelona elfoglalása; az olasz és német önkéntesek helyzete Spanyolországban; Anglia és Spanyolország; a spanyol kérdés anyagi és külpolitikai alakulása. – Olaszország és Franciaország; a francia politika Anglia hatása alatt a spanyol kérdésben; Anglia, Franciaország, Olaszország ellentétei a földközitengeri kérdésben; Németország és a földközi tengeri status quo. – Hitler beszéde és a gyarmati kérdés. – A közép-európai fejlemények: a magyar külügyminiszter berlini útja; Ribbentrop Varsóban; a román és jugoszláv államférfiak tanácskozása; Románia és Jugoszlávia közeledési kísérletei Magyarország felé; Olaszország és Jugoszlávia; a német és jugoszláv külpolitika hullámzásai; a jugoszláv kormányválság és a horvát-szlovén ellenzék akciójának külpolitikai jelentősége. – Németország visszafordulása Nyugat felé; Anglia és Amerika állásfoglalása a német kérdésben.

A SPANYOL KÉRDÉS újra Európa diplomáciai érdeklődésének közép-pontjába került. Mussolini már Chamberlain és Halifax szívélyes római fogadtatása alkalmával kinyilvánította nézetét, hogy az olasz önkéntesek Franco teljes győzelme előtt nem távoznak Spanyolországból. Olaszország és vele Németország újabb érdeklődésének eredménye lett, hogy Franco tábornok csapatai elérték és bevették Barcelonát. Anglia ezen fejlemények alatt igyekezett még jobban kiemelni semleges és egyeztető szerepét. Erre két okból volt nagy szükség. Anglia különös súlyt helyez Olaszország barátságára és erre ösztönzi Olaszország kapcsolata Berlinnel. Másfelől meg ugyanilyen fontos számára Franciaország barátsága is s megértvén ugyan a franciák jogos aggodalmait az egyre kellemetlenebbé váló spanyol kérdéssel kapcsolatban, mégis igyekszik mérséklőleg hatni a francia külpolitikára. Angliának értékes lenne Olaszország barátsága, de ugyanekkor nem láthatja szívesen Olaszországnak a földközitengeri status quo megváltoztatására irányuló törekvéseit, — hiszen Olaszország észak-déli irányú földközitengeri politikája diametrálisan metszi az angol földközitengeri nyugat-keleti vonalú érdekeltséget. Ehhez járul még az is, hogy Anglia földközitengeri biztonságának kitűnő záloga a hasonlóképp észak-déli vonalú francia földközitengeri erővonal. Ez utóbbi francia helyzetet most Olaszország egyrészt a tuniszi kérdésben igyekszik aláaknázni, hiszen Tunisznál a Földközi-tenger a legkeskenyebb és ha Tunisz az olaszoké, Anglia útja és uralkodó helyzete megrendül. Másrészt egyenesen igényt emel bizonyos régebbi partikuláris olasz vonatkozású területekre, mint Savoyára, Nizzára, Korzikára. Ezen olasz szándékokra a francia kormányzat ismételt flotta-demonstrációkkal felel s az érintett területek lakossága viharosan tüntet a népi önrendelkezési jogot hangoztatva, az olasz törekvések ellen, melyek viszont Németország részéről komoly rokonszenvben részesülnek, ami érdekes megvilágításba helyezi a nemrég kötött dekoratív francia-német baráti és konzultatív egyezmény gyakorlati értékét. Franciaország szempontjából a spanyol helyzet alakulása az imént említett körülmények között tehát különösképpen kényes természetű. Ha Anglia a spanyol polgárháborúra vonatkozólag bizonyos komoly ígéreteket kapott Olaszországtól, ezek semmiképpen sem alkalmasak arra, hogy Franciaország megnyugodjék, mivel ezek elsősorban az olasz-angol viszony spanyol vonatkozásaira érvényesek, de semmiképp sem a kérdések francia vonatkozásainak tisztázására. Franciaország most azon különleges helyzet előtt áll, hogy három felől veszik körül ellenfelek: az olasz és német szomszédsághoz hozzájárul a német-olasz érdekeltségű spanyol nemzeti szomszédság. Barcelona elfoglalása és az autonóm katalán nemzeti állam megszüntetése után a radikális-népfrontos spanyolok százezrei menekülnek át a Pireneusokon s visznek hírt a franciáknak a polgárháború borzalmairól s egyben közvetlenül is figyelmeztetést jelentenek az új helyzet felől. Franciaország területére menekült a spanyol köztársaság elnöke és kormánya is, de míg Azana elnök Franciaországban maradt és míg a csodálatos spanyol műremekeket Párizsban és Genfben

helyezték biztonságba, addig Negrin miniszterelnök hamarosan visszatért a valenciai frontra. Franciaországban számosan voltak, akik ezen válságos órákban újult erővel hangoztatták a benemavatozás elvének szükségszerű áttörését és a fegyverszállítás megengedését. Ugyanilyen nézeteket hangoztatott az angol ellenzéki közvélemény jelentős része is, amire élénk világot vetett Attlee őrnagy munkáspárti vezér és Chamberlain levélváltása és vitája. Anglia a francia kormány és társadalom elkeseredett védekező és beavatkozó szándékaival szemben mérséklőleg igyekezett közrehatni. Ugyanígy, ha Franciaország nyílt segítséget adott volna a spanyol köztársaságiaknak, Olaszország indítatva érezte volna magát a Franciaország elleni erélyes fellépésre és igényei tettleges megvalósítására, mely alakulás Anglia politikájának semmiképpen sem lehetett érdeke, hiszen egy francia-olasz-spanyol bonyodalom esetén Németország azonnal Olaszország segítségére sietett volna, amiről tiszta képet adhattak a különféle német hivatalos megnyilatkozások. Anglia ehelyett minden oldalon szelidítőleg és kiegyensúlyozólag lépett föl. A francia politikát visszatartotta a beavatkozástól, sőt arra is rábírta, hogy még az utolsó percben lépjen kapcsolatba Franco kormányával, ugyanekkor azonban igyekezett Franco Spanyolországával szemben is az elismerés és méltánylás álláspontjára helyezkedni. Az angol politika szándékai arra irányultak, hogy az angol tőke és segítség majdan részt vegyen Spanyolország újjáépítésében s ugyanekkor az angol diplomácia megkísérli, hogy békét közvetítsen a jobb- és baloldali spanyolok között. Ezzel szemben az olasz diplomácia szócsövei nyíltan kijelentik, hogy az olasz önkéntesek még most sem mehetnek haza Spanyolországból, mert nem elég, hogy Francoé a győzelem, de a nemzeti Spanyolországot biztosítani kell minden belső és külső idegen behatással szemben. Tudott dolog azonban, hogy Franco tábornok kormányzata előtt éppenséggel nem ellenszenvesek Anglia törekvései. Ugyanekkor Olaszország kissé mintha elzárkóznék Anglia békítési törekvései elől, melyek a földközítengeri status quo ügyét szeretnék nyugvára juttatni. Mussolini szerint az olasz-francia viszony csak a spanyol háború sikere után rendezhető, amiben nyilvánvaló utalás rejlik arra nézve, hogy ily módon Olaszország teljesen nyeregben akarja magát tudni Franciaországgal szemben. A kiélezett helyzetre jellemző, hogy a francia nagyvezérkar Barcelona elfoglalása után meg akarta szállani Minorca szigetét és Spanyol-Marokkót és ezeket zálogként akarta magánál tartani a Baleárokkon berendezett olasz bázissal és érdekeltségekkel szemben, amely szándék kapcsolatos volt az olasz hivatalos köröknek a fasiszta önkéntesek további spanyolországi akcióit illető bejelentéseivel. E helyzettel kapcsolatban részleges olasz mozgósításról beszéltek némely híresztelések. Franciaország vezető államférfid tudatában voltak a rendkívüli időknek és látván a francia közvélemény idegességét, hangsúlyozottan kijelentették, hogy Franciaország birodalma érdekében végső erőfeszítésekre kész s nem tűri területi állagának semilyen sérelmét, nem tűri gyarmati érdekeinek és útvonalainak csonkítását és gyöngítését. Ami nyilvánvalóan újabb válasz volt az olasz hivatalos köröknek területi követeléseket hangoztató kijelentéseire és az olasz utca harsány tüntetéseire. A francia külpolitika a szűkebb értelemben vett spanyol válság mellett így most kettős problematikával áll szemközt: vajjon továbbra is igyekezzék erősíteni megromlott európai helyzetét, avagy gyarmataira vigye át minden súlyát?

Ilyen világpolitikai körülmények között következett el január 30-án Hitler német vezér újabb beszéde, mely az olasz-német viszonytal és a gyarmati kérdéssel foglalkozott különösképp. A beszéd tanújele volt annak, hogy Németország a közelmúltban tanúsított élénk kelet- és középeurópai befolyás és tevékenység után most újra Nyugat felé fordul. Ez az új nyugati

orientáció nyilvánvalóan kapcsolatban állott az ukrán kérdésnek a napi-rendről való levételével. Beck lengyel külügyminiszter minapi berchtesgadeni látogatása és annak eredménye új tanúsága volt a lengyel külpolitika magas fölényének, európai szerepének és hivatásának, valamint még Németország által is méltányolt nem közönséges erélyének. Nyilvánvalóan nem lehetett Németország számára közömbös a lengyel külpolitikának meglepő fordulata, ahogy az ukrán kérdés folytán Szovjetoroszországgal szerződött. Az ukrán kérdés egyformán érinti Lengyelországot és Oroszországot s egyformán érintették őket azok a feltételezések és híresztelések, melyek szerint Németország Lengyelország és Oroszország ukránlakta területeiből új, német befolyás és gazdasági irányítás alatt álló állam kialakítására törekszik. Ez a megoldás lényegesen megkisebbitette volna Lengyelországot és elvette volna Oroszországtól déli útját a Fekete- és a Földközi-tenger felé, valamint elvette volna és német hatás alá juttatta volna Oroszország legfontosabb ipari és bűzatermő területeit. Az itten közösen érdekelt Orosz- és Lengyelország tehát nem véletlenül találkozott s a lengyel gazdasági élet is jelentős szerepet kapott az orosz gazdaság fejlesztése tekintetében, különösképp a lengyel textil és szén jutott így nagy szerephez, pl. Lengyelország látja el szénnel Szentpétervárt és a balti orosz flottát. Németországra alkalmasint nem lehettek hatás nélkül ezek a fejlemények, melyekről Beck lengyel külügyminiszternek nyilván személyesen is módja lehetett Berchtesgadenben az őt különösképp megtisztelő módon fogadó Hitler vezért közvetlenül és jelentősen tájékoztatni. Az olasz politika az ukrán ügyekben halk és tartózkodó maradt, de közben változatlanul rokonszenvezett a lengyel-magyar határ iránti törekvésekkel, melyek német részről látszatra nem mindig találkoztak megfelelő méltánylással. Így fordult tehát Németország nyugat felé, miután értesülhetett a lengyel külpolitikának az ukrán kérdésben vallott szilárd nézeteiről s ugyanekkor egyik napról a másikra mintha elhallgattak volna az ukrán-lengyel-orosz-német kombinációk, melyek nyilvánvalóan a Berlinben szívesen látott ukrán emigráció felől indultak ki és melyeket pl. a Magyarország egységét valló fehér-orosz emigráció sem fogadott túlságos lelkesedéssel. Németország nyugati érdeklődésének nemcsak Hitler kancellár és vezér új beszéde volt a tanujele, de tanujele volt az angol-német társadalmi és politikai érintkezésben beállott további feszültség és vele kapcsolatban a hihetetlenül kiélesedett német-amerikai viszony, melyet csak akkor ítélnünk meg kellően, ha ismerjük Anglia és Amerika közös érdekeit, szoros kapcsolatait, Amerika, Anglia és Kanada új előkészületeit előre nem látott eshetőségekre és az angol-kanadai-amerikai fronttal szemben a német-japán barátságot és Japán előretörését az ázsiai angol és francia, holland és amerikai érdekszférák felé.

Hitler nagy beszédében újra említette a Birodalom és Ausztria egyesülését, melyet az önrendelkezési és népi jog diadalaként jellemzett, dicsérte a Birodalomnak a csehszlovák kérdés elintézésében tanúsított erélyét, utalt a Birodalom gazdasági nehézségeire és különös nyomatékkal szólt a gyarmatok kérdéséről. Ami a beszédben külön érdekességként hatott, az azon megjegyzés volt, hogy a nemzeti szocialista Németország milyen szíves és lekötözött módon sietett az Egyházak támogatására és milyen kellemetlenül érinti őt az, hogy az Egyházak nem méltányolják ezt és a bolsevizmus leküzdése körül szerzett érdemeket. Még nagyobb nyomatékkal esett latba a beszéd azon része, melyben Hitler kijelentette, hogy bármilyen háborús konfliktus következék bármely okból, az Németországot Olaszország oldalára szólítja. A beszéd ezen részletei az olasz-francia viszony alakulásával voltak kapcsolatosak. Belőlük mindenki könnyen kiolvashatta Németország magatartását: bármely okból keveredjék is Olaszország

háborúba — tehát akár megtámadják Olaszországot, akár ő maga támad, — német segílyre mindenkép számíthat. Ugyanekkor nem tudjuk, mit gondoljunk azon feltételezésekről, melyek szerint Németország békítőleg működnek közre az olasz-francia konfliktusban. Ellenkezőleg: mintha az lenne a látszat, hogy amint eddig Németország lazította a maga közép-európai dinamikájával az eddigi állami és népi struktúrákat, most földközítengeri vonatkozásban Olaszországra vár ez a szerep. Ha Németország Franciaországgal baráti egyezményt kötött is, nyilvánvalóan semmi kifogása sem lenne az ellen, hogy a Földközi-tengeren támadtassék meg az eddigi európai rendszer, éppen ott, ahol Franciaország és Anglia legfontosabb életerei futnak a világba szerteszét. Egy ilyen földközítengeri akciónak Németország szempontjából különös vonatkozása lenne angol-német vonatkozásban is, — hiszen Olaszország fölénybe kerülésével a berlin-római tengely elvághatná Anglia földközítengeri útját, mint ahogy a gibraltári erősség is hosszabb idő óta már illuzórius értékű, mert az út mentén Franco német és olasz hívei tanyáznak. Ennek a víziútnak a pótlására most Franciaország, Anglia és Hollandia új nagy csatorna építésére határozta el magát, mely átmetsszené a Földközi-tenger és az Atlanti-óceán között az összeszoruló francia területet, — Anglia pedig ugyanekkor újra berendezkedik közlekedésének Afrika körüli kiépítésére. Hitler erőttől és hévtől duzzadó, a nyugati kapitalista demokráciákkal szemben Németország jogait hangoztató nagy beszéde egyben mintegy cáfolatául is szolgálhatott némely olyan híreszteléseknek, melyek szerint az Ostmarkban a helyzet bizonytalan volna. Ugyanígy nem mutatkozott a mai német > rendszer semmi változása abban, hogy Schacht, a német gazdasági élet vezéregyénisége eltávozott a gazdasági irányítás éléről, sőt éppen ez a változás a teljes párttotalitás és a nemzeti szocialista gazdálkodás kiépülésének újabb tanujele. Ugyanígy a belső nemzeti szocialista biztonságot hivatott volt bizonyítani azon intézkedés, mely teljesen egybeolvasztotta a német hadsereggel az S. A. és az S. S. csapatokat s mintegy nemzeti szocialista szellem szerint alakította át a pártpolitikán bizonyos fokig felülálló német hadsereget, ami egyben demokratizálódást jelent és a régi poroszfeudális katonai hagyományoknak a népi totalitás jegyében való átállítását.

Nem sokkal Hitler beszédére következett Chamberlain angol miniszterelnök alsóházi beszéde. Elismeréssel szólt Hitler békés szándékairól, majd meg a római látogatás részleteit ismertette. Szerinte Olaszország politikája békepolitika, erről győződött meg Rómában a Mussolinival folytatott tárgyalások során. Utalt arra is, hogy Mussolini kijelentette: a spanyol háború után Olaszországnak nem lesz semmi kémivalója Spanyolországtól. Sajnálkozott a fölött, hogy a francia-olasz viszony megrosszabbodott. Biztosítékot kapott a felől is, hogy Olaszországnak nincsenek területi követelései. Chamberlain egész beszédét a békevágy és a béke megvédése melletti szilárd akarat hatotta át. Viszont az angol ellenzék gyengeséget vet szemére és rosszalja a diktátorokkal való személyes érintkezés politikáját. Míg Chamberlain parlamenti beszéde az angol külpolitika mérsékletéről tanúskodott, annál nagyobb szilárdságról tett tanúságot a Birminghamben tartott beszéd. Itt Chamberlain ismételt békés megnyilatkozások után kiemelte, hogy a békét csak egy olyan kihívás veszélyeztetheti, amely erőszakos világuralom követelését jelenthetné. Ennek a törekvésnek a demokráciák természetesen ellenszegülnek. Az angol fegyverkezés fokozott tempójának célja a védelem és nem a támadás. Az ellentétek, bármennyire feszült is a légkör, háború nélkül is kiküszöbölhetők. Szólt Chamberlain Roosevelt elnöknek a demokráciák önvédelmét érintő nyilatkozatairól és minden jel arra mutat, hogy Anglia és Amerika között

egyre szorosabb lesz a Németországot nem ok nélkül aggasztó együttműködés. Chamberlain beszéde különben is ismételt tartalmazott olyan részleteket, melyek az angol és amerikai demokráciák legszorosabb békés együttműködésére utalnak. Az angol közvélemény viszont közben nem közönséges érdeklődéssel vesz tudomást a német gyarmati követelésekről és utal arra, hogy ezen területeken a mandátumot nemcsak a saját kényére, de az illető népek javára is gyakorolja, — területi változás és Németországnak való átengedés esetén az illető népek is megkérdendők lennének. Közben óriási arányokban folyik tovább az angol fegyverkezés és az angol politika az európai gondok mellett különös fontosságot tulajdonít az ázsiai japán előrehaladásnak is, melynek terjedelme egyre jobban veszélyezteti az angol, amerikai és francia területi és gazdasági érdekeket. Erről a távolkeleti gondról tanúskodik az a rendkívül komoly hangú jegyzék, melyet Anglia Japánhoz intézett. A nyitott kapu kínai rendszere Japán előretörése folytán egyre nagyobb veszélybe kerül s ugyanekkor egyre világosabban felismerhetők Japán területi szándékai is, melyek egy hatalmas keletázsiai világbirodalom kialakítására és Európának és Amerikának Ázsiából való teljes kiküszöbölésére irányulnak.

Világos, hogy ezek között az adottságok között a nagy nyugati fehér demokráciák mindinkább felismerik az együttműködés szükségét. Hiszen Franciaország ma már teljesen Anglia befolyása alatt áll és saját érdekében szívesen is adja át magát az angol irányvezetésnek. Franciaország állandó gondja területi állagának egy esetleges idegen invázióval szembeni védelme. Ez a gond mintha most megnyugtatót nyert volna Anglia és Amerika fokozott európai érdeklődésével, valamint a demokráciáknak a középeurópai totalitásokkal szemben mutatott közös magatartásában. Franciaország különösképpen örül Amerika egyre hevesebb európai érdeklődésének és demokratikus tüzésnek. De az amerikai érdeklődés a demokratikus és totális államok problémái iránt Angliát is megnyugvással tölti el. Mintha Anglia és Amerika teljesen felelték volna régi ellentéteiket és mintha teljesen összeolvadnának az angolszász és demokratikus szolidaritásban. Németország bizonyos aggodalommal figyeli most a fejlődést. Hiszen Németország vetette fel a faji és világnézeti külpolitika és a végtelenbe vágyó exaltáció fogalmát és gyakorlatát. A totális és germán faji gondlattal szemben most kialakult az angol-amerikai demokratikus és faji szolidaritás, mely Németországot sem politikailag, sem gazdaságilag nem érinti kellemesen, különösen akkor, ha Amerika világnézeti okokból egyre jobban vonakodik minden Németországgal létesítendő kereskedelmi és gazdasági kapcsolattól. A német politikai körök a Rooseveltnél körülvevő állítólagos zsidó és katolikus befolyásnak tulajdonítják Amerika merev állásfoglalását. E mellett német részről kísérletek történtek olyan politikai erők megmozgatására, melyek Rooseveltnél fegyverkezési és demokratikus világnézeti politikáját ellensúlyoznák. Ilyen eszközül kínálkozott volna a Roosevelttel szembenálló republikánus párt, melynek köréből el-elhangzottak időnként az elnök politikáját helytelenítő nyilatkozatok. Viszont a fegyverkezési politika realitásait érintő kongresszusi szavazások mindig Rooseveltnél megsemmisítő fölényével végződtek. Kifejezést nyer az angol-amerikai szolidaritás az angol királyi pár nemsokára bekövetkező egyedülálló amerikai látogatásával kapcsolatban, melyet követni fog majd Roosevelt elnök még inkább demonstratív angliai útja és ezek a látogatások harmonikusan illeszkednek bele abba a politikába, mely még tavasszal, Lebrun francia elnök londoni látogatásával újabb bizonyosságot nyer. Anglia fegyverkezése különös nyomatékot kap a kanadai hadiipar támogatásával és az angol-kanadai védelmi fegyverkezést döntő súllyal támasztják alá Rooseveltnél.

megvalósuló fegyverkezési politikájának óriási arányai. Német részről különleges figyelemmel kísérik az angol-amerikai fegyverkezést és ez a figyelem kifejezést nyert Hitler vezér mérsékeltebb hangú és békét hirdető beszédéből is. Az angol védelmi politika erélyét nem csökkentik az ír terroristák egész Angliát behálózó merényletei, melyekre a német sajtó különös nyomatékai emlékezteti olvasóit, — egy pillanatra mintha felrémlelnek az a közvetlen kapcsolat, mely a világháború alatt az ír forradalmárokat és a német hadvezetést összekötötte — Anglia nyilván jól látja ezen összefüggések esetlegességeit, ahogy viszont a német közvélemény és publicisztika is fokozott érdeklődést mutat az ír kérdés iránt. Írország megszerzésével a birtokba jutó európai hatalom — vélik az idevonatkozó feltételezések — nemcsak Angliát tarthatja sakkban, de ura lehet az Atlanti-óceánnak is és elszigetelheti egymástól Amerikát és Angliát. Viszont ma éppen a német kérdés miatt mintha alább hagyna Amerika eddigi erős ír rokonszenve és az elébb említett magasabb hadászati szempontok miatt az amerikai politika nem látja éppen örömmel az ír nacionalizmus azon törekvését, hogy az angol hadsereg ürítse ki teljesen Írországot. Ellenkezőleg: az amerikai politika, Rooseveltnél ismételt megnyilatkozásai szerint, arra fog törekedni, hogy ellássa fegyverrel Angliát és Franciaországot és e fegyverszállítások már egyre folynak. Mintha az lenne a látszat, hogy nem is Anglia diplomáciája vonja bele Amerikát az európai konfliktusokba, ahogy ezt a német politika egyideig feltételezte és mintha Rooseveltnél és vele az amerikai közvélemény maga állana a totális és faji gondolat leg-erősebb ellenfeleként talpra; mintha Amerika ragadná már-már magával Angliát. Az amerikai külpolitika úgy véli, hogy az olasz-német katonai megrohanás lehetősége Dél-Amerikában is fönnforoghat, ami életérdekeiben érinti az Északamerikai Űniót. A totalitárius állameszme különben is ellentétben áll az amerikai politikai felfogással. A fajelmélet — tartják Amerikában — pedig elterjedés esetén felfordulással fenyegetné az egészen más feltételű Amerika társadalmi békéjét. A németek és olaszok különben is állandó gazdasági gondokat okoznak Észak-Amerikának a déli földrészen. Ezenfelül ott van Japán és a német-olasz külpolitika közeli összefüggése, ami szintén nem lehet közömbös Amerikának.

Mialatt Nyugaton ezek a fordulatok befolyásolják a világpolitikát, Közép- és Kelet-Európa politikája változatlanul a berlin-római tengely befolyása alatt állt. Olaszország a berlin-római tengely melletti szoros kitartáson felül külön politikai akciót kezdeményezett jugoszláv és lengyel vonatkozásban. Lengyelország és Magyarország közös határának kérdését az olasz külpolitika meleg támogatással igyekezett előmozdítani. A Ruténföld tarthatatlan állapotai, Volosin ukrán terrorja, Németország nyugat felé fordulása, Oroszország és Lengyelország találkozása az ukrán kérdésben: mindezek a bonyolult összejátszó körülmények nyilvánvalóan odahatottak, hogy egyszer majd ez a kérdés is megnyugtató megoldást nyer, habár változatlanul fönnáll a Ruténföld iránti német érdeklődés, míg a konkrét cél, Ukrajna megközelítése most háttérbe szorult. Január vége felé látogatott el Varsóba Ribbentrop német külügyminiszter és az ő látogatását követőleg mintha még fokozottabban fordult volna el Lengyelország és az ukrán föld problémáitól a német érdeklődés. Beck és Ribbentrop kifejezést adtak a szíves lengyel-német viszonyoknak s tárgyalásaik során nyilván igen nagy szerepet játszott az ukrán kérdésen kívül a német gyarmati kérdés is. Ennek magyarázata talán az lehet, hogy míg Németország az ukrán problémától elfordul, Lengyelország cserében rokonszenvel támogatja Németország gyarmati törekvéseit, hiszen elsőrendű lengyel érdek, hogy másfelé vezettessenek le a felgyülemlt német energiák.

Körülbelül ugyanebben az időpontban látogatta meg Ciano olasz külügyminiszter Sztojadinovics jugoszláv miniszterelnököt. Róma élénken igyekezett közreműködni abban, hogy közel hozza egymáshoz a már amúgyis közeledésre hajlamos Magyarországot és Jugoszláviát. Ezenfelül gondot fordított arra is, hogy a földközítengeri válsággal előre számolva Jugoszláviát még fokozottabban lekösse a berlin-római tengely oldalán. Sajnos, ezen törekvését elhomályosította a kissé kedvezőtlené váló német-jugoszláv viszony, melynek okai elsősorban gazdaságiak. Jugoszlávia szívesen vette volna mielőbb a Németországnak való szállításokért járó ellenszolgáltatások törlesztését, amitől viszont a német gazdasági körök vonakodtak. Sztojadinovicsot ezenfelül aggasztotta a horvát ügy kedvezőtlen fordulata. Nem sokkal ezután, február elejére kitört a kormányválság, melyet Sztojadinovics diktatúrájának nem sikerült megelőznie azzal, hogy a totális államokra támaszkodott. A kormányválság oka a szlovén és horvát demokratikus ellenzéknek a horvát kiegyezés ügyében való fellépése volt. Pál régensherceg, akit pedig még Sándor király életéből annyi gazdasági szál kötött Sztojadinovicshoz, most habozás nélkül készítette elő a kormányváltozást, hallgatva demokratikus hajlamaira és az Angliából nyert tanácsokra. Sztojadinovics helyére Cvetkovics délszerbiai demokratikus politikus került és a válság megoldása mellett mintha útban volna olyan jugoszláv orientáció, mely megoldván a horvát kérdést, egyben ezt a diktatúrás államot visszavezeti a nyugati demokratikus államok szövetségéhez. Az anyagi indítású politikának a világnézeti politika feletti győzelme ezúttal éppen úgy megfigyelhető, mint Spanyolország és Anglia viszonyában, melyről a német megnyilatkozások aggódva és gúnyosan írnak: hogy t. i. Anglia hitvány aranyért akarja megvenni Francót. A mostani jugoszláv válság mögött hasonló bonyolult motívumok húzódnak meg a közeli figyelők tanúságai szerint. A középeurópai helyzet alakulása nemcsak Jugoszláviát aggasztotta, de Romániát is. A jugoszláv miniszterelnök ilyen értelemben folytatott Gafencuval, az új román külügyminiszterrel február elején hosszas tanácskozásokat, melyek homlokterében a Magyarországgal való viszony alakulása állt.

Magyarország szempontjából különös jelentőségű volt gróf Csáky István külügyminiszter januári berlini látogatása, melynek során megerősítést és elmélyítést nyert a jelenlegi hivatalos magyar-német külpolitikai viszony. A tanácskozások során nyilván szóbakerülhettek az összes közép-európai kérdések, így a Ruténföld Németországot, Magyarországot és Lengyelországot egyformán érintő kérdései. A gróf Csákyt követő Chvalkovsky cseh-szlovák külügyminiszternek berlini útja során nyilván már számolnia kellett a magyar-német viszony ezen újabb eredményeivel s a tanácskozás, már a lengyelekre való tekintettel is, nélkülözte azt az eredményes jelleget, melyet tőle várt a teljesen német befolyás alá vetett cseh politika. A magyar-német viszony figyelői ezen hivatalos jellegű találkozótól azt várták, hogy a magyar-német viszonyból eltűnnek azok a bizonyos ködfoltok, melyekről az utóbbi időben annyi szó esett. Mindenesetre a berlini megbeszélések messzi kihatásúak lehettek, nemcsak magyar belpolitikai, de gazdasági vonatkozásban is. Gróf Csáky István január végén tartott külpolitikai expozéja kiemelte, hogy a tengelypolitika szilárd és maradandó jellegű és hogy Berlin nem igyekszik kihasználni hatalmi túlsúlyát s utalt a magyarországi német kisebbség kérdéseire is, melyekről Berlinben szintén szó esett. Függetlenségünket, úgymond, semmiképpen sem fenyegeti a Harmadik Birodalom és a magyar-német határ Hitler kijelentése szerint szent és sérthetetlen.

A ROMÁNIAI MAGYARSÁG ÜGYE

A ROMÁNIAI MAGYAR KISEBBSÉG helyzetének megítélése talán csak az impériumváltás idején volt annyira nehéz, mint most.

Romániában új életformákat diktál az államhatalom, amelyekbe az ország többi polgárával együtt a magyar kisebbség is beleilleszkedni kényszerül. Más út a további életlehetőségek biztosítására adva nem volt, mint belépni a Nemzeti Újjászületés Frontjába s így a magyar kisebbség húsz év harcain okulva és kellő rugalmasságot nyerve, egyetemes elhatározással rálépett erre az egyetlen járható útra. Az elhatározás előtt teljes joggal merülhetett fel minden magyar ember lelkében a kérdés, mi az ellenértéke ennek a döntő jelentőségű lépésnek, amely egyfelől újra bizonyítja, hogy a romániai magyarság hű polgára annak az államnak, amelyben él, másfelől pedig úgy belpolitikai, mint külpolitikai téren lényegesen megerősítette a jelenlegi kormányzat helyzetét. A romániai magyarság már a múlt év elején kitört belpolitikai válság idején is meg tudta mutatni, hogy jelentős politikai tényező az ország életében, hiszen a Goga-kormány által tervezett választások alkalmával a magyar szavazatok jelentették volna a szükséges többség megszerzésének lehetőségét. A jelen pillanatban pedig, amikor a kormánynak ugyancsak súlyos és vészteljes belső problémákkal kell megküzdenie, óriási előnyt jelent számára a kisebbségek és közülük a legnagyobb, a magyar kisebbség támogatása. Kifelé a magyarság csatlakozása bizonyította a kormány számára azt, hogy a kisebbségek bizalommal viselnek iránta és hajlandók törekvéseit támogatni.

Mi, vagy talán helyesebben kifejezve, mi lehet tehát mindennek az ellenértéke?

Ha csak futó pillantást vetünk is Románia jelenlegi helyzetére, megállapíthatjuk, hogy a kisebbségekkel való megegyezés szüksége soha nem merült fel számára olyan elemi erővel, mint most. A parlamentáris demokrácia, amely egyébként Romániában soha nem volt igazában parlamentáris, sem demokrácia, teljesen csődöt mondott és az állam új politikai életformák megteremtésére kényszerült. Az új formákat a Vasgárda hirdette. A Vasgárda programjának megvalósítása azonban súlyos forradalmi cselekedetet jelentett volna, amelynek következményeit semilyen irányban nem volt lehetséges megállapítani. Egy szélsőséges nemzeti szocialista vagy fasiszta rendszer bevezetése óriási megrázkódtatásokkal járt volna az ország belső és külső életében egyaránt. A vezető- és tisztviselő-garnitúra leváltása, a gazdasági élet átalakítása, a zsidóság teljes kikapcsolása a nemzetgazdasági életből, a kisebbségek újabb korlátok közé szorítása, szakítás a francia külpolitikai rendszerrel és csatlakozás a Róma—Berlin-tehgyelyhez, ami esetleg maga után vonta volna a magyar kérdés azonnali megoldásának követelményét is ... olyan óriási arányú átváltást jelentett volna, hogy a kormány középutat választott és külpolitikáját rugalmasabbá téve, belső életében az alkotmánymódosítás eszközehez nyúlt, s az egypártrendszeren nyugvó diktatúrát valósította meg. Ez a diktatúra természetesen élesen szembekerült a Vasgárdával. Az összeütközés elkerülhetetlen volt és végül az ilyen dolgok természetes rendjének következtében egyfelől a Vasgárda vezérkarának brevi manu kivégzéséhez, másfelől pedig az állandóan súlyos terrorcselekményekhez vezetett. Talán nem túlzás az az állítás, hogy a kormány és a Vasgárda között élet-halálharc folyik; kimenetele egyelőre teljesen bizonytalan, legalább is még sok komoly és megdöbbentő epizódjáról hallunk a közeljövőben.

A román kormánynak tehát elsőrangú érdeke, hogy minden erejét ennek a kérdésnek megoldására összpontosíthassa és ezért — minden

hangoztatott és feltételezhető jószándéktól, valamint politikai bölcseségtől eltekintve — kénytelen a kisebbségek és elsősorban a magyar kisebbség kérdését nyugvópontonra hozni. De ennek a lépésnek megtételére külső körülmények is kényszerítik, hiszen Csehszlovákia új felosztása, valamint a nemzeti Spanyolország immár véglegesnek tekinthető győzelme után a Párizs-Moszkva politikai vonal megtört és különösen középeurópai szövetségi rendszere omlott majdnem teljesen össze. A Felvidék visszacsatolásával a trianoni vasgyűrű szétpattant és Magyarország területében és lakosainak számában megnövekedve, a tiltó katonai rendelkezések alól felszabadulva, két baráti nagyhatalommal a háta megett egyre fokozódó erőt jelent a Duna völgyén, amit fel nem ismerni lehetetlenség vagy lebecsülni mérhetetlen ostobaság volna bárki részéről.

A bel- és külpolitikai szempontokon túlmenően van egy harmadik és talán jelentősebb szempont is, amely a kérdés becsületes megoldására kell hogy készítse a román kormányt. És ez maga a romániai magyar kisebbség! A romániai magyarság politikai súlyában megnövekedve, az egyre erősödő anyaországgal a háta megett egységében megszilárdulva, gazdasági, politikai és kulturális életében erősen szervezkedve ma már olyan egységként jelentkezik az új román államéletben, amelynek kívánságait és követeléseit nem lehet figyelmen kívül hagyni.

Ha tehát mindezek alapján válaszolni akarunk arra a kérdésre, mi az ellenértéke a Nemzeti Újjászületés Frontjába való belépésnek, talán a legmegfelelőbbben azt válaszolhatjuk, hogy megadatik a mód és lehetőség a további legális küzdelemre a magyarság jogainak kivívása érdekében. Ennek a küzdelemnek a során fog eldőlni, hogy egyrészt mennyit sikerül megvalósítani a magyarságnak tett ígéretekből, másrészt hogy a magyarság milyen feltételeket képes teremteni a maga életlehetőségei számára.

Talán egyformán helytelen utakon jár az, aki akár vérmes reményeket táplál a közelebbi jövőt illetően, akár eleve elutasít minden olyan feltevést, amely a magyarság helyzetének javulását helyezi kilátásba. Tény, hogy a román kormányzatnak — vagy talán helyesebben fejezzük ki magunkat, ha azt mondjuk, hogy a román nemzetnek — érdeke a magyar kisebbség sorsának méltányos rendezése. A román kormány tagjai e tekintetben hosszabb ideje állandóan megismétlődő megnyugtató kijelentéseket tettek és tesznek. Tény, hogy a kormány és szervei a magyarság vezetőivel szemben megértő magatartást tanúsítottak és a tárgyalások során igen sok kedvezményt helyeztek kilátásba sok régi sérelem orvoslásával együtt. Az is tény, hogy a hatóságok előzékenyen sietnek a magyar kisebbség vezetőinek segítségére a magyarságnak a Nemzeti Újjászületés Pártjába szervezése körül. A román külügyi kormányzat is állandóan hangoztatja a jószomszédi viszony megteremtésének szükségét és az általános légkör megenyhültnek látszik a magyar kisebbséggel szemben. Ugyanakkor azonban sajnálatra méltó módon változatlanul folytatódnak az atrocitások, letartóztatások, és a többi, húsz éven át gyakorolt kisebbségellenes módszerek. A székely kérdés is elnehezült, mert román részről felújult az „elszékelyesített románok“ jelszava és az egységpártba románokként akarják elkönyvelni a székelyeket. A harc tehát máris megindult, jobban mondva megszakítás nélkül folytatódik az új körülmények között is. Mindössze az esélyek változtak némileg és talán nem hiú reménység azt állítanunk, hogy ezúttal a magyarság javára.

A romániai magyar kisebbség számára ugyanis befelé, önmaga felé, igen nagy horderejű az új helyzet. Régi törekvések valósultak meg szinte önmaguktól és az egész kisebbségi társadalom átszervezése feltétlenül fejlődést kell hogy jelentsen a kisebbségi élet területén.

Az új kormányzat által feloszlatott Országos Magyar Párt, bármennyire valóban „a romániai magyar népkisebbség szuverenitásának letéteményese” volt is, amint azt a párt elnöke, gróf Bethlen György egyik beszédében megállapította, végeredményében mégis csak mint politikai párt működhetett. Az eredeti magyar elképzelés, a Magyar Szövetség húsz éven keresztül nem valósulhatott meg és így a romániai magyarságot csak szellemi és faji erők tartották egybe, de ezen erők kívánatos kifejtéséhez hiányzott az egyetemes magyar csúcsszervezet. Ez a szervezet jön létre most a népközösségben, amit méltán tekinthetünk az annak idején elképzelt és követelt Magyar Szövetség megvalósulásának. Ez a szervezet lehetővé teszi, hogy a vezetők a magyarság összes életigényeit egységes rendszerbe foglalhassák és erős központi vezetés mellett vigyék a megvalósulás felé. Az illetékesség és illetéktelenség állandó kibúvója megszűnik, mert a magyar népközösség vezetői a magyar nemzetkisebbséget minden irányban és minden vonatkozásban teljes joggal képviselik. Az ilyen „Volksgemeinschaft” politikai értéke vagy társadalombölcseleti megítélése vita tárgyát képezheti a vitázók világnézeti beállítottsága szerint, de kétségtelen, hogy egységet jelent, aminek megteremtésére a magyar kisebbségi élet két évtized óta törekszik. Hogy ez az új egység hogyan és milyen eredménnyel fog működni, az függ úgy a vezetőktől, mint a vezetettektől és talán első-, sorban a partnertől: a román államhatalomtól.

Új eszközökkel vívandó küzdelem elé néz tehát a romániai magyar népkisebbség és ezért talán nem felesleges, ha hozzávetőleg fel próbáljuk mérni erejét és követni igyekezőnk azt az utat, amelyet az utóbbi esztendő során megnyilatkozásaiban gátolva megtett.

Évekkel ezelőtt erjedési folyamat indult meg a romániai magyarság sorai között és különösen a fiatal nemzedék hirdetett erőteljesen új eszméket, a kényszerű kisebbségi sorshoz való teljes hasonulást követelve. A „Sturm und Drang” periódusa volt ez, amelynek során nem egyszer élesen csaptak össze az ellentétek, míg eljutottak az újítás és konzerválás nagy szintéziséhez. A túlnyomó részben jogi és politikai színezetű konzervatív politikával szemben a fiatalok a hangsúlyt a gazdasági problémák megoldására helyezték és a magyar falut tették meg a romániai magyar élet valóságos és egyben szimbolikus alapjává. Konzervatív részről a kezdeti törekvéseket világnézeti kísérleteknek minősítették és ezért részben tartózkodóan, részben elítélően viselkedtek velük szemben. A marosvásárhelyi kongresszuson azonban végül is tiszta víz öntetett a pohárba és a fiatal magyar nemzedék félreérthetetlenül a mellett a hajthatatlan nacionalista, népi politika mellett kötötte le magát, amelyet — ha talán más frazeológia és eszközök igénybevétele mellett — a magyarság vezetői mindenkor szolgáltak. Ilyen körülmények között a nagy belpolitikai válság kitörése idején a magyar népkisebbség kebelében némely személyi ellentétől vagy a részletekben való eltéréstől eltekintve megszületett az a kívánt egység és együttműködés, amely a súlyos diktatúra ellenére lehetővé tette az eredményes munkálkodást és annak megvalósítását, hogy a magyar kisebbség osztatlan egészként jelentkezék az államéletben.

Az utolsó esztendőben a politikai és kulturális élet megbénulása következtében a magyarság minden erejét a gazdasági problémák megoldására összpontosította és ezeket a magyar törekvéseket a román kormányzat sem gátolta, hiszen elsőrangú érdeke volt, hogy a súlyos politikai küzdelem ideje alatt minden gazdasági tényező működjék és lehetőleg maximális teljesítményre legyen képes. A magyar kisebbség két nagy gazdasági szervezete, az Erdélyi Gazdasági Egyesület és a szövetkezetek így teljes erővel végezheték munkájukat. Az új román szövetkezeti törvény azonban meg-

vonta a szövetkezetek önkormányzatát és így azok de facto megszűntek sajátosan magyar gazdasági szervezetek lenni és a jövőben szorosán beiktatódnak a román szövetkezeti életbe. Ilyen körülmények között az EGE maradt az egyetlen magyar szerv, amely törvényadta keretek között szabadon működhetett. Az EGE vezetősége ezt a lehetőséget a legnagyobb mértékben ki is használta és bámulatos rövid idő alatt sikerült óriási gazdatömegeket beszerveznie! Ezzel az EGE a romániai magyar népkisebbség elismert gazdasági főszervezetévé lett és vezetőit a román állam mint a magyarság gazdasági érdekképviselőinek képviselőit fogadta el, megfelelő helyet biztosítva számukra a magyar kisebbségi élet jövődöntő irányításában. Ez a körülmény biztosítékul szolgál arra, hogy a romániai magyarság politikájában ezután a gazdasági érdekek döntő súllyal fognak szerepelni s ezek sikeres szolgálata lesz legfontosabb záloga a magyar jövőnek. A magyar parasztság gazdasági megerősödésével párhuzamosan halad kulturális megerősödése is, hisz az anyagi függetlenülés, a vagyonbeli gyarapodás alapvető feltétele minden öntudatos nemzeti politikának. Nincstelen és kiszolgáltatott nép sohasem képes politikai erő kifejtésre és jellemének megfelelően csak a legsivárabb helótasors vagy a hősi pusztulás áll előtte. Ennek a tételnek felismerése vezette a magyar kisebbség főembereit, amikor már évekkel ezelőtt a gazdasági szervezkedésre és megerősödésre helyezték át a fősúlyt a létért folytatott küzdelemben.

A legutóbbi idők politikai tárgyalásainak anyaga sajnos még nem került nyilvánosságra és így nem áll módunkban, hogy azok menetéről beszámoljunk. Rögtön az első Christea Miron-kormány kinevezése után legfelsőbb helyről jött utasítás alapján informatív tárgyalások indultak meg a kormány és a kisebbség vezetői között. A magyarság vezető férfiai, felkérésre, memorandumokban ismertették kívánásaikat és követeléseiket. A memorandumokat Vaida-Voivod Sándor királyi tanácsos, államminiszter továbbította, értesülésünk szerint jóindulatú megjegyzéssel ellátva, illetékes helyre. Dragomir Silviu pedig kisebbségi fő kormánybiztossá kineveztetvén, azonnal megkezdte a tárgyalásokat a magyarság vezetőivel. Ezek eredményre is vezettek. A magyar kisebbség vezetői bejelentették a magyarság belépését a Nemzeti Újjászületés Frontjába, másfelől engedélyt kaptak a Magyar Népközösségnek mint a magyarság kulturális és gazdasági érdekképviselői szervének megszervezésére. A magyar kisebbség vezetői gróf Bánffy Miklós és Szász Pál lettek, míg a vezetőség tagjai sorában helyet foglalnak a feloszlott párt volt vezetőivel együtt a fiatal nemzedék képviselői is.

Jelen pillanatban minden a szervezés és kristályosodás állapotában van és ezért talán időszerűtlen volna akár az új magyar szervezet megalakulása körüli személyi kérdésekkel, akár a közeljövő problémáival kapcsolatban fejtegetésekbe bocsátkozni.

Magától értetődik, hogy a belépéssel kapcsolatos tárgyalások során magyar részről félreérthetetlenül megfogalmazták azokat a követeléseket, amelyeket a magyarság az új helyzetben támaszt. A magyarság követeléseinek minimuma mindazoknak a jogoknak a megadása, amelyet az 191g december 1-i gyulafehérvári nagygyűlés alkalmával a románság önként megadott, továbbá mindazoknak a jogoknak és kedvezményeknek megadása, amelyet a romániai német népközösség megalakulása alkalmával megkapott.

Hogy ezekből a követelésekből mennyit sikerül megvalósítani, azt előreláthatólag már a közeljövő küzdelmei során módunkban lesz megállapítani.

MAGYAROK, TÓTOK, CSEH HUSZITÁK

A TIZENÖTÖDIK SZÁZAD legelejének Európája a kortársak szemében viszonylagos béke képét mutatta. A Nyugatot leginkább foglalkoztató ú. n. száz-éves, de tulajdonképpen hosszabb, angol-francia háborúnak a gögös francia lovagcsapatokra lesújtó csapásokat hozó első szakasza véget ért s a második igazi fellángolása még évekig váratott magára. A török elleni harc elcsendesült.

Az 1396-iki nikápolyi keresztény vereséget az ozmán fegyverek 1402-iki angorai katasztrófája követte s így az előbbi a felületes és jelennek élő szemlélő, a nagy többség tudatában bizonyára epizódnak festett és festhetett. Hiszen ha a jövőre nézve nem is, a pillanatnyi helyzetet illetőleg közömbös volt, hogy a török a csapást Timur Lénknek, a mongol birodalom nagy újjászervezőjének s nem valamely európai hatalomnak köszönhette. Amint nem hatottak a lovagi rendre, az akkori kizárólagos katonaelemre, az angol íjászok váratlan csataeredményei, nem hatott Nikápoly sem. S ami talán legfeltűnőbb, ugyanezt a közönyt tapasztalhatjuk a svájciak sempachi győzelme (1386) után is, pedig gyakorlatban nemcsak a Svájc területét illető osztrák uralmi igények végső elmállását jelentette, de ezenfelül valami önmagában megdöbbentőt: paraszti gyalogság diadalát egy fényes és hősi lovaghad ellenében. A feudális berendezkedés s a vele járó harcmód mindezek ellenére erősen, sőt rendületlenül állt. Meggyökeresedett állapotok nehezen engednek újaknak helyet, s a békekorszak, a próbáratétel hiánya természetesen a régit, a meglévőt gyámolította. Továbbra is makacsul csak a lovagot, a nemesembert, a teljes fegyverzetű páncélost tekintették katonának; senki sem érezte, legalább is a mérvadó tényezők közül senki, hogy az elmúlt XIV. század végének meg nem szívlelt, de mindenesetre furcsa és váratlan hadügyi mérlege a lovaghadak bukásának kezdetét s azon keresztül egy egészen más természetű korszak, az újkor hajnalhasadását jelenti. Csakhogy a történelem nem ismer megállást. A csalóka nyugalom nem tartott sokáig. Angolok és franciák csakhamar a régi elkeseredéssel estek egymásnak, a török is bámulatos gyorsan talpraállt, s a svájci völgyekben észrevétlenül tovább érett a taktikai egységekbe foglalt gyalogság, a, hogy úgy mondjuk, polgári harcmód fölénye. A régi rendszer épületén mind erősebb repedések jelentkeztek s a század húszas éveire beköszöntött az az idő is, mely olyan mozgalmat hozott, hogy a romlás

jeleit többé nem lehetett titkolni és elhallgatni. Egy viszonylag kis nép, a középkori Csehország nagy megmozdulása nyithatta fel végül is a kortársak szemét. Az angol Íjász letörte a francia lovagot, de lovagi támogatás nélkül tehetetlen volt. A svájci diadal egyelőre folytatás nélkül maradt, a törököt pedig fegyelme és tömege tette félelmetessé. Mindeme jelenségek ellen tehát lehetett érvelni mintegy a régi alapon. A vezetők mindig és mindenütt a ma emberei szoktak lenni; nem is tehetnek mást, a csakis jövőbe pillantó politikai hatalom bizonyos bukásnak válnék zsákmányává. S mert mindenik említett esetben akadt, mint látjuk, valami mentség-féle, megokolhatták vagy legalább hallgatólagosan magától értetődőnek tarthatták konzervatív mozdulatlanságukat. De az a kirobbanás, melynek Húsz János tételei nyomán Csehország lett a fészke, kevésbé dicsekedhetett lovagi támogatással, következetessel semmiesetre, ennek ellenére a győzelmek egész sorát aratta, pedig tömegekkel, legalább is török értelemben szintén nem rendelkezett. Éppen azért rakétaszerű fénnel vüágította be az akkori berendezkedés közeli összeomlást jelző gyengéit ez az utolsó lökés, melyet a feudális Európa még úgy ahogy kiállt.

Hogy így történt, hogy a régi társadalom még nem dőlt össze, abban a mozgalom hamarosan bekövetkező belső átalakulásán, belső elsorvadásán kívül oroszlánrésze van az egykorú Magyarországnak.

1419 augusztus 16-án örökösök nélkül halt meg Vencel cseh király s így jog szerint öccsére, a mi Zsigmond királyunkra szállt atyjuk IV. Károly császár cseh koronája. De a trónfoglalás elé nehézségek tornyosultak. Prágában már égett a forradalom tüze, a városok, a parasztnép, sőt a nemesség egy része is Húsz követőjének vallotta magát. Ziska János vésztojósó alakja már megjelent a színen és megkezdette csodálatos eredményű szervező munkáját. A vallási téren megindított újítás a legmélyrehatóbb társadalmi, tehát nemzeti természetű változásokkal járt. Az új tan megteremtette azt a keretet, mely legalább is eleinte egybefoglalni látszott nemest, polgárt és parasztot. Olyan átalakulás köszöntött be, melyet idegenkedve, sőt borzalommal kellett hogy nézzen az „ördögi testvéresülés“-ről vagy „monstruózus szövetkezés.“-ről beszélő középkori gondolkozás. Egy csapásra kialakultnak látszott és készen állott a cseh nemzet. Készen önmagában és készen megvívni akár a véres harcot hite valamennyi ellenségével szemben.

A sors úgy akarta, hogy az elkövetkezendő háborúk terhe súlyosan nehezédjék Magyarországra is, sőt elsősorban Magyarországra. Zsigmond királyt magyar trónja tette politikai hatalmassággá. Római királysága, tekintve a birodalom akkori állapotait, keveset lendíthetett rajta. Kisebb-nagyobb német seregek nem egy ízben átlépték ugyan a cseh határt, de egységes vezetés és egyetértés híján mindig siralmas kudarc volt részük. Magyarország szerepe nem ilyen dicstelen. Az Anjouk birodalma bizonyára nagyobb és hatásosabb erőfeszítésekre lett volna képes, de egészben véve a roppant veszedelmesnek indult cseh mozgalom a magyar katonában láthatta legkeményebb ellenfelét. Sőt, miután a forradalom felemésztette önmagát, úgy mutatkozott, hogy széthullott erőinek szilánkjait éppen a magyar királyság fogja egyesíteni újra s a két ellenséget közös és pedig magyar zászló alá

sorakoztatja. Zsigmond Magyarországa, ha többet nem is, helyt tudott állani a huszitákkal szemben. A Mátyásé majdnem teljesen föléjük kerekedett, de mindenesetre annyira jutott, hogy Csehország legképzettebb katonáit magyar szolgálatban akár hazájuk ellen is felhasználhatta.

Sajnos a kezdet, mint múltunk annyi más jelenségénél, akkor is befejezés nélkül maradt. A huszita küzdelmek és az azokat követő háborúk kimerítették Csehországot, de megtépázták Magyarországot is. A két nép több mint egy évszázados háborús és békés érintkezésének nem volt maradandó eredménye. Mátyás halála után mindkettőn a bomlás jelei mutatkoztak. Míg a XV. században a magyar politika és hadügy szolgálatában idegen, sokszor cseh diplomaták és katonák egész raja buzgólkodott, a XVI-iktól a magyar szorult idegen érdekek istápolására. S Csehország sem állott meg a lejtőn, melyen már előbb megindult, csak más irányba tért. A politikai kötelékek más formában a Habsburg-ház jogára alatt továbbra is megmaradtak, de a részben üdvös egymásrahatás megszűnt. Az a kölcsönhatás, mely sok egyéb tanulságos és nevezetes eredmény mellett, hogy csak a leginkább feltűnőt említsük, az akkori Európa egyik legjobb hadseregét teremtette meg. Mert Mátyás később „feketédek” nevezett serege, nemcsak hogy nagyrészt csehekből, illetve csehországi németekből állott, — kik elsajátították a magyar hadviselés elveit — de sokat is tanult a huszitáktól. Ziska hadiszekereit pl. következetesen alkalmazta. Persze már változott külsővel és jelentésben. Ezek torlasza mögött keresett kezdetben oltalmat az éles ítéletű s a katonai erőviszonyokat valamennyi kortársánál jobban lemérő vak vezér a lovaghadak támadását ilyen külső, mesterséges taktikai egybefoglalás híján nyilvánvalóan ki nem álló, lelkes, de gyenge-fegyverzetű és tanulatlan polgári és parasztcsapatai számára. Ezek védelme alatt vitte őket rohamra s nevelt belőlük egyéni szempontból is mindinkább teljes értékű, a kor színvonalán álló harcost, illetve harcos-rendet, mely külső támaszra mind kevésbé szorult, sőt csakhamar keresett és jól megfizetett zsoldosanyaggá vált. A szekérvár pedig összetevőire esve szét, egyes ágyúhordó szekereivel, a tábori tüzéségnek lett ősévé.

Nagyobb távlatból nézve, a ma szemüvegét használva azonban nem ez az aránylag rövidéletű \$ Mátyás király korával tulajdonképpen veszendőbe ment katonai vonatkozás a huszita küzdelmek legérdekesebb vetülete. Leginkább szemetszűrő s a jelen számára nyilvánvalóan többetmondó, a csehekkal határos s velük állítólag jórészt azonos nemzetiségű felvidéki lakosság magatartása. Ha a speciális hadtörténelmi vizsgálat azt mutatja ki, hogy a huszitizmus jellegzetes volta ellenére az európai hadügy történetében mégis csak átmenet volt, s az újkor nagy katonai reformjai, mindenekelőtt a csatadöntő gyalogság nem a cseh mozgalomból, hanem elsősorban és közvetlenül a svájciak szabadságharcából sarjadtak ki, — a XV. századi Magyarország társadalomtörténete is valami ilyet bizonyít, vagy inkább sokkal többet, a majdnem teljes hatásbeli meddőséget.

A fegyveres küzdelem különösen cseh részről acsarkodó gyűlölet jegyében kezdődött. Az idegenszármazású, de joggal magyarnak

ítélt s ridegen ellenük forduló Zsigmond királyon t. i. Magyarországon keresztül akartak véres bosszút állni. A hangulatra nézve, ha ilyesmihhez helyünk volna, számos aprólékos leíró adatot idézhetnénk, de talán mindent összefoglal az a huszas évek elejéről származó huszita harciadal, mely Gerő János fordításában a következőképpen hangzik:

Látjátok-e Zsigmond haragját?
 Melyet velünk éreztet;
 Elrabolva hazai kincsünket,
 Meggyalázva szentjeink sírját.
 A kincset idegenek közt osztotta fel
 Magyaroknak és németeknek adta.
 A ti gyilkosaitoknak.
 Azért tisztos csehek
 Lázadatok fel ellene
 Bevallott kiirtotok ellen
 Kergessétek ki hazátokból
 Gennyedjen el magyarjaival
 Válasszatok tisztos férfit
 A cseh királyi trónra.

Mikor ez a szöveg megszületett, a mérkőzés színhelye még Csehország volt, hová a király bátyja halálhírét véve magyar sereg élén érkezett. Brünnben fogadta a cseh rendek és Prága hódolatát, de nem nyomult egyenesen a fővárosba. Az egész telet a megbízhatóan németlakosságú Boroszlóban töltötte, tulajdonképpen teljes nyugalomban, ámde ott hozott halálítéletei világosan mutatták, az új tannal szemben elfoglalt álláspontját. Ha hadvezetésében csak félig ilyen erélyesnek bizonyul, lehet, hogy az egész mozgalom csírájában elbukott volna. De katonai eljárása politikai és hitbéli merevségének éppen nem felelt meg. Sőt annak teljes ellentétképpen, kezdettől fogva kusza és túlságosan óvatos volt. Prága némi engedékenység ellenében örömmel nyitotta volna meg kapuit, de a király feltétlen megadást kívánt s hogy azt elérje, bevárta német segítőcsapatait. Ezalatt azonban megérkezett fanatizált hívei élén Ziska is, a vitkovi hegy ellen intézett rohamra már az ő baljóslatú ágyú felelték s a teljes siker elmaradása vészhozó körülménnyé vált. A hradsini koronázás megtörtént, de formáság maradt, a hazakészülő király veszedelmes tűzfészket hagyott maga mögött, a mozgalom azonnal felcsapó lángjai már ezt az első visszavonulást is veszélyeztették.

Pedig ezt az első anabázist több követte. A huszita seregek harcmódját és összetételét csakhamar a környező katolikus területek is megkísérelték utánozni. De egyelőre nem sok sikerrel. Nem a királyi seregek erőrekapása, hanem Ziska halála volt az első jel, mi a cseheket a szerencse forgandóságára emlékeztethette. Vele veszendőbe ment a mozgalom egységes irányítása. A huszitizmus pártokra szakadt, melyek a veszély pillanataiban ugyan egyelőre még összefogtak, de a sikerek kihasználásában már nem tudtak egyetérteni. Ezzel párhuzamosan megindultak természetesen a különböző célkitűzések s ezek kapcsán a mérsékeltberek és békére vágyók lassú elidegenülése a forradalom szélső híveitől. Mire a bázeli zsinat összeült, Csehország java-része béke után sóvárgott s miután legégetőbb kívánságukat, a két szín alatti áldozást teljesítették, a rendcsinálás művét maga a cseh

többség vette kezébe. A lipani csatatéren ők maguk verték le és irtották ki Ziska megalkuvásra nem hajló rajongóit s ezzel a huszita forradalom legalább is a cseh korona területén tulajdonképpen végétért.

Történt ez 1434-ben. Azóta, hogy a csehek 1423-ban — ekkor még Ziska személyes vezetése alatt — először lépték át a magyar határt, tizenegy esztendő telt el. Szomorú évek. Az elsőt még öt benyomulás követte 1428, 30, 31, 32 és 33-ban. A magyar ellenállás, igaz, mind erőteljesebb és foganatosabb lett. A kalandra vágyó hivatlan vendégek jórésze soha többé nem látta meg szülőföldjét, tetemeik a hódítást elutasító magyar földben porladtak el. De közben elpusztult a Felvidék javarésze, Nagyszombattól Késmárkig földönfutóvá vált a nép és pedig elsősorban a magyar és tót elem, mert a városok javarészt német lakosságát falaik valahogyan megóvták. A védtelen falusi tömegek ellenben menthetetlenül ki voltak szolgáltatva a betörő hor-dák kénye-kedvének. Könnyük és vérük összefolyt és együtt omlott. Közös gyűlölettel fordultak tűzhelyeik makacs dúlói ellen. Sőt, ha különbséget kell tennünk, az a tótság javára szól. Az utolsó invázió huszita seregeire nézve egy cseh forrás azt a jelentős észrevételt teszi, hogy javarészükből már az országgal együtt érezni nem tudó idegenek-ből állottak. Ekkorra az első esztendők hite és mámoros lelkesedése elszállt. Jól képzett katonák, egyúttal közömbös, zsákmányéhes kalandorok foglalták el a mártíromságra kész elődök helyét s hasontársakat bármely nemzetből szívesen fogadtak soraikba: németeket, lengyeleket, akár magyarokat is. És olyan magyarok, akik legalább is ideiglenesen egy követ fűtték velük, tudjuk, hogy akadtak. A magyar kisnemes-ségnek volt olyan elszegényedett, vagy esetleg mindenáron érvénye-sülni kívánó rétege, mely miután világnézeti és vallási áldozathozatalra már nem volt szükség, kész volt a husziták szekerét tolni s rabló-vállalataik gyümölcseiben részesedni. A tótság ilyen zsoldos hajlamú katonaelemmel nem rendelkezett, egészében jobbágnép volt, jobbágy-sorból kiemelkedett leszármazottai t. i. elvegyültek és magyarokká váltak a magyar nemességben. Nem merjük állítani, hogy közülök senki sem csapott fel huszitanak, de mindenesetre kevesebb, mint ahány magyar tette, pedig természetesen ilyenek is csak elvétve akad-tak. Tömeges tót csatlakozásra nézve semmiesetre sincsenek adataink, jóllehet a felvidéki okleveles anyag meglehetősen épségben maradt reánk. Azt a török hódítás tudvalevőleg megkímélte; tehát híradások-ban, hiteles tudósításokban nincsen hiányunk.

S hogy a források hallgatása s az ebből a csendből merített érv valóságot takar, arra nézve egyenes és beszédes bizonyosságunk is adó-dik, ha Húsz tételeinek a lelkekben történt térfoglalását földrajzi elterjedés alapján vesszük szemügyre. Hogy pl. a szentségek a beléjük oltott krisztusi kegyelem, vagy a kiszolgáltató munkája révén hatnak, mint az előbbit a római Anyaszentegyház, az utóbbit Húsz hirdette, ilyen kérdésekben az egyszerű parasztnép aligha tudott állást foglalni. Minden attól függött, vagy legalább is elsősorban attól, hogy papjai meggyőződésében képesek-e Húsz újításai gyökeret verni vagy nem. S ebből a szempontból ismét nem a huszitáknak csak öklét érző Fel-vidék papsága szolgáltatta azt a talajt, hol a cseh reformáció a lábát

megvethette, hanem a határtól távoleső tiszta magyar vidékéké. Ezt nem lehet eléggé nyomatékosan hangsúlyoznunk. A magyar szent korona területén igenis megállapítható bizonyos huszita terjeszkedés és hatás. De a csirákat nem tót, hanem a prágai egyetemen tanuló magyar papok hozták haza s ők próbálták kiérlelni.

Tudjuk, hogy huszita szellemben született meg az első magyar bibliafordítás, Tamás és Bálint klerikusok műve. Ámde mindketten az akkor még színmagyar lakosságú szerémségi Kamenicből valók, onnan menekültek Moldvába, a lengyelországi huszita emigránsok mentsvárába. Menekülniük pedig azért kellett, mert nem a Felvidék, hanem éppen a Szerémség volt a magyar huszitizmus fészke és Marchiai Jakab atya, 1436 óta Bosznia ferencrendi vikáriusa, ez az askétikus lelkesedésű és szigorú papiember, kinek a magyarországi huszita mozgolódás elnyomása tulajdonképpen köszönhető, éppen Kamenicen ütötte fel székhelyét, ott állította fel egyházi törvényszékét. Lehet-e ez vájjon véletlen? Működése és hatásköre kiterjedt a pécsi, boszniai és erdélyi püspökségek területére, a Felvidékre azonban nem. Pedig Tóth-Szabó Pál vitathatatlan észrevétele szerint bizonyosan oda telepedett volna, ha a veszély elsősorban arrafelé fenyeget. Szereplése éppen arra az időre esik, mikorra a harcos huszitizmus már Csehországban meghalt, a Felvidék viszont még nem volt Giskra hatalmában. A királyi hatóságok s az egyházi felsőség tehát, ott is éppen olyan támogatásban részesíthették volna, mint a Szerémségben. Választása szabad volt, nem oda ment, hová jobb híján mehetett, hanem ahová menni akart, bizonyára a leginkább fertőzött területre, mely eszerint nyilvánvalóan Délmagyarország volt.

Zsigmond uralmának utolsó esztendejében 1437-ben más irányú és igen veszedelmes hatásképpen fegyveres jobbágyforradalomról is hallunk, kétségkívül huszita, sőt a szélső husziták, az ú. n. taboriták kommunizmusára emlékeztető mellékízzel. Ámde megint nem a Felvidéken, hanem Erdélyben. A tót lakosság az ilyen megmozdulástól távolabb állt, mint Magyarország bármelyik rétege, ha valaki, ő volt az, ki a husziták kezéből semmit sem volt hajlandó átvenni. Giskra évtizedes uralma is nyomtalanul pergett le róla, mely uralom, igaz, már nem volt cseh nemzeti alapon beállított, — hiszen Giskra, mint ismeretes, az egyik legnagyobb magyar politikai párt fejévé küzdötte fel magát s teljesen beilleszkedett a magyar jogrendbe — de legalább a cseh nyelv bizonyos elterjesztésében lehetett volna része. Még ez sem történt meg. Az északnyugati Kárpátok sziklafala két mereven ellentétes, rokonnyelvű népet választott el egymástól; talán soha olyan erőteljesen, mint éppen a csehek nagy nemzeti feltámadása, a huszitizmus idején.

A RUTÉNFÖLD

A NÉPI ELV uralomrajuttatása céljából hozott müncheni és bécsi döntés sem a csehszlovák államtorzónak, sem Közép-Európának nem hozta meg az annyira óhajtott békét, a zavartalan népi és gazdasági fejlődés alapfeltételét. A cseh centralista politika szelleme, Csehszlovákia müncheni és bécsi sírásója visszajárt kísérteni és lehetetlenné tette csehek, tótok és rutének békés együttélését a trialisztikus „testvérállamban“. Az áldatlan állapotot elsőnek a tótok unták meg. Német segítséggel független állammá nyilvánították bérces hazájukat, hogy két nappal később a „független“ Szlovákia miniszterelnöke már német védnökség alá helyezze fiatal államát. A történelmi Csehország, a Cseh és a Morva medence beleolvadtak a Nagynémet Birodalomba. Volosin „kárpat-ukrán“ autonóm, de tökéletesen életképtelen államtorzója teljesen magára maradt és csak természetes volt, hogy március idusán, a márciusi télben a magyar kormány elindította honvédseregeinket a Keleti Beszkidek és a Máramarosi havasok bérci felé, hogy a Volosin ukrán terrorista bandáitól sanyargatott, szegény ruszin népet Rákóczi „gens fidelissima“-ját és a bécsi döntés óta csonka Kárpátalja magyar népét visszavezesse az ezeréves anyaország kebelére.

Mikorra ezek a sorok megjelennek, derék seregeink már megszállták és pacifikálták a Ruténföldet. Húsz évi keserű, lidércnyomásos álom után végre elsőízben sikerült az ideiglenesen szűkre szabott magyar életteret kibővíteni az ezeréves Magyarország történelmi határáig, a Kárpátok vízvonaláig, a Kárpátok vízválasztó hegyvonulatáig. Csonka országunk végre valóban „felvidéki“ területtel gyarapodott a szó legigazabb értelmében.

A Ruténföldről — újabban egyesek helytelen magyarsággal Kárpát-Oroszországnak, Kárpát-Ukránországnak szeretik nevezni ezt a területet — a világháború előtti boldog béke éveiben keveset hallott és tudott a magyar közvélemény. Érdeklődésétől nagyon távol állott a magyar „glóbus“-nak ez a messzeeső, magányos zuga. Legfeljebb időnkint az újságok napihírvonatában olvashatott az Északkeleti Felvidék folyóinak káros áradásairól, vagy arról, hogy a kormány megismételt akciókkal kénytelen természetlen hazájukban a mostoha természettel harcoló rutének segítségére sietni.

A Ruténföld, tehát az a terület, amelyet a XII. századtól a XVIII. századig váltakozó intenzitással beszivárgó rutén nép megszállott,

nagyjában megegyezik azzal a területtel, amelyet a magyar földrajztudomány Északkeleti Felvidéknek nevez. A Tapoly forrásvidékétől a Tisza forrásvidékéig nyúlik el északnyugat-délkeleti irányban ez a hosszú, keskeny országrész. A csehszlovák állam Podkarpatská Rus nevű, látszat szerint autonóm tartománya ennél jóval kisebb; az Ung folyó völgyétől csak a Felső-Tisza völgyéig terjed. Sáros, Szepes és Zemplén rutén vidékei már Szlovákiához tartoznak. Ezek a sárosi és zempléni rutén területek ma is vitások Szlovákia és a Ruténföld között. Az államhatár megállapítása éppen folyamatban volt, amikor a márciusi események letörölték Csehszlovákiát Európa térképéről.

Hacsak a hajdani Csehszlovák köztársaság rutén tartományának közigazgatási határán belül fekvő területet vesszük Ruténföldnek — ami végeredményben helytelen, mert a kisszámú rutén népnek közel 100.000 főnyi sárosi és zempléni testvére a határon kívül marad, — akkor a Ruténföld Ung vármegyének keleti felét, Bereg megye hegyvidéki részét, Ugocsa megye keleti felét és Máramaros megye nyugati nagyobb, tiszajobbparti részét foglalja magában. A csehek természetesen hozzákapcsolták azt a magyarlakta alföldi peremterületet is, mely Szlovákiát a Ruténfölddel összeköti. Ennek az alföldi peremsávnak legnagyobb része azonban a bécsi döntés értelmében már öt hónapja magyar uralom alatt áll. Az ilyen módon körülhatárolt terület kerekén 12.656 km², az 1930-as cseh népszámlálás szerint 747.096 lakossal. Ha ebből leszámítjuk azt az 1900 km²-nyi magyarlakta területet, amelyet a bécsi döntés már novemberben visszajuttatott Magyarországnak, kerekén 10.700 km² Volosin Kárpát-Ukrániájának a területe kb. 550.000 lakossal. Ennek a területnek a visszacsatolása történt meg 1939 március 14. után.

A rutének földje, mint a nagy Magyar-medence tökéletes földrajzi egységének alkotórésze, közvetlen környezetétől eléggé jól elkülönülő, sajátos életet nevelő és folytató peremtáj. Szlovákiától az Eperjes-Tokaji hegység és a széles Ondava-Tapoly-völgy, Erdélytől a Gutin, Lápos és a Cibles vulkáni és a Radnai havasok kristályos tömegei, Galíciától a vízvázasztót hordozó kárpáti homokkővonulat néptelen, erdős hátai választják el. Földrajzi képe eléggé egyszerű és könnyen érthető. Azzá teszi szerkezete és szerkezetén alapuló alakta. A Kárpátok övezete itt a legkeskenyebb, mert a Kárpátokat felgyűrő hegyképző erők és a nyomukban bekövetkezett feltorlódás itt sokkal gyengébb volt, mint az Északnyugati Felvidéken, vagy akár a keleti és déli Kárpátok területén. Nem is tudott a Kárpátok minden jellemző övezete — belül vulkanikus, egy vagy két kristályos vonulat, mészkőszirtvonulat, végül a homokkővonulat — kialakulni. Mindössze csak két övezetet találunk zavartalan kifejlődésben: a külső homokkővonulatot, amelyhez egészen gyenge kifejlődésű mészkőszirtöv csatlakozik és a belső vulkanikus vonulatot, de teljesen hiányzik a kristályos vonulat. Ez csak Máramaros megye délkeleti részében jelenik meg a Pop Iván 1940 m magas, alpi jellegű tömegében. A külső homokkőövezet elnevezése nagyon ingadozó. Leghelyesebb a Lupkovi hágótól a Vereckei hágóig Keleti Beszkideknek és a Vereckei hágótól a Borsai

hágóig Máramarosi havasoknak nevezni. Ennek a rengeteg erdővel borította nagyon gyér népességű, lekerekített formájú, tönkjellegű hegységnek két lánc van a Ruténfold területén. A külső a vízválasztó, ez hordozza az országhatárt is. Lengyelország felé fokozatos, menedékes lejtővel végződik el. Legmagasabb csúcsai 1700—1800 m körül vannak: Halics 1335 m, Pekuj 1407 m, Popágya 1742 m, Szevola 1818 m, Bratkovszka 1792 m és az alpi jellegű, a jégkorszakban gyengén eljegesedett, éppen ezért élénk domborzatú Hoverla 2085 m. Ezen a külső homokkőláncon a patakok még nem vágták be mélyen a völgyüket, ezért a rajta keresztül vezető hágók alig alacsonyabbak a környező, lapos hegytetőknél. Ilyenek a 602 m magas Lupkovi, a 889 m magas Uzsoki hágó — ezen keresztül vezet a vasút Ungvárról Przemysl felé, — a 841 m magas Vereckeai hágó a Latorca és a Stryj völgye között, végül Kőrösmező felett a 941 m magas Tatar hágó a Tisza és a Pruth völgye között. Ezen is vasút vezet át Lengyelországba Kolomyja és Lemberg felé.

Az országhatáron futó vízválasztó gerinccel párhuzamos lánc a belső oldalon már nem egységes, összevagdosták a folyók. Részei a Nasztazs, a Polonina Rúna (1482 m), a Stoj (1679 m), a Kuk (1385 m), a Polyana Kraszna (1568 m) és a Szvidovec (1883 m). A két lánc között a folyók felső szakaszukon hosszanti völgyekben folynak. Ezek a hosszanti völgyek a hegyi ruténok, a „huzulok“ településterületei. Az erdős hegyhátak gyakorlati értelemben lakatlanok. A magas, erdős hegyek a mélyrevágódott folyóvölgyek között az egész hegység legfestőibb részletei. A tájképi szépségekben gazdag, őserdővel borított, vadban (hiúz, medve, farkas, vadmacska) bővelkedő hegyvidék természetjáró turistáinknak nagy gyönyörűséget, a belföldi idegenforgalomnak fellendülést és a szegény rutén népnek új megélhetési forrást ígér.

A homokkőövetet a belső vulkanikus övezettől rutének és magyaroklakta hosszanti völgyek választják el. Legterjedelmesebb a Felső-Tisza medenceszerűen kiszélesedő völgye, a Ruténfold szive. A vulkánosorozat a Magyar föld egyik fiatalabb harmadkori vulkánossága, andezit, trachit és riolit széles övezete. Az Ung és a Latorca völgye között emelkedik a Szinyák (1014 m), a Latorca és a Borsava völgye között a Borló Gyil (1085 m), a Borsava és a Tisza völgye között a Nagyszöllősi hegység (878 m), végül a Ruténföld déli peremén, a Tisza völgyén túl az Avas (805 m). A vulkanikus övezet hegyeit is rengeteg tölgy- és bükkerdők borítják. Elég meredek lejtővel végződik el az Alföld mocsaras peremsüllyedékövezete felé. Ezt a síksági részt már túlnyomóan magyarok lakják; a rutének az alsó erdőhatáron túl alig ereszkednek alá. A rutén-magyar nyelvi határ egyben az ősi magyar szállásterületek határát is jelenti.

A vulkanikus és a homokkővonulat között helyet foglaló felsőtiszai völgymedence vagy máramarosi medence harmadkori medencekitöltő agyagában nagy sótelepek vannak. Ezeket bányásszák Aknaszlatinán. A bánya több mint 1300 munkást foglalkoztat. Évi termelése meghaladja az egymillió métermázsát. A sóbányáitól teljesen megfosztott Csonka-Magyarország bányakincseinek nagyértékű gya-

rapodását fogja jelenteni Aknaszlatina sója, de Bilke környékének évi 10.000 métermázsát kitevő vasérce is.

Ennek a hegyvidéki peremtájnak a Magyar-medencéhez való tartozását juttatja érvényre folyóhálózata is. Folyóvizei, a Labore, az Ung, a Latorca, a Borsava, a Nagyág, a Talabor, a Tarac és a Felső-Tisza valamennyien az Alföld felé tartanak. Völgyeik mentén utak és vasutak nyomulnak a hegyvidék belsejébe és kapcsolják be a hegyvidékek életét a Magyar-medence gazdasági és politikai életének vérkeringésébe. A bécsi döntés szerint megcsönkített Ruténföld autonómiája a csehszlovák állam keretein belül éppen azért vált lehetetlenné, mert életgyűjtő közlekedésvonalai a síksági területeknek Magyarországhoz való visszacsatolása következtében életképtelen csonkokká darabolódtak.

Igaz, hogy Aknaszlatina sója, Bilke vasérce és Szolyva savanyúvize kivételével a Ruténföld ásványi kincsekben szegény — bár a petróleumkutatások is reménnyel kecsegtetnek, — a csonka ország gazdasági életének szempontjából mégis jelentős erőgyarodást jelent birtokbavétele, elsősorban kihasználható vízierőkben való nagy gazdagsága miatt. Az Ung, a Latorca, a Borsava, a Nagyág, a Tarac, a Talabor és a Tisza völgyében az elektromos áramtermelő erőműtelepek egész sorozatát lehet felépíteni. A termelt elektromos energia a Ruténföld iparosodásának és, ami ezzel egyet jelent, a terület fokozódó gazdasági fontosságának és a szegény lakosság emelkedő jólétének alapjait veheti meg.

Az 1867 óta ténylegesen is önálló állami életet élő magyarság gazdasági tevékenységének fontos programpontja volt nagyipart teremtő nyersanyagokban szegény hegyvidéki peremtájkaink iparosodása szempontjából szükséges vízi erőműtelepek építése. Ennek a programnak a végrehajtása elsősorban folyóink szabályozását követelte meg. A munkának csak az első részét, síksági folyóink szabályozását tudtuk elvégezni, a munka második felének végrehajtásában, felvidéki folyószakaszokon az árhullám leszakadását meglassító tárolómedencék építésében, hegyvidéki folyóink szabályozásában a világháború már megakadályozott. A világháború befejezte után a hegyvidéki peremterületek idegen uralom alá jutottak. Sem a cseh, sem a román kormány nem sietett ezeknek a félbemaradt munkálatoknak a folytatásával, hiszen félbemaradásuk a magyarlakta Alföld elégtelen vízgazdálkodását, de egyben örökös árvízveszedelmét is jelentette és jelenti máig is. A Ruténföldön húsz év után első ízben nyílik alkalom a világháború előtt kényszerből félbemaradt Program megvalósítására.

A ruténföldi folyók nagy vízbőségüket a vulkanikus és homokkővonulat nagy csapadékgazdagságának köszönik. Az évente lehulló, 1550 mm-nél is több csapadék duzzasztja meg Ung, Bereg és Máramaros folyóinak vizét, de ez a nagy csapadékmennyiség növelte meg a Ruténföldön a történelmi Magyarország leghatalmasabb zárt erdeit is. A ruténföldi erdő igazi „feketeerdő”. Hatalmas területeken van meg ma is őseredeti állapotában. A rajta átvonuló honfoglaló magyarság nem is települt meg benne. Területét ugyan birtokába vette,

de meghagyta lakatlan „gyepüelvének“. Nagyfokú épület- és tűzifa-szegénységünket van hivatva csökkenteni, sőt nagyrészt kielégíteni a Ruténföld kerekén 620.000 hektár kiterjedésű erdőterülete. Ennek 67.7%-a lomberdő (377.000 ha) és 22.3%-a tűlevelű erdő (123.000 ha), a maradék (120.000 ha) vegyesen tű- és lomblevelű erdő. A lombos-erdőből a tölgyesek területe 28.000 ha, a bükkösöké 297.000 ha. Különösen fontos a 123.000 ha fenyveserdő épület- és bútorfája. Nem érdektelen annak a megemlítése sem, hogy a 620.000 ha területű, elsőrendű szálerdőnek 55%-a (336.000 ha) kincstári tulajdon és csak: a kisebb rész van magántulajdonban.

A nagyterjedésű erdőterületek sok faiparral kapcsolatos nagyipari üzem megalakulását tették lehetővé, általában azonban a gyári üzemű nagyipar a Ruténföldön nagyon fejletlen. Kb. 40 fafeldolgozó- és fűrésztelep van üzemben a hegyvidéken, Perecsenyben pedig 1500 munkást foglalkoztató falepárló (ecet-, faszesz-és alkoholtermelő) telep, de már a bútorgyártás és faeszközök készítésének gyári üzeimei lehúzódtak a síkság forgalmi központjaiba, Ungvárra, Munkácsra és Beregszászra. A hadianyaggyártásnak és a vegyi iparnak Szolyva és Nagybocksó a központjai, az 1900 munkást foglalkoztató nagybocksói üzem alkoholt, denaturált szeszt, kreozotot, glaubersót, szódát, ólomcukrot és különféle klórvegyületeket gyárt. Nagyszőlőson és Huszton kisüzemű téglagyárak dolgoznak.

A kisigényű és szegény rutén nép szinte összes használati tárgyait és eszközeit saját maga készíti el ruházkodásának anyagától kezdve a mindennapi életben használatos szerszámaiig. Lenből vásznat, háziszötteket, kendőket, takarókat, függönyöket készít, magakészítette nemezposztóruhában és birkabőrbandában jár, fából saját maga farag lapátot, ásó-, kapa-, kaszanyelet, kocsikereket, agyagból fazekakat, tálakat, csuprokat formál, vesszőből kosarakat és kasokat fon. Házi szötteseinek díszítő motívumai igen erős magyar hatásra vallanak, sőt gyakran teljesen azonosak a magyarral.

Az ásványi kincsekben szegény, erdőkben gazdag, jelentős forgalmi útvonalaktól távoleső terület hegyvidéki jellegének megfelelően a lakosság igényeinek leginkább megfelelő életformát az állattenyésztés, erdőgazdálkodás és — másodsorban, a síksági területeken és medencékben — a földművelés jelenti. A hegyi rutének, a huzulok állattenyésztők, favágók és szénégetők. Magányos vagy csoportokká verődött fakalyibáik ott állanak a hegységi erdők irtványain vagy a havasi legelők szélén és a völgyek lejtőin. Faházaiak teteje magas és meredek, hogy a hegyvidék zord teleinek vastag hótakarója össze ne roppantsa a kezdetleges házacskát. A kéménytelen házban rendesen egyetlen helyiség van csak. Lakószoba, konyha, éléskamra és egyúttal istálló is. A síkságokra lehúzódo vagy a medencékben megtelepült, földművelő és állattenyésztő rutének fa-, vályog- és kőházai már laza csoportos vagy útmenti falvakká sűrűsödnek a folyók keskeny teraszain és a lejtők és medencék tágasabb lankáin. Mégis a magyarlakta területektől teljesen eltérő képű települések ezek a rutén falvak. Sok más különbség mellett a görög katolikus fatemplomok oroszos stílusa merőben idegen tájvonásokat honosított meg a magyar Alföld peremén.

Tenyésztett állataik a juh (kb, 110.000 darab), a szarvasmarha (240.000 darab), a sertés (52.000 darab), a kistermetű, de teher szállításra kiválóan alkalmas hegyi ló (24.000 darab) és a kecske (20.000 darab). Házi szárnyasokat különösen a síksági rutének tenyésztenek, itt méhészettel is foglalkoznak. 1930-ban 64.000 kg mézet és 12.250 kg viaszt termeltek. Az állattenyésztés nagyrészt igen kezdetleges havasi pásztorkodás formájában történik.

A szó szoros értelmében vett szántóművelésről csak az alföldi peremvidékeken lehet beszélni. A földművelés ezeken a területeken is fejletlen, külterjes és gyenge termésátlagokat szolgáltat. Ruténföld egész területének csak 17,4%-a termő terület. Főterményei a tavaszi és őszi árpa, zab, kukorica és burgonya. Az ipari növények (len, kender, cukorrépa) termelése tisztán csak a belföldi szükséglet fedezése céljából történik. Kenyérmagból a Ruténföld behozatalra szorul. Ez a terület a gazdaságföldrajz tanítása szerint a hegyvidéki gazdálkodás, erdőkitermelés és hegyipásztorkodás zónájába tartozik elégtelen kenyérmagtermeléssel; gazdaságilag a legnagyobb mértékben függ az alföldi mezőgazdasági tájaktól. Politikai és közigazgatási tekintetben sem lehet egyéb, mint az Alföld kiegészítő területe.

A magyar gazdasági statisztika lesz hivatott értékelni azt a gyarapodást, amit a magyar föld Östermelésében a Ruténföld gyümölcs-kultúrája jelent, egyelőre csak általános tájékoztatásul közölhetjük, hogy legfontosabb gyümölcsféléi az alma (átlagosan évi 200.000 q évi termés), a szilva (210.000 q), körte (45.000 q) és a dió (35.000 q). Évente kb. 10 millió liter fehér és másfélmillió liter, gyenge minőségű vörös bort is szüretelnek.

Az immár múlté lett Csehszlovákia autonóm rutén tartománya sem nyelvilag, sem vallásilag nem volt egységes. Az 1930-as cseh statisztika a 12.656 km²-nyi területen 725.615 lakost mutatott ki. Az átlagos népsűrűség km²-kint 57 volt, de csak azért, mert az arányt nagyon megjavította a „csehszlovák“ Podkarpatská Rus-hoz csatolt színmagyar alföldi peremvidék. Az összlakosságból rutén volt a megbízhatatlan cseh statisztika szerint 447.182, magyar 108.950, cseh és szlovák 35.157, német 13.223, zsidó és egyéb nemzetiségű 121.103. Ugyanezt a tarka képet mutatta a vallás szerinti megoszlás is. Görög katolikus volt a lakosság 54,8%-a, róm. kat. 9-09%, evang. 10,38%, ref. 9,9%, gör. kel. 10,06%, zsidó 15,4%.

A hegyvidéki terep nehézségei, de nem utolsósorban a terület gazdasági és kulturális fejletlensége a közlekedéshálózat kiépítése elé igen nagy akadályokat gördítenek. A hegyvidéket feltáró keresztvölgyek úthálózata az alföldi peremterületek nagy, transzverzális útjaiba bekapcsolódva fűzte a Ruténföld közlekedéshálózatát Szlovákiaééhoz. Az alföldi peremterületeknek Magyarországhoz való visszacsatolása a Ruténföldnek a cseh-tól államtól való tényleges elválását is jelentette. Március közepén az elválás de. jure is bekövetkezett. 641 km vasútvonalának, 540 km országújának, 958 km vicinális (megyei és községi) úthálózatának jóval több mint a fele már a bécsi döntés értelmében Magyarország birtokába került.

A Ruténföld gazdasági jellegének, a lakosság anyagi és szellemi kultúrájának megfelelően uralkodó településforma a falu. Városokat csak a síkság és a hegység érintkezésénél, a völgyek nyílásában, az ú. n. vásárvonalon találunk. Közülük Ungvár, Munkács és Beregszász már a bécsi döntés óta Magyarország birtokában vannak, napjainkban pedig már Nagyszöllős (10.000 lakos) és Huszt (12.000 lakos) is felszabadult. Néhány nagyobb (2000—5000 lakosú) medencetelepülés vagy ipari centrum (Nagybocskó, Aknaszlatina, Kőrösmező, Rahó, Técső, Visk, Királyháza, Bilke, Komját, Nagylucska, Salánk) kivételével csak alig néhány száz lakosú, primitív falucskák magányoskodnak a magas völgyekben. Végül a belső hegyvidéken ezek is megritkulnak; magányos vagy csoportos pásztortanyák következnek, hogy utoljára ezek is átadják helyüket a rengeteg őserdők lakatlan vidékének.

Annyi bizonyos, hogy a szegény lakosságú, hegyes, zord éghajlatú, erdős Ruténföld nem Kánaán a Szent Korona birodalmában, de becsületes megélhetést a magyar állam — és csak a magyar állam — keretein belül tud adni belőle élő fiainak. Szerves kiegészítő része a magyar szállásterületnek, mert peremtája a Magyar-medencének. Változatos, új színfolt a csonka ország túlnyomóan sík mezőgazdasági területének tájképi egyhangúságában, mely nemcsak sójával és fájával és derék rutén lakosságának munkaerejével segít gazdagabbá és szebbé tenni a magyar életet, hanem bérces, népválasztó hegyláncjaival a minden természetes határ híjával levő Csonka-Magyarországnak kitűnő védelmi háttére is. Geopolitikai fontossága éppen abban rejlik, hogy jól védhető természetes határral támaszkodik a baráti Lengyelországra. A medence fenekét megülő magyarság a Ruténföld birtokában 10.000 km²-rel és több mint félmillió megbízható állampolgárral meggyarapodva immár az ezeréves, szentistváni határ egyik szakaszának védelme mellett fokozottabb mértékben fordíthatja figyelmét bel- és külpolitikai nehézségeinek enyhítésére, gazdasági és kulturális ereje növelésére, gyarapítására. Az első rutén fausztató tutaj megjelenése a Tiszán, az első kilogrammnyi aknaszlatmai só, az első rutén aratómunkás a magyar Alföld búzamezőin húsz év után jelentse a gazdagodó magyar életnek azt a szakaszát, amelynek eredményei kívánatosá teszik a visszatérést a magyar korona uralma alá a többi, boldogulását ma még a magyarság életétől eltérő utakon kereső kárpáti peremtájunk előtt is.

BULLA BÉLA

ASSZIMILÁCIÓ ÉS DISSZIMILÁCIÓ

HA A NEMZETNEK és a népnek vagy fajnak egymáshoz való viszonyát szemléltetni kívánjuk, azt mondhatjuk: úgy viszonylik e kettő egymáshoz, mint a műalkotásnál a minta a mű anyagához. Vagy ha a logikai példa valakinek jobban tetszik: mint a fogalom ahhoz a tapasztalatanyaghoz, amelyet egységes formában összefoglal. A nemzet eszerint lelki valóság, az a szellemi és erkölcsi minta, amely a nemzet tagjaiban, a húsból és vérből álló emberekben és embercsoportokban megjelenik. Mint a műalkotásnál a minta a műtárgy minden porcikáját áthatja és a maga törvényei szerint megszervezi, úgy a nemzet erkölcsi és szellemi jelentése annak az embercsoportnak minden egyes tagját, minden egyes tagjának gondolkozását és cselekvését átkeli hogy hassa s csak ilyen átható és szervező munkában valósulhat meg.

Ebből következik az is, hogy a nemzethez való tartozás mindig szellemi és erkölcsi viszonyulás: ismét lelki valóság. A nemzethez tartozik mindenki, aki átveszi, hordozza és továbbadja ennek a lelki egységnek hagyományait, éli mindazokat az életnyilvánulásokat, amelyekben ez a lelki test megjelenik, azaz külső és belső műveltségének életformáit (beszéli nyelvét, fejleszti tudományát, művészetét, gyarapítja gazdaságát, adót üzet, katonáskodik, tanul, szavaz, lelkesedik és felháborodik, gyűlöl és szeret), végül öntudatosan vállalja ennek a lelki egységnek bekövetkező sorsfordulatait jóban és rosszban, életre és halálra. Mindezt örömmel teszi és büszke reá, hogy teheti.

Vannak szerencsés és egyenletes fejlődési esetek, amelyeknél egy azonos fajiség még zavartalan és elegyítetlen fejlődésében alakul ki, ez az uralkodó és szabályozó lelkiség, a nemzet. Ez azonban nagyon kivételes eset s ha elő is fordul ilyesmi, fölöttébb vitatható. Ellenben minél inkább a hadak útjára plántáltatott egy nép, minél inkább ott vert tanyát, ahol a történelem mesgyéjén az élet és halál végzete járt: annál kevésbé alkotja testét egy vér, egy faj, annál kevertebb anyag tölti ki a nemzeti mivolt uralkodó, formaadó jelentésének kereteit.

Egyik legkevertebb nép a magyar. Már az eredete is két idegen és ellentétes fajtanak az összeolvadására vezet vissza. Egy portyázó, de földműveléshez és állattenyésztéshez értő török népfoszlány elkeveredett egy halász-vadász ugor népfoszlánnyal. Kicserélték vérüket,

nyelvüket s összefogózza belevetődtek a népvándorlás forgószelébe és halálos küzdelmek, kockázatok és verekedések után letelepedtek itt a Tisza-Duna közén, a régi Pannóniában. Ezen a földön már szinte ezer éve szakadatlanul jöttek-mentek, feltarajozódtak és aláloccsantak a különböző népek. Ezekkel kezdett keveredni az idekerült kisszámú magyar katonanép. Története folyamán, éppen azért, mivel útban volt, mégpedig három nagy népegységnek az érintkező pontján: szakadatlanul átszűrődött rajta az óriási szláv, germán és török nép ezer és ezer raja. A népvándorlás késői hullámveréseiként ide csapódtak, itt vertek gyökeret kunok, jászok, besenyők. A török hódoltság alatt, százötven esztendeig gyilkolták vagy hurcolták el a magyart erről a földről. Helyébe nagy seregekkel telepedtek le környező birodalmakból egész honfoglaló különítmények. Végül a XIX. század második felében a nyugat felé tartó zsidó népvándorlásnak első állomása Ion, annyira, hogy míg maga az ország állandó népessége a XIX. század második felében csak 50%-kal emelkedett, a zsidóság lélekszáma 150%-kal szaporodott meg.

Mindezt a rendkívül elegyes faj- és vérkeveredést a magyar nemzet mint parancsoló alkat, lelki minta, szakadatlanul formálta, egyre jobban áthatotta, benne győzelmesen megvalósult. Nagy segítségére volt ebben az ország földrajzi egysége, mert ez nem engedte a magyarság szétporlását, sőt megtartotta azt az ország középpontjában mint összefoglaló, közvetítő, kiegyensúlyozó és szabályozó erőt. Még többet köszönhetünk a mi zárt és idegen nyelvünknek. Ez a nyelv semmi máshoz nem hasonlítható, nem alakítható úgy, hogy összeolvadjon másféle nyelvvel. Sokkal kisebb, hogysen tájshólások megoszthatnák, szavainak, törvényeinek egységes érvényét megbonthatnák. Miután az országban éppen középütt lakott a magyarság s őt bekeretezve a különböző nemzetiségek: a magyar nyelv a nemzetiségek között közvetítő nyelvvé vált. A magyar nyelv megtanulásával egyszerre feltárult az idegen előtt a magyar világ és a magyar lélek, s aki megértett minket, az megszeretett minket. Végül elősegítette ezt a folyamatot nagy mértékben ennek a nemzetnek sajtóságos alkotmánya, amely a jogok és kötelességek elosztásában, szabályozásában, a közéleti érvényesülés módjának a megállapításában olyan tiszteletreméltó és méltányos törvényeket állított fel, amelyek megtartása mindenkire nézve természetesnek tetszett s egyforma eredménnyel járt.

Így történt az meg, hogy Magyarországon, a Kárpátok medencéjében, állandó asszimiláció sercegett. A fajkeveredésből sok friss erő, bátorság, kezdeményező képesség származott s ennek az asszimilációnak nem is volt addig nagyobb akadálya, amíg az ország határán túl, a mi nemzetiségeink tószomszédságában hozzájuk hasonló nyelvű és fajiségű, önálló nemzet-államok alakítása nem sugározta be a mi területünkön lakó fajtestvéreik lelkébe a határon túl eső központok felé való tájékozódást.

Ha az asszimiláció nem egyéb, mint egy szellemi és erkölcsi szabálynak, mintának való természetes és benső engedelmeskedés s ezáltal egy megelőző nemzeti jellegnek egy újra való átcserelése,

világos, hogy ennek a folyamatnak megvan a maga törvényszerűsége. Megvan a maga időtartama, vannak eszközök, amelyekkel előre lehet segíteni és eszközök, amelyekkel fel lehet tartóztatni vagy esetleg éppen meghátráltatni és visszafordítani. Az időtartamra vonatkozóan feltehetjük, hogy az függ az egyes egyéneknek a korától. Egy négyéves gyermek két év alatt asszimilálódik, egy hatvan éves ember húsz év alatt sem. Az asszimiláció ideje függ az asszimilálódóknak a tömegétől, mennyiségétől. Egy ember asszimilálódik öt év alatt, száz ember ötven év alatt, ötszázezer ember ötszáz év alatt sem. Az asszimiláció a nemzedékváltás ütemében folyik le természetes formában. Észak-Amerikában az a magyar gyermek, aki az első elemi iskolába beiratkozott, örökre az Úniónak jegyezte el a maga lelkét. Olyan sugárzó és folytonos erővel ragadja meg a köznevelés a zsenge gyermek lelkét, képzeletét, értelmét, érzelmi és akarati életét, hogy a leg-
leleményesebb erőfeszítéssel sem lehet ellene hathatósan védekezni.

Világosan látható, hogy a beolvadásnak megvannak a maga siettető tényezői. A beolvadó fél részéről például az, hogy előfeltétel nélkül közeledjék, szívében mondjon igent annak a nemzetnek múltjára, jelenére és jövődjére, amelybe be akar olvadni. Tanúsítson iránta jóakaratot és bizalmat, tartsa kívánatosnak és nyereségnek a hasonulást. Mindaddig, amíg ezt a jóindulatú, igenlő magatartást tanúsítja a beolvasztást magát rá kell bízni a nemzet hódító erejére, ihlető és sugalmazó lelki hatására. Ha azonban a beolvadó fél magára nézve ártalmasnak, halálosnak tartja a beolvadást, ellene védekezni kíván, kiépíti a maga hadállásait, a nemzet hagyományaival szembeállítja a maga hagyományait, nyelvvel a maga nyelvét, alkotmányával és közéletével a maga társadalmi autonómiáját, a nemzeti öntudatot saját nemzetisége öntudatával és azt esetleg annyira kiélezi, hogy értékkülönbséget is állapít meg: az asszimilációt meg lehet akasztani és századokra lehetetlenné tenni. Ez a nemzeti kisebbség esete s ez a helyzet új politikát és megítélést kíván. Itt most nem is foglalkozom vele. Még inkább más a helyzet ott, ahol az ilyen nemzetiség mögött az ország határán túl egy nagy, erős, önálló nemzet vagy birodalom áll s ennek átsugárzó ereje a nemzeti kisebbség öntudatát fokozza, védekezését sikeressé teszi, sőt néhol azt is eléri, hogy a már megtörtént beolvadást visszacsinálni próbálja.

Mindezeket egybevéve megállapíthatjuk, hogy vannak könnyebben és nehezebben beolvadó népcsoportok. Vannak erőteljesen beolvasztó vagy kevésbé magas hőfokon és lassabban olvasztó népek. Ha ezeket egymás mellé vesszük, azt a törvényt állapíthatjuk meg, hogy annál teljesebb a beolvadás, minél tökéletesebb a nemzeti jelleg kicserélődése és a nemzeti jelleg kicserélődése annál tökéletesebb, minél közelebb áll egymáshoz a két felcserélődő nemzet-minta. Ebből az következik, hogy leghamarabb a szláv olvad be a magyarba, azután a német. A magyar is leghamarabb a szlávba és a németbe olvad be. Elég hamar történik a beolvadás a románál is mind a két fél részéről. Sokkal nehezebb a beolvadás a keleti zsidónál. Többet kell elfelejtenie és többet kell megtanulnia. Más a zsidó szellemiség a lengyel gettóban, mint a magyar szellemiség a Tisza-Duna közén. Nem is kell nagyon

részleteznem, elég ha megmondom azt, hogy a világnézet alapvonásaira, a tudatalattinak a rétegződésére, a történelmi átöröklés vagyón- és tehertételeire, a hangtani és hanglejtési beidegződésekre, a testalkat, vérmérséklet, életmód alapvonásaira nézve olyan nagy a távolság a magyar ember és az aszkenáz (vörös) zsidóság között, hogy ez a távolság össze sem mérhető azzal, amelyik a Kárpát-medencében a szlávot a palóctól, a románt a székelytől, a svábot a dunántúli magyartól elválasztja. Ezzel még nem is érintettem azt a kérdést: milyen értéket jelent a nemzet számára a beolvadó réteg? Egy országnak, amely a Tisza-Duna közén él, a Kárpát-övezte síkban, nagy érdeke, hogy a közje elegendő más népek beleolvadjanak, mert azonos életfeltételek között, hasonló történelmi alkalmazkodásban, sorsközösségben, évezredek együttélés által egyenlőképpen felszerelve^ segíthetik egymást úgy, hogy mindegyiknek haszna támadhat belőle. Ugyanezt a keleti zsidóságra általánosságban elmondani nem lehet s ha egyes esetekben megtörténik is, ez a kivétel. (Annál inkább meg kell becsülni.)

Mindez azonban nem rekeszti ki azt, hogy bölcs politikával ezen a téren is előrelátó nemzetnevelést ne végezzünk. Ilyen előrelátó nemzetnevelésnek egynéhány szabályát a következőképpen foglalthatom össze.

A bölcs nemzetnevelésnek tudnia kell, hogy Magyarországon századokon keresztül végzett telepítéssel egy olyan helyzetet hoztak létre, amely nem kedvez a magyarság érdekeinek, miután éppen a magyarság érdekei ellenére jött létre. Tehát szükséges előrelátó telepítési törvénnyel oda helyezni a magyar embereket, ahol határőrségi munkát végezhetnének és határmenti nemzetiségeinknek idegen államok népével való egymásbaszüremkedését megakadályozhatnák.

Az asszimilációt a mennyiségi együtttható megghiúsíthatja, tehát a beolvadást a bevándorlás szabályozása teszi zavartalanná és biztossá. Egy olyan kis országot, mint a mienk, máról-holnapra előzőnölhet egy bevándorlási — s nemcsak zsidó — hullám.

Harmadik fontos elv magának a tiszta magyar fajnak, a beolvadásra nem szorult rétegnek az erősítése erkölcsi, szellemi, gazdasági és fizikai képességeinek fokozása által. A világon mindenütt uralkodik az a törvény, hogy az energiapocsékolást kerülni kell. Rosszabb politika az, amely beolvasztásra tékozolja el minden erejét, úgyhogy nem marad annak a rétegnek a fölemelésére semmi erő, amelyiknek egyetlen hátránya az, hogy nem is kell beolvasztani, mert végzetesen magyar. Ha mi mindent megtettünk volna főképpen a tiszta magyar földművelő rétegek megerősítésére, sokkal több asszimilált idegent bírna meg középosztályunk. Ennek az országnak legfontosabb és legsürgősebb feladata a magyar parasztság anyagi, erkölcsi, szellemi és népegészségügyi megépítése!

S a negyedik szabály az: nincs rosszabb dolog, mint ha az asszimilációt mi magunk akadályozzuk azzal, hogy a beolvadás folyamatát állandóan rosszindulatúan revideáljuk, felhánytorgatjuk s a beolvadt magyar és a másik magyar között értékkülönbséget próbálunk létesíteni. Értékkülönbség semmi nincs, állapotkülönbség

lehet csupán. Ez éppen olyan balgatólagos dolog, mintha valaki egy természetes életfolyamatot oktandi kíváncsisággal megakadályoz: mikor a gyermek az elültetett palántát mindennap kihúzza, hogy vájjon megfogamzott-e; a bekötött sebet ujjával állandóan piszkálja, hogy mennyire haladt a forradás s a beoltott ágat leválasztjuk az alanyról, hogy megnézzük, megeredt-e a közös és egységes élet? Mindezzel az asszimilációt disszimilációvá változtatjuk által, s letépjük magunkról azokat, akikkel testben és lélekben eggyé váltunk. Ez pedig tiszta öncsonkítás. Gondoljunk arra, hogy kinek lehet kifogása Hunyadi János, Pázmány Péter, Zrínyi Miklós magyarsága ellen? Ki mondhatja, hogy Petőfi, Gárdonyi, Tömörkény István nem volt magyar író? Ki dobhatja ki a magyar tudósok közül Bél Mátyástól Semmelweisig mindazt a nagy magyar elmét, akinek őse, üké szláv vagy germán eredetű? Ki meri elvetni a magyar művészek közül Fadruszt, Munkácsyt, Liszt Ferencet és annyi mást, azon a címen, hogy egyik sem turáni származás? Igaz, hogy megmarad Deák Ferenc, Arany János és sok más, de nem vagyunk olyan gazdagok, hogy ezekért amazokat odaadjuk. Az asszimilációnak disszimilációvá változtatása, annak kutatása, hogy melyik magyarba került bele hetven. hetedik öregapjával az az idegen vércsöpp, amely ezerízíglén megbillogozza az utódokat, nem jelent egyebet, mint a parányi magyar nemzet atomizálását, szétporlasztását. Nekünk cementre van szükségünk, amellyel a homokból is gránitkeménységű egységet alkotunk és nem szétmállasztó műveletre, amely a nemzet viharvágta kőszikláját elporlasztja.

Végül pedig tegnap és ma és mindörökké, a nemzeti eszmének hódító feltündöklése és a magyarság eszmei és érzelmi egységének az erősítése a legfőbb eszköz, hogy a népek életének tragikus törvényszerűségében: a pusztító és tápláló asszimilációs folyamatban a magyarságot megvédjük attól, hogy maga asszimilálódjék, viszont erőssé tegyük és megifjítsuk azzal, hogy értékes elemeket asszimiláljon. Ez a nemzettest molekuláris önállóságának létparancsa.

RAVASZ LÁSZLÓ

A POLGÁRI VAGYON A HONVÉDELEM SZOLGÁLATÁBAN

ELŐZŐ TANULMÁNYUNK¹ az új honvédelmi törvényben meghatározott személyes természetű honvédelmi kötelezettségekkel foglalkozott. Ezek a polgári lakosság testi alkalmasságának, rátermettségének, képességeinek, megfelelő előkészítésére, helyesebben szólva kiképzésére adják meg az útmutatást. De ez a személyes készség bármilyen nagy is a katonai erényekkel bőségesen rendelkező magyar népben, nem elég az országnak a háborúra való tökéletes előkészítéséhez és ahhoz sem, hogy az így kiépített honvédelem igénybevételével az ország területét ellenségeink ellen megvédhessük, nemzeti céljainkat megvalósíthassuk.

A jövőben sikeres háborút csak az az állam viselhet, amely a háborúra a korszerűségnek megfelelően a személyi erőkön kívül anyagi erejének is teljes latbavetésével felkészült, minden hatalmi tényezőjének teljes kiaknázásával megy a harcba, mert a háború „totális” lesz, vagyis nemcsak a harcvonalban, hanem — főként a légi támadások következtében — az egész hadműveleti területen, tehát a küzdő hadsereg egész körzetében és ezenkívül a hátszágban is igyekezni fog az ellenség nyugtalanságot teremteni, a lakosságot zavarni, életben, vagyonban kisebb-nagyobb mértékben károkat okozni, az utánpótlást megnehezíteni, az ország erőit csökkenteni, sőt teljesen megtörni.

Ezért az új honvédelmi törvény dologi természetű szolgáltatásokat és honvédelmi érdekű gazdasági és forgalmi korlátozásokat állapít meg és ezen a címen, törvényes keretek között és alkotmányjogi garanciák mellett, kötelezővé teszi az ingó vagy ingatlan vagyon ideiglenes vagy végleges átengedését, illetőleg lehetővé teszi azt, hogy a birtokos a dolog tekintetében meghatározott intézkedésre, avagy ilyen intézkedések eltűrésére köteleztessék. Mindennek előkészítése érdekében adatgyűjtésre is módot ad a törvény, vagyis rendelettel szabályozható összeírásra, leltározásra és bejelentési kötelezettségek megállapítására teremt törvényes lehetőséget.

A dologi természetű szolgáltatásokat bizonyos korlátok közé szorítja a törvény. Korlátozás főként a törvénynek az a rendelkezése, hogy a szolgáltatás igénybevételét a nélkülözhetetlenül szükséges mértékre kell szorítani s hogy annak minden esetben arányban kell állnia a szolgáltatási képességgel. Az alkotmányos garancia pedig a törvénynek abban a rendelkezésében nyilvánul meg, hogy a békebeli

¹ A magyar honvédelem újjászületése. Magyar Szemle, 1939 febr. szám.

szolgáltatásokra és korlátozásokra vonatkozóan kiadott rendeleteket a kormány köteles bemutatni az országgyűlésből kiküldendő országos bizottságnak. Erről a bizottságról alább még szólnunk.

Míg a törvény a beszállásra vonatkozó jogszabályokat a honvédelmi munkát teljesítő személyekre, sőt rendkívüli szükség esetén bármely honvédelmi cél érdekében dolgozó személyek és állatok elhelyezésére is kiterjeszti, addig másrészt elsősorban a közlekedésre, fuvarozásra, hírközlésre vonatkozó szolgáltatásokkal foglalkozik. Honvédelmi célra minden személy- vagy teherszállításra alkalmas állatnak, minden fogatos járóműnek ideiglenes átengedése követelhető s ezek birtokosa — hacsak alkalmas helyettest nem állít — maga kötelezhető hajításra, illetve az állatvezetésre. Ezt a szolgáltatást a termelés folytonosságához fűződő érdekek figyelembevételével béke idején is igénybe lehet venni, háború idején pedig az ideiglenes átengedésen felül végleges átengedés is követelhető. Hasonló rendelkezéseket hoz a törvény a szárazföldi gépjárművek és kerékpárok, továbbá a vízi és légi járművek átengedése dolgában, sőt a szárazföldi, vízi és légi gép járóműre vonatkozólag még arra is jogi alapot teremt, hogy a birtokos a járóműveken a hadviselés érdeke szempontjából szükséges berendezés létesítésére vagy átalakítás végzésére is kötelezhető legyen. A berendezés, illetőleg átalakítás azonban — mondja a képviselőházi bizottsági jelentés — csupán könnyen megvalósítható, csekélyebb költséggel járó munka lehet.

Az állatoknak és járóműveknek, tehát a géperezű járóműveknek igénybevételénél is lesznek mentességek, melyek főleg azt célozzák, hogy az állattenyésztés menetében a nagyarányú igénybevételek ellenére se álljon be lényeges zavar. Bizonyos foglalkozások, közszolgálatok zavartalan ellátása érdekében a fogatot vagy gépjárművet meghagyja a törvény tulajdonosánál; pl. megmarad a körorvosnak a fogata, a főszolgabírónak az autója stb.

Háború és háborús veszély esetén a honvédelem érdekében mindennemű közlekedési eszköz forgalma szabályozható, gyártásuk és használatuk térítés nélkül korlátozható és meg is szüntethető. Nyilvánvaló, hogy ez a fontos rendelkezés a hadviselés érdekében az irányított nyersanyaggyártás lehetőségét teremti meg.

Ugyané célból a vasutak, utak, közlekedési műtárgyak — hidak, alagutak és a repülés biztonságát szolgáló berendezések is, — átkelési eszközök, víziutak, kikötők, átrakódó helyek használatára, szükség esetén végleges átengedésére, bizonyos berendezések létesítésére és átalakítások elvégzésére is igénybevételi rendelkezéseket tartalmaz a törvény.

Alig szorul magyarázatra az, hogy a törvény a posta, táviráda, távbeszélő, villamosjelzők és végül a áradásra alkalmas állatok (postagalambok) igénybevételére és használatának korlátozására is gondol.

Külön említjük meg a rádiókra vonatkozó intézkedéseket, mint amelyek a nagyközönséget kiváltképpen érdeklik és érintik is. A törvény értelmében a rádió adó- (adó-vevő) készülékek és üzemek létesítése békében is engedélyre szorul. Az engedélyt a kereskedelmi miniszter a honvédelmi miniszterrel egyetértve adja meg s az engedély honvédelmi érdekű feltételekhez köthető; a feltételek pedig bizonyos berendezések létesítésének követeléséből bizonyos esetekben a használhatatlanná tételre, sőt a készülékek megsemmisítésére is alkalmas berendezések létesítésének megköveteléséből állhatnak. A törvény még arra is módot nyújt, hogy a már megadott engedély is honvédelmi érdekből bármikor térítés nélkül megvonható, ha ezt honvédelmi érdekek követelik.

Az ingatlanok tekintetében is intézkedik a törvény. Így az ingatlan tulajdonosa túrni köteles ingatlanán erődítési műnek vagy más katonai építménynek készítését s minden egyéb munka elvégzését, ami az erődített hely felszerelésére, hidak, vasutak, repülőterek építésére, a hadműveletek közvetlen vagy közvetett előmozdítására és biztosítására szükséges. Épületek átalakíthatók, sőt szükség esetén le is bonthatók. Mindezekre a célokra az ingatlanokat a kincstár végleg

vagy az eddigi három év helyett négy évre ideiglenesen is kisajátíthatja, avagy csere útján is megszerezheti. De a törvény még ezen is túl megy és lehetővé teszi nemcsak a háború, hanem már béke idejére is azt, hogy a telkeken, épületeken, sőt a telkek felszíne alatt is előkészületi intézkedés tétessék abból a célból, hogy a telek, épület alkalom adtán a honvédelem céljaira felhasználható legyen.

A törvény a tulajdonosnak az ingatlan feletti rendelkezési jogát is korlátozza, mégpedig már béke idejére is és pedig nemcsak az alább ismertetésre kerülő ú. n. határsáv területén fekvő ingatlanokra vonatkozólag, hanem máshol fekvő ingatlanoknál is, ha az ingatlan erődítmény, repülőtér és a hadműveletek szempontjából különös fontossággal bíró egyéb tárgy szomszédságában, ezek meghatározott körzetén belül fekszik. A kormány feladata lesz a figyelembe jövő területek kijelölése. A repülőterek és a hadműveletek szempontjából különösen fontos egyéb tárgyak körüli területen a mezőgazdasági termelést bizonyos művelési ágakra korlátozni, e területeken meghatározott termelés folytatását elrendelni ugyancsak a törvényes lehetőségek közé tartozik. Ezeknek a rendelkezéseknek gyakorlati indító okai vannak; repülőtér környékén bizonyos méretnél magasabb épület emelése, fásítás, esetleg magasabb növésű termények termelése akadályozhatná a légi járóművek le- és felszállását. Ugyanilyen természetű korlátozások közé tartozik az is, hogy honvédelmi érdekből az erdők üzemtervét is meg kell változtatni és erdőtelepítést szorgalmazni; a szakértelemmel nem bíró olvasó is kitalálja, hogy mindez az erődítmények vagy más fontos katonai építmény leplezésére szolgálhat.

A honvédelem előkészítésének, arra minél tökéletesebb felkészülésnek szempontjából talán a legfontosabb jelentőséggel bírnak az üzemek, ipartelepek és vállalatok. Kétségtelen, hogy ez az előkészület nem valamennyit érinti, de amelyiket érinti, arra nézve messzemenő szolgáltatási kötelezettséget teremt a törvény. Kötelezni lehet cikkek és anyagok meghatározott minőségben és mennyiségben való gyártására — békés viszonyok között is — azt a vállalatot, amely a honvédség felszereléséhez és ellátásához szükséges cikkek és anyagok előállítására van berendezve. Az ilyen vállalat, ha a rárótt kötelezettséget nem megfelelően teljesíti és ez a körülmény a többséget tekintve kúriai bírákból összeállított, tehát nagytekintélyű, pártatlan döntő bíróság részéről megállapítatik — hatósági vezetés alá helyezhető. Háború idejére a vállalatok, üzemek igénybevételén felül azok kisajátítása is lehetséges. A törvény szerint úgy a honvédség szükségleteinek kielégítésével, mint a hadviseléshez szükséges cikkek előállításával, feldolgozásával vagy forgalombahozatalával foglalkozó, valamint általában a közellátás szempontjából jelentős üzemekhez, vállalatokhoz tartozó ingatlanok, berendezések és anyagkészletek kisajátítására megteremtett lehetőség a honvédelem előkészítését s a sikeres hadviselést támogatja. E szempontból kisajátítási jogszabályainkat a törvény jelentős mértékben kiegészíti. A kisajátítási ár kifizetésére és a tulajdonjog átvételére vonatkozólag az itt tárgyalt kisajátítások szempontjából a törvény az eddigi szabályoktól eltérő rendelkezéseket hoz: lehetővé teszi az ár részletfizetését s biztosítja a kisajátítási ár teljes kifizetése előtt a tulaj-

donbavételt s ennek telekkönyvi bejegyzését is. A kisajátítás azonban békében csak hadianyaggyárakra vonatkozólag lehetséges és még így is — tekintve, hogy a törvény büntető rendelkezései a reájuk rótt szállításig üzembentartási kötelezettségét megszegő vállalat birtokosának megbüntetésére eléggé szigorú büntetési tételeket állapítanak meg — a kisajátítás, mint nagy anyagi megterheléssel járó intézkedés az állam részéről előreláthatólag csak a legvégső esetekben fog igénybe vétetni.

Jelentős a törvénynek az üzemeket, ipartelepeket és a vállalatokat illető előkészületi intézkedésekre és munkálatokra vonatkozó rendelkezése és az a rendelkezés is, amely ezeknek az előkészületi intézkedéseknek katonai titokká minősítését teszi lehetővé s ezzel a katonai büntetőtörvénykönyvben megszabott büntetőjogi védelmet biztosítja. Az előkészületi intézkedés és munkálat alá főleg haditermelési terv kidolgozása, nyersanyag tárolása, pótanyagokkal való termelés kikísérletezése és védelmi munkáknak elvégzése tartozik. A vállalatok alkalmazottainak megbízhatóságára is súlyt helyez a törvény s ezt mint alkalmazási követelményt jelöli meg amellet, hogy bizonyos esetekben idegen állampolgár alkalmazását miniszteri engedélytől teszi függővé.

Élelemnek, vágó állatoknak, takarmánynak, vetőmagnak és egyéb közszükségleti cikkeknek szolgáltatása is mind-mind háború esetére szóló honvédelmi dologi szolgáltatás, éppen úgy mint az, hogy a hadviselés céljaira szükséges segédeszközök és anyagok, a hadviselés szempontjából fontos műszerek és műszaki eszközök is igénybevehetők. Háború esetén a minisztérium a termelést, a kereskedelmi forgalmat, az árakat, a munkaviszonyt — ezen belül a munkabéreket és a munkaidőt is — különleges szabályozás alá veheti, a hadianyagok forgalmát pedig már béke idején szabályozhatja, mert köteles megállapítani azon anyagok jegyzékét, amelyek behozata, kivitele és az ország területén való átszállítása engedélyhez kötött vagy tilos.

A törvény a találmányokra és a szabadalmakra vonatkozóan is nagyjelentőségű új rendelkezéseket tartalmaz. Eddig a szabadalmakat csak katonai célokra lehetett igénybevenni. Az új törvény azonban már a találmányokra, tehát a még nem lajstromozott szellemi tulajdonokra is megteremti az igénybevételi lehetőséget. Alaprendelkezés, hogy iparüag értékesíthető találmányt békében is szabadalmaztatás vagy más oltalom megszerzése végett külföldön bejelenti, továbbá akár a belföldön szabadalmaztatni, akár az országban értékesíteni vagy nyilvánosságra hozni csak engedéllyel szabad. Az engedélyt megtagadni a törvény céljából kifolyólag csak a hadviselés szempontjából fontos találmányoknál lehet. Nehogy ez az engedélyhez kötés a feltaláló elsőbbségének érvényesítését hátrányosan érintse, a törvény a döntésre rövid határidőt, 15 napot szab meg. Ez alatt az idő alatt az engedélyről határozni kell, de az engedélyezés meg is tagadható, s ha a tiltó határozat általános hatályú, tehát valamennyi országra szól, a találmányt igénybe kell vagy lehet venni. Szinte felesleges beszámolni arról, hogy az engedély felőli határozat után is igénybe lehet venni bármely honvédelmi szempontból fontos találmányt. A kártalanítási kérdésekben vita esetén a szabadalmi bíróság bírói osztálya, másodfokon a kúria szabadalmi tanácsa határoz.

Törvényeinkben eddig ismeretlen fogalom volt a határsáv. A honvédelmi törvény e fogalmat mint rendelkezései szempontjából igen jelentős terület meghatározását hozza. Erre a területre a törvény több különleges szabályt állapít meg, mely természetesen békés viszonyok között is érvényes: így a határsávba eső községek területén az ingatlanforgalom, ingatlanra vonatkozó jogok alapítása, szerzése, bányászati, vadászati, halászati jogok haszonbérbe adása, rendkívüli fahasználat engedélyezése katonai hatósági hozzájáruláshoz van kötve; mezőgazdasági ingatlanon meghatározott termelés folytatása vagy mellőzése rendelhető el; közutak létesítéséhez, hidak, átereszek, alagutak s egyéb hasonló természeti műtárgyak létesítéséhez, a meglévők átalakításához honvédelmi miniszteri hozzájárulás szükséges; táviró-, távbeszélő és 50 métert meghaladó vezetékű villamos jelzés bevezetése miniszteri engedélyhez van kötve és a már meglévők is bejelentendők; külön kijelölhetők a határsávban azok a községek, városok, amelyekben fogadó-, szálló-, penzióipar gyakorlására, italmérési jog engedélyezésére honvédelmi miniszteri hozzájárulás is szükséges és amelyekben a meglévő engedélyek a honvédelmi miniszter bevonásával felülvizsgálandók. Ezek a látszólag súlyos rendelkezések a határőrizet és a határvédelem érdekében állanak s azonkívül a honvédelmi előkészületek szempontjából is nagy jelentőségük van. Mindezekből a fontos rendelkezésekből láthatók, hogy a honvédelem előkészítésének szempontjából milyen jelentősége van a határsáv meghatározásának. A meghatározás jogát a törvény a kormányra bízta. A határsávot bizonyos mélységben az ország határa mentén kell megállapítani a mindenkori szükséghez képest, ami azt is jelenti, hogy a megállapításon szükség esetén változtatni is lehet.

A törvény a honvédelmi dologi szolgáltatások és gazdasági korlátozások tekintetében — amelyek mérvét és igénybevételi terjedelmét a fentiekben ismertettük — rendezi a térítések ügyét is. A honvédelmi szolgáltatásokat illetően az az elv, hogy — ellenkező rendelkezés hiányában — a szolgáltatásokért megfelelő *térítés jár*. Térítést kizáró rendelkezés van az üresen álló, hasznát nem hajtó épületek, pincék, ipartelepek, legelők, erdők, parlagon heverő földek használatának esetére.

A gazdasági és forgalmi korlátozások dolgában a törvény azt az elvet követi, hogy ezekért csak akkor jár térítés, ha a törvény azt kifejezetten elrendeli. A térítés mértékét illetőleg a szokásos használati dolgoknál a rendeletben szabványos térítési tételek szerepelnek, míg a külön értékkel bíró dolgokért a térítést bizottsági becslés útján állapítják meg. Az előbbieket pl. ló, fogat, autó — az utóbbi pl. nagyobb vízi jármű, nagyobb épület s egyéb hasonló tárgy. Az eljárást lefolytató bizottság általában a járásokban és városokban működik és elnöke a főszolgabíró, illetőleg a polgármester, tagjai a katonai hatóság két kiküldöttje, a pénzügyigazgató által kijelölt tisztviselő és még — a szolgáltatás természetéhez képest — vagy az iparfelügyelő vagy a gazdasági, illetőleg erdőfelügyelő. A megállapított térítést rendszerint készpénzben fizetik ki s ha ez nem lehetséges, írásos nyugtát kap a tulajdonos. Az igényjogosult kártérítés iránti igényét háborús vagy háborús veszély idején történt igénybevétel esetén az említett állapot megszűnésétől számított hat hónap alatt jelentheti be írásban vagy szóban a községi elöljáróságnál. Az igényeket bizottságok vizsgálják felül és végérvényesen a miniszterek kiküldött képviselőiből alakult bizottság határoz.

Mint különleges rendelkezést megemlíthetjük még a törvény ama rendelkezését, hogy ha honvédelmi célból épületen vagy tartozékán lényeges átalakítás rendeltetik el vagy ezek lebontása válik kötelezően

szükségessé, a tulajdonos kártérítés helyett a figyelembejövő ingatlan kisajátítását követelheti, amit az igénybevétel fenntartása esetén el is kell rendelni.

A honvédelmi szolgáltatások igénybevételének elrendelésére általában a honvédelmi miniszter illetékes, azokban az esetekben pedig, amikor a törvény más miniszterre bízta az elrendelést, a honvédelmi miniszterrel egyetértve kell a rendelkezéseket kiadni. A szolgáltatások közül az általánosabb természetűeket (fogat, járómű, élelem stb. igénybevétele) a miniszter a törvényhatóságokra, ezek a járásokra, illetőleg a megyei városokra, a főszolgabíró tovább a községekre veti ki. Ez az általános elvi rendelkezés, mely alól különleges esetekre kivételt állapít meg a törvény részben oly értelemben, hogy a katonai parancsnokság is megkeresheti sürgős esetekben közvetlenül a közigazgatási hatóságot, részben pedig úgy, hogy szükség esetén még közvetlenül is követelheti a szolgáltatást a kötelezettől. A miniszterek is mellőzhetik az alsóbb hatóságok közreműködését, sőt kormánybiztos kirendelésére is van lehetőség. Erre különösen akkor lesz szükség, ha bizonyos szolgáltatások központi összegyűjtése és kezelése kívánatos (pl. a rezet tartalmazó anyagok beszolgáltatása esetén).

Mi sem természetesebb mint hogy a vonakodókkal szemben kényszereszköz, karhatalom is alkalmazható.

A honvédelmi szolgáltatásokról szóló tájékoztatás nem lenne teljes, ha nem említénék meg, hogy a honvédelmi dologi szolgáltatások köre a törvényben fel nem sorolt bármily ingó dolognak térítés ellenében való igénybevételére is kiterjeszhető. A minisztérium szabad rendelkezését azonban e tekintetben korlátok közé szorítja a törvény, mert egyrészt ily igénybevétel csak akkor lehetséges, ha az elkerülhetetlenül szükséges és a késelemben veszély van, másrészt minden ily irányú rendelkezés annak a már fentebb említett országos bizottságnak mutatóndó be, amelyet a honvédelmi törvény alapján 36 tagból a képviselőház és felsőház közösen alakít meg.

A törvény a légvédelemre is új jogszabályokat hoz s az így feleslegessé váló korábbi légvédelmi törvényt hatályon kívül is helyezi. A törvénynek légvédelmi vonatkozású rendelkezései az eddigi törvény rendelkezéseinél a gyakorlati végrehajtás szempontjából mutatkozó hiányokat is pótolják s emellett — abból az elvből kiindulva, hogy a légvédelem része a honvédelemnek — a légvédelem céljaira az összes honvédelmi szolgáltatásokat sorompóba állítják. A szolgáltatások közül a honvédelmi munkakötelezettség a légvédelmi részvétel szempontjából személyes légvédelmi kötelezettség alakjában jelentkezik, amelyről már előző tanulmányunk ismertetést nyújtott. A dologi vonatkozásban a törvény úgy rendelkezik, hogy valamennyi dologi honvédelmi szolgáltatás igénybevehető a légvédelem céljára is azonfelül, hogy erre a célra a törvény még néhány, alább ismertetésre kerülő, különleges dologi szolgáltatást is állapít meg. Ilyen az, hogy minden ingatlan birtokosa már béke idején is térítés nélkül túrni köteles, hogy telkén, épületein, vagy azok alatt a légvédelemmel kapcsolatos közérdekű berendezések létesíttessenek, vagy ugyaneken és ugyanott akár légvédelmi eszközök (esetleg légelhárító

lövegek, puskák, hallgató készülékek, szirénák) elhelyeztessenek, vagy mindezekből a célokból előkészületi intézkedések tétessenek (pl. légelhárító tüzeszközök részére betonlapok létesítése stb.). Már inkább gazdasági korlátozásként, mint dologi szolgáltatásként fogható fel az a rendelkezés, hogy a honvédelmi miniszter a földművelésügyi miniszterrel egyetértve légvédelem szempontjából béke idején is fásításokat, irtásokat rendelhet el s e tekintetben a birtokost megfelelő módozatok betartására is kötelezheti. Nyilvánvaló, hogy ezekből a rendelkezésekből kifolyólag a birtokost kár érheti; a kár viselése tekintetében a döntés miniszteriális hatáskörben történik, de csak az Országos Erdőgazdasági Tanács véleményének meghallgatása után.

Az igénybevehető dologi szolgáltatások és az előző tanulmányban ismertetett személyes légvédelmi kötelezettség rendelkezésére áll a városoknak és községeknek arra a célra, hogy közérdekű légvédelmüket megszervezzék, kiépítsék, amelyről a törvény szerint maguk kötelesek gondoskodni, akár külön-külön, akár együttesen vagy esetleg egymást kiegészítve. A honvédelmi miniszter állapítja meg a légvédelmi felkészültség irányelveit, vagyis a városok, községek részéről felállítandó légvédelmi szervezeteket, a létesítendő és beszerzendő berendezéseket és eszközöket, melyek között légvédelmi tüzeszközök is szerepelhetnek. Mindezek mértéke, mennyisége, minősége a város vagy község veszélyeztetettségétől függ, s e szempontból a honvédelmi miniszter a városokat négy osztályba sorolja. A veszélyeztetettség főleg a város fekvésétől, honvédelmi és katonai fontosságától függ. A város vagy község a megszabott irányelveket szem előtt tartva légvédelmi felkészültségét tervben rögzíti le, ami az anyagi erőkhöz mérten több évre szólhat s ha jóváhagyásra kerül, végrehajtandó.

A városok, községek közérdekű légvédelmének szabályozásán kívül foglalkozik még a törvény az egyes építmények és egyéb vagyontárgyak védelmével is s a megóvásoknak honvédelmi fontossága szerint három csoportba sorolásukat teszi lehetővé. Az első legfontosabb csoportba az egyébként illetékes miniszterrel egyetértve maga a honvédelmi miniszter osztja be az itt figyelembe jövő építményeket, melyek közé bizonyára a legfontosabb középületek, hatóságok, hivatalok elhelyezésére szolgáló épületek, a honvédelem szempontjából legfontosabb ipartelepek és üzemtelepek fognak besoroztatni. A második kevésbé fontos csoportba a vármegyei alispán vagy a törvényhatósági jogú város polgármestere, Budapesten a székesfőváros polgármestere sorolja az egyes építményeket.

Az első és második csoportba tartozó épületekre s egyéb vagyontárgyakra vonatkozólag a megállapításra kerülő irányelvek alapján ugyan csak légvédelmi tervet kell készíteni s jóváhagyás után a légvédelmi előkészületeket, intézkedéseket a tervnek megfelelő mértékben és időpontig meg kell tenni. A törvény elvileg a tulajdonost jelöli ki, mint aki a légvédelmi berendezések létesítésére és fenntartására köteles. De erre más is kötelezhető; a kötelezettnek pedig a honvédelmi miniszteri határozat ellen — birtokon kívül — közigazgatási panaszjogot is ad a törvény, azonkívül hogy a határozat a bírói úton érvényesíthető visszkereseti jogot sem érinti.

A fenti csoportokba nem sorozott minden egyéb építmény és vagyontárgy a harmadik csoportba tartozik. Ilyenek általában a lakóházak. Légvédelmüket a honvédelmi miniszter rendelettel szabályozza, amelyben — mondja a törvény — a lakók védelmére szükséges óvóhelyek létesítésére, felszerelésére és fenntartására, a padlásteretek

tűzmentesítésére, valamint a házi légvédelmi őrségek alakítására és felszerelésére is ki kell terjeszkedni. A kötelezést, a kötelezhető személyt s a jogorvoslatokat illetően a rendelkezések ugyanazok, mint az első és második csoportnál.

A háború kivételes állapot, de ilyennek ismeri el a törvény az országot közvetlenül fenyegető háborús veszély esetét is. Nemcsak a helyzet kivételessége, hanem a megoldandó feladatok rendkívülisége is megköveteli azt, hogy háború idején a kormány kivételes rendelkezéseket tehessen, — alkotmányjogi kifejezést használva — kivételes hatalommal élhessen. A honvédelmi törvény erre is felhatalmazást tartalmaz és felsorolja mindazokat a rendelkezéseket, amelyeket a kormány már akkor is megtehet, ha az országot közvetlen háborús veszély fenyegeti. A háború fogalma közismert, de annak az eldöntése, hogy a háborús veszély beállott, csak külön megállapítás tárgya lehet. Ha a kormány ennek a különleges állapotnak bekövetkeztét ismeri fel és ebből kifolyóan szükségét látja a kivételes hatalom alkalmazásának, ezt a törvény szerint rendeletben kell kijelentenie. A minisztérium ugyanis rendeletben határozza meg azt a napot, amelytől kezdve az országot fenyegető háborús veszély állapota bekövetkezett, vagy pedig háború tört ki, s mindezek folytán bekövetkezett a szüksége annak, hogy a kivételes hatalmat a kormány igénybe vegye. Az ilyen rendeletet — így rendelkezik a törvény — be is kell mutatnia az ismertetésünk során már többször említett, 36 tagból álló országos bizottságnak.

A törvény a kivételes hatalomról szóló részében egyenkint felsorolja mindazokat a rendelkezéseket, amelyeket a minisztérium a kivételes hatalommal élve tehet. Noha a törvény a közigazgatási szervezet, a rendészet, a pénzügyek, az igazságszolgáltatás terén s ezeken kívül még egyéb tereken (moratórium tekintetében, egészségügyi téren, a kötelező betegségi, baleseti és egyéb biztosítás terén, az érdekképviseltek körében, az oktatás terén stb.) is felsorolja — a totális háború követelményeivel számolva — az előreláthatóan szükséges kivételes rendelkezéseket, jóformán teljesen korlátlan felhatalmazást is tartalmaz, amelyben kimondja azt, hogy a minisztérium a kivételes hatalom ideje alatt, ha a késedelemben veszély van, a törvényben felsorolt rendelkezéseken túlmenően is megtehet minden olyan közigazgatási, magánjogi, eljárási és a törvényhozás hatáskörébe tartozó egyéb intézkedést, amely a rendkívüli viszonyok által előidézett helyzetben a honvédelem érdekében elkerülhetetlenül szükséges. Ezt az általános és tágkörű hatalmat egyrészt azzal korlátozza a törvény, hogy a kormány olyan rendelkezést, amely az állami főhatalom szervezetét és működését érintené, a törvényhatóság és községi önkormányzat rendszerét módosítaná vagy megszüntetné, nem tehet, és kivételes anyagi büntetőjogi szabályokat rendelettel nem alkothat, másrészt annyiban állít megkötöttséget a törvény, hogy a kormány e tágkörű felhatalmazás körében kiadható és kiadott rendelet az említett országos bizottságnak ugyancsak bemutatni tartozik.

Tanulmányunk befejezéseként szóljunk még néhány szót erről az országos bizottságról. Az országgyűlés képviselőháza 24, felsőháza

12 tagot választ a bizottságba, amely az országgyűlés elnapolása vagy esetleges feloszlása után is, utóbbi esetben a bizottság újabb megalkotásáig, működik. A bizottság a minisztérium részéről a honvédelmi törvény rendelkezései alapján bemutatandó rendeletek helyességét és célszerűségét megvizsgálja, véleményt nyilváníthat, felvilágosítást kérhet, a rendeletek végrehajtása körében kívánatosnak és célszerűnek talált intézkedésekre javaslatokat tehet és végül javaslatot tehet magának az országgyűlésnek a minisztérium felelősségre vonására, mely esetben elhatározhatja az országgyűlés mindkét Házának összehívását is.

A magyar alkotmányosság szempontjából jelentős garanciát hoz a törvény még azzal a rendelkezésével is, hogy a kivételes hatalom, ha azt csak közvetlenül fenyegető háborús veszély okából vette igénybe a kormány, s a háború négy hónap alatt be nem következett, megszűnik, hacsak igénybevételének meghosszabbításához az országgyűlés hozzá nem járul, bár a rendes viszonyokra való átmenet biztosítása végett a minisztérium még így is tehet rendelet útján átmeneti intézkedéseket.

A honvédelemről szóló, bizonyára évtizedekre kiható nagyjelentőségű törvényünk itt és korábban ismertetett rendelkezéseivel kétségekívül megteremti a háborúra való teljes felkészülésre és a totális háború megvívására a kellő jogi alapot. Ha az ország lakossága, átérezve a törvényben megszabott Összes kötelezettségek fontosságát és magasztos rendeltetését, olyan készséggel és egyakarattal fogja honvédelmi kötelezettségét teljesíteni, mint amilyen lelkesedéssel az ország törvényhozói megszavazták a törvényjavaslatot, reménységgel nézhet a magyar nemzet a jövőbe, amelynek erősen ködös távlatából majd kibontakozhat a második ezeresztendő hazánk, Szent István birodalma számára.

SZENTGYÖRGYI LAJOS

KÉT ESEMÉNY

J. KERÉK MIHÁLY KÖNYVE

I ZGATOTTAN, kissé keserű szájjal és nem megrendülés nélkül teszi le az ember Kerék Mihály hatalmas művét („A magyar földkérdés“, MEFHOSZ könyvkiadó). E szándékkal szenvedélytelen és rendkívül fegyelmezett munka annak ellenére, hogy szakértő írása, tudósi mű, tények és vonatkozások higgadt összefoglalása, egyes részleteiben époly keményen hat a magyar lelkiismeretre, mint a falukutatás legíróibb és legplasztikusabb alkotásai. Szakszerű hangja, pátosztalan egyszerűsége, ciráda nélküli puritánsága ellenére nyugtalanító és nemes értelemben véve: izgató könyv. Pedig nem tüzel, nem prófétái, mégcsak nem is panaszkodik, hanem egyszerűen: megállapít. Megállapításai rendkívül pontosak, sokszor szándékoltnak szárazak — éppen ezért annyira kemények és súlyosak. A szerző ebben a szakszerű könyvében a legmélyebb hatást éppen a hatás kerülésével éri el s ha a falukutatásként számontartott irodalmi mozgalom egyes műveinek célja a szociális lelkiismeret felébresztése, vagy egy plasztikus és felelősséget érző különleges magyar társadalomszemlélet elterjesztése volt, e könyv célja inkább a puritán meggyőzés és a megoldásra vonatkozó tudás megalapozása. E célt a szerző hatalmas anyagismerettel, alapos részletezésben, a véglegesség igényével fellépő összefoglalásban, higgadt érvekkel és értékes, megfontolt tervekkel szolgálja.

Ha Kerék Mihály könyvének helyét keressük azok közt a munkák közt, melyek az utolsó években jó felkészültséggel, erővel és jelentékeny hatással munkálták egy jobb hazai társadalom és ezzel egyetértelműen egy magyarabb jövő céljait, ezt találjuk: a könyv része és bizonyos területen összefoglaló szintézise annak az egyetlen igazi mai reformmozgalomnak, mely politikán kívül játszódott le s melynek a közvéleményben legjobban ismert része az úgynevezett falukutatás volt. A szerző ennek a csak eszmék által összefűzött, kerettelen és pártonfölüli mozgalomnak egyik első és legértékesebb képviselője. E folyóirat egyes számaiban öt-hat esztendővel ezelőtt megjelent tanulmányai a magyar mezőgazdasági munkásság életviszonyairól, az agrárprobléma lényegi kérdéseiről e szellemi áramlat úttörő és nagyhatású írásai közé tartoztak. Emlékezetes cikksorozata a telepítésről, sokoldalú munkássága a Magyar Szemle, a Válasz és egyes napilapok hasábjain mindvégig azt mutatták, hogy szerepe nemcsak a szociális közvélemény kialakításában, a végleges reformok kiharcolá-

sában van. Ha a társadalomkutatás irodalmi vonalának érdeme, hogy a földkérdést kiemelte a szociális részletkérdések vagy az egyszerű jövedelemeloszlási-gazdasági kérdések sorából és érveivel elhitette, stílusával érzékeltette, hogy e kérdés a nemzet létkérdése is, Kerék Mihály ez idő alatt a földkérdés szinte cáfolhatatlan érvelésű szakértőjévé nőtt, akit szerepe, tudása, vizsgálódó szelleme a megoldás terveinek elkészítésére tesz alkalmassá. A magyar földkérdésről szóló összefoglaló műve tulajdonképpen évtizedes munka eredménye, minden vonalon alátámasztott, megfontolt, tényeiben keserű, stílusában nyugodt, elveiben radikális, módszereiben higgadt mű s a magyar agrárprobléma teljes és objektív összefoglalása. Hisszük, hogy hatása értékének megfelelő lesz. Noha érdekvédelmi egyesületek aligha fogják a vidéki intelligencia minden tagjának megküldeni, ingyen és tiszteletpéldányként, mint némely „Nagybirtok“ című apológiákat.

A könyv szerkezetileg három részre oszlik. Az első és legterjedelmesebb rész „A magyar földkérdés történetét“ tárgyalja, a második „Érvek-ellenérvek“ címen a nagybirtokrendszer szolgálói és a kisbirtokrendszer hívei részéről használt érveket veszi bírálat alá. A harmadik rész „Az új földreform“ cím alatt az író saját földreformtervét közli.

A földkérdés történetének felvázolásánál a szerző egészen a mai földbirtokeloszlási és ezzel a mai társadalmi állapotok gyökeréig, a török időkig nyúl vissza. Plasztikus adatokban ábrázolja a török időkben lezajlott elnéptelenedési folyamatot, majd a Monarchia telepítési politikáját, melyet jobb esetben a termelés azonnali megindításának kizárólagos szempontja, rosszabb esetben a „királyság, vagy annak nagy része lassankint germanizáltassék“-féle elvek vezettek. Széchenyi szempontjainak, majd negyvennyolc vívmányainak érintése után rendkívül szükséges részletességgel vázolja a kiegyezés utáni magyar kormányok végzetesen jelentéktelen telepítési és földbirtokpolitikáját. A csekély lendülettel folyó telepítési politika alapeszméje, különösen kezdetben, nem a Széchenyitől is hirdetett nemzetiségi elv, hanem a magyar szempontból ártalmas, mert kizárólagos termelési elv. A könyv e része elmulasztott alkalmak, bágyadtan és kedvetlenül végrehajtott félakciók, botrányba fulladó komolytalan kezdeményezések (csángótelepítés) elkésztető felsorolása. A telepítés ügye még a bismarcki telepítés német hatásának és az agrárszocialista mozgalmak taszításának erejével sem tud igazán komoly eredményekig jutni. A rendkívül rugalmasan alkalmazott liberális dogma a nagybirtok érdekében hevesen érvényesül, viszont a parasztság érdekében egyáltalában nem. Ugyanakkor, midőn a telepítés merev liberális ellenkezést hív ki maga ellen azon elv alapján, hogy a földbirtok szabad forgalmába nem szabad belenyúlni, a kötött, tehát a szabad gazdálkodás elvének éppen meg nem felelő birtokok vagy kétharmadának létesítése erre az időre esik. Darányi Ignác első telepítési javaslata a parlamenti tárgyalásig sem jut el, viszont Rubinek Gyula a középbirtokok telepítését tartja kívánatosnak s ha Darányi így ír egy helyen: „mint a sár, a vakolat lehull a falról, úgy fognak lehullani egész területek Magyarország testéről, ha okos telepítési politikával a magyarságot meg nem erősítjük“, — bizonyos körökben érthetően tartja magát az a számukra oppurtunus

nézet, hogy nemzetiségi területen a magyar elemet — a nagybirtok tartja fenn... A magyarság politikában uralkodó csekély része úgy szemléli az országot, mint némely nagybirtokos a maga nagybirtokát; földet lát és jogot — népet nem. Rendkívül keveseknek jut eszébe, hogy magyar országon kívül magyar nép is van és a nemzeti politika ennek a népnek erősítése és védelme az ország határain belül. Darányi második telepítési javaslatából se lesz semmi) viszont „organikus birtokpolitika helyett altruista bankot“ létesítenek, egy parcellázó pénzintézetet, mely természetesen inkább annak a várákozásnak felelhet meg, hogy keveset fog tenni, mint annak a reménynek, hogy tud majd tenni valamit. Tisza István a háború előtt, de még a háború alatt is rendkívül sommásan intézi el a kérdést és a korábbi agrárszocialista mozgalmak s a kivándorlás mélyebb figyelmeztetését sem akarják észrevenni az uralkodó körök. S a háború előtt a veszélyérzet nő is egyesekben, e veszélyérzetet nem követi cselekvés. A politikai vezetők közönnel hallgatják még olyan egyéniségeknek a figyelmeztetését is, mint Prohászka, Darányi vagy Bethlen István, viszont a német lapokban hirdetések jelennek meg, melyek magyarországi birtokokat kínálnak németországi németeknek. Az Albina Erdélyben minden évben megvesz annyi földet a románoknak, amennyit másfél évtized alatt juttat a telepítés magyaroknak. Az ország földjéből 2 millió hold van idegen állampolgárok kezén és a világháború elején a magyar agrárnépesség fele cseléd és mezőgazdasági munkás, míg a tótoknál és románoknál az agrárlakosságnak alig egyharmada, a horvátoknál alig egyötöde cseléd és munkás. „így lettünk mi proletár nemzet saját hazánkban“ — írja Kerék Mihály és az evolutív úton meg nem oldott földkérdés a háború utolsó éveiben feltarthatatlan gyorsasággal halad a forradalmi kifejtés felé. Ekkor már sokkal kevesebb ellenzője akad nemcsak a telepítésnek, hanem a földreformnak is és a Károlyi-kormányának már az OMGE is radikális ajánlatokat tesz. Búza Barna elsietett törvénye a megvalósításig nem jut el, a kommunizmus szocializál és a forradalmak utáni földreform csupán proletárföldekkel növeli az agrárproletáriátust. A nagybirtok területéből veszít ugyan, de hatalmából nem, ezzel szemben az ország társadalmi struktúrája nem stabilizálódik. Évtizedes csend után a világválság teszi súlyosakká a bajokat, majd egy politikán kívüli szellemi mozgalom, a falukutatás teszi hallhatóvá a segélykiáltásokat. Elkészül egy hitbizományi „reform“ és egy „telepítési“ törvény s az utolsó években abba a groteszk helyzetbe jutunk, hogy a földkérdés megoldását mindenki hirdeti és senki sem csinálja. Közben lassan csúszunk, ha lesz rá még erő és idő, az evolutív megoldás felől a forradalmi megoldás felé, melyet forradalmi erők tehernek elsietetté, termelési katasztrófával fenyegetővé, esetleg a legrosszabb külpolitikai pillanatban.

A könyv e történeti része két fonálból szövődik össze. Az egyik rész vázolja a telepítés és a földreform kérdése körül lezajlott harcokat és rengeteg idézettel, adattal világítja meg a harcban álló politikai tényezők nézeteit és balítéleteit. Egyben statisztikai adatokon keresztül figyelemmel kíséri azt a társadalomalakulást, melybe e harcok ideje alatt az ország népe, éppen a megoldatlan kérdések miatt jutott.

A másik rész az egyes, vagy keresztül nem ment vagy megvalósításig sem jutott javaslatok, törvények és tervek részletes ismertetése és bírálata. Mindkét rész teljesen objektív és rendkívül alapos részletezéssel világítja meg egyrészt a kérdés politikai kifejlődésének útját, másrészt a javaslatok hibáit és a hibák mögött álló politikai és társadalmi erőket. Kétségtelen, hogy minden eddigi javaslat tökéletlensége, minden eddigi intézkedés balsikere annak tulajdonítható, hogy mindegyik politikai erők taszítása révén jött létre és egyik se a társadalom valóságos szükségleteinek felismerése és ezek óvatos, de radikális kezelése nyomán. Kerék Mihály könyvének e részlete sötét és komoly tanulsággal szolgál.

Ha nem is mondja ki, minden adata bizonyítja, hogy közönyös közéletünkben, az egészségtelen magyar társadalom bágyadt levegőjében a baj felismerését nem követte időben való orvoslás, sem a kívándorlás, sem az agrárszocialista mozgalmak, sem a nemzetiségi birtokvásárlások, sem a falukutatás idejében. Mintha nálunk rettenetes úr tátongana a szándék és a cselekvés, a baj felismerése és megszüntetése között. Ennek megvannak az okai társadalmunk és közéletünk szerkezetében, melyre itt talán nem kell kitérnem. De talán nem árt megemlíteni: öngyilkos dolog a betegnek nem akkor adni orvosságot, mikor még csak panaszkodik, hanem megvárni azt, míg feltápászkodva, fejbe akarja verni az orvost, aki másról beszél a betegágya előtt. Az összes szociális javaslatok, az összes rendezési tervek balsorsát tekintve, önkénytelenül fel kell merülnön bennünk a kérdés: lehetséges-e ilyen kevésbé tanulékony hatalmasokkal a földkérdés evolúív megoldása, vagy szükségszerűen sodródunk katasztrófális és revolutív „megoldások” felé? Engedtessek meg remélnünk, hogy Kerék Mihály könyvének e része tanulságul szolgál az illetékeseknek arra, hogy igyekeznünk kell megoldani a kérdést. Akkor, amikor még lehet — az okosság parancsa szerint s nem szabad bevárunk az időt, amikor majd kell — a harcba lépő erők parancsa szerint.

A könyv második része a hazai földbirtokpolitika eseménytelen eseményeinek e felvázolása után részletező módon és rendkívül bő statisztikai anyag felsorolásával vázolja azt a helyzetet, amelyben ma vagyunk. E helyen tárgyalja a magyar földmegoszlás adatait, kiemelve a javak szélsőségesen egyenlőtlen elosztódását, mely különös élességgel jelentkezik „a nagybirtok és a törpebirtok tömeges előfordulásának párhuzamosságában”. Helyesen és szükségesen főlemlíti, hogy a pusztá statisztikai adatok nem elégségesek a nagybirtok teljes hatásának megítélésére és hogy a nagybirtoknak nemcsak a holdak számától függően, hanem táji adottságoktól s a helybeli nép adottságaitól függően is súlyos a hatása a környező terület társadalmára. Részletesen foglalkozik földbérleteink megoszlásával, valamint birtokviszonyainkban az utolsó negyven év alatt beállott változásokkal. Foglalkozik mezőgazdasági népességünk rétegződésével, mely részben a földbirtokeloszlás következménye; az agrárproletáriátus mai számával, a néptelenedési folyamatokkal stb. Könyvének legharcosabb részében, a második rész utolsó fejezetében pedig részletes bírálat alá veszi azokat az érveket és ellenérveket, melyek az utóbbi időben

a földkérdés vitájában részint mint érdekvédelmi okoskodások, részint mint a tudományosság igényével fellépő cáfolgatások megjelentek. Ez összegezésben keserű olvasmány lehet mindenki számára, mint lépnek fel a lehetetlenebbnél lehetlenebb tervek a kérdés takarása és a megoldás elodázása céljából. Gondoljunk akár az újabban is jelentkező kivándoroltatási tervekre, akár arra a kissé naiv elképzelésre, mely a földkérdés megoldása ellen kívánna szociálpolitikában kiegyezni, nem vévén számba azt, hogy egy többmilliós réteg kérdéseit nem szociálpolitikai eszközökkel, hanem csak fundamentális változtatással lehet megoldani s ennek a szociálpolitika szükséges segítője, de semmiképpen nem elégséges pótlója. Nem állhatnak meg azok az érvelések, melyek az agrárszegénységet dekonjunkturális jelenséggént akarják kezelni és Kerék Mihály részletesen foglalkozik azzal az érveléssel, mely a termelés visszaesésének rémével próbál gátat emelni a kérdés megoldása elé, természetesen annak megjegyzésével, hogy a földkérdés megoldásának kérdése elsősorban társadalmi és csak azután termelési kérdés. Meggyőző statisztikai adatokkal bizonyítja annak az érvelésnek a tarthatatlanságát, hogy a mezőgazdasági cselédség szaporodása miatt — a nagybirtokot nem szabad érinteni. Ez az okoskodás, mely a szaporodás népfenntartó erejét proletársorssal kívánja jutalmazni, Kerék bizonyítékai szerint a statisztikai adatok tüzetesebb vizsgálata után nem állhat meg és ma már meglehetősen nevetséges az az érv, mely a mai földbirtokeloszlási állapotokat „nemzeti érdekekkel“ vagy a nagytőkével való összehasonlításban „keresztény érdekekkel“ akarja indokolni. A nagytőke hatalmát a nagybirtok hatalmával ellensúlyozni valóban olyan politikai gondolkodásra vall, mely egyszerűen nem veszi tudomásul, hogy itt nem a liberális és konzervatív elvek parlamenti egyensúlyáról van szó, hanem a társadalom stabilizálásáról. Nagyon szükségesen kiemeli a földkérdés megoldásának súlyos társadalompolitikai vonatkozásait és legvégül említi a nemzetpolitikai vonatkozásokat. Ezek komolyságáról azokat, akik ismerik mai európai helyzetünket és látják, hogy mi történt az utódállamokban a nagybirtokokkal, a „magyarság megőrzésével“, meggyőznünk nem kell. Elég megemlítenünk, hogy a háború után mindazokban a kis balti államokban, amelyekben a hazáért és a földért együtt indult harcba a nép, e harc egytől egyig győzelemmel végződött. S ennek nem kis oka volt, hogy a haza fogalma a földdel együtt kap tartalmat a paraszt szemében. Ha ehhez még hozzátesszük, hogy a földkérdés megoldása Magyarországon a népnek, parasztságnak és ezen keresztül a fajtának is megerősítését is jelentené a nemzeten belül, akkor körülbelül érintettük azokat a legfontosabb érveket, melyeket Kerék Mihály a földreform szükségessége mellett felhoz.

A kötet harmadik részében a szerző a maga földreformtervének alapszempontjait közli. Terve szerint földhöz juttatandó lenne 35.000 gazdasági cseléd, 160.000 földnélküli munkás, jelenlegi törpebirtoka kiegészítendő lenne 130.000 törpebirtokosnak és 20.000 5—10 holdas kisbirtokosnak. Ehhez hozzávesz 15.000 felnőtt kisgazda családtagot és 160.000 új házhelyszükségletet s a földbirtokreformhoz igénybeveendő terület nagyságát 2,580.000 kat. holdban jelöli meg és e terü-

lethez hozzátesz 5—600.000 holdnyi erdőt. Az így elindítandó földreform végrehajtására tíz évet szán és e reform „370—380.000 családot érintene“. Vagyis családtagokkal együtt körülbelül másfélmillió embert, tehát a mai agrárproletáriátusnak körülbelül a felét. A földhözjuttatás módjában a terv lehetőséget nyújt a földbérlopszövetkezetekbe tömörült kishaszonbérletek formájában való juttatásra és a mezőgazdasági népsűrűség egyenetlenségeinek kiküszöbölésére erőteljes telepítést alkalmazna. E földreform évi tökeszükséglete tíz éven át 70—75 millió pengő lenne évenként és a birtokosok a kisajátított terület vételárának tíz százalékát kapnák készpénzben, a többit kötvényben. A birtokmaximum kérdésében Kerék Mihály rugalmasabb álláspontot foglal el, mint a kérdés más szakértői és propagálói, amennyiben helyesebbnek tartaná járásonkénti birtokarányok szerint számítani a határt, a nagybirtok és középbirtok részesedését az egyes járások területéből legalább 24%-ra szorítaná vissza. Nagyon helyesen külön elbánást kíván és azonnali cselekvést a határmenti 50 kilométer mélységű övben, ahol a sürgős földreformot honvédelmi és hatványozott nemzetpolitikai szempontok támasztják alá. Itt különleges és egészen radikális módszereket követel. Az igénybeveendő birtokok kiválasztásának szempontjai közül legelsősorban a külföldi honosok birtokait venné igénybe, másodsorban a nagybérleti kezelésben levő birtokokat, továbbá azokat a birtokokat, melyek nem tesznek eleget rendesen közteherviselési kötelezettségeiknek. Meghagyna a birtokosok kezén helyi szempontoktól függően középbirtokokat, leszámítva az utolsó ötven évben szerzett birtokokat. (Ezek közé tartoznak a zsidóság kezén levő földbirtokok.) A mobil tőke kezén levő birtokoknál ugyancsak radikális eljárást kíván. E kérdésben követi azt az általános mai szokást, mely az igénybevételnél nagybirtokból indul ki és a tulajdonost veszi elsősorban szemügyre. E szempont nézetem szerint nem lehet kizárólagos, mert az igénybevétel mértékét nem annyira a most birtokló nagybirtokos személye szerint, hanem a helyi társadalmi viszonyok és népmegerősítési követelmények szerint kellene megszabni, természetesen figyelembe véve a Kerék Mihály által felsorolt szempontokat is. Általában az egész földbirtokkérdés szemléletében termékenyebb módszernek tartanám a ma érvényesülő módszernél az egész kérdést a parasztság és az agrárproletáriátus oldaláról nézni és az illető társadalmának kiegyensúlyozottságából vagy kiegyensúlyozatlanságából indulni ki. A juttatás módjában Kerék Mihály jónak látja átmeneti időre a kisebb anyagi nehézségeket hozó kishaszonbérleti megoldást is és a pénzügyi megoldás terén javasolja a részvénytőke egy részének kisajátítás útján való igénybevételét. A lebonyolítás ideje alatt a magánparcellázási tevékenység megszüntetését tartja szükségesnek és könyvének utolsó fejezetében „sürgős cselekvést“ követel, mert „odajutottunk, hogy most már nem arról van szó: lesz-e földreform vagy sem, hanem arról, hogy evolúciós úton valósítjuk-e meg vagy forradalommal. Minden ellenállás, mely a becsületes rendezés útjában áll, ma hatványozott mértékben kedvez a revolutív megoldásnak“. A könyvet a földkérdés szakirodalmának rendkívül bő és alapos bibliográfiája, továbbá a földbirtokpolitikai törvények és rendeletek felsorolása fejezi be.

KERÉK MIHÁLY könyvében a magyar földkérdést a földbirtokmegosztás és a földbirtokpolitika oldaláról és szempontja szerint veszi vizsgálat alá. Ezt az alapjában természetesnek látszó körülményt szükséges megemlíteni, ha számbavesszük, hogy a falukutatás korábbi művei ugyanezt a kérdést a társadalmi igazságosság, későbbi művei pedig a társadalomfejlődés oldaláról és szempontja szerint szemlélték. Ez az agrárszemléleti mód adja Kerék Mihály könyvének értékét és egyben ez szabja meg mondanivalójának határait is. Szigorúan megmarad a földkérdésnek, mint földkérdésnek vizsgálatánál és a földkérdést nem úgy szemléli, mint a hazai társadalomkutató irodalom, mely a földbirtokelosztás következményéből, az agrártársadalomból, annak szegénységéből és egészségtelen összetételéből indult ki. Éppen ezért könyve nem társadalomrajzi célú mű és nem a magyar parasztság létének és jobb jövőjének társadalmi formáit keresi, hanem megmarad e társadalmi forma feltételénél: a földnél. Ebből folyik, hogy például a történeti részben nem a paraszttársadalom, illetve jobbágy-ság fejlődésével foglalkozik, hanem a telepítésekkel. Ebből következik, hogy nagyobb részt szentel a kiegyezés utáni langyos és e névvel alig illelhető „földbirtokpolitikának“, mint e földbirtokpolitika hangsúlyosabb és súlyosabb társadalmi tüneteinek, amilyen a kivándorlás, vagy az agrárszocialista mozgalmak. Szakértői önfegyelme megtartja a tulajdonképpeni témánál, a szigorúan vett földkérdésnél és a kérdés társadalmi vonatkozásaival csak tágabb utalásokban foglalkozik. Megoldási terve is földreformtervet közöl és szükségszerűen nem foglalkozik részletesen azzal a kérdéssel, hogy tulajdonképpen milyen paraszttéletformát akarunk egy ilyen földreformmal elérni és ezzel milyen társadalmi fejlődés felé akarjuk a magyarság törzsét, parasztságát elindítani. Ez már a magyar probléma másik oldala. Nem kevésbé nehéz és nem kevésbé fontos, mint amaz.

Különösen fontos ma, mikor a földkérdés már szél nem éppen lelkiismeretes és nem is éppen őszinte politikusok vitorlájában, mikor e kérdés politikálódik s ezzel felületessé is torzul. Éppen ezért ma rendkívül fontos lenne a földkérdést a társadalom oldaláról is szemlélni és szintetikus vizsgálat alá venni. Mert ma úton vagyunk arra felé, hogy egy földreform, mint a magyar problematika megoldásának a vége jelenjék meg. Holott egy bármilyen radikális földreform is a magyar problematika megoldásának csak a kezdete. A földreform talán megszünteti Magyarországon a nagybirtokot. De önmagában megoldja-e a paraszttéletforma válságát?

Tehát szükséges lenne Kerék Mihály könyvének párjaként „a magyar földkérdés“ mellett a magyar parasztkérdésről is beszélnünk. A két kérdés egymással szorosan kapcsolódik, azonban nem olyanformán, ahogy ma látni szeretik, hogy a földkérdés megoldása már önmagában a magyar parasztkérdés megoldása is. A földkérdés helyes és teljes szemlélete ilyenféle gondolatmenetből kellene, hogy elinduljon: a földkérdés megoldása feltétele a társadalmi egyensúlyon túl egy új és műveltebb paraszti életforma kialakulásának. Egy ilyen életforma pedig feltétele annak, hogy nemzeti egyéniségünket magyar módon Európa többi népei között kifejezhessük. Ha erre a

mai Európában lenne időnk, erőnk és emberünk, akkor az igazi munka Magyarországon a földkérdés megoldásával nem befejeződne, hanem csak elkezdné. Ha egy földreform csak azt teszi lehetővé, hogy a magyar parasztság mai életét jobb körülmények közt folytassa, ez lehet haladás a materiában, de semmi több. Hatása lehet az is, hogy másodrangú parasztszággá silányodunk és népünk gazdagodásáért esetleg nemzetünk süllyedése az ár. Viszont, ha a nagy magyar reformot a földreformer csak elkezdi, a társadalompolitikus irányítja s végül szellemi tartalommal a legjobb magyar kultúra tölti meg, akkor, de csak akkor közeledhetünk a végső cél felé, mely nemcsak gazdagabb parasztságot, hanem magyarabb magyar nemzetet is kíván. E cél irányában, az első megoldandó probléma területén hatalmas munkát végzett Kerék Mihály. Higyük, hogy nem hiába!

2. A PÉCSI SZOCIÁLPOLITIKAI ÉRTEKEZLET

Pécsett, a latin szelek és szőlők városában tartották meg a szociális tanácsadóknak és a törvényhatóságok közjóléti előadóinak értekezletét, február közepén. Pécs, a csonkaország e legurbánusabb városa, melynek utcáin, házain, templomain és dombjain érződik a mediterrán kultúra, a lágyabb és derűsebb latin világ közelsége, méltó és ihlető kerete volt az értekezletnek. A megbeszélések napi 6—8 órás üléseken két héten át tartottak és a napi két-három előadást részletes vita követte. Előadást tartottak a vármegyei szociális tanácsadók a szociálpolitikai problematika egyes kérdéseiről. Az értekezlet célja volt a belügyminiszteri rendelet szavai szerint; „A helyi önkormányzati hatóságok (megye, járás, község) szociális feladatainak részletes kifejtése, az e feladatok ellátására irányuló tevékenység fokozása és általában a szociális ismeretek elmélyítése érdekében.“ Az értekezlet előkészítésére és annak vezetésére Esztergár Lajos, Pécs helyettes polgármestere, a magyar szociálpolitika egyik úttörője, nagy eredményeket felmutató gyakorlati munkása és szakértője kapott megbízást. A kéthetes együttlét az ismeretek bővítésén kívül eredménnyel szolgált a vármegyei közjóléti előadók és a vármegyékbe kiküldött szociális tanácsadók összehangolódását, a problémáknak az értekezlet munkaközösségi keretében való tisztázását, egyes álláspontok és módszerek kialakítását, továbbá egy sajátosan magyar, honi körülményeinkhez, feladatainkhoz és eszközeinkhez mért szociálpolitikai rendszer alapvonalainak felvázolását. Az értekezletet megnyitó Bonczos Miklós belügyi államtitkár, aki különben az előadások és viták legnagyobb részét meghallgatta, még ezeknél az ismeretbővítő céloknál is nagyobb és bizonyos értelemben lelkesítőbb célt tűzött ki az előadók és felszólalók elé. Megnyitó beszédében mint legnagyobb célt, azt jelölte meg, hogy az értekezlet feladata lenne egy olyan sajátos magyar szociálpolitikai rendszer alapvonalainak lefektetése, melynek megvalósulása esetén a magyarság a szomszéd kis népek számára is példa lehetne kiegyensúlyozott szociális rendjével és lelkiismeretes szociálpolitikájával.

Az értekezlet előadásának tematikáját a belügyminiszter megbízásából Esztergár Lajos dolgozta ki. Minthogy az értekezlet feladata nem az ország szociális diagnózisának megállapítása, hanem a szociál-

politikai teendők rendszerbefoglalása és részletezése volt, az előadásra felkért szociális tanácsadók nem vármegyéjük szociális állapotáról számoltak be, hanem a szociálpolitikai kérdések egy-egy szeletét dolgozták ki. Az előadások témáit, minthogy anyaguk valószínűleg könyvformában is megjelenik, csak érintve említtem. A szociális problémák mibenlétéről, kialakulásáról, a szociális adatgyűjtés feladatairól és módszereiről tartott beszámolók után, egy-egy előadás tárgyalta „az organizáció jelentőségét a szociális munka szempontjából“, „a községi, járási és megyei organizáció szociális feladatait“, az egyházak szerepét, a társadalmi organizáció szerepét. Ismertették az előadók az idevonatkozó közigazgatási jogszabályokat, a szociálpolitika gazdasági, kulturális és morális eszközeit, szó volt a szociális intézkedésekre vonatkozó javaslatkészítés módjairól, a végrehajtásról és a különféle szervek közötti együttműködés biztosításáról, a munkásvédelem és a kiségzisztenciák védelmének feladatairól, az egészségvédelemről (e témáról Johann Béla államtitkár tartott előadást, a jelenleg folyó tejakcióról pedig Bielek Tibor). Foglalkoztak az előadások a népműveléssel, a munkaközvetítéssel, a szabadidő felhasználásával, a gyakorlati szakoktatás jelenlegi állapotával, a földkérdéssel, az értékesítés, beszerzés és hitel problémáival.

Amint ez a felsorolás is mutatja, az értekezlet előadásaiban és vitáiban elsősorban a gyakorlati szociálpolitika teendőit és módszereit vizsgálta. Inkább munkásvédelemről beszélt, mint magáról a munkáskérdésről és célja inkább volt a mai formák közötti segítség, mint a társadalom jelenlegi állapotának ismerése és a lényegi változtatás útjának keresése. Vagyis mind a problémafölvetés, mind a javaslatok terén lehetőleg megmaradt a gyakorlati értelemben vett szociálpolitika síkján s ha nem kerülte is el, de nem első helyen tárgyalta a fundamentális kérdéseket, melyek csakugyan kívül esnek egy bármilyen tökéletes szociálpolitika határain. Jórészen maguk az előadások is nagyobb gondot fordítottak az orvoslás ma lehetséges módjainak felvázolására, mint a diagnózis részletezésére. A kérdéseket és teendőket általában a végrehajtás, az intézkedés és egy kívánatos szociális közigazgatás szempontjából vették szemügyre. A dolog természete és a konferencia célja szerint a két lehetséges szemlélet, a szociográfikus és szociálpolitikai, vagyis a diagnosztikai és sürgős intézkedési szempont közül az utóbbi uralkodott. Ennek következtében a megbeszéléseken rengeteg kis ötlet, ma megvalósítható javaslat, egy organikus szociálpolitikai igazgatásra vonatkozó igény jelentkezett. Viszont csak halvány vonalakban alakult ki olyan társadalomszemlélet, mely tulajdonképpen szükséges háttere és tartalma és ihletője kellene, hogy legyen minden szociális tevékenységnek. Pedig ennek, ha mélyebben nézzük, két célt kell maga előtt látnia. Egyik egy azonnali .. a legsúlyosabb bajokat megszüntetni és a legsürgősebb hiányokat pótolni. A másik: mindezt úgy tenni, hogy ne csak az anyagi szegénységen változtasson, hanem e segítség egyben az egyes társadalmi rétegek és csoportok helyes irányban való fejlődését is előmozdítsa.

Az értekezlet maga s az, hogy erről a témáról szakértők és vármegyei emberek két héten át szakadatlanul, nem kis szellemi erőfeszí-

téssel és odaadással vitatkoztak, az utóbbi idők egyik legvigasztalóbb jelensége. Elsősorban — legalább a jelenlevőkben — eloszlatta azt a hosszú évtizedek óta általános és joggal nem gyöngülő hitet, hogy közhivatalnoknak szociális kérdésekkel, magyar létkérdésekkel könnyörtelen őszinteséggel foglalkozni bizonyos honi fajtája az államellenesnek vélelmezett cselekménynek, mely annak, aki teszi, semmiesetre sem használ egyéni előrejutásában. Magának az értekezletnek összehívása arra mutatott, hogy az illetékesekben komoly a szándék egy szociális irányú közigazgatás kiépítésére, illetve arra, hogy a meglévő közigazgatás — amennyiben ez lehetséges — szociális szellemmel töltsék meg. Az a túlzásoktól ment, de őszinte hang, melyben a hazai kérdések tárgyalattak — még a legkeményebbek is, mint például a mezőgazdasági munkásság érdekképviselőinek, valódi érdekképviselőinek szükségessége — mindenesetre reményt nyújt arra, hogy lesznek emberek a törvényhatóságokban, akik adott pillanatban teljes lélekkel állnak be a mindeddig ímmal-ámmal és mellékfoglalkozásként kezelt szociális akciók komolyabb megszervezésébe és szolgálatába. S amennyire illuzórikus lenne egy ilyen kéthetes értekezlettől azt várni, hogy résztvevői, kiknek eddig jórészt nem állt módjukban a szociális kérdéseket másként, mint a politika torzításainak és jelszavainak igézetében szemlélni, mindnyájan teljes tudású és tökéletes szemléletű szolgálói lehetnek a szociális ügynek, annyira igaztalan lenne el nem ismerni, hogy minden ilyen összejövetel csakugyan óriási lépés arrafelé, hogy közhivatali középosztályunknak az a része, melyben erre amúgy is megvan a hajlandóság, bizonyos szociális szellemmel és ismeretekkel töltsék meg.

Ebből a szempontból az értekezlet résztvevőinek megfigyelése érdekes és sok tekintetben vigasztaló tanulságokkal szolgált. Míg az értekezlet első napjainak bizonytalan tapogatózásában világosan látszott, hogy a résztvevők tekintélyes része a kérdéseket nem a maguk valóságában, hanem az újságok és agitációk általánosításain keresztül látja, az utolsó megbeszéléseken már az összes hozzászólások tisztultabb látásáról, a témához való nagyobb ragaszkodásról és főként organikusabb szociálpolitikai szemléletről tanúskodtak. Rendkívül kedvező jelenség volt, hogy ha a beszédek és felszólalások némelyike nem tartózkodott is bizonyos neo-barokkos fordulatoktól és könnyen hozzáférhető külföldi példákra való célszerű hivatkozásoktól, olyan résztvevő egyetlen egy sem akadt, aki ne látta s ne hirdette volna a szóba kerülő kérdések súlyosságát. Érdekes és kedvező jelenség, hogy éppen azokat a kérdéseket fogadta legnagyobb megértés, melyeknek a szociális szemponton kívül a nemzeti érdekekkel való kapcsolata is nyilvánvaló. Különösen a népesedéspolitikai, egykével kapcsolatos kérdéseket, bizonyos értelemben a földkérdést és a kulturális kérdéseket, elsősorban a népművelési vonalon. Mindez jórésztben azt bizonyította, hogy a szociális ügyek iránti hajlandóság, a magyar szegénység iránti rokonérzés megvan, a baj csak az, hogy ennek kifejtése és tudással való megtámasztása eddig nem engedtetett meg. Osztatlan helyeslés fogadta például annak fölemlítését, hogy addig, amíg a szociológiai és szociálpolitikai nevelést egyeteminken nem intézményesítjük,

addig, míg ifjúságunk kötelezőleg föl nem világosíttatik ilyen szavaknak, mint: társadalom, vagy még inkább magyar társadalom, magyar parasztság, magyar mezőgazdasági munkásság jelentéséről és tartalmáról, nem hihetünk abban, hogy a sok jószándékú és sok állástkereső jelentkező közül elég szakértő művelője is legyen egy leendő magyar szociálpolitikai igazgatásnak.

A megbeszélések azt is mutatták, hogy alig van komolyan gondolkozó munkása ennek a kérdésnek, akiben ne lenne meg a hajlandóság arra, hogy ne átvett példákat majmoljon, hanem hazai körülményeinkhez és feladatainkhoz mért magyar társadalompolitikai rendszer kidolgozására törekedjék. Ehhez azonban pontosan annak a fordítottja lett volna szükséges, amit az illetékesek eddig csináltak. Ha annak idején nem rágalmazták el mindazokat a műveket és személyeket, akik a magyar szociális kérdést sajátosan magyar módon, induktíve, a magyar problémákat vizsgálva és a magyar megoldásokat keresve vetették föl és nem engedélyezték volna egyidejűleg némely idegen szociálpolitikai vívmányok propagálását, ma bizonyára közelebb volnánk egy magyar szociálpolitikai rendszer megfogalmazásához és ahhoz, hogy ennek a rendszernek megfelelő munkásai legyenek. Ennek azonban pontosan a fordítottja történt. Aki magyar rendszert akart kiépíteni hazai bajaink feltárásával, az közismert végre jutott, aki idegen rendszert propagált, az hamar hivatalos szakértő lett. Ezek után természetesen nem igen lehet csodálkozni azon, hogy sokszor kételkednünk kell a ma gombamódra szaporodó szociális lelkesültség láttán, mert nem tudjuk, mily erő áll mögötte: a magyar bajok ismeretéből eredő aggodalom vagy a rendszerek részéről indított szociálpolitikai kezdeményezések igazoló és bátorító hatása. És nem igen lehet csodálkoznunk azon, hogy a szociálpolitika számára munkásokat adó középosztályunk nem tud a magyar helyzethez mért magyar eszközökről beszélni, hanem csak azokról a példákról, melyekkel idegenben oldták meg e kérdéseket. Úgyhogy, mikor ma e középosztály tagjaitól egy sajátosan magyar szociálpolitikai rendszer munkálását várjuk, tulajdonképpen ellenkezőt követelik tőle annak, amire nevelték őket. A pécsi értekezlet éppen ezen a ponton volt végtelenül hasznos és magyar értelemben is eredményes, mert itt történt meg először, hogy hivatali emberek a magyar orvoslás követelése érdekében a magyar bajokra hivatkozhattak, nemcsak a külföldi példákra. Mert azt hiszem, nem tévedek, ha így látom a kérdést: induló szociálpolitikánk magyarsága és ezzel eredményessége ezen múlik: művelőit a magyar szegénység cselekedetei lendítik-e tette, vagy csak az, hogy íme szociálpolitikát a baráti szomszéd is csinál? E sorok írója legalább is sokkal jobb és főként magyarabb szociálpolitikát remélne olyanoktól, akiknek tetteit inkább a hazai viszonyainkon való keseredés, mint a szomszéd viszonyain való lelkesedés irányítja.

A PÉCSI ÉRTEKEZLET jórészben jó úton indult s inkább a haza állapotának vizsgálatából indult ki. Ez a jelenlevők jó hajlandóságán és szenvedélytelen, tárgyilagos vizsgálódásra való készségén kívül sokban köszönhető a valóban magyar helyzetérzékéről tanúskodó meg-

nyitóbeszédnek és annak a tapintatos, csöndes, munkás és aszkétikus szellemnek, melyben Esztergár polgármester a konferenciát szinte észrevétlenül irányította. Kétségtelen, hogy — ha nem is a kérdés és a társadalom szemléletében — de a megoldások vizsgálatában a résztvevők jórésze az értekezlet végén közös nevezőre jutott. Bár mindvégig megmaradt némelyek között az a módszerbeli különbség, mely tulajdonképpen döntő lehet minden magyar szociális kérdésben. E különbséget így jelölhetném meg: voltak, vannak és lesznek, akik a szociális ügyet így szemlélik: majd mi felemeljük a parasztságot. És vannak, akik tudják: a parasztságot nem fölemelni kell, hanem módot kell adni neki a fölemelkedésre s csak támogatni a fölemelkedésben. A lényegi kérdés tulajdonképpen ez s hogy miért ez, azt nem kell magyarázni annak, aki ismeri középosztályunknak és középosztályi fiatalságunknak szervezésre való sok és elmélyülésre való csekély hajlandóságát. Végző fokon itt fog eldőlni, hogy meginduló akciók a középosztály hibáit szabadítják-e a parasztságra, vagy a parasztság erőnyeit szabadítják-e fel. És ott, hogy ez akciók végrehajtóinak lesz-e szociálpolitikai ismereteken túl kialakult és világos szemlélete a magyar társadalomról? E társadalomszemlélet kialakítása természetesen még nem lehetett a pécsi értekezlet feladata, minthogy az nem a magyar társadalom, a magyar tájak, a magyar megyék társadalmát kellett, hogy vizsgálja, hanem a szociálpolitika egyes reszortjait. Viszont hasznos lenne egy olyan folytatás, mely esetleg vármegyéenként sorra veszi a társadalom struktúrájának, életszínvonalának, jelenlegi alakulásának kérdéseit és résztvevőinek plasztikus képet ad népről és országról is. Ugyanúgy, ahogy a pécsi értekezlet adott a szociálpolitika rendszeréről. E kiegészítéssel a pécsi értekezlet rengeteg eredményt, tanulságot, jó tervet és gyakorlati tisztázást felmutató munkája teljessé válna, a szociálpolitikai tudás társadalomismerettel egészülne ki. E kettős gyarapodás talán valamennyire pótolhatná azt a roppant tudás-, ismeret- és szemléletbeli hiányt, amellyel ma kénytelenek vagyunk egész jövőnkre kiható társadalompolitikai munkába kezdeni hazánkban, ahol, sajnos, még a közelmúltban is a társadalomismeret nem sokak erényéül, hanem kevesek bűnéül számított.

SZABÓ ZOLTÁN

A FINN LECKE

A FIATAL FINN nyelv- és irodalomtudósok naponként összejönnek Helsinkinek egy az egyetem épületéhez közel eső csendes kávéházában baráti beszélgetésre. Itt mesélte nekem az egyik egyetemi előadó — az ékesszólás tanára, — hogy egy magyar úr néhány évvel azelőtt megfordult társaságukban s ropant érdeklődéssel kérdezgetett a finn élet sajátosságai felől. Sajnos, a társalgás nyelve a német volt — mondta az én finn emberem — s így bármennyire erőlködtem és igyekeztem hű képet festeni életmódunkról, a finn szellem életnyilvánulásairól, ez annál az egyszerű oknál fogva nem sikerülhetett, mivelhogy nem tudok jól németül. Képelem — tette hozzá mosolyogva, — milyen ferde fogalmakkal távozott az a derék magyar úr hazájába, s még most is bánt a lelkiismeret, hogy ennek én, illetőleg a mi hiányos nyelvtudásunk az oka. Nekünk éppen elég bajunk van a svéd nyelvvel, amelyet — sajnos — még mindig megkövetelnek Finnországban — s nem is csak a művelt emberektől. Irigyeljük is a magyarokat — folytatta, — akik a németet szinte anyanyelvüdként beszélik, s oly nagyszerű nyelvtelhetségek, hogy a mi nehéz finn nyelvünket is tökéletesen elsajátítják csak néhány heti itt-tartózkodás után is.

Így beszélt az én derék finn ismerősöm naiv bizalommal a magyar testvérnép magasrendű képességei iránt s alig észrevehető finom gúnyal ama bátor honfitársaink iránt, akik azzal a törhetetlen hittel vágnak neki a világnak, hogy a német vagy más valamely nyugati nyelv bírása még az olyan különleges világot is megnyitja előttük, mint amilyen a népiségben gyökerező, sajátos színezetű, a felületes idegen kíváncsi pillantása előtt szemérmesen bezáródó finn kultúra.

Pedig gyakorlat híján nehéz munka a magyarnak a beszélt finn nyelv elsajátítása! Milyen kellemetlen meglepetések érik, ha Finnországba érve, könyvből tanult nyelvét próbálja használni! Mert hiába tanulta meg a finn nyelvtant, hiába igyekezett nyelvészeti és fonetikai iskolázottsága segítségével a sajátos finn kiejtést már itthon begyakorolni, hiába törekedett fáradságos szótározó munkával gazdag szókincsre szert tenni: munkája nagy részben meddőnek, sőt a helyszíni nyelvgyakorlat sikeres előhaladásánál éppen gátlónak bizonyul akkor, ha a könyvből tanulás veszedelmeit nem hárítja el már itthon az élőszo közvetlen hatása. A múlt évben megkötött finn-magyar kulturális egyezmény kereteiben talán előbb-utóbb felszínre vetődik

majd a finn lektorátusok szervezésének égető kérdése. Finn lektort kérünk minden magyar egyetemre, hogy született nyelvmesterek az élőszo elevenen ható erejével vezessék be ifjúságunkat a finn nyelv rejtelmeibe. Középiszkolai tanárok egyszerű kicserélésével is meg lehetne oldani a kérdést. Hozzunk fiatal tudós finn tanárokat egyeteminkre lektoroknak, küldjük ki cserébe a mi érdeklődő tanárainkat Finnországba, ahol a még magyar lektorral nem rendelkező turkui finn egyetem» nemkülönb a jyvaskylai tanítóképző főiskola bizonyára szívesen fogadna egy-egy magyar lektort; modern nyugati nyelveket tanító magyar tanárokat pedig egy-két évre még a finn középiskolák gyakorlatában is el lehetne helyezni.

Míg ez meg nem valósul, a Finnország felé vágyakozó magyar ifjú a könyvből tanulásra, autodidaxisra szorul. Az egyetem ad ugyan ezen a téren is oktatást és útbaigazítást, de ez a dolog természeténél fogva nem lehet más, mint tudós irányú útmutatás, amely nem számolhat a gyakorlati nyelvtanítás követelményeivel. Az a finn nyelvtan és szövegfeldolgozás, amelyet Szinnyi kítűnő finn nyelvtana, olvasókönyve és finn-magyar szójegyzéke alapján nyújt az egyetemi oktatás, biztos alapja és kiindulópontja lehet a továbbtanulásnak. Ha valaki ezen a kezdeten túljutott, legjobban teszi, ha egy gyakorlati irányú, módszeresen felépített finn nyelvtant vesz a kezébe. Sajnos, itt magyar munka nem áll rendelkezésünkre. Ajánlhatom azonban Arvid Rosenqvist volt greifswaldi finn lektorak, jelenleg helsinki egyetemi magántanárak „Lehr- und Lesebuch der finnischen Sprache“ című munkáját, amely két részből áll. Az első fele a nyelvtant dolgozza fel módszeres egységekben, s egyúttal a mindennapi élet körében mozgó nyelvgyakorlatokat, rövid olvassmányokat, kérdéseket, fordítási gyakorlatokat nyújt; a második rész pedig az olvassmányanyagot foglalja magában s felöleli a finn föld, a finn nép és a finn szellem leglényegesebb vonásainak ismertető bemutatását. Ez ma a leghasználhatóbb ilyen nemű munka. Szükségünk lehet még e mellett egy finn társalgókönyvre is, így Aimo Lindberg könyvecskéjére: „Jokapäiväinen elämä — Das tägliche Leben“ (Helsinki, 1926). Ez ilyenféle tárgykörök szerint közöl fordulatokat, szólásokat, beszélgetésmintákat: a mindennapi élet, időtöltés és szórakozások, bevásárlások és megrendelések, látogatások, az élet szakaszai, utazás stb.

Ami a behatóbb finn tanulmányokhoz szükséges szótárakat illeti, itt mindenekelőtt Szinnyi József nagy Finn-magyar szótáráról kell megemlékeznünk, amely azonban már csak azért is, mert 1884-ben jelent meg, érezhető módon elavult, s modernebb szöveg olvasásánál már nem igazítja útba forgatóját. Ha azonban a régebbi finn népköltésbe akarunk behatolni, még mindig hasznát vehetjük ennek az úttörő munkának, amely folytatásra, sajnos, azóta sem talált. Modern finn szöveg — még pedig mind szépirodalmi, mind tudományos szöveg — olvasására csak finn-német szótárak állnak rendelkezésünkre (Pekka Katara: *Finnisch-deutsches Wörterbuch — Suomalais-saksalainen sanakirja*, Porvoo, 1925). A Finnországba vetődött magyar az első időkben jó hasznát veheti Weöres Gyula helsinki magyar lektor kis magyar-finn zsebszótárának, amely minden hibája mellett a gyakorlati célnak elég jól megfelel.

A finn szellemiségbe bevezető könyvek magyar nyelven is szép számmal találhatók. Csak a legújabbak közül említek meg itt egy-néhányat. Bán Aladárnak a Szent István Könyvek sorozatában megjelent A finn nemzeti irodalom története c. könyve külön tárgyalja az irodalmat és a népköltést, s amannak körén belül a finn nyelvű irodalom mellett szól a svéd nyelvűről is. Ma már persze e mellett a könyvecské mellett néhány újabb finn nyelvű összefoglalást is át kell lapoznia annak, aki a finn irodalom jelenségeiben tájékozódni akar. Ilyen pl. Tarkiainen könyve, a Suomalaisen kirjallisuuden historia (Helsinki, 1934) című, vagy a fiatal finn folklorkutatónak, Martti Haavio-nak könyve: Suomalaisen muinaisrunouden maailma (Porvoo-Helsinki, 1935). Gróf Teleki Pál szerkesztésében 1928-ban jelent meg egy összefoglaló könyv északi testvéreinkről „Finnek, észtek“ címmel (Budapest). Ennek érdeme

abban van, hogy szakszerű felvilágosítást ad az érdeklődőnek a finn élet sokféle megnyilatkozásáról, minthogy legtöbb esetben a kérdésnek olyan szakembereit szólaltatja meg, akik szemtől-szembe látták a finn viszonyokat. Hiányossága, hogy nem tud egységes képet adni a finn életéről, hanem csak egymás mellé sorolt képeket, nem egyszer száraz kivonatnak ható felsorolásokat nyújt. Kodolányi János hangulatos útirajzának („Suomi, a csend országa“, Budapest, 1937) jelentőségét abban látjuk, hogy a finn szellemi és társadalmi élet egyes vonásainak megkapó rajzával a magyar olvasók széles rétegeihez közel hozta s egyáltalában időszzerűvé tette a finn kérdést, a finn életalakítás behatóbb megismerésének vágyát, s úgy állította be nyelvrokonainkat, mint akikhez főképp a szociális kérdésekben tanulni járhatunk. Zsirai Miklós „Finn-ugor rokonságunk“ című nagy könyvében tekintélyes helyet szentel a finn viszonyok ismertetésének, s megbízható, rokonszenves képet fest északi rokonaink történetéről, szellemi és anyagi életéről.¹ Mint legújabb ilyenemű összefoglalást legyen szabad megemlítenem végül saját kis munkámat („Finnország“), ahol arra igyekeztem, hogy ne száraz adathalmazzal fárasszam az olvasót, hanem a finn élet és történelem leglényegesebb és legjellemzőbb mozzanatait vonultassam el a magyar közönség előtt.²

Ami a finn irodalmi művek magyar nyelvű megszólaltatását illeti, nagy hiányok vádolnak minket s a mulasztások pótlása elsősorban a Finnországot járó magyar diákokra hárul. Nagy reményekre jogosító kezdeményezések ugyan vannak e téren. Van már régóta magyar Kalevalánk — Vikár Béla kitűnő átültetésében, — amelyről a finnek is megállapították, hogy az összes fordítások közül legjobban megközelelti az eredeti minden nyelvi szépségét. De itt aztán meg is állottunk. Időnként lefordítottunk ugyan néhány költeményt és novellát, egykét regényt és drámai alkotást, de mi ez a ránk váró feladatok özönéhez képest! Ott van — hogy csak egyet említsek — a régebbi finn irodalomnak a Kalevalával szinte egyértékű, a maga nemében páratlan alkotása, a tragikus sorsú nagy finn költőnek, Alexis Kivi-nek klasszikus becsű regénye, „A hét testvér“. A magyar szellemnek nem csekély vesztesége, hogy a finn életnek ezt az utolérhetetlen ábrázolását, amely annyi mély gyökerű hasonlóságot mutat a sajátos magyar étellel, közönségünk nem olvashatja magyar nyelven. Még német nyelven sem áll megbízható fordítás művelt rétegeink rendelkezésére, mert a német szöveg vagy pontatlan, vagy egyenesen hiányos, t. i. a fordító éppen a legtöbbszörösebb nyelven írt részleteket hagyta el a nyelvi nehézségek miatt. Az olasz fordítás tudunkkal most készül: Pavolini professor, a Kalevala olasz fordítója, néhány évvel ezelőtt megkezdte a Hét testvér olaszra fordítását; finn munkatársat is vett maga mellé erre a célra s a finn táj és nép jellegzetességeinek tanulmányozására külön finnországi tartózkodásra készül az érintetlen, a kultúra rohanó sodrától messzebb eső finn vidékeken. Ha az olaszok képesek erre, mennyivel inkább kötelességünk volna ez nekünk magyaroknak, s mennyire termékenyítőbb hatással lehetne egy ilyenemű nagyszabású átültetés a mi szellemi életünkre! E mellett azonban az újabb finn irodalommal is szorosabb kapcsolatokat kellene tartanunk. Örvendetes jelek mutatkoznak e téren újabban; Järventaus regényei iránt kezd pl. mutatkozni némi fordítói érdeklődés. De ebbe az érdeklődésbe a többi finn írókat is be kellene vonni. Igaz, a finnek sokkal

¹ Ismertetését l. Magyar Szemle, 1937, XXI. 228.

² Magyar Szemle Kincsestára 24. szám.

csendesebb, nyugalmasabb világot ábrázolnak műveikben, mint amilyenhez mi, az élet rohanásának szédületébe révült magyarok szokva vagyunk, de nem volna-e nyereség már az is, ha közönségünket a nyugodt szemlélődés, a kérdések higgadt taglalásának finn világába elvezethetnők?

Fontos volna az is, ha ifjaink már határozott célkitűzésekkel indulnának északi rokonaik földjére. De épp ily fontos, hogy a magyar szellem alkotásai, a magyar lélek minden rezdüllete ne elkésve, hanem azon frissen érkezzék el avatott tolmácsolás alakjában a finnekhez, ők ugyan előbbre vannak ezen a téren mi nálunk. Nemcsak Petőfit, Jókait, Gárdonyit olvassák a maguk nyelvén, hanem még Arany „Toldi“-ját, sőt legújabbán a „Toldi esté“-jét is élvezhetik Otto Manninen átültetésében, mely nagy együttérzésről, a magyar nép- és nyelvszellem és a finn népiség és nyelvszerkezet nagyszerű találkozásáról tanúskodik. De tervszerű munka itt is elkelne, hogy az újabb irodalomból a magyarság igazi értékei, a magyar gondolat jellegzetes képviselői jussanak el finn rokonainkhoz.

Ebből a szempontból is nagy munka vár a helsinki Magyar Intézetre, amelyet több irányban kellene kiépíteni és fejleszteni. Természetes feladata lehetne, hogy kidolgozza a finn-magyar művelődési kapcsolatok pontos teendőit, munkába állítsa a Finnországba küldendő magyar ifjakat épp úgy, mint a magyarság iránt érdeklődő finn egyetemi hallgatókat. Emezek segítségével irányíthatná a magyar művek finnre fordítását, míg amazokat a finn irodalmi alkotások magyarra ültetésének munkájára fogná be. A fordító tevékenységen kívül szervezné a tágabb értelemben vett ország- és népismertető munkát: munkálná a finn viszonyok magyarországi ismertetését s viszont a magyar ügyeknek hangos szócsövévé válnék finn földön. S nem utolsó mértékben gondoskodnék olyan módokról, amelyek a magyar közönség finn nyelvtanulását és a finnek magyar nyelvtanulását elősegíthetnék, akár csak a két nyelv sajátosságaihoz alkalmazott gyakorlati nyelvkönyvek szerkesztésével is. Így válnék a helsinki Magyar Intézet a magyar-finn szellemi kicserélődésnek és a két művelt-ség kölcsönös megtermékenyítésének munkaműhelyévé és melegágyává.

A FINN-MAGYAR DIÁKCSEREVISZONYBAN az eddigi gyakorlat az volt, hogy évenként mindössze egy magyar ifjú ment Finnországba finn ösztöndíjjal s egy finn diák jött magyar földre magyar ösztöndíjjal. Mi leginkább finnugor nyelvészt küldünk ki finn tanulmányútra, olykor erdészettel foglalkozó diákot. Ezenkívül a magyar és finn evangélikus egyházak közt is fennáll bizonyos csereviszony: évenként két magyar evangélikus teológus megy Finnországba, hogy ott a finn teológusok internátusában bentlakó növendékként élje bele magát a finn hitéletbe. Helyébe két finn teológus, illetőleg lelkész jön magyarországi tanulmányútra. Reméljük, a finn-magyar művelődési egyezmény elveinek kidolgozása és megvalósítása nyomán az állami ösztöndíjak száma emelkedni fog s évenként nem egy, hanem több magyar diák is ellátogathat északi testvéreink földjére. Mert ott nemcsak finnugor nyelvészetet s nem is csupán modern erdőgazdál-

kodást lehet tanulni, hanem beható és rendszeres tanulmányozás tárgyává kellene tennünk a finn folklor-kutatást, a finn történelmet, a társadalmi kérdések finn rendezését, a nemzetiségi kérdés finnországi alakulását, a finn népegészségügyi berendezéseket — hogy csak néhány fontos kérdést említsék.

Egyszóval ma már túl kellene jutnunk azon a kezdetleges és avult állásponton, amely csak nyelvészeti szempontból tartja érdemesnek és gyümölcsözőnek Finnország meglátogatását. Ma már ott tarthatunk, hogy a finn-magyar nyelvrokonság távolabbi kihatásait is mérlegeljük, az általánosabb műveltségi kapcsolatok kiépítésére kínálgató alkalmakat kihasználjuk s minden erőnkkel azon munkálkodjunk, hogy a két egy töből hajtott s az európai népek áradatában egyformán magára maradt, ellenséges szomszédok és fajok tengerében hanyódo rokon népek, a magyar és a finn között a már kétségtelenül megbizonyított nyelvi rokonságon és a valószínűvé tett faji testvériségen túl a lehetőségként fennálló lelki rokonságot is valóra váltsuk. Ez pedig másként nem lehetséges, mint a gyakori és beható szellemi érintkezés útján, mert csak így ébredhetünk tudatára azoknak a szellemi alapsajátosságoknak, amelyek faji alkatunk és nyelvszerkezetünk rokon voltában gyökerezvén, a magyart a finnhez kapcsolják, őket a világ minden más népétől megkülönböztetik s csak így fejthetjük tovább ezeket a lelki szálakat addig a pontig, ahol a két nép igazi, őszinte, erős barátsága létre jöhet.

Nézzük először a finn nyelvtudományt — magyar szemmel!

Itt mindenekelőtt igen sokat tanulhatunk annak és a vele rokon folklor-kutatás pompás szervezettségéből. Példás tervszerűséggel gondoskodnak a finnek a tudós utánpótlásról s arról, hogy minden téren, minden részletkérdésben legyen legalább egy szakemberük. A kiválasztás már az egyetemen megkezdődik: ha valamelyik hallgatóban komoly törekvés és érdeklődés mutatkozik valamilyen kérdés iránt, azt felkarolják, doktori értekezésének nyugodt megírása végett havi fizetés-számba menő ösztöndíjat utalnak ki részére, doktori értekezésének, tudományos kutatásainak közzétételére újabb ösztöndíjjal segítik, külföldi tanulmányutakra küldik ki, tudományos kérdések kidolgozásával bízzák meg, magas havi fizetéssel. A Finnugor Társaság pontosan kidolgozott nagyszabású munkaterv szerint működik s ez a munkaterv kiterjed nyelvi gyűjtésekre, gyűjtemények feldolgozására és azok közzétételére. Setalä kezdeményezéséből nagyszabású intézet alakult egy nagy finnugor összehasonlító szótár megszerkesztésére. Valósággal külön tudományos hivatal ez, amelyben fiatal szakemberek dolgoznak állandó alkalmazottakként. Az egyik például a magyar szakértő, aki a magyar nyelven megjelent s odagyűjtött közleményeket dolgozza fel a szótár céljaira. A munkálatokat jelenleg irányító tanár, Toivonen egyéni kutatásai eredményét is közli időnként az intézettel s útbaigazításokat ad a munkatársaknak a kutatás menetére. Ez az intézet az ú. n. „Soumen suku“, azaz „Finn rokonság.., amely a Finn Irodalmi Társaság épületében van elhelyezve. Ugyanitt működik a „Sanakirjasäätiö.., a Szótáralapítvány központi intézete. Ez a finn népnyelv hatalmas szótárához gyűjti az adatokat s már a szótárrá

szerkesztés munkáját is megkezdte. Hatalmas, mintaszerű, nekünk magyaroknak különösen sok tanulságot nyújtó szervezete külön tanulmányozást érdemel.¹

A folklor-kutatás is óriási arányokat ölt Finnországban. Egyfelől a finn folkloristák egy nagy nemzetközi kiadványsorozatot adnak közre, másfelől a finn népköltés kincseit gyűjtik nagy felkészültséggel és adják ki hatalmas kötetekben. Oly óriási munkával van itt dolgunk, amelyről némi fogalmat alkothatunk magunknak abból a tényből, ha meggondoljuk, hogy egyetlenegy ilyen gyűjtő, Samuli Paulaharju annyi anyagot gyűjtött egymagában, hogy mellette Lonnot óriási népköltési gyűjtése is eltöprel. Hol vagyunk mi mindettől!

S a finn történelem mennyi tanulsággal lehetne számunkra! Finnország két hatalom közé volt és van ma is ékelve, a svéd és az orosz közé, mint ahogy minket a germán és szláv terjeszkedés fenyeget állandóan összeroppantással. Ott a germán hódítás a svéd uralom képében nehezedett századokon keresztül az országra s nem az erőszakos hódítás, leigázás barbárságával jött, mint később az orosz veszedelem, hanem a műveltségi magasabbrendűség csillogásával ejtette meg a finneket. Történelmüknek úgyszólván első kezdetei óta a svéd-germán szellem vazallusaként sínylődött a finn gondolat egész a legújabb időkig, mint ahogyan mi is a legsajátosabb szellemi életformáinkat sorvadni hagytuk századokon keresztül a német műveltséghez való idomulás kedvéért. A germán hódítás nálunk is, északi testvéreink földjén is a művelődés csillogó mezében lepi meg a gyanútlan szomszédot, reákényszeríti a maga sajátos életformáját. Így az idegen nép lassan a germán szellemiség hordozójává válik. Nagyon-nagyon gondolkodóba ejthet minket magyarokat is a finnországi svéd kérdés legújabb fordulata. Azok a finn származású hivatalnok-előkelőségek t. i., akik a svéd műveltséget századokon keresztül magukba szívták, ma már nemcsak hogy a finn kultúrával állnak szemben érzéketlenül sőt ellenségesen, hanem egy hirtelen fordulattal svéd fajú kisebbségnek nyilvánították magukat s a saját finn fajtájuk és a saját finn hazájuk ellen a svéd fajú parasztjövevényekkel és a nagy Svédországgal szövetkeznek.

A finn szociális életberendezés talán még ennél is több és értéke-
sebb tanulságot nyújthat nekünk magyaroknak. A túlzott és mester-
séges társadalmi különbségek, a társadalmi osztályok gögös egymás fölé
emelkedése, minek áldatlan hatását mi magyarok annyira érezzük,
finn földön elvesztette jelentőségét. Ott minden előszobázás, teke-
tóriázás, ceremóniázás nélkül bármely közönséges halandó bejuthat
az államtitkárhoz vagy akár a miniszterhez. Ott az ember nem hátbor-
zongással lép be egy-egy hivatali helyiségbe, hogy ügyes-bajos dolgát
elintézzé, hanem örömmel megy oda, mert tudja, hogy a hivatalnak
minden alkalmazottja udvariassággal és előzékenységgel igyekszik
nem még jobban összebonyolítani, hanem valóban elintézni ügyét.
Ott az egyetemi tanárt és a kisgazdálkodót nem tudná az ember egy-
mástól megkülönböztetni társadalmi viselkedésük külsőségeiből; mind-

¹ Bővebbet 1. tanulmányomban: A népnyelv ügye Finnországban. Bp. Szemle, 1937 szept.

kettőt a legnagyobb egyszerűség és természetesség jellemzi minden életviszonylatban. A vagyoneeloszlás sem mutat ott olyan óriási kilengéseket, mint nálunk. Nem ismerik a nyomort, de nincsenek édig érő vagyonalmozók sem. A közszükségleti cikkek hihetetlenül olcsók — a cukor például feleannyiba kerül, mint nálunk, holott a finn földön sem cukorrépa nem terem, sem cukorgyárak nem füstölögnek, — viszont az igazán luxus-cikkeket, valamint a nagyobb jövedelmeket és vagyonokat aránytalanul magas adókulcs szerint kíméletlenül megadóztatják. Ott meg tudták és meg merték oldani a földkérdést: földhöz juttatták a finn nép óriási nagy tömegeit és senki sem kapaszkodott görcsösen abba a már többszörösen megcáfolt gazdasági tételbe, hogy a nagybirtok már csak azért is fenntartandó, mert az többet hoz, mint az elaprózott kisbirtokrendszer. Sőt számszerű finn kimutatások vannak arról, hogy a kisbirtok gazdálkodása még hozadék dolgában is sokkal előnyösebb, mint a nagybirtokrendszer, nem is beszélve a tömegnyomor enyhüléséről, a nép anyagi, erkölcsi és szellemi színvonalának emelkedéséről.

A HELSINKII EGYETEMRE nagyon egyszerű a beiratkozás. Egy kisebb összegű beiratkozási díj ellenében akár harminc esztendeig látogathatjuk az egyetemet. Tandíj nincs s ez áll nemcsak a finnországi hallgatókra, hanem a külföldi diákokra is.

A finn egyetemi hallgatók bajtársi szervezetekbe, ú. n. osakuntákba tömörülnek, de nem fakultások szerint, mint nálunk, hanem az ország egyes vidékei szerint. Így van „Keskisuomalainen osakunta“, „Satakuntalainen osakunta“, „Varsinaissuomalainen osakunta“ stb. Minden finn hallgató köteles az egyetemi szabályzat értelmében valamelyik — még pedig a születési, illetőleg lakóhelye szerint illetékes — osakuntába belépni, a félvényként esedékes tagdíjat megfizetni s az osakunta társadalmi és szellemi életében részt venni. Egyes osakuntáknak hatalmas diákházaik vannak. A földszintes helyiségeket üzlet, mozi, kávéház stb. céljaira bérbeadják, a többit a maguk használatára rendezik be. Egy-egy ilyen diákházban van játékterem, társalgószoba, olvasó, külön női társalgó, szép nagy díszterem, illetőleg tánchelyiség. Az osakunta meghatározott időszakokban ünnepélyes keretek között összejöveteleket rendez — a diákok választotta felügyelő tanár, inspektor részvételével. A kedélyesen kávézó társaság előtt rendszeren egy osakunta-tag vagy valamely vendég ad elő egy-egy tudományos vagy társadalmi kérdésről. A komolyabb program s a barátságos eszmecsere lezajlása után rendszeren mélyen az éjszakába benyúló tánc következik, amelynek bensőséges hangulata, finom szépsége, andalító ritmusa az ott járt idegennek felejthetetlen élményként íródik szívébe.

Egy-egy osakunta kebelében külön körök is alakulnak, köztük legfontosabb a „lukupiiri“, az olvasókör. Az önművelésnek, a játékos ismeretszerzésnek, a nagy éleleteszményekbe való tevékeny bekapcsolódásnak s a nemes szórakozásnak alkalmait ez olvasókörök összejöveteliei. Egy alkalommal Linkomies professzor házában voltam vendége egy ilyen olvasóköri összejövetelnek. A magyar vendég tiszteletére a háziasszony mondott kedves köszöntőt, a kör tagjai szavaltak Petőfiből,

zongoráztak, egy volt osakunta-tag — akkor a helsinki operaház tagja — énekelt s előzetes felkérésre én adtam elő egy magyar kérdéstről. Széchenyi István írói elhivatását, nemzetgazdasági és művelődéspolitikai eszméit igyekeztem előttük megrajzolni. A hallgatók — eszményi hevületű fiatal leánykák és fiatal fiúk — áhítattal szívtak magukba minden szót s szemük mélybe néző tüzeből láttam, hogy képzeletük már ott száguld a magyar rónán, a szerencsétlen, kifosztott, magára hagyott rokon nép körében.

Az osakunták komoly munkát végeznek nemcsak befelé, hanem kifelé is a finn népért. Felvilágosító, ismeretterjesztő előadásokat, tanfolyamokat szerveznek a vidéken, részt vesznek a népnyelv és a népi műveltség kallódó kincseinek gyűjtésében, megmentésében. Nem utolsó dolog, hogy az egyetemi hallgatók néprajzi gyűjtése vetette meg alapját a finn nemzeti múzeum mai gazdag néprajzi osztályának. A népnyelvi szótár gyűjtőmunkálataiba is tevékenyen bekapcsolódtak és ma külön helyiségben vannak elhelyezve az osakunták gyűjtötte népi szólásmódok s finn Szótáralapítvány intézetében. Néprajzi kutatásokat is végeznek s kutatásaik eredményét jelentős kiadványokban teszik közzé.

A külföldi hallgatót nem kötelezi az egyetemi szabályzat osakuntába való belépésre, de minden magyar diáknak csak ajánlhatjuk, hogy vegyen részt rendszeresen annak belső életében. Legjobban talán a „Keski-suomalainen osakuntát“ tudnám ajánlani — bár a többiek magyarbarátsága is kétségtelen, — de itt a magyar hallgatók felkarolásának már hagyományai vannak. A magyar diák az osakunta életén keresztül nemcsak a finn művelt ifjúság eszmevilágát, életmódját és világfelfogását fogja közvetlen közlőként látni és együttélni, hanem sokféle alkalma lesz a magyar gondolat terjesztésére. Eszmececerék, magyar tárgyú előadások, egyetemi ifjúsági lapok hasábjai mindmegannyi önként kínálgató alkalom arra, hogy a magyarság sorsdöntő kérdéseit Finnország jövő vezetőrétege előtt megszólaltassuk.

HA EGYSZER már a nyelvi nehézségeket sikerült legyőznie, könnyen járhatóvá válik a magyar ember számára a finn-magyar szellemi kicserélődés útja. Sokan talán még ma is abban a téves hitben élnek nálunk, hogy ebben a kicserélésben csak mi adhatunk, a finnek csak kaphatnak. Én másról győződtem meg. Ügy látom, hogy bár kétségtelenül adunk mi is értékes indításokat a finn szellem kibontakozására, nekünk mégis elsősorban tanulni kell járnunk északi rokonainkhoz. Tanulni azt a finn nyelvet, amely a maga tiszta szerkezetével és eredeti összetételével, tösgyökeres sajátosságaival és kicsiszolt művésziességével a mi veszedelembé jutott, idegen járomba kényszerített anyanyelvünk iránt való kötelességre eszméltet; tanulni azt a finn életformát, amely a szociális igazságosság útjára térve, két ellenséges népi tenger hullámverései közt is életrevaló és értékes fajtanak bizonyította be a világ előtt ezt a maroknyi népet; tanulni az egyéni érték megbecsülését, a népért való önfeláldozó dolgozás parancsát s kiépíteni egyéni barátságkötések hídján két nép őszinte, erős, áldozatokra is kész barátságát.

PAPP ISTVÁN

A SZÓJABAB

AMIKOR A TIZENNYOLCADIK SZÁZAD közepe táján Európa nyugati felében a burgonya lassan terjedni kezdett, kevesen tudták, hogy tulajdonképpen már két évszázad előtt hozták át az Újvilágból a legelső burgonyákat. Még kevésbé hitte bárki is azt, hogy egy évszázad múlva mekkora elterjedtségnek és közkedveltségnek fog örüdeni, sőt az északibb vidékeken majd csaknem teljesen pótolja a nehezen termeszthető kalászosokat. A csoda mégis megtörtént és Franciaország szobrot emelt Parmentier kémikusnak, hogy „a szegények kenyérért megtalálta“. A történelmi hűség kedvéért be kell azonban vallani, hogy Parmentier érdemei mellett nagy része volt a burgonya elterjedésében a háborúk okozta éhínségnek és drágaságnak is.

Ma, amikor a világ lakosságának abszolút száma s egyes vidékek népsűrűsége rendkívüli mértékben megszorodott, háborúk és gazdasági válságok egyaránt csökkentik a lakosság táplálkozásának megszokott színvonalát, a munkanélküliség nőttön-nő s az ellátatlanok száma ijesztő módon szaporodik, a komolyan gondolkodó államférfinak, csakúgy mint a biológusnak meg kell ragadnia minden alkalmat és lehetőséget, ami az ellátatlanok és ínségesek sorsának enyhítésére és táplálkozásuk fiziológias szinten való tartására felhasználható.

T. Ramsay Macdonald, a nemrég elhalt angol miniszterelnök, a munkáspárt vezére, a London General Press-ben, 1928-ban, „Hogyan harcoljunk a túlnépesedés ellen? Európa főkérdése“ cím alatt ezen kérdéseken elmélkedve a szójtáplálás bevezetésének szükséges voltát hangsúlyozta. A szójtáplálásnak külföldön nagy szakirodalma van, s ha olvasgatjuk, szemünkbe tűnik, hogy Kína, Szovjetország, Amerika és Németország mutat nagyobb érdeklődést a kérdés iránt, vagyis egytől-egyig azon országok, amelyeknek legnagyobb éhező embertömegei, munkanélküliei vannak, illetve amely országok az elmúlt évtized önellátási törekvései és háborús készülődései közepette a legkevésbé érezték magukat nyersanyagokkal s főleg táplálóanyagokkal ellátottnak.

Magyarország agrárállam létére sem dicsekedhetik azzal, hogy lakosságának integráns része nagy anyagi jólétnek örövendene; a tisztántúli ínségesek, a városok, de főként a székesfőváros egyre szaporodó ellátatlanai komoly gondot okoznak a szociálpolitikával foglalkozó szakembereknek s így nem lesz érdektelen, ha mi is közelebről

vizsgálat tárgyává tesszük a szója-kérdést s ha alkalmazásra valónak találjuk, vállaljuk a mindenkori kezdeményezés nehéz munkáját.

A szójabab története Kína négyezeréves történelmével egyidős, s a történelem előtti mítoszokban vész el. Csennung császár a földművelésre vonatkozó rendeletében mindjárt második helyen említi. A régi kínai hagyományok szerint a császár hóolvadás után, ha kisütött a tavaszi nap, kíséretével keleti pompában kivonult a városból s nagy ceremóniák között ültette a földbe az első szójababot. Ez a nap nemzeti ünnepnap volt, tiszteletadás a nép főtáplálékául szolgáló szójának, melyet a kínai nyelv csonttalan húsnak nevezett el.

A szójabab (*Soja hispida*) a hüvelyesek családjába tartozik, Mandzsúriában honos. Változatai a mag külső formájában és a magház színében mutatkoznak; leggyakoribb és legközönségesebb a sárgaszínű, mely igen hasonlít a mi borsónkhoz.

Ha azonban a szóját a mi babunk vagy borsónk módja szerint megfőzve akarnék elkészíteni, úgy ehetetlenné és emészthetlenné válnék. Mert míg a mi hüvelyesekünk kevés fehérje mellett nagymennyiségű keményítőt tartalmaznak, ami a vízben főzésnél mindig puhábbá és emészthetőbbé lesz, addig a szójababnak csaknem a fele tápanyaga fehérje, amely a főzésben egyre keményebbé és emészthetlenebbé válik.

A kínaiak ezt jól tudják s ők hosszabb ideig erjedési folyamatnak vetik alá a szójababot, hogy táplálkozásra alkalmassá váljék. A babot kevés vízzel püré vagy pasztaszerű anyaggá erjesztik; ez sósízű s kellemes szagú élelmiszer. Vagy több vízzel barna mártással készítik, melynek szaga húskivonatra emlékeztet. Még több vízzel tejszerű emulziót készítenek belőle, s ebből főzéssel és só hozzáadásával lesz a szójasajt, tovább főzve és füstölve a szójahús. „Ez a növényi sajt és hús fehérszínű és fehérember csak megszokás folytán tanulja meg értékelni jó ízét...”, mondja Jeu kínai orvos beszámolójában.

A szója a sárga emberfaj napi élelmében nélkülözhetetlen. Az európai közhiedelemben élő kínai kuli igénytelensége, aki naponta egy marék rizzsel megelégszik, tulajdonképpen tévedésen, illetve felületesebb tudáson alapszik. A rizs csaknem tiszta szénhidrátot tartalmaz s mint ilyen az élet fenntartásához egyedül fogyasztva elégtelen. A valóság az, hogy a kínai a közmondásos marék rizs mellett még egy marék szóját is igényel naponta s ezen két táplálékanyaggal napi-szükséglete csaknem fedezve van. Statisztikai tény, hogy Japánban és Kínában egy-egy ember átlagos napi szójaadagja 40—60 g körül van. Ha azt kérdezzük, hogyan lehet ez csak megközelítően is elégséges egy emberi szervezet számára, a szója vegyi összetételének vizsgálata kérdésünkre megkapjuk a feleletet. A szójaliszt kémiai összetétele ugyanis Wastl szerint 40—42% fehérje, 20—22% zsír, 24—25% szénhidrát, 8—9% víz, 3—4% hamu.

Ez az analízis meggyőző bennünket afelől, hogy a szójaliszt, bár növényi táplálék, a legjobb hússal is vetekszik, amenynyiben kétszer annyi fehérjét s körülbelül ugyanannyi zsírt tartalmaz, mint a legjobb sertéshús. Sőt ezenfelül még komoly mennyiségű szénhidrát is van benne. Így értjük meg a kínai kuli marék rizs,

marék szója táplálékát, mert hiszen a napi 60 g, ami valóban egy maréknyi, így kétszer annyi húsnak, vagyis egy vendéglői adagnak felel meg.

A kínai életmódot ismerő amerikai író, Pearl Buck, filmre is feldolgozott, nagysikerű „Édes anyaföld“ című kínai tárgyú regényében megkapó színekkel festi a nagy éhínséget, amikor az egyik kínai egy kevés elrejtett babbal menti meg a másik éhező életét s teszi örök életre hívévé és barátjává. Nem nehéz az életmentő babbat a szóját felismernünk.

Victor Heiser, a Rockefeller-alapítvány adminisztrátora fél éve megjelent „Egy orvos bejárja a világot“ című könyvében így ír: „A szója értéke megbecsülhetetlen a Keleten. Egyszer remek ebédet vettem részt a manillai Tudományos Intézet meghívására, a levestől kezdve a húson át a tésztaig minden szójababból készült...”

Berczeller, a jeles magyar kémikus fedezte fel a módját, hogyan lehet a szójababot élvezhetővé és európai tápszerré tenni. Az így kezelt szójababból ízletes liszt állítható elő, mely kissé sárgásszínű, zsíros tapintatú s a mandulához hasonló édeskés ízű. Ez a nemesítésnek nevezett eljárás lehetővé tette, hogy a szójabab kesernyés alkotórészeit, melyek az európai ízlésnek nem feleltek meg, eltávolítsák s az addig könnyen avasodó zsírtartalmat bomlásmentes, jól konzerválható állapottá változtassák annyira, hogy ezzel a szójaliszt a búza és rozsból készült liszteknel is jobban eltartható és sokkal hosszabb ideig elraktározható. Az így készített szójaliszt vegyi összetételénél fogva különbözik minden egyéb lisztől.

Kupelwieser bécsi egyetemi főnár megállapítása szerint 1 kilogramm szójaliszt fehérjetartalma alapján megfelel 2 kg csont nélküli húsnak, vagy 68 db. tyúktojásnak, vagy 12 liter tehéntejnek. Ha összes táplálóanyagait tekintjük, úgy 1 kg szójaliszt (4700 kalória) megfelel 3½ kg csont nélküli húsnak, vagy 58 db. (3 kg) tyúktojásnak, vagy 6½ liter tehéntejnek. Rendkívül értékes még nagy lecitintartalma, mely körülbelül a tojás és az agy lecitintartalma között mozog, tartalmaz ezenkívül A és B vitamint. Rendkívüli értéke azonban olcsóságában rejlik, mert így a legszegényebb népréteg számára hozzáférhető.

Ha a mi agrárországunk lényegesen olcsóbb terményárait vesszük tekintetbe, a következő eredményhez jutunk:

	kalória- tartalom	ár pengőben	1000 kalória ára pengőben
1 kg marhahús	1210	2.—	1.66
1 db tojás	80	—,10	1.25
1 kg zsíros sertéshús	3840	1.80	—,49
1 „ vaj	8000	3.60	—,42
1 liter tej	670	—,32	—,45
1 kg margarin	7900	2.80	—,36
1 „ cukor	3900	1.30	—,33
1 „ lencse	2640	—,80	—,30
1 „ burgonya.....	880	—,18	—,20
1 „ borsó	2600	—,50	—,19
1 „ szójaliszt.....	4730	—,70	—,14
1 „ liszt	3400	—,42	—,13
1 „ bab	2570	—,32	—,13

Ezek szerint a liszt és bab mellett még nálunk is a legolcsóbb élelmi« szer a szójaliszt; olcsóbb a burgonyánál és a tejnél is. A fehérjetáplálékok közül a hús árának tizedrészébe, a tojásnak pedig a nyolcadrészébe kerül.

A szójaliszt ma még nálunk nincsen általános forgalomban, körülbelüli árat vettem alapul; azonban, ha a szójatermelés nálunk is fel lendül, természetesen a kereslet-kínálat törvényei szerint még nagyobb olcsóbbodása várható.

Még meglepőbb eredményt kapunk, ha a fehérjetartalom és áralakulás szempontjából végzünk összehasonlítást. Kupelwieser végezte a következő számítást:

$\frac{1}{2}$ kg marhahús tartalmaz 100 g fehérjét,	ára 1.60 S
van még benne 15 g zsír (ezt levonva),	„ 0.04 „
tehát 100 g marhahúsfehérje	<u>„ 1.56 „</u>
$\frac{1}{4}$ kg szójaliszt tartalmaz 100 g fehérjét	ára 0.25 S
van még benne 50 g zsír	„ 0.04 „
60 g szénhidrát	„ 0.05 „
	<u>„ 0.19 S</u>
tehát 100 g szójafehérje	levonandó ára 0.06 S

Rendkívül megdöbbentő ez a különbség, ha meggondoljuk, hogy ugyanaz a fehérjemennyiség, ha hús helyett szóját használunk, körülbelül a hús árának Vwo-ad részébe kerül. Ha a számítást a lényegesen olcsóbb tejjre alkalmazzuk, úgy azt találjuk, hogy a szójafehérje a tej árának ^{Vso-ed} részébe kerül, vagyis még mindig 2500%-kal olcsóbb annál.

Fölmerülhet a kérdés, hogy a szójafehérje van-e oly értékes a szervezet számára, mint az előbb említett állati fehérjék. Már az első vizsgálók, Meissl és Böcker 1883-ban azt találták, hogy a szójában egy a tej kazeinjéhez rendkívül közelálló protein található, melynek alkáliás oldata bebőrösödik és lab-ferment hatására koagulál. Az amerikai Osborn és Mendel megállapították, hogy a szójafehérje biológiailag teljes értékű és táplálkozásunkban az állati fehérjét tökéletesen helyettesíteni képes. Ugyancsak Osborn állapította meg, hogy a szójafehérje legnagyobb részt könnyen oldódó globulinból áll és egyéb hüvelyesek leguminjától lényegében különbözik és ez a szójára jellemző fehérje „glycinin“ az emberi szervezet sejteinek felépítéséhez szükséges összes fehérjeanyagokat tartalmazza. M. S. Rose, G. McLeod és B. Bisbey amerikai szerzők azt találták, hogy a szójafehérje biológiai értékét illetően a legjobb húséval vetekszik.

ALKALMAZÁST ILLETŐEN szem előtt tartandó, hogy a szójaliszt elnevezés tévedésekre adhat alkalmat. Ha kinézését illetően hasonlít is a liszthez, mégsem tekinthető „liszt“-nek, hanem egy koncentrált tápszernek, mely az állati fehérje és a zsíryananyagokat van hivatva a táplálékban helyettesíteni. Tulajdonságai közt fontosak: a nagyfokú kötőképeség, mely olyan mint a tojásfehérjéé, dagadóképessége —

nagymennyiségű vizet képes megkötni — és legfontosabb a különleges íz teljes hiánya, ami lehetővé teszi különböző és egymástól eltérő ételekkel való összekeverését, mivel tojást, zsírt, vaját, húst, tejet lehet vele megtakarítani s az étel táplálóbba és laktatóbba válik.

Alkalmazása igen tág: levesekbe tészta és rántásként, főzelékek» sült, főtt és kelt tésztafélék, kenyér, felvágottak, töltelékek, húsgombócok, pástétomok, kalács és cukrászsütemények, keksz és kétszersültek, kakaó, csokoládé, lekvár, mind-mind keverhető és szaporítható szójával; a szokott ízén mit sem változtat, sőt egyes ételek még ízletesebbekké válnak vele. Több kísérletsorozat történt már Magyarországon is ilyen irányú kipróbálása végett s mind kielégítő eredménnyel járt.

A sashalmi állami lakótelep napközi otthonában 1937 októbertől decemberig tartó 54 gyermekén végzett kísérlet folyamán győződtem meg a szója mindenirányú használhatóságáról, ízletességéről és tápláló erejéről. A szójával etetett gyermekek fejlődése teljesen kielégítő volt, sőt nagyobb részének fejlődése lényegesen erősebb volt a kontrollgyermekekénél, betegségek kisebb számban fordultak elő.

A gyermekek mindenkor jó étvágyal ették a szójával megfelelően elkészített ételeket s az étvágyuk növekedett. Azóta saját háztartásomban is nap-nap mellett szerepel a szója az étlapon s az ízletes ételeken kívül gazdasszonyi örömet kelt azzal is, hogy az ételt olcsóbbá teszi.

Nem akarok a konyhatechnikai dolgokba és számításokba bővebben beleereszkedni — ez megfelelő népies szójaszakácskönyvnek lesz a hivatása — de általánosnak látszik az a tény, hogy szójával az eddigi árak egyharmadrésze megtakarítható ugyanazon tápérték mellett. Ez mérhetetlen perspektívákat nyújt, ha a nagy tömegek (katonaság, kórházak, börtönök, inségesek, iskolák, internátusok, gazdasági munkásság stb.) élelmezésére s még nagyobb, ha a kisháztartásokba való általános elterjedésre gondolunk.

Nagy nemzetgazdasági jelentőségét mutatja H. Prinz számítása. Bár a szükséges szója nagy részét külföldről kellett importálnia, Prinz a szójával megtakarítható összeget évi 350—352 millió sülingre értékelte a régi Ausztria háztartásában. A számok beszélnek, magyarázat felesleges.

Magyarország Ínségeseinek, ellátatlanainak és nagy tömegeinek élelmezésében hatalmas Összeg lenne így megtakarítható. Bár a szója általános elterjedéséhez, a burgonyához hasonlóan, valószínűleg hosszú idők felvilágosító és propagáló munkásságára lenne szükség, a tömegélelmezésbe való bevezetésének mi sem áll útjában.

További hatalmas megtakarítást jelentene az a még nem eléggé pontosan ismert és kitapasztalt tény, hogy a szójával huzamosabb ideig táplált emberek betegségekkel, infekciókkal szemben ellenállóbbak, amiről külföldi szerzők is említést tesznek.

Már az 1870-es években a bécsi Haberlandt professzor kezdeményezte Európában a szójatermesztés propagálását. Drezdában 1892-ben akklimatizációs kísérletek folytak és az ausztriai kísérleti állomás is azt találta, hogy 120—130 nap alatt beérik, tehát termelését a klíma megengedi. Ekkor a Monarchiában, Dél-Németországban, Olasz- és

Oroszországban meg is kezdték termelését s bebizonyult, hogy mindenütt, ahol a kukorica megterem, a szója is termelhető. Azonban ekkor még csak állattakarmányozásra és olajütésre használták.

Miként a hüvelyesek, úgy a szója is csak kis részben veszi a fehérje építésére szükséges nitrogént a földből, nagyobb részt a gyökerein tanyázó nitxifikáló baktériumok segítségével a levegőből. Ha ilyen baktérium nincsen a talajban, az eredmény nem lesz kielégítő. Németországban már 1903-ban a szójaültetvényeket baktériumkultúrákkal kezdték oltani, amit német alapossggal, importált mandzsúriai földből állítottak elő. Amerika 1901-ben megkezdte a földek és a vetőmag baktériumkezelését olyan eredménnyel, hogy 1927/28. évben Misszúri állam egyetemi földművelési állomása 38.500 bushel szójabaktériumot adott ki a farmereknek. A szójababot ekkor ezen államban körülbelül 38.500 hektár területen termelték és egész Amerikában körülbelül 100.000 hektárra volt tehető a szójával bevetett földterület. Vetőmagra a bab nagysága szerint hektáronként 45—55 kg-ra van szükség. A vetés mélysége 3—4 cm, sortávolság 40—45 cm, tőtávolság 6—7 cm. Mély őszi szántás után tavasszal jól porhanyított földet és korai vetést kíván. Trágyázni nitrogénnel, foszforral és kálival szükséges. Eleinte lassan nő; hogy a gyom fel ne verje s nedvességet kössön meg, kétszer kapálni, illetve töltögetni kell.

Különleges klímát nem követel. Virágzás idején párás levegőt, júliusban, augusztusban nagy meleget kíván, ezért a magyarországi éghajlat igen megfelel neki. Föld szempontjából a nem túl zsiros s nem túl savanyú földre van szüksége. Legjobbák a könnyű homoktalajok, de a mésztartalmú agyag is használható. A vizenyős földet nem szereti. Ha a földet, amiben először ültetünk szóját, nitrifikáló baktériumokkal ellátjuk, akkor a szója hozama jó lesz. Németországban a baktériumoltás 137%-kal emelte a termés hozamát. Brillmayer a szója terméshozamát illetőleg a következő táblázatot közli:

	hozam q-ban hektáronként	fehérje kg/ha	zsír kg/ha
szójamag	18	561·6	320·4
szalma	30		
szójaszécna	80	824·0	187·0
árpamag	24	164·4	60·6
szalma	30		
borsómag	20	423·0	37·5
szalma	25		
lucerna	40	248·0	43·0

A táblázat adatai arról győznek meg, hogy a szója, akár állati takarmányozás, akár pedig emberi táplálkozás céljára termesztjük, hozamát és tápanyagait illetően messze meghaladja a szokásos rokon és kalászos terményeket. Fenti adatok az Alsó-Ausztriában termelt szójára vonatkoznak. Remélhető, hogy a magyarországi földek jobb minősége és a klíma megfelelőbb volta mellett ezen hozamérték fokozódása volna még elérhető.

Az utóbbi évtizedben igen nagy elterjedést nyert a szójatermesztés Jugoszláviában és Romániában. Erre számszerű adataink nincsenek, de a hazánkban meginduló szerény kezdeményezéseket messze felül-

haladóan termelik, főleg Németországba irányuló kivitel céljaira. Németország román és jugoszláv importon kívül még nagy mennyiséget hoz be távol keletről, Mandzsúriából is. Az 1935. év folyamán Németország 10 millió métermázsza szójababot importált.

Hogy Németországnak mily nagy az érdeklődése a szójabab iránt, az Dienfeld: „A szójabab szerepe a háborúban“ című dolgozatában domborodik ki. Ezen cikkében németes alapossggal számítja ki, hogy „120 millió ember részére 5 évre elegendő szóját felhalmozva (100 g fejenként egy napra, ezzel a fehérjeszükséglet fele és a zsírszükséglet fele fedezve volna), 22 millió tonna elég lenne Németország, Ausztria s Magyarország részére. Ára ötmilliárd aranyárka lenne csupán, nem egészen 3%-aakét hatalom háborús terheinek“. Ha a mai Magyarország összes szántója szójával lenne bevetve, már két aratás elég lenne, hogy a fent említett ötévi szükséglet fedezve legyen, „Si vis pacem, para bellum“, fejezi be Dienfeld pár év előtti fegyverkezési eszme-futtatását.

A szójatáplálkozás bevezetését háborús időben jó elraktározhatósága, koncentrált univerzális tápértéke és olcsósága a hadrakelt seregek-nél nélkülözhetetlenné teszi. A világháború tapasztalatai viszont arról győznek meg bennünket, hogy az itthon maradt népesség táplálkozásának hiányos, főleg fehérje- és zsíryananyagokban nem kielégítő volta nemcsak a mögött országrészes testi és lelki erejének csökkenését, s következményként az összeomlást eredményezte, hanem a háborút követő spanyol influenzajárvány rendkívüli dühöngése is a legyengült szervezetek ellenálló erejének csökkenésével magyarázható. A háború ideje alatt és utána még néhány évvel született nemzedék testi gyengesége pedig — amint az a nemrégén sorozás alá került néhány évfolyamnál Európa-szerte tapasztalható volt—semmi mással nem magyarázható, mint éppen a világháború alatti néptáplálkozás hiányosságával. Ez pedig, mint látjuk, még 20 év után is érezteti hatását s a nemzettest gyengülését, lassú degenerációját idézi elő.

Parmentier 1780-ban, mikor a burgonya még ingyen sem kellett senkinek, körülkerítette burgonyaföldjét s színleg szigorúan őriztette azt. Erre lassan lopni kezdték a burgonyát. Mikor hírül adták neki, örömeben sírva fakadt, mondván: „ha lopják, akkor már kell is a népnek . . .“

De hol van még a szója ettől!

AZ ERZSÉBETVÁROS

ARÉGI PESTNEK öt apuja volt: a Vízi kapu a Sörház-utcából a Dunapartra, a Belgrádi kapu a Váci-utca végéből a Vámház-térre vezetett. A Kecskeméti kapu a Kálvin-térre, a Hatvani kapu a Kerepesi — a mai Rákóczi — útra és a Váci kapu a Vörösmarty-térre nyílt. A Vízi és a Belgrádi kapu alárendelt jelentőségű volt, de a másik három, bár a múlt század elején mindet lebontottak, máig hatással van Budapest fejlődésére. A legjelentékenyebb volt a Kecskeméti kapu, mely az egyenes folytatásába eső Üllői-úton kívül a Duna mentén délre vivő országút forgalmát is magához vonzotta a Soroksári-, illetve Ráday-utcán keresztül, mert a Belgrádi kapuhoz vezető parti utat gyakran elöntötte a Duna. Ezenkívül a Kecskeméti kaputól indult ki az az út is Pest kőbányáihoz és a kőbányai szőlőkhöz, mely ma a Baross-utca nevet viseli. Az így összefutó útvonalak forgalma teremtette meg e kapu előtt a Széna-teret, vagyis a mai Kálvin-teret. A Hatvani kaputól kelet és északkelet felé kiinduló egyenes országút forgalma nem kívánt teret, de annál ösztönzőbben hatott a Kerepesi-út kiépülésére. A Váci kapu jelentőségét elsősorban az adta meg, hogy a pestiek azon át jutottak el a Nagyhid-utcán, vagyis a mai Deák Ferenc-utcán keresztül a Budára vezető hajóhidra, mely a mai Vigadó-térről indult ki. E kapu a nevét onnét kapta, hogy országútja Vác felé, az észak és északnyugati országrészek felé vezetett. Nem vágott át egyenesen a mai Lipótvároson, mely régen árvízjárta terület volt, hanem a várfal mentén, a Deák Ferenc-utcán keletnek tartott a régen Kohlmarktnak nevezett Deák-térig és csak ott fordult északnak, a védtöltésen vezető Váci-, illetve Vilmos császár-útra. A Deák Ferenc-utca forgalmát növelte még ezenkívül a Kerepesi-úton érkezőknek az a része, akik Budára vagy a Dunántúlra törekedtek és a Belváros szűk utcáit elkerülendő, a városvall mentén, a mai Károly-körúton át hajtottak a hajóhid felé. Ennek a letérő forgalomnak emléke a Sip-utcától félkörben a Károly-körútra torkolló Dohány-utca vége, mely megrövidítette a Kerepesi-útról a híd felé átvágó szekerek útját. Az így alakuló forgalom következtében fejlődött ki a híres pesti vásárok központjává a Károly-körút és innét ered annak piacszerű szélessége. A régi Kohlmarktról még egy, hovatovább mind jelentékenyebb útvonal indult ki, a mai Király-utca, mely régen a Pacsirtamezőre, majd a Városligetbe és azontúl a Hermina-mezőre, a régi pestiek nyaralóhelyére vezetett.

Mikor a XVIII. században Pest külvárosai kezdtek kialakulni, vagyis a szántókból, legelőkből fokozatosan veteményes földek, kertek, majd háztelkek lettek, e telepedések mind a városkapukhoz igazodtak. A Belgrádi kapuval szemközt, a Vámház helyén mocsaras tó volt, a Molnárók tava és a tavaszi áradások miatt a Ferencváros nem kínálkozott lakóhelyül. A legszegényebbek telepedtek itt le vályogviskókban a Ráday-utca környékén, a Lónyay-utca vonaláig. Ellenben az Üllői-út és Baross-utca mentén sűrű telepedés indult meg, melynek centruma a Mária Terézia-téri józsefvárosi plébánia lett. E városrésznek a Kecskeméti kapuhoz való igazodását mutatja a József-utca kialakulása is. Viszont már a Józsefváros Múzeum-körúti, Belvárossal szomszédos homlokzata annyira elmaradt, hogy a múlt század harmincas éveiben még minden nagyobb rombolás nélkül hasíthatták ki a Nemzeti Múzeum hatalmas négyszögét. A Grassalkovich-uradalom egész idáig benyúló földjei is akadályozták a városiasodást. Ellenben a régi Kerepesi-út mentén meginduló telepedés a Rókus-kórháznál egy kis városmagot alakított ki. Az északi oldalon a Lipótváros területét megint a Duna áradásai tették bizonytalanná és pusztaság közepén magában állott a Neugebäude, mely nem a bálványutcai békátón, hanem a Bank-utcán, a Vilmos császár-úton át tartott összeköttetést a várossal. Csak mikor a XVIII. század legvégén elkészült a mai Lipót-körút vonalában az árvízmentesítő gát, vehette tervbe József nádor a lipótvárosi pusztaságnak Hild elgondolta beépítését. A Váci-út azonban már közel fél századdal elébb lakott útvonalá lett és — ami érdekes városfejlődési jelenség — ékalakban visszafelé fejlődött tovább a Nagymező- és a Gyár-, ma Jókai-utca mentén, míg a terézvárosi plébániánál össze nem találkozott a Király-utcában meginduló telepedéssel.

A félkör mentén alakuló külvárosok középrésze, a mai Erzsébetváros, a gyorsan városiasodó Király- és Kerepesi-út közé került és miután a Belvárosnak a Hatvani és Váci kapuk között nem volt kijárata, ez a nagy terület csak közvetve a Király-utcán vagy a Kerepesi-úton át tudott érintkezést találni a város belsejével. Ennélfogva e városrészben csupán e két útra vezető keresztutcák, mint a Rombach-, Sip-, Holló- és Kereszt-, illetve Kazinczy-utcák fejlődtek ki, melyek dűlőutak voltak hajdanán. Közvetlen, a város felé vezető útvonalak nem alakultak ki. A Drei Trommel-Gasse, a mai Dob-utca tétova iránya is inkább ökönyomra mutat, mint utat alakító forgalomra. A csordát hajtották ki erre az alsóerdősori legelőre. A Dohány-utca sem volt a fentebb említett alsó lekanyarodását kivéve más, mint a Kerepesi-úti telkek, kertek alján adódó dűlőútja. A Wesselényi-utca akkor még nem is volt meg, csak az 1838. évi árvíz után nyitották az Akácfa- és Sip-utca között, a Károly-körútra viszont csak a múlt század végén bontották ki. A híres Medárd- és Márton-napi vásárok sokadalma a városfal mentén vezető országúton helyezkedett el és központja a mai Károly-körút széles piaca volt. E kedvező helyzet következménye, hogy a Károly-körút erzsébetvárosi oldala hamar beépült. Itt volt a híres gyapjúpiac. Akkor még nem volt ausztráliai gyapjú és Európa két legnagyobb gyapjútermelője Orosz- és Magyar-

ország volt. Pestre szállították és itt raktározták el az egész ország gyapjútermését, hogy a Medárd- és Márton-napi vásárookra érkező angol, francia, német és flamand kereskedőknek eladják. Akkor épültek azok a hatalmas kiterjedésű egy- és kétemeletes házak, melyeknek nagynyílású kapuján a gyapjús szekerek befértek: az óriási udvar, köröskörül gyapjúraktár volt. E házakból nem egy korunkig megmaradt, a Vadembert (a Dob-utca sarkán) és az Orczy-házat napjainkban bontották le. E gyors fejlődés zárt épületsorokkal vette körül az Erzsébetvárost, mielőtt házhelyekre parcellázták volna és a veteményes kertek hatalmas telkei osztatlanul maradtak meg. A napóleoni háborúk konjunktúrája idején aztán ezeket a nagy telektömböket minden szabályozási terv nélkül gyorsan beépítették. Így keletkeztek ezen a vidéken azok az udvarsorozattal bíró, mély, szellőzetlen bérházak, melyeknek eltüntetése ma annyi gondot okoz a városrendezésnek. Mire a XIX. század elején a városfalakat lebontották és a Palatinus megkezdte Pest szépítését, rendezését, itt az Erzsébetváros helyén annyira kész és elrontott állapotot talált, hogy elkedvetlenedve fordult el tőle.

Azóta is a városrendező és városfejlesztő tevékenység másutt mindenütt temérdek feladatot és munkát talált, csak itt nem. A XIX. század elején Hild tervei szerint létesült a Lipótváros. A Nemzeti Múzeum és a Nemzeti Színház felépülte maga után vont a belső Ferencváros rendezését. Az 1838. évi árvíz nagy pusztítása következtében megújult a Ferencváros és végül a Sugárút, a mai Andrássy-út kiépítése a Terézvárosból csinált új várost. De a Terézváros déli része, mely csak a kiegyezés után lett külön kerületté és nyerte az Erzsébetváros nevet, érintetlenül maradt szélcsöndes sarokban, hol sem a forgalom, sem valami nagyarányú középület nem adott alkalmat a fejlődésre és a régi hibák kijavítására. Ez az állapot a magánvállalkozásra sem hatott ösztönzően és ez az oka, hogy ma az Erzsébetváros belső részében van a legtöbb elavult ház és Budapest amúgysem jó lakásstatisztikájában az Erzsébetváros csak tehertétel úgy egészségi, mint szociális szempontból kifogásolható lakásviszonyaival. Különösen megpecsételődött e városrész sorsa a Nagykörút kiépítésével, mikor még a kerületközötti forgalom is elkerülte szűk utcáit. Mondhatnék, Pest Tabánjává lett, de a Tabán kedves hangulata és provinciális hagyománya nélkül.

Ez a városbetegség azonban nem egyedül az Erzsébetváros sajátja; ilyesmi gyakran mutatkozik a koraiakban épülő városokban a city középső szomszédjánál, a várostengely mentén. Párizsban a IX. arrondissement került erre a sorsra, melynek rendezését még III. Napóleon kezdte meg a Nagy Opera és az Avenue de l'Opéra kiépítésével és amely tíz év előtt fejeződött be a Boulevard Haussmann és a Chaussee d'Antin közötti háztömb lebontásával. Bécsben a Mariahilf volt az elátkozott városrész, melyet a Gumpendorferstrasse újjáépítésével rendeztek. Sőt még a sakkáblaszerűen épült Buenos-Airesben is mutatkozik ez a városbetegség, hol a Palermonak nevezett városrész délkeleti, partmenti része egy negyedszázadon át, mialatt a város meghatszorzódott, nem volt képes az átlagos színvonalra kiépülni.

Mindebből látszik, hogy e bajból a beteg magától nem tud kigyógyulni, itt orvosi beavatkozásra van szükség.

Az első, aki e beavatkozás szükségét felismerte, nagy építészünk, Lechner Ödön volt. Mikor a nyolcvanas években megbízást nyert, hogy az Andrassy-úton az Operaházzal szemközt a MÁV. nyugdíj-intézetének bérházát, a szép Drechsler-palotát felépítse, felvetette azt a gondolatot, hogy e telket ne építsék be, hanem innen nyissanak egy Avenue de l'Opérát egész a Rókusig, mely által nemcsak megsokszorozódna az Operaház homlokzatának szépsége, hanem az esztétikai szempontokon felül e sugárút levegőt, életet, forgalmat vinne az avuló, szellőtlen Erzsébetvárosba, melynek megújulását elősegítené. Ez az előrelátó, nagyszabású terv akkor nem talált megértésre. A városrendezés csak a kilencszázas évek elején neszeit fel arra a veszélyre, amit a főváros belsejében ez az idejét múlta városrész jelent. Ha egy városrész ennyire elmarad a körötte levő negyedektől, akkor a lakói között bizonyos szelekció indul meg. A fizetőképesebb, igényesebb elköltözik és szegényebb, alacsonyabb életszínvonalú költözik helyébe. Ezzel a lakások, üzletek bére leszáll, a házak elértéktelenednek, sőt a telkek ára is csökken. Egyesek hiába igyekeznek házaik újjáépítésével javítani a helyzetet, mert a befektetésért járó magasabb bért megfizetni képes módosabb, igényesebb lakókat elriasztja a környezet. Ez megbénítja a vállalkozást, az építkezést és az értékromlás tovább folytatódik. Ha nem lett volna világháború és az utána következő lakáshiány miatt egy évtizedre nem szüntetik meg a lakások szabad forgalmát és ha az Erzsébetváros érdekében nem történt volna semmi, akkor ma ott az Angyalföld és a Csikágó söpredéke lagnék és a Belváros közvetlen szomszédságában még a közbiztonság is veszélyeztetve volna. Ezek a tünetek késztették az illetékeseket a beavatkozásra és így született meg az Erzsébet-sugárút terve. E szerint a Központi városház Károly-körúti homlokzatával szemben hatalmas teret létesítettek volna s annak két oldalán épült volna fel két palotában az új városháza. Ilyen ünnepélyes megnyitás után következett volna az árkádos, 28 méter széles sugárút, mely keresztben átvágja a Király- és Dob-utca közötti telektömböt, majd a Klauzál-tér vonalában némi görbülettel egyesül a Dob-utcával, áthalad a Nagykörúton és a Rottenbiller-utcánál egy ferde tölcserrel a Damjanich-utcába torkollik. Az ilyen városrészekon áthaladó sugárutaknak csak akkor van értelmük, ha két forgalmas pontot kötnek össze; már pedig a Károly-körút közepe és az Aréna-út Damjanich-utcai sarka nem ilyen két ellentétes pólus, melyekből megindulhatna az éltető áram. Különben is a tervezett útvonal szomszédságában teljesen párhuzamosan haladnak az azonos rendeltetésű Andrassy-út, Király-, Dob-, Wesselényi-, Dohány-utcák és a Rákóczi-út. Tehát az új sugárútnak nem jutott volna új feladat, pleonazmus lett volna. Az is hibája volt e tervnek, hogy a nagyarányú megnyitáshoz nem illett a szerény 28 méter széles sugárút, melynek többszöri görbülése és ferdülése egyáltalában nem igazolta a nevét. Végül kétséges volt, hogy e terv megvalósítása esetén az a Dob-, Wesselényi-, Dohány-utcák vidékére is megújító hatással lett volna. A terv tehát nem volt jó, de

ez még nem állott volna a megvalósítása útjába. Szerencsére azonban az új városházi paloták felépítése pénzügyi akadályokba ütközött, miért is a tervet jobb időkre elhalasztották. A huszas évek végén azután nyíltan beismerték e terv tarthatatlanságát. Feladták a sugárút tervét, megelégedtek a Madách-úttal, mely csak a Nagykörútig húzódna és józan megfontolással csupán a Király-utca és vidéke udvarokban szorongó üzleteinek kíván szép és a kor követelményeinek megfelelő üzletutcát nyitni. Még csak az úgynevezett ünnepélyes megnyitásról, a Károly-körútra nyíló díszes térről nem tudtak lemondani. Tíz esztendeig tartott, míg ez a tér teherbírásunknak megfelelően összezsugorodott, de még így is felesleges és itt a Deák-tér, meg a piac szélességű Károly-körút szomszédságában misem indokolja a térszerű megnyitást. Egyszerű utcanyílás is jól hatna és kedvezőbb lenne az üzleti életnek, végül nem hívná ki a kérdést, hogy hol vannak azok a művészi hatású objektumok, melyeknek érvényesüléséhez itt növelni kell a szabad területeket?

Így jutottunk el a Madách-út tervének megvalósításához, de fennáll még a kérdés, vajjon megoldja-e ez a terv az Erzsébetváros problémáját? Valószínűleg nem, mert csak helyi megoldást jelent a Király-utcával szomszédos telektömbökre; az új utca ugyanis nem kapcsolja be ezt a városrészt a főváros vérkeringésébe és az továbbra is szélsendes sarokban marad mint annak előtte. E sorok írója tíz évvel ezelőtt egy átlós út gondolatát vetette fel, mely a Rákóczi-útról, a Blaha Lujza-térről indulna ki a Népszínház-utca folytatásaképpen és vagy az Orczy-házon keresztül a Deák Ferenc-térre, vagy az Andrássy-út sarkánál a Vilmos császár-útra torkollanék. Ez a terv a főváros főforgalmi hálózatába vonná be ezt az elhagyott városrészt és a Deák-téri megoldás olyan forgalomelosztó központot létesítené e téren, mint amilyen a Kálvin-tér a Belváros déli sarkán.

Pár évvel ezelőtt Vágó József műépítész az átlós megoldást igen szerencsésen kapcsolta össze az Andrássy-út problémájának megoldásával. Ugyanis az Andrássy-út egyetlen hibája, hogy indokolatlanul kezdődik a Vilmos császár-útnál, mégpedig rézsütös irányban. Vágó szerint a Rákóczi-útról átvezetendő sugárút az Andrássy-út pendantjaképpen torkolna be a Szerecsen-utca sarkánál a Vilmos császár-útba. Szemben pedig e két hatalmas útvonallal a kiszélesítendő Tisza István-út lenne a folytatás. Tulajdonképpen egy Y-t nyernénk, melynek törzse a Tisza István-utca és két szára a két sugárút. A Madách-út megépítése nem zárja ki ezt a megoldást, sőt szükség van reá, mert a Madách-út megújító hatása az Erzsébetvárosnak csak az északi részére fog kiterjedni és a többi, nagyobb rész felfrissítését, átalakítását csak az átlós úttól várhatjuk.

A Madách-út tervezését és megnyitását, az előzményeket tekintve, szokatlan gyorsasággal és határozottsággal vitték keresztül. Nem tévedünk, ha ezt a budapesti Forum hangzatos és díszes terve felvetésének köszönjük. Nálunk még a városépítésben is egy parádés, csillogó elgondolás nagyobb lelkesedést, tevékenységet és áldozatkészséget vált ki, mint egy komoly, célszerű, népjóléti, közegészségügyi, avagy gazdasági érdekeket szolgáló terv. Ez a Forum-terv a Szent

István-bazilikától a Kálvin-térig a belső körútból díszes útvonalat kívánna létesíteni. Ennek a Fórumnak lenne része a Madách-út díszes megnyitása, mely nagy részben már elkészült és az állványok lebontása után Budapest láthatja, hogy a magyar városrendezés és építőművészet mivel ajándékozta meg.

A Károly-körútról elég nagy, hosszúkas tér nyílik be, melyet csak köréje épített házak magassága sorvaszt le annyira, hogy az illetékesek nem tartják elegendőnek a Madách-szobor elhelyezésére s ezért a város más részeiben keresnek számára helyet, pedig a falanszter-jelenet nagyon ide illenék. Szemközt a teret lezáró épületet utcaszélességben kapu töri keresztül. Ezzel takarják a görbülő Madách-utat. Egységes stílusú, árkádos épületek fogják körül három oldalról a teret és egy emelettel alacsonyabb, árkádnélküli épületsor illeszkedik hozzájuk a Károly-körúton a Király-utca sarkáig. Nyilvánvaló, hogy a tér túlsó oldalán a Dob-utca felé hasonló házak fognak következni. Az összes házakra oly részletesen írtak elő mindent, hogy a tervező műépítészek jelen esetben inkább csak kivitelezők és a felelős szerző a Közmunkatanács. Elsősorban a homlokzat építési anyagát kötötték meg; az erősen égetett, úgynevezett klinker-tégla használatát tették kötelezővé. Ezt a sötétbarna színű *téglát* nálunk az árkádos szegedi Fogadalmi templom-tér építkezésénél használták először. Ez a múlt és jelen, valamint dél és észak motívumaiból összeszerkesztett árkádsor nemcsak stílusában, de anyagában is örök idegen. Nincs benne semmi magyar, mosolytalan tompa tömeggé sötétül az Alföld verőfényében és valami Potemkin-hangulat ül rajta. Tényleg semmi kapcsolatát nem látjuk múltunkhoz, a magyar formavilághoz és olyan érzelmi kapcsolatot sem tud teremteni, mely ihletet adhatna a jövőre. Ha ilyesmit nem adott is, de anyagát, a magyar klinker-téglát a vakolattól megcsömörlött építészeink felkarolták és most mind gyakrabban jelennek meg csokoládébarna homlokzatok. Valóban korunkban mind nagyobb teret hódít a téгла-architektúra: hogy másra ne hivatkozzunk, mint a nagy német Högerre, ki a hamburgi Chilehausban, a Haus Neuerburg-i cigarettagyárban és a hamburgi Lyceumban monumentális feladatokat oldott meg művésziesen evvel az anyaggal. Eltekintve azonban a légköri különbségtől, mely az északi tengeri páratelt levegő és a mi alföldi éghajlatunk között fennáll, az anyagban is van különbség. Höger téglája mélytüzű, egészen lila színig égetett, továbbá harmadrendű, hibás, éleiben nem szabályos, amivel változatoságot visz a homlokzatba. A mienk gépiesen egyforma, szabályos, merev, színében sincs változat, ezért a homlokzatban nincs mozgás, nincs élet. Ha nedvesség van, egyformán fénylik, a száraz napsütésben egyformán megfakul.

De itt a Madách-témél nemcsak az anyagot tették kötelezővé, hanem a felhasználási módot is előírták. Kimondták, hogy az árkádok és hozzájuk hasonlóan a nem-árkádos épületek lábazatai az első emelet mennyezetmagasságáig fehér kőlapokkal borítandók. Nem lehet tagadni, hogy az árkádok méretezése, a tartó pillérek egyszerű kőhasábjai jól sikerültek, de a fehér lábazat felett a barna klinker még sötétebb, még nehezebb lett. A kimagasló épületcsoport fehér-

lábú csokoládé-elefántokhoz hasonlít. Logikusabb és szebb lett volna lent használni ezt a nehéz anyagot és fent a könnyű fehér borítást, esetleg felfutó téglapillérekkel tagolva. A tömegelosztás sem szerencsés. A tér Károly-körúti két sarkára helyezték a két legmagasabb épületet. A téren befelé két emelettel alacsonyabb épületek következnek. A teret bezáró Közmunkatanács palotája sem magasabb ezeknél, már pedig ez a két óriási sarokházzal együtt látszik. A két hatalmas sarokpalota szinte kihívóan kényszerít arra, hogy megnézzük, mi van a közepén. Már pedig ott jobb, nyugodtabb homlokzatot látunk, de ez eltörlődik, nem versenyez az előtér méreteivel és ezért a tér hátrafelé lebukik s olyan benyomást tesz, mintha egy lejtő felé vezetne.

A fehér árkádok, illetve lábazat felett a saroképületnél hét, a többinél öt emeletsor következik. Arra már régen rájöttek, hogy négy emeleten túl nem lehet az emeletet egyszerűen ismételni, hanem azokat különféle módon vagy összefoglalni, vagy tagolni kell. Itt a Madách-úti építkezésnél az ablaksorok vigasztalan egyhangúsággal ismétlődnek. Fehérkeretes ablak felett egy kis barna mező, majd újra ablak és így ismétlődik ez hétszer, sőt legfelül, miután még nem volt elég nyílás a falon, a meglehetősen magas oromfalat is áttörik a padlásablakok. A Károly-körúti homlokzaton tizenöt ablak sorakozik egymás mellett, közöttük nincs egy ablak szélességnyi fal. Mindezt héttel kell megszorozni! Az ablak nem építkezési tényező ezeken a homlokzatokon, mely a téglafalba beilleszkednék, hanem ellentét, mely apró mezőkre szaggatja a falfelületet, mintha minden ablak alatt valami mintás barna drapéria lógna. A budapesti közönség erkélyvágya is részes a homlokzat elrontásában. Minden második ablak helyett egy kis erkély következik. Az egész épületen végigfutó erkélyt gyakran használják összefogó vagy elválasztó párkány gyanánt. De itt az a sok, folyton ismétlődő kis fehér erkélykő, fehér ajtó, fehér rács kellemetlen nyugtalan-ságot ébreszt a szemlélőben. A sűrű ablaksorok miatt nem érvényesül maga az épület, a szerkezet. A felfutó pilléreknek alig jut hely és azok nem is alulról indulnak ki, hanem a fal síkjából és valósággal belelapulnak a homlokzat síkjába. A klinker-tégla alkalmazása különböző rakási móddal változatosságra ad alkalmat és nagyszerű optikai hatásokat rejt magában. Hatalmas, az egész homlokzaton keresztül-kasul járó vonalak támadnak a művész keze nyomán. Épp ezért alkalmas monumentális feladatok megoldására. Például Höger a Chilehausnál a pilléreket ⁸Λ oszlopra rakta ki spirális formára, amivel hét különböző megvilágítású felületet nyert és ezzel minden nézőpontból más és más összefogó átlók támadtak. A mi Madách-téri épületeinken semmiféle ilyen kísérletet nem látunk. Kínos pontossággal rakták a téglákat egyformán és szabályosan egymásra és egymás mellé. Ezért az egész homlokzaton szétterjed az unalom és nincs egy pont, hol az érdeklődés megkapaszkodhatnék. Mint csokoládétortán a fehér cukordíszek, úgy hatnak a barna klinkeren az erkélyek fehér kőlapjai, a fehér erkélyrácsok és fent az oromzatot lezáró hullámos fehér kőpárkány. Csupa aprólékosság; a hatalmas árkádok felett kicsinyességek sokasága. Nem monumentális, csak nagy és unalmas, tétlen, tompa tömeg. Különválasztva az összhatástól határozottan jobban sikerült a

Közmunkatanács palotája a tér végében. Ablakelosztása harmóniában van a falfelülettel, áttekinthetően egyszerű és ezért megnyugtató, van valami hangulata is.

Nálunk a városépítésben azelőtt túltengett az individualizmus, annyira, hogy két egymásmelletti, azonos léptékű házat alig találunk és a főpárkányvonal majdnem minden utcában fel-le ugrál. Éppen ezért kívánatosnak látszott fontosabb helyeknek hatósági előírás szerinti egyöntetű beépítése. Ez most megtörtént. A megvalósítás azonban mindazoknál, akik ezt kívánták, meglegedés helyett megdöbbenést váltott ki. Az újkori, modern építkezés barátai pedig csalódva nézhetik a méltán ócsárolt Anker-palota szomszédságában emelkedő épülecsoportot, mely nem lesz jó propaganda a közvélemény meghódítására. Azt hiszem, Budapest közönsége e megnyitás után nem szavazna amellett, hogy így folytassák a Fórum építését, sőt megnyugvással venné tudomásul, ha egyelőre letennének e parádés tervről és inkább a kínálkozó átlós út sokkal realisabb terveinek megvalósítására fordítanák az érte hozandó áldozatot.

JESZENSZKY SÁNDOR

TÁJI ÉPÍTÉS

A VILÁGHÁBORÚ UTÁNI első években úgy látszott, mintha a háborúra a föld népeinek békés együttműködése következne. Hittük, hogy ha félmillió hadsereget lehetett a tengeren átszállítani, utánpótlással ellátni, korlátlan tömegekben fegyvert, lőszert, élelmet áthozni, békeidőben a világ minden anyaga rendelkezésére és minden gépe szolgálatára áll majd az építő munkának a föld minden táján. Az építész számára ez azt a hitet jelentette, hogy mindenütt ugyanabból az anyagból lehet majd építeni: az északi országok cellulózkecszítmenyei, Belgium üvege, a nyugati államok, Amerika acélgyártmányai és az egész világ nagyszerű fizikai tulajdonságokkal ékes új műanyagai mindenütt felhasználhatók lesznek, a legújabb fűtési rendszerek, a külső éghajlattól mentesítő klímaberendezések világszerte elterjedhetnek. Az építés függetlenedni látszott a környezettől, a táji adottságoktól és reméltük, hogy megközelítőleg azonosan építhetünk lakásokat, műhelyeket, kórházakat a föld bármely pontján. Már-már a technikának a természet feletti végső és teljes győzelmét vártuk és voltak olyanok is, akik egy „nemzetközi építészeti“ rövid időn belüli megvalósulásáról ábrándoztak.

Azonban a harmincas évek küszöbén bekövetkezett a nagy csalódás. Kiváltotta pedig azt az amerikai gazdasági élet krízise, amit jórészt az egyoldalú technizálódás okozott; a termelést, a termelő eszközöket nyakló nélkül fejlesztették és csak keveset törődtek a fogyasztás hasonló arányú növelésével, ami az egyensúlyi helyzetet súlyosan megzavarta. S ebben a kritikus helyzetben főként a közvetve sújtott európai államok, amelyek a hitelkrízist leginkább érezték meg, a gazdasági elzárkózás rendszerére tértek át. Ez azt jelentette, hogy most már szóba se jöhetett a távoli országok anyagainak felhasználása, egyszerűen azért, mert e messze fekvő országok nem vásároltak és így nem volt mivel fizetni a külföldi árukat. Lehetetlen lett például az északi államok cellulóze-építőanyagainak használata és a kitűnő amerikai gyártmányok alkalmazása. Az építészek a nemzeti anyagok síkján kellett gondolkozniuk mind fokozottabb mértékben s a „nemzetközi építészeti“ légvára már csak ez okból is egy csapásra összeomlott.

Persze e jelenségnek más indítékai is voltak. A háború utáni elképzelésben volt valami nagy felületesség, ábrándosság, amelynél fogva pl. annak számszerű vizsgálata tökéletlen volt. A számításokból

úgyszólván kihagyták a szállítási költségek tételét. Ez az egy-két tonna súlyú gépkocsiknál aránylag elenyésző jelentőségű, de az építőanyagoknál már egész más arányban jelentkezik. Egy-két tonna súlyú építőanyaggal úgyszólván semmit sem lehet még elkezdni, hisz a legkönnyebb építőanyagok köbmétersúlya is megközelíti a 0,6—0,8 tonnát, s egy köbméter legkönnyebb, kitűnő hőszigetelő képességű anyag is alig ad ki többet, mint 25—30 m⁸ falfelületképző anyagot, de már egy 20 m^a alapterületű helyiséghez is 74 m^a fal- és mennyezetfelület szükséges, tehát a legjobb esetben is, eltekintve a hordó szerkezettől, három tonna súlyú falfelületképző anyagra van szükség. Már pedig egy ilyen helység értékéhez képest a szállítási költség önmagában is elviselhetetlen arányú.

Amint a nemzetközi hitelélet mind szűkebbre szorult és a pénz forgási sebessége mind nehezkesebb lett, annál inkább kellett éppen ezt a tényezőt figyelembe venni. Legutóbb már országos viszonylatban is világosabban felismertük jelentőségét. Gondoljuk csak meg, minő hatással van az Alföld építés módjára például az, hogy míg Budapesten a kavics és homok köbméterének ára 6 pengő, a Tiszántúl 20—22 pengőt is ki kell fizetni ez építőanyagért, vagy mit jelent az, hogy egy 190 m² alapterületű és kb. 750 m³ térfogatú tanyai házhoz, mely 7 km-re fekszik a téglagyártól, illetve a vasúttól, a szükséges téglá, mész és homok szállítása 110 fuvarra rúg, tehát kb. 1.100 pengőt igényel, s ugyanekkor ezt a házat vertföld falakkal 3.600 pengőért elő lehet állítani.

De ezenfelül nagyobb szabású beruházások nemzetgazdasági elbírálásánál manapság szinte az első kérdés az is, hogy a költségekből mennyi esik a munkahányadra, azaz mennyi esik a költségekből a közvetlenül kifizetett munkabérekre, mivel a munkakínálat túltengése idején elsősorban nagy munkahányadú beruházásokat kell végeztetni. Ezért ma világszerte nagy szerepet játszanak az útépítések és általában mindennemű földmunka, amely vagy a forgalmat javítja, tehát a szállítást olcsóbbítja, vagy a föld termőképességét növeli.

Mindezek a tények az építészeti gondolkodásnak új irányt szabtak. Arra törekszünk, hogy a lehetőség szerint kizárólag belföldi anyagokkal tudjunk építeni, mert ez az alapfeltétele annak, hogy egyáltalán építhessünk! Épp ezért a tervezésben is teljesen erre állítjuk be gondolkodásunkat, a belföldi, táji lehetőségek szerint igyekszünk tervezni. Ez a kényszer egyszerre felnyitotta szemünket a táj építészeti múltjának meglátására: hogyan is építettek, mielőtt a mai, nem belföldi anyagokkal rendelkeztek? Ezt a nézőpontot kezdetben némileg külsőségesen fogták fel: a múlt népi építésformáit, a falusi építészet formavilágát tanulmányozták a világgazdasági kényszerhelyzet első éveiben. De hovatovább értékelni tudjuk a hagyományos építőtechnikában megnyilvánuló mesterségbeli tudást is. Hazai viszonylatban szinte meglepetéssel ismertük fel azt, hogy a török pusztította Alföldet újra megszálló magyarság miként tudott csupán földből és sárból, rózséből és vesszőből, nádból és szalmából építeni. Úgy érezzük, hogy ezt az építőkészséget és az abban megnyilvánuló találékonyságot újból magunkévá kell tennünk, tovább fejlesztenünk és korszerűvé tennünk.

AZ ALFÖLDI MAGYARSÁG sajátos építő módszereit úgyszólván teljességükben az alföldi táj anyagszerű adottságaiból fejlesztette ki. A XVIII. század magyarja abból épített, amit a dús vizek járta, sokszor mocsaras táj adott, mert idegenből odaszállított építőanyagra legfeljebb csak Mária Terézia idegenből hozott bánáti telepesei számíthattak, a magyar földműves ilyesmihez nem juthatott. E tanulmány keretében nem térhetek ki ez építőmódszerek technikai részleteire: a patics, vertfal, vályogfal stb. leírására.¹ Azonban bele kell helyezkednünk a XVIII. századi Magyarországra és annak szükségig menő, végtelen igénytelenségébe. Amikor az alföldi városok legnagyobbjaiban százával állottak a félig földbe ázott putrik és a föld fölé épített vert falú ház már igen magas szintet képviselt, amikor a tájak új megtelepedői még templomaikat is sövényfallal, avagy vertfal-földdel építették, amikor a nyitható ablak ismeretlen volt, sőt nem is volt olyan mesterember, alyki ilyent készíteni tudott volna, amikor a földpadlóból kivirágzó salétromot a katonaság lőporkészítés céljaira gyűjtötte össze, megérthetjük, hogy csak a legigénytelenebb házak készülhettek, bár a fejlődés során e földházak sok helyütt tetszetős alakot is öltöttek.

Ez időtájt országszerte a legnagyobb gondot az okozta, hogy a falusi és városi házak nád-, illetve zsúpfedésüknél fogva módfelett gyúlékonyak voltak és a legcsekélyebb vigyázatlanság várospusztító tűzvészeket okozott. A kisebb egyes házakat vagy tizedeket felégető tűzvészek évente ismétlődtek, de alig volt magyar város, amely 1700—1850 között úgyszólván évtizedenként egészében le ne égett volna. Hogy ez a kérdés mennyire foglalkoztatta az embereket, arra számos bizonyíték áll rendelkezésünkre. Elsőnek említhetném a nagynevű Tessedik Sámuel, aki „A paraszt ember Magyarországon“ (1786) című könyvében az elképzelése szerinti új falu képeinek megszerkesztésekor a tűzveszedelemre való tekintettel legalább 26 m széles utcájú, tágas telkű telepedésformát javasolt és az új falu rendtartásába a tűzöri és tűzoltalmi kötelezettségek szabályait is belevette, egyszerű falusi tűzbiztosító pénztárak felállítása mellett. De a tűzvészek szomorú tapasztalatainak mélyen járó mivoltát talán még inkább érzékelteti Scharbergi Bedius Joachim könyve, a „Fontos tanítás a legolcsóbb és tűzellen szolgáló építésmesterségről, melyszerint csupa földből falak és szalmazindelyes födelek építhetők“ (1807). Bedius a földépítéssel és az éghetetlen tető építésével főként azért foglalkozott, mivel a tűzkárokat a magyar falu legnagyobb csapásának tartotta. Franciaországban járván azt látta, hogy ott, nevezetesen Lyonban csupa földből 36 láb magas emeletes házakat építenek, sőt az ilyen házakat vályogtéglákkal boltozzák és a boltozatok síkra kiegyenlített felületét különleges „építőenywel“ borítva, a fa teljes mellőzésével tudják megépíteni. Idevágó fejtegetéseiben Francis Cointereaux francia szerzőre hivatkozik.²

¹ V. ö. Bierbauer Virgil: A magyar építészet története című munkáját. Magyar Szemle könyvei. XII. kötet, 165., 189. lap.

² Francois Cointereaux, aki számos könyvén magát a „falusi építészet tanárának“ nevezi, 1790 és 1826 között a gazdasági építésről szóló tanulmányoknak, nevezetesen a fa nélküli, tűzálló építés kérdéseiről a kisebb-nagyobb művek egész sorát írta és pedig ugyancsak a falusi tüzesetek hatása alatt.

Bedius könyve a kor építő tudásával teljes, gyakorlati célzatú mű; adatait ma is érdemes volna vizsgálat tárgyává tenni. Mintha munkája nem is maradt volna hatás nélkül, hisz egy kolozsvári barátja szállóházát az általa körülírt módszerekkel építette meg, sőt gondolatait Debrecenben is kipróbálták — talán Péchy József mérnökkari ezredes. a református nagytemplom tervezője hozta Debrecenbe a Nagyszébenben megjelent kötetet, — mert az 1811. évi nagy tűzvész után Ibrányi Ferenc királyi biztos javaslatára Bedius éghetetlen szalmazindelyeivel kísérleteztek. Itt azonban ezek a tetők nem váltak be és egy másfajta, a népi építőkézségből eredő módszer jobbnak bizonyult. Zoltay: „Vázlatok a debreceni régi polgár házatájáról“ (Debrecen 1938) című dolgozatában evvel kapcsolatban a következőket olvassuk: „Némelyik civis kisebb épületekre, külterületi házakra célszerűbbnek tartotta az efféle sárfedélnek saját receptjük szerint készített fajtáját. Ezt úgy csinálták, hogy az épületet vékonyan befedték, azt mészből, sziksóból és marhaszorból álló ú. n. hamvasaljával összegyúrt sárral megtapasztolták, azután tisztább hamvasaljával megcementezték és bemeszelték. Tapasztalásuk szerint az ilyen fedelet kívülről a tűz meg nem gyújthatta. A városi tanács a királyi biztosnak azt jelentette felőle, hogy a debreceni ember felfogása szerint jobb tető nincsen nála szegény ember számára...“

Egy évtizeddel Bedius után egy derék alföldi magyar, Mózes József hódmezővásárhelyi asztalosmester kezd a tűzmentes építés kérdésével foglalkozni és végső szegénysége közepette, fáradságot és költséget nem kímélve próbálkozik a famentes fedés kérdésének megoldásával. Nyomorúságos életkörülményei közepette kísérletet kísérletre halmoz, famentes tetőfedésre alkalmas téglatípusokat gondol ki s azokat kezdedeges módszerekkel égeti ki, s a számos balul sikerült kísérletek sem kedvedenítik el. A benne bízó munkatársaknak és családtagjainak erejével együttesen küszködik gondolataiért. Mikor végül úgy látja, hogy eredményekhez érkezett, s négy oldalt hornyolt lapos téglákkal 12—15 négyzetöldnyi területet tud gerendázat nélkül befödni és a szurokkal tömített hézagokat különleges cserepekkel teljesen elzárni, elhatározza, hogy munkája eredményét az ország nyilvánossága elé viszi. Nehezen összekoldult pénzzel útnak indul Pest felé. Útközben megbetegszik, pénze elfogy, újra gyűjt és végül megérkezik Pestre, ahol a hódmezővásárhelyi földesúrnak, gróf Károlyinak jószágigazgató-sága nevezetes emberekhez ajánlja be, elsősorban Mayerffy Ferenchez, aki tovább ajánlja és segíti úgy, hogy érintkezésbe kerül gr. Széchenyi Istvánnal is. 1835 tavaszán Szendőrincpusztán egy vertföld falú házat épít és azt hornyolt tégláival befedi. Június 13-án ezt a házat bemutatja egy bizottságnak, amelynek tagjai gróf Széchenyi, gróf Nádasdy Tamás, báró Orczy György, Heinrich János városkapitány, Széber János polgármester, Kolb János városi szószóló. S e napon a helyszínen kísérleteket végeznek, bőséges vízzel öntik le a tetőt, de az vízhatlan marad és Mózes János bemutatja azt is, hogy a netán eltörő lapokat milyen könnyen lehet pótolni. A látottakról Mayerffy Ferenc jegyzőkönyvet vesz fel és az megjelenik a „Jelenkor“ az évi 49. számában is. Sőt bizonyára Széchenyi segítségével alkalma nyílik Mózesnek arra is,

hogy találmányáról egy kitűnően megírt, körültekintő dolgozatot közöljön, a Magyar Tudós Társaság kiadta, Schedel Ferenc szerkesztette és az élettel eleven kapcsolatban álló Tudománytár 1835. évi kötetében. Mindez keveset segít szegény derék Mózes Jánoson, akinek gondolata közönyben vész el. Hazatér, hogy fáradozásait, küszködését megírja naplójában, melyet a hódmezővásárhelyi református egyház őrzött meg, s a magyar feltalálók sorsa szerint nyomorban és ismeretlenségben pusztul el. Nem adatott meg neki azt látni, hogy ügyesen elgondolt téglafarmáját és annak szerkezeti elvét ma a vasbetonnal kombinált téglatestfödémek alakjában és a választófaltégláknál általánosan használjuk.

A MAGYAR ÉPÍTÉS TÖRTÉNETÉNEK ismeretében ma még csak a kezdő lépéseket tettük meg. Az ősi, mondhatnám ösztönös, a pusztas szükségletekből és természeti adottságokból nőtt paraszti építés száz év előtti tudatos továbbfejlesztésének kísérleteit most kezdjük felfedezni. Tessedik, Bedius és Mózes munkálatai ugyanis a táji adottságból eredt építés műszaki továbbfejlesztésének első tudatos akarását jelentik. Kezdeményezéseik a pusztában hangzottak el, mert a 100 év előtti történeti fejlődés más irányba haladt. Városaink építőtechnikáját a nyugati módszerek rohamos átvétele fejlesztette európaivá és a falu építésével ki sem törődött. Egy ideig haladt még az ősök taposta úton, de aztán a városszéli kontárok áldozatává lön.

Az utolsó évtizedek bevezetőleg vázolt fejlődése újra napirendre hozta a száz év előtti gondolatokat, amelyek most, amikor a népi élet problémáit mind komolyabban vesszük, rendkívüli érdekességet nyerne, nevezetesen mikor a korszerű falusi otthonoknak tájilag indokolt, helyes és gazdaságos építése aktuális feladattá lett. Akik e kérdés műszaki oldalába belemélyedtek, azok számára már évek előtt nagy élmény volt annak felismerése, hogy az első odapillantásra kezdetlegesnek vélt ősi építő módszerekben mennyi és milyen ötletes műszaki készség, találékonyság jelentkezik, például a vertföldfalak hosszanti rostoszájú anyagokkal, náddal, rózsével, venyigével való erősítésében, amely gondolatban a vasbetétes építésmód hazai megsejtését láthatjuk.

A legújabb, elmélyedtebb tanulmányokkal megalapozott kutatások során újabb és szinte megdöbbentő tények derültek ki. Felismertük pl. azt, hogy a 3600 pengős költségű tanyai ház építésénél a kiadások 50%-át a födém és tetőszék faanyagára fordítják, tehát olyan külföldi anyagra, amelynek behozataláért az évi búzakivitei értékének felét kell az országnak áldoznia. Így a mai gazdasági viszonyok között a famentes, vagy legalább is a fával végsőkig takarékoskodó építkezésnek problémája éppoly fontossá vált, mint 100 év előtt volt, amikor a tűzvészek gyakorisága miatt foglalkoztatta az elgondolkodó építőket.

Kiderült az is, hogy a téglagyártól mindössze 6—7 km-re fekvő tanyai háznál egyedül a téгла, homok, mész stb. szállítása kb. 1100 pengővel drágítaná meg a vertfölddel 3600 pengőért felépíthető háznak költségét. S az ilyen falazat téglanyagából, a drágább munkából eredő többlet további 3300 pengő kiadásnövekedést eredményezhet.

E néhány tény már önmagában reávilágít arra, hogy a falusi, de méginkább a tanyai építkezéseknél a hagyományos építómódszerhez, nevezetesen a vertföld-építéshez kell ragaszkodni, mert a magyar falu népe nem építhet 3600 pengős vertföldfalú ház helyett 8000 pengős költségű téglaházat. Nyilvánvaló, hogy ez a gazdasági kényszerhelyzet okozta azt, hogy még 1920 és 30 között is, az újonnan épített falusi házak 70%-a ilyen falakkal készült.

A földépítésnek igen sok ellensége van, de csaknem kizárólag a városok társadalmában, mert a városi közvélemény minden alaposabb vizsgálat nélkül jelenti ki, hogy a földház egészségtelen. Szükséges volna tehát, ha ez a vélemény megfelelő tudományos vizsgálatok alá vétetnék, mert a földház önmagában bizonyosan nem is okoz a nép-egészségnek olyan károkat, mint sokan hiszik. De szükség volna ezenfelül a földépítés technikájának tudományos megismerésére, az építőanyag műszaki természetének kiismerésére az állékonyság, a hővezetőképesség, a vízszívó tulajdonság szempontjából. E vizsgálatokat követnie kellene olyanoknak, amelyek a földépítés módszereinek megjavítását célozzák, tehát megmutatják, miként lehetne jobb minőségű, tartósabb vertföldfalakat építeni, miként kell a vertföldépítésre nem alkalmas túl zsíros anyagokat homok hozzákeverésével megjavítani. A vertföldfal készítésének ilyen tudományos kezelése nálunk még ismeretlen, ezzel szemben az Egyesült Államok egyetemeinek gazdasági-műszaki intézetei már évtizedek óta folytatnak ilyirányú vizsgálatokat a „rammed earth“ vagy „adobe“ építés körül.¹

De mindezen felül a legnagyobb energiával kellene megkeresni annak a módját, hogy s miként lehetne a részünkre nemzetgazdaságilag elviselhetetlen fapazarló falusi fafödém és fatetőszerkezetek pótlására famentes szerkezeteket teremteni, tehát hogyan lehetne Bedius Joachim és Mózes János 100 év előtt megpendített gondolatait újra felvenni és e téren korszerű eredményekhez jutni.⁸

A kutatási feladatok első csoportjának megoldása a műegyetemi és egyéb anyagvizsgáló intézetek feladata lenne, az eredmények kiértékelése terén ezekkel az intézetekkel vállvetve dolgozhatnának azok a vidéki városok, amelyek évről-évre nagyszámú munkáslakást építenek. Ilyetén tevékenységük során külön költség nélkül gyakorlatilag is kivizsgálhatók volnának, a gazdaságos falusi építómódszerek s ez épületek egyúttal a hagyományos építés korszerű továbbfejlesztésének propagálását is szolgálhatnák. Igen hatékony módszer volna, ha e munkába bekapcsolódna az évenként megismétlődő Mezőgazdasági Vásár is, ahol a falusiak tízezrei fordulnak meg. A fővárosi tudományos intézetek a vásár terjedelmes területén közös kísérleti kertet létesíthetnének, s ennek keretein belül a falusiak évről-évre láthatnák, minő eredményeket lehet elérni, miképpen lehet a falusi építést jobbá és

¹ E vizsgálatok eredményeiről a következő intézmények tudományos jelentései tájékoztatnak: U.-S. Departement of Agriculture Fanners Bulletin 1500 és 1720, Colorado Agriculture College Fort Collins Bult. 308. South Dakota State College, Brookings Bult. 277 és 268, University of Arizona Bult. 58.

² Mindezekről 1. cikkeimet: Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönye 1938, 43—46. sz. Országútja 1938, 10. sz. j Magyar Lélek 1939, 2. szám, Vállalkozók Lapja 1938, november 3., Pester Lloyd 1938 október 30.

olcsóbbá tenni, a külföldi fabehozattól függetleníteni, azaz hogyan lehet a régi hazai utakat járva, olcsóbban és jobban építeni.

Miközben e gondolatokat leírom, előttem fekszik a Magyar Tudós Társaság Tudománytárának 100 év előtt megjelent kötete és reápillantok Mózes János írásának utolsó soraira. Különös megindultsággal kell e szellemi ősünk befejező gondolatait újra olvasni. Arról álmodozik, hogy az ország teremtsen meg egy magyar építőiskolát, amely nemcsak tanítaná, hanem ki is dolgozná a magyar táj építési módszereit.

A műszaki és mérnöki iskolák azóta megszülettek, de keveset törődtek a magyar építéssel, nem tanították és ma is alig tanítják technikáját, nem vizsgálták ki a hazai táj követelte építómódszereket, s nem fejlesztik a kor jegyében tovább. A ma élőkön fordul meg, hogy az idők szavát megértjük-e és újra felvesszük-e a műszaki fejlődésnek azt a sorát, amelyet 200—250 év előtt elhagyatottságában a magyar falusi építő elindított.

BIERBAUER VIRGIL

FIGYELŐ

SZÉKELY KESERVES

ROMÁNIA ALKOTMÁNYA SZERINT a görögkeleti ortodox és görög katolikus egyházak román egyházaknak tekintetnek. „A görögkeleti román egyház a románok nagy többségének vallása lévén, uralkodó egyház az államban, a görög katolikus egyháznak pedig elsősége van a többi felekezetek felett.“

Az alkotmánynak ez a része, mely az 1938-as új alkotmányban is változatlan szöveggel szerepel, különleges helyzetet biztosított Romániában e két egyháznak. A többi egyházak csak kultuszoknak neveztetnek s ennek megfelelően másodrendűek; az állam támogatását és segítő kezét elsősorban a két román egyház élvezi. E megállapítás igazsága különösképpen látszik a Székelyföldön. Itt ugyanis e két egyház támogatására minden eszközt felhasznál az állam, sokszor egyenesen a többi magyar egyház rovására.

A Székelyföldön a lakosság túlnyomó többsége magyar lévén, a román egyházak hívei kisebbségben vannak a magyar egyházak híveivel szemben. Valóban a Székelyföld lakóinak legnagyobb része római katolikus, református és unitárius. A román egyházak ezen a területen leginkább úgynevezett szórvány-egyházak, egy pár vidék román falvainak kivételével. Sőt: a székelyföldi görög katolikus és görögkeleti egyházak híveinek tekintélyes része ma is magyar, vagy legalább is magyar eredetű. Az 1910-es népszámlálás szerint Csík vármegyében összesen 23.724 görög katolikus és 188 görögkeleti vallású egyén volt. Ezzel szemben a csíki románság száma ugyanebben az időben 18.032, ami azt jelenti, hogy a görög katolikus és görögkeleti hívek közül 5.880 magyarnak vallotta magát. A többi székely megyékben is hasonló volt a helyzet. Háromszékben a két román egyháznak 31.129 hívéből 8.166 vallotta magát magyarnak. Maros megyében a két egyháznak 9.268 magyar híve volt, míg az udvarhelymegyei román egyházak keretében 2.688 magyar nemzetiségű egyén élt. Ezek szerint a székelyföldi román egyházakban összesen 26.002 magyar nemzetiségű lélek volt az 1910-es népszámlálás idejében.¹

A székelyföldi román egyházakban élő magyarok nagy számára való tekintettel kérte a magyar kormány a pápai széktől egy magyar nyelvű görög katolikus püspökség felállítását. A pápai szék e kérelemnek 1912-ben tett eleget, amikor külön pápai bulla alapján a magyar kormány felállította a hajdudorogi magyar görög katolikus püspökséget. Az új püspökség miatt a románok egyrésze nagyon el volt keseredve. Az új alakulatot úgy tekintették, mint a magyar állam újabb kísérletét a románság magyarosítására. Ám a tárgyilagosabb románok mégis elismerték később, hogy ez a püspökség a magyaroknak csak védelmi szerve. „Ez a püspökség — írta az egyik román újság — a magyar népnek csak védelmi és nem támadó intézménye akar lenni... Ennek dacára ránk, románokra nézve mégis bizonyos veszedelmet rejt magában. A bekebelezendő hívek között nagyon kevés román van, mert... a 35 székely plébániában a hívek anyanyelve úgyszólván magyar volt. Ha már az egyesült egyháznak 200 év óta nem sikerült ezeket elrománosítani, úgy a jövőben sem sikerült volna neki.“²

A világháború után gyökeresen megváltozott a helyzet. A Székelyföld román uralom alá került s a románság vezetői a székelyeknek ígért önkor-

¹ L. Jakabffy Elemér: Erdély statisztikája, Lugos, 1923.

² Dejteptarea 1912. júl. 18.

mányzat helyett mindent megtettek e vidék lakóinak elrománosítása érdekében. A románosítás legfontosabb kereteinek mindenki már kezdettől fogva a székelyföldi román egyházakat tekintette. Ennek következtében már nagyon korán megindult a román egyházak nagyarányú erősítése. Sőt, a székely lapok tanúsága szerint már 1923-ban előfordultak olyan esetek, melyek arról tanúskodtak, hogy az állami hatóságok erejét illeték-telenül használják fel a román egyházakba való térítés érdekében.

Az egyházak anyagi erősítése az impériumváltozás után rögtön megkezdődött. Később a közigazgatás teljes erővel feküdt neki az új hívek toborzásának. Mikor 1931-ben emlegetni kezdték a székelyek román eredetét, a román egyházak helyzetének megerősítése az állampolitika egyik legelső célja lett. 1933 után minden hivatalos tényező ennek a célnak szolgálatában állott. A nyilatkozatok és cikkek özönéből világosan meg lehet állapítani, hogy a székelyföldi román egyházak erősítésében a románság vezetői nem vallási, hanem nemzeti célt láttak. Ezt legelőször Jorga hangsúlyozta, mikor 1934 március 9-iki szenátusi beszéde alkalmával kijelentette, hogy a székelyföldi románokat „minden eszközzel vissza kell kémünk, támogatva az egyházat“. A románosító mozgalom Udvarhelyen megjelenő hetilapja ezért írta 1935-ben, hogy „minden, Udvarhely megyébe érkezett új pap a román nacionalizmus apostola“. Ugyanezt fejtette ki Lapedatu román kultuszminiszter 1935 április 19-én, az udvarhelyi prefektúrán tett látogatása alkalmával. A fenti újság beszámolva ezekről az ígéretekéről, örömmel írta: „Új egyházaink lesznek; új parókiákat fognak létesíteni ott, ahol erre szükség van. A kultuszminiszter atyailag fogja kezelni „az elszékelyesített“ románokat, és öt miniszterből álló különleges bizottság fogja szemmel tartani állandóan a beérkező panaszokat“.¹ Ugyanezt a magatartást lehet megállapítani a legutóbbi kormány felfogásában is, melynek nemrég a Románia című félhivatalos kormánylap egyik száma adott kifejezést. „A Székelyföldön — olvashatjuk ebben a számban — az egyházak és gyülekezetek szertartásbeli különbsége eltűnik és csak román egyházak maradnak ... ők képezik az egész román élet súlypontját... Nem érdekel az a részletkérdés, hogy a hívek száma igen kevés. Egészen különös ez az aprólékos méricskélés... A legfontosabb dolog az, hogy Szebenből és Balázsfalváról minél több pap induljon el és telepedjék le minden székely faluban, ahol két ember akad, aki az Evangéliumot akarja hallgatni; az állam pedig mindennel legyen segítségükre.“⁸

Ezek az elvek eléggé megmagyarázzák azt a különös és óriási arányú változást, mely a székelyföldi román egyházak helyzetében 1918 után bekövetkezett. Mindenekelőtt anyagilag erősítették meg az egyes gyülekezeteket. A földreformtörvényt a románság vezetői mindenütt társadalmi okokkal indokolták, csak éppen a székelyföldi alkalmazásnál nem. Míg ugyanis kifelé és befelé egyaránt azt hirdették, hogy a cél a nagybirtokok felaprózása és a parasztság földhözjuttatása, addig a székelyföldi kisajátítások leggyakrabban „nemzeti“ célokból történtek. Ennek az a magyarázata, hogy a Székelyföldön nagybirtok nem volt, ellenben a csíki határőrezred leszármazottai, valamint az udvarhelyi, marosi és háromszéki közbirtokosságok tekintélyes közösen használt birtokokkal rendelkeztek. Ezeket tehát nem lehetett egyéni nagybirtoknak minősíteni, mivel jövedelmükből nagy tömegek részesültek. Viszont a cél az volt, hogy a Székelyföldön lévő román egyházakat és román falvakat földbirtokokkal gazdagítsák. Ezért vették be a kisajátítások indokolásába egészen őszintén a nemzeti célt. Ilyenformán a székely közbirtokok nagy részét, köztük a csíki magánjavak birtokát is

¹ Glas Románesc, 1935 április 24.

² Románia, 1938 november 18. „Parohiile románesti din Secuime“ c. alatt.

kisajátították, illetőleg elvették és belőlük bőven adtak a székelyföldi románoknak és román egyházaknak. A kisajátítás után megmaradt részeket a magyar nemzetiségű igényjogosultak között nem osztották ki, hanem a román állam nevére írták át. Pedig a törvény előírta, hogy amennyiben az egyházaknak a fenntartásukra szükséges földbirtokmennyiség nincsen meg, a kisajátítás alkalmával birtokaikat ki kell egészíteni. Ezt azonban csak a román egyházakkal szemben hajtották végre, még pedig sok helyen éppen úgy, hogy a magyar egyházközségektől vették el azt a földmennyiséget, amit a románoknak akartak adni. Ennek az eljárásnak az lett az eredménye, hogy a román egyházak jó anyagi helyzetbe kerültek, a magyarok pedig elszegényedtek. A magyar egyházak gazdasági beszámolóiban (Református Egyházkerület Igazgatótanácsának jelentései, Unitárius Főtanács gyűléseinek jegyzőkönyvei stb.) sok adatot lehet találni erre vonatkozólag. Így például a rétyi református egyháztól kisajátított 34 hold földet a görögkeleti egyháznak adták, pedig Rétyen a kisajátításkor nem is voltak görögkeleti vallásúak. A zágoni református egyházközségtől 424 holdat sajátítottak ki s ebből 200-at a görög katolikus egyház kapott. A köpeci egyháztól kisajátított 84 holdat az ágostonfalvi románok kapták. A lisznyói református egyházközségtől 218 holdat vettek el, ebből 70 a görög katolikus, 70 pedig a görögkeleti egyháznak jutott. Márkosfalván a görög katolikus egyház 10 hold földet kapott, holott a községben ekkor egyetlen görög katolikus vallású ember sem volt. Uzonban 5 görög katolikus lélek után adtak az egyháznak 10 holdat, Szentivánlaborfalván 30 lélek után ugyanannyit.¹ Csík megyében hasonlóan jártak el. Csikverebesen a görög katolikus egyház 9 holdat kapott, pedig egy híve sem volt; a zsögödi egyház 22 lélek után szintén 10-et, a csíktapolcai 30-at. A csíkszenttamási 10 holdat kapott. Bő kézzel mérték a marosi és udvarhelyi román egyházak számára is. Udvarhelyen a római katolikusoktól elvett földből a legjobb helyet az újonnan felállított görögkeleti egyház kapta, míg a magyar egyházak semmit sem. A szombatfalvi önálló katolikus egyház 5—6 holdnyi kántori földjét azzal az indokkal vették el, hogy egy városban két római katolikus kántorra nincs szükség.

A marosmegyei görögkeletiek egy 1921-ben megjelent törvénnyel létesített kolozsvári görögkeleti püspökség hatásköre alá kerültek. Ennek a püspökségnek az első évben alig volt valami vágyom. Kolozsvárott egy bérelt szobában kezdte meg különálló életét. 10 év alatt — amint egy román tudós írja — „főleg az állam és intézmények hozzájárulásaiból“ 33,233.258 lej értékű vagyont gyűjtött. A két román egyház helyzete anyagi szempontból így összehasonlíthatatlanul ragyogóbb lett, mint a kisajátítással földjeitől megfosztott magyar kisebbségi egyházaké. A román egyházaknak ugyanis a földreformon kívül később is rendelkezésére állott az államsegély, valamint a községek, vármegyék és városok költségvetéseinek segélyösszegei. Különösen 1933 után indult meg a román egyházak hathatós támogatása. 1934-ben például az udvarhelymegyei románokból álló tanács, Popa János hidegkúti ortodox pap családjának felsegélyezésére 40.000 lejt, a város pedig ugyanakkor 10.000 lejt adott. A csíkmegyei tanács ugyanebben az évben a Csíkszeredái ortodox templom építésére 250.000 lejt, a mádэфalvira 50.000-et, a papilakra 30.000-et és a csíkszentkirályi harang beszerzésére 30.000 lej segélyt utalt ki. Mádэфalva egész költségvetésének 10%-át a görögkeleti templom építésére fordították. Udvarhely megye költségvetésébe 1935-re 500.000 lejt vettek fel román templomok céljára. Ebből az udvarhelyi ortodox templom felépítésére 230.000 lejt jutott. A görög katolikusokra 200.000 lejt, a parajdi ortodox templomra 15.000 lejt, az erdőszentgyörgyire ugyanannyit, a keresztúri, martonosi és abásfalvi görög katolikus templo-

¹ Ref. Ig. Tanács jelentése 1927-ről; közgyűlési jegyzőkönyv 76—77. oldal.

mokra 10—10.000 lejt adtak. A marosvásárhelyi tanács (mind ideiglenes jellegű, minisztériumtól kinevezett román tagokkal) 1936-ban az ortodox és görög katolikus egyházak segélyezésére egy-egy félmillió lejt szavazott meg, míg a magyar egyházak kérését válasz nélkül hagyta.

Így a székelyföldi román egyházak anyagi helyzete évről-évre erősödött. Kiadásaik legnagyobb részét ugyanis nem csekélyszámú híveik, hanem a környék másvallású magyar lakossága viselte, melyet egyenes vagy közvetett úton erre a hatóságok kényszerítettek. Így például román templomok építése alkalmával a magyar egyházak híveinek ingyen kellett követ, téglát és épületefát szállítaniok. Ilyen eset volt többek között a kereszturni görögkeleti kápolna építése. A város interimár bizottsága 1934-ben elrendelte, hogy a község minden igásfogata egy köbméter követ fuvarozzon Nagyalambfalváról Keresztúrra. A fuvarozási parancs teljesítését a szolgabírónak kellett igazolnia. Háromszéken a magyar lakosságot hasonló módon kényszerítették a román egyházak felépítési terheinek vállalására. Itt nemcsak haranglábakat és kápolnákat, de egészen új templomokat is kellett építeniük.¹

Ezek a tények érthetővé teszik annak a sok új román templomnak, kápolnának és imaháznak a megjelenését, mely a székelyföldi egyházi helyzetet annyira megváltoztatta. Valóban 1918 után a Székelyföldön nagyon sok új román templom keletkezett, így a következő helységeken épültek görög katolikus templomok: Baróton, Székelyszenterzsébeten, Abásfalván, Homoródszentmártonban, Homoródkarácsonyfalván, Székelyudvarhelyen, Oklándon, Marosagárdon, Marosszentannán, Nyomáton, Várhegyen, Udvarfalván, Nagyemyében, Backamadarason, Harasztkeréken, Mezőmadarason, Csíkszentiványon, Csíkszeredában és Csíkszentkirályon. Ortodox templomokat a következő helyeken építettek: Bibarcfalván, Gyergyószentmiklóson, Csíkszeredában, Bodoson, Nagyajtán, Marosvásárhelyen, Mezőbergenyén. Kápolnákat és imaházakat építettek Nyárádszeredában, Ákosfalván, Nyárádszentbenedeken, Karácsonyfalván, Kisbaconban, Keresztúron, Gagyban, Magyarhermányon, Csíkszépvízen, Gyimesbükkön, Mádéfalván, Csíkszentdomokoson stb.

Ám sok községben hiába volt meg a templom, ha a hívek száma továbbra is olyan elenyészően csekély maradt. Ezért indult meg új hívek szerzésére a hadjárata. Ez pedig nem volt olyan könnyű dolog. A román egyházak létszámának emelésére kettős tevékenységet folytattak. Az egyik által sok román tisztviselő, hivatalnok, csendőr és tanító székelyföldi letelepítését szolgálták. A másikkal pedig hozzáfogtak az állítólagos román eredetű székelyek „visszarománosításához“. Jellemző a helyzetre, hogy míg eleinte ezeknek az állítólagos román eredetű székelyeknek a számát mintegy 15—20.000-re becsülték, addig pár év alatt odajutottak, hogy a vérvizsgálat segítségével, a marosmenti székelyek kivételével az összes többi székely megyék lakosait román eredetűeknek nyilvánították. Erre aztán a székelyföldi közigazgatás és közoktatás minden hivatalos és nem hivatalos képviselője — tanítók, jegyzők, csendőrök, szolgabírák — hozzáfogtak „a visszarománosítás“ munkájához. Ennek első és legfontosabb eszköze a román egyházakba való „visszatérés“ volt. Szép szóval, fenyegetéssel, veréssel, pénzbüntetéssel és minden elképzelhető ijesztgetéssel „térítették“ a székely atyafiakat. Természetesen e munka néhol igen nagy erőszakosságokban jelentkezett. A legnagyobb erőszakosságok Homoródmáson, Magyarhermányban, Homoródszentmártonban, Bibarcfalván, Bardócon, Erdőfűlén és Lövétén történtek. Az áttérítések ezen a vidéken inkább az unitáriusok és reformátusok hátrányára történtek, míg Csík megyében a katolikus egyház-községekre nehezedtek rá. Az eljárás kevés változással sok helyen azonos

¹ Székely Közélet, 1934 szeptember 22. és 1936 október 24. számai.

volt. A kiszemelt emberekről névsort készítettek, majd a névsorban szereplőket a román jegyző a községházára hívatta s ott közölte velük, hogy miniszteri rendeletre vissza kell térniük az ősi román egyházak valamelyikébe. Az illetők erre tiltakoztak. Ekkor a jegyző hozzáfogott a puhításhoz. Kit közmunkával, kit pénzbüntetéssel, kit nyugdíjának elvesztésével fenyegetett meg. Ha ez sem használt, következett a fenyegetés végrehajtása. Majd a csendőrök vették kezelésbe a makacsabb embereket. Bizony sokan nem tudtak ellenállni e „széleskörű“ támogatással végzett „térítés“-nek és aláírták az áttérési nyilatkozatot. Mikor azonban rádöbbenek cselekedetük jelentőségére, minden módon próbálták hatálytalanítani az áttérési nyilatkozatot.

Hogy kiket tartottak román eredetűeknek, arra nézve rendkívül jellemző a homoródszentmártoni eset. Itt Joan Puscasiu román jegyző és Gligor Alexandra tanító a görög katolikus pap irányítása mellett egy listát készített a romángyanús családokról. A listán szereplő családok között a következők fordultak elő: Csala, Dombi, Gergely, Kovács, Vas, Kádár, Símén, Farkas, Tímár, Beke, Bence, Molnár, Fodor, Jakab stb. Ezek közül némelyik még Apafy Mihály idejében kapta a magyar nemességét.

Az „áttérített“ hívek legnagyobb része természetesen nem szívesen járt új templomába. Sőt minden alkalmat felhasznált arra, hogy visszatérjen egyházába, honnan őt erőszakosan kiszakították. Érthető, ha a legtöbb helyen a román egyházak papjai nem tudtak vonzó és marasztaló lelki hatást gyakorolni rájuk. Nagyon sok helyen a csendőrök és szolgabírák óriási erőfeszítéseket tettek, hogy a román egyházakba áttérített székelyeket meg is tartsák. Akik tehát vissza akartak térni abba a magyar egyházba, ahonnan őket kikényszerítették, irtózatos veréseket szenvedtek el. Így például Bogdán Sándor magyarhermányi reformátust Cionca oklándi szolgabíró három óra hosszat sajátkezüleg ütötte-verte, rugdosta. Mikor pedig a szerencsétlen ember egy alkalmas pillanatban kínzójától megszökött, a szolgabíró rendeletére a kisbaconi csendőrség letartóztatta s egy olyan nyilatkozatot íratott alá vele, mely szerint leányát önként íratta ortodox vallásának. A homoródmási áttértek hasonló szenvedéseken mentek keresztül, midőn megpróbálták az unitárius egyházba való visszatérést.

A magyar egyházak közgyűléseiken kétségbeesetten tiltakoztak az erőszakosságok ellen. Így például az erdélyi református egyházkerület 1935 november 23. és 24-én tartott egyházkerületi közgyűlése a következő határozatban bélyegezte meg az erdővidéki erőszakos térítéseket: „Egyházkerületi közgyűlésünk az erdővidéki egyházmegye elnökségének és tanácsának ismételt felterjesztéseiből fájdalmas megdöbbenéssel értesült azokról az erőszakos áttérítésekről, melyek nevezett egyházmegye, sőt az egész Székelyföld ősi református hitéhez ragaszkodó népének lelki nyugalmát tartósan megzavarták és ma is állandóan nyugtalanítják és fájdalommal állapítja meg az egyházkerületi közgyűlés, hogy az ország alkotmányában lefektetett vallásszabadság súlyos sérelmet szenved azáltal, hogy közigazgatási kormányzati alantas hatósági személyek avatkoznak bele a hitélet szabad megnyilvánulásának kérdéseibe. Az egyházkerületi közgyűlés annak leszögezésével, hogy a román állam alkotmánya s az ennek alapján szentesített kultusztörvény az állam minden polgárának a hitbeli meggyőződés terén teljes szabadságot ad: minden erejével tiltakozik az ellen, hogy a szabad vallásgyakorlat ellen akár közigazgatási, akár más hatósági hatalommal lépjenek fel... Közgyűlésünk reményét fejezi ki aziránt, hogy a kormány az ország érdekében is teljes orvoslást fog szolgáltatni ebben az ügyben, melyet az egész világ református közvéleménye figyelemmel kísér.“¹

Hasonló tiltakozások hangzottak el az unitárius egyháznak 1935-ben megtartott főtanácsi gyűlésein is. Az unitáriusok éppen az erőszakos térítésekre való tekintettel két főtanácsi gyűlést is tartottak. Az elsőt a következőkben tiltakoztak: „Megdöböntő és a XX. században a vallásszabadság országában szinte hihetetlen az, amit a homoródvidéki erőszakos térítésekről hallunk. Nyíltan, közigazgatási hatósági segédlet mellett folynak a térítési munkálatok. Felkérjük a Képviselő Tanácsot, hogy e végtelenül sérelmes, veszedelmes esetet hozza nemcsak az illető szakminiszter urak, hanem a magas kormány tudomására s használjon fel minden törvényes eszközt az erőszakos térítések megszüntetésére.“¹

Ámde a megdöbönt tiltakozás hiábavaló volt, az erőszakos térítések tovább folytak. Pedig időközben az unitárius egyház angol vendégei is ellátogattak az erőszakos térítések vidékére. A jegyzőkönyv így számol be erről: „Szükség volt rá, mert a megyei tisztviselők, csendőrök és állami tanítók újnál újabb követelésekkel lépnek fel székely népünk között, hogy ősi unitárius hitüket megtagadva, faji jellegükről lemondva legyenek görög katolikusok, mert ha nem, minden embertelen meghurcolásnak, kínzásnak és károsításnak lesznek s vannak kitéve... Az első keresztyének üldöztetése jut eszünkbe s meghatott lélekkel gondolunk azokra az egyszerű, földművelő férfiakra és asszonyokra, akik hősiességgel tűrték a kényszergetést, meghurcolást, munkájuk megakasztását.“ Ám a külföldiek érdeklődése sem tudta a további erőszakosságokat megakadályozni. Erre 1935 decemberében újra összehívták a főtanácsi gyűlést. Ennek főgondnoki megnyitó szavai vázolták a helyzetet. A főgondnok kijelentette, hogy a gyűlést „vallásunk és egyházunk életerejének védelmére hívtuk egybe. Erős küzdelmeinkben híveink erősítését szomjúhozzuk. Gyenge erőt eltiprással fenyegető súlyosak sérelmeink. Ma már nemcsak egyházunknak, de vallásunknak támadását is panaszoljuk.“²

Az egyházak vezetőségének a kultuszminiszterhez beadott panaszai semmi eredményt nem hoztak. A legtöbb panaszra a kultuszminisztérium egyáltalán nem válaszolt, amint arról például a reformátusok kerületi közgyűlésén az igazgatótanács kénytelen volt jelentést tenni. Sőt nagyon gyakran a panasztévéket büntették meg a román hatóságok. Ennek természetesen a nép megfélemlítése volt a célja s bizony nagyon sok helyen ezt a célt el is érték. Az egyházak 1937 után már nem is próbáltak igazságot kérni az előző években szerzett szomorú tapasztalatok után.

Felmerül most a kérdés, hogy az erőszakos térítéseknek milyen eredménye volt a román egyházak híveinek szaporítását illetőleg. Ezen a téren a két román egyház sematizmusai érdekes adatokat közölnek. A görög katolikus egyházban például a következő lélekszámváltozások állapíthatók meg: 1923-ban Homoródalmáson 352 görög katolikus volt. 1937-ben már 672. 1923-ban Udvarhely megyében 6 görög katolikus egyházközség élt. 1937-ben már 10. Időközben a hívek száma Abásfalván 12-ről 66-ra, Szent-erzsébeten 15-ről 157-re. Udvarhelyen 240-ről 329-re, Szovátán 450-ről 610-re, Bözödújfaluban x 10-ről 194-re ugrott. Ugyanezen idő alatt Marosvásárhelyen a hívek száma 2500-ról 5419-re. Csíkszentdomokoson 149-ről 561-re, Gyergyószentmiklóson 300-ról 692-re, Gyergyóditrón 185-ről 303-ra, Csíkszentkirályon 52-ről 205-re, Nagyborosnyón 20-ről 91-re, Gelencén 341-ről 533-ra emelkedett. És mindez 14 esztendő leforgása alatt. Olyan eset is van, amikor új görög katolikus egyházak alakultak olyan községekben, ahol 1933-ban még egyetlen lélek sem volt. Például Oklándon 1923-ban nem éltek görög katolikusok. 1937-ben már templomuk

¹ Unitárius főtanácsi jegyzőkönyv, 1935. 75. old.

² Unitárius főtanácsi jegyzőkönyv, 1935. december, 4. oldal.

van, melyet 35 lélek számára építettek. Homoródszentmártonba 117-nek, Máréfalván 128-nak építettek új templomot.

Hasonló a helyzet az ortodox egyházban is. Udvarhelyszéken 1925-ben összesen 1913 ortodox vallású egyén volt. Az udvarhelymegyei ortodoxok a segesvári esperességhez tartoztak. 15 év múlva 1938-ban számuk 3067-re emelkedett és Udvarhelyen külön ortodox esperességet állítottak fel. Igaz, hogy a lélekszámot nézve ez az egész ország legkisebb ortodox esperessége, de hát „a hívek számának csekélyége nem érdekel“, amint azt a kormány félhivatalosa írta. Egyébiránt az ortodox hívek növekedése éppen olyan csudálatos, mint a görög katolikusoké. 12 év alatt az udvarhelyi ortodox hívek száma 52-ről 570-re, a galambfalviaké 69-ről 191-re, a kisbaconiaké 46-ről 93-ra, a nagyajtaiaké 120-ról 236-ra, a köpecieké 31-ről 153-ra emelkedett. Ugyanezen idő alatt Baróton 8-ról 168-ra, Sepsiszentgyörgyön 568-ról 1475-re, Kézdivásárhelyen 102-ről 320-ra, Csíkszeredában 250-ről 553-ra, Mádéfalván 101-ről 410-re emelkedett az ortodox vallású hívek száma. 1925-ben egy ortodox lélek sem volt Bibarcfalván, Farkaslakán, Bögözön, Szentegyházsfaluban, Zetelakán és Vargyason. De 1938-ban már ortodox templomok és kápolnák épültek: Bibarcfalván 79 léleknek, Farkaslakán (Tamási Áron faluja) 47-nek, Bögözön 26-nak, Szentegyházsfaluban 72-nek, Zetelakán 28-nak és Vargyason 300 léleknek.

Amint láthatjuk, a székelyföldi román egyházak hívei olyan arányban szaporodtak, aminek nincs mása sehol. De a csudálatos szaporodás természetellenes okokra vezethető vissza. Éppen ezért nehéz megmondani, milyen lesz a jövője ezeknek az egyházaknak, melyek erősödése nem az általuk képviselt igazság belső erejéből fakadt, hanem külső tényezők erőszakos intézkedéseiből. Mindenesetre bizonyosnak látszik, hogy ha a magyar panaszok valamikor igazságos elintézését nyernek, az erőszakkal áttértett hívek mind visszatérnek azokba az egyházakba, melyekből őket kikényszerítették.

ERDÉLYI SÁNDOR

A CSEH KATONA

ACSEH-SZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG hirtelen összeroppanásánál jobb példa alig adódik a hadi történelemben arra, hogy a nemzetek fegyveres viszályaiban a döntő szót nem csupán a létszám, nagysága — a személyi túlerő — és a harcra való anyagi felkészültség foka — az anyagi túlerő mondja ki. Elhatározó szerep jut a harci akarat erejének, a győzni akarásnak. A cseh példa azt is erősen kidomborítja, hogy az állam „hadviselési képességét“ összetevő sok tényező közül minő óriási fontossága van a nemzet harci szellemének. Érdemes erről kissé alaposabban elmélkedni.

Közismert dolog, hogy a csehszlovák köztársaság, mikor még a szudétanémet föld és a magyar Felvidék teljes egészében hozzátartozott és a világháborúban „legyőzött“ szomszédai még nem fegyverkezhetek, igen jelentékeny és igen jól felfegyverzett földi és légi haderővel (legalább is 12 első- és 12 másodvonalbeli hadosztállal és közel 1000 gépből álló légi flottával) kívánt volna Közép-Európa fegyveres viszályaiba avatkozni. Katonai előkészületei mint Franciaország szövetségese elsősorban Németország ellen és mint a kisantant tagja Magyarország, részben pedig Ausztria ellen is

irányultak. Tagadhatatlan, hogy a csehszlovák hadsereg a papírforma szerint valóban igen tekintélyes külpolitikai eszköz benyomását keltette. Sokan annak is tartották. De mindenki többre tartotta, mint amilyennek bizonyult, mikor tette került volna a sor.

Igaz, hogy a cseh katona a világháború alatt nem tündökölt vitézségével. A magyar haditörténelemnek külön gyászlapokon kell a csehek magatartásáról megemlékezni, mert sok magyar vér pocséklódott el a csehek világháborús áruulásai miatt. Ezek halmazából csak kettőt említek.

1915 május 26-án, a San-menti Sienawanál a cseh 36. gyalogezred (Jungbunzlau) gyalázatos cimborálása az ellenséggel rettenetes veszteséget okozott a marosvásárhelyi 62. gyalogezrednek. A csehek ugyanis az ezred oldalába engedték az oroszokat. A derék magyar ezred 34 tisztje és 2859 embere veszett oda. Ezenfelül a székelyudvarhelyi 82-esek 2 és fél százada pusztult el, mikor a csehek áruulását akarta jóvátenni. Az előljáró 4. hadsereg parancsnoka jelentette a főparancsnokságnak, hogy a cseh ezred „a szomszédos vitéz 62. ezredet szerencsétlenségbe sodorta és ez volt az egyedüli okozója a sienawai vereségnek“. Majd jelentette, hogy a hadseregben „a 62. és 82. ezred jogosult mély megvetéssel viseltetik a cseh ezredek iránt.“ A 36. ezredet ezután feloszlatták. Amúgy is alig volt embere, mert majdnem mindenki az oroszokhoz szökött át. Maradt azonban a pótzászlóaljnál 13.000 embere. Ezeket 8 magyar ezredre osztották fel, hogy mégis valamilyen hasznukat lehessen venni.

Még súlyosabb volt a zboróvi áruulás. Itt 1917 július 2-án a 35. (Pilsen) és a 75. (Neuhaus), túlnyomó részben esetiekből alakult ezred döntötte katasztrófába a szomszédos szabadkai 86. és újvidéki 6. gyalogezredet azzal, hogy ellenállás kifejtése nélkül átengedte vonalain az oroszokat. A szabadkai ezred 2907, az újvidéki ezred 2186 fővel fizette meg a csehek áruulását.

Közvetlenül a világháború után mégis az a nézet kerekedett felül, hogy a csehek a világháború alatt azért viselkedtek olyan különösen hitványul, mert nem látták célját annak, hogy a habsburgi monarchiáért vért áldozzanak. A monarchia bukása hozta meg a cseh „felszabadulást“. Mindenki úgy vélte, hogy az új csehszlovák köztársaság katonái jobban fognak verekedni, mint elődeik a feketesárga zászló alatt. 1919-ben alkalom is nyílt ennek bemutatására, de bizony a cseh katona nem volt jobb, mint a világháborúban. Feléledt benne a zsebrák ösztön. Ennek bizonyítására Srobar szlovák politikusnak az 1918/1920. évi eseményekről írt könyvéből idézem a következőket: „Ez a katonaság (t. i. az új cseh sereg) akkor is, mikor a szlovák városokban mint helyőrség nyugodtan feküdt, olyan gyalázatoságokat követett el, hogy a cseh névnek békés időben többet ártott, mintha szétugrasztott állapotban kergették volna a szlovák föld határain keresztül.“ Tökéletesen csődöt mondott az új cseh haderő az 1919. évi felvidéki harcokban. Srobar írja, hogy a cseh csapatok a magyarokkal való első összeütközésnél vakrémületükben úgy szétszaladtak, mint „a csorda, ha farkas támadja meg“. Jezek cseh ezredes, aki megírta a felvidéki harcok történetét, a vakrémület mellett még azt is megállapítja, hogy a harcokban a cseh csapatok „kivonták magukat a tiszték befolyása alól“, továbbá, hogy „ha csak gyenge (t. i. magyar) csapat jelent is meg a csehszlovák arcvonal hátában, ez akkor is visszavonult, ha túlereje volt, ahelyett, hogy ellentámadással vetette volna vissza az ellenséget“. De legjellemzőbb Jezek ezredesnek az a megfigyelése, hogy „a cseh csapatoknál nagyon begyökerezett az ellenállás a háború és minden iránt, ami katonai“.

Mégis azt vélhettük volna, hogy a cseh szellemnek a „felszabadulás“ után is megmaradt ilyen antimilitarista beállítottsága csak átmeneti jelenség, a megelőzd (világháborús) propaganda eredménye, vagy a világháború

okoza fizikai és szellemi kimerültség természetes megnyilvánulása. Ezért feltételezhetjük, hogy a cseh nép, mihelyt rendezett politikai és gazdasági viszonyok közé kerül, mihelyt „cseh életet“ élhet, visszatér a régi önálló Csehország idejében szereplő hadvezérei: Ziska, Prokop, Podjebrad által megalapozott, kétségtelenül tiszteletreméltó katonai hagyományokhoz. Hiszen a cseh haderőnek is volt egyszer hőskora és hogy a világtörténelemben a cseh katona is beírta nevét, mikor Ziska vezetése alatt a harci szekekre ültetett cseh gyalogság sorra megverte az ellene vonult páncélos lovas seregeket.

Egy osztrák hadtörténelmi munka szerint ebben a korszakban „ismételten előfordult, hogy a husziták támadását egész seregek be sem várták, hanem szégyenletes módon megfutamodtak, mihelyt a szekérvár csörömpölése és a husziták harci dala hallhatóvá vált“. Ez a munka megállapítja még azt is, hogy „a husziták nagy fölénye szigorú fegyelmükből, meneteik gyorsaságából, meglepő harci modorukból és tüzérségük ügyes alkalmazásából adódott. A terepnek és az erődítés minden segédeszközének kihasználása, a szekérváras küzdelemre való különleges kiképzés volt Ziskának az a főeszköze, amellyel a támadásban és a védelemben messzemenő eredményeket ért el.“

Ezzel a külföldről származó idézettel csak igazolni akarom azt, hogy volt idő — kerekén 500 évvel ezelőtt —, mikor a csehek is jól értették és eredménnyel gyakorolták a hadi mesterséget. De azután egészen a világháborúig sem hallatszott a habsburgi hadseregben panasz a cseh katona ellen. Az osztrák vezető körökben még felmerült az a gondolat, hogy a magyar katona — ősi németellenes beállítottságánál fogva — megbízhatatlan is lehet (hiszen ezért nem kapott a honvédség olyan sokáig tüzérséget), de hogy a dédelgetett cseh vetemedjék árulásra, arra senki sem gondolt. Emlékeztetünk itt arra, hogy a csehek szívesen szolgáltak a tüzérségnél. 1848-ban is a honvédtüzérség a Pesten állomásozó 5. cseh legénységű tüzérezredből fejlődött ki.

Mindezek után nem volt alaptalan az a feltevés, hogy a katonai hagyományokhoz való visszatérés eloszlatja a világháború alatt és 1919-ben is megnyilvánult cseh antimilitarista szellemet. A cseh vezetők törekedtek is erre. A cseh légió legelső 4 ezredével már megkezdték a hagyományápolást, mikor az 1. ezrednek „Húsz János“, a 2. ezrednek „Podjebrád János“, a 3. ezrednek „Ziska János“, a 4. ezrednek „Prokop“ nevét adták.

A világháború után tehát nem is lehetett rossz néven venni Csehszlovákiától, hogy arra gondolt, miszerint esetleges habsburgi restauráció kísérlete esetén fegyveres erőszakot alkalmaz, bevonul Bécsbe vagy Budapestre, ha pedig francia-német háborúra kerül a sor, a cseh hadsereg — a francia vezérkar utasításainak megfelelően — szembeszáll a német hadsereggel, beront Porosz-Sziléziába, hogy elfoglalja Boroszlót, vagy benyomul Szászországba, hogy megszállja Drezdát, sőt esetleg a francia haderőkkel való szorosabb együttműködés céljából a Majna völgyének irányát követi és erre felé keresi az összeköttetést a franciákkal. A cseh fegyverkezés nagyarányúsága elárulta, hogy háború esetén a cseh hadsereg a mondott irányok egyikében támadó hadműveletet kezd.

Alikor aztán Németország fegyverkezni kezdett, a cseh hadsereg már csak rendkívül kedvező helyzet esetén gondolhatott támadásra. Megerősítette határait. Ezekre az erődítésekre, nemkülönben a védelmet megkönnyítő határhegységeire támaszkodva azonban bízhatott abban, hogy addig tartja magát, míg szövetségesei — elsősorban a franciák és az oroszok — valamilyen módon a német főerőt magukra nem vonják. Szövetségesei szemében tehát a cseh hadsereg támadó értéke ugyan csökkent, mert a német földre való behatolása már csak kivételesen jöhetett számba, de azért a hadsereg, nagy-

ságánál és jó hadianyagánál fogva elég erősnek látszott arra, hogy jelentékeny német erőket rögzítsen a cseh határokhoz és így szolgáljon a szövetségeseeknek. Változatlanul megmaradt azonban Csehország területe mint igen jó kiindulási hely a Németország ellen intézhető orosz légi támadások számára.

Az osztrák „Anschluss“ aztán nagyon erősen megrontotta Csehország hadászati helyzetét. Most már minden hadi előkészületének arra kellett irányulnia, hogy Németországgal szemben való kényszerű védekezést sokáig húzza-halassza, egyben pedig döntő harcra ne engedje juttatni a dolgot. Védővonalakban nem lett volna hiány. Első védővonalul tekintetbe jöhetett a megerősített határ, második vonala lehetett volna az Elba—Moldva vonala, harmadik a Morva, majd a Kis- és Fehér-Kárpátok stb. A hadászati helyzet azért nem volt reménytelen, csak nehéz és legalább is a kezdetben elkerülhetedenül területfeladással járt volna. Az új háborúban Csehország körülbelül azt a szerepet játszhatta volna, mint Szerbia a világháborúban.

Mindenesetre feltételezni kellett azt, hogy Csehország külső fenyegetésre nem mond le területekről, különösen pedig olyanokról nem, amelyek mindig a történelmi Csehországhoz tartoztak, sőt még a habsburgi „elnyomatás“ időszaka alatt is a cseh határokon belül feküdtek. Bizonyára könnyebben elviselhette volna a Felvidéknek magyar kézbe való visszaadását, de nem hittük erre való hajlandóságát sem. Elvégre is csak természetesnek látszott volna, hogy a cseh vezetők — és éppen a köztársaság megalapítói — nem azért szerveztek erős hadsereget, nem azért erősítették és nem azért fejlesztették exportképessé a cseh hadi ipart, hogy mindazt éppen akkor ne alkalmazzák, mikor erre szükség lett volna. Hiszen a köztársaság megalakulásától kezdve kellett számolni azzal, hogy határait külső erő iparkodik megváltoztatni.

Ki hihette volna komolyan, hogy a cseheknél a világháború alatt és 1919-ben is oly erősen megnyilatkozott antimilitarista szellem nemcsak hogy nem oszlott el, hanem még a vezetőkön is erőt vett. Talán már Csehországot nem a maga ereje, hanem az antant szabadította fel és aztán 1919-ben is az antant mentette meg, azt vélték a cseh vezetők, hogy az antant nélkül most sem tehetnek semmit?

Tény az, hogy a köztársaság, bármilyen érthetetlen ez minden katonának, de minden nemzeti gondolkozást egyén előtt is, lemondott az önvédelem megkísérléséről, lemondott rendkívül értékes területeiről és az ellenségnek adta át a történelmi Csehország védőbástyáit alkotó határhegységeket, mielőtt még egy csöpp vért is kockáztatott volna. Feladta hatalmi állását, anélkül, hogy annak megtartása érdekében egyetlen valóban komoly, önálló nemzethez méltó lépést tett volna.

Igaz, hogy az egyidejű harc délen, északon és nyugaton csak a fegyverbecsület megóvását eredményezhette, míg az anyagi siker kizártnak látszott, ha feltesszük, hogy az ilyen, valóban hősi harcot Európa többi országai tétlenül nézik (ami pedig nem lett volna egészen bizonyos). Közbevetjük itt, hogy magyar tábornok a cseh generális helyén feltétlenül a hősi harcot választja.

A feltűnő gyors lemondás Németország és Lengyelország javára, az akadékoskodás Magyarországgal szemben, kapcsolatban azzal, hogy a cseh haderőnek legmagasabb rangú katonája lett a cseh kormány, sőt ideiglenesen a cseh köztársaság elnöke is, nem alaptalanul ébresztette azt a hitet, hogy a köztársaság déli határán fegyveres döntésre kerül sor. Úgy látszott, hogy a csehek alkalmat keresnek arra, miszerint a fegyvereiken 1919-ben esett csorbát kiköszörüljék.

A csehek a Magyarországgal való mérkőzésnél a papírforma szerint katonai eredményre is számíthattak. A nagyobb létszám és a bőségesebb hadianyag által nyújtott előny a csehek oldalán volt. Anélkül, hogy a kölcsönös viszonyok taglalásába mélyednénk, állíthatjuk, hogy a csehek még akkor is kétszeres fölényben lettek volna, ha Magyarországnak a kisantant másik két állama ellen nem kell katonai rendszabályokat tennie. Az erőviszonyok tehát a cseh támadásnak kedveztek. Emellett a magyar határt nem zárták el erődítések, míg a magyar támadás azonnal cseh erődítésekbe ütközött volna. Ezenfelül csak éppen érinteni akarom Miskolcnak és Diósgyőrnek, valamint Budapestnek az akkori határhoz való közelségét, a mi légvédelmünk akkori embrionális állapotát stb. A tét mindenestre elég nagy volt ahhoz, hogy érdemessé tegye a kockázatot. Az ember úgy érzi, hogy a cseheknek legalább a fegyverbecsület megóvására kellett volna törekedni. Az ilyen fegyverbecsület készítette például Przemysl magyar védőrségét az utolsó, bár teljesen eredménytelen kirohanásra, hisz az ilyen cselekedetek nevelő hatása felbecsülhetetlen. Tudjuk, hogy Magyarország a múlt év őszén — a vázolt kedvezőtlen viszonyok mellett is — kész volt a kockázatra. A honvédség pedig egyenesen égett a vágytól, hogy fegyvereit az ellenségével összemérje. Hogy Csehország ettől visszariadt, messzemenő következtetést enged a cseh vezetőkre és a cseh haderőre.

Még egy pár szót a munkácsi eseményekről!

Amit a csehek Munkácsnál megkíséreltek, azt a haditudomány „rajtaütésnek“ nevezi. Rajtaütünk egy gyanútlan ellenséges táboron vagy magát biztonságban vélő városon, abban a reményben, hogy sikerül a tábort, a város helyőrségét megsemmisíteni. A rajtaütésnek persze az kedvez, ha nincsenek zárt arcvonalak. A haditörténelem tanúsága szerint a rajtaütések sikerülni szoktak. A magyar történet sok ilyen vállalkozást ismer. Így például 1849-ből emlékezetes a színi (február 13), a kompolti (február 18), a pétervásárai (február 25) és a losonci (március 24) rajtaütés. Valamennyi sikerült és valamennyinél a kisebb honvédsapat nagyobb osztrák csapatot ugrasztott szét, pedig valamennyiben a magyar csapat helyzete nehezebb volt, mint a cseheké Munkácsnál.

Munkácsnál minden a cseheknek kedvezett.

Először is nem volt háború, ami Munkács különleges katonai biztosítását tette volna szükségessé.

Másodszor: Munkácsnak nem is volt rendes helyőrsége.

Harmadszor: Munkácsot a csehek a szó szoros értelmében körül foghatták és támadási előkészületeiket cseh területen, a legnagyobb biztonságban tehették volna meg. Tulajdonképpen veszélytelennek ígérkező éjjeli gyakorlatról volt a csehek számára szó.

A cseh vállalkozás nem sikerült. De hogyan is sikerülhetett volna, mikor antimilitarista fertőzésben szenvedő cseh katonák kerültek néhány győzni akaró magyar vitézzel szembe. Ha a győzni akarásnak ez a szelleme a nemzet ifjúságának minden egyes tagját áthatja, akkor a jövőben sincs mitől tartanunk. Erre a szellemre azonban az ifjúságot nevelni kell és ezt már az elemi iskolában kell megkezdeni.

„MAGYARORSZÁG ARCA“

SZÉP KÖNYV fekszik asztalunkon, kiállításban ízléses, tartalomban érdekes, olykor lenyűgöző. Magyarország arca, színes mozaikkockákból összerakva, a franciául olvasó külföld számára. A szerkesztő, Baranyai Zoltán nagyon helyesen felismerte, hogy a magyar nemzetről, e több mint ezer év óta a Duna völgyében élő, más nemzetek életműködésébe szorosan belekapcsolódó organizmusról egyetlen, egységes képet adni nem lehet. 62 munkatársat vett maga mellé és mint egy nagy festőiskolában, körülülték az óriási modellt. Mindegyik más szögből készített róla vázlatot, a hatalmas arcnak csak egy parányi részét vizsgálgatta, mégis minden egyes rajz az egész arcot sejteti, mert az erek, izmok, idegek nem szakadnak meg; egy-egy könnyű, odavetett vonás a vázlaton túl is jelzi útjukat. Azonban a részeknek egymáshoz és az egészhez kapcsolása csak mozaikot adna, mely mögött hiányoznék a mélység. Ha Baranyai és társai csak a jelenkori Magyarországot örökítették volna meg, nem fogták volna meg a nemzet lényegét, mert az a kép, mely nem érezteti, hogyan uralkodnak a most élő nemzedékek felett a holtak, nem lehet nemzetnek, tevékeny organizmusnak a képe. A „Visages de la Hongrie“¹ minden kis tanulmányában szinte érzékeljük a történelmi fejlődést, nyomon követhetjük a pásztorkodás, földművelés, ipar, kereskedelem, politikai és társadalmi élet, intézmények, irodalom és művészet kialakulásának útját. Örömmel ismerjük fel a ma már férfikorát élő nemzet egy-egy határozott vonásának hajdani szelid, elmosódó vonalát, aggodalmasan kísérünk egy-egy sorvadó izmot, elszűkülő eret, túlságosan érzékeny ideget és úgy érezzük, hogy ennek a szép ősi arcnak megbomlott felséges rendje és néha férfi mosoly, elszántság helyett a szenvedő fintorát küldi a világnak. Pedig sem a szerkesztőnek, sem a munkatársaknak nem állott szándékukban, hogy a francia olvasóban részvétet keltsenek sorsunk iránt. Csak meg akartak ismertetni bennünket idegenben. Arra törekedtek, hogy megmutassák, az egyéni élet ezer rejtélye milyen megsokszorozottan és mennyivel titokzatosabban bonyolódik egy nemzet életében. Milyen összefüggések kellenek ahhoz térben és időben, hogy egy nemzet kialakulhasson 1 Alig-alig észrevehető ellágyulással rajzolták meg a földet és rajta a népet, mely állandóan alakítja azt és észrevétlenül maga is hozzáidomul testben, lélekben egyaránt. Állattenyésztésről, földművelésről, iparról, kereskedelemről írtak, és jelentéktelen tényébe ezeréves történelmet tudtak sűríteni. Az ő vezetésük mellett ki nem látja meg feketeszőrű juhaink pusztuló kis nyájában az őshazát, a felszántott földön az első keresztény papok lábnyomát, a Gellért-hegy virágzó barackfái felett a félholdat, a kukorica apró szemében Kolumbus tengeri útját? A kiskőrösi avar sírok, Pécs katakombája, az Eskü-téren a római őrtorony, Eger török mecsetje, Sopron barokk házai, a Dunán ívelő Lánchíd nem erősebben, csak másképpen figyelmeztetnek bennünket arra, amire a külföldre szállított magyar hús, gyapjú, búza, bor, gyümölcs és gépek intenek: az emberiség élő és oszthatlan valóság. Tenger, melybe más-más iramodással, másként csillogó vizekkel, de rendre belevesznek a nemzetek. A Visages de la Hongrie nemcsak Magyarországnak, hanem egy kicsit Európának a képe is. A francia olvasó sok haszonnal forgathatja, mert mikor a magyar földet és népét megismeri, önmagához is közelebb jut.

A háború után francia nyelven megjelent magyartárgyú munkák jelentős része azzal a céllal készült, hogy a trianoni béke igazságtalanságaira

¹Librairie Plon, 1938.

felhívja a francia közönség figyelmét. A remélt hatás elmaradt. Most, Baranyai könyvétől komoly eredményt várhatunk, talán azért, mert nem ütközik ki belőle bántóan a propaganda-szándék, de minden lapján szembeötlően jelenik meg az a tény, hogy csak egy Magyarország van: Nagy-Magyarország. Bárki, bármiről is ír, a tárgya kényszeríti, hogy túlnézzen a határokon. Nem tehet máskép. A közös föld és a közös múlt ereje még egy könyvben sem mutatkozott meg ilyen lenyűgöző valóságban. Ezért a könyvet némi változtatásokkal, egy-két fejezet hozzáadásával sürgősen le kellene fordítani minden nagyobb európai nyelvre. Magyarra is. A francia szövegben értelmesek a mondatok, nem burjánzanak fel a stílus-virágok, határozott, egységes és átgondolt a szerkezet. Inkább az értelemhez szól, mint a szívhez. Ez még mindig újság Magyarországon. Talán e francia könyvből megértené a magyar olvasó, mit jelent magyarnak lenni. Megsejtené, hogy ezer év óta hogyan tart bennünket, sokszor visszatart keleti származásunk, mint elmúlhatatlan ígézet: hátra néző arcunk hányszor sóbálvánnyá dermedt tőle, mint Lóth asszonya! Talán felmerülne benne az a paradoxonnak látszó gondolat, hogy egy nemzet életében a jelen csak a mérleg nyelve: egyik serpenyőben a múlt, a másikban a szándékok, célok. Mázsás a múltunk és a még áléit telkekből most kezdenek bontakozni a jövőt alakító tervek.

LELKES ISTVÁN

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

XII. Pius pápává választása. — Az angol és amerikai fegyverkezés. — Franco Spanyolországának elismerése; spanyolok, olaszok, németek. Madrid védelme. — A Balkán-konferencia. — Anglia érdeklődése Kelet-Európa iránt. — Az olasz külügyminiszter varsói útja; Lengyelország és a tengelyállamok. — A román külügyminiszter varsói tárgyalásai. — A közös magyar-lengyel határ. — Szlovákia függetlensége. — Német ösztönzések a csehszlovák válságban. — Cseh- és Morvaország német megszállása és annexiója. — Német Közép-Európa felé. — A cseh válság hatása nyugaton. — Daladier diktatúrája. — Chamberlain és az új angol politika.

AZ ÁLTALÁNOS EURÓPAI HELYZET forrongása közben a világ figyelme egy pillanatra Róma felé fordult március elején. A pápaválasztás iránti érdeklődés közepette egyesek el nem mulasztották hangsúlyozni, hogy XI. Pius erősen „politikus“ egyénisége után talán „hitbuzgalmi“ pápának kell majd következnie. Ezen nagyon is nyilvánvaló, egyoldalú óhajokra a bíborosi kollégium szabad választása Pacellinek, az eddigi bíboros államtitkárnak megválasztásával felelt, aki a korábbi pápa egyik legbensőbb tanácsadója és a katolikus politikai tevékenység megjelenítője volt. Pacelli XII. Pius néven foglalta el a pápai trónt. Bizonyos részről nem is nagyon titkolták a megválasztás fölötti ellenérzéseket. Ismeretes volt erős és értelmes egyéniségének a keresztény szabadság melletti határozott magatartása és állásfoglalása egyes politikai elméletekkel szemben. Viszont nem kétséges, hogy nagy diplomáciai képessége és tapintata módot talál majd az ellentétek megbékítésére s a katolikus és emberi érdekek és értékek hathatós védelmére.

Közben az események egyre viharosabban alakultak. Anglia kitartott a müncheni megállapodás mellett, közben azonban egyre határozottabban követte saját céljait. Az angol politika célja a béke biztosítása és a mostani

európai viszonyok között másként nem tudja munkálni ezt, mint fokozott fegyverkezéssel. Ugyanekkor Amerika is különös gondot fordít az európai viszonyok iránti érdeklődésre. Rooseveltnél elnök európai politikáját viszont annál nagyobb aggodalommal figyeli a német közvélemény. S bár Amerikában is hallatszottak kritikus hangok az elnök fegyverkezési és európai politikája miatt, javaslatai mindvégig nagy többséggel és elismeréssel mennek át az amerikai törvényhozás rostáján. Ha Angliát és Amerikát nyugtalanítják is az európai jelenségek, fegyverkezési politikájuk mögött mindenkor ott van a béke akarásának motívuma. Viszont Anglia kénytelen ezekre az óvatossági rendszabályokra; a spanyol ügy éppen úgy figyelemre kell hogy készítse, mint a palesztinai konferencia zsidó és arab oldalon elért egyhangú balsikere, avagy a földközítengeri helyzet, ahol a líbiai olasz csapatereősítések újból aggodalomra adtak okot s talán összefüggésben állnak a kontinentális politika új fordulataival.

A kontinentális politikának újra gondokat okozott a spanyol helyzet. A rendkívül alapos és hathatós olasz segítséggel előre haladó nemzeti spanyol csapatoknak sikerült elfoglalniok Barcelonát. Az itt székelő központi kormány erre Franciaországba menekült és a „baloldali“ Spanyolország megindult a végső felbomlás felé. Azana köztársasági elnök Párizsból megindított békeakciója sikertelen maradt, mire Azana lemondott és lemondásában rövidesen követte a köztársasági kormány is, mely Barcelona elfoglalása után különben is elvesztette Madriddal és az ország még köztársasági középponti részével való közvetlen kapcsolatát. Ugyanekkor Franco eltörölte a katalán és a baszk függetlenséget. Általában egész magatartása igen aggasztja Franciaországot, mely most nyugat felől is diktatúrás és fasiszta szomszédságba került. A fordulat hasonlóképp komoly megfontolásra készítette Angliát is. Franciaország és Anglia kísérletet tett, hogy a kiélezett spanyol helyzetet új politikával enyhítse; egyelőre azonban Franco kemény kijelentéseket hangoztatott a vele szemben eddig ellenséges „demokráciák“ címére, bár ugyanekkor nem zárkózott el a megegyezés elől sem. A tengelyhatalmak nem is látták szívesen a francia és angol politikának spanyolországi tapogatódzásait és el nem mulasztották kiemelni, hogy a „kapitalista“ nyugati hatalmak hitvány arannyal akarják megvenni az idealista spanyolokat a maguk érdekei számára. Ennek ellenére a spanyol-angol közeledés sikerrel haladt előre és Anglia számos esetben készséggel járt kezére Franconak. Anglia gazdasági jelentőségű spanyol politikája természetesen nem hagyhatta érintetlenül Olaszországot, mely természetesen nem engedi veszélyeztetni eddigi eredményeit. Az olasz kormányzat ismételt ki is jelentette, hogy az olasz katonák addig nem hagyhatják el az általuk önfeláldozással támogatott Spanyolországot, amíg végleg meg nem szilárdul a nemzeti Spanyolország helyzete és ameddig a vele kapcsolatos intrikák meg nem szűnnek. Ez mindenesetre érdekes helyzetet teremt s az olasz önkéntesekkel együtt a német érdeklődés is változatlan Franco Spanyolországa iránt. Franciaország és Anglia természetesen nem lehet elragadtatva egy olyan spanyolországi helyzettől, mely ezt a földet a polgárháború befejezése után is egy ellenük irányuló akció kiindulópontjává tehetné. A maguk részéről ezért követnek el mindent a spanyol helyzet pacifikálására. Bármennyire győzött is Franco, az ország központja ma is a köztársaságiak birtokában van. Madrid még mindig ellenáll. A barcelonai összeomlás hatása a keményen ellenálló fővárosban is megtette a magáét és az itteni katonai köröknek csak nehezen sikerült úrrá lenniük az anarchia fölött. A kommunista befolyás a spanyol politikából eltávolítatván, Madrid védői most őszinte békevágyukat hangoztatják, de egyben a végsőkig is hajlandók

küzdeni a spanyol szabadságért, melyet Franco külföldi szövetségesei között nem látnak eléggé biztosítottak. Madrid ellenállása mindenesetre késlelteti a spanyol válság befejezését, mely — nem lehet kétséges már — csak Franco tábornok sikerével végződhet. Franciaország mindenesetre igyekszik kihasználni a rendelkezésére álló időt. Barcelona bevétele után a Burgosba küldött és a kezdetben nem feltétlenül szívesen fogadott Bérard szenátor akciója sokat tett a megbékélés érdekében s még többet várnak az agg Pétain marsall burgosi követségétől. A spanyol eredmények készítették Olaszországot líbiai csapatmozdulataira is s Anglia érdeklődése mellett ezen akciót figyelemmel kísérte Franciaország is, mely bizonyos engedményekre is lenne hajlandó Dzsibutiban Olaszországgal szemben. Anglia viszont a köztársasági és a nemzeti Spanyolország összebékítésén fáradozott. A spanyol eredményeket kivéve ebben a hónapban Olaszország nem mutatott lényegesebb külpolitikai tevékenységet és a földközítengeri követelések hangoztatása is mintha abbamaradt vagy enyhült volna. Ebben meg kétségtelenül része van a német politika hatásának, mely mérsékletre kérte volna, mint tudni vélik, Olaszországot; középeurópai nagy akciói során Németországnak tisztultabb helyzetre és Franciaország némi megnyugtására volt szüksége. Az olasz politika most tapogatózó tárgyalásokat folytat és Ciano olasz külügyminiszter igen latba vetette befolyását, hogy az egyre fontosabbá váló Lengyelországot a tengelyhatalmak politikájához kösse. A francia és angol politika a spanyol ügyben változatlanul azon fáradozik, hogy Spanyolországból eltávozzanak a külföldi önkéntesek, akikre ott már nincs szükség; viszont a tengelyhatalmak szerint továbbra is szükség van ott rájuk a jelenlegi eredmények biztosítása miatt.

Azalatt, míg a spanyolországi változásokra figyelt a nyugati külpolitika, nem jelentéktelen változások történtek a Balkánon is. Sztojadinovic jugoszláv miniszterelnök bukásáról már beszámolhattunk. Azóta nyilvánvalóbbá lettek a válság körülményei. Talán külpolitikai okok is közrejátszottak itt; a Jugoszláviára nehezedő német gazdasági befolyás éppen úgy hatott itt, mint a szerb és horvát demokratikus társadalom idegenkedése minden diktatúrás alakulástól. Sztojadinovic rendszere kezdetben úgy indult, mint Sándor király népies-katonai diktatúrájának folytatása s ilyen értelemben támogatta ezt a rendszert Pál régensherceg is annak ellenére, hogy ő maga nyugati műveltségű és demokratikus érzületű férfiú. Sztojadinovic mindenesetre nyugodtan támaszkodhatott a régenshercegre, akihez régi barátság fűzi. Viszont lappangó elégedetlenséggel töltötte el a francia-angol barát érzülettől teli jugoszláv közvéleményt az a körülmény, hogy Sztojadinovic rendszerének belső erősítése végett fokozottan a német orientáció oldalára szegődött, amiben német felesége révén családi kapcsolatai is segítettek. Bár később ő maga is kritikával fogadta azt a német gazdaságpolitikai magatartást, mely a szállított mezőgazdasági termények ellenértékének folyton késő kiegyenlítésével a jugoszláv parasztságnak jelentős károkat és az állam külkereskedelmi mérlegének súlyos hiányokat okozott, rendszere már annyira hozzákötődött a német orientációhoz, hogy az ettől való bármely elfordulás bukását jelentette. Közben Sztojadinovic maga is egyre jobban vonakodott a Balkánra is nagy utat kereső német politika bizonyos formáitól és erre mintegy válaszkép német részről nem minden szándék és él nélkül, emlegetni kezdték a horvát ügyet. Bár a horvát politikai élet szélső demokratikus alapokra épült, kétségtelen mégis, hogy Németország figyelemreméltó érdeklődést kezdett iránta tanúsítani. Sztojadinovic jól látta ezt a folyamatot, melynek pártja azóta végbement a szlovák ügy kialakításában és német vezetésében és éppen ezért kiegyezést keresett

a horvátokkal. Németbarát politikájának bukásában közrejátszottak a szerbekkel eddig együttműködő szlovén politikusok is; hiszen a szlovének közvetlen közelről érzik a német viszonylatok jelentőségét. Így tolódott el újra demokratikus irányba a jugoszláv politika s az új kormány komolyabb eszközökkel kísérli meg a horvát kérdés kielégítő rendezését. Németország eddig híve volt a jugoszláv nemzetegységnek; most annál több érdeklődéssel fordul a horvát szeparatizmus felé és ezzel kapcsolatos az is, hogy a német balkáni gazdasági törekvésekben némi szünet állt be.

A Balkánon is kezdődő erjedés kihatott egyéb vonatkozásokban is. A február végén tartott Balkán-konferencián újult erővel támadtak fel a megalázott Bulgária revíziós igényei, melyeket azonban a konferencia visszautasított. A konferencia reá szerette volna bírni Bulgáriát a Balkán-blokkhoz való csatlakozásra; ez azonban érzelmi és reápolitikai okokból egyaránt lehetetlen volt. Ha a jugoszláv politika most is fönn akarja tartani a Bulgáriával való és sok munkával kialakított jó kapcsolatot, annál nagyobb aggodalommal tekint Bulgária felé a legjobban érintett Románia. Románia kedvezően ítéli meg a jugoszláv kormányválságot, mely elfordította Jugoszláviát a tengelyhatalmak politikájától; hiszen Románia és Németország viszonyának feszültsége különösen a vasgárda felosztása és Codreanu lelötéte óta eléggé ismeretes. Romániát nem érintik kellemesen azok a német törekvések, melyek a román természeti termékeket is be akarnák kapcsolni a német termelésbe és főleg a fegyverkezésbe. Innét ered az az átigazodás, mely a nemrég a maga status quo-ját németbarátsággal biztosítani akaró Romániában végbement. Ha Románia bizonyos aggodással tekint is nyugati barátai felé, ugyanekkor még nagyobb gondokat okoz neki egyfelől az ukránkérdés, másfelől meg a bulgár irredentizmus; s mintha Jugoszlávia szívesen is venné, hogy a bolgár törekvések most nem feléje, hanem Románia felé irányulnak. Románia érezvén, hogy helyzete sem szomszédai felől, sem Németország felől nem tekinthető biztosítottak, teljes erővel igyekszik bekapcsolódni az angol középeurópai tervekbe. Másfelől meg különös gonddal ápolja éppen Németország keleteurópai politikai és gazdasági terveire való tekintettel a lengyel barátságot.

Lengyelország állott most a közép-keleteurópai külpolitikai akciók középpontjában. Németország is igen értékeli Lengyelországnak ezen helyzetét, másfelől Lengyelország is igyekszik föntartani a szíves összeköttetést a Birodalommal. E tekintetben nem fészélyezi az az ukrán kérdés sem, melyet állítólag Németország egyes körei nagy odaadással támogattak. Az ukrán kérdés felől elegendő biztosítékot nyújt nyilván nemcsak a lengyel-román viszony, de az új alapokon szervezett orosz-lengyel kapcsolat is, mely a keleteurópai és főleg a lengyel-orosz-ukrán vonatkozások status quo-ját védő politikai és katonai megegyezésen kívül komoly gazdasági kapcsolattá is elmélyült. Ha a lengyel és az orosz politika eddig élesen állott is szemben egymással, most a helyzet éppen megfordult és ebben az ukrán kérdés fészégetése és bizonyos ellenőrizhetetlen német tervezésekről szóló híradások hoztak döntő változást Beck lengyel külügyminiszternek Hitlernél tett emlékezetes látogatása óta. Mindenesetre a németellenes diplomáciának jelentős eredménye és sikere volt a lengyel-orosz kapcsolat megeremtése. Olaszország is igen nagyra értékeli Lengyelország szerepét, nemcsak a tengelyhatalmak közös politikája okából, de a saját külön középeurópai politikája miatt is. Ha Olaszország ma teljes odaadással szövetségese Németországnak, amit különben magával hoz Németország megerősödése is, akkor viszont mégsem feledte még el saját középeurópai terveit és szempontjait, melyek egy észak-déli, a Baltikumtól

az Adriáig nyúló államöv tervével kísérleteztek. Ha most a tengelypolitika ezt a külön szempontot háttérbe szorítja, ez úgy történhetik, hogy Olaszország új külpolitikája mindenképp a tengely szolgálatába állítja a maga közép-európai érdekeltségét, ahogy ez Magyarországgal is történt. Ugyanilyen törekvések voltak a lengyel-olasz barátsággal kapcsolatban is. Ezzel szemben áll az az egyre jobban elmélyülő kapcsolat, mely Lengyelország és Anglia politikáját összeköti. A közép-európai helyzet parancsolóan írja elő azt, hogy Lengyelország legyen egy közép-európai-nyugati politikai kapcsolat súlypontja. A közép-európai német befolyás megfelelő ellensúlyozása egyedül Lengyelországtól várható Csehszlovákia bukása óta és a nyugati politika tisztában is van Lengyelország jelentőségével, melyet még növel a Szovjettel létesített komoly kapcsolata is. Lengyelországot fontos egyensúlyozó magatartása követésére intették a legújabb események is, a danzigi és a korridor kérdés kiélesedése. Éppen Ciano olasz külügyminiszter varsói látogatásakor robbantak ki a lengyel társadalom elkeseredett érzelmei a danzigi német magatartással kapcsolatban. Német részről rendkívül óvatosan kezelik a lengyel ügyeket, de a varsói események hatása alatt nyilvánvaló volt, hogy a lengyel társadalom idegessége a danzigi és az ukrán akciók miatt fokozódott; ezzel párhuzamosan a lengyel külpolitika védelmi készsége is. Ciano olasz külügyminiszter éppen ezen idő alatt igyekezett Lengyelországot egy tevékenyebb németbarát politikára rávenni. De Lengyelország annál jobban érdeklődik a Dunamedence kérdései iránt és korántsem volt számára közömbös az a tény, hogy bizonyos német nézetek Csehszlovákiát a Birodalom keleti hídjává akarták átalakítani Ukrajna felé. Lengyelország a Birodalommal való szívélyes viszonya mellett sem veszi közömbösen tudomásul, hogy nemcsak északnyugat, hanem dél felől is német érdekszféra köríti területét. Nem vehette Lengyelország azt sem közömbösen észre, hogy Kárpátalján lengyelelles ukrán irredenta politika működik. Amennyire figyelemmel kísérte Lengyelország azelőtt Csehszlovákia ukrán irányzatát, ugyanilyen figyelemmel véli észrevenni, mintha egy német csoport vállalta volna át Csehszlovákiától a Lengyelország felé irányuló ukrán érdekeltséget. Ezért volt Lengyelország számára olyan fontos a magyar-lengyel közös határ; szorongatott és tragikus geopolitikai helyzete parancsolóan korridorpolitikát írt elő Lengyelországnak. Cionnak jelen kellett lennie Varsóban éppen akkor, mikor a lengyel közvélemény aggodalmai a német politika miatt utcai kitörésre jutottak és tudomásul kellett vennie, hogy Lengyelország nem csatlakozik az antikomintern-egyezményhez, ami számára Oroszországgal való újabb viszonya miatt úgyszólván lehetetlen lett volna. Viszont közösek voltak a lengyel és orosz szempontok a magyar-lengyel határ kérdésében, ami Olaszország érdekeivel is egyezett.

Nem sokkal Ciano értékes eredményekkel járó útja után Varsó újabb fontos diplomáciai tárgyalásoknak volt színhelye. Az olasz-lengyel közép-európai egyetértéshez hozzájárult Lengyelország és Románia egyetértése is a közös lengyel-magyar határ tekintetében. A ruszinföldi ukrán tervek, a németországi ruszin érdekeltség, az ukrainai kombinációk: mindezek Romániának sem lehettek kellemesek. Hiszen ezek a kombinációk számot vetettek azzal is, hogy Románia termékei beállíthatnak az új nagy német közép-európai koncepciók szolgálatába és ennek a folyamatnak éppen a < Ruszinföld lett volna — vélték számosan — az átmenő területe. Románia' magatartása az őszi csehszlovák krízis óta az események hatása alatt megváltozott. Igen nagy része volt ebben az átalakulásban Beck lengyel külügyminiszternek. A lengyel-román megegyezéssel kapcsolatos volt az ŰZ enyhülés is, mely a magyar-román viszonyban beállott. Része volt itt Teleki Pál gróf, az új magyar miniszterelnök kijelentéseinek is. Ha a német kelet-

európai kombinációk híre később, Csehszlovákia teljes felbomlásakor nagy nemzeti egységet teremtett Romániában, akkor viszont a magyar-román viszonyra is megnyugvással gondolhatott a román közvélemény. A román külügyminiszter varsói látogatásakor már megnyilvánult a kedvező atmoszféraváltozás és Gafencu szívélyesen nyilatkozott a magyar-román viszonyról.

Még folyamatban voltak a lengyel és a román külügyminiszterek tárgyalásai, mialatt egyre jobban kiéleződött a megkisebbedett Csehszlovákia belső válsága. Most részletesen nem beszélhetünk arról a folyamatról, mely Kárpátalja belső viszonyaira döntő kihatással volt. Az ukrán irányzatú Volosin miniszterelnök és Prchala cseh tábornok viszálya, a cseh centralizmus és az ukrán szeparatizmus harca a végsőkig megrendítette a tartomány belviszonyait. A válság mégsem a kis és félreeső Kárpátalján robbant ki, hanem Szlovákiában. A Duna-medence dolgait egyre nagyobb figyelemmel kísérő német külpolitika előtt már régóta nem volt titok a csehek és tótok tovább lappangó belső ellentéte s a szlovák autonomizmus további akcióira jelentős ösztönzéseket kapott Berlinből. Berlin tudta, hogy a csehszlovák centralista irány mellett Szlovákiában a vezető politikusok között sok képviselője van más irányzatoknak is és talán ennek tudható be, hogy a német ösztönzések akkora súllyal léptek fel. A német koncepció már ekkor is világosan látható volt. A szudétanémetek révén a német irányítás jó pár éve már amúgyis hallgatagon közrejátszott a szlovák autonomizmus harcaiban. Most, hogy Csehszlovákiától a népi elv értelmében az évezrede Cseh- és Morvaországhoz tartozó németlakta területek elvették, a német állásfoglalás egyre jobban letért a népi elv talajáról a történeti elv felé. Míg a müncheni döntés után német hivatalos és félhivatalos helyről a népi elv örökérvényűségét hangoztatták, addig most egyre erősebb hangok hallata szottak Cseh- és Morvaország történeti egysége mellett. A cseh föld történeti egységét hirdető német vélemények tudatában voltak azoknak a nagy gazdasági nehézségeknek, melyeket a cseh és szudétanémet nyelvterület szétválasztása elsősorban a szudétanémet lakosságnak okozott. Azonfelül egyre többet beszéltek arról a szellemi egységről is, amit csehek és németek jelentettek egy ezredéven át; most ezt az egységet az új német ideológia jegyében és a cseh szellemiségnek a nyugati határoktól való elszakítása által akarták megvalósítani. Hogy a Csehországra vonatkozó reálpolitikai német koncepció megvalósítható, ezért szükség volt Csehország és Szlovákia szétválására; hiszen Csehország a szorongató német gyűrűből éppen Szlovákián és a Ruténföldön át érintkezett Kelet-Európával és kisantant-szövetségeseivel. Szlovákia különválása menthetetlenül magával hozta volna tehát Csehország visszahullását a német birodalom kötelékébe.

Ma még nem tudni, hogyan készítették elő a Csehország különállósát megsemmisítő eseményeket? Vájjon pillanatnyi intuíció és a helyzet kihasználásának szülöttei-é, avagy hosszú és pontos tervekéi? A valószínűség az, amit a német hadseregnek Csehországba való pontos és gyors bevonulása bizonyít, hogy némely tervek már régebben készen voltak és ezek megvalósulását csak siettette az idő és a szlovák politika gyors fordulata. Figyelemreméltó, hogy Csehország bekebelezésével Németország elérte azt, amire olyan rég vágyakozott, hogy t. i. a cseh ék kiküszöböltessék a birodalom testéből és az ezer éven át birodalmi hűbér Csehország újra yszatérjen oda, ahonnét szabadulni évszázadok nemzeti törekvéseinek vágya volt. Az egymást marcangoló és megoldhatatlan cseh-német probléma új fejezethez érkezett és Németország most már magát egységes és jellegzetesen középeurópai birodalomnak tekintheti, melyet ma már nem zavarhat, éppen Csehország révén, semilyen nyugati befolyás további akcióiban.

A csehszlovák válság újabb kirobbanása meglehetősen váratlanul jött és teljesen készületlenül érte Európát, mely bízott a müncheni megegyezés tartósságában. A válság tünetei azonban már régebben érezhetők voltak a cseh és a szlovák kormányok közötti belvillongások során, mikor is a szlovákok költségvetési hiányainak Prágából való pótlását kívánták, Prága viszont cserében szorosabb kapcsolatot kívánt Pozsonytól a középponttal és kívánta a szlovák szeparatizmus letompítását. A csehekből még nem halt ki minden centralista állami akarat. Viszont ugyanekkor már a szlovákok nyilván maguk mögött tudhatták a német figyelmet és ez bátorította őket cselekvéseikben. A válság másik értékes kísérője volt a szlovákiai németek egy csoportjának szerepe. A szudétánémet eredetű Rarmasin német kisebbségi államtitkár különféle szervezett rohamosztagai egyre erősebben kezdték befolyásolni a szlovák politikát és a pozsonyi utca hangulatát. Emellett Karmasin politikája mindenképpen arra irányult, hogy a legkülönbözőbb akadályokkal megbénítsa a magyar-szlovák megegyezést; mert hogyha ezen intrikák nem következnek el, a Csehországtól való szlovák elszakadás nyilván másként történt volna. Ugyanekkor a kárpátaljai Revaj ukrán miniszter Berlinben járt anyagi segítségért és egyben nyilván kérve Kárpátalja ukrán kormánya részére ugyanolyan pártfogást, mint amilyen pártfogás alá helyeztetett később Hitler részéről Szlovákia; erről azonban a német elutasító magatartás és a magyar csapatok bevonulása miatt elkésett a kárpátorosz kormány. Az egyre jobban kiéleződött nyugtalanságon a csehszlovák központi kormány úgy vélt segíteni, hogy eltávolította Tiso kormányát és hosszú tárgyalások után a tót autonomista mozgalom régi harcosát, a magyar és lengyel rokonszenvű Sidor Károlyt nevezte ki szlovák miniszterelnöknek. A cseh katonai beavatkozás azonban éppen az ellenkező hatást érte el. Tiso és Gyurcsánszky szlovák miniszterek, a németbarát irány képviselői ekkor már Berlinben, illetve Bécsben voltak és Karmasin aktív ellenállása folytán Sidor nem tudott a helyzet urává lenni. Ugyanígy akadályozta meg előbb Karmasin a szlovákiai magyar-német együttműködést is. A március 10-én bekövetkezett cseh katonai beavatkozás arra irányult, hogy megakadályozza az önálló Szlovákia megalakulását. Nem telt beléje két-három nap, máris nyilvánvaló lett, hogy a német kormányzat a legnagyobb mértékben támogatja a szlovák szeparatizmust; megtörtént a szlovák függetlenség kikiáltása és az elszakadás Prágától, új szlovák kormány alakult Tiso miniszterelnökségével. Ennek még Sidor is tagja volt, de rövidesen ki kellett válnia és Varsóba távoznia... Közben német közbelépésre Prága is kénytelen volt elismerni Szlovákia függetlenségét és a következő órákban Hácha elnök és Chvalkovszky külügyminiszter Berlinbe érkeztek, ahol Hácha felajánlotta a cseh függetlenséget és a cseh nép oltalmát Hitlernek. Németország bekebelezte és egy nap alatt megszállta Csehországot, a cseh aranykészletet lefoglalta. Hitler bevonult Prágába és statútumot adott a cseh népnek, mellyel garantálja szabad fejlődését. A bevonuló német csapatok alig találtak a végsőkig rezignált és csalódott csehek részéről ellenállással és ma a cseh realizmus új utakat keres magának. Mindenesetre Prága lakossága kifejezésre juttatta tiltakozását, de nagyjából mégis simán ment végbe a német megszállás; a csehek éppen azzal vesztek erkölcsileg igen sokat, hogy ellenállás nélkül léptek vissza az évszázados cseh-német viszony állapotába.

Közben Magyarország megszállotta a Ruténföldet; ez a fordulat a lengyel-magyar viszony, a csehszlovák helyzet és a román-lengyel megbeszélések eredménye volt. A megszállás nem ment teljesen simán és ha a rutén nép sok szenvedése után lelkesedéssel és szeretettel fogadta a magyar csapatokat, itt-ott az ukrán terroristák és a cseh csapatok ellenállást kíséreltek meg. Pár napon belül befejeződött a Ruténföld teljes visszafoglalása

és megvalósult a közös lengyel-magyar határ. Lengyelország óriási lelkesedéssel és szeretettel fogadta ezt az alakulást s a változás jelentőségét eléggé kiemeli Horthy Miklós kormányzó részvétele is a hadműveletek befejezésében. A Volosin-kormány segélykérésére egyik kormányzat sem felelt; mindenütt európai szükségességnek tekintik a lengyel-magyar közös határt s ez jellemezte Románia nagyjából passzív magatartását is. Az ukrán kormányzat és terrorizmus azon törekvése, hogy a Ruténföld német protektorátussal kis önálló állammá alakuljon, szintén nem sikerült; a hagyományos magyar-német fegyverbarátság ereje, az események és a gyors hadmozdulatok elébe vágtak az ilyen lehetőségeknek. Közben a német csapatok befejezték Cseh- és Morvaország megszállását és bevonultak nyugati Szlovákiába is, a pozsony megyei községekbe, Zsolnára, a Vág völgyébe. Az események logikus folytatása lett, hogy a független szlovák kormányzat rögtön kérte a segítő német kormány protektorátusát, amit Hitler el is vállalt. Németország ezzel a lépéssel középduinai pozíciójának újabb kiterjesztéséhez jutott s ha a szlovák nemzeti független kormány ilyen kéréssel fordul hozzá, helyőrségeket tart a szabaddá lett Szlovákia városaiban is, ahol a politizáló alsó tót középosztály és kispolgárság egyelőre a függetlenség mámorában ég.

Nyugat-Európát mélységesen megdöbbenette az általa jóhiszeműen betartott müncheni egyezmény bukása. Franciaország és Anglia tovább készülődnek; Daladier kilencnapos nemzetvédelmi diktátori felhatalmazást kért és kapott a kamarától; Chamberlain pedig birminghami beszédében elsősorban fordult szembe a német politika módszereivel. Az angol külpolitikában jelentős fordulatok várhatók; Eden, Churchill, Duff-Cooper aktívabb politikája nyomul előtérbe és ezek az államférfiak a közelgő kormányalakítás során nyilván fontos szerepet kapnak; Anglia tovább folytatja fegyverkezését és bevezeti az általános hadkötelezettséget.

OBSERVANS

AMERIKAI PROBLÉMÁK

FANKLIN D. ROOSEVELT nemrégiben az egyik déli főiskola tiszteletbeli doktora lett. Ebből az alkalomból beszédet mondott, amelyben politikusnál meglepő őszinteséggel megrajzolta saját arcképét. E valamás lényege az volt, hogy hisz a kapitalista társadalomban, ugyanakkor azonban a lassú, evolúciós módosításokban. Körülbelül így foglalta össze a „New Deal“ célját. Vagy két hétre Roosevelt beszéde után Sir Anthony Eden látogatta meg az Egyesült Államokat. Az újságok nagy hűhóval fogadták, s úgy írtak róla, mintha az európai, pontosabban az angol politikai élet Clark Gableje lenne. Rosszul alkalmazott költői jelzőkkel lefestették szemét, mozdulatait, mosolyát, hangját; feleségéről is úgy írtak, mint ahogy egy hírhedt mozziszinész életépjáról szokás megemlékezni. Ám az áradó szavak elé gátat emelt a sajtó akkor, amikor Eden beszédéről kellett jelentést tenni, amely az Amerikai Gyárosok Szövetségének estebédjén hangzott el. Itt a tudósítók megelégedtek a tények feljegyzésével, az ügy jelentőségének méltatása a vezércikkíróknak jutott. S a cikkírók sorában akadtak olyanok, akik helytelenítették Eden megjelenését az amerikai tőke képviselői előtt, arra utalva, hogy a tőke ráhajló árnya eltüntetheti Edennek azokat az arcvonásait, amelyeknek esetleg közük van az amerikai nép de-

mokratikus gondolkodásához. Eden megfélekedett a Green és Lewis-féle munkásvezérekről.

Az általános nyugtalanság korában, az útrakelt s valahol eltévedt igazság éveiben szinte másodrendűnek látszik a fenti két eset. A cselekvés idején valaki elmélkedhetik: ez Roosevelt. A pucér könyörtelenség huszadik századában az amerikai sajtó megengedheti magának azt a fényűzést, hogy hollywoodi szókinccsel oltsa el a földkerekséget befutó lángok veszedelmét. De gondoljunk arra, hogy ugyanebben az időtájban jelent meg Harold E. Stearns szerkesztésében egy könyv, amelynek ez a címe: „America now“. Hárminchat író és gondolkodó, közte három külföldi, az amerikai műveltség kérdéseiről fejezi ki véleményét. Kezdve a rádióknak és mozinak mondott szórakozásoktól egészen a kínai és mexikói szempontokig olyan kérdések elemzésével találkozunk ebben a közel hatszáz oldalas műben, amelyek azt mutatják, hogy a technikai korszerűségek hazájában az imponderabiliák felelősségétől sem tud megszabadulni a lélek, viszont az imponderabiliák felelőssége sem tudja eltüntetni az aktualitások tisztaságot bekormozó sötét-ségét. E kötetből mintha kihallanók egy vergiliusi eklogának halavány visszhangját, más esetben pedig az újságírói hang időszerű recsegése figyelmezteti az olvasót arra, hogy nem a tegnapról, nem is a holnapról van szó, hanem a máról, amely nem tűri a moll hangnem lágyágát.

Az amerikai Egyesült-Államok is zajló talaj lett korszerű hangsúlyozással. Még mindig nem annyira, hogy a lélek és érdekek minden lépése csikorgó lármával járjon; az egyenruhába és jelszavakba bujtatott európai idegesség itt még nem jajdul fel titokban, nem szomorkodik; a sajtószabadság védangyalát még nem ölte meg a túlfűtött keserűség és egyoldalúság. Nagyjában itt ma még többen tudnak örülni az életnek, mint odaát; s az igazság étvágyát nemcsak az érzelmek apró süteményével elégítik ki, hanem a tárgyilagosság ízletes kenyerével. Ámde rossz, sőt kétségbeejtő jelek is mutatkoznak. „Father Coughlin“, az ismert amerikai „rádió-pap“ olyan tüzekeztet, melyek végzetes jelentőségűvé válhatnak. Mundelein csikágói érsek ugyan tapintatosan leintette a detroitit papot, de miután Coughlin az egyház dogmaival nem helyezkedik szembe, a leintésnek csak akadémikus, jelképes fontossága volt. Karácsony hetében Krisztusról és a szeretetről prelegált a detroitit pap, akinek politikai hívei sorában nemcsak katolikusok vannak nagy számban képviselve, hanem protestánsok is; de hogy a fohász és alázat hangja érvényesül-e majd további beszédeiben, az igen kétséges. Elkopott frázisokat mond egyéni hangon és a meggyőződés varázsával; a zsidókérdést állandóan a kommunizmusmal azonosítja; kritikájában bizonyos vonatkozásban észlelhetők töredék-igazságok. Felvilágosítás szempontjából semmi sem veszedelmesebb a töredék-igazságnál; az isteni fény ígéretének ördögi ravaszága ez. S amíg a gépkocsik kíméletlen sebességgel és nembánomsággal köszöntik a járókelőket, s amíg a hithű lelkek a tennesseei és georgiai falvakban a szektáriánusok babonás következetességével ragaszkodnak az előítéletek kényelméhez, e két véglet között, a technikai érettség és a metafizikai primitívség szélsőségeiben, Franklin D. Roosevelt igyekszik megtartani a gazdasági és társadalmi egyensúlyt. Ellenségeinek száma alaposan szaporodott, de ereje még mindig elvitathatatlan. Mosolya és hangjának melegsége ma is a humanistáé, s nem a kizárólagos politikusé, ami nem jelenti azt, hogy Roosevelt megszűnt volna számító politikus lenni.

IDE KAPCSOLÓDIK Rooseveltnek az Amerikai Kongresszus előtt tartott világraszóló beszéde, ahol a demokratikus elvek igazolására, s a diktatori felfogás és hatalom ellensúlyozására törekedett. Az amerikai elnök

beszédének megemlézése nélkül természetesen nem lehet a korszerű amerikai problémákról megemlékezni. Az ötvenhét esztendő elnök ma frissebb és cselekvőbb szellemű, mint mikor az ország élére került. A politikus és az államférfiú képességei találkoznak benne, s ezek a képességek legutóbbi hatalmas beszédében is érvényesültek. Ahhoz kétség nem férhet, hogy Rooseveltnél, aki „my friends“ megszólítással szokta a rádión át köszönteni az amerikai népet, boszorkányosan tisztában van az amerikai lélektannal. Ugyanakkor azonban helytelenül ítélik meg azok, akik az igaz demokratikus meggyőződés és a „Bauernfängerei“ egyvelegéből arra következtetnek, hogy az elnök ítélőképességének távlati külügyi viszonylatban mellőzhető. Rooseveltnél, a politikusnak persze sokat számít demokrata pártja, s maga akad fenn legkevesebb azon, hogy az 1940-i elnökjelölő konvenciót megelőzőleg legalább százötvenezer demokrata párti amerikai politikai alapon ideiglenes munkakört juttatnak; hiszen a pártpolitika így szokta elismerni híveit, s ebből a ruganyos gondolkodásból és elismerési keretből Rooseveltnél sem kapcsolódhat ki. De Rooseveltnél az államférfi nem hódol be a politikusnak; szinte azt lehetne mondani, hogy az államférfi irányítja benne a politikus olcsó mozdulatait is.

Walter Lippmann, az ismert amerikai publicista, nemrég cikket írt a következő címmel: „American Foreign Policy in the Making: The Critical Choice“. A cikkíró egyik lényeges megállapítása, hogy ezidőszerte, legalább egyelőre, Amerika kivételesen szerencsés helyzetben van. Nincs hajóhad s nincs repülőgép-sereg, amely jelenleg a siker reményében megtámadhatná az Egyesült Államokat. Lippmann ebből az elemi és mégis időszzerű megfigyelésből arra a következtetésre jut, hogy Amerika külügyi politikájának alkalmazkodnia kell ahhoz a földrajzilag és stratégiaileg előnyös helyzethez, amelyet az úttörő államférfiak bölcsességének és a sorsnak köszönhet. Amerikának nem kell ijedeznie, mert hiszen Európában és Ázsiában a hatalmakat lekötik esetleges és tényleges háborús ellenségeik. Lippmann megítélése számít az amerikai sajtóvélemény világában, s amikor azt írja, hogy az amerikai külügyi politikának meg kell védenie minden erejével az ország egyensúlyát és biztonságát, olyan felfogást fejez ki, mely áttöri az amerikai provincializmust.

Amerika ismerje a maga helyzetét, de békéjét ne becslje túl. Ez a szélmalomharcokat kerülő felfogás jellemzi Rooseveltnél elnököt is akkor, amikor világviszonylatban beszél. Amerika sem vetheti meg a fegyverkezés szükségességét. Egyelőre nem kell félnie; de holnap vagy holnapután megváltozhatnak a viszonyok, ha netalán az európai és ázsiai felszabadult erők összefognának ellene. Ennélfogva szükséges a fegyverkezés: a hadihajók megerősítése, a repülőgépek tökéletesítése, a Csendes-óceán, a Panamaszatorna s egyéb amerikai vonatkozású vízi és földi területek védelme. Amikor Lippmann ilyen értelemben ír s az elnök a demokrácia mellett száll síkra, a két elv között szoros összefüggés áll fenn. Rooseveltnél nem fenyegetőzik; Rooseveltnél felvilágosít. Az amerikai elnök, mint jellegzetes demokratikus államférfiú és politikus, hisz a tárgyalások erkölcsi és gyakorlati jelentőségében, az eszmék tisztázásában, az érdekelletetteknek megbeszélések útján elérhető elsimításában. De hisz a demokrácia függetlenségében is: az a körülmény, hogy Felix Frankfurtnél kinevezte a Legfelsőbb Bíróság tagjának, tagadhatatlanul ilyen gesztusnak tudható be.

Világpolitikai viszonylatban Rooseveltnél felfogása szerint az értelem érve legyen meggyőző, nem pedig a fegyverkezésé. Viszont erről a kérdéstről nem nyilatkozhat akadémikus elvontsággal, tehát frázisokat is kell mondania, amelyek meggyőzőek, s olyan modorban is kell beszélnie, amelynek ritmusában az államférfiút legyőzi a politikus. Ez a lélektani szempont jel-

lemezte legutóbbi nagy beszédét is. S akár hiszik Európában, akár nem, a valóság mégis az, hogy Roosevelttel amerikai viszonylatban őszintén demokratikusnak bizonyult, amikor a demokrácia erkölcsi tartalmát és tárgyilagosságát hangoztatta. Idealizmusa sokkal józanabb Wilsonénál, de nem akadályozza meg abban, hogy ezzel egyidőben ne legyen pragmatikus észjárású. Azaz: amit Lippmann mint újságíró megír, azt Roosevelttel is tudja, mint államférfi és politikus, s amikor Lippmann optimista, Roosevelttel is az, s amikor az önbizalom hangoztatása mellett is szükségesnek véli a külügyi politikának olyan tájékozódását, amely továbbra is biztosítja Amerika nyugalmát és egyensúlyát, ez nemcsak a publicista érthetően számító észjárásának leszűrődése, hanem a mai amerikai demokratikus politika irányvonala is. Lippmann persze több határozottságot kíván; de Lippmann a szerkesztőségi asztalnál könnyebben okoskodhat mint az elnök a Fehér Házban.

Fentebb azt írtam, hogy Roosevelttel nem fenyegetődzik, hanem felvilágosít. Ügy is van. Ez a felvilágosítás nem akadémikus. A való élettel társul. Az érdek világában mozog. Az amerikai érdek világában. S amikor az elnök a demokrácia mellett szót emel, bármennyire az emberiségnek próbál szolgálatot tenni, elsősorban Amerika érdekeit védi. Több súllyal mint Lippmann, de hasonló eszmekörrel. S ezt az amerikai nép is tudja. Azért erősítette meg Roosevelttel népszerűségét legutóbbi kongresszusi beszéde.

Emlékezetes az az óriási fölény, amellyel Roosevelttel első elnökválasztása alkalmával republikánus ellenfelén győzelmet aratott. Akkor úgy tetszett, mintha a demokrata párt hatalma tartós maradna. A második elnökválasztás alkalmával is nyilvánvaló volt a roppant demokrata fölény. Vannak, akik arról beszélnek, hogy 1940-ben Roosevelttelnek harmadszor is arra kellene törekednie, hogy az amerikai nép a washingtoni Fehér Házba küldje. Roosevelttel egyelőre nem nyilatkozott arról, hogy 1940-ben mik a szándékai; ha harmadszor „futna“ elnöknek, ez sokféle következtetést követelő precedensét jelentene. De amint említettem, azon a meredek úton, amelyen az amerikai elnök halad, többen elhagyták; főként a plutokraták azok, akik benne a kapitalizmus amerikai változatának ellenségét látják. Ez a vád nevetséges, de jó politikai fegyver, aminek egyik legjellemzőbb eredménye az a tény, hogy a novemberi választások nagyon kedveztek a republikánusoknak. Ebből a sikerből a republikánusok azt következtetik, hogy elnökjelöltjüknek kitűnő esélyei lehetnek 1940-ben; ellenfeleik pedig arra hivatkoznak, hogy 1914-ben hasonló természetű sikert arattak a republikánusok, ami nem akadályozta meg a demokratikus győzelmet 1916-ban. Ebben az esztendőben ugyanis Woodrow Wilsonnal demokrata tickettel választották meg újra elnöknek.

Hogy a jövődömondók közül kiknek van igazuk, azt az 1940-i esztendő fogja eldönteni. Az a republikánus párt, amely 1932-ben végérvényesen halottnak tűnt, felkelt halottaiból s jelenleg huszonhárom tagja van a szövetségi szenátusban, százhetven tagja a képviselőházban, s tizennyolc állam kormányzója republikánus. Meg akarom jegyezni, hogy a hazai olvasót ne tévesszék meg a „republikánus“ és „demokrata“ fogalmak. A különbség köztük csak az, hogy a republikánusok inkább ragaszkodnak a status quohoz, mint a demokraták; az utóbbiak progresszívebbek, de egyáltalán nem bálványrombolók forradalmi értelemben. Az igazán radikálisnak mondható amerikai politikai szervezeteknek alig van szavuk az ország nagy kérdéseiben.

A republikánus párt befolyásának növekedésére jellemző, hogy a legutóbbi limai konferencia alkalmával nemcsak Hull külügyminiszter volt az amerikai delegáció vezére, hanem Alfred Landon is, a kanzaszi politikus, Roosevelttel republikánus ellenjelöltje 1936-ban. Persze, ez a körülmény nem-

csak a republikánus párt növekedő erejét mutatja, hanem egyebet is. A demokrácia a megalkuvás elvének politikai tudománya; a demokrácia — akár elhiszik ezt az önkényállamokban, akár mosolyogva, fölényeskedve intézik el ezt a felfogást — csakugyan a társadalmi, politikai és erkölcsi erők egyensúlyára törekszik. S miután a délamerikai konferencia a Monroe-elv jegyében folyt le, s a cél „józan“ volt, s ennél fogva a demokratikus felfogás szerint erkölcsi tartalmú is — ez a puritán hagyomány — észszerű az a megállapítás, hogy az amerikai értelmezésű demokratikus meggyőződés érvényesült akkor, amikor a demokrata párt uralma idején egy republikánus vezetőpolitikust is elküldték a délamerikai konferenciára. Hogy a kulisszák mögött az igazság esetleg megcsuklott hangon beszélt, mert hiszen megegyezést kellett kötnie az érdekekkel, az valószínű; mindez nem változtat azon a tényen, hogy a demokrácia nemcsak az érdek gazdasági kurjongatása, hanem egy elvont elvnek, az erkölcsi célnak szolgálata is.

Évezredek óta hússá-vérré vált az a meggyőződés, hogy a diplomáciában a sikertelenség a legnagyobb vétek. A diplomácia árama a siker varázsa. Ő sokfelé tépett korban az amerikai külügyi politika természetesen azon van, hogy a maga érdekeit mindenütt, de elsősorban az amerikai földrészen megvédje. A diktatoriális államok Japán-viszonylata, Argentína érzékenykedése az Egyesült Államokkal szemben, Németország fokozódó befolyása bizonyos délamerikai országokban s a gazdasági veszedelmeken kívül „ideológiai“ eltérések magyarázzák meg azt az amerikai törekvést, hogy ezen a világrészen ártalmatlan legyen az önkényállamok racionális és irracionális hatalma. Senki sem olyan szabad a valóságban, mint álmaiban; ezt a demokratikusan gondolkodó emberek, sőt államférfiak is tudják. De nem hajlandók lemondani arról a meggyőződésükről sem, hogy a demokratikusan felfogott szabadság több mint hűsítő képmutatás; meggyőződésük, hogy a vad hírekkel teli világban a demokrácia, a gazdasági gátlások ellenére a legjobb hír, mert a szabadság vigaszt adja. A demokráciák sem tudták megszüntetni a nyomort, általában a társadalmi igazságtalanságot; de a demokráciák — ez híveik dogmája — legalább elvben ragaszkodnak az emberi méltóság megbecsüléséhez. Az igazi demokraták nem helyeslik a lincselést, nem helyeslik a megcsonkított életet semmiféle formában. Az igazi demokraták a gyűlölet özönében is a megvalósítható társadalmi paradicsomról álmodoznak.

A valóságban persze más a kép. Amerikai muníciógyárosok szállítanak gyilkoló anyagot déli forradalmároknak: ez „business“. A tőkéstársadalom könyörtelen vetélkedése, szakadékok fölötti lélektani és pénzügyi halálugrása épp az amerikai élet keretén belül figyelhető meg a legjobban. Nemcsak a bomba öl, de az az ember is, aki a bombát eladja. Néha mintha a demokrácia saját csapdájába került volna; szerencsére nem marad benne állandóan. Kikerül belőle a szabadság elvének segítségével. A nép szolgál? Igen, de a demokrácia keretében megtanulhatná, hogy nem kell szolgának lennie. Ez a nemes gondolkodású amerikaiak meggyőződése, s bármilyen hihetetlenül hangzik, bizonyos, hogy még a külügyi politikában is ilyen álmot vezet az amerikaiak egy részét. Ha sub specie aeternitatis nézzük e kérdést, akkor valamelyes fejlődést láthatunk abban, hogy a demokráciának még nemzetközi politikai viszonylatban is vannak megnyugtató jelenségei. John Middleton Murry angol író jegyzi meg Montaigneről, hogy olyan, mint a természet napsütéses ajándéka; Montaigne, aki felfedezte az egyént önmagában \$ önmagán át minden más egyént, legalább is olyan fejlődést jelent az egyéniség nélküli lélekkel szemben, mint a demokrácia, minden hibájával, a szabadságot tagadó autokráciával szemben.

Érzem és tudom, hogy a társadalmi viszonylatban alkalmazott bölcseleti értékelmélet elhomályosítja a valóság formátlanságát. De ez az „idealiz-

mus” mégsem alaptalan. Az amerikai demokrácia nemcsak elv, hanem tapasztalat is. S mert az, igazolja e filozófiai csökönységet. Igazolja, minden pizok ellenére, belviszonylatban, s igazolja, minden fondorkodás ellenére, külügyi viszonylatban.

AZ AMERIKAI ÉLET rengetegéből és bozótjából olykor kihallani a dalosmadár hangját, de rendszeren inkább a rádióét. Néhány hóval ezelőtt a rádió egy Orson Welles nevű fiatal színész szerepével s a „Men from Mars“ című jelenettel valósággal rémületet keltett az amerikai nép körében. Ezrek azt hitték, hogy valóban a Marsról kerültek emberek az amerikai kontinensre azzal a szándékkal, hogy elpusztítsák. Naivság? Együgyűség? Hiszékenység? A princetoni egyetem háromezer dollárt szánt arra a célra, hogy Hadley Cantril nevű pszichológiai tanára tanulmány tárgyává tegye azt a kérdést, hogy voltaképpen milyen ok alapján bolondultak meg a rádióhallgatók. A modem technika hazájában a rádió a sors és a hallgató babonás összekötő tisztje legyen? Vagy az elvadult idegek képtelenek a józanságra?

Mindezek a kérdések teljesen megokoltak, mert amikor a mai amerikai problémákról beszélünk, a tömeglélektan szempontjainak alkalmazását nem lehet figyelmen kívül hagyni. Prometheus, az emberi erő és nyugtalanság szimbóluma, ugyan miként viselkedik, amikor a demokrácia keretében nem akarja elviselni a láncokat? Az istenek micsoda arcával kell felvennie a harcot? A tőkével? A tudatlansággal? A tájékozatlansággal? A munkásszervezetek jólkereső irányítóival? A különböző felekezetekkel? Az ifjúsággal? A feministákkal? Az amerikai dübörgésben nehéz kihallani azt a hangot, amely a harmónia látomását szolgálja. A bizarrság könnyebben észrevehető, mint a bölcsességgel azonos egyszerűség. A demokrácia egyelőre még nem tett ki magáért úgy, hogy mindenki megérthesse céljait és megbecsülhesse eredményeit; de nemcsak gangsterek hazája ez, hanem tisztességes embereké és költőké. Megcibált idegekkel az angyalok sem lehetnek mindig megbízhatóak.

A republikánus-demokrata pártharcokon s a külügyi problémákon kívül, amelyek magától értetődően mind összefüggnek a kenyérharc kisebb-nagyobb fokú nehézségeivel, micsoda egyéb problémák foglalkoztatják az amerikai közvéleményt? Egy amerikai cikkíró helyesen jegyezte meg, hogy a „Név? Deal“-nek azt az eredményét nem lehet elvitatni, hogy a munkaadók tekintélyes százalékában, ha duzzogás kíséretében is, kiváltotta a szociális lelkiismeret szükségességét. Még ha republikánus elnöke lenne is az amerikai Egyesült Államoknak 1940-ben, s még ha az amerikai Kereskedelmi Kamarák egyenként és összesen ünnepinek éreznének minden napot mindaddig, amíg republikánus elnök áll az ország élén, s még ha a kezdeményezés, az üzleti vállalkozás elve visszatérne is a ruganyosság szabadságához és szabadosságához, azt nem lehet letagadni, hogy a plutokraták immár nem melőzhetik a tömegek valóságérzetét olyan kérdésekben, amelyekbe eddig nem volt beleszólásuk. Mint ahogy a tizenkilencedik században, Európában, a francia forradalom hatása alól a legfeudálisabb országok sem vonhatták ki magukat, több mint valószínű, hogy Rooseveltt vértelen evolúciós forradalma hat az amerikai tőkés lelkialkatára a jövőben is. Az amerikai nép idegenkedik a centralizált hatalomtól; még a Work Progress Administration alkalmazottai is, akik pedig élvezik a mai rendszer előnyeit, visszautasítják azt a felfogást, hogy az állam érvényesüljön az egyén rovására. Lincoln „popular government“-konceptiója sokkal mélyebb gyökeret vert az amerikai nép idegvilágában, semhogy az elkerülhetetlen és viszonylagos központosítás ideiglenes kísérletezésével ezt a felfogást meg lehetne szüntetni. A „popular government“ pedig egyértelmű azzal a meggyőződéssel, hogy a lakosságnak

szava legyen az állami és szövetségi tevékenységek ellenőrzésében, ami egyik elengedhetetlen feltétele a demokratikus rendszernek. Sem a La Follette-féle National Progressive Party, sem az American Labor Party, vagy a szocialisták és kommunisták pártja nem rendelkezik annyi erővel, hogy sikeresen beleavatkozhatnék a hagyományos amerikai demokratikus eszmekörbe. Viszont igen kétséges, hogy az elfogultságok végletében járó amerikaiak, mint például „Father Coughlin“ vagy pedig Frank Hague, Jersey-City polgármestere, az American Legion támogatása ellenére csakugyan megvethetnék lábukat ezen a földön. Kétséges, még pedig azért, mert amíg egyrészt ezeknek az embereknek veszedelmes szereplését nem lehet és nem szabad lekicsinyelni, másrészt számolni kell azzal is, hogy az amerikai nép hiszékenysége politikai téren kevésbé ruganyos, mint a szórakozásokban. A szórakoztató rádió-programm vagy a csapnivalóan ostoba film sokkal jobban megőrizheti az amerikai népet, mint egy politikai hókuszpókusz, amely ellentmond a demokrácia elvének. S mindaddig, amíg a gazdasági helyzet félig-meddig eltűrhető, s. ezen az értendő, hogy akár a kormánytámogatás, akár a munkaalkalom elejét veszi a nélkülözésnek, a túlhajtott faji harc kóros tünetének következményei sem bántják Amerikát. Itt is vannak olyanok, akik mindenféle bevándorló vagy a négerek ellen ágálnak; egyelőre azonban, a kollektív izgalom árnyai ellenére, a jelenségek nem váltak tettekké. A gondolat és a cselekvés szabadságát sem fenyegeti az a türelmetlenség, amely halálba kergeti a demokrácia és a humanizmus elveit.

De a türelmetlenség társadalmi következményeivel mégis számolni kell. A demokrácia polgárai mind gyakrabban elpártolnak az igazság tárgyilagosságától. Az újságokhoz küldött levelekből kiderül, hogy a szólásszabadság nevében a szólásszabadság ellen nyilatkoznak egyesek. Könnyebb az ördöggel vitatkozni, mint az elfogult emberrel. A Ku-Klux-Klan szelleme a butaság egén a lélek villáma, s fénye világít azoknak az életében, akik korlátoltak vagy sunyin önzők. Pascal szerint „az én mindig gyűlöletreméltó“. A francia gondolkodó erénylátomásában, isteni honvágyában a bűn ennyire szörnyű lett. Az „én“, a „lélek“, az „ember“ valóban ilyen lenne? De hiszen vannak emberek, akiknek szentsége emberségességük, s akik világhír nélkül a lélek hírért, a jóságért, a megértésért, közölték a világgal. S ilyen halandók Amerikában is élnek nagy számban; talán ők sem boldogok, ha mosolyognak is, de semmiesetre sem az a törekvésük, hogy a demokrácia égisze alatt a türelmetlenség boldogtalanságának bacillusait terjesszék.

Bennük kell bízni, a lélek józanaiban, akik a pénz káprázatában sem veszítik el egyensúlyukat, s a habzó önzésben sem szűnnek meg értelmes emberek lenni. Főiskolákon, társadalmi intézetek irodájában, hitközségekben, üzleti központokban, farmerotthonokban és ipari munkások szállásán találkozunk ilyen emberekkel; sőt a politikusok soraiban is akadnak olyanok, akik a közélet szolgálói, s nem várják el a közélettől azt, hogy őket szolgálja.

REMÉNYI JÓZSEF

SZÍNHÁZI KISTÜKÖR

SZÍNHÁZAINK KÖRÜL az idén ugyancsak bőven zajlottak az események. Igaz, nem annyira művészi, mint inkább igazgatási és személyi vonatkozásokban, de ezek is épp úgy foglalkoztatták a közvéleményt, mint maguk a színházi művek.

A jelentősebb mozzanatok fölött mi sem térhetünk napirendre. „A gazdasági és társadalmi rend hatályosabb védelmét“ célzó törvényes intézkedések a szellemi élet területén — a sajtó mellett — a színház és film berkeiben találtak legtöbb rendezni valót. Ennek következtében a színházi fronton már is figyelemreméltó változások észlelhetők.

Az ú. n. zsidótörvény egyik sarkalatos pontja értelmében „zsidó nem lehet színház igazgatója, művészeti titkára, dramaturgja, vagy bármily névvel megjelölt olyan alkalmazottja, aki a színház szellemi vagy művészeti irányát megszabja“. Magánszínházaink túlnyomó része kénytelen tehát gazdát, illetőleg igazgatót cserélni s vezetőségét részben vagy egészben átváltani. Az átalakulás még nem történt meg, de már folyamatban van. A színházak zavartalan működését az évad végéig átmeneti intézkedések teszik lehetővé. A változás elsőnek a Belvárosi Színházban ment végbe; e nem dicstelen múltú, központi fekvésű kis színház február óta a színművészeti kamara protektorátusa és új igazgatás alatt folytatja működését. Jövőre alighanem a többi intézet vezetése is módosulni fog. Addig talán megoldódik az a rejtély is, hogy a Művész Színház, amely az idén már kényszerszünetet tartott, végleg a Király Színház sorsára jut-e?

A színészkamara — teljes nevén „Színművészeti és filmművészeti kamara“ — a múlt év végén alakult meg. A hivatalos rendeletben meghatározott célja és feladata: a színművészet és a filmművészet körében a nemzeti szellem és a keresztény erkölcs követelményeinek érvényrejuttatása és biztosítása, a tagok testületi és szociális érdekeinek képviselése, hivatásuk erkölcsi színvonalának és tekintélyének megóvása, fegyelmi hatóság gyakorlása, stb. A kamara színművészeti és filmművészeti főosztályból áll, ezek meg öt-öt csoportra oszlanak: 1. művészeti ügyvezetők (igazgatóság), 2. előadóművészek, 3. művészeti ügykezelők (rendező, díszletfestő, karmester), 4. műszaki és igazgatási ügyvezetők és ügykezelők, 5. művészi segédzsemetényzet (zenészek, segédszínészek, statiszták, gyakorlatosok). A kamarának Kiss Ferenc lett az elnöke. A színművészeti főosztály eddig mintegy

másfélezer tagot számlál; közöttük nemkeresztények csak a törvényes rendelkezéseknek megfelelő arányszámban foglalnak helyet és játszhatnak a jövőben.

A színészcéhet létrehozó rendelkezések a szín- és filmművészeti hivatás színvonalának fejlesztését is a kamara feladatkörébe utalták. Ezzel az eddiginél jóval szorosabb korlátokat állítottak a színi pályára készülők elé anélkül, hogy teljesen elzárnák az egészen kivételes östehetőségek érvényesülésének lehetőségét. Nem is volna helyes útjukat állni, de viszont a mai belterjes tenyésztés idején igazán nem árt képesítéshez kötni a művészi ambíciókat. Forgalombahozatal előtt próbáljuk csak ki szakszerűen: tényleg talantom vet-e szikrát, avagy csak kovakő? A modem színészképzés terén a fennállása hetvenötödik évfordulóját ünneplő Színművészeti Akadémiára különleges szép feladatok várnak.

E változásokkal kapcsolatos a színházi szaksajtó kérdésének rendezése is. A Színházi Élet című közismert képes magazin múlt év végén beszüntetve, itt is utánpótlásról kellett gondoskodni. Leszaktadt gombház helyére nem akad annyi más, mint ahány igény e színház-tájéki vegyeskereskedés örökségére pályázott Nyomában a színházi revük egész raja lepte el az újságpavillonok kirakatait, sőt egynémely napilapunk vasárnapi képes melléklete is, amely addig a természet csodáit és a technika vívmányait népszerűsítette, most fürge szimattal színházi és film-közlönyvé vedlett át. Pirulás nélkül megvalljuk, nem tartoztunk a volt színházi képeslap széleskörű olvasótáborába, s az újakra sem fizetünk elő. De futó összehasonlításuk is meggyőzött arról, hogy az új Grál-lovagok a levitézlett előd uniformisában tetszelegnek és kitaposott útjait járják. Pedig az operáció célja — ha jól emlékszünk — nem az volt, hogy egy kulisszaközlöny feláldozásával hármast ikreket ringassunk, hanem az, hogy a szellemi egytálasok „műveltség“-szomját tisztultabb felfogású képeslappal lássuk el. A magazinfélénél szöveg és kép elválaszthatatlan; az új színházi lapok tényleges újsága a nyári számokból tűnik ki majd jobban, hogy t. i. mely határig fogják követni például a strand- és egyéb királynők ábráinak merész, hogy ne mondjuk: felszabadult vonalait?

Viszont azon az ellenvetésen is el lehet gondolkozni, miért követelünk a nyájas nagyközönség számára jobb színházi tájékoztatást, mint aminőben teszem a M. Tud. Akadémia összes ülésének tiszteletreméltó gyülekezete részesül? Mert lám, az is hozzátartozik a színházi év történetéhez, hogy a Vojnits-díjat, amellyel évről-évre az elmúlt évad legértékesebb magyar drámaújdonságát kellene jutalmazni, a zsűri legutóbb Csathó Kálmán „Fűszer és csemege“ című elmeművének ítélte oda.

Jegyezzük fel, hogy a magyar Felvidék hazatérésének ünneplésében színházaink is kivették részüket. A november eleji mámoros napokban mindenik színház műsorába iktatott valamelyes megemlékezést; a Városi Színház ünnepi előadásán felvidéki színészek vendégszerepeit, az Opera és a Nemzeti Színház ugyanakkor ellátogatott a felvidéki nagyobb városokba. Hasznosnak tartanók e vidéki turnékat országos viszonylatban rendszeresíteni. Persze nem sztárgáziért,

hanem a nemzet napszámosaihoz illő szolgálatból. Ma, amikor vidéki színészetünk egyre súlyosbodó válsággal küzd, amikor a műsorok színvonalára és a közönség érdeklődése egyre alacsonyabb mélypont felé zuhan, a nagyérdemű publikum már féljegyre sem áldoz, s ezen a részvétlenségen vidéki színészetünk minden erőfeszítése megfeneklik: a fővárosi vezető színházak bizony hivatást teljesítenének, ha időnként friss vérkeringést vinnének szerte s kissé törődnének, sorsközösséget vállalnának nagymúltú vidéki színészetünkkel. A kerületi szintársulatok tervbevett stagione-szerű vándoroltatása is segítene valamit a jelenlegi állapotban. E téren sem maradhat minden a régiben, nem mélyülhet a végletekig a szakadék a luxusfőváros s a porba, közönybe temetkező vigasztalan vidék között...

És itt utalunk egy nemrég megjelent tanulságos könyvre (Elekes Dezső: Budapest szerepe Magyarország szellemi életében), melynek szerzője, jeles statisztikus, számok vallomásából állapítja meg, hogy „a vidéki színészet ma erős küzdelmet vív a mostoha magyar sorssal s szinte satnyaságra van ítélve“. A könyv idevágó fejezete érdekes képet ad fővárosi és vidéki színészetünk erőviszonyairól. Hazánk 77 színháza közül 18 van Budapesten, a többi vidéken. Ez utóbbiak azonban mindössze 15 szintársulat között oszlanak meg, pusztán számuk tehát nem lehet a fővárosi és vidéki színházi állapotok összehasonlításának alapja. A helyes tájékozódás kulcsa: a személyzeti létszám, az előadások száma, főleg pedig a látogatottság. Az ország színházi személyzetének összlétszáma 1929—30-ban 3892 volt, ebből Budapesté 3056, vagyis 79%. Ugyanezen évi statisztika szerint az országban tartott 11.780 előadásból 5808, majdnem 50% jut a fővárosra. Ezzel szemben a 3-8 milliónyi eladott jegyből 68%-ot fogyasztott Budapest; figyelembe veendő itt az a körülmény is, hogy egy nézőhely átlagos ára telt ház esetén Budapesten 3-58 pengő, vidéken csak 1.30 pengő. Az előadott darabok minőségére is érdekes világot vetnek a számok. Az előadott 1600 színműből csak 660 jut Budapestre, a vidéki társulatoknak tehát jóval szerényebb ellenszolgáltatás mellett majdnem kétszerannyi darabot kell játszaniuk. Ezekből a különbségek közül következik az is, hogy Budapesten egy színdarab évente átlag 8.8 előadást ér, míg vidéken mindössze 6.4-et. Mondanunk sem kell, hogy a műsor állandó változása az előadások minőségének rovására megy. Világosan mutatja ezt a műfaji megoszlás: 655 operettelőadásból 458, vagyis 70% a vidék számlájára könyvelendő; népszínművet viszont többet játszanak Pesten, mint vidéken. Egyébként jellemző a tíz év előtti színdarabtermelésre, hogy akkoriban 1234 színpadi szerző darabja volt műsoron. E statisztika tanulságai nagyrészt a mai viszonyokra is alkalmazhatók.

A SZEZÓN FRISS LENDÜLETTEL indult, mintegy szerves folytatásaként a tavalyi jó esztendőnek. A margitszigeti pompás szabadtéri színház nagyszerű előadásaival (Szentivánéji álom, Csongor és Tünde, János vitéz) úgyszólván törés nélkül hidalta át a kapuzárás és kapunyitás közötti hónapokat. A serény készülődéseket késő ősszel a politikai élet mozgalmi megzavarták ugyan, de így is élénk színházi évről

számolhatunk be. Bár a bemutatók száma mögötte marad az előző évek túlfeszített rekordtermelésének, a felújításokkal együtt már eddig hatvan körül jár. A számok csökkenését műfaji és tartalmi változatos[^]ság kárpótolja. Ókori és modern drámák, külföldi és magyar klasszikusok, vallásos, történelmi, társadalmi, bűnügyi témaváltozatok, szalonvígjátékok és népi színművek, szatíra és komédia, tréfák és zenés vígjátékok egyaránt megtalálták a maguk színházát, közönségét és sikerét. Nézőtér és előcsarnok a politikai élet hullámverése szerint híven tükrözte a közhangulatot. Időnként fojtott nyugtalanság, ideges feszültség telítette a léghőrt. Ilyenkor a közönség érzelemnyilvánításának rejtett értelme támadt. A nem annyira ösztönös, mint inkább kiszámított tapsok főleg bizonyos szerzőknek és bizonyos színészeknek szóltak, jámbor szimpátiatüntetésképpen. A figyelem fokozottan összpontosult pointekre és allúziókra: a közönség örült és a színház hivatásteljesítését ünnepelte abban, hogy kényes időszzerű kérdésekről — ha mindjárt madárnyelven — helyette, az ő nevében is megnyilatkozott. Szórakozást, nem műélvezetet keresett közönségünk a színházban. Kívánságának méltánylása az évi műsorból leolvasható.

A rangsor élén a Nemzeti Színház klasszikus ciklusa áll. A Nemzeti, a közönséghangulathoz alkalmazkodva, e sorozatot csupa vígjátékból válogatta össze. Aristophanes, Shakespeare, Molière, Kleist és Eötvös József — már a pusztá névsor gondos körültekintésre vall. Aristophanest ma színrehozni nem egyszerű, nem könnyű feladat; szabadszájúságát, féktelen hahotáját a modern színház kényesebb akusztikája nem igen bírja el. Érthető tehát, hogy a „Madarak“ előadására a Nemzeti nem Arany János mesteri, szövegű fordítását használta fel, hanem Révay József szabadabb átdolgozását, amely a mű szellemét éppoly kitűnően tolmácsolja. Hasonlóan nehéz feladatot ró az antik szerkezet a rendezőre; a munkának ezt a részét Németh Antal oldotta meg becsvágygal és sikerrel. A társadalmi és közélet ez örök-érvényű szatírája a remek előadásban oly közvetlenül hatott, mintha nem is harmadfélezer év távolából harsogna felénk. (De hol egy sziget, ahol költő ma ennyi kurázsival szólhat?) Semmiben sem marad ez előadás mögött Shakespeare, „Ahogy tetszik“ című vígjátékának felújítása. Csípős, maró gúnyolódás, örökös fintor helyett itt idilli báj, naiv mesehangulat ömlik el a színpad képein. A sejtelmes szépségű ardennei erdő mélyén lejátszódó ezerhangú, ezerszínű szerelmi játék s jókedvű alakoskodás, a költő forró élet- és természetérzésének e páratlan megnyilatkozása hiánytalanul bontakozott ki a Nemzeti pompás előadásában. „A makrancos hölgy“ felújítása kevésbé sikerült. Moliéret, a másik halhatatlan udvari mulattatót szintén két darabja felújításán láthattuk viszont. A „Mizantrópéban a művészete csúcspontjára érkezett bölcs fanyar mosolyával, saját érzéseit leplezve, mutatja be a meztelen emberi lélek és a társadalmi konvenciók tragikomikus összefüggését. A „Póruházi negédesekében kevésbé válogatós eszközökkel végzi a javíthatatlan társadalomkritikus szerepét. Amazt fegyelmezett, stílusistizáló előadásban, Kiss Ferenc egyéni ízű alakításával, emezt helyenként a hancúrozásig túlozva hozták színre. Elégedetlensége

Plautus és Moliere pajzán feldolgozásával szemben indíthatta Heinrich von Kleistot az „Amphitryon“-rege újszerű feldolgozására. Ami nekik s velük együtt legutóbb Giraudouxnak csak hálás komédiaanyag volt, azt ő lélektani kísérleti drámává kívánta kimélyíteni. A téma: a felszarvazott férj örök története; a dolog lényegén sem az nem változtat, hogy a szarvakkal maga a felséges Jupiter ajándékozta meg a thébai hadvezért, sem az, hogy csak a férj alakjában tudja megkönyörögni a hűséges Alkménét, sem az, hogy a kakuktojás Herakles félistenként halhatatlanítja a gálans kalandot. Kleist metafizikai elemekkel, az égi és földi szerelem megkülönböztetésével, az ártatlanul hűtlenné vált asszony öntudathasadásával, a mithológiai játék hangjának pátosszá hevítésével próbált új ötvényt készíteni. A téma azonban ellenállt: a különmű részek nem elegyednek. Tökés Anna átszellemült Alkménéje a lehetőségig megközelítette szerepének kleisti felfogását. Eötvös Józsefet nem vígjátékíróként ismeri a mai nemzedék — már amennyire klasszikusaink ismeréséről egyáltalán beszélni lehet! Pedig választási szatírája — „Éljen az egyenlőség!^{cc} — jóízű humorával nem méltatlan része szellemi örökségének. A tiszteletreméltó irodalmi emléket Galamb Sándor, Eötvös egyéb műveiből vett részletekkel bőven megtűzdelve, hatásosan alkalmazta mai színpadra.

Ha a Nemzeti Színház egy eredeti Aristophanes-vígjátékkal kedveskedett, a Független Színpad viszont egy „Aristophanes modorában írt komédiát“ hozott színre. Madáchnak 1859-ből való, mindeddig előadatlan szatírájáról, „A civilizátor^{ic}-ról van szó. A költő e kis munkájában a Bach-korszak diktatúrája elé tart görbetükröt. Meséje a naivságig egyszerű, de hatásának titka nem is a tartalomban rejlik, hanem erőteljes nyelvben, metsző gúnyjában, lírai hevületében. Stroom, a német beamter a magyar István gazda ellen előbb fellázítja cselédjeit, a nemzetiségeket, majd sisera-hadával ellepi egész házatáját, minden zugba befészkel magát; egyik kezével törvényt szab, a másikkal harácsol, s mindezt rögeszméje, a civilizáció nevében, amelynek persze ő az egyedüli letéteményese s szabadalmazott ügynöke. Az atyafiak végül is észretérnek s kiebrudalják a tolakodó népséget. A szatíra sok felgyúlt magyar keserűségnek ad kifejezést, amelyet számos vonatkozásban mindig időszerűnek érzünk. Éppen ez a közvetlenül kisu-gárzó, eszméltető hatása emeli ki a szép kísérletet megkésett „ösbemutatójának“ szerény keretéből.

A klasszikusok és a külföldi újdonságok mellett az eredeti magyar bemutatók száma aránylag csekély. A fiatal szerzők kísérletei és az edzett routinier-k átlagteljesítményei közül magányosan emelkedik ki Kodolányi János két színműve. Kodolányi nagyméretű történelmi regényei és ugyancsak történelmi tárgyú első drámája, a Nemzetiben tavaly bemutatott „Pogánytűz“ után visszatért oda, ahonnan annak idején erősen naturalista felfogású elbeszéléseivel elindult: a néphez. De problémalátása időközben kimélyült, népi és történelmi szemlélete szervesen összeforrt. Érdeklődése már nemcsak ösztönösen, hanem tudatosan hajtja a népi kérdések felé, témaválasztása és beállítása vajdó művészi szintézisről tanúskodik. Egyéniségének lázas, küzdel-

kincs keresése ott lüktet regényeiben is, de még inkább megnyilatkozik drámaiban. Áradó heve, szenvedélyes kitörései minduntalan átszappannak a műfaj korlátain, megszokott epikus előadásmódja nehezen törik bele a drámai formákba, a színpadi keret hármas dimenzióját még nem tudja teljesen kitölteni. De e hiányok ellenére, amelyeken a gyakorlat s egy ügyes dramaturg keze mindig segíthet, van érzéke a belső drámaiság iránt, van ereje az alakok megformálásához, van mondanivalója és van írói bátorsága. Ezek a színpadjainkon vajmi ritka erények különböztetik meg Kodolányit azoktól a simakezű drámagyártóktól, akiknél viszont egyéniségről, művészi problémalátásról nem lehet szó. A szezon elején a Nemzeti Színház, a félidőben pedig az újjászervezett Belvárosi Színház mutatta be Kodolányi egy-egy drámáját: a „Vidéki történetiét és a „Földindulását. Falusi környezetben játszó, epikus szövéssű népi történet mind a kettő. Közöttük, téma- és értékbeli különbségük ellenére, szoros belső összefüggés van, azonos ihlethől sarjadtak. A Vidéki történet mintegy előjátéka a Földindulásnak. Hőse a falusi orvos, az új magyar értelmiség-eszmény megszemélyesítője; maga is „népi sarjadék“, aki — ez osztálybeliek mai kóros szemléletével ellentétben — azt vallja, hogy diplomával a kezében is szülőföldjén, népe mellett a helye. A hivatás ütközik össze benne a szerelemmel, családdal, érvényesülési lehetőségekkel. Felesége, az elkényeztetett pesti úridáma, a hagyományos régi felfogást képviseli. Úri és paraszti sors, város és falu nálunk annyira éles ellentéte, ez az összeütközés sarkpontja. A fiatalok szétválnak. Csak sejtjük a folytatást, hogy az orvos hűséges munkatársában, a zöldkeresztes nővérben megértőbb életársat fog találni. Kodolányi itt még csak mellékesen érinti a szociális kérdéseket; csak félmozdulatokkal utal a vezetés hiányára és ennek következményeire. Célja mindössze jelezni a kórt és kötelező magatartásra figyelmeztetni a beteg társadalmat. A Földindulás-ban az orvos és a pap, egyszóval a tetemre hívott társadalom csak mellékszereplő. Az író reflektora most közvetlenül a kóros felületre, a beteg magyar falura világít. Kíméletlenül belehasít a sebekbe, felszínre veti a pusztulás, bomlás kórokozóit: a paraszti önzést, megátalkodott csökönységet, a falu bűnös szellemét, amely ocsmány szemérmertlenségnek bélyegzi a gyermekáldást, s míg körülötte a svábság szívósan végzi a maga külön honfoglalását, ő vígan egykézlik, mert „Isten azért adott észet, hogy éljünk vele“. Minden köntörfalazás nélkül, az élménnyé vált riport forró közvetlenségével, a maga nyers valóságában ábrázolja az író a nemzet tragikus öngyilkossági folyamatát. Orvosért, papért, jegyzőért, szociális gondoskodásért és sújtó ökölért kiált ez a dráma. A politikum, a tendencia legalább akkora szerepet játszik benne, mint a művészi kifejezés. Nem kristálytisza esztétikai ábrázolás, de becsületes írói eszközökkel véghezvitt szociális és lelkiismereti tett, memento, mely szívünk gyökerébe markol. Páger Antal keményen megmintázott fiatal parasztgazdája és Vaszary Piroska minden hájjal megkent vénasszonya kitörülhetetlenül vésődnek emlékezetünkbe.

Kodolányi János egyenetlen, de meggyőző hitelű és az új irodalmi népiesség felé mutató műveivel szemben Dékány András „Ludas

Matyi“-ja intő figyelmeztetés a terület veszélyes ingoványaira. Végignéztük, mélységes szomorúsággal néztük végig e vígjátékot. Elhisszük, hogy Dékány András teljes jóhiszeműséggel nyúlt az ízes, naiv, bár drámailag nehezen formálható meseanyaghoz, s tőle telhetőleg mindent megtett vállalkozása sikeréért. Hogy aztán csak ennyi telt ki tőle, s kínos robotmunkájának fogyatkozásait semmiféle színpadi rekvizitummal: .nótával, zenével, tánccal, népszínművi és operett-sallangokkal sem lehetett kipótolni, hogy igazi vígjáték és igazi irodalom helyett igazi csacsit és igazi ludat vittek a közönség elé, arról már ő nem tehet. Ez már a színház tévedése, amely ismét lyukas szűrővel próbált aranyat mosni. A szerző részéről az önkritika hiánya legfeljebb sajnálatos, a színház részéről azonban a kritikai érzék hiánya végzetes lehet. Ez a Ludas Matyi nem vére, csak névrokona Fazekas Mihály főhadnagy úr kedves szülöttének; költői mese helyett dialógusokba tördelt, deresre fektetett száraz, szürke próza. Nem is kész munka, csak hevenyészett, pongyola impurum. Megértjük Kiss Ferenc egyébként szokatlan eljárását, amiért Döbröginek eredetileg reá kiosztott szerepét — mint méltóságán alulit — visszautasította.

A szezonban mindössze három szerzőavatás volt, kettő a Nemzetiben. Asztalos Miklós, a „fiatalénak becézett újabb történetírónemzedék egyik jeles képviselője, tudós avatottságához illően történelmi tárgyú színművel jelentkezett. „Az utolsó Báthort“, Gábort, elveszett „tündérkertünk“ tragikus végű urát mintázta meg; ezt a renaissance-típusú magyar Don Jüant, aki kilencszázkilencvenkilenc gáláns kaland után jubileumi érzésekkel készül a bűvös, végzetes és beteljesületlen ezredikre Szilassi hajdukapitány felesége, a szép Fruzsina a kiszemelt áldozat. A fiatalasszony azonban, gyermekkori életmentőjét ismervén föl az ifjú fejedelemben, ösztönösen feléje sodródik s ezredik szerető helyett első igazi szerelme lesz. A fejedelem úgy érzi, újjá tudna születni ebben a tiszta érzésben — késő. Váradon utoléri a megcsalt férjek bosszúja. Nem a sok bűnös, egyetlen büntelen „Farkaskaland“-jának esik áldozatul. Asztalos Miklós első színpadi munkája részletszépségeivel, néhány drámailag megfogott jelenetével, pátoszmentes, jóízű dialógusaival megérdemelte a kedvező fogadtatást. Berczeli Anzelm Károly, a másik új szerző, vallásos tárgyú drámai költeményében a szeged-alsóvárosi templom „Fekete Mária“ nevű oltárképeinek legendáját vitte színre. A keret túlméretezése, a járulékos elemek túltengése, az irodalmi reminiscenciák szervesetlen halmaza, a pongyola verselés, együttvéve jelzik a szakadékot szándék és mű között. Hiába, a valódi dráma a színpadon feltornyosul, a talmi összedül. Itt a helye megemlítenünk a tavaly nyári debreceni repülő-szerencsétlenség egyik fiatal író- és újságíró-áldozatának, az alig húszegynéhányéves Simor Miklósnak „Gázmérgezés a Domb-utcában“ című expresszionista hatás alatt készült drámai kísérletét, amely az ősz folyamán a Városi Színházban került színre.

E NÉHÁNY FIATAL írónk jelentkezését leszámítva, a többi magyar premier az ismertebb háziszírók műveiből telt ki. Az évad legnagyobb közönségsikere Herczeg Ferenc új vígjátéka volt, az „Utolsó

tánc“, amelyet a Kamaraszínház a „Kék róka“ örökös telt háza miatt tavaly még nem tudott műsorra tűzni. Egyébként az irigylésreméltó szerző, aki önmagának csinál konkurenciát, múlt év végén lett hetvenöt éves. E jubileum alkalmából a Nemzeti Színház külön Herczeg-ciklust is rendezett. Nevének nimbusza, a színművei előadását legutóbb is kísérő általános elismerés eleve nem hagyott kétséget az iránt, hogy színház és közönség Herczeg Ferenc legfrissebb újdonságát is sikerre viszi. A darab sikerét a Kék rókaéval rokon témája és stílusa magyarázza. A közönségnek szórakoztató játék, játék a játéokban: egybevetni a kettőt, megvonni a párhuzamokat s szakszerű összehasonlításokat művelni. Az időbeli keret ugyan évtizedekkel választja el a „szép Jucit“, aki a Nefelejts-utcába téved, a szép Ceciltől, aki még csak a Török-utcában járt, de ez a csalóim látszat ne vezessen félre minket. Ha a kortévesztéseket figyelmen kívül hagyjuk, a „szép Juciban“ könnyebben felismerhetjük azt a körülbelül húsz év előtti rövidszoknyás, közel nagymamakorú, élemedett bakfistípust, amelynek nem volt más gondja, mint az örökös flört, szeparé, tánc, Pávakakas és egyébkakas bárók, miközben öntudatos hajadon lánya doktori szigorlatra készül „Pázmány Péteréknél“ s miközben cimes és címeres férje, a nagynevű és nagytürelmű építész reggeltől-estig gürcöl, hogy minél „úrabb“ gavallériával díjazhassa az egymást váltó lovagoknak felesége „Öméltósága“ körüli szolgálatait... A színlap időjelzését így önkényesen megváltoztatva, inkább megértjük a téma és az alakok tegnapi modernségét, figyelmet szentelünk ez élvvagyó festett bábnak, aki „nem szürkére, hanem tizianvörösre őszült“. A „szép Juci“ és társai hazajáró lelkek, egy bizonyos kornak, egy bizonyos társadalmi rétegnek, egy bizonyos világnézetnek képviselői. Nem saját személyükkel kötik le a mai színházlátogatót, a játékokban nem a kiábrándulást hozó utolsó tánc a legfőbb látnivaló, hanem az, ami a személyek és a játék mögött van: a játék műhelye.

Herczeg Ferenc mellett a Nemzetiben és Kamaraszínházában Harsányt Zsolt (Zenélő óra) és Zilahy Lajos (Hazajáró lélek) ugyanezen iskola képviselői. Mindkét repríz korábbi munkájuk javított és bővített kiadása. Harsányi Zsolt, a szorgalmas regényíró és a Vígszínház új igazgatója különben mint a Grófkisasszony című vígjáték szerzője (Víg) és a Makrancos hölgy új fordítója is szerepelt a szezonban. Az ő két színművének legalább a témája (Bach-korszakbeli, ill. háborúelőtti pesti irodalmi kávéházi jelenet) és hangulata magyaros. Sajátos jelenség, hogy drámáink tárgya, ha nem történelmi vagy népi, csak nemzetközi lehet. A külső jegyek megváltoztatásával, pusztán lefordításukkal bármely náció színpadjára átláthatóak. Sőt olykor már a szereplők névadása (az Utolsó táncban: Kornéliusz mester, a Márciusi szélben: Koller, Johnny, Lilian) az exportlehetőség jegyében történik.

Mint említettük, az idén magánszínházaink — egy kivétellel — kizárólag bevált háziszerezőket foglalkoztattak. Kiki magának. Így a Víg és fiókja, a Pesti Színház Zágon István, Hunyady Sándor és Fodor László egy-egy színművét, a Belvárosi Hevesi Sándort, Bókay Jánost és Éri-Halász Imrét sorakoztatta fel, a Magyar pedig Heltai Jenő-premierre készül. Több-kevesebb eredménnyel valamennyien a

színműírás ugyanazon technikai iskoláját járták, némelyikük bravúros mester, másik elismert routinier, a harmadik hűséges tanítvány. Értik a színpad minden csínyját-bínyját, gyakorlott gesztussal sakkoznak alakjaikkal, csalhatatlan szemmértékkel, pontosan annyi ötletet, humort, irodalmat és érzelmességet adagolnak, amennyi a pesti polgár igényeinek és teherbíróképességének megfelel. Darabjaikat a műfaji egyezés is összefűzi. Társadalmi színművek, iskolásízű, de találó nevükön középfajú drámák. Idő: ma, hely: többnyire Budapest. A fővárosi polgári társadalom nem egészen új s nem nagyon mélyen járó problémái körül bonyolódik történetük. Témájukat tekintve jórészt a közkedvelt hűtlenségi komédiák újabb változatai. Fodor László (Művészpár, Pesti Színház) azt akarja bemutatni, hogy a művészek, az adott esetben egy színészpár, egészen más síkban élnek. Ember és szerep kettősségéből fejlődik a mulatság. Férj és feleség szereptanulásával és szerepjátszásnak vélt komoly családi jeleneteivel előbb közvetlen környezetét téveszti meg, majd a közönséget, végül az asszony, az ösztönös alakoskodó, magát a férjet is félrevezeti: a jámbor áldozatot a jóbaráttal szemben féltékennyé, a házibaráttal szemben gyanútlanná bűvöli. Hasonlóképpen a szerepjátszásnak kétélű fegyverré kovácsolásával találkozunk Hevesi Sándor vígjátékában is, amely a „Bűvészinás“-ok örök végzetét példázza (Belvárosi Színház). Az újságíró, a modern bűvészinás, hogy barátja családi ügyeit rendezze, ennek feleségével s a férjjel, mint csöndes társsal, házasságtörési komédiát játszik. A játék azonban kicsúszik kezéből s a végén az ártatlan tréfából itt is szabályos háromszög lesz. Tipikus műhelytanulmány, a kiváló színházi szakember öncélú laboratóriumi játéka; a deszkákon korlátozott szabadakaratú kortársak helyett marionett-bábokat mozgat. Följegyeztük tavaly. Henry Bernstein egy vígjátékáról szólva, a modern házassági komédiák erkölcsstanának azt a fontos tételét, hogy nem mindegy: kitől és milyen úton érkezik az asszony a virágdíszes legénylakásba. Az ars amandi e magasabb iskoláját képviseli Zágon István finnyás Johnnya is (Márciusi szél, Víg), aki két kézzel kap ugyanazon hölgy után, akit előbb, amíg csak kedvese és nem törvényes felesége volt szobrászbarátjának, morális okokból nem volt hajlandó jegyeséül fogadni. Az asszony, amíg lány, a modern lány típusa, kellő mennyiségű freudi komplexumokkal. A közönség látható megértéssel ad igazat atyjának abban, hogy nemcsak a modern lányoknak vannak álmatlan éjszakáik és súlyos problémáik, hanem a modern apáknak is — éppen lányaik túlnagy modernsége miatt. Szokványos szórakoztató darab, könnyűtollú, ügyes újságíró kéz munkája. Ebbe a csoportba tartozik Éri-Halász Imre vígjátéka is (Örökké? Belvárosi Színház), amely évek előtt bemutatkozott eredetijétől (Meddig fogsz szeretni?) csupán címében és megzenésítésével különbözik. A szórakoztatás más, naposabb területeit keresi föl Hunyady Sándor és Bókay János. Hunyady népszerű színpadi alakok, orvosok közé vezet (Havasi napsütés, Víg). Egy magaslati szanatóriumban három orvos, két férfi és egy nő között ideges feszültség vár kirobbanásra. Az egyik karrierre tör, a másik hivatásának fanatikusa, a harmadik pedig, a doktorkisasszony, a kettes számú kollegáról álmodik. A fordulatot egy haláleset, a főrésztvényes

bankár gyermekének menthetlen vége hozza meg. A földig sújtott apát nem téveszti meg a stréber főorvos-jelölt magabiztos igyekezete; lánya utolsó leveléből épp olyan jól ismeri a maga embereit, mint mi, a szerencsés nézőközönség. S mivel a szóbanforgó levél egyúttal testamentum, elháríthatatlanul bekövetkezik amit az első öt perc óta szív-szorongva vártunk: a kettős happy end. A darabban körülbelül ugyanannyi a sablon, mint az eredetiség. Sablon a doktor és doktorkisasszony, akiből a közös hivatás adott esetben egy párt kovácsol; sablon a szobatudós, aki a szanatóriumban mindent tud, csak azt nem, hogy a melegszerű doktorkisasszony miatta kárhóztatta magát Csipkerózsza-szerepre; sablon maga a doktorkisasszony is, mint a dolgozó nő igen rokonszenvesen megrajzolt típusa; sablon az is, hogy a felkarolt beteg, a vékonypénzű hivatalnoklány éppen jótévéje eszményképére veti ki hálóját; mindez, sok mással együtt sablon, hatásosan, ízlésesen, szórakoztató módon alkalmazva. Ebbe az eltanult recipébe vitte bele a szerző a maga egyéni jegyeit s az érzelmi ráadást. Ez az oka, hogy darabja, amelyből egy bizonyos langyos hőfokon kellemes színmű kerekednék, a kritikus pontokon érzelmessé, sőt érzelgőssé válik; a tiszta hangokba minduntalan giccses zörejek vegyülnek. Bókay János bohózatában (Ragaszkodom a szerelemhez, Belvárosi) egy fiatal lány, hogy tisztoskorú papáját ifjú hölgygel kötendő házassági tervétől eltérítse, a régi jó hasonszenvi gyógy módhoz folyamodik: egy apjával egykorú öregúrhoz készül nőül menni. Ezzel aztán eléri, hogy nemcsak a fiatal mostoha veszedelmétől szabadul meg, hanem a totyakos vőlegénytől is — egy fiatal vőlegény árán. Jóízűen mulattató igénytelen tréfa.

Az elmondottak után fölösleges hangsúlyozni, hogy az évad uralkodó planétái a könnyű múzsák, Thalia és Terpsichore voltak. A színházak készségesen, „alázatos tisztelettel“ alkalmazkodtak a bajaiktól menekülni, gondjaiktól szabadulni akaró, öncélú szórakozást kereső közönség hálás igénytelenségéhez, pontosan azzal szolgálva ki őket, amit kerestek. Az érintett vígjátékok a minőségi termést képviselik. Könnyen elképzelhető, milyen szüretje volt a tömegcikkeknek, a bohózatnak, operettnak és kabarétréfának. E téren sikerrel jeleskedik a két Vaszary-testvér, János és Gábor. „Angyalt vettem feleségül“, „Mondj igazat“, „Bubus“ című újabb komédiáikban eljárásuk teljesen azonos: alapos munkát végezni, kifacsarni a groteszk ötletet, mint egy citromot, a végletekig fejleszteni, ad absurdum vinni a dolgokat; makacsul és kíméletlenül, mint a gyermek, aki nem nyugszik, míg kerekre, csavarokra, ronggyá és kenderkóccá szét nem szedte játékait, hogy aztán diadalmasan és fölényesen állapíthassa meg: hitvány portéka volt, nem érdemes komolyan venni. Hasonló fajta munka a Stella-Békeffi r. t. közös bohózata (Az Angol Bank nem fizet, Pesti Sz.), amely szintén egyetlen ötletet, egy matematikai mulatságot duzzaszt fel egész estét betöltő „vígjátékká“. E kiadósabb kabarétréfák, valamint az operettek (Erzsébet, Magyar Sz.) időnként a komolyabb műsorral dolgozó színházakba is beférkőznek, igazi otthonuk azonban a belterületen az Andrássy és a Royal Színház; ez utóbbi nagyforgalmú üzemet „százszázalékosan“ jellemzik előadásainak címei: Kávé habbal, Mindig a nők kezdik, Egy bolond százat csinál.

Színházaink onnan vettek darabot, ahol éppen találtak. S mivel a hazai készlet elégtelennek bizonyult, a szokottnál nagyobb behozatalra fanyalodtak. E téren is nem annyira a minőség, mint inkább a kvantitás érvényesült; kétségtelen azonban, hogy importjukkal inkább javították, mint rontották a minőségi mérleget. El kell ismerünk: a magánszínházak is ügyeltek arra, hogy legalább egy, egyetlenegy márkás névvel fémjelzett darabot állíthassanak kirakatukba, hogy legalább eszmei módon róják le adósságukat az eláruló művészetnek. Ilyen engesztelő áldozat volt a Vígszínházban G. B. Shaw: Az orvos dilemmája, a Pesti Színházban Somerset Maugham: Az asszony és az ördög, a Magyar Színházban pedig Mauriac: Asmodée (Démon) című drámájának előadása. Mellettük a francia, angol és amerikai színműtermés többé-kevésbé érdekes társadalmi színműveiből telt ki a szükséges műsorpótlás. A Nemzeti Színház külföldi újdonságai viszont a három évvel ezelőtt megkezdett „külföldi ciklust“ folytatták, A sorozatban eddig lengyel, dán, finn, bolgár szerzők vonultak fel; ezúttal egy svájci bűnügyi (John Knittel: Via Mala), egy észti népi tárgyú dráma (August Kitzberg: Ordások) és egy Eugen K. Iljin nevű emigráns orosz író gyöngécske „történelmi legendája“ (Két cárnő) építette tovább a Nemzeti „világszínházát“. Végül nemzetközi műsorunkat a közelmúlt napokban Devi Dja jávai színésznő társulatának vendégszereplése — tánc, pantomim, kisebb jelenetek (Városi Színház) — exotikus színekkel is tarkította.

BISZTRAY GYULA

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI

A Szemle zárta: minden hó 12-én délben. — írógépen irt cikkeket kérünk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott, megcímezett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket házilag korrigáljuk; korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni. — A cikkek közlésével azok szerzői jogát a Magyar Szemle megszerezte. — Szerzőink különnyomataikat, megállapított tarifa szerint, az Athenaeum nyomda igazgatóságánál szíveskedjenek közvetlenül megrendelni, legkésőbbben a szám megjelenésétől számított két héten belül. — A különnyomatok csak a Magyar Szende Társaság hozzájárulásával bocsáthatók könyvkereskedői forgalomba.